DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

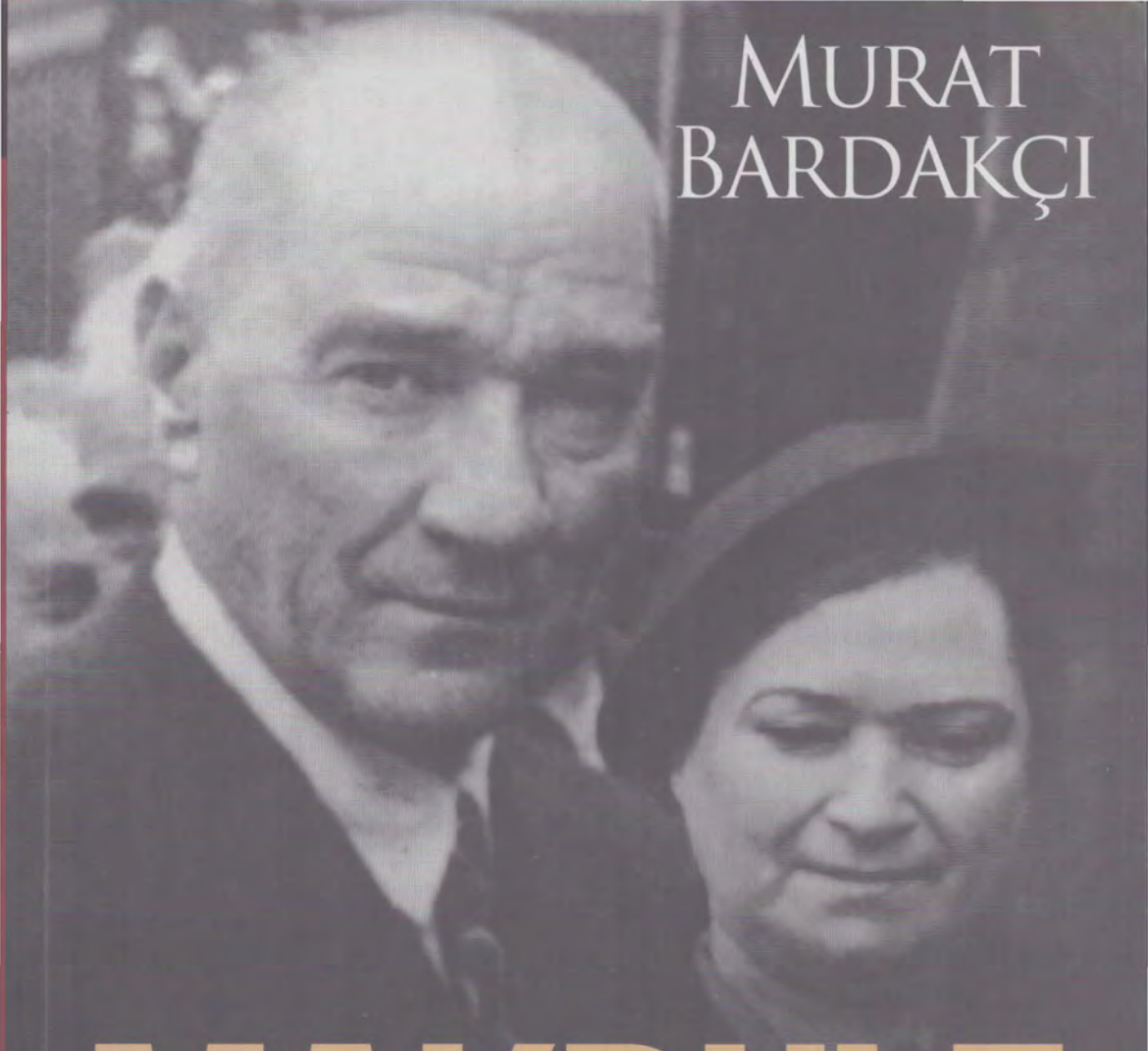
RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

MURAT BARDAKÇI

MAKBULE

Atatürk'ün kızkardeşi Makbule Atadan'ın hayatı, mektupları ve yayınlanmamış hatıraları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Makbule
Murat Bardakçı
Tarih

© Murat Bardakçı
© Turkuvaz Medya Grubu

Mayıs 2024

Kapak ve sayfa tasarımı: Ufuk Tosunoğlu
Tashih: Ebubekir Al

ISBN: 978-625-6548-16-9
Sertifika No: 46403

Baskı-Cilt
Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.
Güzeltepe Mah. Mareşal Fevzi Çakmak Cad.
B Blok No: 29/1/1-Eyüpsultan/İst.
T:+90 212 354 30 00

Ön kapak fotoğrafı: Hastalığı artık yüzünden de açıkça belli olmaya başlayan Atatürk, 19 Eylül 1937'de Ankara'dan gelişinde Haydarpaşa İstasyonu'nda kendisini karşılayanlar arasında bulunan kızkardeşi Makbule Hanım ile. Arka kapak fotoğrafları: Makbule Hanım vefatından kısa bir müddet önce Gülhane Askerî Hastahanesi'nde (üstte) ve ağabeyi Atatürk'ün naaşının 4 Kasım 1938'de Anıtkabir'e nakledilmek üzere Etnografya Müzesi'ndeki geçici kabrinden çıkartılmasından sonra tabutun başında göz yaşları içerisinde dua ederken (altta).

© Her hakkı mahfuzdur. Bu kitabın hiçbir bölümü, yazarın yazılı izni olmaksızın mekanik veya elektronik metodlarla veya ileride icat edilecek sistemlerle hiçbir şekil ve biçimde iktibas edilemez, yeniden satış amacıyla fotokopi de dahil olmak üzere hiçbir sistemle çoğaltılamaz. Dergi, gazete veya radyo-TV'lerce yapılacak alıntılar veya kitapta yeralan belgelerle fotoğrafların bilimsel-akademik yayınlarda kullanılması, kaynak gösterilmesi şartıyla bu hükmün dışındadır.

© All rights reserved. No part of this publication may be transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system now known or to be invented, without permission in writing from the writer, except by a reviewer who wishes to quote brief passages for inclusion in a magazine, newspaper, or broadcast or academic publication.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Murat Bardakçı

MAKBULE

Atatürk'ün kızkardeşi Makbule Atadan'ın hayatı, mektupları ve yayınlanmamış hatıraları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Önsöz
7

1.
Kızkardeş
15

2.
Enişte
111

3.
Ağabeyin ardından...
161

Belgeler
213

Dizin
519

Albüm
537

Belgelerin künyelerinde kullanılan kısaltmalar:

CBA: Cumhurbaşkanlığı Arşivi.
BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

Türkiye'de hakkında en fazla kitap yazılan kişi, Mustafa Kemal Atatürk'tür...

Ama, onu konu alan binlerce yayına rağmen ailesi ve özellikle de akrabaları konusunda çok az çalışıldı; hattâ 1956'ya kadar hayatta olan en yakın akrabası, yani dört veya beş yaş küçük kızkardeşi Makbule Atadan hakkında da tek-tük birşeyler yazıldı fakat Çankaya'nın *Büyük Bayan*'ı olan Makbule Hanım veya ağabeyinin hitap şekli ile *Makbuş* gereği kadar araştırılmadı ve sahnenin hep gerisinde kaldı ve ondan bahsedildiğinde de hatıralara sadece ağabeyi Mustafa ile bakla tarlasında karga kovalayan çocuk figürü geldi.

Bu kitapta Makbule Hanım'ın hayatı vefatından 68 sene sonra belgeler vasıtası ile ilk kez ayrıntılı şekilde anlatılıyor, yazılmasının üzerinden geçen 77 yıl boyunca bir köşede unutulmaya terkedilen hatıraları yine ilk defa yayınlanıyor ve kocası, yani Atatürk'ün eniştesi olan ama şimdiye kadar Makbule Hanım gibi gölgede kalan Mustafa Mecdi Boysan'ın hayat hikâyesi de yine belgelere dayanılarak gözler önüne seriliyor.

*

Bir biyografi yazılırken, hayatı kaleme alınan kişinin psikolojik durumunun da incelenmesi ve varılan neticelerin gözönünde bulundurulması gerekir.

Daha önce yayınladığım biyografilerde de böyle yapmış, hayatını yazdığım kişinin davranışlarını, o davranışların gerisindeki sâikleri anlayabilmek için psikiyatrist dostlarımın yardımını istemiş ve analizlerinden istifade etmiştim.

Makbule'yi yazarken de aynını yaptım, psikiyatristlerin görüşlerine başvurdum, Makbule Hanım'ın gösterdiğim mektuplarını gözden geçirdiler ve vardıkları kanaatler Atatürk'ün kızkardeşinin bazı davranışlarının sebeplerini anlayabilmem için bana önemli yardım sağladı.

Makbule Hanım'ın mektupları ve hatıraları okunduğunda zihinsel melekeleri ile olayları ve ayrıntıları muhakemede ağabeyinin parlaklığına sahip olmadığı, para kavramına uzak olduğu ve başkalarının etkileri altında kolayca kalabildiği hemen farkedilecektir.

1990'larda TRT Televizyonu'nun Atatürk'ün mirası konusunda yaptığı bir programda konuşan Sabiha Gökçen de, Makbule Hanım'dan bahsederken onun başkaları tarafından maddî konularda kolayca kandırılmaya müsait olduğunu nazik bir üslûpla anlatır:

> ...Bazı kimseler hemşiresini kandırmışlar. Meselâ işte *"Filân yerde bir arsa var, senin"* demişler ona. Halbuki Atatürk bütün malını-mülkünü biliyorsunuz, okumuşsunuzdur, devlete bıraktı. Parti'ye değil Hazine'ye, devlete bıraktı. Millete bırakmış oldu doğrudan doğruya. Onun için onun bir şeyi yoktu ve filân, yani kirada oturuyordu.

Acaip bazı insanlar vardır. Böyle kötü kişiler maalesef hâlâ ...çıkıyor. *"Efendim sizin şurada bir arsan var. Gayet güzel arsa. İşte onu satalım"* filân diyor. İnandırıyor her ne şekilde.

Çok zeki bir insandı yani. Atatürk'e çok benzerdi şahsen, fizik olarak çok benzerdi. Zeki idi de ama tabiî Atatürk gibi değil elbette. Ve başkalarını kandırıyor bu sefer, *"Atatürk'ün hemşiresinin işte şurda güzel birşeysi var, emlâki var veya arsası var. Şu kadara satıyor"*. Herkesten böyle para alıyor. Yani *"Ucuz satıyor"* diyor.

O zamanki para şimdiki kadar düşük değildi, hiç düşük değildi tabiî. Meselâ diyelim ki sizden gelip beş bin lira alıyor, başkasından beş bin alıyor, böyle böyle hayli yekûn oluyordu. İşte bunlar bir borç oluyor, sonra hakikat çıkıyor ortaya, böyle birşey yok. Tabiî, Makbule Hanım ödemek zorunda kalıyor ama Makbule Hanım da o sıralarda hasta. Hastalanıyor ve onu da kaybediyoruz. Kaybedince ne oluyor? Vârislerine düşüyor bu borcu ödemek tabiî. Dört kişi onlar, onlar işte hepsi müştereken ödediler onu.

Vefat ettiği sırada Türkiye'nin en zenginlerinden olan Atatürk'ün Medenî Kanun uyarınca tek mirasçısı kızkardeşi Makbule Hanım idi ama Atatürk çiftliklerini daha önce devlete bağışlamış, geri kalan mal varlığını ve nakitlerini de çıkarttırdığı özel bir kanuna dayanarak vasiyetnamesi ile Cumhuriyet Halk Partisi'ne vermiş ve kızkardeşine Çankaya'da onun için inşa ettirdiği Camlı Köşk'ün kullanım hakkı ile bin lira aylık dışında birşey bırakmamıştı.

Atatürk'ün Makbule Hanım'ı böyle mirasından mahrum eder gibi davranmasının sebebi kızkardeşinin para kavramını pek bilmediğinin farkında olması ve daha fazla miras bıraktığı takdirde bunları kısa sürede elinden çıkartabileceği ihtimalinden endişe duyması olabilir...

Neticede, Atatürk'ün vasiyetnamesi Makbule Hanım'a rahat ve sıkıntısız bir hayat yaşama imkânı sağlamadı, hâmîsiz kalan Makbule Hanım ağabeyinin vefatından sonra tapuda CHP'ye intikalleri henüz yapılmamış olan birkaç parça gayrımenkulü üzerine geçirdi ise de kısa bir müddet sonra hepsini elinden çıkarttı. Vasiyetname gereği ödenen bin lira aylık İkinci Dünya Savaşı sebebi ile eridi, alım gücü 1945'te 250 lira seviyesine indi, Makbule Hanım Camlı Köşk'ün kullanım hakkını CHP'ye satmak zorunda kaldı ve neticede maddî sıkıntı çekmeye başlayınca 1947'de *ağabeyinin vatana yaptığı hizmetler gözönüne alınarak* kendisine vatanî hizmet aylığı verilmesini istedi ve Meclis'in kararı ile 1000 lira aylık bağlandı.

Devletin kurucusunun kızkardeşi, son senelerini maddî sıkıntı ve borçlar içerisinde geçirecekti...

*

Makbule Hanım bir mektubunda kendisinden *bahtiyar hemşire* diye bahseder ama bahtı açık ve parlak olmamış, aksine gayet çileli bir hayat sürmüştür...

Çilesi çocukluğunda başlamıştı. Babası Ali Rıza Efendi'nin 1893'te vefatı ile henüz sekiz yaşında iken yetim kalmış, küçüklüğünde maddî sıkıntılar yüzünden annesi ve ağabeyi ile beraber dayısının çalıştığı bir çiftliğe

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rahtey.org

taşınmışlar, senelerce üvey baba ile yaşamış, nihayet evlenmiş ama mutlu olamamış, Balkan Harbi'nin ıztırabını çekmiş, Selânik'te Yunan işgalini görmüş, Yunan ve Bulgar askerleri arasında çıkan kanlı çatışmalara şahit olmuş, nihayet doğduğu toprakları annesi ile beraber terketmeye mecbur olmuşlardı. Ağabeyinin Anadolu'ya gidişinden sonraki günler ve Millî Mücadele seneleri de Makbule Hanım için merak, endişe ve sıkıntı ile dolu idi...

Evliliği de çileli geçti... Uzun seneler evli kaldıktan sonra boşanmış ama evli iken de maddî ve manevî olarak ağabeyine muhtaç olmuş, herşeyi ondan istemiş ve bütün ihtiyaçlarını ağabeyi karşılamıştı.

Üstelik o devrin birçok kadını gibi okul görmemiş, okuma-yazmayı bile çok sonraları öğrenebilmişti. Hatıralarında okumak istediğini ama tahsil imkânından mahrum kaldığını anlatırken ağabeyini suçlar, okumasına ağabeyinin karşı çıktığını söyler ve Mustafa Kemal'in *kıskanç* olduğunu yazar...

Makbule Hanım'ın sözünü ettiği *kıskançlık,* aslında o devirde birçok Osmanlı erkeğinin kadının sosyal alanda görünmesinden hoşlanmaması temelindeki ortak davranışıdır, yani bir yerde gelenektir; muhafazakâr bir Müslüman aileden gelen ve Osmanlı paşası olan Mustafa Kemal'in de o senelerde başka türlü düşünüp davranması zaten mümkün değildir.

Falih Rıfkı Atay gibi Mustafa Kemal'e en yakın gazeteci bile Makbule Hanım gibi Mustafa Kemal'in kıskançlığından bahseder ve kıskançlığın etrafındaki kadınlara karşı tezahür ettiğini, kadınlara bütün haklarını vermiş olmasına rağmen şahsen *harem eğiliminde,* yani tam bir şarklı olduğunu yazar:

> Kadın anlayışında pek garplı olduğu söylenemez. Hattâ, hanımların tırnaklarını boyamasını bile istemezdi. Son derece kıskançtı. Denebilir ki harem eğiliminde idi. Bu onun hissi, mizacı ve alışkanlığıdır. Kafasına göre kadın, hür ve erkekle eşit olmalı idi. Batı medeniyeti dünyasının kadını ile Türk kadını bütün aşağılık duygularından kurtarılmalı idi. Medenî Kanunla Türk kadınına garp kadınının bütün haklarını veren Atatürk, kendi münasebetlerinde, bırakınız ecnebi erkekle evlenen Türk kadınını, ecnebi kadınla evlenen Türk erkeğine bile tahammül etmezdi. Devrimlerin büyük ve eşsiz kahramanı, kendi koyduğu kanunun sonuçları ile karşılaşmak lâzım gelince *"Bize göre değil ha çocuklar..."* derdi.*

*

Makbule Hanım ağabeyi Mustafa Kemal'e *"siz"* diye hitap etmektedir ve münasebeti de hitabı gibi resmîdir ama ağabeyine yazdığı mektuplarda hayli talepkârdır, ondan devamlı şekilde başta ev olmak üzere hemen her çeşit talepte bulunmakta, hemen her mektubunda birşey istemekte, önemli veya pahalı istekleri olmadığı zamanlarda da portakal, şeftali yahut kestane göndermesini rica etmektedir.

Mustafa Kemal, onun için sadece bir ağabeydir; ağabeyinden birşey is-

---

* Falih Rıfkı Atay, "Çankaya", İstanbul 1969, sah. 416.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kantey.org

teyeceği zaman onun devlet başkanı olduğunu yahut devlet işleri ile yoğun şekilde meşgul bulunduğunu hatırına getirmemekte, aklına gelen herşeyi talep etmekte, talepleri genellikle karşılanmaktadır.

Ağabeyi bağladığı aylığın haricinde Makbule Hanım'ın vergilerini, telefon faturalarını, su parasını, tedavi ve ilâç masraflarını, kışlık odun-kömür bedellerini, bayram harcamalarını, ev kiralarını, sahip olduğu bina ve dükkânlarda yaptırdığı tadilât ve tamirleri, kürk, elbise, çamaşır, ayakkabı, şapka, çanta, mücevher, çorap, eldiven, mendil, terzi, radyo anteni, şekerleme, tereyağı, salamura yaprak, turşu, dikiş makinesi, sahan, kâse, bornoz, gecelik, terlik, pudra, mendil, kombinezon, halı, gözlük ve antika eşya masraflarını, yalısı için aldığı piyanonun bedelini, udunun tamir ücretini, kendisi ile hizmetçisinin tren biletlerini, evindeki garsona verilen bayram bahşişini, bekçilerinin maaşını, yurtdışından elçilikler vasıtasıyla getirttiği kumaşların ve hattâ otomobilde ayaklarına sereceği örtünün bedelini bile vermektedir. Mustafa Kemal, Makbule Hanım'ın kocası Mustafa Mecdi Bey'in işleri bozulduğu zaman gelen hacizlerin kalkması için eniştesinin hayli yüksek olan borçlarını da ödemiştir.

Mustafa Kemal, kızkardeşi ve eniştesi için yaptığı bütün harcamaları şahsî hesabından karşılamaktadır...

Zaten, Çankaya'da resmî harcamalar dışındaki uygulama, Osmanlı sarayındaki *ceyb-i hümâyun* sistemi, yani hükümdarın şahsî masraflarının devlet bütçesinin dışında tutulması kuralı ile birebir aynıdır. Mustafa Kemal'in sadece kızkardeşi değil, manevî kızları, dostları ve misafirleri için yaptığı bütün harcamalar, Çankaya'daki yahut diğer mekânlardaki yemek masrafları, misafirler ile gidilen eğlence yerlerinin faturaları, uzun müddet kalınan Yalova ve Florya'da yapılan ödemeler, aşçılar ve sofracılar için alınan beyaz ceketler ile ayakkabıların bedelleri, hattâ özel kalemin yemek masrafları ile arada bir yaverlerin sigara paraları da her zaman onun şahsî hesabından karşılanmış; Genel Sekreterlik yahut Özel Kalem harcamaları ayrıntıları ile kaydetmiştir ve Mustafa Kemal'in Makbule Hanım için 1938 Kasım'ına kadar yaptığı bütün harcamaların belgeleri titizlikle riayet edilen bu kural sayesinde bugünlere ulaşabilmiştir.

Atatürk bütün masraflarını karşıladığı Makbule Hanım'ı hep kontrol altında bulundurmuş ve harcamalarının ayrıntılı dökümünü istemiştir. Makbule Hanım tedavi maksadıyla yurt dışına gittiğinde bile ağabeyine doktorlara yaptığı ödemelerden başlayarak hammal ücretine ve bahşişlere varıncaya kadar kime ve nereye ne kadar para verdiğini gösteren harcama listeleri göndermektedir.

Bütün bu ödemelerin belgelerinde bildiğimiz devlet kurucusu Atatürk değil, hiçbir geliri olmayan kızkardeşine bakmakla mükellef bir aile büyüğü ortaya çıkmaktadır.

*

Makbule Hanım, tam bir Müslüman Rumeli kadını idi ve bu kimliğini hayatının sonuna kadar muhafaza etti.

Rumeli telâffuzu ile konuşurdu; Selânik günlerinden tanıdığı ve Balkan Savaşı sonrasında onun gibi İstanbul'a yahut Anadolu'ya gelmeye

Örnek BDS Kütüphane Arşivi - İstanbul'a yahut

mecbur kalmış olan Rumelili aileler ile temasını hayatının sonuna kadar sürdürmüştü. Elimizde, Selânik'ten tanıdığı kişilerin arzularının yerine getirilmesi için ağabeyine yahut devletin üst düzeyindekilere yazdığı bir hayli tavassut mektubu vardır...

Makbule Hanım'ı tanımış olanlar onun dinine gayet bağlı olduğunu ve İstanbul'un 1601'de vefat eden meşhur evliyalarından Halvetî-Sinanî şeyhi Seyyid Nizamoğlu'nun soyundan geldiği söylenen kocası Mustafa Mecdi Bey ile tekkeleri ziyaret ettiğini anlatırlar.

Gittikleri tekkelerin en bilineni, Melâmî-Hamzavîlerce kutup kabul edilen ve 1839 ile 1923 arasında yaşayan Nakşibendî Şeyhi Abdülkadir-i Belhî'nin Eyüp Nişanca'daki Murad-ı Buharî Dergâhı'dır. Belhî'nin oğullarından Ahmet Muhtar Efendi'nin torunu olan ve dergâhın geçmiş günlerini ailesinden dinleyen Esin Sayan, Makbule Hanım ile kocası Mustafa Mecdi Bey'in büyükbabası Muhtar Efendi'yi sık sık ziyarete geldiklerini, Mecdi Bey'in içeriye bazen yalnız girdiğini ve Makbule Hanım'ın tekkenin dışında, otomobilde beklediğini anlatır. Unutamadığı bir husus, konuşmasını bizzat işittiği Makbule Hanım'ın yoğun bir Rumeli telâffuzunun hâkim olduğu şivesidir.

Makbule Hanım'ın telâffuzu, mektuplarına da aksetmiştir. Meselâ, ağabeyi Mustafa Kemal'e hitaben yeni harflerle ve bizzat kaleme aldığı mektuplarında *"ağabey"*i *"abey"*, *"hane"*yi *"ane"*, *"göre"*yi *"güre"*, *"gördüğüm"*ü *"gürdüğüm"*, *"görüştüm"*ü *"gürüştüm"* ve *"affınızı"*yı *"haffınızı"* şeklinde, yani telâffuz ettiği gibi yazmakta; hatıralarında *"lohusa"*ya *"nohusa"* demektedir.

*

Makbule Hanım'ın 1947'de yazdırdığı hatıraları da bu kitap ile günışığına çıkıyor...

Ama, kitabın *"Belgeler"* bölümünde yeralan hatıraların bazı bölümlerini etik ve hukukî endişelerle metinden çıkartmak zorunda kaldım.

Yayınlamadığım bölümler Atatürk ile yahut siyasetle ilgili değil, Makbule Hanım'ın ağabeyinin etrafındaki önemli isimler hakkındaki şahsî yorumları idi ve yorumlarda hakarete varan ifadeler vardı.

Hatıralar'ın girişinde de yazdım: Sevip bağlı olduğu tek kişinin, yani ağabeyi Mustafa Kemal'in vefatından sonra yapayalnız ve elem içerisinde kalan, artık bir tarafa atıldığını düşünen, bir zamanlar etrafında pervane gibi dönenlerin hiçbirinin yanında olmadığını ve devlet büyüklerinin de kendisinden yüz çevirdiğine inandığı için kırgın, kalben yaralı ve elem içerisinde olan, bir müddet sonra boşanacağı kocasına da güvenemeyen ve üstelik maddî sıkıntı yaşayan kızkardeş, geçmişte ağabeyinin etrafında bulunmuş bazı kişileri sert şekilde eleştirmekte ve yer yer suç teşkil edebilecek ifadeler kullanmakta idi. Hattâ gereğinden fazla sert konuştuğunun farkına varmış ve bunların yazılmamasını istediğine dair uyarılar yapmıştı.

Böyle ifadeleri ve Makbule Hanım'ın aleyhlerinde sert sözler sarfettiği şahıslardan bazılarının isimlerini metinden çıkarttım. Yayınlamadığım kısımları [.....] şeklinde, küşeli parantez içerisinde noktalarla göster-

Dijital Kitaplık - TEDEK

dim ve dipnotlarla da vurguladım.

Makbule Hanım'ın hatıralarının yayınladığım kısımlarındaki yer yer sert ifadeleri ile değerlendirmelerini abartılı bulabilirsiniz. Ama unutmayalım: Bu hatıralar Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusunun *"en yakınına"*, yani kızkardeşine ait idi, dolayısı ile Cumhuriyet tarihi bakımından önem taşıyordu ve etik yahut hukukî problem teşkil edebilecek bölümlerinin haricinde kalan kısımların mutlaka neşredilmeleri gerekirdi.

Hatıralar, dolayısı ile Mustafa Kemal'in ailesi hakkında da önemli katkılarda bulunmakta, kitapta yeralan Mustafa Mecdi Bey'in mektupları ve onunla alâkalı mektuplar ile belgeler de Cumhuriyet'in ilk senelerinin sosyal ve ticarî hayatının inşa ve işleme biçimi hakkında fikir vermektedir.

*

Tarihte yabancı liderlerin kızkardeşlerinin, memleketin başında bulunan ağabeyleri veya erkek kardeşleri üzerinde etkili olmalarının örnekleri vardır; meselâ Napoléon Bonaparte'ın on bir yaş küçük kızkardeşi Pauline Bonaparte ağabeyine gayet yakındır ve gerekli gördüğü durumlarda devreye girerek ağabeyinin kararlarını etkilemiştir.

Makbule Hanım ciddî bir entellektüel boyuta sahip olsa idi, hem devlet, hem de toplum yapısında temel değişikliklerin yaşandığı ve kadınların toplumda yepyeni bir yer almalarına çalışıldığı Cumhuriyet'in ilk senelerinde Mustafa Kemal'in en yakını olarak Türk kadınlığına öncülük yapabilirdi ama bu mümkün olmadı. Atatürk'ün kızkardeşinin Türk siyaset tarihindeki yeri, ömrü sadece üç aydan ibaret olan Serbest Fırka macerasına ağabeyinin talimatı ile katılmasından ibaret kaldı.

*

Diğer kitaplarımda olduğu gibi, Makbule'yi yazarken de çok kişinin yardımını ve desteğini gördüm...

Kitapta, Makbule Hanım hakkında Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan ve şimdiye kadar yayınlanmamış olan belgelerden istifade ettim. Bu arşivi kullanmama izin veren Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a samimî şükranlarımı ifade ediyorum. Sözkonusu arşivden Makbule Hanım ile ilgili evrakı teminimi sağlayan Cumhurbaşkanlığı Arşiv Daire Başkanı azîz dostum Muhammet Safi'ye de her zamanki gibi şükran borçluyum.

Devletin kurucusunun kızkardeşi hakkında elde dişe dokunur bir yayın bulunmadığını ve bulduğum belgeleri Makbule Hanım'ı konu alan bir kitap hâline getirmem konusunda arkadaşım Prof. Dr. Erhan Afyoncu tazyike varan teşviklerde bulundu. Diğer birkaç kitabımda olduğu gibi *Makbule*'de de eski harflerle olan bir çok belgeyi yeni harflere Osmanlı Arşivleri'nin uzmanlarından Salih Kahriman nakletti, kütüphane ve koleksiyon taramaları ile tashihleri genç tarihçi Ebubekir Al yaptı. Kullandığım görsel kaynaklardan bir kısmını Arda Doma vasıtası ile buldum, kapakta kullandığım fotoğrafın mevcudiyetini onun sayesinde öğrendim ve birçok belgenin mukabelesini onunla yaptım. Mukabelede genç tarihçi Hulusi Özbay da yardımcı oldu, önceki kitaplarımda olduğu gibi bu kitabın da metin kısmını önceden okuyan arkadaşım Meyzi Baran'ın fikirlerinden ve

Güncellik PDF Kitap Arşivi - https://www.facebook.com/groups/guncellikpdfkitaparsivi

uyarılarından istifade ettim. Hepsine içtenlikle teşekkür ediyorum.

Makbule Hanım'ın hatıralarının mevcudiyetinden beni dede ve baba mesleğini devam ettiren, yani üçüncü nesil sahhaf olan dostum Turan Türkmenoğlu haberdar etti. Bir sohbetimizde *"Enver Behnan Şapolyo'nun evrakı bana gelmişti, Atatürk Araştırma Merkezi 2011'de benden satın aldı, evrakın arasında Makbule Hanım'ın hatıraları da vardı"* dememiş olsa idi, bu hatıralar arşivin tozlu raflarında kalacak ve daha çok uzun seneler bulunmayı bekleyecekti. Son dönem tarihimiz bakımından büyük önemi olan bu evrakın ortaya çıkmasını temin eden Turan Türkmenoğlu'na ve sözkonusu evrakın görüntülerini aldığım Atatürk Araştırma Merkezi'nin Başkan Vekili Doç. Dr. Güner Doğan ile ekibine teşekkür borçluyum.

Son teşekkürüm, bana her zaman olduğu gibi rahat ve huzurlu bir çalışma ortamı sağlayan refikam Ayşegül'edir.

Murat Bardakçı
Nisan 2024
Teşvikiye

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Birinci bölüm:

KIZKARDEŞ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1.
Bedbaht bir aile

Selânik'te yaşayan Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım'ın altı çocukları oldu: 1870'lerin başında Fatma, 1874'te Ahmet, 1875'te Ömer, sonra Mustafa, 1885'te Makbule ve 1889'da da Naciye...

Fatma 1875'te, Ahmet ile Ömer 1883'te, Naciye de 1901'de küçük yaşlarda iken vefat ettiler[1] ve bu altı çocuktan sadece ikisi, Mustafa ile Makbule hayatta kalabildi.

Mustafa'nın ismine ileriki senelerde *Kemal* adı da ilâve edilecek ve artık *Mustafa Kemal* olacaktı...

Bu kitap, Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım'ın hayatta kalan iki çocuğundan küçüğü olan Makbule'nin hikâyesidir...

*

Mustafa Kemal ile Makbule'nin çocuklukları zorluklar içerisinde geçti. Babaları erken vefat etmiş, Zübeyde Hanım genç yaşta dul kalmış, oğlu ve kızı ile beraber bir çiftlikte kâhyalık eden kardeşinin yanına sığınmak, sonra tekrar evlenmek ve çocuklarına üvey baba getirmek zorunda kalmıştı.

Aile bedbahttı ve yaşadıkları bahtsızlıklar Mustafa Kemal'in yıllar sonra ikbal basamaklarında yükselmesi ile son bulacak, seneler boyu maddî ve manevî sıkıntılar çeken Zübeyde Hanım oğlunun giriştiği mücadelelerden zaferle çıktığını gördükten sonra hayatını mesud şekilde noktalayacak, kızı da ağabeyi sayesinde aynı saadete erecekti.

*

Makbule Hanım okula gitmedi, zaten o dönemin sosyal hayatında da kızların okutulması diye bir şart da yoktu...

Hatıralarında okula gitmesini ağabeyi Mustafa Kemal'in istemediğini ve ne zaman okuma-yazma öğrenmek istese *ahlâkının bozulabileceği* endişesi ile ağabeyinin mâni olduğunu anlatır:

> Atatürk çok kıskançtı. Ben mektebe giderken yolumu keser, *"Haydi eve"* der ve beni yoldan çevirirdi. *"Ben senin için okuyacağım"* derdi. Beni hiç rahat bırakmazdı.

Dr. Ali Güler, *"Atatürk'ün Saklanan Şeceresi"*, Sarkaç Yayınları, Ankara 2012, sah: 22-25.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bana bir gergef kurmuşlardı. Bir beyitli mendil ucu işleyecektim. Hiç soluk vermeden yırttı, attı.

Mektebe giderken -kız rüşdiyesine- benim yolumu keser ve geriye döndürürdü. Annem de baktı ki ben cahil kalacağım, evde hususî hoca tuttu. Ona da mâni oldu. *"Kardeşimin ahlâkı bozulur"* der ve bırakmazdı. Böylece hepsine mâni oluyordu. Annem bir gün bir âmâ hâfız tuttu. Ağabeyim buna da mâni oldu, *"Bu kız bunlardan çok fena şeyler öğrenecek. Hâfız hiç olmazsa dizine dayanarak ayağa kalkacak, ben buna razı değilim"* dedi ve mâni oldu.

Velhâsıl, ağabeyim beni okutmadı. Vaktâ ki ağabeyim cumhurbaşkanı oldu, sofraları buyurdu, bu sefer de toplantılarda *"Kalk kardeşim, nutuk söyle"* demeye başladı. Fakat bu defa da ben *"Ağabeyciğim, beni şimdiye kadar kapalı yaşattın da şimdi nutuk söyleyecek cesareti nereden anladın?"* dedim. O da *"Benimle nasıl konuşursan öyle konuş"* derdi. Ben de *"Ağabey, siz ağabeyimsiniz, her türlü kusurumu affedersiniz, fakat böyle orta yerde söz söylersem siz de mahcup olursunuz, ben de"* dediğim zaman *"Hayır, kalk söyle"* derdi ve söyletirdi. Bir gün kendisine çok kızmıştım. Salih Bey'e bütün içimi döktüm. Salih Bey de yememiş içmemiş gidip Atatürk'e [demiş ki]: *"Atatürk, kardeşin Makbule sana dedi ki, Atatürk'e dâhi diyorsunuz. Dâhilik bu mudur, beni cahil bıraktı, sokaktan paçavraları adam etti de beni neden cahil bıraktı? Şimdi de kalk söz söyle diyor. Bu kadar insan içinde ben ne yapayım?"*.

O gece ...beni sofrasına davet etti. Sofrada hiç bana yüzlemeyerek *"Kardeşim sen haklısın, çok haklısın, ben hatâmı burada görüyorum. Fakat o zaman böyle yapmak lâzımdı. Beni mazur gör kardeşim, o zaman öyle icap ediyordu"*. Böylece bana özür diledi. Artık ben de kardeşimi yüzlemedim. Fakat o yine her zaman için bana cebren söz söyletirdi ve bana emin görünürdü.[2]

Çevresinde *Zübeyde Molla* olarak bilinen Zübeyde Hanım büyük ihtimalle Kur'an yazısını biliyordu ama eski harfleri o da, kızı da okuyamıyorlardı.

Makbule Hanım, hatıralarında ağabeyinden gelen mektupları komşulara okuttuklarını, okuyamamaktan duyduğu üzüntü sebebi ile okuma-yazma öğrenmeye heves ettiğini ve iki defa öğrenme teşebbüsünde bulunduğunu hikâye eder:

...Ağabeyim Avrupa'da manevrada bulunduğu müddet zarfında bize mektup yollamadı. Bir gece karanlıkta mektubunu aldık. Annem ve ben okumak bilmiyorduk. Çok müteessir olduk. Kom-

---

Makbule Hanım'ın Ankara'daki Atatürk Araştırma Merkezi'nde muhafaza edilen hatıralarından. Hatıraların tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 1 numaradadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şuya mektubu okutmak için gittik. Buna çok üzüldüm. Ben de Atatürk'e mektup yazmak için mektebe devama başladım.

Atatürk Çanakkale'de iken yine böyle mektubunu okuyamıyorduk. Tekrar anadan gizli mektebe gittim. Orada yazma-okuma öğrendim. Çünki, Tahsin(?) Bey'in verdiği mektep vazifeleri Atatürk'e yazacağım mektup idi. Hocam okur, tashih etmezdi, bir yan gözle bakardı. Ben de mektubun iyi yazıldığına hükmeder, gönderirdim. Bu suretle ağabeyim mektebe gittiğimi anladı. O zaman arkadaşlarına *"Benim kardeşim çok akıllıdır demez miydim? Bakın, bugün mektep vazifelerini gönderiyor, ne güzel"* diyerek arkadaşlarına anlatmıştır.[3]

Hatıralarda bahsi geçen manevralar, 1910 Eylül'ünde Fransa'nın Picardie bölgesinde yapılan ve Türkiye adına Binbaşı Selâhaddin ve Paris ataşemiliteri Binbaşı Fethi (Okyar) ile Yüzbaşı Mustafa Kemal Beyler'in gözlemci olarak katıldıkları askerî manevralardır. Makbule Hanım'ın o sırada okuma-yazması yoktur ve öğrenebilmek için mektebe gitmeye başlamıştır.

Makbule Hanım gittiği okulun ismini vermiyor, zaten ağabeyinin beş sene sonra, yani 1915'te Çanakkale'den gönderdiği bir başka mektubu da okuyamadıklarını söylemesi devam ettiği okulun bir işe yaramadığını gösteriyor ve okumayı *annesinden gizli olarak devam ettiği* bir başka okulda öğrendiğini yazıyor:

Akaretler'de 76 numarada oturuyorduk. Çanakkale'den oraya geldi. *"Kardeşim sen okuyup yazmak mı istiyorsun? Öyle ise ben sana hocalık edeyim"* dedi, yaverlerini çağırttı, emir verdi, yığınla kitap getirdi. *"Kardeşim bir sene sonra çıkarsın"* dedi. Beni büyük kitaplardan derse başlattı.

Ders esnasında o kadar çok bağırıyordu ki ben tamamen şaşırıyordum. Bu sebepten yazılarımı unutuyordum. Meğerse bana uyku hastalığı geliyormuş... Ders bitince *"Haydi kardeşim, bu kadar ders kâfidir, öp elimi, git annenin yanına. Yarın inşallah yine ders yapacağız"* derdi.

Dersler dört gün devam etti, beşinci gün beni hasta gördü. Bay Doktor Tevfik Rüşdü Aras'ı çağırdı. Beni muayene ettirdi. Doktor *"Paşam, hanımefendinin hayatı tehlikededir"* dedi. Halbuki bende beş gün evvel birşey yoktu. Meğerse bağırmak beni hasta etmişti.[4]

...Bir gün Atatürk bana, *"Kardeşim siz okumak istiyorsunuz, ben şimdiye kadar sizi okumaktan menettim. Yolunuzu çevirdim. Eve gelen hocalarınızı kovdum. Fakat siz benden gizli yine mek-*

Makbule Hanım'ın bu kitabın *Belgeler* bölümünde 1 numarada yeralan hatıralarından.

Makbule Hanım'ın bu kitabın *Belgeler* bölümünde 1 numarada yeralan hatıralarından.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

> *tebe gitmişsiniz. Bana elinizle mektup yazıyorsunuz. Anlıyorum, çok yüksek bir arzunuz var. Ben sizi okutacağım"* dedi. Hemen yaverlerine emir vermiş, kitaplar...[5]

Sonraki senelerde kocası Mustafa Mecdi Bey ile problemler yaşadığında, tahsil görmemiş olması Mecdi Bey'in bunu bir şekilde aleyhinde kullanıp başına kakmasına imkân verecekti. 1929'da Romanya'ya kaçan Mecdi Bey, Makbule Hanım'a Köstence'den gönderdiği bir mektupta, onu *"tahsilsiz büyüdüğünü bile bile aldığını"* söylüyordu:

> Çünki, senin mektep ve medrese görmediğini ve tahsilsiz büyüdüğünü bile bile almaklığımdır ki yaptığın çocuklukları bu tahsilsizliğin icabı diyerek kabul ederek ...*"debbağ sevdiği deriyi yerden yere vurur. Bazen sevmediği deriye kızar da sevdiği deriyi parça parça eder"* fehvâsınca züğürt tesellisi ile teselli oluyorum.[6]

Mustafa Mecdi Bey, Makbule Hanım'a 24 Haziran 1929'da yine Romanya'dan *"gelen mektupları kopyaladığı takdirde yazma konusunda tecrübe kazanacağını"* anlatıyor ve *"Benden 14 Mayıs 1929 tarihinden bugüne kadar 24 Haziran 1929 tarihine kadar ne kadar mektup ve telgraf aldıysanız birer kopyasını gönderiniz. Hem size de yazı öğrenmek hususunda bir egzersiz olur"* diye yazıyordu.[7]

İsim değiştiren damat

Makbule Hanım'ın evliliği konusunda bazı bilinmezlikler bulunmasına ve en az iki defa izdivaç yaptığının zannedilmesine rağmen, mevcut çok sayıdaki belge sadece bir defa evlendiğini gösteriyor.

Kocası 1886'da doğan, 1956'da vefat eden ve gençlik senelerinde Lütfi ismini kullanan Mustafa Mecdi Bey'dir.

Hangi senede evlendiklerini bilmiyoruz. Hatıralarında da nasıl evlendiğini anlatmıyor ve artık boşanmış olduğu kocasından *mâhud,* yani *bilinen* diye sözediyor...

Ama, Birinci Dünya Harbi sırasında evli idiler, yıllarca fırtınalı bir beraberlik yaşadılar, 1949'da boşandılar, yani en az otuz sene evli kaldılar.

Makbule Hanım'ın bu kitabın *Belgeler* bölümünde 1 numarada yeralan hatıralarından.

CBA, 01014889-35. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 94 numaradadır.

CBA, 01014889-50. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 88 numaradadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Atatürk ve Makbule Hanım hakkında 1990 sonrasında yapılan araştırmalarda Makbule Hanım'ın iki defa evlendiği, ilk kocasının isminin Lütfi, ikincisinin de Mustafa Mecdi Bey olduğu yazılmıştır.

Bu bilgi yanlıştır, zira Lütfi ve Mustafa Mecdi Beyler aynı kişidir. Yapılan hatâ, Mustafa Kemal'in bende bulunan, yıllarca önce yayınladığım bir mektubuna dayanır ve bütün araştırmalarda kaynak olarak bu yayınım gösterilir...

Mustafa Kemal, sözkonusu mektubu Sofya'da askerî ataşeliği sırasında, 17 Ocak 1914'te, o günlerde Nafia Nâzırı, yani Bayındırlık Bakanı olan İttihad ve Terakki'nin güçlü isimlerinden Cemal Paşa'ya göndermişti. Maddî sıkıntılarını anlatıp Paşa'dan bir çare bulmasını istemekte, ailesinden de bahsetmekte ve sözü eniştesi Lütfi Efendi'nin sıkıntılarına getirerek *"İstanbul'da iken memleketin bin türlü sıkıntı ve felâket içinde koşuşturduğu bu devirde, mesainizi hangi işlere harcadığınızı düşünmeyerek, aileme yegâne sığınak olabileceği fikriyle, önce eniştem Lütfi Efendi hakkında, sonra da Sofya'da içine düştüğüm maddî, manevî ıztırapların hafifletilmesine yardımcı olmanız konusunda istirhamlarda bulunmaktan hakikaten utanmıştım"* demekte ve *"Selanik'te valide ve hemşire çırpınıyor, İstanbul'da enişte sefil sürünüyor"* diye yazmakta idi.

Mustafa Kemal'in Cemal Paşa'ya mektubu (Murat Bardakçı'da).

Makbule Hanım ile Mecdi Bey'in, yahut önceki ismi ile Lütfi Efendi'nin 1915'te evli olduklarını Mustafa Kemal'in Cemal Paşa'ya yazdığı bu mektuptan öğreniyoruz...

Mektubun tam metnini ilk defa 28 Mart 1993'te Hürriyet Gazetesi'nin Pazar ilâvesi *Show*'da yayınlamış, daha sonra 1998'de *Şahbaba*'da ve bunun ardından başka yazılarımda da kullanmıştım.[8]

Atatürk'ü ve Makbule Hanım'ı konu alan çalışmalarda evlilik

"Atatürk'ün 'Aç ve Sefil' Günleri", *Hürriyet Show*, 28 Mart 1993; *"Şahbaba"*, Gri Yayın, İstanbul 1998, sah: 541; *"Yarbay Mustafa Kemal'den 'maaşımı gönderin' mektubu"*, *Hürriyet*, 10 Kasım 2002 ve *"Mustafa Kemal'in mektuplarında sözünü ettiği 'çöl sahabesi'"*, *Hürriyet*, 7 Ağustos 2005.

Ücretsiz PDF kitap Arşivi - https://kantep.org

konusunda yapılan hatâ, yani Makbule Hanım'ın ilk kocasının Lütfi Efendi olduğu yolundaki yanlışlık, işte bu yazılarımdan kaynaklandı...

Makbule Hanım'ın iki evlilik yaptığı bilgisinin yanlış olduğunu ben de seneler sonra, bu kitabı yazarken rastladığım bir belge sayesinde farkedebildim:

Belgeye göre Mustafa Mecdi Bey'in evlendiği sırada ismi *Mustafa Lütfi*, resmî evrakta geçen tam şekli ile *Mustafa Lütfiddin bin Nizameddin* idi ve sonraki senelerde ismini değiştirmişti!

Mustafa Mecdi Bey'in ilk adının Mustafa Lütfi olduğuna dair Cumhurbaşkanlığı yazışması (CBA 01014890-11).

Mustafa Mecdi Bey, şimdi Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan 1934 tarihli bir mektubunda *"... Adım Mustafa Lütfi idi fakat İstanbul'da takip ediliyordum. Hattâ, evimiz de basılmıştı ve ben pencereden kaçmıştım. Tam bu sıralarda Ankara'ya gitmeye karar verdim. Halepli Salih Fansa ile beraber gidecektik. Seyahatime mani olmasınlar diye ben onun kâtibi gibi gösterildim ve ismimi de Mustafa Mecdi'ye tebdil ettim. O zamandan beri öyle kaldı"* demektedir.[9]

Lütfi Enişte'nin bahsi, Mustafa Kemal ile ilgili Birinci Dünya Harbi senelerine ait bazı belgelerde ve hatıralarda da geçer...

Lütfi Bey, kayınbiraderi Mustafa Kemal'i Çanakkale Savaşı sırasında 5 Temmuz 1915'te cephede ziyaret etmişti. Çanakkale'de Mustafa Kemal'in emrinde savaşan, seneler sonra orgeneralliğe yükselecek ve üç dönem milletvekilliği yapacak olan İzzettin Çalışlar (1882-1951), bu ziyareti günlüğüne *"Hava sıcak. Karargâhta meşgul olduk. 125. Alay Kumandanı Abdürrezzak Bey'le alay müftüsü karargâha geldi. Kumandan Bey'in eniştesi Lütfi Efendi de ziyarete geldi"* diye yazmıştı.[10]

Hasan Rıza Bey'in Mustafa Mecdi Bey'in ifadelerini nakleden bir mektubu: CBA, 01014890-11 ve 12.

[10] Orgeneral İzzettin Çalışlar, *"On Yıllık Savaşın Günlüğü"*, Hazırlayanlar: Dr. İsmet Görgülü ve İzzettin Çalışlar, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., İstanbul 1999, sayfa 166.

Ücretsiz PDF kitap Arşivi https://tr.tr.org

Asıl muamma burada!

Makbule Hanım ile Mustafa Mecdi Bey'in evliliği konusunda aslında başka bir muamma var:

Zübeyde Hanım, kendisi ile beraber Türkiye'ye gelmeyerek Selânik'te kalan ikinci kocası, yani Mustafa Kemal ile Makbule'nin üvey babaları olan Ragıp Bey'e İstanbul'dan 16 Ocak 1917'de gönderdiği mektupta *"...Cümlemiz sizin ellerinizden öperek Mustafa, ben, Makbule, Hakkı, Cemal Bey ve çocukları ve Ayşe selâmlar ederler"* dedikten sonra *"Makbule'yi zevci altı ay evvel tatlîk etti"*, yani *"boşadı"* diye yazıyor.[11]

Tarihçi Faik Reşit Unat da, Mustafa Kemal ile Makbule Hanım'ın babası Ali Rıza Efendi'nin vefat tarihinin belirlenmesi maksadıyla verdiği ve metni daha sonra yayınlanan bir konferansında Makbule Hanım'ın ilk kocasından ayrılmasını müteakip devlete müracaat ederek babasından kendisine aylık bağlanmasını istediğinden bahsediyor.

Ancak, Faik Reşit, sadece *"Ele geçen resmî bir belgeye..."* diyor, yani kaynak vermiyor ve sonra *"Kızkardeşi Makbule Hanım'a ilk kocasından ayrıldıktan sonra babasından aylık bağlanmasına ait dosyada Ali Rıza Efendi'nin Çayağzı Rüsumat Memuru iken bu tarihte ölmüş olduğu gösterilmektedir"* diye yazıyor.[12]

Faik Reşit Unat'ın sözünü ettiği *"ele geçen resmî belge"*nin ne olduğunu ve nerede bulunduğunu maalesef bilmiyoruz.

Zübeyde Hanım'ın Makbule'yi *boşadığını* söylediği kocası kimdi; Makbule Hanım 1917'de Mustafa Mecdi Bey ile evliydi de bir ara boşanmışlar ve akabinde tekrar mı izdivaç etmişlerdi, yoksa sadece nikâh yapılmıştı da müşterek hayat yaşamamışlar mı idi yahut boşandıktan sonra bir başkası ile mi evlenmişti, bunlar da bilinmiyor.

Ama, Mustafa Kemal'in o zamanki ismi Lütfi olan eniştesi hakkında mektubunda yazdıkları, Makbule Hanım'ın ikinci kocasının olmadığını gösteriyor. Mustafa Kemal, Cemal Paşa'ya 17 Ocak 1914'de gönderdiği mektupta Lütfi Bey'den bahsederken eniştesinin İstanbul'da, annesi ile kızkardeşinin Selânik'te olduklarını söylüyor; Zübeyde Hanım ise İstanbul'a gelmesinden sonra, Selâ-

---

CBA, 01015496-35. Zübeyde Hanım'ın bu mektubunu ve daha başka mektuplarını, yakında yayınlayacağım belgelere dayalı bir diğer kitapta kullanacağım için şimdilik bu birkaç cümleyi nakletmekle iktifa ediyorum.

[12] Faik Reşit Unat, *"Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştiği Devrin Millî Eğitim Sistemi"*, Türk Tarih Kurumu Belleteni, Ekim 1963, Sayı: 108.

Türkiş K.D.E. Kitaplığı - İzmir

nik'te kalan kocası Ragıp Bey'e 16 Ocak 1916'da *"...kocası Makbule'yi altı ay önce boşadı"* diye yazıyor.

Zübeyde Hanım'ın verdiği bilgiye göre, boşanmanın 1915'in yaz aylarında olması icap eder ama Lütfi Efendi'nin Mustafa Kemal'i o senenin 5 Temmuz'unda Çanakkale'deki karargâhta ziyaret etmesi gözönüne alınınca, bu tarih de pek tutmuyor fakat Makbule Hanım boşandıktan sonra kendisine babasından aylık bağlanması için devlete müracaat ediyor!

Bütün bu yazışmaların ışığında, şöyle bir tablo ortaya çıkıyor: Makbule Hanım'ın Lütfi Efendi, yahut sonraki ismi ile Mustafa Mecdi Bey'den başka bir kocası olmamıştır; İstanbul'a gelmelerinden önce, yani Selânik'te iken evlenmişler; İstanbul'da bir ara boşanmış ama tekrar izdivaç yapmış olmalılardır.

1929'da Romanya'ya gitmiş olan Mustafa Mecdi Bey, o günlerde boşanma teşebbüsünde bulunan Makbule Hanım'a kararından vazgeçirebilmek için dil döktüğü mektuplarda evliliklerinin müddetinden bahsederken *"on", "on iki", rubû asrın nısfı"* yani *"çeyrek asrın yarısı"* ifadelerini kullanıyor; Mustafa Kemal'e gönderdiği bir mektupta da evliliklerinin *"...on iki senelik kıymetli bir mâziye mâlik olduğunu"* söylüyor.[13]

Bu *on iki sene* ifadesini esas kabul ettiğimiz takdirde Makbule Hanım ile Mustafa Mecdi Bey'in 1917'de evlenmiş olmaları gerekir ama bu tarih de Mustafa Kemal'in mektuplarında Mecdi Bey'den bahseden ifadeleri ile uymuyor. Şayet 1915'te boşandıktan sonra tecdîd-i nikâh ettiler, yani nikâhlarını yenilediler ise Mecdi Bey evlilik müddetini acaba o tarihten sonra mı başlatıyor?

Bu ayrıntıları da maalesef bilmiyoruz...

Selânik'ten İstanbul'a geliş

Zübeyde ve Makbule Hanımlar'ın Selânik'ten İstanbul'a ne zaman geldikleri hakkında şimdiye kadar kesin bilgi mevcut olmadığı için bu hususta sadece tahminler yapıldı; hattâ Mustafa Kemal'in Zübeyde Hanım'ı bir mülteci kampında toz, toprak ve sefalet içerisinde tanınmaz vaziyette bulduğu ve *gözlerinin renginden tanıdığı* bile iddia edildi!

Makbule Hanım kendisinin ve annesinin İstanbul'a ne zaman geldiklerini ve Akaretler'de 76 numaradaki evin tutulma hikâye-

---

[13] Bu kitabın *Belgeler* bölümünde yeralan 86, 93, 94, 96, 97, 98 ve 109 numaralı evraka bakınız.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sini hatıralarında ayrıntılı şekilde anlatır ve yazdıkları Mustafa Kemal'in o tarihteki askerî safahatı ile beraber değerlendirildiğinde ailenin İstanbul'a geliş macerasının ayrıntıları da ortaya çıkar:

Selânik 9 Kasım 1912'de Yunan Ordusu tarafından işgal edildiği sırada Mustafa Kemal, Trablus'ta idi ve İstanbul'a 20 Kasım'da döndü.

Yunan askerleri Zübeyde Hanım'ın Yenişehir eşrafından olan ikinci kocası Ragıp Bey'i tanıyorlardı, aile bu sayede işgalde pek sıkıntı çekmemiş, hattâ işgalcileri kendi askerleri gibi kullandıkları bile olmuştu.

1913 Haziran'ının sonunda İkinci Balkan Savaşı'nın patlamasının ardından Yunan ve Bulgar birlikleri Selânik civarında çatışmaya başlayınca, aile o senenin sonbaharında Selânik'ten İstanbul'a gitmeye karar verdi.

Makbule Hanım hatıralarında İstanbul'a önce kendisinin gittiğini ve ailenin kalabileceği bir yer bulmasından sonra annesinin de geldiğini ama Zübeyde Hanım'ın kocası Ragıp Bey'in Selânik'te kaldığını anlatıyor:

> Ben annemi orada bırakarak İstanbul'a geldim. ...Beşiktaş'ta Akaretler'de 76 numaralı haneyi -evkaf binalarından- icarladım ve ağabeyime bildirdim. ...Selânik ile aramızda yol açık idi. Anneme mektup yazdım, İstanbul'a çağırdık. Annem de kocasına bütün malını vekâleten vermiş ve hizmetçisi ile İstanbul'a gelmek için hazırlığını bitirmiş. ...Annem, Mehmed Bey'in ailesi ve hizmetçi Ayşe ile yol kapanmadan ve Atatürk Çanakkale'de muharebede iken Akaretler'de 76'ya geldiler. Biraz sonra büyükannemizin ikinci kocasından olan halamız Emine Hanım da yanımıza geldi.[14]

Bu ifadelerde yanlışlık vardır, Makbule Hanım'ın Selânik'ten İstanbul'a tek başına gelip ev kiralaması hem mümkün değildir, hem de Mustafa Kemal o günlerde Cemal Paşa'ya mektubunda *Lütfi Enişte*'nin, yani Mecdi Bey'in İstanbul'da, Zübeyde ve Makbule Hanımlar'ın da Selânik'te olduklarını söylemektedir.

Meselenin doğrusu İstanbul'a önce Mecdi Bey'in gelip Akaretler'deki evi kiraladığı, ardından da Makbule Hanım'ın birilerinin refakatinde geldiğidir.

Mecdi Bey, Akaretler'de aslında bir değil iki ev kiralamıştı. 76 numaralı evde kendisi, kayınbiraderi Mustafa Kemal, karısı Makbule ve kayınvalidesi Zübeyde Hanım yaşayacaklardı; kiraladığı

---

[14] Makbule Hanım'ın bu kitabın *Belgeler* bölümünde 1 numarada yeralan hatıralarından.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

diğer ev 76 numaranın hemen yanındaki 78 numara idi, burası da Gümülcine'den gelmiş veya gelecek olan annesi, babası ve kardeşleri içindi..

Aileler her iki evi de uzun seneler kullandılar. Makbule Hanım 78 numaranın on odalı ve kendi evlerinden daha büyük olduğunu yazıyordu...[15]

1923'te Zübeyde Hanım'ın vefatından sonra Ankara'ya giden Makbule Hanım ile Mecdi Bey, Çankaya Köşkü'nden Akaretler'deki 76 ve 78 numaralı evlere iki telgraf çekmişlerdi ve *sâlimen geldiklerini* bildiriyorlardı. 78 numaraya yollanan telgraf *Zeliha Hanımefendi*'ye gönderilmişti, 76 numaraya yollananda ise isim yazılmamıştı ve *"Beybabacığım, salimen muvasalat ettik. Hürmetler"* deniyordu.[16]

Beybabacığım denen kişi, Mecdi Bey'in babası Nizameddin Bey olmalıdır ve Zübeyde Hanım'ın vefatının ardından dünürleri Akaretler'de ona ait evi de kullanmışlar demektir.

Zübeyde Hanım'ın yetiştirdiği Abdürrahim Tuncak da TRT'de 1970'lerde katıldığı bir programda Akaretler'den Şişli'ye taşınırlarken Akaretler'deki bütün eşyayı almadıklarını, bunları *mutemet insanlara teslim ettiklerini* söylemektedir.

*

Makbule Hanım artık İstanbul'da yaşayacaktı ama eski hemşehrileri, yani Selânik'ten tanıdığı ve onun gibi Türkiye'ye yerleşmiş olanlar ile münasebetini hep devam ettirdi, arzu edenler için tavassutta bulundu ve eski dostları ile alâkasını hiç kesmedi. Zübeyde Hanım'ın vefatının ardından Mustafa Kemal'e gönderilen taziye mektupları içerisinde Selânik'in Türkiye'deki Müslüman diasporasından gelenler de önemli bir yer tutuyordu.

Selânik'teki mallara karşılık bir yalı ve iki dükkân

Lozan görüşmeleri devam ederken, Türk ve Yunan delegeler 30 Ocak 1923'te *"Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol"* imzaladılar.

19 maddelik protokole göre Türkiye'deki Rum Ortodokslar ile Yunanistan'da yaşayan Müslüman Türkler zorunlu göçe tâbi ola-

---

[15] Makbule Hanım'ın, ağabeyi Mustafa Kemal'e 21 Aralık 1928'de yazdığı mektuptan: CBA, 01014891-48. Mektubun tam metni bu kitabın *Belgeler* bölümünde 21 numaradadır.

[16] CBA, 01014896-224.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

caklar ve sadece İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türkleri mübadelenin dışında kalacaklardı.

Üçüncü madde ile 18 Ekim 1912'den, yani Balkan Savaşı'ndan itibaren topraklarını kaybetmiş olanlar mübadele kapsamına alınıyordu; dokuzuncu maddede de mübadillerin geride bıraktıkları malların bir komisyon tarafından tasfiyesi öngörülmüştü.

Balkan Harbi'nden sonra Rumeli'deki topraklarını bırakarak İstanbul'a ve Anadolu'ya gelmek zorunda kalan yüzbinlerce muhacir gibi, Mustafa Kemal ile Makbule Hanım da bu protokole göre hak sahibi idiler.

Hayatının İstanbul'daki yeni döneminde artık kendisine ait bir evin sahibi olmak isteyen Makbule Hanım diğer binlerce muhacir gibi kendisine tanınan hakkı kullanmaya, ailesinin geride kalan gayrımenkullerinin karşılığını alabilmek için uğraşmaya ve gerekli yerlere müracaata hazırlandı.

Mustafa Kemal'in kızkardeşine Ankara'dan 9 Eylül 1923'te yazdığı bir mektup Makbule Hanım'ın bu konuda ağabeyine danıştığını ve Selânik'teki ailenin gayrımenkulleri konusunda belge istediğini gösteriyor.

Mustafa Kemal, mektubunda Selânik'te kalan evler hakkında bilgi verip elindeki tapuları göndereceğini, sahip olduğu hisseleri Makbule Hanım'a devredeceğini ve gerekli muameleyi de yaptıracağını söylüyordu:

> Kardaşım Makbule,
>
> 1. Size ve Mustafa Bey'e selâm eder, Lâtife ile beraber gözlerinizden öperim.
>
> 2. Üç bin lirayı *"İstanbul'da Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin hemşiresi Makbule Hanımefendi'ye"* adresi ile Bank-ı Osmanî vasıtasıyla göndereceğim. Sana da telgrafla bildireceğim. Bankaya müracaat eder, alırsınız.
>
> 3. Ali Saib Bey ile Selânik'teki evlerin tapularını ve bazı mutazarrır evrakı gönderdim. Bunların tasnifi şöyledir:
>
> a. Selânik'teki evlerin muhtelif tarihli ve muhtelif muameleli Türkçe tapuları.
>
> b. Yunan Hükümeti zamanında tanzim olunan tapular, vesaire.
>
> c. Muhtelif senelerde muhtelif evlerin vergi senetleri (vesika olmak üzere işe yarayabilir).
>
> d. Yunan Hükümeti'ne verilmiş vergi evrakı ve bir pasaport.
>
> Selânik'te benim bildiğim Islahhane karşısında beş ve Subaşı mahallesinde bir, ki cem'an altı ev vardır. Bunlara ait hisselerimi kâmilen sana devredeceğim. Benim zamanım yoktur. Size göndereceğim vesikaları bir mütehassıs ile tedkik edersiniz. Tesbit et-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kitap.org

> tikten sonra resmen ve hukuken yapması lâzım gelen muameleyi de anlar ve bana bildirirsiniz, ben yaparım.[17]

Mektupta bahsi geçen Ali Saib Bey, Mustafa Kemal'in Selânik'ten arkadaşı ve hayatı boyunca en yakınlarından olan, önce başyaverliğini yapan, daha sonra beş dönem Yozgat ve Bilecik milletvekilliğinde bulunan Salih Bozok'un eniştesi idi. Ali Saib Bey, Makbule Hanım'ın 1929'da kocası Mustafa Mecdi Bey'den boşanmak istediği sırada Mustafa Kemal'in talimatı ile Makbule Hanım ve Mecdi Bey arasında temaslarda da bulunacaktı...

*

Zübeyde Hanım'ın vefatından sonra Mübadele Komisyonu'na müracaat eden Makbule Hanım'a, Selânik'te kalan ve ağabeyinin hisselerini devretmesinden sonra tek vâris olarak sahip bulunduğu gayrımenkullerine mukabil 1924'te Arnavutköyü'nde bir yalı ile Galata'da iki dükkân verildi.

Makbule Hanım ertesi senenin 20 Temmuz'unda, Mübadele Komisyonu'na bu defa yeni bir tasfiye talepnamesi verdi. *Makbule Mustafa Mecdi* diye imzaladığı talepnamede Selânik'te bıraktığı ve Yunanistan'ın istimlâk ettiği gayrımenkullerini sıralıyordu:[18]

> 1. Islahhane mahallesinde 3 bin altın lira değerinde üç katlı, haremli, selâmlıklı, altında bodrum bulunan, on odalı ve müştemilâtlı ev.
>
> 2. Islahhane mahallesinde 950 altın lira değerinde iki katlı, dört odalı, mutfağı ve müştemilâtı olan ev.
>
> 3. Islahhane'de 790 altın lira değerinde bir katlı, dört odalı, mutfağı, avlusu ve müştemilâtı olan ev.
>
> 4. Islahhane mahallesinde 900 altın lira değerinde iki katlı, dört odalı, mutfağı ve müştemilâtı olan ev.
>
> 5. Ahmed Subaşı mahallesinde 1700 altın lira değerinde iki katlı, dört odalı, bahçesi, mutfağı ve müştemilâtı olan ev.

Mustafa Kemal'in altı adet olarak hatırladığı evler beş adetti ve talepnamede bu evlerden 1909 ile 1914 arasında sırası ile yıllık 240, 96, 72, 96 ve 120 altın lira kira geliri elde edildiği yazılı idi...[19]

ATASE Arşivi, 110-9-1-11/40-0-16.

[18] BCA, 130-16-30-2/371-83-17.

[19] Selânik'te Mustafa Kemal'e ve ailesine âit olan gayrımenkuller ve aile kayıtları hakkında birkaç sene önce son derece önemli bir eser yayınlandı ama maalesef pek ses getirmedi: Vasilis Dimitriadis, *"Bir Evin Hikâyesi. Selânik'teki Mustafa Kemal Atatürk'ün Evi ve Ailesi Hakkında Türkçe ve Yunanca Belgeler"*, çeviren: Gülsün Aksoy Aivali, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2016. Merak edenler, Makbule Hanım'ın gayrımenkul hisselerini bu eserdeki bilgilerle karşılaştırabilirler.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://medeniyet.gov.tr

Komisyonun bu talepnameye cevabı ve Makbule Hanım'a herhangi bir ödeme yapılıp yapılmadığı şimdilik bilinmiyor ama 1927'de Galata'da, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Caddesi üzerindeki iki adet dükkân bu müracaatının neticesinde verilmiş olabilir...

2.
Talepler, talepler, talepler...

Makbule Hanım'ın hiçbir yerden geliri yoktu; evli olduğu yıllarda bile ihtiyaç duyduğu herşeyi kocasından değil, ağabeyinden istiyordu.

Kocası Mustafa Mecdi Bey işadamıydı, işlerinin sık sık bozulmasına ve iflâs etmesine rağmen arada bir para kazandığı oluyordu ama Makbule Hanım kocasının varlıklı günlerinde bile ihtiyaçlarını yine Mustafa Kemal'den talep ediyordu. Talepleri arasında apartmandan arsaya, paradan tereyağına, elbiseden peynire, ayakkabıdan kestaneye ve mücevherden evindeki radyonun tamirine kadar herşey vardı...

Mustafa Kemal kızkardeşine bir defa bile olsun *"Bunu da kocan alsın"* yolunda tek söz etmemiş, Makbule Hanım'ın taleplerini arada bir reddettiği olmuş ama makul isteklerini her zaman karşılamıştı.

1924'ten itibaren Türkiye'deki ilk şahsî mülkleri ailesinin Selânik'te bıraktığı emlâkine karşılık Mübadele Komisyonu'nun verdiği Arnavutköyü'ndeki yalı ile Galata'daki iki dükkândan ibaretti. Geçinebilmek için ağabeyi Mustafa Kemal'e muhtaçtı, masraflarını Mustafa Kemal karşılıyor ve Çankaya'nın Özel Kalemi, yapılan her ödeme sonrasında Makbule Hanım'a *"Paşa Hazretleri'nin emirleri ile Hasan Rıza Bey'den ..... lirayı aldım"* şeklinde makbuz imzalatıyordu.

Makbule Hanım'ın bütün bu konularda ve ağabeyi ile temas etmek istediğinde ilk muhatabı Mustafa Kemal'in 1927 ile 1934 arasında özel kalem müdürlüğünü, 1934'ten sonra da genel sekreterliğini yapan ve bu vazifelere ilâveten umumî vekili olan Hasan Rıza Bey (Soyak) idi.

Hasan Rıza Bey'in ismi kitabın ileriki sayfalarında sık sık geçecektir...

*

Mustafa Kemal, gençlik senelerinde hep maddî sıkıntı çekmişti... Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde hükümet askerler

Tarihsiz Kitap Arşivi tarafından taranmıştır

de dâhil olmak üzere memurların aylıklarını zamanında ödeyemiyor, hattâ dışarıdaki diplomatların aylıklarını bile gönderemiyordu. Tek geliri maaşından ibaret olan Mustafa Kemal de bu yüzden gençlik senelerinde devamlı şekilde maddî sıkıntılar yaşamıştı ve parasızlık sadece onun değil, hemen bütün devlet memurları ile subayların ortak derdi idi..

1914 Ocak'ında Sofya'da yarbay rütbesinde askerî ataşe olarak bulunduğu sırada imparatorluğun kaderini ellerinde tutan İttihadçılar'ın önde gelenlerinden birine, o günlerin Nafia Nâzırı ve sonranın Bahriye Nazırı Cemal Paşa'ya 17 Ocak'ta yazdığı mektupta sıkıntılarını anlatıyor, annesi ile kızkardeşinin parasızlık yüzünden *çırpındıklarını* yazıyordu:

> ...Bizim burada kimbilir ne kadar zevkli bir hayat geçirmekte olduğumuzu -Fethi Bey'le olan mektubunuzda- tahmin buyuruyorsunuz. Hakkınız var. Zaten böyle bir hayatı yaşayabileceğimizi tahmin ederek değil mi idi ki buraya gelmemizi tensip buyurmuştunuz. Filvaki, buraya geleli iki ay olduğu halde henüz Teşrinsani muhassasât-ı askeriyemden *(askerî maaşimdan)* başka beş para alamamış olmaktan ve ilk günü kapandığımız İsplandid Oteli'nin dördüncü kat odasında her onbeş günde bir takdim olunan hesap pusulalarını birbiri üzerine yığmaktan az zevk mi olur? Hükümât-ı saire *(diğer hükümetlerin)* ataşemiliterlerinin vesairenin vuku bulan davetlerine mukabele sırası gelince ortadan kaybolmak, hasbelicab dâhil olunan kulüplere usulen tediyesi iktiza eden *(ödenmesi gereken)* paraların tesviyesi hakkındaki tezkereleri cevapsız bırakmak, cidden bir Türk ataşemiliterinden intizar olunan hususâttandır!
>
> ...Bendeniz şimdilik hakiki bir Osmanlı ataşemiliterine lâyık olabilecek vaziyeti almak için ihtiyaç bulunan hususâtı değil, burada aç ve sefil kalmamanın çaresini düşünmek mecburiyetinde olduğum için vaad buyurduğunuz iştigali Teşrinsani ve Kânunevvel muhassasâtlarımın *(maaşlarımın)* biran evvel göndertilmesine ve bundan sonra da muntazaman tesviyesini temine hasr buyurursanız pek ziyade minnetdarınız olurum; çünki şimdiye kadar karnımızı doyuran Fethi Bey gidiyor, Botter[20] alacağını talepte bîaman bulunuyor, Selânik'te valide ve hemşire çırpınıyor, İstanbul'da enişte sefil sürünüyor.[21]

---

[20] İstanbul'un o senelerdeki meşhur terzisi ve Tünel'deki *Botter Apartmanı*'nın sahibi Johannes Theodorus Botter. Mustafa Kemal askeriyenin verdiği üniformaları giymiyor, Botter'e diktiriyordu.

[21] Orijinali daha önce bende olan, *Şahbaba*'da tamamını (sah: 541, 29 numaralı belge), *Enver*'de de kısmen yayınladığım (sah: 77) mektup şimdi bir arşive hediye ettiğim evrakın arasındadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Mektupta bahsi geçen *enişte,* Makbule Hanım'ın kocası Mustafa Mecdi Bey idi ve Zübeyde Hanım oğlunun Sofya'da bulunduğu sırada ve dünya harbi senelerinde ikinci kocası Ragıp Bey, yani Mustafa Kemal ile Makbule Hanım'ın üvey babası ile evliydi.

Malî vaziyeti o günlerde oğlu gibi bozuk olan Zübeyde Hanım'a para gönderemeyen Mustafa Kemal çareyi annesiyle üvey babası Ragıp Bey'in Selânik'teki bazı zenginlerden ileride kendisi tarafından ödenmek üzere borç almalarında bulmuş ve ailesinin geçimini bu şekilde sağlayabilmişti. Zübeyde Hanım, İstanbul'a nakletmesinden sonra Selânik'te kalan Ragıp Bey'e gönderdiği mektupta aynı şekilde borçlanma tavsiyesinde bulunuyor ve Ragıp Bey'in borçlarını borç verenlerin İstanbul'daki mağazalarına ödeyeceklerini söylüyordu.

Zübeyde Hanım ile Ragıp Bey'e borç verenlerden biri, Selânik'in zenginlerinden Kibarzade Fadıl Bey idi...

Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'ye göçedip İstanbul'a yerleşen Fadıl Bey sonraki senelerde iflâs etmişti, çalışamıyordu. 1933'de Reisicumhur Mustafa Kemal'e bir mektup gönderdi, Zübeyde Hanım ve kocası Ragıp Bey'in 1914 ile 1918 arasında Selânik'te kendisine 45 Fransız ve 119 Türk altını borç yaptıklarını söyleyip Mustafa Kemal'den annesi ile üvey babasının borçlarını ödemesini rica etti!

Fadıl Bey, mektubuna Zübeyde Hanım'ın Ragıp Bey'e borçlanma konusunda yazdığı bir mektubu ile Ragıp Bey'in senetlerini de ilâve etmişti!

Mustafa Kemal, Selânik'ten gelip Türkiye'ye yerleşmiş olan eski tanıdıkları vasıtasıyla geniş bir tahkikat yaptırdıktan sonra Kibarzade Fadıl Bey'e alacağının tamamını ödedi.[22]

*

Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde ve kızkardeşi Makbule Hanım'ın ihtiyaçlarını bizzat görebilmesinin önündeki ilk engel kendisinin de çektiği parasızlık, diğer engel de asker olduğu için memleketin dört bir yanına gitmek zorunda bulunması idi...

Annesi ile kızkardeşinin Selânik'ten Türkiye'ye gelip İstanbul'a yerleşmelerinden sonra, kendisinin cephelerde veya başka yerlerde olduğu günlerde gereken ihtiyaçlarını Selânik'te yaptığı gibi tanıdıkları vasıtasıyla karşılattı ve Zübeyde ile Makbule Hanımlar'a

---

[22] Zübeyde Hanım ile kocası Ragıp Bey'in Kibarzade Fadıl Bey'e borçlanmaları meselesini, tamamı elimde olan konu ile alâkalı evraka dayanarak yakında yayınlayacağım.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

verilen borçların tamamını daha sonra ödedi.

Samsun'a çıkmak üzere İstanbul'dan ayrıldığı sırada geride bıraktığı annesi ile kızkardeşinin ihtiyaçlarını karşılaması ricasında bulunduğu dostlarından biri, sonraki senelerin en büyük zeytinyağı fabrikatörlerinden olan Sezai Ömer Bey (Madra) idi...

1914'de Midilli'den İstanbul'a nakleden Sezai Ömer Bey önce bir Ermeni ile ortak olarak Kapalıçarşı'da mücevhercilik yapmış, ardından Ali Rıza Bey adında bir başka ortak ile Ayvalık'ta zeytinyağı ve sabun fabrikası kurmuş, kısa bir müddet sonra ortağından ayrılmış, faaliyetine yeni şirketi ile tek başına devam etmişti.

Torunları, Mustafa Kemal ile Dünya Savaşı senelerinden itibaren tanışıklığı ve yakınlığı olan Sezai Ömer Bey'in Millî Mücadele senelerinde Rusya'ya da zeytinyağı ihraç ettiğini, Rusya'dan gelen bazı silâhların Anadolu'ya naklini sağladığını, büyük ihtimalle silâh sevkiyatı için gelen bazı Ruslar'ın Taksim civarında aileye ait olan Yeni Hayat Apartmanı'nda gizlendiğini aile büyüklerinden işittiklerini anlatıyorlar.

Elimizde, Mustafa Kemal'in 17 Mayıs 1919'da Samsun'a giderken Sezai Ömer Bey'e Bandırma Vapuru'nda yazıp İnebolu'ya yahut Sinop'a uğradıklarında veya Samsun'a çıkışından sonra elden gönderdiği fakat muhtevâsı tam olarak anlaşılamayan bir mektubu var.

Mustafa Kemal, mektubunda Sezai Ömer Bey'de bulunan bir *emanetten* bahsediyor, bu emanetle ilgili senedi yola çıkmadan önce annesine bıraktığını yazıyor ve arkadaşı Vâsıf Bey'in emanet ile senedi değiştireceğini söylüyor:

> Azizim Sezai Bey,
>
> Memuren Anadolu'ya hareket ediyorum. Nezd-i âlînizde mahfuz emanete ait senedi valideme terkettim. Avdetinizde emanetle senedin mübadelesi için Vâsıf Bey biraderimize rica ettim.
>
> Gözlerinizden öperim.
>
> *Dokuzuncu Kolordu Kıtaatı Müfettişi*
> *Mirliva Mustafa Kemal*[23]

> Zât-ı âlinizce mebhus emânetin bir müddet daha muhafazasında emniyetli bir surette fayda me'mul ise, o sûret de câiz olur.

Paşa'nın kasdettiği emanetin ne olduğu mektuptan anlaşılmamakta ise de, Sezai Ömer Bey'in torunları Mustafa Kemal'in Anadolu'da bulunduğu sırada annesi ile kardeşinin ihtiyaçlarını kar-

---

[23] Mektup, Sezai Ömer Bey'in torunları Sabih ve Sezai Madra'dadır.

© Ötüken 1453 Kitap Arası Hizmetleri

şılaması için dedelerine büyük ihtimalle bir mücevher verdiğini, yola çıkmadan önce mücevheri alarak yerine bir senet bıraktığını, büyükbabalarının senedi kırdırarak nakde çevirdiğini ve Zübeyde ile Makbule Hanımlar'a ödemeleri bu meblâğdan yaptığını tahmin ediyorlar.

Mustafa Kemal'in Sezai Ömer Bey'e mektubu (Madra Ailesi'nde).

Mustafa Kemal üç sene sonra, 1922'nin 19 Haziran'ında yazdığı ikinci mektubunda üç sene boyunca annesine yaptığı yardımlardan dolayı Sezai Ömer Bey'e teşekkür ediyor ve halası ile diğer bazı akrabalarının geçimlerini sağlayabilmeleri için Sezai Ömer Bey'den kızkardeşi Makbule Hanım'a her ay yüz lira vermesi ricasında bulunuyor:

> Muhterem Sezai Beyefendi,
>
> Valideme gönderdiğiniz mektubu ve melfuf hesap pusulasını aldım.
>
> Üç sene zarfında valideme gösterdiğiniz ulüvv-ı insaniyet ve muavenet tafsilâtına muttali oldum. Çok teşekkür ederim.
>
> Nezdinizde mahfuz bulunan iki bin liradan bir müddet daha İstanbul'da kalmak mecburiyetinde bulunan hemşirem Makbule hanımla halam vesâir bazı akrabanın maişetlerine medâr olmak üzere Temmuz 1 iptidâsından itibaren hemşirem Makbule Hanım'a mâhiyye yüz lira vermenizi rica ederim.
>
> Selâm ve ihtirâmâtımı takdim ederim efendim.
>
> *Mustafa Kemal*[24]

Sezai Ömer Bey'in 21 Nisan 1924'de Mustafa Kemal'e gönderdiği bir başka mektup, aileye o senenin Nisan'ına kadar ödeme yaptığını gösteriyor:

> Dersaadet, 21 Nisan 1340 (1924)
>
> Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa
> Hazretleri'nin pîşgâh-ı devletlerine
>
> Mârûz-ı âcizânemdir,
>
> Ticarethanemizdeki hesab-ı cârî suretleri leffen takdim kılınmıştır. Manzûr-ı devletleri buyurulacağı üzere elyevm otuz lira kırk yedi buçuk kuruş borcumuz kalmıştır. İstanbul'da bulunan

[24] Bu mektup da, Sezai Ömer Bey'in torunları Sabih ve Sezai Madra'dadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - http://ranbey.org

hemşire-i muhteremeleri hanımefendiye tediyata devam edip etmememiz hakkında emr ü iş'âr-ı devletlerine manzur bulunduğumu arz ve bilvesile tazimât-ı naçizânemin kabulünü temenni ederim. Ol bâbda ferman efendimiz hazretlerinindir.

Sezai[25]

Sezai Ömer Bey'in kayıtlarında Mustafa Kemal'e ait hesap dökümü (CBA 01014891-106).

Mektuba, Sezai Ömer Bey'in Mustafa Kemal'in İstanbul'da bulunan ailesine 26 Haziran 1922'den 2 Nisan 1924'e kadar yaptığı ödemelerin gün gün kayıtlı olduğu pullu bir de liste ilâve edilmişti ve listede Makbule Hanım'ın yanısıra Mustafa Kemal'in halasına yapılan ödemeler de vardı...

Sezai Ömer Bey'in ödeme listesini, Rumî tarihleri Milâdî'ye naklederek aşağıda veriyorum:

SEZAİ ÖMER VE ALİ RIZA
Zeytinyağı ve Sabun Fabrikaları

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin hesab-ı cârîsi

BORÇ

Muamele tarihi	İzahat	Yekûn
26 Haziran 1922	Hemşireniz hanımefendiye	
25		
27 Haziran 1922	Hemşireniz hanımefendiye	
75		
24 Temmuz 1922	Hemşireniz hanımefendiye	160
2 Eylül 1922	Halanız hanımefendiye	
	(Şakir Çavuş yediyle) Eylül bakiyesi	40
3 Ekim 1922	Halanız hanımefendiye Ekim 1922 için	100
23 Kasım 1922	Hemşireniz hanımefendiye	100
14 Aralık 1922	Hemşireniz hanımefendiye bir teneke	
	Halep yağı bedeli	30.30
16 Aralık 1922	Hemşireniz hanımefendiye dokuz kalem	
	erzak bedeli	53.75
16 Aralık 1922	Hemşireniz hanımefendiye bir teneke	
	zeytinyağı bedeli	9.93
27 Aralık 1922	Hemşireniz hanımefendiye nakden	200
30 Ocak 1923	Hemşireniz hanımefendiye nakden	100

[25] CBA, 01014891-106.

Ömer Sezai.PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

6 Mart 1923	Hemşireniz hanımefendiye (Halid Ziya ve Ruşen .....)	100
21 Mart 1923	Hemşireniz hanımefendiye (Halid Ziya ve Ruşen .....)	100
27 Mart 1923	Hemşireniz hanımefendiye erzak bedeli hariçten mübayaa olunan	64.87
1 Nisan 1923	Hemşireniz hanımefendiye bir teneke zeytinyağı bedeli	9.20
27 Nisan 1923	Hemşireniz hanımefendiye nakden Abdullah Çavuş ile gönderilen	100
30 Nisan 1923	Hemşireniz hanımefendiye erzak bedeli	60.70.50
30 Mayıs 1923	Hemşireniz hanımefendiye nakden verilen	100
1 Temmuz 1923	Hemşireniz hanımefendiye nakden verilen	100
2 Ağustos 1923	Hemşireniz hanımefendiye nakden verilen	100
4 Eylül 1923	Hemşireniz hanımefendiye nakden verilen	100
23 Eylül 1923	Hemşireniz hanımefendiye Cava şekeri hariçten alınan	40.85
30 Eylül 1923	Hemşireniz hanımefendiye nakden verilen	100
24 Ekim 1923	Hariçten mübayaa olunan eşya bedeli ile bir torba sabun ve bir teneke zeytinyağı bedeli	59.97
24 Ocak 1924	Aralık 1923 ve Ocak 1924 için verilen	200
2 Nisan 1924	1924 Mart ve Nisan için verilen	200
		2329.25.50
	Bakiye-i matlup (berâ-yi muvazene) 30.48.50	
	YEKÛN	2360.00

ALACAK

10 Haziran 1922	tarihli hesab-ı cârîmiz mucibince bakiye-i matlup	2000
2 Temmuz 1921 ile 2 Temmuz 1922	tarihine kadar nezdimizde kalan meblâğın .....reti	360
	YEKÛN	2360

Bakiye-i matlubunuz 21 Nisan 1924
30.48.50

21 Nisan 1924
Sezai Ömer ve Ali Rıza
(Pul ve mühür)[26]

[26] CBA, 01014891-106

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mektubun cevabı, 26 Nisan 1924'te Çankaya'nın özel kaleminden gönderildi. Mustafa Kemal, hesapta kalan 30 lira 47.5 kuruşun kızkardeşine ödenmesini ve hesabın kapatılmasını istiyordu.

> Sezai Ömer Beyefendi'ye,
>
> Reisicumhur Hazretleri'ne gönderdiğiniz 21 Nisan 1340 (1924) tarihli mektubunuz manzur-ı devletleri oldu. Ticarethanenizdeki hesab-ı cârîlerinden mütebâki otuz lira kırk yedi buçuk kuruşun hemşire-i muhteremeleri Makbule Hanımefendi'ye itâsını ve fîmâbâd hesab-ı cârînin temadîsine lüzum görmediklerini emir ve beyan buyurmuşlardır efendim.
>
> *Müdür*[27]

Sezai Ömer Bey'in Mustafa Kemal ile teması ve devlet ile iş yapma çabaları sonraki senelerde de devam etti. Meselâ, Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde Sezai Ömer Bey'in Avusturya'da külliyetli miktarda madenler alan bir Amerikan grubunun altı ay içerisinde altı milyon lira ödeme karşılığında Ergani'deki bakır madenlerinin işletme hakkına sahip olma talebine aracılık etmesi ve işe sonradan Cumhuriyet Gazetesi sahibi Yunus Nadi'nin de dahil olmaya çalışması ile ilgili hayli yazışma vardır.[28] Salih ve Sezai Madra kardeşlerde bulunan aile evrakında da aynı konuda iki yazışma mevcuttur.

Kumaşın en kalitelisi, terzinin en pahalısı

Mustafa Kemal, İş Bankası'nın kurulmasından önce para havaleleri için Osmanlı Bankası'nı kullanır; İstanbul'daki yaşayan annesi ile kızkardeşine Osmanlı Bankası vasıtası ile para gönderirdi.[29]

İş Bankası'nın kurulmasından sonra bu yeni müessese ile çalışmaya başladı ve kızkardeşini aylığa bağladı.

Mustafa Kemal'in İş Bankası'ndaki hesaplarının dökümleri sadece kızkardeşine değil manevî kızlarına, Hafız Yaşar Okur'a, İsmet Paşa'ya ve daha başka kişilere de aylık bağladığını ve en yüksek meblâğı İsmet Paşa'ya verdiğini gösteriyor.[30]

CBA, 01014891-104.

[28] CBA, 01003485-1 ile 9 arası.

[29] Havale örnekleri: CBA, 01016496-199 ve CBA, 01015573-31.

[30] Mustafa Kemal'in bağladığı aylıklara örnek olarak 1937'deki ödemelerin bir kısmının yer aldığı dökümler: CBA, 01022334-6 ve 01022334-2.

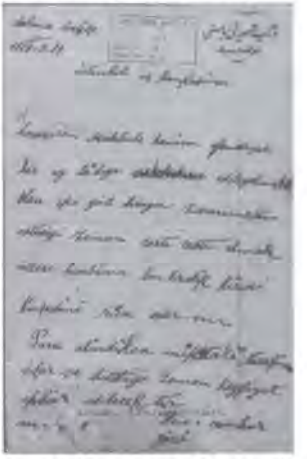
Yeraltı PDF kitap arşivi, www.erol

Atatürk'ün İsmet İnönü'ye ve daha başka kişilere yaptığı aylık ödemelerin İş Bankası'nda bulunan kayıtları (solda) ve yine İnönü'ye 1937 Ocak'ında gönderdiği havalenin belgesi (CBA, 01022334-6 ve 01022334-98).

19 Şubat 1927'de İş Bankası'nın İstanbul Şubesi'ne bir talimat gönderen Mustafa Kemal, şubedeki hesabından kızkardeşine aylık 200 lira verilmesini istedi. Talimatta *"Arnavutköyü'nde bulunan yalıda mukim hemşirem Makbule Hanımefendi'ye 1 Mart 1927 tarihinden itibaren iş'âr-ı âhıre kadar her ayın birinci günü ....iki yüz lira tediyesini rica ederim"* diyordu.[31]

Mustafa Kemal'in Makbule Hanım'a aylık ödemeleri konusunda İş Bankası'na talimatı (CBA, 01020079-2).

Ortalama seviyedeki bir devlet memurunun o senelerde aldığı aylık maaşın iki buçuk katı kadar olan bu meblâğ Makbule Hanım'ın günlük masraflarını karşılaması için idi ve İş Bankası, 200 lirayı senelerce ödedi.[32] Mustafa Kemal meblâğa arada bir ilâveler yaptı, meselâ bankaya 13 Eylül 1928'de verdiği bir başka talimatta 4 numaralı hesabından bin lira ayırtıyor ve her ay 200 lira almakta olan Makbule Hanım'ın bu meblâğa ilâveten istediği zaman bu bin liradan da ödeme yapılmasını istiyordu. Para toplu olarak değil *ceste ceste,* yani *azar azar* verilecek ve ne kadar ödendiği her seferinde kendisine bildirilecekti.[33]

Makbule Hanım, 1929 Şubat'ına kadar bu bin liranın beşyüzünü,[34] daha sonra tamamını çekti; ağabeyi 18

---

[31] CBA, 01020079.

[32] Banka, her ödemeden sonra Mustafa Kemal'i yazı göndererek haberdar etmiştir. Bu ödemelerle ilgili çok sayıda belge mevcut olduğu için arşiv referanslarını ayrıca vermiyorum.

[33] CBA, 01020079-2.

[34] CBA, 01020120-17 ve 01020120-18.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Aralık 1928'de ve 25 Mart 1929'da aynı talimatı tekrar verdi[35] ve Makbule Hanım 4 Mayıs'a kadar bu bin liranın da yine tamamını aldı.[36]

Mustafa Kemal, kızkardeşine yapılacak ödemeler için İş Bankası'na verdiği talimatlarda *akreditif* ve *kredi* tâbirlerini kullanıyor, banka Makbule Hanım'a yaptığı her ödemeyi Çankaya'ya bildiriyor ve ödemelerin yapıldığı hesaplardan aynı şekilde *akreditif* yahut akreditifin o senelerdeki Türkçe karşılığı olan *hesab-ı itibar* veya *itibar hesabı* diye bahsediyordu.

Mustafa Kemal'in Makbule Hanım'a yapılacak bir ödeme ile ilgili İş Bankası'na gönderdiği yazı (CBA, 01020120).

Makbule Hanım'ın bazen ağabeyinin talimatındaki meblâğdan daha fazla para çekmek istediği oluyor, talebi problem yaratıyor ve mesele Çankaya'ya kadar uzanıyordu...

Meselâ, 1931 Haziran'ında İş Bankası'na aylık 200 liraya ilâve olarak gerektiğinde yine her ay yüz lira daha çekebileceği konusunda ağabeyinin emri olduğunu söylemişti...

İş Bankası'nın Makbule Hanım'a yapılan ödeme ile ilgili olarak Mustafa Kemal'e gönderdiği bir yazı (CBA, 01020163-8).

Bankanın İstanbul şubesi talebi 30 Haziran'da Genel Müdürlüğe,[37] genel müdürlük de Cumhurbaşkanlığı'nın özel kalemine iletti. Ama, Makbule Hanım bankaya Ankara'dan henüz bir cevap gelmeden bankanın İstanbul şubesine tekrar giderek 200 lira daha istedi! O sırada şube müdürlüğünde bulunan ve sonraki senelerde bankanın genel müdürü, ardından da milletvekili olan Muammer Bey (Eriş), sorumluluğu üzerine alarak 200 lirayı Makbule Hanım'a ödedi ve 25 Temmuz 1931'de Hasan Rıza Bey'i vaziyetten haberdar edip *"bu paranın Gazi Hazretleri'nin hesaplarına kaydettirip ettirilemeyeceği"* konu-

[35] CBA, 01020120, 01020120-12, 14 ve 19.

[36] CBA, 01020120-9.

[37] CBA, 01020156.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sunda talimat istedi.[38]

Hasan Rıza Bey, Muammer Bey'e 27 Temmuz'da sert bir cevap gönderdi: Gazi Hazretleri'nin Makbule Hanım'a yapılacak ödemelerin ne şekilde olacağı konusunda bankaya talimat verdiğini ama bankanın Ankara ve İstanbul şubeleri arasında bilgi kopukluğu olduğunu söylüyor ve verilen 200 liranın Makbule Hanım'a ileride yapılacak ödemelerden yahut hisse senetlerinden alacağı temettüden kesilmesi gerektiğini yazıyordu.[39]

*

Mustafa Kemal, kızkardeşine her ay İş Bankası vasıtasıyla düzenli olarak bu 200 liranın haricinde arada bir yine para yolluyordu ama aldığı bu meblâğlar Makbule Hanım'a yetmiyordu; ağabeyinden devamlı olarak birşeyler istiyordu ve Mustafa Kemal bu istekleri ile âcil ihtiyaçlarını da karşılıyordu.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki Mustafa Kemal'e ait şahsî masraf listelerinde Makbule Hanım için yapılmış tedavi ve ilâç masrafları, Arnavutköy'deki yalıda bulunan 36201 numaralı telefon ile yalının su faturaları, kışlık odun-kömür bedelleri, şayet kirada ise oturduğu evin kirası, sahip olduğu evlerde ve dükkânlarda yapılan tamirlerin bedelleri, vergiler ve bayram harcamaları, elbise-çamaşır, ayakkabı, şapka, çanta, mücevher, çorap, eldiven, mendil, terzi ücretleri, yakacak, evine radyo anteni kurulması, şekerleme, çiftliğindeki tadilât, dikiş makinesi, sahan, kâse, bornoz, gecelik, kombinezon, halı, gözlük, antika eşya, yalısı için piyano, udunun tamiri, otomobilde ayaklarına sereceği örtü, kendisi ile hizmetçisinin tren biletleri, evindeki garsona verilen bahşiş, bekçilerin maaşı, yurtdışından elçilikler vasıtasıyla getirttiği kumaşlar ve daha birçok masraflar

Makbule Hanım'ın bazı terzi faturaları (CBA, 01021538-2 ve CBA, 01020144).

[38] CBA, 01014891-36.

[39] CBA, 01014891-34 ve 36.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ile ilgili çok sayıda harcamanın kaydı bulunmaktadır.

Bütün bu masraflar ile Çankaya'nın Genel Sekreterliği, özellikle de Hasan Rıza Bey ilgilenmekte ve İstanbul'daki muameleleri Çankaya'nın Dolmabahçe Sarayı'ndaki mübayaa memuru Mehmet Rıza Bey (Özak) yapmakta idi. Meselâ, Hasan Rıza Bey'in talimatı ile Makbule Hanım'a 30 Eylül 1931'de yakacak ve erzak için 848, Ekim 1933'te 840 lira; Makbule Hanım'ın Şakir isimli emektarına da 25 Kasım 1937'de yine odun-kömür için 100 lira verilmişti.[40] Her Cumhuriyet Bayramı'nda Çankaya personeline bahşiş dağıtan Mustafa Kemal, kızkardeşinin Çankaya'daki Camlı Köşk'ünde çalışanları da bahşiş listesine dâhil etmiş, 28 Ekim 1937'de Makbule Hanım'ın sofracısı, yani garsonu Muzaffer on, kalorifercisi Haşim de beş lira bahşiş almışlardı.[41]

Makbule Hanım ağabeyinin Türkiye'nin Cumhurbaşkanı olduğunu hiç gözönüne almıyor gibi idi ve en ufak ihtiyacının karşılanmasını, hattâ kendi başına halledebileceği meselelerin çözümünü de ağabeyinden istiyordu.

Öyle ki, bozulan radyosunun tamir ettirilmesini bile Mustafa Kemal'den istemişti! 1 Şubat 1932'de *"...Lütfen aldırtmış olduğunuz radyodan hiç istifade edemiyorum, birkaç defa tamir ettirdim, muvaffak olamadım. Lütfen siz emir buyurunuz, mütehassısı vasıtasıyla yapılsın, sayenizde ben de istifade edeyim. Sizden başka ihtiyacımı temin edecek kimsem olmadığı için ben de sizi rahatsız ediyorum"* dedikten sonra *"Ramazan ve bayram münasebetiyle param yetişmedi. Bana bir miktar para göndermenizi rica ederim"* diye yazıyordu.[42] 27 Ekim 1931'de beğendiği bir çantayı almasını ağabeyinden istiyor ve *"... Evimin vergisi, telefon, vesaire borçlarım tediye edilmiş. Elbiselerim de sayenizde temin edildi. Çok teşekkürler ederim. Ağabeyciğim, bir istirhamım daha var. Yüzüğümün taşını yaptırmak için Babayan'a gitmiştim. Şu gönderdi-*

Makbule Hanım'ın ağabeyinden aldığı bir bayram harçlığının makbuzu (CBA, 01020191).

[40] CBA, 01020158, CBA, 01020186 ve CBA, 01020288.

[41] CBA, 01022039-1 ve 2.

[42] CBA, 01020165. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 36 numaradadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ğim çantayı gördüm. Çok beğendim. Eğer siz de beğenirseniz lütfen alınmasını emir buyurursanız çok müteşekkir kalacağım" diyor,[43] İstanbul'un en meşhur resimcisi ve çerçevecisi Jean Weinberg'e gidip fotoğraf satın aldığında bedellerini Hasan Rıza Bey'in ödeyeceğini söylüyordu.[44]

Mustafa Kemal'in manevî kızları, kızların anneleri yahut aileleri de Mustafa Kemal'den aylık alıyorlardı...

Bir örnek: Hasan Rıza Bey 1934 sonunda İstanbul'daki mübayaa memuru Rıza Bey'e *"...melfuf 110 lirayı onun ve annesinin İkincikânun aylığı olarak Bayan Nebile'ye verecek ve 130 liralık şöyle bir senet alacaksın:* 'Benim ve annemin İkincikânun 1935 aylığı olan 130 lirayı aldım'. *Aradaki 20 lira farkı geçen ay buradan almış, kendisi bilir"* diye yazmıştı.[45]

*

Mustafa Kemal'in kızkardeşine neler gönderdiğine veya ihtiyaçları için yaptığı ödemelere dair bazı örnekler vereyim:

Hasan Rıza Bey, 25 Mart 1930'da Özel Kalem'e Makbule Hanım'a gönderilen beyaz peynirlerin bozuk çıktığını yazıp Orman Çiftliği'nden derhal bir başka tenekenin gönderilmesi talimatını veriyor; 21 Ağustos 1930'da yine Orman Çiftliği'nden Makbule Hanım için daha önce gönderilenlerin dışında üç teneke sade yağ, üç teneke beyaz peynir, dört teneke kaşar ve bir çuval aşurelik buğday; 10 Kasım 1933'de de çiftlikten altı teneke yağ, iki teneke beyaz peynir, altı tekerlek kaşar ve iki çuval un yollanmasını istiyordu.[46] 9 Aralık 1935'te de bir sandık içerisinde

Makbule Hanım'ın çeşitli masraflar, yakacak ve erzak harcamaları için ağabeyinden aldığı paraların makbuzları (CBA, 01020181 ve CBA, 01020158).

---

[43] CBA, 01014891-33. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 34 numaradadır.

[44] CBA, 01020151.

[45] CBA, 01014894-8.

[46] CBA, 01014891-45 ve CBA, 01014891-41 ve 01020908.

Üçüncü Kişiler Arşivi - http://arsiv.ataturkkitabi.org.tr

Edirne'den gelen şeker ve badem ezmesi yollamıştı.[47] 25 Nisan ve 28 Ekim 1931'de ağabeyinin çiftliğinden 83 kilo 100 gram salamura peyniri, 116 kilo tuzlu yağ, 146 kilo un, 20 kilo 846 gram kaşar, 50 kilo da buğday getirtmişti. Aynı çiftlikten 14 Eylül ve 11 Ekim 1932 ile 9 Nisan 1933'te de 150 kilo un, 50 kilo buğday, 147 kilo tuzlu yağ, 37 kilo salamura peyniri, 51 kilo kaşar ile 50 kilo un gönderilmişti ve bu malzemeye Mustafa Kemal 492 lira 1 kuruş ödemişti.[48]

Mustafa Kemal'in Makbule Hanım'a çiftliğinden gönderdiği erzak (CBA, 01014891-3/I).

Makbule Hanım, 7 Aralık 1931'de ağabeyine yazdığı mektupta Arnavutköy'deki yalıya üç senedir gelmeyen su parasının birden geldiğini ve 160 lira istediklerini söyleyip "... *Dar bütçemin böyle birden 160 lira vermeye tahammülü yok. Çok istirham ederim, emir buyurunuz da bu para Hasan Rıza B. tarafından tediye edilsin. Âfiyetiniz temennisiyle hürmet ve tâzimle ellerinizi öperim efendim*" diyordu[49] ve Mustafa Kemal paranın ödenmesini emretti.[50] 1933 Ekim'inde Beşiktaş'ta oturduğu apartmanın aylığı 41 lira 66 kuruştan yedi aylık kira bedeli olan 291 lira 90 kuruşu da ağabeyi karşıladı.[51] 1935'te de ağabeyine "... *Bu gece yüz liralık tohum aldırıyorum. Üç gün zarfında bu tohumu da ekeceğim. Fakat burada tohum piyasası çok yükseldiği için sizi rahatsız etmek mecburiyetinde kaldım. Mümkünse bize yakın olan çiftliklerinizden on beş bin kilo kadar tohumluk buğday ve arpa ve yulaf isterim. Lâzım gelenlere emir lûtfunda bulunursanız çok sevineceğim ağabeyciğim*" diye yazıp kendi çiftliği için 15 ton tohum istemiş,[52] Çankaya hangi cinsten kaçar kilo istediğini 16 Eylül 1935'te mektupla sormuş ve talebi yerine getirilmişti.[53]

CBA, 01014894-8.

48 CBA, 01014891-3.

49 CBA, 01020162 ve 01020162-1. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 35 numaradadır.

50 CBA, 01020162-4.

51 CBA, 01020187 ve 01020187-1.

52 CBA, 01014894-19. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 59 numaradadır.

53 CBA, 01014894-18.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Elbiseler için "dönerge tahsili alıtı", yani fatura

Makbule Hanım'ın evrakı arasında en başta alışveriş masrafları, özellikle de giyim-kuşam harcamaları ile ilgili belgeler yeralır.

Yaptığı alışverişler hakkında Hasan Rıza Bey vasıtası ile ağabeyine ayrıntılı bilgi vermekte, meselâ *"Eski elbise ve mantodan üç elbise uzattım. Üç elbise on beşer liradan, manto da on beş liradan olmak üzere altmış lira tutmuştur. Bu kış giymek üzere üç iskarpin onar liradan otuz lira. Cem'an yekûn doksan liranın lutfen Şakir* (Makbule Hanım ile Mecdi Bey'in uşağı) *ile irsâli. Kunduracı İsmail Kemal'de yapılmakta olan iskarpinleri de yaza giyeceğim"*[54] diye yazmakta ve alışveriş listelerini de göndermektedir.

Makbule Hanım'ın ağabeyine gönderdiği harcama listelerinden biri (CBA, 01020180).

Örnek olarak, 1933 yazında ağabeyinden 500 lira alıp 682 lira harcadığına dair 18 Temmuz 1933 tarihli alışveriş listesini veriyorum:

Gece tuvaleti siyah üzerine beyaz ceket	125
Şapkası	15
İskarpini	32
Çantası	25
İki çorap	3,60
	200,60
Çay elbisesi yeşilli	90
Şapkası	15
İskarpini	32
Çantası	20
	157
Siyah fötr kışlık şapka	18

[54] CBA, 01022097.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Krep maroken tamiri kollarına tül	10
	28
Siyah hasır şapka	18
	46
Spor takım	30
Spor manto	55
Spor iskarpin	32
Eldiven beyaz-siyah	18
4 çift çorap çay ve spor [için]	6
	141
Eski yün elbisenin tamiri	18
Ev için iki spor sabahlık elbise	35
Âdî üç çift iskarpin. Bej, siyah, sarı, ev için	26
Şapka tülü iki tane	4
İki tane yün takım kışlık çamaşır	20
Bir terlik kırmızı	2
Çiçek geline	15
İki krep saten entari tamiri	18
	138

MECMUU

200
157
141
138
46

682

Listenin sonunda *"Evvelce alınan 500 liraya ilâveten 182 lira aldım. 18. 7. 1933"* kaydı ve altında Makbule Hanım'ın imzası vardır.[55]

İstanbul'un en seçkin terzilerinin Mustafa Kemal'in manevî kızları ve yakın çevresindeki dostlarının hanım akrabaları için diktikleri elbiseler ile mevcut elbiseler üzerinde tadilât ve ilâveler

[55] CBA, 010201[illegible] ve 010201[illegible].

Ötüken Neşriyat PDF Arşivi - https://rantey.org

hakkında Çankaya'ya gönderdikleri faturalarda da Makbule Hanım listenin ilk sırasında yeralmaktadır.[56]

*

Çankaya'nın özel kalemi, Makbule Hanım için yapılan harcamaların faturalarını muhafaza ediyor ve her sene için ayrıntılı masraf listeleri tutuyordu...

Bir örnek: Hasan Rıza Bey'in 17 Ekim 1933'te düzenlediği ve 1931, 1932 ve 1933'te Makbule Hanım için yapılan harcamaların bir kısmının yeraldığı liste şöyle idi:

1931

	Lira	Kuruş	
Elbise	1586	26	
Erzak	848		
Yalıya su parası	180	68	
Vergi ve telefon		230	
	3144	*94*	
Bankadan alınan aylık	2400		
	6244	*94*	
Çiftlikten gönderilen yağ, vesaire		233	11
	6478	*01*	

1932

Elbise	673	62	
Nakden	700		
Erzak	848		
Çay takımı	100		
Apartman kirası	600		
Bursa'da hastahaneye	195		
Dükkânların tamiri	430		
Telefon	33	10	
Radyo tamiri	25		

[56] Beyoğlu'ndaki kadın terzisi Femina'nın 14 Kasım 1928'de *Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri* adına kestiği 1889 lira 90 kuruşluk fatura: CBA, 01020099 ve 01020099-1; E. Kalivrusi ve Şürekası'nın Zehra, Sabiha ve Rukiye Hanımlar ile Makbule Hanım'ın aldıkları kumaş ve elbiseler için Hasan Rıza Bey'in adına yazdığı 6 Ağustos 1930 tarihli faturaları: 01021538, 1 ve 2.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Resim çerçevesi	15	
	3619	*72*
Bankadan alınan aylık	2400	
	6019	*72*
Çiftlikten verilen yağ, vesaire	192	40
	6212	*17*

1933

Elbise	682	
Nakit	1200	
Erzak	840	
Vergi	335	
Masaj makinesi	251	
Masaj için doktora	110	
Telefon	72	
Dükkânlara su tesisatı ve kepenk	442	79
Apartman kirası	430	78
	4364	*71*
Bankadan alınan aylık	2000	
	6364	*71*
Çiftlikten verilen yağ, vesaire	66	50
	6461	*77*
	6364	*21*
	36	75
	6497	*96*[57]

*

Giyim-kuşam alışverişini sadece Türkiye'den değil Avrupa'dan da yapardı ve yurtdışından istediklerini Türkiye'nin o memleketlerdeki büyükelçileri alıp yollarlar, yaptıkları masrafı Ankara hemen gönderirdi...

Paris'ten istediği bir kumaş için Hasan Rıza Bey, 29 Temmuz 1937'de Paris Büyükelçisi Suat Davaz'a *"Geçen sene Bayan Makbule için sayın refikanız tarafından alınan kumaşlardan birinin bir parçasını ilişik olarak gönderiyorum. Bunun nereden alındığını*

CBA, 01014891, 1 ve 2. Üç sahifelik listenin ilk iki sahifesini verdim. Son sahifede masraflar kalemlere ayrılmış şekilde kaydedilmiştir.

Üniversiteler TDE Kitap Arşivi, https://kitap.tdk.gov.tr

kerimeniz hanımefendi de biliyorlarmış. Aynı kumaştan dört metre daha alınıp faturası ile birlikte gönderilmesini rica ediyorlar"[58] diye yazıyor, Suat Davaz da 3 Ağustos 1937'deki cevabında *"...Sayın Bayan Makbule için refikamın aldığı kumaş geçenlerde aynı mağazada mevcut bulunmuş ise de, bunun bu kerre tükenmiş ve diğer mağazalar nezdinde vâki araştırmalarda da elde edilememiş olduğunu arz ve şayet başka herhangi bir kumaş alınması matlûp ise bildirilmesini rica ederim. Bilvesile derin saygılarımı sunarım"* diyordu.[59]

Makbule Hanım'ın erzak, yakacak ve çay takımı harcamaları için ağabeyinden aldığı para ile ilgili olarak gönderdiği makbuz (CBA, 01020171).

Mektubun altında *"Büyük bayana arzediniz"* ve *"Arzedildi"* notları vardı...

Makbule Hanım 1937 Temmuz'unda Paris'e gitti, bol bol alışveriş etti, satın aldıklarının bir kısmını Çankaya adına Paris Büyükelçisi Suat Davaz karşıladı.

Büyükelçi, 17 Temmuz 1937'de Çankaya'nın genel sekreteri Hasan Rıza Bey'e gönderdiği mektupta *"Sayın Bayım; Yüce önderimiz Atatürk'ün hemşireleri Bayan Makbule Boysan'ın Paris'i teşrif ve burada ikametleri müddetince sipariş ettikleri ve satın aldıkları eşyaların bedellerini bildiren makbuzlar ilişik olarak takdim ve bazı hususi masraflar yekûnu arzolunur. Su vesile ile derin saygılarımı sunarım sayın bayım"* diyor ve mektubu ile beraber Makbule Hanım'a ait faturaları da yolluyordu.[60]

Makbule Hanım elbise mağazası Maison Max'tan 3 bin 921 frank 35 santim; ipek, yün kumaş, çorap ve elbise mağazası O'Rossen'den de 7 bin 450 franklık alışveriş etmiş, 1216 franklık özel harcama ile 2 bin 886 frank tutan müteferrik masrafı da yine büyükelçi ödemişti. Suat Davaz'ın yaptığı ödemelerin toplamı 14 bin 886 frank 35 santim idi[61] ve Hasan Rıza Bey, Türk parası ile 715 lira 96 kuruş olan 14 bin 886 frank 35 santimi, 2 Ağustos 1937'de Mustafa Ke-

---

[58] CBA, 01019740-56.

[59] CBA, 01014892-6.

[60] CBA, 01020282.

[61] CBA, 01020282-1.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mal'in hesabından İş Bankası vasıtasıyla Paris'e gönderdi.[62]

*

Makbule Hanım elbiselerini o dönem İstanbulunun namlı kadın terzilerine diktirip bazen de mağazalardan hazır olarak alıyor, arada bir de Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Kız Sanat Okulları'na sipariş ediyordu. Sanat okullarından elbisenin yanısıra defalarca şapka, masa örtüsü, peçete, keten, telâ, ipek, sim, kurdele ve tül de satın almış ve o günlerde *"dönerge tahsil alıtı"* denen faturaları da ödemesi için sık sık ağabeyine göndermişti!

Mustafa Kemal'in kızkardeşi ile manevî kızlarının kadın terzilerine diktirdikleri elbiselerin bedellerinin yeraldığı ve *"Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri"* adına gönderilen faturalarda *"ipekli krep anju, lilâ fantazi krepdöşin ilâvesi, mantoya zengin velur d'Angore melangé, eteklik ve ipekli korsaj ilâve, siyah tafta dantelâ ilâveli elbise, mantoya kürk esmânı, vantrier ipekli fantazi korse"* gibi sayfalar dolusu kalemler vardı...[63]

Makbule Hanım'ın elbise merakı yüzünden ağabeyinden azar işittiği de oluyordu.

Meselâ, 1935 sonbaharında Hasan Rıza Bey vasıtasıyla ağabeyinden Ankara'da verilecek olan Cumhuriyet Balosu'nda giymek üzere yaptıracağı elbise için Avrupa'dan kumaş getirtilmesine izin vermesini istemiş ama Mustafa Kemal'den 2 Ekim 1935'te yine Hasan Rıza Bey vasıtasıyla sert bir cevap almıştı. Hasan Rıza Bey *"Mektubunuzu aldım. Atatürk'e arzettim. Her vatandaşın ve bilhassa sizin, hele Cumhuriyet bayramında mutlaka yerli malı elbise giymeniz elzem olduğunu, hemen alıp İstanbul'da yerli kumaştan bir elbise yaptırmanızı emrettiler"* diyordu.[64]

Makbule Hanım ağabeyine 8 Ekim'de gönderdiği cevabî mektubunda *"Bay Hasan Rıza vasıtasıyla gelen elbisem hakkındaki emirlerinizi büyük saygı ve minnetle aldım. Cumhuriyet Bayramı için yerli kumaştan siyah renkte bir elbise yaptırmak üzereyim"* demekteydi. Mektubunda aynı günlerde Berlin'den Türkiye Büyükelçiliği vasıtasıyla getirtilecek olan *ermin kap,* yani kakum kürkünden şal için de teşekkür ediyor ve *"Sipariş etmek lütfunda bulunduğunuz ermin kap için size nihayetsiz teşekkürlerimi*

---

[62] CBA, 01020282-2, 3, 4, 5 ve 6.

[63] Meselâ, Beyoğlu'ndaki *Femina Kadın Terzihanesi*'nin Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne 19 Kasım 1928'de gönderdiği 1889 lira 90 kuruşluk dört sayfa fatura: CBA, 01020099 ve 01020099-1.

[64] CBA, 01020243-4. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 120 numaradadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sevinçle takdim ederim. Büyük bayram için Ankara'ya gittiğim vakit elbisemi ve kürk kapımı sizin karşınızda giymekle büyük bir memnuniyet duyacağım" diye yazıyordu.[65]

Mustafa Kemal'in manevî kızlarından Rukiye Hanım'ın terziye verdiği siparişler ile ilgili bir mektup, Paşa'nın yakın çevresindeki hanımların giyimleri hususundaki hassasiyetini ve bazen nasıl hiddetlendiğini göstermektedir.

17 Ekim 1929'da Hasan Rıza Bey'in yazdığı mektuptan Mustafa Kemal'i hiddetlendiren hadisenin nasıl cereyan ettiği anlaşılmaktadır:

Hasan Rıza Bey, yerli malı elbise giymesi konusunda Atatürk'ün yaptığı uyarıyı Makbule Hanım'a bildiriyor (CBA, 01020243-4).

Rukiye Hanım devam ettiği okulda ipek elbise ve kürk manto giyilemediğini, bu yüzden yünlü elbise ile kışlık manto diktirmek istediğini söylemiş, Mustafa Kemal manevî kızının arzusunu kabul etmiş ama daha sonra Rukiye Hanım'ın İstanbul'un meşhur terzisi Kalivrusi'ye iki ipek ve bir kadife elbise ile bir de ipek manto ısmarladığını öğrenmişti.

Verilen siparişler Mustafa Kemal'i hayli kızdırmış, *"Bu elbiseleri ve mantoyu mektep için yaptırıyorum. Kendi de öyle demişti. Mektepte ise ipek elbise giyilemez. İlk söylediği ve listede yazıldığı gibi iki kat yün ve basit elbise ve palto yaptırıyorsa yaptırsın, yaptırmazsa hiç yaptırmasın"* dedi ve Kalivrusi'ye verilen siparişlerin iptal edilmesini istemişti!

Hasan Rıza Bey, Rukiye Hanım'a gönderdiği mektupta Mustafa Kemal'in bu işe ne kadar hiddetlendiğini anlattıktan sonra manevî kızının yaptığı bazı harcamaları işittiği takdirde her ay verdiği otuz lira harçlığı da kesme ihtimalinin bulunduğunu hatırlatıp sinemaya gitme yahut motor gezisine çıkma konularında dikkatli olmasını söylüyordu.[66]

---

[65] CBA, 01014772. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 58 numaradadır.

[66] CBA, 01015492-1 ve 2.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kürkten yapılmış herşey makbuldür

Makbule Hanım, mantodan şapkaya kadar kürkten imal edilmiş herşeye meraklıydı...

Bu merakı, birçok fotoğrafında üzerinde görünen kürklerden de farkedilir.

Sık sık yeni kürk almak ister, beğendiği kürkün bedelini ödemesini ağabeyinden rica eder ve bazen de yurtdışından Mustafa Kemal'in hesabına kürk getirtirdi.

Elimizde, Makbule Hanım'a ait çok sayıda kürk faturası ve istediği kürklerle ilgili yazışmalar vardır.

Bunlardan birkaçını naklediyorum:

25 Eylül 1927'de, Kapalıçarşı'daki Kürkçüler Çarşısı'nda faaliyet gösteren *"Mehmed Ali Kerimof ve Biraderi"*ne 382 lira 50 kuruşluk kürk yaptırmıştı.[67] 29 Nisan 1930'da Beyoğlu'ndaki *Beyaz Tilki Kürk Ticarethanesi*'nin sahibi Mihran Ohanyan, Makbule Hanım için 42 adet kakımın kürkünü kullanarak bir şapka hazırlamış ve şapkaya 600 lira ödenmişti.[68]

Avrupa'ya sipariş edilen kürk paltolar da bazen küçük geliyor yahut beğenilmiyordu...

1935'te Makbule Hanım ve Atatürk'ün manevî kızı Âfet Hanım için Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hamdi Arpag vasıtası ile iki adet herminé, yani kakım kürk getirtilmişti. Hasan Rıza Bey, 12 Eylül 1936'da Büyükelçi'ye Makbule Hanım'ın ölçülerine göre bir kürk daha sipariş etti ve bir adet de en iyi kalitede *arjante,* yani gri renkte tilki kürkü istedi.[69]

Ama, gönderilen kakım kürk Makbule Hanım'a küçük geldi; Berlin'e yeni bir kürk sipariş edildi, Makbule Hanım küçük gelen kürkü satılması için bir kürkçüye bıraktı ve sonra satmaktan vazgeçip geri aldı, Hasan Rıza Bey'e kürklerin bedelini Berlin Büyükelçiliği'ne göndermek düştü.[70]

Kürke olduğu kadar kürk şapkaya da merakı vardı. Meselâ bir gün Vitali Hakko'nun Marpuççular Hanı'ndaki altı odalı atelyesine giden polisler bütün müşterileri dışarıya çıkarmışlar ve atelyeye gelen Makbule Hanım 22 adet şapka satın almıştı.[71]

---

[67] CBA, 01020082-5.

[68] CBA, 0100142.

[69] CBA, 01014891-8.

[70] CBA, 01020289.

[71] Aydın Boysan (nehir söyleşi), *"Hayat, tatlı zehir"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, sah: 295.

Kitap Arsivi - https://rantey.org

Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki Makbule Hanım'a ait belgelerin arasında çok sayıda kumaş, hasır ve kürk şapka faturaları ile ödemeler geciktiğinde şapkacıların Çankaya'ya yolladıkları ödemenin yapılmasını rica mektupları bulunmaktadır.

*

Makbule Hanım'ın her ay maaş şeklinde aldığı meblâğ dışında yüksek miktarda nakit talepleri de olurdu ve ağabeyi bu istekleri genellikle yerine getirirdi. Meselâ 19 Mart 1929'da 400, 2 Şubat 1930'da 400, 16 Eylül 1931'de 15 bin 140, 3 Şubat 1932'de Hasan Rıza Bey vasıtası ile elden 200, 4 Ekim 1932'de 848 lirası erzak ve yakacağa, 100 lirası da yeni alacağı çay takımlarına verilmek üzere 948, 18 Ağustos 1933'te 500, 18 Eylül 1933'te 500, 21 Mart 1934'te bayram masrafları için Hasan Rıza Bey vasıtası ile 200, 27 Kasım 1934'te 500, 6 Şubat 1936'da çiftliğinin tohum ve tamir masrafı olarak 2 bin 145, 2 Ağustos 1937'de görümcesi Hikmet Hanım'ın evlilik masrafları için 2 bin 500, 20 Eylül 1937'de de 300 lira almıştı.[72]

Makbule Hanım'ın kışlık harcamaları için ağabeyinden aldığı paranın makbuzu (CBA, 01020186).

Ağabey, kızkardeşine sadece nakit vermez, sahip olduğu İş Bankası hisselerinden de devrederdi. 19 Nisan 1930'da bin adet hissenin Makbule Hanım'a devredilmesi için İş Bankası'na talimat göndermiş[73] ve banka ertesi gün talimatı yerine getirmişti.[74]

*

Büyük Bayan, 1932 Mayıs'ında sahip olduğu İş Bankası hisse senetlerini rehine koymak ve karşılığında bankadan beş bin lira borç almak isteyince banka Reisicumhur Mustafa Kemal'i talepten hemen haberdar etti...

Çankaya'nın Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Bey, 31 Mayıs 1932'de Mustafa Kemal'in talimatı ile Makbule Hanım'a bir mektup gönderdi

---

[72] Tamamı CBA'da olmak üzere: 01020120, 01010136, 01021578-6, 01020165-1, 01020171, 01020181, 01020182, 01020191, 01020224; Dolap: 16-Kutu: 168/4-Dosya: 1- Fihrist: 3/2, 01014891-5 ve 01020283.

[73] CBA, 01020140.

[74] CBA, 01020140-1.

ve *"...Hisse senetlerinizin terhini mukabilinde beş bin lira istikraz etmek istediğinizi bankadan Paşa Hazretleri'ne haber vermişlerdir"* dedikten sonra Mustafa Kemal'in *"Bu paranın niçin ve nereye verilmek üzere istendiğinin bildirilmesini emir buyurduğunu"* söylüyordu.[75]

Makbule Hanım, ağabeyinin sorusuna 3 Haziran'da mektupla cevap verdi ve hisse senetlerini eşi Mustafa Mecdi Bey'in yeniden ticaret ile uğraşmasını sağlamak maksadıyla rehin koymak istediğini söyledi. Ağabeyinin Mustafa Mecdi Bey için defalarca yaptığı iyilikler karşısında mahcup olmuş, yeni bir talepte bulunmayı vicdanına sığdıramamış ve ileride yaşayabileceği sıkıntıları da göze alarak son bir fedakârlıkla bankaya müracaat etmişti.

Ama hisse senetlerini rehine koyarak alacağı parayı kocasına verip vermemekte tereddüt ediyordu, bu yüzden bankaya yaptığı müracaatı takip etmeyip hava değişimi için Bursa'ya gitmişti ve *"Mazeretimin af ile karşılanmasını el ve eteklerinize sarılarak istirham ederim, yüksek kalpli ağabeyciğim"* diye yazıyordu.[76]

Mustafa Kemal, kızkardeşinin izahına rağmen yine de tedbir alma mecburiyetini hissetti. Zaten daha önceden İş Bankası'na kızkardeşine kendisinin haberi olmadan borç verilmemesi talimatını göndermişti.[77] Makbule Hanım o günlerde bankadan mektupla beş bin lira da borç istemişti ve banka bu mektubu Çankaya'ya yolladı.[78] Mustafa Kemal borç meselesine noktayı 7 Temmuz 1932'de koydu ve genel müdürlüğe Hasan Rıza Bey vasıtası ile gönderdiği yazıda Makbule Hanım'a ödeme yapılmamasını ve *"Genel Müdürlüğün şu andaki vaziyet dolayısı ile büyük miktarda ve uzun vâdeli borcu yasakladığı"* yolunda cevap verilmesini emretti![79]

Satın alınan, kiralanan ama kıymeti bilinmeyen evler

Makbule Hanım gayrımenkul sahibi olmaya meraklıydı ve 1920'lerin sonundan itibaren hep yeni mülkler edinme çabası içerisinde oldu.

Ama yeni taşındığı evlerden kısa bir müddet sonra sıkılıyor, başka bir yere geçmek istiyor, İstanbul'da yeni evler aramaya başlıyor

---

[75] CBA, 01014891-29.

[76] CBA, 01014891-28. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 37 numaradadır.

CBA, 01016384-262.

[78] CBA, 01016384-263.

[79] CBA, 01016384-264.

ve beğendiği evlerden birini ağabeyinin satın almasını istiyordu...

Annesi Zübeyde Hanım ile beraber uzun yıllar Akaretler'deki kiralık evde yaşayan Makbule Hanım, annesinin vefatından sonra Mübadele Komisyonu'na müracaat etmiş ve komisyon ailenin Selânik'te bırakmak zorunda kaldığı evleri ile arazilerine karşılık olarak 1924'te de Arnavutköyü'nde bugün hâlâ mevcut bulunan bir yalı ve 1927'de de Galata'da, Merzifonî Kara Mustafa Paşa Caddesi'nde iki dükkân vermişti.

Yalının devir muamelesi seneler sürdü; Makbule Hanım tapuyu 1928'de alabildi ve o senenin 1 Kasım'ında ağabeyine *"...bütün bu saadetlere sayenizde nail olduğum için aziz ve muhterem ağabeyciğim size nasıl teşekkür edeceğimi, minnettarlığımı nasıl arzedeceğimi bilemiyorum. Teşekkürlerimi böyle kağıt üzerinde değil bizzat Ankara'ya gelip ellerinizi öperek ifa etmek arzusunda bulunuyorum"* diye yazıyor,[80] yalıda ertesi hafta tamiratın başlamasının ardından, 7 Kasım'da gönderdiği mektupta da *"...Ağabeyim, kalbimdeki sevinçlerimi size tarif edemem. Ağabeyim, ben sizin sayenizde zengin oldum. Ben annem Zübeyde Hanım oldum. Nasıl iftihar etmeyeyim ağabeyim. ...Sayenizde o kadar ferah yaşıyorum. ...Ağabeyim, ben bahtiyar kardeşin. Anam, babam, param mevcut. Her hususta rahatım fevkalâde. Sayenizde yaşıyorum"* diyordu.[81]

Makbule Hanım'ın yalıya sahip olmasının dört sene devam eden çekişmeli bir hikâyesi vardı...

Yalı, Makbule Hanım'a aslında 1924'te tahsis edilmişti ama boş değildi! Makbule Hanım gibi Rumeli muhacirlerinden olan yetmiş beş yaşındaki Selâmizade Ali Rıza ismindeki emekli bir paşa, yalının Makbule Hanım'a tahsisinden yirmi beş gün önce binaya yerleşmişti.

Ali Rıza Paşa, 12 Kasım 1924'te Mustafa Kemal'e bir telgraf göndererek Selânik ve Sirez'de yüz bin altın liradan fazla kıymeti olan çiftlikleri ile emlâkini Lozan Andlaşması gereği bırakarak İstanbul'a gelip ailesi ile beraber Arnavutköy'deki yalıya yerleştiğini söylüyor, ama yalı Makbule Hanım'a tahsis edildiği için çıkmasının istendiğini yazıyor ve *"...Bendelerini cebren ailemle birlikte sokağa atmak üzere Vilâyet ve Polis Müdüriyeti tazyik ediyorlar. Memleketimizde adaletin timsal ve hâmîsi olan zât-ı riyasetpenâhîlerine iltica ediyorum, fermân"* diyordu.[82]

---

[80] CBA, 01016458-418. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 18 numaradadır.
CBA, 01016458-423. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 20 numaradadır.

[82] CBA, 01014891-103.

Selâmizade Ali Rıza Paşa, Mustafa Kemal'e aynı gün bir başka telgraf daha çekti ve ilk telgrafını yollamasının hemen ardından Mustafa Mecdi Bey'in on adamı ile gelip yalıyı işgal ettiğini, gelenlerin kendisine hakaretlerde bulunduklarını, Mustafa Mecdi Bey'den çekinen İstanbul Valiliği ile Polis Müdürlüğü'nün işgale karşı hiçbirşey yapmadıklarını söyleyerek Reisicumhur'dan adaleti sağlamasını istedi![83]

Çankaya'nın Genel Sekreteri Tevfik Bey, bu telgraflar üzerine 15 Kasım'da o sırada Makbule Hanım ile beraber Akaretler'de 76 numarada yaşayan Mustafa Mecdi Bey'e iletilmesi için Beşiktaş Telgrafhanesi Başmemuru Süleyman Efendi'ye telefonla bir mesaj yazdırdı. Mesajda, Selâmizade Ali Rıza'nın Reisicumhur'a gönderdiği telgraflarda bahsettiği *hâneye girme* iddiası hakkında bilgi isteniyordu.[84]

Ali Rıza Paşa, Çankaya'ya müracaatlarına devam etti. 16 Kasım'da bu defa Kalem-i Mahsus'a, yani Özel Kalem'e de bir telgraf gönderdi, yalıda yaşaması konusunda Millî Emlâk'ten izin almış olduğu halde Mustafa Mecdi Bey'in yalının usulü dairesinde teslimini beklemeden binaya beş-altısı silâhlı on kişi ve birkaç kadın ile cebren girerek ailesinin hayatını tehlikeye attığını, polise ve Vilâyet'e şikayetten de bir netice alamadığını tekrarladı. Bu davranışın hükümetin nüfuzunu ve kudretini hafife, mesken masuniyeti kanununu da ayaklar altına almak mânâsına geldiğini söyleyen Ali Rıza Paşa, Mustafa Kemal'in talebinden haberdar edilerek bu fecî hâle son verilmesini ve tahkikat yapılmasını rica ediyordu.[85]

Mustafa Mecdi Bey, Tevfik Bey'e mesajı almasının ertesi günü, yani 16 Kasım'da gayet sert üslûplu bir telgraf ile cevap verdi. Hayatı boyunca kanunlara aykırı bir iş yapmadığını yazıyor, Serezli Ali Rıza Paşa ile oğlunun Türkiye Cumhuriyeti'nin kanunlarına taban tabana zıt olan yirmi sene önceki küstah zihniyette bir derebeyi gibi davrandıklarını, böyle hileler yapanları aslında basın vasıtası ile teşhir etmek gerektiğini söylüyordu. Genç ve dinç Türkiye'de saltanatın meş'ûm yadigârları olan derebeyliğine mükâfat olarak paşalık da alan Ali Rıza gibi hokkabazlar kanundan başka iltica edecekleri bir yer bulmaması, idiler. Mustafa Mecdi Bey, Ali Rıza Paşa'dan *"Ali Rıza Ağa"* diye bahsediyor, *"Böyle kişilerin himayesi hakiki cumhuriyet midir?"* diye soruyor ve *"himaye gösteren memurların yüzlerinin utançla kızaracağını"* söylüyordu.[86]

---

[83] CBA, 01014891-102.

[84] CBA, 01014891-101.

[85] CBA, 01014891-95.

[86] CBA, 01014891-96 ve 97.

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 17 Kasım'da İstanbul Valisi Süleyman Bey'e iki ayrı telgraf göndererek hükümetin yalıyı kime tahsis ettiği konusunda bilgi istedi[87] ve Süleyman Bey, 20 Kasım'da ayrıntılı bir cevap gönderdi. Vali, yalının Beyoğlu İskân Komisyonu'nun kararıyla Selânik muhacirlerinden Makbule Hanım'a tahsis edildiğini ama daha önce Ali Rıza Bey'in işgaline uğradığını, boşaltılması için ne yapılması gerektiğinin işgalden hemen sonra İçişleri Bakanlığı'na sorulduğunu yazıyor, yalının Makbule Hanım'a âidiyetinin kesin olmasına rağmen *muhacirlerin işgal ettikleri hanelerden çıkarılmamaları* için bir tebligatın bulunduğunu hatırlatarak Ali Rıza Bey'in yalıdan nasıl çıkartılacağı konusunda İçişleri'ne sorulduğunu yazıyordu.[88]

Muameleler ve yazışmalar uzun müddet devam etti ve Makbule Hanım yalının mülkiyetine ancak dört sene sonra, 1928'de sahip olabildi...

*

Ama, henüz taşınmadığı yeni evinden sıkılmıştı! Yalıyı *dağınık* buluyor, katları apartman gibi birbirlerinden ayrı bağımsız bölümler hâline getirip satmayı veya rehine verip hem yalıyı hem de dükkânını güzelce tamir ettirmeyi düşünüyor, vaktiyle Ermeniler'e ait olan ve hükümetin sattığı apartmanlardan birini almayı hayâl ediyordu.

Bir korkusu da kocası Mustafa Mecdi Bey'in ileride *"Borcum var, evi rehin edelim"* deyip rehin karşılığında alacağı meblâğı çiftliğine yatırması idi...

Bütün bu tasavvurları hakkında 7 Kasım 1928'de ağabeyinden izin alması için Hasan Rıza Bey'e iki mektup gönderdi. Mektuplarında *"Ağabeyim benim bu arzularımı reddederse siz kendi tarafınızdan bu sözleri ilâve ediniz"* diyerek yalıyı rehine koymayı da teklif etmesini istiyordu.[89]

Mustafa Kemal'in *bunların daha müsait bir zaman ve mevsime bırakılmasını* emretmesi üzerine sadece zarurî onarımlara başlandı[90] fakat eski boyaları ispirto lâmbası ile temizlemeye çalışan işçiler, 18 Aralık 1928'de öğleden sonra saat bir buçukta yalının bir

---

[87] CBA, 01014891-100 ve CBA, 01014891-99.

[88] CBA, 01014891-98.

[89] CBA, 01016458-421 ve 01016458-424. Mektupların tam metinleri, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 75 numaradadır.

[90] Çankaya'nın Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Bey'in 29 Kasım 1928'de Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bey'e gönderdiği mektup: CBA, 01014891-71.

bölümünü güzelce yaktılar![91]

Makbule Hanım yangın sırasında Ankara'da, ağabeyinin yanında idi...

İstanbul Belediye Reisi ve Vali Vekili Muhiddin Bey, yangından Çankaya'yı telgrafla haberdar etti. İtfaiyenin derhal gelip müdahale etmesi sayesinde binanın dış kaplamaları alevlerden zarar görmemişti ama bazı odalar kullanılamaz vaziyette idi ve eşyalar kısmen ıslanmıştı.[92] Mustafa Mecdi Bey, Makbule Hanım'a hemen ayrıntılı bir telgraf çekip zararın büyük olmadığını, eşyaların büyük kısmının kurtarıldığını haber verdi.[93] Mustafa Kemal de İstanbul'a talimat gönderip kızkardeşi ve eniştesi için derhal kaloriferli bir apartman dairesi bulunmasını istedi. Vali Vekili Muhiddin Bey, Ankara'nın talimatı üzerine yalıya tekrar gidip hasarı yeniden gözden geçirdi. Çankaya'ya çektiği bir başka telgrafta binanın oturulamaz halde bulunduğunu tekrar etti, yangından önce de rahatsız olan Mustafa Mecdi Bey'in sokağa bile çıkamaz hâle geldiğini ve babasının Beşiktaş'taki evinde kaldığını bildirdi, telgrafına kiralanabilecek evlerin listesini de ilâve etti.[94]

Ankara'da bulunan Makbule Hanım yangını öğrenir öğrenmez Mustafa Mecdi Bey'e gönderdiği telgrafta yalı oturulamaz hâle geldiği için hiç olmazsa kış aylarını geçirebilecekleri yeni bir eve ihtiyaçları olduğunu, ağabeyinin bu mesele hakkında Vali Vekili Muhiddin Bey'e talimat verdiğini söylüyor ve Vali ile görüşerek bir apartman bulmalarını istiyordu...[95]

Mustafa Kemal'in talimatı üzerine Talimhane'deki Şakir Paşa Apartmanı'nın üç numaralı dairesi kiralandı,[96] ertesi gece trenle yola çıkan Makbule Hanım'ı Haydarpaşa İstasyonu'nda Vali Vekili Muhiddin Bey karşıladı. Ama, Makbule Hanım Talimhane'deki dairenin kirasını yüksek buldu ve kaloriferi de olmadığı için başka bir yer kiralamak istedi. O sırada Mustafa Mecdi Bey de burnunun içinde çıkan iltihap yüzünden başında şiddetli bir başağrısı hissettiği için Fransız Hastahanesi'ne yattı ve Doktor Haydar İbrahim Bey tarafından tedavi altına alındı.[97]

Yalının tamir masrafını Mustafa Kemal karşıladı ve tamir devam

---

[91] Yangın haberi: *Cumhuriyet,* 19 Aralık 1928.

[92] CBA, 01014891-58 ile 61 arası.

[93] CBA, 01014891-49 ve 50.

[94] CBA, 01014891-63 ile 68 arası.

[95] CBA, 01014891-62.

[96] CBA, 01014891-51.

[97] CBA, 01016512-874.

ederken, Makbule Hanım başka bir ev aramaya başladı. Çok sayıda kiralık eve bakıldı[98] ama ağabeyi yeni ev tutulmasına karşı çıktı. Hasan Rıza Bey, İstanbul Belediye Başkanı ve Vali Vekili Muhiddin Bey'e 29 Mayıs 1929'da *"Makbule Hanımefendi'nin almak istediği apartman için Reisicumhur Hazretleri ile görüştüm. Muvafakat buyurmadılar ve* "Böyle işler hakkında vaki olacak müracaatlarını hüsnükabul etmesinler ve bizden muvafakat almayınca birşey yapamayacaklarını söyleyerek itizar etsinler" *buyurdular. Hattâ bu meseleden haberdar olduklarını ve muvafakat etmediklerini Hanımefendi'ye söylemenizi de ilâve buyurdular"* diye yazıyordu.

Hasan Rıza Bey, mektubunda daha sonra *"İnekler hakkında mufassal malûmat beklediğini"*de söylemekteydi...[99]

Tamirat 1930 ilkbaharında tamamlandı, Mustafa Kemal binayı İstanbul'un önde gelen mağazalarından Psalty'ye Hasan Rıza Bey'in sıkı denetimi altında tefriş ettirdi[100] ve Makbule Hanım ile Mustafa Mecdi Bey tefrişatın tamamlanmasından sonra yalıya taşındılar...

Makbule Hanım 1932 yazında Beşiktaş'taki Kemal Bey Apartmanı'nı beğendi ve 30 Temmuz'da ağabeyinden bu evin kiralanmasını rica etti:

> ...Ağabeyciğim ben saltanat düşkünü değilim, yalnız yalıdaki haneden çok bıktım, sabah akşam duvarları seyretmek ve mekûlat hakkındaki ihtiyâcâtımı temin edememek yüzünden ıztırap içindeyim. Beğendiğim apartman gerçi küçük ise de manzarası güzel, çarşı pazara yakın olmakla beraber tanıdığım ahbaplarıma civar olduğundan dolayı arzumu tatmine kâfidir, bir seneliği altı yüz liradan ibaret olmasına göre çok ucuzdur, ben orasını yeniden döşeyecek değilim. Evimdeki eşyamdan cüz'i bir kısmını ve karyolamı oraya nakletmek, ara sıra oraya giderek ıztırabâtımı telâfi etmek isterim, esasen evimi suret-i kat'iyyede terkedecek değilim, apartmana yalnız cüz'i zamanlar inhisar edecek ve tebdil-i hava mahiyetinde olmak üzere istimal olacaktır. Binaenaleyh çok basit olan bu dileklerimin herhalde is'afına müsaade buyurulmasını rahatımı ihlâl edecek olan diğer bir apartman taharrisinden sarf-ı nazarla mezkûr apartmanın sür'atle temin icabiyle başkalarının eline geçmesine meydan verilmemesini ellerinizi öperek tekrar rica ve istirham ederim çok kıymetli ağabeyciğim.[101]

---

[98] CBA, 01014891-63 ile 68 arası ve CBA, 01016512-874: İstanbul Belediye Başkanı ve Vali Vekili Muhiddin Bey'in, Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Bey'e mektupları.

[99] CBA, 01014889-83.

[100] CBA, 01014891-38 ve 39.

[101] CBA, 01014893-63 ve 64.

Mustafa Kemal evin tutulması talimatını verdi,[102] Makbule Hanım yalıdan çıkıp bu eve taşındı ama gayrımenkul isteği son bulmadı ve 11 Eylül 1932'de bu defa evinin yanındaki boş arazinin satın alınmasını istedi:

> ...Güzel ağabeyciğim, siz bana pederimden kalan bütün malları verdiniz, her şeyi bana bıraktınız. İki sene evvel kızım Âfet Hanım'a da bahsettiğim bu araziden henüz satılmayan bu kısmı bana alıver ağabeyciğim. Annem de, babam da, ağabeyim de sizsiniz. Bu da sizin bana vereceğiniz sıcak bir muhitte ve ihtiyarlığımda bir yuva olsun. Bu yuvada rahatlar ederek son nefesime kadar sizi anayım, olmaz mı fedakâr ağabeyciğim? Ellerinizi hürmetle öper, sıhhat ve âfiyetinize dualar ederim...[103]

Makbule Hanım'ın ev talepleri son bulmuyordu. Bu defa Taksim'de ve Harbiye'de arsalar buldu ve önceki mektubundan yirmi gün sonra, 1 Ekim'de ağabeyine yine bir mektup gönderip bunlardan birinin satın alınmasını istediğini yazdı ama gönlündeki arsanın Beşiktaş'ta, evinin civarındaki arazi olduğunu söyledi. Ağabeyini ikna edebilmek için mektubunda annesi ile çocukken vefat eden kızkardeşi Naciye'den de bahsediyordu:

> "...Ben düz ayak, altı odalı, bir kat üzerinde ev isterdim. ...Takdir buyurursunuz ki çocuk, kız kardeş, hala, teyze yok. Annemin ihtiyarlığını gördüm. Beşiktaş'ın Akaretler kısmında tenha bir yerde ömür geçirdik. Ağabeyciğim, sayenizde bir sene için şen, güneşli yuvamı temin ettiniz, çocuk gibi seviniyorum. Rahat ediyorum. Beşiktaş'ı doğrusu çok beğeniyorum. ...Sağ kalır yaşarsam da çok rahat etmiş olacağım. Çünkü pazar, çarşı hemen yakınımızda. ...Taksim'le ve Harbiye Mektebi yanındaki arsa ile kıyas kabul etmeyecek kolaylıkları vardır. ...Çok rica ederim ağabeyciğim! Bu arazi satılırsa bunun gibi bir yer Beşiktaş'ta yoktur. Belki daha kıymetli, lüks yerler bulunabilir. Fakat bana sevimli, kolaylıklı gelmiyor. İşlek bir cadde, arka tarafımız açık kapanmak ihtimali çok uzak. Ben ömrümü bu açıklıkla ferahlıkla herhalde imrar ve itmam ederim. Kapanacağı yoktur. ...Sayenizde burada son nefesime kadar sessizlik, ıssızlık çekmeden yaşamış olurum. ...Büyük ev de istemiyorum. Bir katlı ve bahçeli bir evcik burada yapılır. Fiyatı da Taksim'deki ve Pangaltı'daki gibi doğrusu fahiş değildir. Annemin tek gözlü neferi Abdullah burasını âzami on bin liraya alınacağını temin etmiş gibidir. ...Son istir-

---

[102] Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Soyak'ın mektubun altındaki *"28. 8. 1932. Apartman tutulmuştur"* notundan.

[103] CBA, 01014893-59. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 40 numaradadır.

> hamım bir arazi olması hasebiyle şayet satılırsa telâfisi mümkün de olmadığından sizi sıkılarak, üzülerek, muazzep olmakla beraber bu arsa için ricamda ısrar ederek rahatsız ediyorum. Ne yapayım annem de, babam da, halam da, teyzem de, kız kardeşim herşeyim sensin. Naciye sağ olsaydı sizi böyle doğrudan doğruya rahatsız etmezdim. Siz var olun, ömürlü olun. Şimdilik benim bu arzumu lütfediniz. Bu arsayı kaçırmayayım e mi hakikatli, beni düşünen ağabeyciğim...[104]

Ağabeyinin bu arsalardan hiçbirini satın almamasına rağmen, Makbule Hanım'ın ev ve arsa istekleri devam ediyor, arzu ettiği evlerin oda sayısı da artıyordu...

Meselâ, Beşiktaş'ta aylık 41 lira 66 kuruş olan kira bedelinin ilk üç ayını ağabeyinin peşin ödediği[105] evde otururken 24 Nisan 1934'teki mektubunda yeni bir ev istiyor, *"her katta altı, yedi oda"* diye yazıyor,[106] 30 Nisan 1934'te de*"bir kat üzerinde düzayak yedi sekiz odalı"*[107] diyordu.

Birçok mektubunda *"Ağabeyciğim, ...emin olunuz bu son isteğim olacaktır"* demekte idi...

*

Makbule Hanım'ın yeni ev alınması yahut kiralanması talepleri son bulmadı...

İstanbul'un değişik semtlerinde apartman dairelerine bakıyor; Taksim'de, Panaroma Bahçesi'nin karşısında *Madam Asparyan Apartmanı* diye bilinen Uğurlu ve Harbiye'de Sipahi Ocağı'nın karşısındaki El Irak Apartmanları'nı, Şişli'deki Halâskargazi Caddesi'nde harap vaziyette olan ve yıktırılıp yeniden yaptırılması gereken Edhem Paşa Konağı'nı, Nemlizadeler'in Nişantaşı'ndaki evlerini, yine Nişantaşı'nda Vali Konağı'nın bitişiğindeki bir evi ve başka yerleri beğeniyordu. 24 Nisan 1934'teki mektubunda El Irak ve Uğurlu Apartmanlarından bahsedip *"Kıymetdar ağabeyciğim, bu iki apartmandan birinin alınmasını çok rica ederim. Sayenizde muntazam bir hayata kavuşayım. Bütün eşyamı toplayıp yerleşeyim. Yalı hakkında sonra birşey düşünürüz. Ağabeyciğim sizi her zaman isteklerimle rahatsız ediyorum. Fakat emin olunuz bu son*

---

[104] CBA, 01016165. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 41 numaradadır.

[105] CBA, 01020187-1.

[106] CBA, 01014891-18. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 51 numaradadır.

[107] CBA, 01014891-14. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 52 numaradadır.

isteğim olacaktır. Cenabı Hak'tan sıhhatler diler, hürmetle ellerinizden öperim sevgili ağabeyciğim!" diye yazmıştı.[108]

Mustafa Kemal kızkardeşinin yeni bir ev alma yahut kiralama arzusunu yine kabul etti ve Makbule Hanım'ın beğendiği evleri Hasan Rıza Bey vasıtası ile iyice gözden geçirtti. Hasan Rıza Bey 28 Nisan 1934'de Makbule Hanım'a *"Mektubunuzu Reisicumhur Hazretleri okudular. Rahat etmeniz için ...istirahati hâvi bir ev mi, yoksa bir irat mı arzu buyurulduğunu anlamadıklarından bu ciheti zât-ı âlîlerinden sormaklığımı emir buyurdular"* diye yazıyor[109] ve aynı gün Cumhurbaşkanlığı'nın İstanbul'daki mübayaa memuru Rıza Bey'e Makbule Hanım'a duyurmadan apartmanların sahiplerini, kaçar daire ve kaçar odalı olduklarını, asansör ve kalorifer durumlarını, hangi sebep ve şartlarla satıldıklarını ve fiyatlarını araştırıp iki gün içerisinde kendisini bilgilendirmesi talimatını gönderiyordu.[110]

Makbule Hanım'ın o günlerde beğendiği apartmanlardan birinin kiralandığı yahut satın alındığı belgelerden anlaşılıyor ama apartmanın ismini kayıtlarda göremedim.

Her taraftan güneş gören ev...

Makbule Hanım'ın, Cumhuriyet'in ilk senelerinde hem ağabeyini görmek, hem de işleri dolayısıyla birkaç ay kalmak için Ankara'ya gidecek olan kocasını yalnız bırakmamak için onunla beraber gittiği takdirde, kalabileceği tek bir yer vardı: Çankaya Köşkü...

Mustafa Kemal, kızkardeşi ve eniştesi Çankaya Köşkü'nde defalarca beraber olmuşlar; Makbule Hanım ile Mecdi Bey Ankara'ya gittiklerinde Çankaya'da kalmışlardı ama bazen köşkün sıkışıklığı kalmalarına müsait olmuyor, Makbule Hanım ağabeyine mektupla *"Gelebilir miyim?"* diye sorduğunda Mustafa Kemal açıkça *"Maalesef köşklerde boş yer yok"* cevabını veriyor, yani *"Gelme!"* dediği oluyordu.

Meselâ, Makbule Hanım 1925 Ekim'inde ağabeyine iş için bir-iki ay boyunca Ankara'da kalacak olan Mustafa Mecdi Bey ile beraber gelmek istediğini yazıp Çankaya'daki köşklerden birinde kalıp kalamayacaklarını sormuş, bu olmadığı takdirde müzayedeye

---

[108] CBA, 01014891-18. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 51 numaradadır.

[109] CBA, 01014895-15.

[110] CBA, 01014891-16 ve 17.

çıkartılan emvâl-i metrûkeden, yani tehcir edilen Ermeniler'den kalan ve satışa çıkartılan evlerden birini satın almak istediğini söylemişti.[111]

Mustafa Kemal, kızkardeşine verdiği cevapta *"Bildiğiniz gibi bizim köşklerde ikametiniz için boş yer yoktur ve hem hayat tarzımız, hem de meşguliyetiniz dolayısı ile uygun da olmaz"* diyecek, Ankara'daki Ermeni malları içerisinde satılık ev bulunmadığını da söyleyecek ve ev almak istediği takdirde gereğinin yapılması için kendisine yazmasını isteyecekti.[112]

Reisicumhur'un emvâl-i metrûkeden bir ev satın almasına karşı çıkmasının sebebi, kızkardeşinin daha önce Ermeniler'e ait olan bir evi alması üzerine çıkması muhtemel söylentilerden çekinmesi olabilir...

Aynı günlerde, Çankaya'daki üst seviyedeki bir yetkili de Mustafa Mecdi Bey'e yazdığı mektupta Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesini tekrar ediyor ve arzu ettiği takdirde Belediye'nin yaptırdığı evlerden birinin alınabileceğini söylüyordu:

> Kardeşim Mustafa Mecdi Bey,
>
> Hemşiremiz Makbule Hanımefendi'den Paşa Hazretleri'ne yazılan bir mektupta Ankara'da fazlaca ikamet ihtimali ve zaruretine mebni bir hane tedariki arzu buyurulmuştur. Çankaya'nın darlığı ve hayat şerâiti *(şartları)* malûm-ı âlîleri olduğundan orada ikamet müşkilâtı aşikârdır. Ankara'da emvâl-i metrûkeden de ev yoktur. Olsa olsa yeni yapılan Şehremaneti *(Belediye)* evlerinden birini alelusul mukassatan *(taksitle)* satın alıp mehmâemken *(olabildiği kadarı ile)* tefriş etmek *(döşeme)* ciheti vardır. Şayet bu cihet tercih buyurulursa Ankara'ya avdetinizde bu ciheti görüşür hallederiz. Kemal-i hürmetle gözlerinden öperim kardaşım.[113]

Kâtiplere temize çekmeleri için verilen bir müsvedde olduğu ve altında imza bulunmadığı için mektubun kime ait olduğunu bilmiyoruz ama üslûbundan o 1925'teki Genel Sekreter Tevfik (Bıyıklıoğlu) veya özel kalem müdürü Hayati Beyler tarafından yazılmış olduğu hissediliyor...

Makbule Hanım'ın yersizlik yahut başka sebeplerle Çankaya'da kalmasının istenmediğini gösteren bir başka belge de, 1930'da

---

[111] CBA, 01014893-76. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 9 numaradadır.

[112] Mustafa Kemal'in elyazısı ile olan mektup, arşivde Makbule Hanım'ın referansını yukarıda verdiğim mektubundan sonra, numarasız olarak yeralıyor. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 8 numaradadır.

[113] CBA, 01014893-77.

Mustafa Kemal'in özel kalem müdürü olan Hasan Rıza Bey'in o sırada İstanbul'da bulunan genel sekreter Tevfik Bey'e 22 Eylül'de çektiği *müstacel* telgraftır. Hasan Rıza Bey *"Makbule Hanımefendi'nin hizmetçisi Şakir'in ilk posta ile Ankara'ya izamını zât-ı âlînize yazmamı emir buyurdular. Şakir ile beraber hanımefendinin de gelmesine imkân vermemenizi de ilâve buyurdular. Hürmetle arzederim efendim"* demektedir.[114]

*

Mustafa Kemal, Makbule Hanım'ın Ankara'daki ev ihtiyacını 1935 ile 1936 arasında Çankaya Köşkü'nün arazisinde *Camlı Köşk* denen villayı yaptırarak halletti...

Camlı Köşk'ün Seyfi Arkan tarafından çizilen planı (CBA, 01020237-30).

Üzerinde aslında bir bağ evi olan Çankaya'daki eski köşkün, şimdi *"Pembe Köşk"* denen, inşaatı 1932'de tamamlanan ve Beştepe'deki Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nin 2014'te hizmete girmesine kadar yine Cumhurbaşkanlığı Köşkü olarak kullanılan binanın, yaverler dairesinin ve çeşitli müştemilâtın bulunduğu 40 küsur dönümlük arazi devletin değil, Mustafa Kemal'in şahsî mülkü idi. Mustafa Kemal 5 Eylül 1938'de hazırladığı vasiyetnamesi ile miras olarak bütün menkulleri ile beraber Çankaya'yı da Cumhuriyet Halk Partisi'ne bırakmış ama kızkardeşinin yaşadığı binayı ölene kadar kullanabilmesini istemiş ve bunun için vasiyetnamenin dördüncü maddesini *"Makbule'nin yaşadığı müddetçe Çankaya'da oturduğu ev de emrinde kalacaktır"* diye yazmıştı.

Mustafa Kemal, kızkardeşi için yapılacak binayı Ankara'da daha önce Hariciye Köşkü'nü ve Florya Deniz Köşkü ile köşkün hizmet binalarını inşa eden o devrin genç mimarı Seyfi Nasih'in yahut sonraki senelerdeki ismi ile Seyfi Arkan'ın (1903-1966) yaptırdı.[115] *"Atatürk'ün Mimarı"* diye bilinen Seyfi Arkan, ileriki yıllarda Çankaya'daki yaverlik binası ve Başbakanlık Köşkü ile daha birçok

---

[114] CBA, 01019754-204.

[115] Camlı Köşk hakkında bir çalışma: Tuğçe Eryılmaz, *"Türkiye'de Modern İç Mekânın İçselleştirilmesi: Seyfi Arkan'ın Makbule Atadan Evi Örneği"*, basılmamış yüksek lisans tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.

resmî ve sivil bina inşa edecekti.[116]

Makbule Hanım *"Ben her taraftan güneş isterim"* diyordu ve Seyfi Arkan, 1935'in başında Makbule Hanım, Mustafa Kemal ve Hasan Rıza Bey ile defalarca görüşüp binanın arzu edilen özelliklerini belirledi ve üç ayrı proje hazırladı. Bu projeleri villanın kime ait olduğunu söylemeden, sadece *"bir bayan için düşünüldüğünü"* ifade ederek mimarî bir dergide yayınladı[117] ve aldığı son talimatların ardından nihaî projeyi 24 Nisan 1935'te Hasan Rıza Bey'e sundu.[118]

İnşaat işi, aynı senenin 25 Haziran'ında müteahhit Zühtü Bey'e verildi. Sözleşmeye göre bina 50 bin 712 liraya mâlolacaktı, hem kontrol hem de inşaat ile ilgili bütün hususlarda yine Seyfi Arkan görevlendirilmişti[119] ama herşeyin başında Hasan Rıza Bey vardı.

Köşkün elektrik, aydınlatma, sıcak su ve ısıtma işleri için de önde gelen firmalardan teklif yapmaları istendi. Cumhurbaşkanlığı'na gelen teklifleri Hasan Rıza Bey'in başkanlığındaki bir kurul değerlendirdi, en uygun teklifi veren firmalar ile sözleşmeler imzalandı.

Villaya yapılacak kalorifer ve sıcak su tesisatı için gelen tekliflerden biri Vehbi Koç Ticaret Evi tarafından verilmiş ama pahalı bulunduğu için kabul edilmemişti.[120]

Su tesisatı ve sıcak su ile ilgili işleri Paris'ten mezun ve İstanbul'da Perşembepazarı'nda faaliyet gösteren mühendis Leon Paronakyan, elektrik tesisatını Ankara'da bulunan Süleyman ve Ortağı firması yaptı; dahilî döşeme ile mobilyalar İstanbul'daki Jan Kifyoti mağazasından temin edildi

Camlı Köşk inşa edilirken su tesisatı konusunda Vehbi Koç'un verdiği ama kabul edilmeyen teklif (CBA, 01020237-35).

---

[116] Seyfi Arkan hakkında tafsilâtlı bir yayın: Ali Cengizkan, Derin İnan, Müge Cengizkan (editörler); *"Modernist Açılımda Bir Öncü: Seyfi Arkan"*, Mimarlar Odası Yayını, 2012.

[117] *"Villa Projesi"*, Arkitekt, 1935, no: 52; *"Villa Projesi"*, Arkitekt, 1935, no: 54 ve *"Çankaya'da Bir Villa"*, Arkitekt, 1936, no: 67.

[118] CBA, 01020237-32.

[119] CBA, 01020237.

[120] CBA, 01020237-35.

veya Kifyoti'nin vasıtası ile Avrupa'dan getirtildi, halılar Isparta'daki Oral Halı Ticarethanesi'ne dokutuldu ve daha birçok firmadan hizmet yahut malzeme alındı. Bütün bu şirketlerin muhatabı Seyfi Arkan idi, hattâ inşaata mermer gönderenler 27 Nisan 1936'da Seyfi Arkan'a çektikleri telgrafta *"Şahsınıza verdiğimiz mermer bedeli olan dörtyüz liranın gönderilmesini dileriz. Üç gün zarfında ödemezseniz mahkemeye müracaat edeceğiz"* demişlerdi.[121]

2 bin 805 metrekare arazi üzerinde inşa edilen 882 metrekarelik villanın yapımı 1936'da nihayet buldu ve inşaat ile ilgili bütün ödemeler 1937'nin sonlarında tamamlandı...

Camlı Köşk'ün inşaatı sırasında Mimar Seyfi Arkan'a yapılan ödemelerden biri (CBA, 01020266-36).

Makbule Hanım binanın inşa edilmesinden sonra Ankara'ya her gittiğinde artık Camlı Köşk'te kalacak, Mustafa Kemal de köşke sık sık giderek kızkardeşinin burada verdiği yemeklere ve Zekeriya Sofrası'na katılacaktı...

Ama, ağabeyinin vasiyetnamesinde Camlı Köşk'ü hayatı boyunca kullanma hakkını verdiği Makbule Hanım villayı elinde tutamadı ve hakkını CHP'ye devretmek zorunda kaldı.

Camlı Köşk'ün inşaatı ile ilgili bütün plânlar, yazışmalar, imzalanan protokoller ve diğer bütün evrak Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi'nde muhafaza edilmektedir ve villanın Makbule Hanım'ın elinden çıkış hikâyesi de bu kitabın ileriki sahifelerinde yeralmaktadır...

3.
Bitmeyen şifa arayışları

Makbule Hanım'ın sağlığı hiçbir zaman pek iyi olmamıştı; kilosu fazla idi, romatizmadan, ağrılı selülitten, dişlerinden ve daha birçok rahatsızlıktan mustaripti ve sık sık rahatsızlanırdı...

---

[121] CBA, 01020286-40.

Mustafa Kemal kızkardeşinin muayene, tedavi, masaj ve kür gibi sağlık masraflarını daima veriyor, *asker kardeşi* olduğu için askerî hastahanelerde ücretsiz tedavi hakkı bulunmasına rağmen bu hastahanelerdeki kontroller ile tedavilerin de bedelli olarak yapılmasını istiyor, bunları ödüyor ve Makbule Hanım'ın rahatsızlandığını haber aldığında bazen maiyetindekilerden birini gönderip hatırını sorduruyordu.[122]

Makbule Hanım 1932 Haziran'ında Bursa Askerî Hastahanesi'ne yatmış ve ciddî bir muayeneden geçmişti. 9 Haziran'da hazırlanan rapora göre dizlerinde daha fazla olmak üzere bütün mafsallarında diyatezik romatizma ile vücuduna yayılmış ağrılı selüliti vardı, fazla şişmandı ve bir buçuk ay boyunca kontrol altında rejime girmesi, su tedavisi, masaj, makineli jimnastik ve ışık banyosu yapılması gerektiğine karar verilmişti.[123]

Vaziyetini ağabeyine 12 Haziran'da mektupla bildiren Makbule Hanım *"...Hergün olmak üzere bu muhtelif elektrik vesaire için birçok elektrik sarfiyatı ve masraflar yapılmakta olduğunu görüyorum. Vali Bey vasıtasıyla yaptığım tahkikat ve hesaba göre bir buçuk ayda dört-beş yüz lira masraf-ı tedavim olacağından lütuf ve kereminize müracaata mecbur oldum. Sıhhat ve âfiyetle uzun ömürlü olmanıza dua ederek ellerinizi öperim kıymetdar ağabeyciğim"* diyordu ve mektubuna hastahanenin raporunu ilâve etmişti.[124]

Mustafa Kemal, 18 Haziran'da Bursa Valisi Fatin Bey'e Hasan Rıza Bey'in vasıtası ile bir mektup gönderdi, bir buçuk ay devam edeceği ve hayli masraflı olacağı anlaşılan tedavi harcamalarının listesinin kendisine gönderilmesini istedi.[125]

Fatin Bey mektubu 22 Haziran'da cevapladı. Askerî hastahanenin başhekimi Binbaşı Şükrü Bey ile masraf konusunu görüşmüş, Şükrü Bey bu tedavinin hastahane için *şeref ve iftihar edilecek bir hizmet olduğunu,* dolayısı ile para alamayacaklarını söylemiş ama tedavinin tamamlanmasının ardından hastahaneye arzu edilen bir meblâğın teberruuna razı olacağını ifade etmişti.[126]

Makbule Hanım, Bursa'da o senenin Ağustos'unda da tedavi gördü, Eylül başında ayrılırken Bursa Valisi Fatin Bey'e kendisi-

---

[122] CBA, 01020135.

[123] CBA, 01014893-66.

[124] CBA, 01014893-65. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 38 numaradadır.

[125] CBA, 01014893-62.

[126] CBA, 01014893-61.

ne hizmet eden hastahane personeline dağıtılmak üzere 95 lira ile tedavisini yapan doktorlara ödenecek münasip miktarda paranın ağabeyinden istenmesi talimatını verdi! Fatin Bey 3 Eylül'de Hasan Rıza Bey'e yazdığı mektupta doktorların bu hizmeti şeref addettiklerini ama 100 lira dağıtılmasının münasip olacağını söyleyip 195 lira yollamasını istedi ve meblâğ gönderildi.[127]

Aynı hastahaneye 1933 Eylül'ünde tekrar yatan Makbule Hanım, aynı tedaviyi gördü, küçük bir de operasyon geçirdi ve başındaki ağrı yapan şişlikleri aldırdı. 9 Eylül 1933'teki mektubunda ağabeyini bu operasyondan haberdar ederken yaptığı masraflar hakkında da bilgi veriyor ve"*...Sizden son olarak Bursa için aldığım beş yüz liranın yüz lirasını apartman kirası verdim. Yüz lira da İstanbul'da kaldığım müddet zarfında ev masrafına, burada bazı ahbaplarıma vereceğim hediyelere, yol masrafına sarfettim. Elli lira da ben Bursa'da bulunacağım müddet için eve elektrik, havagazı ve saire masrafı olarak bıraktım. İki yüz elli lira ile Bursa'ya geldim. Bu iki yüz elli lira bizi otomobilimiz, gezmemiz, hariçten alınan ilâçlar ve mutfak masrafımızla bol bol idare etti. Daha da birkaç günlük bizi idare edecek paramız vardır. Sayenizde bu sene her seneden daha rahat yaşamaktayım"* diyordu.[128]

Taburcu olmasından bir hafta önce, 21 Eylül 1933'te ağabeyine yine bir mektup gönderen Makbule Hanım, bu defa *"Ameliyatı yapan doktor Naki Bey'e elli, muavinine yirmi beş, diğerlerine konsültasyonda bulundukları için onar, hastabakıcımıza on beş, diğer beş hademeye beşer lira vermeyi düşünüyorum. Bilmem siz bu fikrimi nasıl bulacaksınız. ...Nasıl hareket edeceğimi lütfen işaret buyurursanız bittabiî bu işi en doğru bir şekilde halletmiş olurum. Yanlış ve hatalı bir iş yapmamak için her zaman irşat ve ihtarlarınıza muhtacım"* diye yazıyor,[129] 27 Eylül'deki mektubunda da *lâzım gelenlere münasip bir tarz ve miktarda* para verdiğini söylüyor ve nereye ne kadar harcadığının dökümünü veriyordu:

> ...Son beş yüz liradan yüz yirmi lira doktorlara ve müstahdemine, iki yüz seksen beş lira ev masrafına, vesait-i nakliye vesaire sarfetmişim. Doktorlar vücudumun sızılarında daimi surette istifade etmem için seyyar ve küçük motorlu bir makine tedarik etmemin doğru olacağını söylediler ve takdim ettiğim raporu ver-

---

[127] CBA, 01020170 ve 01020170-1 ve 3.

[128] CBA, 01014893-34 ve 35. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 46 numaradadır.

[129] CBA, 01014893-28 ve 29. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 47 numaradadır.

diler. Bu makineyi burada sanatlar mektebine sipariş ettim. Elli lira pey olarak bıraktım. Makine iki yüz kırk lira, motoru yirmi beş-otuz liradır. Mütebaki parayı yol masrafı yapacağız. Makinenin bedelini İstanbul'dan göndermek lâzım gelecektir. Köşkün telefon muhabere bedeli de dahil olduğu halde burada en ufak bir ilişik bırakmadım...[130]

Mektupta bahsi geçen masaj makinesi, cilt altındaki yağ keseciklerinin eritilmesi içindi. Makbule Hanım taburcu olurken hastahaneden makinenin modelini gösteren bir yazı, Bursa Mıntıka Sanat Mektebi Müdürlüğü'nden de makinenin 240 liraya mâlolacağına dair bir başka yazı aldı ve yaptırılan makinenin bedelini ağabeyi ödedi.[131]

*

Makbule Hanım'ın bozuk olan sağlığının kontrolü ile öncelikle ağabeyinin doktorlarından Prof. Neşet Ömer Bey (İrdelp) alâkadardı ve devreye başka doktorların girmesi gerektiğinde yönlendirmeyi de o yapıyordu...

Neşet Ömer, 1933 Eylül'ünde Bursa'ya giden Makbule Hanım'ı yine o günlerde omuzlarındaki ağrının artması üzerine Türkiye'de fiziksel tıp ve rehabilitasyon hekimliğinin öncülerinden olan Prof. Osman Cevdet'in (Çubukçu) İstanbul Üniversitesi Hastahanesi'nde kurduğu fizik tedavi servisine göndermiş ve Makbule Hanım burada tedavi görmüştü.

Prof. Osman Cevdet, tedavinin ardından 21 Eylül 1933'te, Makbule Hanım'ın ısrarı ile Mustafa Kemal'in Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Bey'e tedavi ücreti hakkında bir mektup gönderdi. Mektupta *"Ulu Gazimiz Reisicumhur Hazretleri'nin hemşireleri Makbule Hanımefendi'nin omuzlarında husule gelen arızanın elektrik ve masaj tedavisi Neşet Ömer Beyefendi'nin tensip ettikleri ve mesleğimin icâbâtından olan elzem tedavi tarafımdan büyük bir vazife telâkkisi ile ifa edildi. Hanımefendi Hazretleri'nin emir ve arzuları ile tedavi ücretini yazmamı tekrar tekrar tensip buyurduklarından, sıkılarak arzeder ve bu vesile ile hürmetlerimi sunarım efendim"* diyor ve üçer liradan 22 elektrik tedavisinin 66, ikişer liradan yine 22 masajın da 44, yani toplam 110 lira olduğunu yazıyordu.[132]

Sayfanın altında Prof. Osman Cevdet'in elyazısı ile yeralan ka-

---

[130] CBA, 01020184. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 48 numaradadır.

[131] CBA, 01020184-3, CBA, 01020184-2 ve CBA, 01020184.

[132] CBA, 01020183.

yıt, Çankaya'nın tedavi masrafını 26 Eylül'de ödediğini gösteriyor.

Makbule Hanım'ın bu tedaviden sonra satın aldığı bir başka masaj makinasının bedelini de Mustafa Kemal ödemiş ve 31 lira 20 kuruş olan makine bedelini kızkardeşine iki partide vermişti.[133]

Doktorlar, bütün bu tedavilerin tamamlanmasından bir sene sonra, 1934 yazında, Makbule Hanım'ın o senelerde Çekoslovakya'nın ve bugün Slovakya'nın sınırları içerisinde bulunan, bir zamanlar Ludwig van Beethoven'ın da gittiği devrin meşhur kaplıca merkezi Piestany'ye gidip Dr. Ladislav Schmidt'in başında bulunduğu fizik tedavisi merkezinde bir müddet kalmasını tavsiye ettiler.

Dr. Schmidt'in tedavi merkezi dünyanın önde gelen sağlık mekânlarından biri kabul ediliyor ve buraya dünyanın dört bir tarafından hastalar gidiyordu.

Türkiye'nin o senelerde Prag'da diplomatik temsilciliği vardı ve temsilciliğin başında daimî maslahatgüzar olarak Hasan Vasfi Bey (Menteş) bulunuyordu. Ama, Hasan Rıza Bey, Makbule Hanım'ın seyahatinden Hasan Vasfi Bey'i değil, bir mektupla Çekoslovakya'ya en yakın Türk sefaretinin bulunduğu Budapeşte'deki Türkiye Büyükelçisi Behiç Bey'i (Erkin) haberdar etti ve 29 Temmuz 1934'te Reisicumhur'un otel ve doktor fiyatları ile bir kişinin günlük yapacağı zarurî masraflar hakkında bilgi verilmesini emrettiğini yazdı:

> ...Reisicumhur Hazretleri'nin hemşireleri Makbule Hanımefendi'nin, doktorların tavsiyesi üzerine kür yapmak üzere Çekoslovakya'da Pistani su şehrine gitmeleri takarrur etmiştir. Yanlarında zevcleri de bulunacaktır. Reisicumhur Hazretleri hareketlerinden evvel bu şehir ile otel, doktor vesaire fiyatları ve alelumum bir kişinin yevmî masrafı hakkında esaslı ve mufassal malûmat toplanmasını ve Peşte'ye yakınlığı hasebiyle bu hususun zât-ı devletlerinden rica edilmesini emir buyurdular. Yolcuların bu birkaç gün içinde hareket etmeleri arzu buyurulduğuna göre lûtfedilecek malûmatın imkân nisbetinde çabuk iş'ârına müsaade buyurulmasını rica eder, en derin saygılarımı sunarım efendim.[134]

Makbule Hanım, Piestany'ye kocası Mustafa Mecdi ve kayınbiraderi Doktor Ahmet Hâfi Beyler ile beraber gidecekti. 12 Ağustos 1934'te Dışişleri Bakanlığı'nın talebi ile her üçüne de diplomatik pasaport verilmesi için Bakanlar Kurulu kararı çıktı.[135]

Behiç Bey'in kendisinden istenen bilgileri iletmesinin ardın-

---

[133] CBA, 01020186-1.

[134] CBA, 01016387-11 ve 12.

[135] BCA, 30-18-1-2/47-56-18.

dan 1934 Ağustos'unun sonunda trenle Bulgaristan ve Yugoslavya üzerinden Piestany'ye gidip kasabanın en lüks oteli olan Thermia Palace'a yerleştiler. 1917 Şubat'ında Alman İmparatoru İkinci Wilhelm, Avusturya-Macaristan İmparatoru Birinci Karl ve Bulgar Çarı Birinci Ferdinand, o günlerde devam eden dünya savaşında uygulanacak yeni stratejileri ele almak için bu otelde biraraya gelmişlerdi...

Macaristan'daki Türk Büyükelçiliği, tedavinin başladığını ve Makbule Hanım'ın herşeyden memnun olduğunu Ankara'ya bildirdi,[136] Makbule Hanım da otelden ağabeyine, Âfet Hanım'a ve Hasan Rıza Bey'e gönderdiği mektuplarda hâlinden memnun olduğunu yazdı.[137]

Ama, bir derdi vardı: Tedavisi ile alâkadar olan Dr. Ladislav Schmidt, raporunda hastanın 99 kilo olduğunu yazmıştı. Makbule Hanım 2 Eylül 1934'te Hasan Rıza Bey'e gönderdiği mektupta kilosunun daha az olduğunu iddia ediyor ve *"Kilo 99 değildir. Banyoda otomatik yazan kantarda muntazaman tartılıyorum. ...Doktorun kantarı el ile tartılır bir kantardır ve bu sıklet sokak kıyafetiyledir"* diyordu.[138]

Makbule Hanım'ın Hasan Rıza Bey'e Piestany'den gönderdiği mektuplardan biri (CBA, 01014893-40).

*

Makbule Hanım, Piestany'de otele yerleşmesinden birkaç gün sonra sıkıldı! Türkiye'ye dönüp Bursa'ya gitmek istiyordu...

Ağabeyine 9 Eylül 1934'te Piestany'den gönderdiği mektubunda sıkıldığından bahsetmese de dönme arzusunu açıkça hissettiriyordu. Rahatının iyi olduğunu, tedavisine dikkatle devam ettiğini, ama gördüğü tedavinin sadece çamurda kalmaktan ibaret olduğunu yazıyor ve Bursa'da daha

---

[136] CBA, 01014893-32.

[137] Makbule Hanım'ın Piestany'den Mustafa Kemal'e yazdığı mektuplar: CBA, 01014893-36 ile 39 arası ve 01014893-45. Mektupların tam metinleri, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 55 ve 56 numaralardadır.

[138] Bu kitabın *Belgeler* bölümünde yeralan 82 numaralı belgeden.

mükemmel tedavilerin mevcut olduğunu söylüyordu.[139]

Aynı gün Hasan Rıza Bey'e de bir mektup gönderdi ve içini bu mektupta döktü. Tedavi imkânları bakımından Bursa'nın Piestany'den daha iyi ve çamur banyoları hariç her bakımdan üstün olduğunu söylüyor, ağabeyine mahcup olmayı arzu etmemesine rağmen Türkiye'ye dönüp Bursa'daki kaplıcalara gitmek istediğini söylüyor ve Hasan Rıza Bey'den dönebilmesi için ağabeyini ikna edip izin almasını rica ediyordu:

> ...Fevkalâdeden olarak yalnız bir çamur meselesi vardır. Diğer kısım, meselâ elektrik masajı Bursa'nın aynıdır. *"Mekano-terapi"*, jimnastik makinaları diyebilirim ki, Bursa'daki makinaların pek aşağısındadır. Bursa makinaları nev'i ve adet itibariyle buradaki Doktor Şimit'in makinalarından çok fazladır.
>
> ...Bunları söylemekten maksadım, netice çamura inhisar ettiğini arzetmektir. Diğer tedaviler, hepsi ve hattâ daha mükemmel bir şekilde Türkiye'de yaptırılabilir. Çamurdan da havalar dolayısı ile istifade edemiyorum. Binaenaleyh, ağabeyime mahçup olmamak için üzülüyorum. Kilom da bu gidişle inecek değildir.
>
> Fikrim, mektubunuzda buyurduğunuz gibi sıcaklar devam ediyorsa ben derhal Bursa'ya döneyim. Banyolarımı yapayım. Bursa makinalarında hiç olmazsa zamanı geçirmeden istifade edeyim. Aksi takdirde, burada fevkalâde birşey görememekle beraber beyhude yere mevsimi geçirerek ağabeyime karşı mahcup olmayayım.
>
> ...Bu mektubumu ağabeyime münasip bir zaman ve münasip bir şekilde lütfen izah buyurunuz. Mevsimi geçirmeden hemen Bursa'ya gideyim ve telgraflarda "İstanbul'a avdet edebilirsiniz" şeklinde lutfen iş'ar buyurmanızı rica edeceğim.[140]

*

Kızkardeşinin, eniştesinin ve eniştesinin kardeşinin Piestany'ye yaptıkları seyahat, Mustafa Kemal'e tedavi harcamaları hariç 2 bin 361 lira 88 kuruşa mâlolmuştu. Hasan Rıza Bey'in kaydına göre bu meblâğın 2 bin lirası seyahate gidenlere nakit olarak ve frank almaları için verilmiş, biletlere de 361 lira 88 kuruş ödenmişti.[141]

Makbule Hanım'ın Piestany'ye gidiş-gelişindeki harcamalarının ağabeyine sunmak için hazırlattığı döküm elimizdedir. *"Hülâsa-i*

---

[139] CBA, 01014893-45. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 56 numaradadır.

[140] CBA, 01014893-40, 41 ve 42. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 83 numaradadır.

[141] CBA, 01020212 ve 01020212-1.

Hesabiye", yani *"hesap özeti"* başlıklı dökümde otel faturalarından doktorlara yapılan ödemelere kadar zarurî masrafların yanısıra bahşişler, dilencilere verilenler; sigara, turşu, erik, limonata, çanta ve kumaş harcamaları lira, frank ve Çek para birimi korona cinsinden yazılmıştır ve listenin üzerinde kurşun kalemle konmuş olan işaretler, Çankaya'nın her kalemi ayrı ayrı incelediğini göstermektedir:

Hülâsa-i hesabiye

454,60 Fransız franklık çek muhteviyatından 454,60 frangın masarif çıktıktan sonra korona tahsili (*)	15.925
10.000 frangın korona tahsili. 156,70'den	15.670
1500 " " " "	2.350,50
500	789,50
	34.729,00

Nakit olarak mevcut 1000 Fransız frangından korona tahvil edilen 300 frank. Fi: 156,70'den	470,10

35.199,10		
1. liste yekûnu	18.772,20	
2. " "	4.889,50	
1 Mübayaat	9.081,30	
2. "	1.090,00	
		33.839,00
Bâki kalan		1.360,10

(*) Bankadan frangın korona tahvili masarifatı merbut banka faturasındadır.

Tren Edirne-Caribirat (?)	1270
Koron	90,10
Türkiye hudut (İstanbul bilet-TL)	90
Vagon memuruna	15
Yemek	10
Oto	3
Hamal	2
Hamal (vagon)	1

1.
Tedavi

	Koron
2. 9. 1934-Üç kişinin tartılması ve bahşiş	5

3. 9. 1934-İki kişinin tartılması ve bahşiş	2
İki ufak cep defteri	2,50
Üç kişi kantar	3
İki kişi kantar	2
Otel-hükümet taksisi	490
Bir haftalık hamam	588,50
Çamurlayan kadına bahşiş	100
Otel hesabı (*)	8.990,30
Doktor Şimit	4.129,30
Damla ilâcı	61,50
Kantar	2
Doktor Şimit	458,20
Otel ve hamam (son hesap)	3.178,90
Oda garsonuna bahşiş	100
Kantar	4
Çamur çıkaran adama	20
Gezdiren adama	30
Otel oda hizmetçisi ihtiyar kadına bahşiş	100
Otel oda hizmetçisi kambur erkek	100
Asansörcü	100
Kapıcı	100
Kapıcı (diğeri)	100
Posta ve telefona	100
Kuvvet ilâcı	10
	18.772,20

(*) Otel hesap faturası 9990,30 göstermekte ise de 1000 koron evvelce maktu alınmış ve hesaba idhal edilmiştir.

2.
Masarif

	Koron
Beş ufak dilenci çocuğa	6
Araba ile istasyona	32
Su, limonata	7
Araba (ada etrafında)	18
Sigara	7
El fırçası ve lavman masrafı	59,50
Araba	25
Turşu	12
Sigara	7
Çek-Para bozduran eksik getirdi	10
Kantar	2
Tayyare postası ile mektup	34

Araba	38
Kapıcıya (hesap pusulası ile)	167
Avdet biletleri (Bulgar hududuna kadar)	4.150
Otobüs memuruna bahşiş	51
Otelden istasyona getiren adama bahşiş	100
İstasyonda hammallara	20
Tren kalkarken	10
Sigara	14
Pistani'den hareket gecesi yemek	70
	4.840,50
Pistani istasyonuna eşyalarla otobüs	29
Otel kapıcısına postaya gittiğinde	20
	4.889,50

Mübayaat

1.

	Koron
Saç maşaları	8,50
	5
Kara erik	4
Oksijen	5
Meşin havlu çantası	20
Siyah kadın şapkası	42
Siyah kadife şapkası	55
Tırnak cilâsı	18
İki krem	50
Kauçuk eldiven	12
Kırmızı	20
Pudra	85
Kırmızı	37
Şemsiye (kadın için)	150
İskarpin	89
Yılan derisi çanta	120
Kahverengi astarsız şapka	40
İhtiyar kadına eldiven	50
İhtiyar kadından hizmetçi önlüğü, mendil	77
Kumaşlar	4.039,80
Kumaşları getiren adama	30
Filara Mangeld Müessesesi'ne	4.000
Korseyi getiren kıza (bedeli)	25
	5
Kurşunî elbise için erkek terziye	100
	9.087,30

Mübayaat

2.

	Koron
Beğenilmeyen kadın şapkasına ilâve	15
Bayan kadın mendili	30
Yeni bavul	145
Lâcivert elbise (Parisli kadına)	400
Penbe elbise (köylü kadına)	180
Terzinin kızına	20
Lampel Mağazası kırmızı kumaş bedeli	300
	1.090
	Fransız frangı
29. 8. 1934-Birinci grup yemek listesi	177,50
29. 8. 1934-Kompartımana getiren garsona	30
30. 8. 1934-Bir yemek, iki kişilik ekmek peynir	50
Garsona bahşiş	10
Şef garsona bahşiş	50
Piştani'ye muvasalatta yatak yapana bahşiş	100
Az olduğu [için] müşterek kararla	100
YEKÛN	517,50
Bozdurmak suretiyle korona tahsil edilip koron mevcuduna ilâve edilen	300
Mecdi Bey'de mevcut	182,50
	1.000,00[142]

*

Ağabeyinin izin vermesi üzerine 1934 sonbaharında Piestany kaplıcalarından memlekete dönen Makbule Hanım önce İzmir'e, oradan da Çekirge'deki Atatürk'e ait köşkte kalmak ve askerî hastahanede tedavi görmek için kocası Mustafa Mecdi Bey ile beraber Bursa'ya gitti...

Piestany'den gönderdiği mektuplarda Çekoslovakya'nın dünyaca meşhur bu kaplıca kasabası hakkında tek bir güzel ifade kullanmayan Makbule Hanım, ağabeyine bir ay kadar sonra, 6 Ekim 1934'te İnegöl'deki Poylat kaplıcalarından yazdığı mektupta artık herşeyden memnun olduğunu yazıyor ve gece-gündüz dualar ettiğini söylüyordu:

> Bursa'da banyolarımı ve makinalara devam ettim. On sekiz gün çalıştım. İstifade ettim. Fakat havalar soğuduğu için İnegöl'e bir buçuk saat mesafede çok eskiden beri mevcut Poylad ılıcasına da geldim.

---

[142] CBA, 01020214-4 ile 8 arası.

Ağabeyciğim, burada lütfunuzla yirmi bir banyo alacağım. ...Sayenizde vücutça çok istifade ettim. Gece gündüz size dualar etmekteyiz. Hep sizi hürmetle anıyoruz. Buraya eskiden Rumlar, Ermeniler gelip istifade ederlermiş. Türkler gelemezmiş. Şimdi ise sayenizde hep Türkler iki, üç, beş, on saatlik köylerden geliyorlar.

Ağabeyciğim:

Banyolarım bittikten sonra annemi ziyaret etmek istiyorum. Kaç senedir rüyalarıma geliyor. Bunu size kaç defalar söylemek isterdim. Muvafakat buyurursanız iki üç gün için İzmir'e gidelim. Annemin kabrini ziyaret edeyim...[143]

*

Rahatsızlıkları sadece romatizma ve selülitten ibaret değildi, ağabeyi gibi o da dişlerinden devamlı şekilde sıkıntı çekiyordu ve diş tedavisinin masraflarını da Mustafa Kemal veriyordu. Meselâ 25 Şubat 1936'da Balıklı ve Or-Ahayim Hastahaneleri'nin rontgen mütehassısı Dr. A. Ananiadis'e on adet radiografi için 50 lira ödenmişti.[144]

Makbule Hanım'ın Mustafa Kemal tarafından ödenen dişçi faturası (CBA, 01020254-2).

Tedavi masrafları ile ilgili olarak naklettiğim kayıtlar Makbule Hanım'ın tedavi harcamalarının bir kısmıdır ve Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bu konuda daha pek çok belge mevcuttur.

Zübeyde Hanım'ın Beşiktaş'taki çeşmesi

Makbule Hanım'ın ağabeyinden sadece ihtiyaçlarının karşılanmasını yahut eşinin-dostunun müşkillerinin hallini değil, çok başka hususlarda da talepleri olurdu...

Beşiktaş'taki bir çeşmenin tamiri gibi...

Zübeyde Hanım, Akaretler'de oturduğu senelerde Beşiktaş'taki eski ismi *"Rum Ali"* olan ve sonradan *"Türk Ali"*ye çevrilen ma-

---

[143] CBA, 01020221. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 57 numaradadır.

[144] CBA, 01020254-2.

hallede suyu akmayan iki çeşmeyi tamir ettirip yeniden akmasını sağlamış ve mahallenin muhtarı çeşmelerden birinin üzerine *"İşbu çeşme ile aşağıdaki çeşme Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın valide-i muhteremeleri Zübeyde Hanımefendi'nin fevkalâde ianeleri ile tamir ve tecdîd edilmiştir. 30 Şaban 1340"* sözlerinin yazılı olduğu pirinç bir levha koymuştu.

Aynı zamanda İstanbul Barosu'nun mümeyyizi olan muhtar, 5 Mayıs 1923'te Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup gönderdi; Zübeyde Hanım'ın harap vaziyette olan mahalledeki camii de tamir ettirmek istediğini, hattâ *"İnşallah çeşmelerin hitâmında* (tamamlanmasından sonra) *onun da bir çaresini buluruz"* dediğini ama bu hayrı yapamadan vefat ettiğini yazdı ve *"annesinin temiz rûhunu şâdetmesi"* için Mustafa Kemal'den camii tamir ettirmesi ricasında bulundu.[145]

Muhtar talebine cevap alamamış olmalı ki, Mustafa Kemal'e aynı konuda 19 Kasım'da yeniden bir mektup yazdı.[146]

Mektuplarda sözü edilen cami Türkali Mahallesi'nde bugün *"Tuzbaba"* ismi ile bilinen cami; Zübeyde Hanım'ın tamir ettirdiği iki çeşmeden biri de Tuzbaba'nın hemen aşağısındaki köşede bulunan ama suyu artık akmayan tâlik kitabeli çeşme olmalıdır...

Mustafa Kemal'in Türkali Mahallesi Muhtarı'nın mektuplarına cevap verip vermediği hakkında bir belgeye tesadüf edemedim ama muhtar ile mahalle halkı gayet azimli olmalı ki, 12 Ağustos 1925'te bu defa Makbule Hanım'a mektup yazdılar. Mektupta cami hususundaki talepten bahsedilmiyor, Zübeyde Hanım'ın tamir ettirdiği çeşmeler hatırlatılıyor, mahallede suyu akmayan bir çeşmenin daha bulunduğu söyleniyor ve Makbule Hanım'ın da annesi gibi bu çeşmeyi tamir ettirmesi isteniyordu.[147]

Mektupta sözkonusu edilen çeşmenin Zübeyde Hanım'ın elden geçirttiği mi yoksa başka bir çeşme mi olduğu metinden pek anlaşılmıyor...

Makbule Hanım bu mektubu kendi yazdığı bir mektupla beraber Mustafa Kemal'e gönderdi ve *"...Ağabeyciğim, merhum validemizin yaptırmış olduğu çeşme harap olduğundan bizden tamirini istiyorlar. Siz evkafa emir verirseniz biz de bu yükten kurtuluruz. Pek büyük birşey değil, elli-altmış liranın içerisinde. Biz yaptırır isek kîl ü kali mûcip olur zannediyoruz. Maamafih siz ne emreder iseniz öyle*

---

[145] CBA, 01014886-538. Muhtarın imzası okunamadığı için ismini veremiyorum.

[146] CBA, 01014886-537.

[147] CBA, 01014891-90.

yapacağımızı arz ile ellerinizden hürmetle öperim" dedi.[148]

Mustafa Kemal, tam o günlerde Lâtife Hanım'ı boşamıştı... 25 Ağustos'taki cevabî mektubunda çeşmenin tamiri için Vakıflar'a talimat verdiğini söylüyordu ve bu mektubu kızkardeşine gönderdiği diğer telgraflar ile mektuplara göre resmiyetten çok daha uzak ve samimî bir üslûpla kaleme almıştı.[149]

"Ah o Hasan Rıza yok mu? Bana neler etti, neler..."

Makbule Hanım'ın Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanlığı senelerinde Çankaya'daki muhatabı hep Hasan Rıza Bey idi...

Ağabeyine açıkça yazdığı taleplerinin haricinde istemeye çekindiklerini *"Bir yolunu bulup ağabeyime söyleseniz"* gibi ifadelerle Hasan Rıza Bey'e yazar, cevabı ondan beklerdi. Yeni bir gayrımenkul alınmasını istediği zamanlarda ağabeyinin iknası konusunda yine Hasan Rıza Bey'in yardımını talep eder, hattâ elbise, kürk, vesaire hususlarında da yine Hasan Rıza Bey'e yazar ve ağabeyine onun söylemesini isterdi.

Bitmeyen isteklerinin Mustafa Kemal'i arada bir hiddetlendirdiği oluyordu. Meselâ, ağabeyine 9 Mayıs 1927'de gönderdiği mektupta İstanbul İskân Müdürlüğü'nde çalışan ve Selânik'te bıraktıkları emlâke karşılık olarak kendisine Arnavutköyü'nde yalı verilmesini sağlayan Zeki Bey'i tavsiye ediyor ve iyi bir vazifeye getirilmesini istiyordu.

Zeki Bey daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin Beyoğlu mutemetliğini yapmış ama vazifesinden ayrılmasının ardından ihmal edilmişti ve Makbule Hanım *"...bu kadirşinas ve sadık zâtın muavenet, himaye ve sahâbetinize mazhar olduğu takdirde vatana daha nâfî hizmetler ifa edeceğini arzetmeyi yine kendime bir vazife-i vicdanî bilerek ellerinizden öperim ağabeyciğim"* diyordu.

Bu tavsiye Mustafa Kemal'i hayli hiddetlendirdi ve kızkardeşinin ricasını yerine getirmemesi bir tarafa, mektubun altına bizzat *"Böyle işlere karışmak doğru değildir. Bir daha tekerrür etmesin! 19 Haziran 1927"* notunu düştü![150]

---

[148] CBA, 01014891-89. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 8 numaradadır.

[149] CBA, 01014891-88. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 8 numaradadır.

[150] CBA, 01014891-87. Mektubun tamamı, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 13 numaradadır.

Bir defasında da Kılıç Ali Bey vasıtası ile ağabeyine hangi konuda olduğunu bilmediğimiz bazı mektuplar ile bir de gazete kupürü göndermişti ama Özel Kalem mensuplarından Sabit Şeren 20 Ekim 1930'da *"...gönderilen mektupları ve gazete kupürünü Reisicumhur Hazretleri'ne gösterdik. Verdiği emir şudur:* "Bunları bir zarfa koyup kendisine iade edin" *Teessürle emr-i riyasetpenâhîyi ifa ediyorum Hanımefendi"* diyerek hepsini Makbule Hanım'a geri yollamıştı.[151]

*

Ama, Makbule Hanım talepleri yerine getirilsin veya getirilmesin, hâlinden hep şikâyetçi idi ve Hasan Rıza Bey'in ağabeyi ile arasına girmesi yüzünden taleplerinin yerine getirilmediğine inanmaktaydı. Hatıralarının birkaç yerinde kendisine ev alınmasını her seferinde Hasan Rıza Bey'in engellediğini söylüyor, *"...Bir de duydum, münafık Hasan Rıza Beyefendi ben o arsayı alacakmışım, pasaj yapacakmışım içine, çok dükkân açacakmışım. Atatürk'ü korkutmuş,* "Eyvah hemşirem ticarete mi kalkıyor? Bastırın bu işi, hemşiremi kim aldatmışsa aldatmış" diyor; almak istediği bir başka evden bahsederken de *"...Meğerse, kurnaz Hasan Rıza plânıyla bunu da aldırtmadı. Bu meseleyi kocam* "Hatırım varsa Atatürk'ü üzme. Bu adamlar yaptıklarına utanırlar" *diyor, beni Atatürk'e bu meseleyi anlatmaya bırakmıyordu. İçimde ateşim kaldı"* diye yazıyordu.

Yine hatıralarında ağabeyinin vefatından sonra Hasan Rıza Bey'e *"...Sen kardeşimin bütün malına, vârına vekil-i umumî değil miydin? Bana kaç defa ev almak istedi de binbir yalanla mâni oldun. Beşiktaş'ta bir arsa beğendim, neler ettin, mâni oldun aldırtmadın. Gazi Müzesi karşısında Doktor Hikmet Bey'in evini beğendim, mâni oldun aldırtmadın. Harbiye'de El Irak Apartmanı'nı alacaktım otuz bin liraya aldırtmadın, mâni oldun. Bunun gibi daha neler hazırladım sebep oldun, entrika çevirdin, aldırtmadın. Daha ne yapabilirdin acaba Atatürk sağ olsaydı?"* dediğini söylemekte idi.

*

Makbule Hanım'ın bütün harcamaları Mustafa Kemal'in sıkı kontrolü altındaydı, kızkardeşinin harcamalarını kuruşuna kadar bilmek istiyordu ve Makbule Hanım ağabeyinin talimatı gereği yaptığı masrafların listesini çıkartıp Çankaya'ya gönderiyordu...

Mustafa Kemal kendisini böyle davranmaya mecbur hissediyordu, zira kızkardeşinin hesap bilmediğinin farkında idi...

Makbule Hanım'a ait binlerce masraf belgesi Mustafa Kemal'in

---

[151] CBA, 01014892-28.

bu kontrolü sebebi sayesinde bugüne kadar gelmiştir ve Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde muhafaza edilmektedir...

4. Büyük Bayan

Mustafa Kemal'in Lâtife Hanım ile evliliği 29 Ocak 1923 ile 5 Ağustos 1925 arasında, yani sadece 920 gün devam edebilmişti; Lâtife Hanım bu 920 gün boyunca *first lady* idi ama boşanmalarının ardından Atatürk döneminde Türkiye'nin başka bir *first lady*'si olmadı...

Cumhurbaşkanının kızkardeşi Makbule Hanım bazen protokolde yeralıyor, arada bir ağabeyinin yurt gezilerine iştirak ediyor ve Ankara'ya gelen yabancı misafirlerin ağırlanmasında da bir çeşit *first lady* olarak vazife alıyordu...

Resmî yazışmalardaki unvânı *Büyük Bayan* idi. Protokolde, belgelerde ve yaptığı seyahatler ile ilgili evrakta ya *Reisicumhur Hazretleri'nin hemşireleri* yahut *Büyük Bayan* diye geçiyordu...

*

Amerikalı kadın gazeteci Gladys Baker, sekreterliğini yapan ve şair olan Sara Henderson Hay (1906-1987) adındaki bir hanım ile beraber 1935 Mayıs'ında İstanbul'a gelip Park Otel'e inmiş, Atatürk ile uzun ve oldukça samimi bir mülâkat yapmıştı.

Çankaya'nın özel kaleminde senelerce görevde bulunan Haldun Derin, Atatürk'ün özel kalem müdürü olan ve mülâkat sırasında Atatürk ile Gladys Baker'ın tercümanlığını yapan Süreyya Anderiman'dan işittiklerini hatıralarında mizahî ve muzip bir üslûpla nakledecekti...[152]

Atatürk, mülâkattan sonraki günlerde Baker ile Hay'i askerî bir manevraya götürmüş, Baker'e makineli tüfek ile atış yaptırtmış ve her iki Amerikalı hanımı Türkiye'nin farklı yerlerini de görmeleri için Makbule Hanım ile beraber Ankara'ya göndermişti. Amerikalı gazeteci ile sekreteri Atatürk'ün o sırada Ankara'da bulunan manevî kızlarından üçü ile tanışmışlar ve Ankara dönüşü İstanbul'da

---

[152] Haldun Derin, *"Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933-1951)"*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, sah: 94.

26 Mayıs'ta Atatürk ile son defa buluşup beraberce öğle yemeği yedikten sonra[153] Türkiye'den ayrılmışlardı.

Her iki hanımın Park Otel faturalarını, Bükreş'e kadar tren ücretlerini ve telgraf masraflarını Çankaya ödedi...

Gladys Baker, 28 Mayıs 1935'te Makbule Hanım'a gönderdiği ve Türkçe'ye Atatürk ile görüşmesi sırasında tercümanlığını yapan Süreyya Anderiman'ın çevirdiği teşekkür ve veda mektubunda şöyle yazıyordu:

> Muhterem Bayan Makbule,
>
> Veda ederken bana söylediğiniz tatlı bir sözü hatırlıyor musunuz? Kızkardeş olduğumuzu söylemiştiniz. Ben dahi bunun hakikat olduğunu hissediyorum.
>
> Nazik ve lütufkâr misafirperverliğinizi; evinizde havuz başında çok hoş öğle yemeğini, Bira Fabrikası'nda eğlenceli sürpriz toplantısını ve Ankara'yı ziyaretimin o kadar mesut bir hatıra olmasına sebep olan diğer bütün lütufkârlıklarınızı asla unutmayacağım.
>
> Atatürk hakkındaki makalem bitince size daha uzun ve etraflı mektup yazmak isterim. Atatürk gibi büyük bir şahsiyetin hakikate uygun bir tasvirini yapmak mesuliyetini çok derin bir surette hissediyorum.
>
> Makaleleri okuyacak milyonlarca halkın tenviri yolu ile sevgili Türkiyemize küçük bir hizmette bulunmak kanaati beni ayrıca bahtiyar etmektedir.
>
> Atatürk'ün tatlı ve terbiyeli üç manevî evlâtlarına saygılarımı iletmek lütfunda bulunur musunuz? Onları tanımak ne kadar büyük bir zevkti ve istasyona gelip bana veda etmeleri ve çiçek getirmeleri de beni ayrıca müteşekkir kılmıştır.
>
> En iyi temennilerim ve içten sevgimle derin saygılarımı sunarım.
>
> Size sadık,
> *Gladys Baker*
>
> Haşiye: Bayan Hay da hakkınızdaki en samimî temennilerime iştirak etmektedir. Sizinle müşerref olmak ve üç cana yakın bayanı tanımak onun için de büyük bir zevk olmuştur. Derin saygılarını ve teşekkürlerini sunuyor.[154]

Gladys Baker, mülâkatın tam metnini ve modern Türkiye hakkında kaleme aldığı daha başka birkaç makalesini sonraki günlerde Ankara'ya gönderdi ama yaklaşık yüz sayfa kadar tutan bu

---

[153] Özel Şahingiray, *"Atatürk'ün Nöbet Defteri"*, Ankara 1955, sah: 387.

[154] CBA, 01018442-64.

yazıların tamamı hiç yayınlanmadı. Mülâkat 21 Haziran 1935'te sadece üç gazetede, Cumhuriyet, Ulus ve Zaman'da aynı metin olarak ama çok kısaltılmış şekilde çıktı ve Atatürk seyahatin ardından hanımlara hediye olarak New York'a iki ipek halı, yüzük, bilezik, kravat iğnesi, işlemeli tas, Nutuk'un Türkçe ve İngilizce nüshaları ile tarih kitapları gönderdi.[155]

Atatürk ile ilgili birçok kitapta geçen *"Mesudum, çünki muvaffak oldum"* sözü, mülâkatın yayınlanmasına izin verilen kısmının son cümlesidir.

Gladys Baker, Atatürk ve Makbule Hanım ile tanışıklığını sonraki senelerde de devam ettirmeye, daha doğrusu kullanmaya çalıştı, Makbule Hanım'a mendil ve tebrik kartları gönderdi, Adolf Hitler ile mülâkat yapabilmesi için Atatürk'ten aracılık etmesini istedi, nezaket ifadeleri ile dolu karşılıklı yazışmalar uzun müddet devam etti ama Gladys Baker, Hitler ile görüşmeye muvaffak olamadı.

Amerikalı yazar Atatürk, Papa Onbirinci Pius, Benito Mussolini ve daha başka önemli devlet adamları ile yaptığı ropörtajların hikâyesini ileriki senelerde kitap haline getirecek ve son zamanlarında koyu bir Katolik olacaktı![156]

*

Makbule Hanım'ın protokol vazifesi ağabeyinin bazı misafirlerini gezdirip dolaştırmaktan ibaret değildi. Arada bir Mustafa Kemal ile beraber yurt gezilerine iştirak ediyor ve diplomatik temaslarda da yeralıyordu.

Meselâ, Hatay konusunda Türkiye ile arada bir gerginlik yaşanması üzerine Hatay'da sert tedbirler alan ama münasebetlerin yumuşaması üzerine tedbirleri gevşeten Fransa, Avrupa'daki siyasî havanın sertleşmesi üzerine Türkiye ile yakınlaşmanın lehine olacağını farkedip Hatay işinde Ankara ile daha yapıcı temaslara başlamış ve Ankara'daki Fransız Büyükelçisi Henri Ponsot, 1930'ların sonuna doğru bir ara karısını devreye sokmuştu.

Fransız sefiresi 1938'de yeni yılını tebrik maksadıyla Makbule Hanım'a çiçek göndermiş, Makbule Hanım da 1 Ocak 1938'de sefireye Dışişleri tarafından kaleme alınan *"Bayan Makbule Boysan, Bayan Büyükelçi Ponso'nun göndermek inceliğinde bulunduğu fevkalâde güzel çiçek demeti ile temennilerinden çok mütehassis*

---

[155] CBA, 01026297-2.

[156] Gladys Baker, *"I Had to Know. The Inspiring Life Story of a Famous Foreign Correspondent and Her Quest for a Faith to Live by"*, Appleton Century Crofts Inc., New York, 1951. Kitapta, Atatürk'ten 34. ile 53. sayfalar arasında bahsedilmektedir.

olarak en hararetli teşekkürlerinin ve şahsî saadetleri ile Fransa'nın refahı hakkında en iyi dileklerinin kabulünü rica eder. Aynı zamanda, 1938 senesinin Türkiye ile Fransa arasında gayet sıkı bir dostluğun tahakkuku için Bay Fransa Büyükelçisi'nin sarfettiği gayretlerin tetevvücünü tesbit etmesini diler" mesajını yollamıştı.[157]

Fransız Büyükelçisi'nin hanımı, Hatay'ın Türkiye'ye devrinin 23 Temmuz 1939'da tamamlanmasından önceki aylarda yapılan görüşmeler sırasında da Makbule Hanım ile yakınlaşmaya çalışacaktı...

1938'in yaz aylarında Türkiye ile Fransa arasında Hatay konusunda askerî ve siyasî metinler imzalanmıştı...

Bu belgelerden biri olan askerî andlaşma 3 Temmuz 1938'de Türkiye adına General Asım Gündüz ile Ortadoğu'da Fransız mandası altında bulunan topraklardaki Fransız birliklerinin komutanı General Charles Huntziger tarafından Antakya'da imzalanırken Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Fransa'nın Ankara'daki Büyükelçisi Henri Ponsot da aynı gün Ankara'da bir dostluk andlaşmasına imza koydular.

Büyükelçi Ponsot andlaşmanın hemen ardından hem Reisicumhur Atatürk'e, hem de Makbule Hanım'a; büyükelçinin eşi de sadece Makbule Hanım'a imzalanan andlaşmadan duydukları memnuniyeti bildiren birer mektup gönderdiler. Büyükelçinin eşi, Makbule Hanım'ı evinde ziyaret etmek istediğini de yazdı...

Atatürk, Henri Ponsot ile eşine yine Dışişleri vasıtası ile cevabî teşekkür mektubu gönderdi.[158] Aynı gün Dışişleri'nden büyükelçinin eşine Makbule Hanım'ın ağzından Fransızca bir teşekkür mektubu yazıldı ve mektup Makbule Hanım'a imzalatıldıktan sonra Madam Ponsot'ya yollandı. Makbule Hanım'ın mektubunda *"Fransa ile Türkiye arasındaki Dostluk Muahedesi'nin neticelenmesi hadisesinden duymuş olduğunuz memnuniyeti bana bildirmek lütfunda bulunduğunuz mektubunuzu büyük bir sevinçle aldım. Ben de bu büyük hadiseye muntazırdım. Onun tahakkukunu bana bildiren nazik mektubunuzu aldığım zaman memnuniyetim büyük oldu. Bu vesile ile izhar etmiş olduğunuz hissiyâta samimiyetimle iştirak ederim. Sizi evimde kabul etmekten tabiatiyle çok bahtiyar olacaktım. Fakat pek yakın bir zamanda İstanbul'dan ayrılmak mecburiyeti maalesef beni bundan mahrum ediyor. En samimî hislerimi kabul etmek lutfunda bulununuz"* deniyordu.[159]

---

[157] CBA, 01019738-692.

[158] Fransız Büyükelçisi'ne gönderilen mektup: CBA, 01019740-736.

[159] CBA, 01019740-737. Mektubun Fransızca orijinalinin kopyesi: CBA, 01019740-735.

Makbule Hanım'ın Fransız sefirenin kendisini İstanbul'daki evinde ziyarete gelmesini *yakında İstanbul'dan ayrılacağı* bahanesi ile kabul etmeyip ziyaret teklifini nazikçe reddetmesinin kendi kararı değil, Dışişleri'nin diplomatik bir manevrası olduğunu zannediyorum...

Hatay işinde Türkiye ile Fransa anlaşmaya varmışlar gibi görünüyordu ama Fransa, 3 Temmuz 1938'de Ankara'da imzalanan andlaşma münasebeti ile yayınlanan ortak demeçte yeralmasını sağladığı bir cümle ile Türk kuvvetlerinin Hatay'a girmelerine karşılık Türkiye'nin bölgeyi ilhakını önlemeye çalışmış, andlaşmadan aslında iki taraf da tam bir memnuniyet hissetmemiş, hattâ taraflarca henüz onaylanmadığı için yürürlüğe girmemişti.[160]

Hatay meselesi daha sonra imzalanan diğer andlaşmalarla Türkiye'nin istediği şekilde halledilecekti...

Makbule Hanım'ın kendisine devlet tarafından verilen bir protokol görevini reddetmesinin imkânsızlığı bir tarafa, Türkiye o günkü şartlar içerisinde imzaladığı andlaşmaya karşı memnuniyetsizliğini bu şekilde yani Fransız sefirenin ziyaret talebini Makbule Hanım'a nazikçe reddettirerek göstermiş olmalıdır...

Aslen asker olan, diplomatlık ve milletvekilliği de yapan ve Türk demiryolculuğuna da büyük hizmetlerde bulunan Behiç Erkin, hatıralarının Paris Büyükelçiliği bölümünde Henri Ponsot ile hanımından bahseder. Erkin, Ponsot'nun hanımının nisbeten genç olduğunu ve büyükelçinin İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa'yı işgal eden Almanlar'ın güneyde teşkil ettikleri *Hür Fransa*'nın lideri Maraşal Philippe Pétain'den görev alabilmek için Petain'nin hükümet merkezi olan Vichy'de bir müddet karısının ısrarı ile oturduğunu zannettiğini yazar.[161]

*

Mustafa Kemal kızkardeşinin sadece harcamalarını, yani ne satın aldığını ve nereye kaç para verdiğini değil, seyahatlerinde yaptığı masrafları da yakından takip ediyordu...

Makbule Hanım, Türkiye dahilinde bir seyahate çıkmadan önce gideceği vilâyetin valisine Ankara talimat gönderir; yapacağı masrafları kendisinin veya Mustafa Kemal'in karşılayacağı ısrarla hatırlatılır ve validen seyahat hakkında bilgi istenirdi.

Birkaç örnek vereyim:

---

[160] İsmail Soysal, *"Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları. 1. Cilt, (1920-1945)"*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1983, sah: 539.

[161] Hatıratın bende bulunan word nüshası, sah: 466.

Makbule Hanım 1928 Mayıs'ında Bursa'ya gideceği zaman, 6 Mayıs'ta Çankaya'dan Bursa Valisi Fatin Bey'e şifreli bir telgraf yollanmış ve *"İstanbul'dan yarınki pazartesi günü Reisicumhur Hazretleri'nin hemşireleri Makbule Hanımefendi Bursa'yı teşrif edecektir. Çekirge'deki köşkün emirlerine âmâde ve küşade* (açık) *bulundurulması rica olunur efendim"* denmiş[162] ve Mustafa Kemal de aynı gün o sırada İstanbul'da bulunan Makbule Hanım'a bizzat gönderdiği telgrafta icap edenlere yazıldığını ve doğruca Çekirge'deki köşke gitmesini söylemişti.[163]

Bursa Valisi Fatin Bey, Çankaya'ya ertesi gün *fevkalâde* kaydıyla gönderdiği telgrafta Makbule Hanımefendi ile halasını ve yanındakileri Mudanya'da karşıladığını, oradan Mustafa Kemal'in Çekirge'deki köşküne gittiklerini ve Makbule Hanım'ın her türlü ihtiyacının temin edildiğini bildiriyordu.[164]

Çankaya, 14 Mayıs'ta Bursa Valiliği'ne yine bir telgraf gönderdi. Telgrafta, Çekirge'deki köşkte kalan Makbule Hanım için hükümet veya belediyenin mutfak masrafı yaptığının anlaşıldığı, Makbule Hanım'ın orada bulunduğu müddet zarfında bu uygulamanın devamının uygun görüldüğü ama dönüşünden sonra harcamaların tamamının emir buyurulduğu, yani emri Mustafa Kemal'in verdiği ve yapılan masrafları ödeyeceği söyleniyordu.[165]

Vali Fatin Bey, Çankaya'ya yine *fevkalâde* kaydıyla 29 Mayıs'ta çektiği telgrafta da *Reisicumhur Hazretleri'nin muhterem hemşirelerinin o gün Bursa'dan İstanbul'a döndüğünü*, kendisinin ve eşinin Makbule Hanım'ı vapura kadar uğurladıklarını, vapurda da istirahatlerini sağladıklarını yazıyor, haberin *ruhunun tamamının bağlı bulunması ile iftihar ettikleri sevgili Gazileri'ne bildirilmesini* rica ediyordu.[166] Fatin Bey 4 Haziran 1928'de Hasan Rıza Bey'e gönderdiği mektuba Makbule Hanım için yapılan 47 bin 617 kuruş 10 para tutarında masrafın dökümünü de ilâve ediyor ama bu meblâğın *"Gazi Hazretleri'nin Bursa'nın misafiri olan muhterem hemşirelerine karşı bir hürmet eseri"* olmak üzere Gazi'nin değil, kendileri tarafından ödenmesine izin verilmesi ricasında bulunuyordu.[167]

Makbule Hanım, Bursa'ya 1930 Nisan'ında gittiğinde de Mus-

---

[162] CBA, 01014893-71.
[163] CBA, 01014893-72.
[164] CBA, 01014893-70.
[165] CBA, 01015479.
[166] CBA, 01014893-68.
[167] CBA, 01020090-6 ile 9 arası.

tafa Kemal aynı talimatı tekrarladı. Hasan Rıza Bey 7 Nisan'da Bursa Valisi Fatin Bey'e Makbule Hanım'ın ağabeyine ait köşkte kalacağını, beraberinde hizmetçisi ile aşçısını da getireceğini, köşkün idaresini bizzat tanzim edeceğini söylüyor ve Reisicumhur Hazretleri'nin resmî makamların hiçbir zahmette bulunmamalarını emrettiğini yazıyordu.[168]

İzmir Valisi Kâzım Paşa 28 Ekim 1934'te Ankara'yı Makbule Hanımefendi'nin Balıkesir-Bergama yolu ile İzmir'i teşrif ettiğini ve Gazi Köşkü'ndeki vazifenin yapıldığından haberdar ediyor,[169] 5 Kasım'da otomobil ile Akhisar üzerinden Bursa'ya geçtiğini bildiriyordu.[170] Hasan Rıza Bey, 13 Kasım'da Bursa Vilâyeti'ne gönderdiği şifreli telgrafta Makbule Hanım için Ankara'nın hesabına küçük bir otomobil kiralanmasını ve otomobilin kaç kuruş gündelikle ve hangi şartlarla tutulduğunun bildirilmesini istedi.[171]

Bursa'nın daha sonraki valisi Fazlı Bey de, 15 Kasım 1934'te Makbule Hanım için yapılan masraflar konusunda Mustafa Kemal Paşa'nın her zamanki talimatı gereği Ankara'yı bilgilendiriyor ve masraflara ilâve olarak 40 teneke benzin ve üç teneke yağa 178 lira, otomobilin lâstiklerinin tamirine de 550 kuruş verildiğini yazıp *toplam meblâğın değersiz adına gönderilmesini* istiyordu.[172]

Büyük Bayan'ın bütün bu seyahatlerinin ayrıntıları Cumhurbaşkanlığı'na, komşu vilâyetlere ve bazen de İçişleri Bakanlığı'na bildiriliyordu.

Seyahatleri sadece yurt içinde değil, yurtdışına gittiğinde de takip edilirdi. Gideceği memleketin büyükelçileri yine önceden haberdar edilir, elçiler Büyük Bayan'ın o memlekete vardığını Ankara'ya hemen duyururlardı.

Makbule Hanım, 1937 Haziran'ında Bulgaristan'a gitmiş, Trakya Umumî Müfettişi General Kâzım Dirik, 17 Haziran 1937'de Makbule Hanım'ın Bulgaristan öncesi Trakya'da yaptığı yolculuk hakkında Atatürk'e iletilmek üzere Hasan Rıza Bey'e şifreli bir telgraf göndermişti:

> ...Büyük Bayan Çorlu'da karşılandı. Yedi saatte Edirne'ye rahat olarak geldiler. Havsa'da Bayan Maide Dirik'le birlikte karşıladık. Bizim konuğumuz olmak şerefini verdiler. Sofya Elçimiz Bay Şevki Berker'le görüştüm. Bulgaristan'da bütün yol boyunca

---

[168] CBA, 01014891-40.
[169] CBA, 01014893-15.
[170] CBA, 01014893-14.
[171] CBA, 01014893-30 ve 31.
[172] CBA, 01014893-13.

tertibat alındı ve Bulgar hududundaki memurlar çok sıkı alâka gösteriyorlar.

Sabah Ziraat Bahçesi'ni ve Selimiye şâheserini ziyaret ettiler. Tam saat onda sağlık ve büyük neşe ile hareket buyurdular. Kendilerine Bayan Maide Dirik hududa kadar refakat ettiler...

Kâzım Dirik'in telgrafı, *"Büyük Bayan'ın bizde misafir kalmaları hakkındaki Atatürk lütfuna, sonsuz minnetlerimizi sunarak yüz sürerim"* diye bitiyordu.[173] Filibe Konsolosu Ali Ramazanoğlu da, Makbule Hanım'ın Filibe ve Sofya seyahatinden bahseden Bulgar gazetelerinin yazdıklarını Ankara'ya göndermişti.[174]

Makbule Hanım, 1937 Haziran'ında Berlin'e gitti. Yola çıkmadan önce güzergâh üzerinde bulunan memleketlerdeki Türk elçiliklerine kendisine yardım edilmesi talimatı gönderildi ve Berlin'e önceden giden Mustafa Mecdi Bey de seyahatten mektupla haberdar edildi.[175]

*

Mustafa Kemal'e, Makbule Hanım ile kocasının bütün seyahatleri hakkında bilgi verilmesinin yanısıra, Paşa'nın olmadığı günlerde Ankara'ya giden Makbule Hanım'ın ne yaptığı konusunda bile Mustafa Kemal haberdar edilirdi.

24 Haziran 1934'te İran Şahı Rıza Pehlevi ile Menemen'de piyade alayını denetleyip Soma üzerinden Balıkesir'e geçen Mustafa Kemal'e, Çankaya'dan o sırada Ankara'da bulunan Makbule Hanım ile Mustafa Mecdi Bey'in nereye gittikleri ve kimlerle görüştükleri bildirilmişti. Özel Kalem Müdür Vekili Sabit Bey, Balıkesir'e gönderdiği şifreli telgrafta *"Bu sabah Makbule Hanımefendi'nin Şakir ile beraber buraya geldiklerini, saat 19'a kadar Meclis Reisi Kâzım Paşa Hazretleri'nin evlerinde kalarak şimdi Köşk'e çıktıklarını, Mustafa Mecdi Bey'in de çoktan beri burada bulunduğunu mâelihtiram arzederim efendim"* diyordu.[176] 17 Ekim 1937'de Balıkesir'e gittiğinde Balıkesir Valisi Etem Aykut, İçişleri Bakanlığı'na şifreli telgrafla *"Büyük Bayan'ın saat 16.30'da sâlimen vilâyete vâsıl olduğunu, geceyi orada geçireceğini ve ayrılışının da arzedileceğini"* yazmış,[177] üç gün sonra Bursa'ya gitmek üzere Balıkesir'den ayrılmasından da yine İçişleri Bakanlığı ile İzmir ve Bursa Valilerini

---

[173] CBA, 01014893-10.
[174] CBA, 01014893-8 ve 9.
[175] CBA, 01016477-15.
[176] CBA, 01014893-33.
[177] CBA, 01014893-4.

aynı şekilde şifreli telgrafla haberdar etmişti.[178] Makbule Hanım 29 Haziran 1938'de Bolu'ya gitmiş ve Bolu Valisi Salim Gündoğan aynı gün Çankaya'ya *"Büyük bayan Bolu'yu teşrif buyurdular, arzederim"* telgrafını göndermiş;[179] 1 Temmuz'da Bolu'dan İstanbul'a doğru yola çıkmasının ardından da vilâyetten yine Çankaya'ya *"Atatürk'ün hemşireleri Bayan Makbule bu sabah saat sekizde İstanbul'a hareket buyurmuşlar ve keyfiyet alâkadar vilâyet ve kazalara telgrafla bildirilmiştir. ...Dahiliye Vekâleti'ne ve bilgi olarak Riyaseticumhur Kâtibiumumîliğine arzedilmiştir"* diyen bir telgraf yollanmıştı.[180]

5.
Siyasette ilk ve son adım: Serbest Fırka

Mektuplarından, mülâkatlarından, diğer söylediklerinden ve yazdıklarından, Makbule Hanım'ın siyaset için hiç de uygun olmadığı hemen anlaşılır...

Buna rağmen ağabeyinin isteği, hattâ istekten de öte emri ile siyasete girmek zorunda kalacak, Mustafa Kemal'in Fethi Bey'e (Okyar) 1930 Ağustosunda kurdurduğu ama ömrü sadece üç ay süren Serbest Fırka'ya katılacaktı.

Mustafa Kemal'in en yakınlarından olan Kılıç Ali, Makbule Hanım'ın politikaya girişini şöyle anlatır:

> ...Nuri Conker'in bir taraftan öteden beri, her fırsatta, hükümet ve idareye karşı ileri sürdüğü tenkidler, hattâ Atatürk'ün sofrasında bile söylemekten çekinmediği şiddetli sözler, diğer taraftan Atatürk'ün en çok itimadını haiz yakın arkadaşlarından biri vaziyetinde olması, kendisini, kurulacak muhalefet fırkasının umumî kâtipliği için tabiî bir namzed haline koymaktaydı.
>
> Atatürk bir muhalefet fırkasının kurulmasını arzu etmekle beraber tesis ettiği Halk Partisi'nin başından ayrılmayacaktı. Binaenaleyh kendisi Halk Partisi'nin başında kaldıkça, onunla mücadeleyi kimse kabul etmiyeceği için, bir muhalefet fırkası karşısında ne düşündüğünü ve düşüneceğini kimse bilmediği için herkes çekinecek, böyle bir fırka yalnız Atatürk'ün Halk Partisi

[178] CBA, 01014893-5.
[179] CBA, 01014893-1.
[180] CBA, 01014893.

başında kalmasından dolayı rağbet görmeyecek, içine girilmekten çekinilen bir müessese tesiri ilka edecekti. Atatürk bunu bildiği için kurulmasını istediği muhalefet fırkasının başına Fethi Bey, Nuri Bey gibi yakın arkadaşlarının gelmesini tensip etmekteydi. Onların mevcut idareye karşı tenkidkâr vaziyetlerini bildiği için hem muhalefet fırkasını en iyi kurabileceklerin kendileri olduğuna, hem de bu iki arkadaşının idaresi altında muhalefetin herhangi bir şerre âlet olarak kötü ve yıkıcı yollara sapmayacağına inanıyordu. Binaenaleyh Fethi Bey'in Paris'ten çağırılması, Nuri Bey'in sofradaki tenkidlerinde teşvik olunması sebepsiz ve mânâsız değildi. Atatürk bu iki arkadaşından birinin reisi, diğerinin umumi kâtibi olacağı bir fırkadan memlekete hayır geleceğini ummaktaydı.

Fethi Bey İstanbul'a gelerek Atatürk ile iki defa görüştükten sonra, muhalif fırkanın kurulması kararında mutabık kalmaları üzerine, bu vazifeyi fiilen deruhte etmiş ve işe başlamış bulunuyordu. Atatürk'ün misafiri olarak Yalova'da bulunan ve öteden beri İsmet Paşa'yı ve idaresini tenkidden kaçınmayan, sözünü esirgemeyen Maarif Vekili Reşit Galip Bey de Nuri Bey ile birlikte fırkaya ilk girenler, ilk girmesi tensip edilenler meyanında bulunuyordu. Atatürk yalnız bu arkadaşlarının fırkaya girmeleriyle kalmamıştı. Muhalefet fikrine karşı memlekette mevcut çekingenliği kaldırmak ve kendisinin murakabe müessesesinin kurulması fikrini teşvik ettiğini halka anlatmak üzere hemşiresi Makbule Hanımefendi'nin bu fırkaya girmelerini arzu ediyordu.

Atatürk'ün hemşiresinin muhalefet fırkasına girmesini istemesinin başka bir sebebi de Makbule Hanımefendi'nin sırasını getirdikçe İsmet Paşa'yı şiddetle tenkidden geri kalmamasıydı. Makbule Hanım vesile buldukça, yahut Atatürk'ten biraz müsamaha ve müsaade gördükçe önüne geçilmez bir şiddetle İsmet Paşa'ya hücum etmekten hiç çekinmeyen bir mizaçtaydı. Bu suretle kendisine yapılan şikâyetlerin hepsini dinler, kaydeder, onları benimser, bu şikâyetlerin ehemmiyetlerine göre İsmet Paşa idaresine aleyhdar kesilir, dertlerini, gördüklerini, işittiklerini, olduğu gibi ortaya dökerdi. Pek samimî ve açık konuştuğu için Atatürk bazen onu teşvik ederek mahsus söyletirlerdi.

Serbest Fırka'nın teşekkülü sıralarında malûm olduğu üzere Yalova'da bulunuyorduk. Makbule Hanımefendi daima köylere gider, köylülerle hasbıhaller yapar, onların dertlerini öğrenirdi. Bir akşam sofrada Atatürk'e bir fırsatını bularak:

- *"Bu muhalif fırkanın teşkili isabet oldu. İsmet Paşa bu sayede belki biraz yola gelir. Bugün köylülerle temas ettim: Hepsi müşteki! Hepsi İsmet Paşa idaresinden, vergisinden usanç getirmişler! Bana evlerini gezdirdiler. Vergi yüzünden altlarında satılmadık yatak, üzerlerinde satılmadık yorgan bırakmamışlar! Onun için bu muhalif fırkaya çok seviniyorlar"* diye bermutad şikâyetlere

başlayınca, Gazi cevap olarak:

- *"Ben seni öteden beri İsmet Paşa'ya muarız görüyorum. Haydi, sen de bu fırkaya geç! Serbest olarak tenkidlerini yap, mücadele et!"* dedi. Makbule Hanımefendi de bu teklifi memnuniyetle kabul etti ve hemen o gece muhalif fırkaya geçti.[181]

Kılıç Ali, Serbest Fırka konusunda Celâl Bayar'ın talebi üzerine yazıp Bayar'a gönderdiği notlarda da *"Makbule Hanım her nedense İsmet Paşa'yı sevmezdi. Eline bir fırsat geçer ve Gazi'den de bir fırsat bulursa sıralı-sırasız onun aleyhinde bulunmaktan âdeta zevk duyardı"* der.[182]

Makbule Hanım 1952'de Feridun Kandemir'e verdiği mülâkatta, Serbest Fırka macerasına atılmasının hikâyesini daha ayrıntılı şekilde nakledecekti:

> ...O bir garip, hattâ hazin maceradır... Ali Fethi Bey'in Serbest Fırka'yı kurduğu sıralarda ağabeyim bana da *"Bu fırkanın başında sen de bulunacaksın..."* dediği zaman, hiç beklemediğim bu teklif karşısında şaşırmış, *"Benim bu işlere aklım ermez. Evli bir kadınım..."* diye itizar etmek istemiştim. Fakat o beni bu işe sokmak kararını çoktan vermişti, *"Ben emrediyorum"* dedi. Böylece, onun, hiçbir zaman reddedemediğim emriyle, bu muhalefet fırkasına geçtim.
>
> Bu sürpriz, herkesten fazla İsmet Paşa'ya dokundu. Ağabeyim ise yalnız bu fırkaya girmemi kâfi görmemiş, bunun herkesçe bilinmesini de istemişti. Ali Fethi Bey'e benim yanımda *"Hemşire bir mektup yazacak, Serbest Fırka'ya benim malûmat ve muvafakatimle dahil olduğunu bildirecek"* deyince, *"Ben öyle kabul etmem. Kim oluyorum ki politikaya atılayım. Malûmat ve tensip ile değil, doğrudan doğruya emrinle girdiğimi yazarım"* dedim. Güldü, etrafındakilere *"Bak hemşireye bak, nasıl akıllıdır hemşirem benim.."* dedi.
>
> Ben budala mıyım, durup dururken başıma iş açayım, sonra da ortada kendi başıma kalayım... Fakat doğrusunu isterseniz, o zaman bu derece ihtiyatlı bulunurken, Serbest Fırka'nın başına gelecek âkıbetin fecaatini tahmin etmiş değildim. Meğer, İsmet Paşa, daha fırka doğarken ölümünü tâcil edecek bütün tertibatı almış bulunuyormuş... Bunu nasıl aklıma getirebilirdim? Günün birinde baktık ki, İsmet Paşa'nın Serbest Fırka kılığına soktumuş olduğu hamalları, şunları, bunları, kamyonlara doldurarak bizim tarafımızda nümayişlere sevkediliyor. Bunlar Serbest Fırka lehinde ayaklanmış gibi gösterilerek *"İşte bakın... Bu fırka başımıza gaileler açacak..."* deniyordu.

---

[181] *"Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor!", Milliyet,* 118. tefrika, 10 Şubat 1952.

[182] Emine Gürsoy Naskali (yayına hazırlayan), *"Celâl Bayar Arşivi'nden Serbest Fırka Anıları"*, Doğan Kitap, İstanbul 2015, sah: 84.

> Bunu o anda hiç kimse, hattâ ağabeyim bile bilmiyordu. Ancak, Samsun Belediye Reisi öldükten sonra bu sır meydana çıktı. Fakat iş işten geçmişti. Serbest Fırka bozuldu. O sırada Çankaya'da bulunuyordum. Ağabeyimle otururken, İsmet Paşa geldi. Sinirli görünüyordu. Bana pürhiddet *"Hanımefendi siz demişsiniz ki, Serbest Fırka'ya ağabeyim emir verdi de girdim"* deyince, ağabeyimin renginin attığını gördüm Saklanacak birşey yok, hakikat budur demeyi doğru bulmadan sadece *"Aman Paşam, ben dedikoduyu sevmem Bakın, Ankara'ya her gelişimde evvelâ size uğramayı âdet edinmişken, bu sefer gelemedim..."* dedim. Filhakika Ankara'ya çok erken bir saatte varıldığı için, ağabeyimi uyandırmamak maksadiyle evvelâ İsmet Paşalar'a giderdim. Ben bunu söylerken, ağabeyim yan gözle ikimizi de süzüyor, ikimize de gülüyordu!..[183]

Serbest Fırka meselesinden hatıralarında da bahseden Makbule Hanım, İsmet Paşa'nın hattâ kendisinin de fırkaya girmesinin İsmet Paşa'yı hiddetlendirdiğini ve İsmet Paşa'nın gözden düşmesine kendisinden Atatürk'ün önünde hesap sormaya kalkmasının sebep olduğunu söyler:

> İsmet İnönü'nün düşmesine bildiğim sebeplerden birisi şudur:
>
> Serbest Fırka teşekkül etmişti. Ağabeyim beni Serbest Fırka'ya kaydettirmişti. Fethi Okyar'ın zoruyla.
>
> Fethi Okyar, Avrupa hayat-ı içtimaiyesini izah ederek *"Tek bir fırka ile memleket idaresi doğru değildir. Hakikati göremezsiniz, duyamazsınız"* diye Atatürk'ü teşvik ederek, hattâ bir değil birkaç fırka olmasını isteyerek daima teşvik ediyordu. Atatürk yalnız ve şimdilik Serbest Fırka nâmıyla bir fırkanın teşekkülünü muvafık buldu. Bunu kime teklif etmiş ise kimse kabul etmedi. Atatürk'ün ağzından karar da çıkmış olduğundan müşkil bir durumda kaldı, mecbur oldu beni de bu Serbest Fırka'ya dâhil etti.
>
> Maaşallah, İsmet İnönü çok erbap çıktı. Üç gün sonra bu fırkayı boğmaya muvaffak oldu.
>
> Birgün ben Atatürk'e gittim. Ağabeyime *"Fırkanın öldüğünden haberin var mı?"* dedim. *"Evet kardeşim, var"* dedi.
>
> Fırka dağılacağı sırada Meclis'te Ali Fethi Bey'i isticvaba çektiler. O gün Atatürk beni de Meclis'e beraberinde götürdü.
>
> Arada bir nefes oluyordu. Bu esnada Atatürk ile biz salona çekildik. Atatürk, *"Kardeşim, birşey içer misin?"* dedi. *"Paşam siz ne içeceksiniz?"*. *"Ben kahve içerim"* dedi. Gönlü olsun diye *"Ben de bir gazoz içeyim"* dedim. Bu söz biter bitmez İsmet İnönü salona girdi.
>
> Atatürk ayakta duruyordu. İsmet İnönü iki eli arkasında bağlı olarak yanıma ilerledi. *"Hanımefendi, size birşey soracağım"* dedi. *"Buyurun Paşam"* dedim.

---

[183] (Feridun) Kandemir, *"Ağabeyim Mustafa Kemal"*, *Resimli Yirminci Asır*, 22 Kasım 1952.

- *"Siz demişsiniz, Atatürk beni fırkaya koydu".*

Birdenbire şaşırdım. Ne cevap vereceğimi bilemedim. Fakat *"Aman Paşacığım, ben İstanbul'dan geldiğim zaman sabahları trenden çıktığımda, Atatürk uykuda olduğu için evvelâ size gelirdim, bu defa gelemedim"* dedim. *"Dedikodudan korktuğum için bu defa gelemedim..."* dedim ve sustum.

Atatürk, huzurunda benim böyle bir duruma sokulmaklığım ve İsmet İnönü tarafından böyle bir suale ve tekdire maruz kalmaklığım ağabeyimin çok gücüne gitti. O anda Atatürk'ün dişlerinin gıcırdadığını duydum. Mesele bu kadar kaldı. Fakat Atatürk bunu unutmadı. Bunun acısını kat be kat gördü İsmet Paşa.[184]

Makbule Hanım'ın yıldızı İsmet Paşa ile bir türlü barışmamıştı, Mustafa Kemal'e İsmet Paşa hükümetinin uygulamalarını her vesile ile şikâyet ediyor, hattâ ağabeyinin İsmet Paşa'yı işbaşından uzaklaştırmak için cumhurbaşkanlığını bırakıp hükümetin başına geçmeyi düşündüğünü bile söylüyordu:

...İsmet Paşa'nın başvekilliği devam ederken ahbaplarım, yakın dostlarım ağız birliği etmiş gibi *"Atatürk memleketi kurtardı. Sonra Reisicumhurluğa çekildi, İsmet Paşa hükümeti oldu bu"* diye şikâyetlerde bulunurlardı. Ben de bunu kendisine söyledim. Hiç unutmam, *"Başvekâlete bizzat geçmek için Cumhurreisliğinden çekilmek istedim. Fakat bu vazifeyi kime teklif ettimse bir türlü kabul ettiremedim"* demişti. Ben de biliyordum İsmet Paşa'yı işbaşından uzaklaştırmak için bu çareyi bulduğunu. Hattâ Nuri Conker, Ali Fethi gibi birçok sevdiği insanlara cumhurreisliğini ısrarla teklif ettiği halde kabul ettiremediğini yakından biliyordum. Hattâ bir ara Nuri Conker'e *"Bu inadı bırak, budalalığın lüzumu yok. Kabul et teklifimi!.."* diye bu mevzuda ısrar ettiğini de görmüştüm. Fakat hepsi *"Bu ağır yükü, hele sen varken mümkün değil yüklenemem"* diye kabul etmediler.[185]

Söylediklerinde hakikat payı vardı, zira cumhurbaşkanlığından istifa edip başbakanlığa geçme düşüncesinden o günlerde Mustafa Kemal de sözetmiş ve *"Zaruretler başvekil olmamı icap ettirirse bu vazifeyi tevazu ve minnetle ifâya müheyyayım* (hazırım). *Bu takdirde aynı zamanda Riyaseticumhuru uhdemde bulundurmamın elbette imkân-ı kanunîsi* (kanunî imkânı) *yoktur"* demişti.[186]

Makbule Hanım, Feridun Kandemir'e verdiği aynı mülâkatta,

---

[184] Makbule Hanım'ın bu kitabın *Belgeler* bölümünde 1 numarada yeralan hatıralarından.

[185] (Feridun) Kandemir, *"Ağabeyim Mustafa Kemal", Resimli Yirminci Asır,* 22 Kasım 1952.

[186] Cumhuriyet, 4 Ekim 1930.

Dolmabahçe Sarayı'nın merdivenlerinde ağabeyini elini öperek karşıladığı sırada çekilen meşhur fotoğrafın çekilme ânının hikâyesini de şöyle anlatıyordu:

> ...Zaferden sonra İstanbul'a ilk geldiği gün... Ben ağabeyimi o günkü kadar sevinçli görmemiştim. İstanbul'a geleceğini haber alınca, Kuruçeşme'deki evimde günlerce hazırlandım. Bir de baktım ki arabasını göndermiş, saraya davet ediyor. Hemen bindim, gittim. Saraya varır varmaz o da geldi. Ben merdiven başındayım, O da alt baştan geliyor. Tuhaf bir vaziyet oldu. Ben yukarıda, o aşağıda. *"Ölmedik, hemşire... Muvaffakiyetle geldik. Sen de iyisin, yüzünden belli"* diye elini uzattı. İkimiz de sevinçten donakalmıştık. Fakat birkaç dakika sonra, bu sevinci çok gören her kim ise, bir mektup göndermiş. Verdiler. Okudu, *"Sarayda oturmaya hakkın yok"* diyormuş. *"Bak alçağa, imzasını bile atmamış"* dedi. Ben de şaşakaldım. Benim bildiğim sarayda kalmaya niyeti yoktu. Zannediyorum ki, sarayda oturmasına bu mektup sebep oldu. Böyle, içinden pazarlıklı olanlara çok kızardı. Etrafında da, hattâ pek yakınlarına kadar sokulmuş olan, böyleleri yok değildi. Şimdi isimlerini birer birer saymaya lüzum yok. Zâten malûmdurlar, ben dedikodu ve politika yapmak istemem. Ama, ağabeyim hepsinin içyüzlerini bilirdi. Bu gibilerle hiçbir zaman kalpten arkadaş olmamıştı. Hiçbir sırrını da bunlara vermemiştir...[187]

Makbule Hanım'ın Serbest Fırka macerası ve bu fırkaya dâhil olması konusu, başka hatıralarda da geçer. Meselâ 1950 ile 1960 arasında Demokrat Parti'nin Antalya Milletvekili olan Dr. Burhanettin Onat (1894-1976), Makbule Hanım'ın siyasete girmesi hadisesini şöyle anlatır:

> ...Kısa bir fasılada kadehler yudumlandıktan, meze tabakları yoklandıktan sonra Gazi, Makbule Hanım'a dönerek *"Hemşire"* dedi, *"Siz yeni bir siyasi fırka kuruyormuşsunuz. Sizi böyle bir teşebbüse sevk eden sebep, âmiller nedir, yani böyle bir fırka teşkiline neden lüzum gördünüz, anlatır mısınız?"* dedi.
>
> Makbule Hanım bardağından bir iki yudum su içtikten sonra doğruldu ve yüzünde imtihanda ezberlediklerini okuyan çalışkan bir talebe edâsı ile söylemeye başladı.
>
> - *"Anlatayım Paşam"*.
>
> Halk Fırkası'nın önceleri nasıl bir feragat ve basiretle çalışarak memlekete çok büyük hizmetlerde bulunduğunu fakat sonradan nasıl bozulmaya başladığını, devlet hizmetlerinin ehillerine değil, nüfuzlu kimselerin mensuplarına verildiğini, rüşvetin, irtikabın son haddini bulduğunu, yolsuzlukların, idaresizliklerin mem-

---

[187] (Feridun) Kandemir, *"Ağabeyim Mustafa Kemal"*, *Resimli Yirminci Asır*, 22 Kasım 1952.

leketi nasıl perişan hâle getirdiğini, vergilerin alabildiğine nasıl yükseldiğini, halkın artık bu yükün altından kalkamayacak hâle geldiğini, bütün bu hallerin halkı hükümetten soğuttuğunu, İstiklâl Harbi'nde canını dişine takıp aç-çıplak bütün mahrumiyetlere katlanarak sayenizde zafere ulaşan milletin beslediği büyük ümitlerin suya düştüğünü ve halkın hayal kırıklığına uğradığını, bu hallere bir son vermek üzere yeni bir idarenin, yeni bir hükümetin iş başına gelmesinin artık kaçınılmaz bir zaruret olduğunu, onun için demokratik usullere dayanarak iktidara gelmek için yeni bir fırka kurmaya karar verdiklerini son derece veciz ve insicamlı bir ifade ile ortaya dökerken dersini iyi ezberlemiş bir talebenin okuyuşundan ziyade gündüzden doldurulmuş bir plâğın dinlendiği seziliyordu. Benim asıl dikkatimi çeken husus, Makbule Hanım tiradını yaparken İsmet Paşa'nın gittikçe huzursuzlaşan sinirli tavırları oluyordu. Bu, biraz da bir savcının iddianamesi karşısında maznunun geçirdiği sıkıntıya benziyordu.

Makbule Hanım'ın bu konuşmasından sonra Gazi:

- *"Bu sözlere ne dersin?"* gibi İsmet Paşa'nın yüzüne baktı.

O da:

- *"Pekalâ, fırkalarını kursunlar bakalım da görelim"* gibi kapalı, kısa ve biraz kırık bir cevap verdi. Etraftan hem Makbule Hanım'ı teyit ve takviye eden, hem de İsmet Paşa'yı okşayan sözler mırıldanıyordu.[188]

Celâl Bayar da Makbule Hanım'ın yeni partiye katılmasında İsmet Paşa'dan ağabeyine devamlı şekilde şikâyette bulunmasının etkisinin bulunduğunu yazmaktadır:

...Daha sonra Gazi'nin hemşiresi Makbule Hanım da partiye girdi. Bayan'ın İsmet Paşa ile başı hoş değildi. Sıralı-sırasız fırsat buldukça aleyhinde konuşurdu ve kardeşine:

"Partinin kurulduğu iyi olmuştur. Büyük köylü kitlesi çok şikâyetçidir. Altlarında yok, üstlerinde yok. Vergilerden de usanç getirmişlerdir" diye söylenirdi.

Bunun üzerine Atatürk *"Sen hep böyle konuşursun, istersen Fethi Bey'in partisine geç"* demiştir.[189]

*

Liderin kızkardeşinin âniden bir siyasî partiye katılması basında alâka ve şaşkınlık ile karşılandı. Haberi işiten gazeteciler o sırada Mustafa Kemal ile beraber Yalova'da bulunan Çankaya'nın

---

[188] Emine Gürsoy Naskali (yayına hazırlayan), *"Celâl Bayar Arşivi'nden Serbest Fırka Anıları"*, Doğan Kitap, İstanbul 2015, sah: 21-22.

[189] Emine Gürsoy Naskali (yayına hazırlayan), *"Celâl Bayar Arşivi'nden Serbest Fırka Anıları"*, Doğan Kitap, İstanbul 2015, sah: 100.

Genel Sekreteri Tevfik Bey'e telgraf çekip konu hakkında ayrıntı istediler. Meselâ, Vakit Gazetesi'nden Sadri Etem, 12 Ağustos'ta *acele* kaydıyla yolladığı telgrafta *"Son Posta, Makbule Hanımefendi'nin Serbest Cumhuriyet Fırkası'na iltihak ettiğini yazıyor. Bu hususta tafsilât neşredeceğim. Serî lûtfunuzu rica ederim"* diyordu.[190]

Makbule Hanım'dan sonra arkadaşı Âdile Hanım, onun ardından Evranoszade Rukiye Hanım ve sonraki günlerde de başka hanımlar Serbest Fırka'ya üye oldular.

Partinin Galata'daki Voyvoda Caddesi'nde Nazlı Han'da bulunan genel merkezinde Fethi Bey başkanlığında 23 Ağustos 1930'da yapılan toplantısına Makbule Hanım da katıldı. Toplantıdan sonra gazetecilere siyasî demeç verdi, *"Yüksek maksatlarla ve millete, memlekete büyük hizmetler emelleri ile Serbest Cumhuriyet Fırkası teşekkül etti. Bu fırkanın milletin, memleketin bütün ihtiyaçlarını ve refaha ulaştıracağı kanaati ile ve Ali Fethi Beyefendi'ye olan büyük itimadım dolayısiyle intisap ettim. İki fırka yekdiğerinin düşmanı değil, kardeşidir. Birbirlerinin hatâlarını görürler ve tashih ederlerse hedefe daha çabuk vâsıl oluruz. Bugün kadınlık-erkeklik meselesi yoktur, vatan meselesi vardır. Bugün için bu kadar kâfidir"* dedi ve söyledikleri gazetelerde ertesi gün aynı, birbirinden farksız şekilde yayınlandı.[191]

*

Makbule Hanım'ın parti işleri için ağabeyinden yardım istediği oluyordu...

Serbest Fırka'nın Ermenilikten dönme bir asker emeklisi olan Enisî ismindeki Arnavutköy Nahiye Ocak Reisi, 5 Kasım 1930'da Makbule Hanım'a partinin antetli kâğıdına yazılmış bir mektup göndermiş ve parasızlık yüzünden nahiye ocağını bir türlü açamadıklarını söyleyip maddî yardım istemişti...[192]

Makbule Hanım mektubu ağabeyine gönderdi ama Ankara'nın tepkisi ters oldu! Çankaya'nın Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Bey 13 Kasım'da Mustafa Kemal'in talimatı ile İstanbul Valisi Muhiddin Bey'e bir yazı yolladı ve para talebinin *Gazi Hazretleri'nin fırkanın kuruluşuna ait muvafakatini istismar eder mahiyette olduğunu* söyleyerek mektubu yazan kişi ve faaliyetleri hakkında gizlice tahkikat yapılmasını istedi.[193]

---

[190] CBA, 01009888. Sadri Etem'in bahsettiği haberi Son Posta'nın o günlerdeki nüshalarında bulamadım. Gazetenin erken baskılarında çıkmış olabilir.

[191] *Milliyet* ve *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1930; *Son Posta*, 25 Ağustos 1930.

[192] CBA, 01009888-3.

[193] CBA, 01009880.

Muhiddin Bey, tahkikatın neticesini 4 Aralık'ta Hasan Rıza Bey'e gizli bir yazı ile gönderdi. Makbule Hanım'dan para talep eden Enisî isimli şahıs resmî görevlerinden özel hayatına kadar her yönü ile soruşturulmuş, neticede *"ahlâken zayıf ve dolandırıcı olarak tanındığı, bu yüzden Arnavutköy sâkinlerinin partiye katılmadıkları, nahiye teşkilâtı için verilen paraları şahsına sarfetmesi yüzünden partinin Arnavutköy'de teşkilâtlanamadığı ve Makbule Hanım'dan bu sebeple para istediği"* ortaya çıkmıştı.[194]

Mustafa Kemal, bazı yazarlar ile gazetecilerin de yeni kurulan partiye katılmalarını istiyordu. *"Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur"* mısraı ile başlayan millî şiirin şairi Mehmed Emin Yurdakul'a da bir akşam Yalova'daki sofrada bulunduğu sırada *"Arkadaşları takviye buyurmak istemez misiniz?"* diye sordu ve şair *"Emredersiniz"* cevabını verdi.

O akşam sofrada bulunan Makbule Hanım, şairin partideki mevcudiyetinin kendilerine pek birşey getirmeyeceğini düşünmüş olmalı ki, ağabeyine herkesin ortasında *"Bize hep böyle beyleri veriyorsunuz. Şu arkadaşınızı verseniz a..."* dedi ve Falih Rıfkı Atay'ı gösterdi.

Mustafa Kemal'in cevabı *"Bütün gazeteciler sizden. Bir tane de bana bırakınız"* oldu.[195]

Ama, Makbule Hanım'ın partinin düzenlediği bazı toplantılarda yaptığı konuşmalar Mustafa Kemal'i hayli hiddetlendirecekti. Devletin din alanındaki uygulamalarına açıkça olmasa da bir şekilde karşı çıkan Serbest Fırka'nın artık mensubu olan ve dinine bağlılığı ile bilinen Makbule Hanım'ın toplantılarda din konusundan da bahsettiğini yazan Falih Rıfkı, *"...kendi kız kardeşinin Yalova köylerinde mukaddesatçılık propagandası kolaylığına dayanamadığını Ankara'ya gelenlerden öğrendim. Atatürk'ün Okyar partisine geçen eski hoca Kütahya'da iktidara gelince ilk işleri tekkeleri açmak olacağı müjdesini verdi"* diye yazacaktı.[196]

Serbest Fırka'nın faaliyete geçmesi üzerine memleket çapında ortaya çıkan gerilim, partinin kuruluşundan sadece üç ay sonra, 1930 Kasım'ında Mustafa Kemal'in talimatı ile kendi kendini feshetti ve Makbule Hanım, bu ilk ve son siyaset macerasının ardından yine eski hayatına döndü...

Ama, ismi siyasette bir defa geçince sonraki senelerde de bahsedilir oldu. Meselâ, 8 Şubat 1935'te yapılan genel seçimler önce-

---

[194] CBA, 01009888-1.

[195] Falih Rıfkı Atay, *"Çankaya"*, İstanbul 1969, sah: 463 ve 573.

[196] Falih Rıfkı Atay, *"Kurtuluş"*, İstanbul 1966, sah: 60-61.

sinde, gazetelerde Âfet ve öğretmen Nakiye (Elgün) Hanımlar ile beraber Makbule Hanım'ın da milletvekili olacağı yolunda haberler çıktı.[197] Âfet ve Makbule Hanımlar seçime katılmadılar ama o seçimde Meclis'e giren 17 kadın arasında Nakiye Hanım da vardı.

Hatay uğruna hapishanede bir gece

1930'ların ikinci yarısından itibaren, Türkiye'nin gündemini Hatay meselesi işgal ediyordu...

Hatay'ın anavatana katılması konusu Mustafa Kemal'in hastalığı sırasında da mesaisinin ilk sıralarında idi; kızkardeşi Makbule Hanım'a, manevî kızlarından Sabiha Gökçen'e ve bir generalin karısına Fransız Büyükelçisi'nin bulunduğu bir mekânda Hatay için gerektiği takdirde güç kullanılabileceğini göstermek maksadıyla tabanca ile havaya ateş ettirdi, hadise mahkemeye aksetti, her üç hanım birer gün hapse mahkûm oldular ve geceyi Ankara Hapishanesi'nde geçirdiler.

Sabiha Gökçen, Ankara'daki Karpiç Lokantası'nda 1937'de meydana gelen hadisenin nasıl cereyan ettiğini hatıralarında şöyle anlatır:

Fransız Büyükelçisi Ponceau ile sefaret erkânının Karpiç'te yemek yediğini haber alan Atatürk bir plân hazırlar; yanına Makbule ve Sabiha Hanımlar ile Kâzım İnanç'ın eşi Semiha Hanım'ı alarak Karpiç'e gider. Emekli general Kâzım Sevüktekin yine Mustafa Kemal'in plânı gereği ayağa kalkarak Hatay için kan dökülmesinin doğru olmadığını ve Fransa ile masaya oturup meselenin görüşülmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Sabiha Gökçen Hatay'ı başkalarına bırakmayacaklarını ifade ederek *"Biz gençler, gerekirse bu işi silâhlarımızla hallederiz"* deyip tabancası ile havaya üç el ateş eder ve salona giren polisler tarafından Atatürk'ün emri ile alınıp götürülür. Atatürk'ün *"Sizler de Gökçen gibi mi düşünüyorsunuz?"* diye sorduğu Makbule ve Semiha Hanımlar da aynı şekilde tabancaları ile havaya üç el ateş edince onlar da tutuklanırlar, çıkartıldıkları mahkeme suçun millî hislerinden kaynaklanmasını hafifletici sebep olarak görür, üç hanımı birer gün hapse mahkûm eder ve o geceyi cezaevinde geçirirler![198]

---

[197] *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1934.

[198] *"İlk Kadın Tayyarecimiz Sabiha Gökçen"*, Röportaj: Halit Kıvanç, *Milliyet*, 20 Kasım 1956. Gökçen, hadiseyi 1970'lerde TRT televizyonuna da anlatmıştı.

Hatay meselesinin halli için çalışan ekipte de yeralan o günlerdeki Emniyet Genel Müdürü, Hatay'ın anavatana katılmasının ardından şehrin ilk valisi olan ve sonraki senelerde milletvekilliği ve İçişleri Bakanlığı yapan Şükrü Sökmensüer (1890-1978) ise, hadiseyi sadece Makbule Hanım'dan bahsederek anlatır:

> Hatay mücadelesinin devam ettiği bir gün, ...Karpiç'e gittim. Yemek salonu bomboş idi. Kapıdan girince salonun sol nihayetinde uzunca bir masada Atatürk, arkadaşlarından bazıları ile oturmakta idi. Aralarında, Kılıç Ali, Müştak Bey gibi zevat da vardı, içiyor ve günün aktüel siyasî ve gayrısiyasî konuları üzerinde tartışıyorlardı.
>
> ...Ata'nın sağında kızkardeşi Makbule Hanım oturuyordu. Atatürk, bir ara konuşma konusunu Hatay'a intikal ettirdi.
>
> Bu hal, sabaha kadar böylece devam etti ve tartışıldı. Şafak sökerken birden ayağa fırlayan Atatürk'ün kızkardeşi Makbule Atadan:
>
> *"Hatay'da evlâtlarımız ecnebi işgali altında ve ıztırap içinde kıvranırken sizin burada ne işiniz var ağabey?"* diye bağırdı ve aynı zamanda çantasından çıkardığı tabancası ile kapı istikametinde ve tavana doğru üç el ateş etti.
>
> Bu sırada Makbule Hanım'ın bu taşkın hareketine sinirlenen Atatürk bir eliyle masaya vurarak:
>
> *"Burada polis yok mu?"* diyerek bağırdı ve yüzüme baktı. Emniyet Genel Müdürü sıfatı ile bu ihtar bana ait idi. Derhal yakınlarda bir yerde bulunan o zamanki Ankara Emniyet Müdürü Sadri Aka'yı çağırdım ve hadiseyi anlatarak kanunî vazifesini yapmasını tebliğ ettim.
>
> Bunun üzerine faaliyete gecen Polis Müdürü, derhal bir otomobille Makbule Hanım'ı Ankara Cezaevi'ne götürdü. ...Polis Salâhiyet ve Vazife Kanunu'nun 8. maddesine göre tevkif edilmiş, cezaevine götürülmüştü.
>
> Atatürk'ün sohbetinde hiçbir değişiklik olmadı, geç vakte kadar devam etti. Şafak söktükten sonra, Atatürk yine beraberinde arkadaşları olduğu halde cezaevine giderek hemşiresini ziyaret etti ve bu kadarlık mevkufiyeti kâfi gördüğünden tahliye ettirdi. Beraberce Çankaya'ya döndü.[199]

Makbule Hanım silâhın yabancısı değildi, tabancası vardı, hattâ bu tabanca için yaptırttığı yeni kılıfın ücreti de ağabeyinin hesabından ödenmişti.[200]

Hatıralarında, ağabeyinin kendisine tabanca ile ateş ettirdiği-

---

[199] Sait Atıf Terzioğlu, *"Atatürk, bir gece kızkardeşi Makbule Atadan'ı tevkif ettirmişti"*, *Cumhuriyet*, 29 Mart 1962.

[200] CBA, 01020263.

ni *"Atatürk, silâh attırmayı çok severdi, hattâ bana bir akşamüstü* "Silâh atabilir misin?" dedi. *"Atarım" dedim. Oradaki nöbetçinin tabancasını aldı, önüme koydu. Birkaç fişengi attırdı. Oradaki beyler çekindiler,* "Atma" *dediler, kaza olur diye korkuyorlardı. Atatürk daha fazla bağırarak* "At!" *dedi. Mecbur oldum Atatürk'ü dinlemeye, elim de esasen alışıktı, son fişeğe kadar attım. Çok haz duydular. Ben de bir hatâ yapmadığım için memnunen yerime oturdum"* diye anlatır.[201]

6.
Bahtiyar hemşirenin mektupları

Makbule Hanım'ın ağabeyi Mustafa Kemal'e gönderdiği mektupların tamamı *"Evraka"* kaydı ile resmî belge olarak Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ne konmuşlar ve bu sayede günümüze kadar gelebilmişlerdir.

"Bahtiyar hemşire" sözü de bir mektubunda geçer...

Mektuplarını genellikle başkalarına yazdırmış, hattâ imzasını bile yazdırdığı kişiye attırmıştır ve bu yüzden bir-ikisi dışında hiçbiri Makbule Hanım'ın elyazısı ile değildir. Üslûp konuşur gibidir ama cümlelerde düşüklük vardır. İfadelerinde eski terbiye gereği gayet saygılıdır fakat ürkektir, metinlere resmiyet hâkimdir. Ağabeyine *"sen"* değil *"siz"* diye hitap etmekte, seneler boyunca sadece birkaç defa, o da sevincini ve memnuniyetini anlattığı yerlerde *"sen"* demekte, mektuplar mutlaka *"ellerinizden öperim"* diye bitmekte ve 1930 sonrası yazdıklarında ağabeyinin manevî kızlarına da selâm göndermekte, onlardan *"kızımız"* diye bahsetmektedir. Dil devriminin şiddetle hüküm sürdüğü o günlerdeki mektuplarında bazı yeni kelimeleri kullanmış, meselâ *Allah* yerine *Çalap*, *Cumhuriyet* yerine de *Cumurluk* demiştir.

Makbule Hanım hayatında her zaman olduğu gibi mektuplarında da talepkâr, hattâ aşırı talepkârdır...

Talepkârlığı hemen bütün mektuplarında görülür. Hürmetkâr ifadelerin arasında Mustafa Kemal'den devamlı olarak birşeyler istemekte; ev, elbise, çanta vesaire alınmasını, para göndermesini yahut yeni bir apartman kiralanmasını rica etmekte, böyle istek-

---

[201] Makbule Hanım'ın bu kitabın *Belgeler* bölümünde 1 numarada yeralan hatıralarından.

leri olmadığında da daha mütevazi taleplerde bulunmakta; meselâ çiftliği için buğday, arpa ve yulaf tohumu talep etmektedir ama istediği tohumun miktarı öyle az değil, on beş tondur! Ağabeyi 17 Ekim 1922'de Bursa'da bulunduğu sırada Meclis Başkanlığı Özel Kalem Müdürü Hayati Bey vasıtası ile başyavere şifreli olarak gönderttiği telgrafta *"dönüşlerinde şeftali, kestane ve nar getirilmesini"* istemiş,[202] sonraki senelerdeki bir mektubunda da yine mutlaka birşey istemiş olmak için *"Ağabeyciğim, lütfen göndermiş olduğunuz portakallara teşekkürler eder, yalnız mikdarı çok az olduğundan hastalığım esnasında sarfedildi. Birşey anlayamadım. Tekrarını rica ile ellerinizden öper, sıhhat ve saadet temenni ederim ağabeyciğim"* diyerek tekrar portakal yollamasını rica etmiştir.[203]

Mustafa Kemal onun gözünde devletin kurucusu yahut Cumhurbaşkanı değil, sadece bir ağabeydir. Taleplerini ileteceği ondan başka kimsesi yoktur; ihtiyaç duyduğu hemen herşeyi evli olmasına rağmen kocasından değil, Mustafa Kemal'den istemekte ve ağabeyinin kabul etmeyeceğini düşündüğü talepleri için de Hasan Rıza Bey'i araya koymakta, ona yazıp *"Ağabeyime söyleyin..."* demektedir...

Ağabeyine yazdığı mektuplarda kocasından zaten neredeyse hiç bahsetmemektedir ve yazdıkları bekâr bir kızkardeşin ağabeyinden taleplerini andırmaktadır.

*

Mustafa Kemal, kızkardeşinin mektuplarına bizzat nadîren cevap vermekte, söyleyeceklerini yahut talimatlarını Hasan Rıza Bey vasıtası ile bildirmekteydi. Hasan Rıza Bey 29 Ocak 1931'de *"Mektubunuzu Reisicumhur Hazretleri okudular. Memnun oldular. Hamdolsun sıhhat ve neşeleri yerindedir. Kemâl-i hürmetle arzederim efendim"* diyor,[204] 18 Nisan 1936'da da *"Atatürk mektubunuzu okudular. Çok memnun oldular. Hamdolsun, sıhhat ve neş'eleri tamamen yerindedir. Gözlerinizden öpüyorlar. Ben de en derin saygılarımı sunarım Sayın Bayan"* diye yazıyordu.[205]

Makbule Hanım'dan gelen mektuplarda yahut telgraflarda geçen anlaşılması zor bazı ifadeler hakkında Mustafa Kemal'in izahat istediği oluyordu...

---

[202] CBA, 01014893-75.

[203] CBA, 01014892-26. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 26 numaradadır.

[204] CBA, 01014892-123.

[205] CBA, 01014892-16.

Meselâ, ağabeyine Cumhuriyet'in onuncu yıldönümü vesilesi ile kocası Mustafa Mecdi Bey ile 29 Ekim 1933'te kısa bir tebrik telgrafı çekmiş ama hemen ertesi gün geceyarısına doğru bir başka telgraf göndermişlerdi ve bu ikinci telgraf oldukça tuhaftı:

Gazi Mustafa Kemal Hazretleri - Ankara,
Meşrutiyet'in onuncu yılında İstanbul'a İngiliz işgalinde gördük. Bugün kudretinizin mevcudu olan Cumhuriyet'in onuncu yıldönümündeyiz. Millet görülmedik şenlik görüyor. Bütün bir milleti felâketten saadete sokmaya, hattâ ziyade gelen kudretiniz bir kardeşinizle bir eniştenizin kusurlarını af ve ıslaha mı kâfi gelmiyor ki herkesin lütfunuzla güldüğü bir böyle günde bizi ağlatırsınız. Hürmet ve minnetler ile. *Kardeşin Makbule, enişten Mecdi.*[206]

Makbule Hanım ile Mustafa Mecdi Bey'in 30 Ekim 1933'te Mustafa Kemal'e gönderdikleri telgraf (CBA, 01014889-2).

Mustafa Kemal ikinci telgraftaki tuhaflığın sebebini merak etti, hattâ telgrafın hakikaten Makbule Hanım'a ait olup olmadığı konusunda şüpheye düştü ve 1 Kasım'da, Çankaya'nın İstanbul'daki mübayaa memuru Rıza Bey'e Makbule Hanım'ın evine giderek mânâsını anlamadığı bu telgraf meselesini sorup alacağı cevabı göndermesini ve Makbule Hanım'ın da mektupla izahat vermesini emretti.[207]

Rıza Bey bu emir üzerine Makbule Hanım ile görüştü. 4 Kasım'da Ankara'ya gönderdiği bilgi notunda *"...İkinci telgraftan haberdardır. Maksadı, Paşa Hazretleri'nin Mustafa Mecdi Bey'i affetmesini istirhamdır"* diyor ve Makbule Hanım'ın ağabeyine bu konuda tafsilâtlı mektup yazacağını söylüyordu.[208]

*

Ankara, Mustafa Kemal'in ailesi hakkında bir yayın yapılacağı veya biyografisi konusunda yabancı memleketlerden bilgi talebi geldiğinde Makbule Hanım'a müracaat ediyordu.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde, Makbule Hanım ile bu konuda yapılmış birkaç yazışma mevcuttur...

---

[206] İlk telgraf: CBA, 01014891-47, ikincisi: CBA, 01014889-2. Telgrafların tam metinleri bu kitabın *Belgeler* bölümünde 66 numaradadır.

[207] Hasan Rıza Bey'in Rıza Bey'e yazısı: CBA, 01014889-1 ve 3.

[208] CBA, 01014889.

Meselâ, 1932 Mart'ında Zübeyde Hanım'ın doğum tarihinin öğrenilmesi gerekmiş ve Makbule Hanım'ın bilgisine başvurulmuştu...

Makbule Hanım 13 Mart 1932'de Mustafa Kemal'in Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Bey'e gönderdiği cevabî telgrafta Mustafa Mecdi Bey'in Zübeyde Hanım'a ait nüfus tezkeresini gördüğünden başlıyor, Zübeyde Hanım'dan dokuz yaş büyük olan Dudu Teyze'nin kızının ve aile dostları olan Lângazalı Nuriye Hanım'ın anlattıklarına varıncaya kadar ayrıntılar naklediyor, konuyu eski imamla da görüşeceğini söylüyor, annesinin 1856 ile 1858 arasında doğmuş olabileceğini yazıyor ama kesin malûmat veremiyordu.[209]

Uluğ önderi ve cumurluğu kutlulama

Makbule Hanım ağabeyine bazen sadece kendisi, bazen de kocası ile beraber bir hayli telgraf göndermişti. Bu telgrafların yalnızca birkaçı ihtiyaçları ve talepleri hakkındaydı, bir-ikisinde ağabeyinin gönderdiği parayı almasından sonra teşekkür ediyordu ve geri kalanların tamama yakını yılbaşı, kandil, dinî yahut resmî bayram kutlamaları idi.

Telgrafların üslûbu Makbule Hanım'ın gönderdiklerinde *"Sevgili ağabeyciğim"* hitabıyla başlayan bir-ikisinin dışında mektuplarında olduğu gibi gayet resmî idi. Adres kısımlarında *"Ulu önder"* yahut *"Uluğ önder"* gibi o senelerde kullanılmaya başlayan hitaplar yeralıyor, telgrafların metninde de *"Cumhuriyet"* yerine *"cumurluk"*, *"kutlama"* yerine *"kutlulama"* gibi yine o yıllara mahsus ifade biçimleri bulunuyor ve metinlerde Mustafa Kemal'in *"Türk Milleti'nin başından eksik olmaması"* gibi döneme ait temenniler de yeralıyordu. Ağabeyinin Lâtife Hanım ile evli olduğu günlerde her ikisine de müştereken bayram ve kandil tebrikleri göndermişti.

Mustafa Kemal'in 11 Mart 1925'te Lâtife Hanım'ın ismini de yazarak Makbule Hanım'a ile gönderdiği bir cevabî teşekkür telgrafı (CBA, 01016907-49).

Kocası Mustafa Mecdi Bey'in Mustafa Kemal'e Makbule Hanım

[209] CBA, 01014891-31 ve 32.

ile müştereken yahut sadece kendi adına yazdığı telgrafların üslûbu da aynı şekilde resmî ve son derece saygılı idi, bazılarında süslü kelimeler kullanarak Mustafa Kemal'i daha fazla yüceltmeye özen gösteriyordu.

Makbule Hanım'ın ağabeyine gönderdiği bir bayram tebriği ve Mustafa Kemal'in tebriğin altına yazdırdığı cevabî telgrafı (CBA, 01016746-212).

Mustafa Kemal'in cevabî telgrafları ise kısa ve *"bilmukabele teşekkür ve tebrik"*den ibaret idi; hattâ uzun cevap müsveddelerini de kısaltıyordu. Meselâ, Makbule Hanım'ın 19 Mayıs 1929'da İstanbul'dan gönderdiği ve *"Pek sevgili ağabeyciğim; Bayramınızı tebrik ederken şen, mesut günlerle sıhhatinizin daimî neş'elerle kaim olmasını temenni eder, ellerinizden pek çok hürmet ve hasretle öperim benim sevgili, kıymetdar ağabeyciğim"*[210] dediği telgrafına cevâben Çankaya Özel Kalemi'nde daktilo ile yazdırdığı *"19. 5. 1929 tarihli mektubunuzu aldım. Bayram tebrikinize teşekkür eder ve bilmukabele tebrik ederim. Gözlerinizden öperim"* cümlelerinin üzerini çizmiş, elyazısı ile *"Ben de bayramınızı tebrik ederim"* demiş ve o şekilde göndermişti.[211]

Tavassut mektupları...

İhtiyaç sahipleri devlet büyüklerine, özellikle de devlet başkanlarına yahut liderlerin hanımlarına her zaman yardım ve tavassut mektupları göndermişlerdir ve aynı âdet bugün de devam etmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde muhafaza edilen Atatürk evrakı arasında maddî yardım, iş ve tayin gibi talepler ile ilgili böyle binlerce mektup vardır. Bazı mektup sahipleri Cumhurbaşkanı ile aralarında kapının dış mandalı misâli zoraki bir bağlantı kurmaya çalışırlar, meselâ Makbule Hanım'ın görümcesi Sabiha Hanım'ın

---

[210] CBA, 01016746-218.

[211] CBA, 01016746-217.

kayınbiraderi ve İstanbul Postahanesi'nin memurlarından Haydar Bey'in karısı olan Behice Hanım, Çapa'daki Kız Muallim Mektebi'nin kayıt tarihini geçiren kızı için Mustafa Kemal'in tavassutunu; yine Makbule Hanım'ın kayınpederi Nizameddin Bey'in evsahibi Binbaşı Faik Bey'in karısı Mir'at Hanım da kocasının tayini için Mustafa Kemal'in yardımını istemektedir.[212]

Makbule Hanım'a da Mustafa Kemal'in hem sağlığında, hem de vefatından sonra çok sayıda tavassut mektubu yollanmıştı. Mektuplar sadece tanıdıklarından gelmiyor, bilmediği kişilerden de yardım ve aracılık talepleri alıyordu. Bu mektuplar arasında akrabalarından, tanıdıklarından ve yakınlarından gelenlerin talepleri için ağabeyine, ağabeyinin ölümünün ardından da sonraki iki cumhurbaşkanına tavassutta bulundu.

Bazen, gönderdiği tavassut mektuplarına resmî makamların inanmadıkları, Reisicumhur Hazretleri'nin hemşirelerinin böyle bir mektup göndermesine ihtimal vermeyip imzasının taklit edildiğinden şüpheye düştükleri de oluyordu...

Meselâ, Kütahyalı Hüseyin oğlu Hasan askerliğini Sarıyer'deki jandarma kıt'asında yaparken bir ara Makbule Hanım'ın çiftliğinde çalışmış ve terhis olmuştu...

Makbule Hanım, Hüseyin oğlu Hasan'ın bir işe yerleştirilmesi için 2 Ekim 1936'da *Kütahya İlbaylığı'na,* yani Kütahya Valiliği'ne *"Sayın Bay"* hitabı ile başlayan, daktilo ile yazılmış ama Türkçe hatâları olan şöyle bir mektup göndermişti:

> "Takdim-i varaka Hüseyin oğlu Hasan, ilinizin Demirciveren köyünden olup jandarmalık vazifesini bir sene müddetle çiftliğimde bulunmuştur. İşbilir ve vazifesine sadık çok namuslu bir gençtir. Askerlikten terhisi dolayısıyla memleketine avdet edecek olan mümaileyhin temin-i maişetine kâfi gelecek bir maaşla herhangi bir müesseseye yerleştirilmesini yüksek delâletinizi saygılarımla isterim".[213]

Mektubun altında *"İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk hemşiresi Makbule"* ifadesi, imza yerinde de *Makbule Mustafa Boysan*'ın kısaltması olan, elyazısı ile ve sadece *M. M. B.* harfleri vardı...

Terhis olan Hüseyin oğlu Hasan, memleketine döndüğünde Kütahya Valisi Sedat Erim'in makamına çıkarak mektubu verip iş talebinde bulundu ama Vali, mektubu Makbule Hanım'ın yazdığına

---

[212] CBA, 01016514-20 ve 01016544-57.

[213] CBA, 01014892-14.

inanmadı ve 3 Kasım 1936'da İçişleri Bakanlığı'na *"...zarf ve mazrufu ve tarz-ı tahriri ve tahsisen imza vaziyeti bana pek aydınlık görünmediğinden bu yazı ve imzanın hakikaten Bayan Makbule'ye mi ait olduğunun araştırılmasına müsaadelerinizi arzederim"* diye yazdı.[214]

Ve, Makbule Hanım'ın mektubu bir devlet güvenliği meselesi hâlini aldı! Vali Sedat Erim'in yazıları mektubun aslı ile beraber İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya gitti, Şükrü Kaya mektubun gerçek olup olmadığını öğrenmekle Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer'i vazifelendirdi, Şükrü Sökmensüer de Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'tan yine yazı ile *"Bu mektup gerçek midir?"* diye sordu![215]

Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer'in Cumhurbaşkanlığı'na gönderdiği yazıya Makbule Hanım'ın mektubu da iliştirilmişti!

Yazışmaların altındaki notlar mektubun hakikaten Makbule Hanım'a ait olduğunun anlaşıldığını ve neticede Hüseyin oğlu Hasan'ın başına bir iş gelmediğini gösteriyor...

Makbule Hanım mektubunu iki nüsha olarak yazmıştı ve Hüseyin oğlu Hasan sadece valiye müracaat etmekle kalmamış, üç hafta kadar sonra diğer nüshayı da Vilâyet Orman Müdürlüğü'ne götürüp iş istemişti...

Bu mektup da Vali Sedat Erim'e gitti ve Vali, 30 Kasım 1936'da İçişleri Bakanlığı'na yeni bir yazı göndererek mektubun gerçek olup olmadığının araştırılması talebini tekrarladı.[216] Sedat Erim'in yazısı daha önce olduğu gibi Makbule Hanım'ın mektubu ile beraber Emniyet Genel Müdürü'ne gitti, oradan da Çankaya'ya gönderildi[217] ve aynı tahkikat yeniden yapıldı...

Makbule Hanım'ın Selânik'ten tanıdığı ve İstanbul'da, Pangaltı'da oturan Selânikli keresteci Rasim Cafer, 2 Aralık 1934'te yazdığı mektupta İş Bankası'nın İstanbul'da faaliyet gösteren *"Bafra"* isimli bir kereste satış müessesesinin olduğunu, satışları Vahiz adında Polonyalı bir Yahudi'nin yaptığını ve Vahiz'in banka ile mukavelesinin iki ay içerisinde son bulacağını söyleyip satış işinin kendisine verilmesi için Makbule Hanım'ın tavassutunu rica ediyordu.[218]

---

[214] CBA, 01014892-13.
[215] CBA, 01014892-12.
[216] CBA, 01009247-1.
[217] CBA, 01009247.
[218] CBA, 01014892-20.

Bir başka örnek: Mahmut Oğlu Ahmet, 27 Şubat 1934 ile 10 Ağustos 1937 arasında İstanbul Valiliği'nde gece bekçiliği yapmış, mazeretine binaen vazifesinden istifa etmiş ve ayrılırken Vilâyet Daire Müdürü'nden *"hiçbir suretle suihâli görülmediğini, vazifesinde gösterdiği dikkat ve itinanın dairece takdir edildiğini"* söyleyen bir yazı almıştı.[219] Maddî sıkıntıya düşmesi üzerine Makbule Hanım'a müracaat etti ve Makbule Hanım ismini yazmadığı bir kişiye *"Hamil-i tezkerem Bay Ahmet Toygan kalabalık bir aile reisi, müstakim çalışan bir adamdır. Açıkta bulunduğundan ailesi ile birlikte büyük bir sefalet içindedir. Lutfen fabrikanızda açık bulunan amele üzerine kontrol memurluğu vazifesiyle tavzifi hususundaki kiymetli delâletinizi diler, selâmlarımı sunarım"* diye yazdı.[220]

Mektubun en altında Ahmet Toygan'ın, yani Mahmut oğlu Ahmet'in 27 Eylül 1937'de 14 kuruş saat ücreti ile bekçi yapıldığı notu yeralmaktadır ama yeni vazifesinin nerede olduğu söylenmemiştir.

Tavassut mektubu döndü, dolaştı ve her nedense Çankaya'ya kadar gitti; Hasan Rıza Bey'e havale edildi ve Hasan Rıza Bey mektubun altına *"Bu bize nasıl geldi?"* diye yazdı.

*

Makbule Hanım, dayısının kızı Hatice Hanım ile evlenecek olan Yusuf Sıddık Bey için de birkaç defa tavassut ricasında bulundu.

Önce, 9 Aralık 1931'de Hasan Rıza Bey'den Yusuf Sıddık Bey'in Mudanya Mal Müdürlüğü'ne tayin edilmesini istedi[221] ve bu konuda Hasan Rıza Bey ile yazıştı.[222] Üç sene sonra, 24 Eylül 1934'te bu defa CHP Genel Sekreteri Recep Bey'den (Peker) Sıddık Bey'in Mudanya Belediye Reisi yapılmasını rica etti.[223] Talebin yerine getirilmesinin mümkün olmadığının bildirilmesi üzerine Recep Bey'e 17 Ekim'de Mudanya'da daha önce iki defa iptal edilen seçimler ile ilgili ve *"Gazi'nin hemşiresi Makbule"* diye imzaladığı bir mektup daha gönderip Sıddık Bey hakkındaki talebini tekrarladı.

Seçim konusunun ayrıntılarını iyi bilen bir başkası tarafından yazıldığı anlaşılan mektup şöyle idi:

> Çok kıymetli Recep Beyefendi,
> Ricama lütuf buyurulan cevab-ı âlînizi aldım. Teşekkür ederim.

---

[219] CBA, 01014892-4.
[220] CBA, 01014892-3.
[221] CBA, 01020113.
[222] Hasan Rıza Bey'in 13 Aralık 1931'deki cevabı: CBA, 01020162-4.
[223] CBA, 01014893-22.

Rica ve yazım yanlış tefsir buyurulmuş. Tavsiyede bulunduğum Sıddık Bey fırkamızın gayyur, fedakâr bir ferdidir. Lâkin, Mudanya'dan alâkası sebebiyle ayrılamayarak merkez nahiyesi müdürü bulunması hasebiyle intihaba dahil olamamıştır. Mudanya Belediye Reisi'ni kifayetsizliği dolayisile olacaktır ki, fırka namzet göstermeyerek bu defaki intihapta açıkta kalmıştır. Kanun ve fırka nizamnamesi mucibince seçilen kimseler içinden veyahut hariçten bir reis intihabı usul olup yapılan heyet seçiminde hamalbaşı Tahir Ağa'nın birinci olarak 1300 rey alması memlekette bir ikilik olduğunu anlatmakta ve uyanık fırkamız, takdirkâr hükümetimiz bu vaziyet karşısında yere kanunen ve talimatname mucibince hariçten bir reis intihabı zaruretinde kalacağından bir ecnebî âlî mektep mezunu, Amerika'da ikmal-i tahsil etmiş birçok müesseselerimizde müdür bulunarak hizmette bulunmuş ve 18 senedir Bursa'da bulunup vilâyetin umumî ihtiyaçlarını temin etmiş ve memleketin yegâne Millî Mensucat Şirketi Müdürlüğü'ne mebus Osman Nuri Bey'in yerine müdür tayin edilmek suretile vilâyetin bir teveccüh-i umumisine de mazhar olan Sıddık Bey, vatanımızın mühim bir kısmında iki ton eşya ile on bir ay gezerek halkı tenvir ve irşad edip sekiz yerde 180 sahifelik sekiz eser neşrederek meccânen dağıtmış vukuflu bir memleket hâdimidir.

Bursa Vilâyeti Halk Fırkası müfettiş-i sabıkı doktor mebus Cemal Beyefendi de bu hakikatleri yakından bilirler.

Selânik Midhat Paşa İslâm Müessesesi'ni Sıddık Bey, Atina Protokolu'na ithal ettirerek Selânik'te on iki sene kalan yüz bin dindaşımıza bu müessesenin üç buçuk milyon liralık emlâkinden istifade ettirmiştir. Bu hizmeti için Osmanlı heyet-i vükelâsı kendisini nişan ve mükâfat-ı nakdiye ile tesririne karar verdiği halde ne ikramiyeyi ve ne de nişanı talep etmemiştir. Bu da Bâbıâlî kuyudu ile sabittir. Birkaç vilâyetin imarına çalışan Sıddık Bey şu arzettiğim hizmetleri yapmış ve saydığım evsafı haiz ise ve bildirdiğim nezahetini muhafaza etmiş bulunuyorsa ve bulunduğu kazanın bu ehemmiyetli ihtiyacını başaracak en kıymetli bir şahsiyeti olduğu Bursa Vilâyeti vasıtasiyle yapılacak tetkikat da sabit olduğu takdirde bu kayıt altında kendisinin tercihini ve bize uzun seneler merbutiyet, sadakat ve hizmetini arzetmek istedim.

Ricam bu olduğunu tekrar ile hürmetlerimi sunarım efendim.

Bursa Gazi Köşkü.

Gazi'nin hemşiresi
Makbule[224]

Makbule Hanım'ın ısrarla tavassutta bulunduğu kişi, Selânik'te

[224] CBA, 01014893-23.

Midhat Paşa Sanayi Mektebi'nin müdürlüğünü yapan, Ziraat Gazetesi'ni çıkartan, ziraat konusunda yirmi civarında kitap yayınlayıp bunları halka bedava dağıtan, daha sonra Mudanya'ya yerleşen ve ziraat tarihimizde önemli bir yer işgal eden Yusuf Sıddık Bey idi.[225]

Talep yine yerine getirilmeyecek ama Recep Bey, Makbule Hanım'ın her iki mektubunu *"Büyük Reis'e malûmat olarak arzı için"* 27 Ekim 1934'te Çankaya'nın Genel Sekreteri Hasan Rıza Bey'e gönderecekti...[226]

*

Makbule Hanım, boşanmasının ardından mektuplarını yeni bastırdığı *"Atatürk Hemşiresi Makbule Atadan"* antetli kâğıtlara yazıyordu...

Tavassutlarına ağabeyinin vefatından sonraki senelerde de devam etti...

Gönderdiği mektuplar arasında kendi akrabaları ile alâkadar olanlar da vardı ve tarihsiz bir mektubunda şöyle yazıyordu:

> Pek muhterem Reisicumhur Hazretleri,
>
> Zât-ı âlîlerini rahatsız etmek mecburiyetinde kaldığım için özür dilerim. Fakat nedense sizi ağabeyimden farksız gördüğüm için arzularımı çekinmeden söylemek cesaretini kendimde buluyorum.
>
> Bu sefer de ricam, Atatürk'ün amcamın oğlu Necati ile evlendirdiği gelinimiz Züleyha'nın kocası İhsan içindir. Hükümet işinden ayrılarak ticaret hayatına atılmıştı. Fakat bu sıralarda pek müşkül duruma düştü. Bankaya rehin verdikleri evlerini bile yakın bir zamanda satılmak üzere muameleye koymuşlar.
>
> Sizden rica ettikleri, Muharipler Bankası'nda bir meclis idare âzalığı münhal imiş. Banka müdürü İhsan'ı münasip görmüş fakat tayin selâhiyeti olmadığı için bir yardım bulmasını kendisine söylemiş.
>
> Oraya tayini sizden delâlet buyurmanızı çoluk çocuk yalvararak rica ediyorlar. Lütuflarınızı esirgemezseniz ben de çok memnun olacağım. Hanımefendi hemşireme hürmetler eder, kızımın yavrularının gözlerinden öper, sağlıklar diler, sonsuz hürmetlerimi sunarım.
>
> *M. Atadan*[227]

---

[225] Yusuf Sıddık Bey hakkında: Fatih Demirel ve İsmail Cahit Düzgün, *"Modern Ziraatin Tanıtımı İçin Selânik Sanayi Mektebi'nde Bir Halk Eğitimi Projesi"*, MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2021.

[226] CBA, 01014893-20.

[227] CBA, 03002170.

*"...Ricam, Atatürk'ün amcamın oğlu Necati ile evlendirdiği gelinimiz Züleyha'nın kocası İhsan içindir"*diyen Makbule Hanım'ın bu cümlesinde bir ifade bozukluğu, daha doğrusu bir bilgi yanlışı vardır; mektupta ismi geçen *Necati,* Atatürk'ün amcası Kızıl Hafız Mehmet Emin Efendi'nin oğlu Salih Bey ile Müberra Hanım'ın küçük oğlu olan ve Rüsumat Teftiş Heyeti Eski Reisi Aziz Bey'in kızı Fehime Zeliha Hanım ile nişanı Dolmabahçe Sarayı'nda 27 Eylül 1927'de yapılan Necati Erbatur'dur.

Makbule Hanım, Necati Bey'in karısı Zeliha'nın ismini yanlışlıkla *Züleyha* yazmakta ama *"...Atatürk'ün amcamın oğlu Necati ile evlendirdiği gelinimiz Züleyha'nın kocası İhsan"* demekle daha büyük bir hatâ yapmakta, Zeliha Hanım'a ikinci bir koca vermektedir...

Mektupta bahsi geçen ve Makbule Hanım'ın Muharipler Bankası Yönetim Kurulu üyeliğine getirilmesini rica ettiği İhsan, Necati Bey'in karısı Zeliha Hanım'ın kocası değil, bir akrabası olmalıdır...

Arşivde, talebin yerine getirilip getirilmediği hakkında bir bilgiye rastlamadım...

*

Makbule Hanım, 27 Mart 1952'de Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a gönderdiği mektupta, aile dostlarından birinin bir yönetim kuruluna getirilmesini rica ediyordu:

> Muhterem Cumhurbaşkanımız,
>
> En eski ve yakın bir aile dostumuz hakkında lütuflarınızı istirham edeceğim.
>
> Şevki Paşa merhumun oğlu Mehmet Mukbil Arık, ağabeyimin mektep arkadaşıdır. Atatürk'ün emirleri ile Seyrüsefain İdare Meclisi Âzâlığı'na tayin edilerek sekiz sene orada kalmış, meclis-i idarenin lâğvı üzerine Ata'nın tavsiyesi ve sizin emrinizle Millî Reasürans İdare Meclisi üyeliğine seçilerek senelerce Refii Bayar ile çalışmıştır.
>
> 949'da Şemsettin Günaltay hükümeti tarafından tekrar intihap edilmemiştir. Şimdi açıktadır. Maariften emeklidir fakat fiilî devlet hizmeti az olduğundan, eline geçen para ayda seksen liradır. Ve bütün gelirleri bundan ibarettir. Bu Mart ayı içinde Millî Reasürans ve diğer şirketlerin umumî heyetleri toplanacaktır. Kendi eseriniz olan Millî Reasürans veya diğer bir idare meclisi âzâlığına lutfen intihabına müsaade buyurulacak olursa, pek müşkül vaziyette kalmış olan bu eski aileyi yaşatmak ve bu vesile ile ATATÜRK'ün de ruhunu şâdetmiş olacaksınız.
>
> Derin saygılarımla lutuflarınızı bekler, Allah'tan size devlet ve milletimizin başında uzun ömürler dilerim.
>
> *ATATÜRK hemşiresi*
> *M. Atadan*

Ama, bu talebi de yerine getirilmedi ve mektubun altında *"Arzedildi, yer yok buyurdular"* notu düşüldü.[228]

24 Haziran 1953'te Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın Genel Sekreteri Nurullah Tolon'a yazdığı mektupta da hem ağabeyinin emekdar emireri Şakir'in yeğeninin askerlik meselesi hakkında Nurullah Bey'in yardımını istemekte, hem de kendisi ile ilgili olan ve mahiyetini bilmediğimiz bir ilâm işinin hâlâ neticelenmediğinden bahsetmekte idi:

> Muhterem Kâtib-i Umumi Nurullah Beyefendi,
>
> Mektubu zâtıâlînize getiren, kardeşimin ilk neferi Şakirimizin hemşirezadesidir.
>
> Bu çocuk Muhafız Alayı'nda er olarak hizmet yapmaktadır. Kendisi anormaldir. Birkaç defa asabiyeden tebdil-i hava almıştır. Birlik komutanı hastalığını takdir edemediğinden çok hırpalamakta imiş. Komutan bu çocuğun hareketlerini hoş görüp kendi birliğinde askerliğini bitirmesini, yahut imkân yoksa başka birliğe sevkini veyahut tıpça askerliğe yaramıyorsa ihraç tarafına gidilmesine delâletinizi rica ederken bizim ilâm meselesi ne oldu, birkaç güne kadar havale edecektiniz. Bir aksaklık mı oldu, lutfen bana bildirmenizi rica ediyorum.
>
> *M. Atadan*[229]

Bir diğer tavassut talebi, bir vali muavini hakkındaydı...

Artvin Vali Muavini İhsan Hayri Kaya'nın kayınvalidesi Âfet Özgen, Makbule Hanım'a 29 Haziran 1950'de gönderdiği mektupta damadının terfiinin CHP zihniyeti ile hareket eden Artvin Valisi Cemal Babaç tarafından durdurulmasından yakınıyor, maaşının doksan liradan yüz liraya yükseltilmemesi için baskı yapıldığını söylüyor ve gözden düşürülmesi maksadıyla çeşitli yollara başvurulduğunu anlatarak Makbule Hanım'ın tavassutunu rica ediyordu.[230]

"Aziz kardeşim Makbule Hanımefendi'ye" hitabıyla başlayan mektubun üslûbu, Âfet Özgen ile Makbule Hanım arasında geçmişten gelen bir yakınlığının mevcudiyetini göstermekteydi...

Makbule Hanım, talebi zamanın Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın hanımı Reşide Bayar'a mektupla iletti. Mektubunda *"Pek muhterem hanımefendi, Yakın tanıdığım bir ailenin: Size arzetmek üzere gadra uğramış haklarını size duyurabilmem*

---

[228] CBA, 03002174.

[229] CBA, 03002177.

[230] CBA, 03000012-5.

için benden istediler. Ben de bu haksızlığı kendimce haklı bulduğum için sizi rahatsız ediyorum. Mümkünse bunun takibine delâlet buyurmanızı rica eder, size, muhterem Reisicumhurumuza sıhhat ve saadetler diler, kızımın gözlerinden öperim. Atatürk hemşiresi Makbule Atadan" diyordu.[231]

Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde, tavassuttan netice alınıp alınmadığı konusunda bir evrak bulamadım...

[231] CBA, 03000012-4.

İkinci bölüm:

ENİŞTE

1.
Neye el atsa hepsini batıran bir işadamı

Makbule Hanım'ın kocası, yani Mustafa Kemal'in eniştesi Mustafa Mecdi Bey işadamı idi. Komisyonculuktan çiftçiliğe, müteahhitlikten taksi işletmeciliğine, sinemacılıktan dinamit ithalâtçılığına, madenciliğe, petrolcülüğe ve sütçülüğe kadar birbirinden farklı birçok sâhada faaliyet göstermeye çalışmış, şirketler ve ortaklıklar kurmuştu.

1601'de vefat eden İstanbul'un meşhur evliyalarından Halvetî-Sinanî şeyhlerinden Seyyid Nizamoğlu'nun soyundan geldiği söylenirdi...

1935 ile 1939 arasında Edirne Milletvekili olarak bulunduğu TBMM'nin albümünde ismi *Mecdi Boysan* olarak geçer ama ismin altında parantez içerisinde *Mustafa Mecdi Nizami Baysan* yazılmıştır. Ömer Hamdi Nizami Bey ile Nazmiye Cemile hanımın oğlu olduğu, 1886'da Gümülcine'de doğduğu, yüksek tahsil yaptığı; Fransızca, Almanca, Rumca ve Arapça bildiği söylenmekte, mesleği hakkında da *"çiftçi, sanayici, müteahhit ve fabrikatör"* denmektedir.[232]

Ama, Mustafa Mecdi Bey girdiği hemen hiçbir işte başarılı olamadı, borçlar ile boğuştu, başlattığı bütün projeleri batırdı, bir ara tevkif edildi, borçları yüzünden Romanya'ya kaçmak zorunda kaldı, sonraki senelerde kayınbiraderi Mustafa Kemal'in talimatı ile ticaretten elini-eteğini çekti, maddî sıkıntılarını Mustafa Kemal'in maddî yardımları ile halledebildi ama duramadı, birbirinden alâkasız farklı alanlarda yine birşeyler yapmaya uğraştı fakat bir türlü tutturamadı, milletvekili oldu, İş Bankası'nın yönetim kuruluna girdi fakat zamanla şirketlerini, sahip olduğu çiftliği ve herşeyini kaybetti, üstüne üstlük Makbule Hanım 1947'de Mustafa Mecdi Bey'i boşadı...

Reisicumhur'un sâbık eniştesi son yıllarını hastalık ve yokluk içerisinde geçirecek ve 25 Aralık 1956'da vefat edecekti...

Mustafa Mecdi Bey, Sanayi Bakanlığı'ndan bir patent almıştı:

---

[232] *TBMM Albümü,* 1920-2010, 1. Cild, sah: 255.

"Uçaklarda yapılan akrobasiye dayanıklı cam kavanozlarda muhtelif voltajda anot bataryaları yerine kullanılacak anot akümlatörleri".

Ama, patent hakkının devam edebilmesi için ödemesi gereken yıllık taksitleri yatıramadığı için Sanayi Bakanlığı patenti iptal etti ve iptal kararı ölümünden bir sene sonra Resmî Gazete'de yayınlandı.[233]

*

İsmi daha önce *Mustafa Lütfi* olan Mustafa Mecdi Bey'in ilk gençlik seneleri kısmen karanlıktadır ama dünya savaşından sonraki hayatı kendi yazdıkları sayesinde ortaya çıkmaktadır...

Önceki sayfalarda da anlatmıştım; Makbule Hanım ile Mecdi Bey'in, yahut eski ismi ile Lütfi Efendi'nin 1914 başında evli olduklarını Mustafa Kemal'in Cemal Paşa'ya gönderdiği bir mektuptan öğreniyoruz: Mustafa Kemal, binbaşı rütbesinde askerî ataşe olarak bulunduğu Sofya'dan Cemal Paşa'ya 17 Ocak 1914'te yazdığı mektupta *Lütfi Enişte*'den bahsedip *"İstanbul'da enişte sefil sürünüyor"* demektedir.

*

Aileye 1915'ten önce enişte olarak giren ve uzun seneler onlarla beraber kalan Mustafa Mecdi Bey, birçok tarihî olaya şahitlik etmişti...

Zübeyde ve Makbule Hanımlar'ın yaşadıkları Akaretler'de ve Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'de kiralayıp annesi ile kızkardeşini de yanına aldığı evde o da vardı, Paşa'nın 16 Mayıs 1919'da Samsun'a gitmek üzere bu evden ayrıldığı sırada Mustafa Mecdi Bey de orada idi ama mevcudiyetinin üzerinde pek durulmadı.

Mustafa Mecdi Bey'in Mustafa Kemal'in Samsun'a gidişinden önce Şişli'deki son gecesinde, yani 15 Mayıs akşamı annesi ve kızkardeşi ile yer sofrasında yediği yemeğe katılıp katılmadığını bilmiyoruz. Zira, o gecenin ayrıntılarını nakleden Makbule Hanım bu hususta birşey söylemedi, Mustafa Mecdi Bey de uzun seneler sonra Feridun Kandemir'e yazdırdığı hatıralarında o geceden bahsetmedi ama Şişli'de ve Akaretler'de sıkıntılı günler geçirdiklerini anlattı:

> ...Mütarekeyi müteakip, Mustafa Kemal Paşa bilindiği şekilde Samsun'a gittikten sonra, validesi Zübeyde Hanım'la hemşiresi Makbule Hanım ve ben, Şişli'deki şimdi müze olan evden çık-

---

[233] *Resmî Gazete,* 7 Ekim 1957.

> mış, Beşiktaş'ta, Akaretler'de 76 numaralı hâneye yerleşmiştik. Burada bilhassa Paşa'nın Millî Mücadele'ye atılıp İstanbul Hükümeti tarafından azl ile idama mahkûm edilişinden sonra çok sıkıntılı günler geçirdik. Ne kapımızı çalan, ne arayan soranımız vardı. Paşa'nın en yakınları bile korkup çekindikleri için afaroz edilmiş bir durumda ve her an bir belâya uğramak tehlikesine mâruz bir halde endişe ve ıztırap içinde adetâ bir mahpus hayatı sürüyorduk. Hele ben, *"Ha yakaladılar, ha yakalayacaklar"* heyecan ve endişesi ile bunalmış, tetikte bulunuyor, sokağa bile çıkmıyordum. Paşa'nın mahrem bir şekilde sık sık gönderip ahvâlimizden haber alan ve bize ondan haber getiren sadık adamı Harun Saffet Bey'den[234] başka hemen hemen hiç kimse ile temas etmiyorduk."[235]

Mecdi Bey'in Samsun yolculuğu öncesinin her aşamasından haberdar olduğunu Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'nın özel kaleminden Mustafa Mecdi Bey'e 4 Eylül 1923'de, yani yolculuktan dört sene sonra gönderilen iadeli taahhütlü bir mektup göstermektedir. Mektupta Mustafa Kemal'in İstanbul'dan ayrılmadan önce annesine bıraktığı evrakın Ankara'ya yollandığı fakat noksan olduğu söylenmekte ve Paşa'nın Mecdi Bey'e evrakın tamamını yollamasını emrettiği bildirilmekte idi.[236]

Millî Mücadele'nin başlamasının ardından sık sık Ankara'ya giden enişte hem savaş yıllarında yaşanan, hem de Cumhuriyet'in ilânından sonra meydana gelen birçok hadiseye şahit olmuştu. Devrim günlerinin olaylarını da en yakından, Mustafa Kemal'in yanıbaşından takip etmişti fakat bu konularda hiçbirşey yazmadı... Sadece iki risale yayınladı ama ayrıntılarını ileriki sayfalarda bahsedeceğim bu risalelerin siyasî boyutu yoktu; biri ticarî işleri ile alâkalıydı, diğerinde de bambaşka ve okuyana tuhaf gelen konulardan bahsediyordu.

Mustafa Mecdi Bey şahit olduğu hadiseleri yazmadı fakat dostlarına sık sık anlattı. Onu yakinen tanıyanlar rejimin önde gelen

---

[234] Mustafa Mecdi Bey'in sözünü ettiği kişi, Harun Saffet Gürson'dur. 1888'de Yanya'da doğdu. Topçu subayı oldu, 1917'de askerlikten istifa ederek iş hayatına atıldı ve uzun seneler müteahhitlik yaptı. İstanbul'da 8 Ekim 1976'da hayata veda etmesinin ardından ailesinin Milliyet Gazetesi'ne verdiği vefat ilânına göre Atatürk'ün yaverliğinde de bulunmuştu. Harun Saffet'in eniştesi, Bakırköy Hastahanesi'nin başhekimliğini yapan psikiyatrist ve aynı zamanda önde gelen hikâyecilerden Prof. Dr. Fahri Celâl Göktulga (1895-1975) idi.

[235] Mustafa Mecdi Bey'in bu kitabın *Belgeler* bölümünde 159 numarada yeralan hatıralarından.

[236] CBA, 01014886-541.

birçok ismine muhabbet hissetmediğini saklamaya gerek duymadığını ve Ankara'da olup biten ama halka mâlolmayan hadiselerin içyüzünü yakın çevresindekilere açık açık anlattığını söylerlerdi...

*

Mecdi Bey ile ilgili belgelerden, İstanbul'a gelmesinden sonra askere alındığı ve *birinci mülâzım,* yani asteğmen olduğu, dünya savaşı senelerinde bu rütbede bulunduğu, Kurtuluş Savaşı sırasında Millî Mücadele aleyhinde faaliyet gösteren *inzibat müfettişliği* bünyesinde göründüğü için 1924'te askerlikten tardedildiği, üstelik bu tardın Reisicumhur Mustafa Kemal'in imzaladığı bir kararname ile olduğu görülüyor.

Enistenin askerlik safahatında da bazı tuhaflıklar vardı...

11 Aralık 1916'da Teşvikiye'de bir evde kalan ve ismi o zaman Mustafa Lütfi Efendi olan Mustafa Mecdi Bey eve gelen askerî doktorlar tarafından muayene edilmiş ve dizanteri ile kanlı basurdan rahatsız olduğu teşhisi ile 20 gün hastalık izni almıştı.[237]

Mustafa Lütfi Efendi, Merkez Kumandanlığı'nın lâğvı üzerine 1 Mart 1917'de Fener'deki İtfaiye Alayı'nın emrine verildi,[238] 1919 Temmuz'unda da 10. Tümen'in levazım subaylığına tayin edildi[239] ama İtfaiye Alayı'ndaki vazifesinde kaldı ve bu vazifede iken 7 Kasım 1919'da bir ay izin alarak Adapazarı'na gitti.[240]

Bu seyahatinden İtfaiye Kumandanlığı'nın bilgisi yoktu. Kumandanlık 9 Kasım'da Fener'deki inzibat subaylığına bir yazı göndererek Mustafa Lütfi Efendi'nin gidiş emrini nereden aldığını sordu[241] ve Fener'deki İnzibat Yüzbaşısı Cudi Efendi, 19 Kasım'da emri muhafızlığın İtfaiye Dördüncü Bölük Kumandanlığı'na yolladığı cevabını verdi.[242]

Ertesi sene sebebi belgelerde maalesef görülmeyen önemli bir gelişme oldu: Mustafa Lütfi Efendi 1 Aralık 1920'de askerlikten istifa etti. İstanbul Merkez Kumandanı Albay Esat Bey istifa dilekçesini özlük işlerine gönderdi ve askerlikten ayrılış muamelesi tamamlandı.[243]

1924'te yine bir tuhaflık yaşandı ve Millî Müdafaa Komisyonu,

---

[237] CBA, 01014890-25.
[238] CBA, 01014890-27.
[239] CBA, 01014890-26.
[240] CBA, 01014890-31.
[241] CBA, 01014890-32.
[242] CBA, 01014890-33.
[243] CBA, 01014890-28 ve CBA, 01014890-24.

Bursa'da 17 Ağustos 1924'te yaptığı toplantıda Mustafa Lütfi Efendi'yi askerlikten tardetti! Karara göre Mustafa Lütfi Efendi'nin ordudan atılması ile yetinilmiyor ve ileride devlet hizmetinde istihdam edilmesi de yasaklanıyordu!..[244]

Tardın gerekçesi, Mustafa Lütfi Efendi'nin İstiklâl Harbi senelerinde Kuvâ-yı Milliye aleyhinde faaliyet gösterdiği için 150'likler listesine dahil edilerek sürgüne gönderilen ve Millî Mücadele'nin önde gelen muhaliflerinden olarak bilinen Topçu Binbaşısı Çopur Hakkı'nın maiyetinde vazife yapmış olması idi![245]

Komisyonun tard kararı, Millî Savunma Bakanlığı'nın talebi üzerine[246] 23 Kasım 1924'te çıkartılan bir üçlü kararname ile kesinleşti... Kararnamenin altında Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal ile Başvekil İsmet ve Millî Müdafaa Vekili Kâzım (Özalp) Paşalar'ın imzaları vardı![247]

Enişte'nin otomobil ücretini kayınbirader ödedi

Mustafa Kemal'in artık *Mustafa Mecdi* ismini almış olan enişte'si Millî Mücadele senelerinde birkaç defa Ankara'ya gitti ve ilk yolculuğunun ayrıntılarını Feridun Kandemir'e seneler sonra yazdırdığı hatıralarında anlattı.[248]

Mecdi Bey, Ankara seyahatlerini İnebolu üzerinden yaptı; İstanbul'dan İnebolu'ya vapur ile, oradan da Ankara'ya kara yolu ile geçti. 1922 Haziran'ındaki yolculuğunda İnebolu'dan Ankara'ya Kızılay'a ait bir otomobil ile gitmiş, 50 lira olan otomobil ücretini Mustafa Kemal ödemiş ve meblâğı Kızılay'a Ankara'dan Osmanlı Bankası vasıtasıyla göndermişti.[249]

Makbule Hanım 1922 Haziran'ında İstanbul'dan annesi ile beraber Adapazarı'na gitti, Fransız yazar Claude Farrere ile görüşmek için İzmit'e giden ağabeyi ile Adapazarı'nda buluştu. Mustafa Kemal, Zübeyde ve Makbule Hanımlar üç sene aradan sonra ilk defa burada biraraya geldiler. Zübeyde Hanım oğlu ile beraber An-

---

[244] CBA, 01014890-36.

[245] Mustafa Lütfi Bey ile Çopur Hakkı arasında mevcut olduğu iddiası ile ilgili belgelerden biri: CBA, 01014890-14 ile 18 arası.

[246] CBA, 01014890-38.

[247] Kararnamenin sureti: CBA, 01014890-37.

[248] Ankara seyahatinin ayrıntıları için Mustafa Mecdi Bey'in bu kitabın *Belgeler* bölümünde 159 numarada yeralan hatıralarına bakınız.

[249] CBA, 01003471.

kara'ya geçti, Makbule Hanım ise İstanbul'a döndü ve Ankara'ya aynı senenin Ağustos'unda Mustafa Mecdi Bey ile gitti. Zübeyde Hanım'ın evlâtlığı Afife ile kocası da onlarla beraberdi.[250]

Mustafa Mecdi Bey hatıralarında gidişlerini ve Ankara'da Makbule Hanım ile Fikriye Hanım arasında çıkan büyük münakaşayı ayrıntıları ile anlatır.

*

Mecdi Bey sık sık Anadolu'ya gidiyordu ama Mustafa Lütfi ismini taşıdığı senelere ait dosyası henüz rafa kaldırılmamıştı, askeriyenin nazarında şüpheli şahıslar arasında idi ve Ankara'ya bir gidişinde askerler Mustafa Lütfi'yi hatırladılar...

Hat Kumandanı Kemal Bey'in 21 Ağustos 1922'de Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'ya (Çakmak) gönderdiği ve Fevzi Paşa'nın da Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiği şifreli gizli telgrafta Mustafa Mecdi Bey'in ismi *Ömer Nizameddin oğlu Tophaneli Mustafa Lütfi* olarak geçiyor; Damad Ferid Paşa'nın sadrazamlığında daha da güçlenen, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne karşı olan, Millî Mücadele senelerinde çıkan Düzce Ayaklanması'na katılan, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı kurulan Kuvâ-yı İnzibatiye'de önemli rol oynayan, üyelerinin bir kısmı Lozan Andlaşması'nın ardından 150'likler listesine alınarak Türkiye'den çıkartılan ve bazı üyeleri de mahkûm edilen *Nigehbancılar*'dan olduğu söyleniyordu:

Asıl adı Mustafa Lütfi olan Mustafa Mecdi Bey ile ilgili olarak İzmit'ten Genelkurmay'a gönderilen gizli yazı (CBA, 01014890-52).

> 11. 8. 1338 (1922) tarih ve 1650 numara ile İnebolu İrtibat Zabitliği'nden sorulan şifreli emirname-i sâmîlerinde Anadolu'ya çıkıp çıkmadığı, çıktı ise elyevm nerede bulunduğunun iş'arı emir buyurulan Tophaneli Mustafa Lütfi Efendi bin Ömer Nizameddin hakkında 18. 8. 1338 (1922) ve 1398 numaralı şifre ile arz-ı keyfiyet edilmişti. Elde mevcut şüpheli eşhâsa ait albümlerden sekizinci defterin yedinci

[250] Gidişleri ile ilgili resmî yazışmalar bu kitabın *Belgeler* bölümünde 158 numaradadır.

numarasında ve Nigehbancılar'a ait hususi notlar meyanında resim ve ismi muharrer bulunan mümâileyh 21. 8. 1338'de (1922) Dersaadet'ten refakatinde Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin hemşireleri olduğu anlaşılan refikasıyla İzmit'e gitmiştir ve 23. 8. 1338 (1922) Çarşamba günü Ankara'ya hareket edeceğini beyan eylemiştir. Berây-ı malûmat arzederim efendim.[251]

*

Mustafa Lütfi Efendi'nin 150'liklerden olan Çopur Hakkı ile ilişkide bulunduğu iddiası, askerlikten istifası ve tardı meselesi seneler sonra, 1934'te yeniden gündeme gelecekti...

1934'te *Mustafa Mecdi* ismini taşıyan Mustafa Lütfi Efendi'nin askerlik meselesi konusunda olup bitenlerin ayrıntılarını tam olarak öğrenmemizi sağlayacak bilgi ve belgeden mahrum bulunmamıza rağmen, az sayıda olsa da mevcut bulunan bazı evrak meselenin gündeme gelip Genelkurmay'dan Danıştay'a kadar uzanması üzerine Mustafa Mecdi Bey'in bir buçuk sene devam eden sıkıntılar yaşadığını ve devreye Mustafa Kemal'in Genel Sekreteri Hasan Rıza Bey'in girdiğini gösteriyor.

Hasan Rıza Bey, bu mesele hakkında 7 Ağustos 1934'te *"Kardaşım"* diye hitap ettiği ama kim olduğunu bilmediğimiz üst düzeyde bir Cumhurbaşkanlığı görevlisine gönderdiği mektupta meseleyi Mustafa Mecdi Bey ile konuştuğunu yazıyor ve onun anlattıklarını naklediyordu.

Mustafa Mecdi Bey, Hasan Rıza Bey'e anlattıklarında askerlik seneleri hakkında ayrıntılı bilgiler verirken Çopur Hakkı ile ilişkide olduğu iddialarını reddediyor ve 1924'te askerlikten tardedilmesinden haberdar olmadığını söylüyordu:

> ...Adım Mustafa Lütfi idi fakat İstanbul'da takip ediliyordum. Hattâ, evimiz de basılmıştı ve ben pencereden kaçmıştım. Tam bu sıralarda Ankara'ya gitmeye karar verdim. Halepli Salih Fansa ile beraber gidecektik. Seyahatime mani olmasınlar diye ben onun kâtibi gibi gösterildim ve ismimi de Mustafa Mecdi'ye tebdil ettim. O zamandan beri öyle kaldı.
>
> İlk Ankara'ya gidişim İnebolu tarikiyle ve 336 (1920) senesindedir. Ondan sonra daha ziyade Anadolu'da kaldım ve müteahhitlik yaptım. Bu herkesçe malûmdur. İstanbul'a bazen gizlice ve Mustafa Mecdi namiyle geliyordum.
>
> Ben, harb-i umumî sonlarına doğru Beşinci Ordu Erkânıharbiyesi İstihbarat Şubesi'nde ve Bandırma'da idim. Çopur Hakkı da orada ordu menzilinde idi. Bir gün Çopur benim neferi dövmüş

---

[251] CBA, 01014890-51 ve 52.

ve *pezevenk* demiş. Namuslu, evli ve yaşlı bir adam olan neferim bundan pek müteessir olmuştu. Ben de hiddetlendim ve Hakkı'yı buldum, dövmeye teşebbüs ettim. Mâni oldular. Bilâhare, Bandırma'da bulunan Çerkes Edhem ve Reşit bizi barıştırmak için tavassutta bulundular. İşte, Çopur ile tanışmam böyle olmuştur.

Kendisine mütareke senelerinde bir-iki defa tesadüf ettim. Bir defasında -ki Galata'da rastlamıştım- nasihatta bulundum. Yaptığı işlerin fenalığını anlatmaya çalıştım. Bana *"Ben de Anadolu'ya hizmet etmek isterim"* dedi. *"Öyle ise mektup yaz, dehalet et"* dedim ve ayrıldım. Münasebetim bundan ibarettir. Ne maiyetinde çalıştım, ne de benim istediğimden haberim vardır.

Erkânıharbiye Mektebi'ne duhul imtihanına girmiştim. Kırk kişi alınacaktı. Benim kırk birinci olarak kazandığım tebliğ edildi. Fakat aynı zamanda üç kişinin iltimas edilerek benim üstüme geçirildiğini de öğrenmiştim. Bundan müteessir oldum, askerlikten soğudum. Münasip bir zamanda çıkmayı kurdum ve Hukuk Mektebi'ne devama başladım. Bu tahsilde daha serbest kalabilmek içinde müsait vazifeler aradım. Kafkas Fırkası Levazımı'na ve itfaiyeye tayinim bunun üzerinedir ve dayım Birinci Kolordu Kumandan Vekili Hilmi Paşa'nın teşebbüsleriyle olmuştur. ...Bir müddet sonra tamamen serbest kalmayı ve ticaretle iştigali tercih ettim. Askerlikten istifa ettim. Verdiğim istifanamede bulunduğum hizmetten değil, askerlikten affımı istemiştim. Bu sebeple bir daha arkasını aramadım ve beni de arayan olmadı. Heyet-i Mahsusa'nın kararından şimdi haberdar oluyorum. Bana hiçbir taraftan böyle birşey tebliğ edilmemiştir. Karar cidden çok mânâsız ve gayrıâdilânedir. Haberim olmadan herhangi bir zâtın beni istemiş olması nasıl aleyhimde bu kadar ağır bir karara esas olabilir, anlamıyorum.[252]

Mustafa Mecdi Bey, haberdar olmadığını söylediği tard kararının iptali için sonraki günlerde Danıştay'a dâvâ açmış olmalı ki, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Bey, 19 Aralık 1934'te Danıştay Başkanlığına gönderdiği yazıda 23 Kasım 1924'te çıkartılan askerlikten tard konusundaki üçlü kararnameye hiç temas etmeden Mustafa Mecdi Bey'in bütün faaliyetlerini Atatürk'ün bilgisi altında yaptığını söylüyor ve *"1336 [1920] senesinde İstanbul'da İtfaiye Alayı'nın dördüncü bölüğünde müstahdem iken askerlikten istifa eden piyade mülâzım-ı evveli (331-174 sicil numaralı) Bay Mustafa Lütfi'nin* (Şimdiki adı Mustafa Mecdi) *Millî Mücadele esnasında istifadan evvel ve sonra gerek İstanbul'da, gerek Anadolu'da bulunduğu sıralarda bütün harekâtının Reisicumhur*

---

[252] Hasan Rıza Bey'in Mustafa Mecdi Bey'in yazdıklarını nakleden bir mektubu: CBA, 0101489011 ve 12.

Atatürk'ün yakın malûmatı altında ve lehte olduğunu, kendisinin vâki olan müracaatı üzerine bildirir, derin saygılarımı sunarım" diyordu.[253]

Meselenin ne şekilde neticelendiğini bilmiyoruz. Ama bazı yazışmalar, Millî Savunma Bakanlığı'nın Mustafa Mecdi Bey'in 1935 Şubat'ında Edirne Milletvekili olmasından sonra da meseleyi halletmeye uğraştığını gösteriyor.

Cumhurbaşkanlığı'ndan 27 Mart 1935'te Millî Savunma'nın bir tezkeresine cevap olarak gönderilen yazıda *eski teğmen Mustafa Mecdi'nin hâlen Edirne Saylavı olduğu* söyleniyor,[254] askerlikten emekli edilmesi için işlem başlatıldığını haber alan Mustafa Mecdi Bey de aynı bakanlığa 21 ve 27 Nisan 1935 ile 1 Aralık 1936'da verdiği ve adresini *Hasan Rıza Bey'in yanında misafir*[255] diye gösterdiği dilekçelerde askerlikten istifasından sonra hiçbir mülkî yahut askerî görevde bulunmadığını, bütün maddî haklarından Hazine lehine feragat ettiğini yazıyordu.[256]

Ankara'da tavassut arayışları

Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde Mustafa Mecdi Bey'in iş hayatı ile alâkalı olan ve Mustafa Kemal'in talimatı ile getirtilmiş yüzlerce evrak vardır ve bu evrak yeni kurulan devletin başkentinde kurucu kadroya mensup olanların iş alanındaki faaliyetlerini ve bağlantılarını da gösterir... Evrakın arasında tavassut talepleri, iş takipleri ve aracılıklarla ilgili birhayli belge mevcuttur ve Mecdi Bey'in iş hayatı ayrı ve teferruatlı şekilde incelenmesi gereken bir konudur.

Mecdi Bey ticaret, taahhüt, tarım ve sanayi ile uğraşıyor; orduya telefon teli, tayyare bezi, sırt çantası, kaputluk bez, fişek gibi ihtiyaç duyulan maddeleri temin ediyordu. Aynı zamanda akaryakıt ticareti ve Kemerburgaz'daki çiftliğinde 1924'ten itibaren fennî arıcılık, tavşancılık, sebzecilik, sütçülük, fidancılık ve meyvecilik yapıyordu. Bir gazete, 1926'da Mustafa Mecdi Bey'in iki yüz kovandan müteşekkil bir arıhanesinin ve arıcılıkla ilgili son sistem

---

[253] CBA, 01014926-49 ve 50.

[254] CBA, 01014890-5.

[255] CBA, 01014890.

[256] CBA, 01014890-4, 01014890-2 ve 01014890-3. Son evrak, Hasan Rıza Bey'in elyazısı iledir.

âlât ve edevat ile bir de laboratuvarının bulunduğunu yazmıştı.[257]

İş konuları bu kadar geniş alana yayılan Mecdi Bey bazen tavassuta ihtiyaç duyuyor ve tavassut etmeleri yahut giriştiği ticarî işlere destek sağlamaları için araya koyduğu kişiler Ankara'nın güçlü isimleri ve en başta da Mustafa Kemal'in 1 Mayıs 1924 ile 9 Kasım 1927 ve 4 Kasım 1928 ile 4 Mart 1932 arasında iki defa genel sekreterliğini yapan Tevfik Bey (Bıyıklıoğlu) oluyordu.

Tevfik Bey, 14 Eylül 1926'da İstanbul Belediye Reisi Muhiddin Bey'e gönderdiği mektupta Kâğıthane civarındaki İntepe Çiftliği'nin sahibi olan Mustafa Mecdi Bey'in aslında kendine ait araziden geçen Taksim Suyu'nun yatağını ücret almadan tamir etmek karşılığında bir miktar su ve bedelini ödemek şartıyla mezbahadan haftada 3 bin 400 kilo kan almak istediğini yazmakta idi.[258] 5 Ocak 1926'da da, Taksim'deki Majik Sineması'nın sahibi olan ve sinemayı bir başkasına kiralayan Halid Ziya Bey'e (Uşaklıgil) kira sözleşmesinin birkaç ay sonra biteceğini hatırlatarak beş seneliğine Mustafa Mecdi Bey'e kiralaması ricasında bulunmuştu.[259] Tevfik Bey, 5 Ocak 1927'de de Memâlik-i Şarkiye Fransız Bankası'nın yönetim kurulu üyesi olan Reşid Saffet Bey'den (Atabinen) Reisicumhur Hazretleri'nin eniştesi, emlâk sahibi, ordu müteahhidi ve itimada lâyık olan Mustafa Mecdi Bey'e banka ile yapacağı muamelelerde kolaylık gösterilip yardımda bulunulmasını istirham ediyordu.[260]

Belgelerden, Mustafa Mecdi Bey'e de tavassut taleplerinin geldiği görülüyor. Meselâ, Sanayi ve Maadin Bankası'nın imzası okunmayan ticarî senetler şefi 7 Eylül 1926'da Mustafa Mecdi Bey'e yazdığı rica mektubunda gazeteci Yunus Nadi'nin kibrit tekeline sahip olan şirkette yönetim kurulu başkanlığı yaptığını söyleyerek şirkette kadrosu boş olan hesap müfettişliği için Yunus Nadi'ye veya Çankaya'nın genel sekreteri Tevfik Bey'e kendisini tavsiye etmesini istiyordu.[261]

*

Mustafa Mecdi Bey, iş konusunda sadece tavassut talebinde bulunmuyor, bazı ticarî faaliyetlerini Çankaya'nın güçlü isimleri ile beraber yürütmek istiyordu...

---

[257] *Akşam,* 5 Ekim 1926.
[258] CBA, 01016493-539.
[259] CBA, 01014348-1.
[260] CBA, 01014348.
[261] CBA, 01016493-541.

Meselâ, bazı ticarî işlere dahil olduğu bilinen Tevfik Bey'i ziraî makine ithalâtı işine dahil etmek istemiş ama istedikleri neticeyi alamamıştı.

Mecdi Bey ile Tevfik Bey'in yazışmaları elimizdedir. Tevfik Bey 14 Ağustos 1926'da İstanbul'da bulunan Mustafa Mecdi Bey'e gönderdiği telgrafta *"Makineler ve malzeme daha evvel orada muayene olunacaktır. Şimdilik göndermeyiniz"* demekte,[262] Mecdi Bey 18 Ağustos'taki cevabî telgrafında makinelerin muayenesinin ne zaman yapılacağını sormaktadır.[263] 21 Ağustos'ta konuya Mustafa Kemal'e ait çiftliklerden birinin müdürü de dahil olmakta, makineleri İstanbul Ziraat Başmüdürlüğü'nün muayene ettireceğini, neticeyi bilmediğini, çiftliğe traktör ve kültivatör lâzım olduğunu, diğer makinelere şimdilik ihtiyaç duyulmadığını, kullanılmış ve hurda makinelere gerek olmadığını söyleyip makinelerin markasının bilinmesi gerektiğini yazmaktadır.[264]

Ziraat makineleri konusu ertesi sene tekrar gündeme gelmiş ama yine bir netice alınamamış olmalı ki, Tevfik Bey 22 Ağustos 1927'de Mecdi Bey'e çektiği telgrafta *"Makinelerin mübayaası mümkün değildir"* diyecektir.[265]

Mecdi Bey'in Tevfik Bey'den yabancı bir şirkete tavsiye mektubu yazmasını istediği de Çankaya'nın özel kaleminde görevli olan Sabit Bey'in (Şeren) Mecdi Bey'e 17 Ocak 1927'de gönderdiği bir telgraftan anlaşılıyor ve Sabit Bey *"Mektubun imzasını defaatle Tevfik Bey'den rica ettim. Maalesef ecnebi bir müesseseye tavsiye yazmayı muvafık görmüyorlar. Esbabını* (sebeplerini) *mektupta arzedeceğim"* diyor.[266]

Mustafa Mecdi Bey ile ilgili evrak arasında bulunan bir diğer mektup, Tevfik Bey'in başka ticarî ilişkilerde de yeraldığını gösteriyor...

Mecdi Bey'in bir ara beraberce iş yaptığı Ali Rıza Bey, Tevfik Bey'e Mecdi Bey ile makineler konusunda yazıştıkları günlerde, 12 Eylül 1926'da Haydarpaşa'dan gönderdiği mektupta kendisi ile Mustafa Mecdi Bey'in ısrar ve zorlaması neticesinde görüştüğünü hatırlatıyor, Mustafa Kemal ile İsmet Paşalar'a yazdığı iki mektubu da yolladığını söylüyor, sonra hiç de nazik olmayan bir üslûpla *"Senin bu işteki rolün sadece mektupları yerlerine ulaştırmaktan ibaret değildir: işin olumlu bir şe-*

---

[262] CBA, 01023354.

[263] CBA, 01023354-2.

[264] CBA, 01023354-2'nin arkasına iliştirilmiş, ayrı bir numara verilmemiş.

[265] CBA, 01023354-1.

[266] CBA, 01019008-32.

kilde neticelenmesi için çalışacağına dair bana söz vermiştin, bunu unutma kardeşim" diye yazıyor ve iş konusundaki herşeyi daha önce anlatmış olduğunu hatırlatıyordu![267]

Çankaya'nın en üst seviyedeki yetkilisine bu şekilde hitap edebilen Ali Rıza Bey'in Tevfik Bey'e gönderdiği mektubun altındaki *"Milliyet Gazetesi'nde* '9 Eylül' *diye 9 Eylül'de bir makalem vardı okudun mu?"* şeklindeki notunda bahsettiği makalesinden Millî Mücadele'de de yeraldığı anlaşılıyor...

Mustafa Kemal'in genel sekreterliğini yapmasının yanısıra Türk Tarih Kurumu'nun da ilk başkanı olan Tevfik Bey'in bazı ticarî işlerde aracılık yaptığı söylenir. Tevfik Bey, Trakya'da petrol aramak için hükümetten izin isteyen Mısır'ın eski hıdivi Abbas Hilmi Paşa'ya istediği iznin verilmesi için *bazı masraflara ihtiyaç olduğu* yolunda yazdığı mektupların ortaya çıkması üzerine Mustafa Kemal'in talimatı ile Çankaya'dan uzaklaştırılmıştı.[268]

Dinamit işinden iflâsa uzanan yol

Mustafa Mecdi Bey, İstiklâl Savaşı'ndan itibaren askeriyeye silâh ve malzeme temini işine başladı ama kendi yazdıklarına bakılırsa sürekli olarak engellendi ve her işinden zarar etti.

1922'de askeriyeye yüz bin ton pik temini için girdiği işten bazı kişilerin dedikodu çıkabileceği endişesi ile Mustafa Kemal'i doldurmaları üzerine bizzat Mustafa Kemal'in talimatıyla vazgeçmek zorunda kaldı. Silâh ve malzeme temini için yaptığı bir diğer teklif de Mustafa Kemal'in yakın çevresindekilerin araya girmeleri üzerine gözardı edildi ve iş başkalarına verildi. Büyük Taarruz öncesinde kendi imkânları ile getirttiği iki bin kilometrelik sahra muharebe kablosunu da aynı kablolar mağlûp Yunan ordusundan ganimet olarak elde edildiği için Genelkurmay'a satamadı ve kablolar elinde kaldı.[269]

Mustafa Mecdi Bey, bu başarısızlıkların ardından bir dinamit ihalesi macerası yaşadı ama o iş de netice vermedi...

İsveç'te 1646'da kurulan ve 1894'te Alfred Nobel'in mülkiyetine

---

[267] CBA, 01016462-252.

[268] Hadisenin ayrıntıları için: Hasan Rıza Soyak, *"Atatürk'ten Anılar"*, Yapı ve Kredi Bankası (yayını), İstanbul 1973, cild: 1, sah: 23-28.

[269] Mustafa Mecdi Bey'in Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a yazdığı ve metnini"-*Hadisat ve Bazı Vesayik"* isimli risalesine koyduğu mektubundan. (*CBA, Celâl Bayar Arşivi, Yer no: 3/1-10, Fihrist no: 13-185).* Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 113 numaradadır.

geçen silâh ve patlayıcı şirketi Bofors'un İstanbul'daki mümessili Lui Bokston, 1924'te Türk Hükümeti'ne bir dinamit ithali teklifi sundu. Aynı günlerde Mustafa Mecdi Bey de Millî Savunma Bakanlığı'na dinamit kaçakçılığının önüne geçilmesini sağlayacak başka bir teklif verdi ve hükümet adına dinamit ithal izni istedi.

Bakanlık bünyesinde kurulan komisyonun rapor hazırlamasının ve yapılan yazışmaların ardından konu Bakanlar Kurulu'na gitti. Hükümetin 25 Ağustos 1924'teki toplantısında her iki teklif masaya yatırıldı, Bofors temsilcisi yüzde kaç komisyon istediğini belirtmediği için devre dışı bırakıldı ve dinamit ithal izni yüzde 18 komisyon talep eden Mustafa Mecdi Bey'e verildi.[270]

Ama, bu işde de muvaffak olamadı...

*

Mustafa Mecdi Bey, 1927 sonbaharında İş Bankası'ndan bir seneliğine o zaman için yüksek bir meblâğ olan 30 bin lira kredi talep etti ve talebi Mustafa Kemal'in bankanın genel müdürü Celâl Bey'e (Bayar) verdiği talimatın ardından kabul edildi.

8 Eylül 1927'de İş Bankası'na 30 bin liralık kredi için yüzde 7,5 faiz ödemeyi ve diğer şartları kabul ettiğini bir yazı ile bildiriyor,[271] Celâl Bayar da 19 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa'yı yine kendisi ile bir yardımcısının imzaladığı bir yazı ile muameleden haberdar ediyor ve Paşa'ya kredinin hitâmında faiz alınmayacağını da söylüyordu.[272]

*

Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde Mustafa Mecdi Bey'in iş hayatı ile alâkalı belgelerden biri, onun 1929 Eylül'ündeki malî durumunu ayrıntıları ile gösteren rapordur. Raporda, Mecdi Bey'in işleri dört başlık altında toplanmakta ama hemen her işte zarar ettiğini göstermektedir:

1. Şişli'de *Mustafa Mecdi Bey ve Şürekâsı* isimli madenî yağ fabrikasını işleten bir şirket. Şirket, yüksek borç yükü altında idi.

2. Kendi adına bir otomobil işletmesi ve taksi olarak kullanılmak üzere beheri 3 bin 100 liraya satın alınmış Essex marka üç adet otomobil ile beheri 3 bin 300 liraya alınmış Dodge marka dört adet otomobil. Otomobillerden bazıları borçları ödeyebilmek için satılmakta idi.

3. Kemerburgaz Nahiyesi'ne bağlı Cebeci Köyü'nde 216 bin 716

---

[270] BCA, 30-18-1-1/10-41-1. Bofors temsilcisinin isminin imlâsı başka olabilir, ancak eski harfli kararnamede *Lui Bokston* diye okunuyor.

[271] CBA, 01020083 ve 01020083-1.

[272] CBA, 01020083-2.

kuruş kıymet biçilmiş Çavuşbaşı Çiftliği'nin on altı hissesinin on dördü ve bu çiftliğe dahil etmek maksadıyla borçla aldığı ama henüz ödemediği bazı araziler. Mecdi Bey çiftliği borçları karşılığında bankalar ile şahıslara ipotek etmişti ve alacaklıları arasında ailesiyle beraber küçük yaşında İstanbul'a gelen, futbolun İstanbul'da tanınmasında önemli rolü olan İngiliz avukat Harry Pears (1858-1946) de vardı.

4. Bazı resmî daireler için yaptığı müteahhitlik faaliyetleri.[273]

*

Mustafa Mecdi Bey'in bazı parsellerinin üzerinde hacizlerin bulunduğu Kemerburgaz taraflarındaki *İntepe* de denen çiftliği, alacaklıların talebi ile 25 Ekim 1930'da satışa çıkartıldı. Alacaklıların arasında, avukatlığını Harry Pears'in yaptığı bir İngiliz grup vardı.

Çankaya, meselenin çiftliğin satılmadan halledilebilmesi maksadıyla önceden devreye girmişti. O sırada Mustafa Kemal'in özel kalem müdürü olan Hasan Rıza Bey, borçların nasıl yapıldığının ve ne şekilde ödenebileceğinin belirlenmesi için İş Bankası ile temasta idi.

Mustafa Mecdi Bey ile alacaklılar arasında da çiftliğin değerinin takdiri konusunda uzun görüşmeler devam ediyordu. Bilirkişilere hazırlatılan takdir raporlarını taraflar karşılıklı olarak ve birkaç defa reddettiler. Mecdi Bey çiftliğini sattırmamak için her çareye başvururken Çankaya'nın temaslarından her nasılsa haberdar olan İngilizler de karşı teklifler ileri sürdüler ve iş uzadıkça uzadı.

Mustafa Kemal'in de mesele ile alâkadar olması üzerine nihayet çözüm bulundu, çiftliği Makbule Hanım'ın alması kararlaştırıldı, çiftliğin borçlarını Mustafa Kemal ödedi ve Mecdi Bey'e ait olan İntepe Çiftliği, hanımının mülkiyetine geçti.[274]

Makbule Hanım hatıralarında çiftlikten bahsederken satış konusuna temas etmiyor, ağabeyinin bir gün *"Kardeşim bu çiftlik senindir. Sen bu çiftliği üzerine al"* demesi üzerine kocasından devraldığını yazıyor ve Hasan Rıza Bey'in binbir entrika ile çiftliğe sahip olmaya çalıştığını iddia ediyor. Sonra, Mecdi Bey'in 200 bin lira borcunu ödeyen Atatürk'ün ödediği meblâğa karşılık olarak Hasan Rıza Bey vasıtası ile çiftlik ile Makbule Hanım'ın Arnavutköy'deki boş duran yalısını istediğini, bunun üzerine kendisinin Hasan Rıza Bey'e *"Kocamın borcunu Atatürk vermişse bana ne. Vermeseydi. Genç adamdır, kazanıp ödesin. Vermeyeceğim, ne çiftliği, ne evimi*

---

[273] CBA, 01014894-131 ile 135 arası.

[274] Çiftliğin satışı ile ilgili bazı yazışmalar: CBA, 01014889-15; 01016050 ile 01016050-4 arası ve 01014894-120.

vermeyeceğim" dediğini, en nihayet yalı ile iki dükkânı verdiğini ama çiftliği kurtardığını söylüyor.[275]

Hatıralarında İntepe Çiftliği'ne Atatürk'ün de geldiğini ve ziyareti sırasında ağabeyi ve onunla beraber gelen dostları için büyük bir davet verdiğini yazan Makbule Hanım, ağabeyinin vefatından sonraki senelerde diğer birçok gayrımenkulleri ile beraber çiftliğini de elinden çıkaracaktı...

Hiddetlenen kayınbirader enişteyi tevkif ettirdi!

16 Haziran 1928'de, Mustafa Mecdi Bey'in başına çok daha büyük bir dert geldi: Tevkif edildi!

Tevkifi hakkındaki tek bilgi, karısı Makbule Hanım'a ve Mustafa Kemal'in en yakınlarından olan Salih Bozok'a Romanya'dan gönderdiği mektuplarındaki ifadeleridir ve yazdıklarından tevkif emrinin Makbule Hanım'ın şikâyeti üzerine Mustafa Kemal tarafından bizzat verildiği anlaşılmaktadır.

Mecdi Bey, Makbule Hanım'a üzerine tarih koymadan yolladığı ama 1929 yazında gönderdiği anlaşılan mektubunda *"Açık olarak söylüyorum ki -her nedense çocukluk ve sinirliliğin tutarak ağabeyinin hakkında bana ağlayarak söylediğin sözler gibi mâhâzihi- geçen sene benim hakkımda da sinirliliğin tutarak ağabeyine söylediğin sözler ve ağlamaklığın ile müteessir edip hakkımda Arap Nesib Beyefendi ile uydurmak, döğdürmek, öldürtmek ve hudut harici teb'îd ettirmekten sonra tevkifim kararları verdirecek kadar a'sâb ettiğin bir ân-ı muvakkat için buna muvaffak oldun, ağabeyinin hakikat karşısında nasıl bir tavır alarak adilâne hareketini gördün"* diyor, yani Makbule Hanım'ın geçici bir kızgınlıkla ağabeyini tevkif konusunda ikna ettiğini söylüyor.

Aynı mektupta daha sonra Makbule Hanım'ın etrafta *"Ağabeyim idam edecekti, ben Mustafa Bey'i idamdan kurtardım"* diye konuşmasından ve yüzüne karşı *"Ben seni idamdan kurtardım"* demesinden şikâyet ediyor, hakikati gören Mustafa Kemal'in âdilâne kararı sayesinde tevkifin sona erdiğini anlatıyor, kendisinin bütün bunlara müsamaha göstermesinin sebebinin de Makbule Hanım'a karşı hissettiği muhabbet ve sevgi olduğunu yazıyor.[276]

---

[275] Makbule Hanım'ın bu kitabın *Belgeler* bölümünde 1 numarada yeralan hatıralarına bakınız.

[276] CBA, 01014889-35. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 94 numaradadır.

Mecdi Bey, tevkif meselesinden Salih Bozok'a gönderdiği bir mektupta da bahsediyor, Mustafa Kemal'in hiddeti ve asabiyeti neticesinde tevkif edildiğini anlatıp Emniyet'te polis, müdür, memur ve başkomiser vasıtasiyle hademelere, memurlara ve daha birçok kişiye teşhir edilmesinden şikâyette bulunuyor ve hiddet ânında Mustafa Kemal'i sakinleştirmeye çalıştığı için Salih Bey'e teşekkür ediyor.[277]

Mustafa Kemal'in eniştesinin Mustafa Kemal'in emri ile tevkifi konusunda bildiklerimiz bunlardan ibaret...

*

Mecdi Bey ile Makbule Hanım'ın evliliği tevkiften bir sene sonra, 1929 Nisan'ında büyük bir sarsıntı daha geçirdi: Makbule Hanım kocasından boşanmak istedi ve bir taraftan boşanabilmek için ağabeyinden izin isterken, bir taraftan da hukukî işlemlere başladı.

Boşanma konusunun yeraldığı ilk belge, Çankaya'nın Özel Kalem Müdürü olan Hasan Rıza Bey'in Mustafa Kemal'in senelerce yaverliğini yapan ve o sırada Yozgat Milletvekili olan Salih Bey'e (Bozok) Paşa'nın bu hususta talimatını bildirdiği mektuptur.

Hasan Rıza Bey, 30 Nisan 1929'da Makbule Hanım'ın ağabeyine kocası ile artık kat'iyyen geçinemeyecek hâle geldiklerini ve mutlaka ayrılmak istediğini yazması üzerine Mustafa Kemal'in müteessir olduğunu, Salih Bey'in Makbule Hanım ve Mustafa Mecdi Bey ile görüşerek meselenin aslını öğrenmesini istediğini söylüyor ve Paşa'nın *"Geçen sene de aralarında geçimsizlik olmuştu fakat ayrılmak mevzubahis olunca razı olmamıştı"* dediğini anlatıyordu.[278]

Mecdi Bey'in artık karısına yalvarmaktan başka çaresi yoktu! 15 Mayıs 1929'da Makbule Hanım'a boşanmaktan vazgeçirebilmek için gönderdiği yakarmalarla dolu mektubunda *"...perişan vaziyetimi sana göstermek, sana yalvarmak, bu meş'um felâketin önüne geçebilmek üzere gelmiştim fakat beni kabul etmedin Makbule... On iki senelik evimizi hiç yok yere nasıl yıkıyorsun?.. Senden ayrıldıktan sonra benim ne olacağımı hiç düşünmüyor musun? Ben sensiz yaşayabilir miyim?... Evet, benim sana karşı hatâ ve kusurlarım var, biliyorum fakat bunlar seni çok sevmekliğim yüzünden yaptığım kıskançlık hatâlarıdır. Ölsem bile bâdemâ seni üzmemeye, bu delice kıskançlıklarımı yapmamaya, her harekâtında seni hür bırakmaya, senin istediğini istemeye, istemediğin kimseleri iste-*

---

[277] CBA, 01014889-63 ile 66 arası. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 133 numaradadır.

[278] CBA, 01014889-91 ve 92. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 123 numaradadır.

memeye şerefim nâmına senin mukaddes başına yemin ediyorum. Beni affet, bütün emirlerini, arzularını yapmaya âmâdeyim, gene söylüyorum sensiz yaşayamam, bana acı" diyordu.[279]

Elimizde, Makbule Hanım'ın boşanma arzusuyla ilgili olarak konu ile alâkadar kişiler tarafından sonraki günlerde gönderilmiş çok sayıda mektup vardır. Salih Bey, Makbule Hanım'ın Mustafa Mecdi Bey için *"Müfide ismindeki hizmetçisi ile beraber yaşadığı"* iddiasında bulunduğunu ve birbirlerinin aleyhinde demedik söz bırakmadıklarını yazmakta, Mustafa Mecdi Bey'in ruhçuluk konusunda bazı kitaplara merak saldığını ve okuduklarını karısına tatbik etmek istediğini söylemekteydi.[280] Mustafa Mecdi Bey'in ruhçuluk konusundaki aşırı merakı Salih Bey'in meseleye dâhil olan eniştesi Ali Saib Bey'in de dikkatini çekmişti ve *"Kendisini kitaba göre tedavi etmesini tavsiye ederek itidal ve sükûnet rica ettiğini"* demekte idi.[281]

Makbule Hanım, *Müfide* iddiasını Mecdi Bey'in kızkardeşinin küçük çocuğundan işitmiş ve ciddîye almıştı. Mecdi Bey kardeşi Hulûsi Bey'e gönderdiği bir mektupta bu konuya temas ediyor, hanımını etrafın kandırdığını söylüyor ve *"Bîçare hatunu müzevirler zehirlediler.* 'Kadıköyü'nde metresi var, bu da iki senedir metres tutuyor' *diyen kadından doğrusu bana birisi gelip de* 'M. H. bir buçuk seneden beri bir Selânikli ile yaşıyor, dost tutmuş' *deseler idi kimbilir ben ne yapardım. ...Demek, Allah böyle istedi"* diye yazıyordu.[282]

*

Evliliğin artık yürüyemeyeceğine nihayet Mustafa Kemal Paşa da kanaat getirdi ve Hasan Rıza Bey vasıtası ile yine Salih Bey'e 6 Mayıs 1929'da hem Makbule Hanım, hem de Mustafa Mecdi Bey ile görüşmesi ve aralarında daha büyük kırgınlık olmadan müştereken mahkemeye müracaat etmelerini sağlamasını ve bu işler için uygun bir avukat bulması talimatını verdi.[283]

Bu talimat üzerine her iki taraf ile de temas eden Salih Bey,

---

[279] CBA, 01014889-23 ve 24. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 86 numaradadır.

[280] CBA, 01014889-88. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 124 numaradadır.

[281] CBA, 01014889-89. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 126 numaradadır.

[282] CBA, 01014889-46 ile 49 arası. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 142 numaradadır.

[283] CBA, 01014889-90. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 125 numaradadır.

13 Mayıs'ta Mustafa Kemal'e iletilmek üzere Hasan Rıza Bey'e gönderdiği mektupta Makbule Hanım'ın boşanmayı istediğini ama boşanmanın ardından ağabeyinin kendisine karşı nasıl bir muamelede bulunacağını bilmediği için düzgün hareket edemediğini, Mustafa Mecdi Bey'in de ayrıldıktan sonra işlerinin bozulabileceği endişesi ile boşanmayı arzu etmediğini yazdı.[284]

Mecdi Bey, Salih Bey ile görüşmesinin ardından 15 Mayıs'ta Makbule Hanım'a gönderdiği samimî mektupta *yalvarmak istediğini* ve *ağlayarak ellerini öptüğünü* söyledi, yeminler ederek *"Beni affet, bütün emirlerini, arzularını yapmaya âmâdeyim, ...sensiz yaşayamam, bana acı. ...Arkamdan sürünecek babam ve ailem olmasa şimdi intihar edeceğim"* dedi ve Makbule Hanım'dan Salih Bey vasıtası ile ayrılığa mâni olmasını istedi.[285]

2.
Selâmet, Romanya'ya kaçmakta imiş!

Enişte, bütün bu hadiseler olup biterken beklenmedik bir iş yaptı: 1929 Mayısının ortalarında uşağını da yanına alarak Romanya'ya firar etti, Köstence'de bir otele yerleşti ve gidişi devlet meselesi oldu!

Bir taraftan Mustafa Kemal ile Çankaya, bir taraftan da Mustafa Kemal'in yakın çevresi ve sonraki günlerde Mustafa Mecdi Bey'in pasaportsuz olarak Romanya'ya kaçması üzerine de Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Bükreş Büyükelçiliği, Romanya'daki Türk diplomatları, polis, emniyet ve istihbarat teşkilâtı meseleye dâhil oldular.

Mecdi Bey, 30 Mayıs'ta Makbule Hanım'a iki ayrı telgraf gönderdi. İlk telgrafta *"Hayvan almak üzere buradayım"* diyor,[286] ikincisinde de *"Sıhhatteyim. Şimdiye kadar olan yanlışlık ve hatâlar üzerine acele ile telâşa düşüp sonuncu bir diğerini ilâve etmemeyi*

---

[284] CBA, 01014889-87. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 127 numaradadır.

[285] CBA, 01014889-23 ve 24. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 86 numaradadır.

[286] CBA, 01014889-82. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 87 numaradadır.

hakiki bir dost olarak tavsiye ederim. Açık ve samimi kendi hissiyatını kimseye danışmadan mufassal mektupla bildir. İcap eden fedakârlığı yapacağım" diye yazıyordu.[287]

Mustafa Kemal'in başyaveri Rüsuhi Bey, o sırada İstanbul'da olan Hasan Rıza Bey'e Çankaya'dan 24 Mayıs 1929'da gönderdiği mektupta Mecdi Bey'in Romanya'ya bir motorun kaptanını tabanca ile tehdit ederek gittiğini anlatıyor, Türk Elçiliği'nden pasaport talep ettiğini, hadiseden hiddete kapılan Mustafa Kemal'in *"katiyyen pasaport verilmemesini"* emrettiğini ve İstanbul'a iadesi için her yolun deneneceğini yazıyordu:

> "...Mustafa Mecdi Bey bundan bir hafta mukaddem bir motora râkiben maiyetine birisini alarak Boğaz'a açılmış ve tabanca ile motor kaptanını tehdit ederek Romanya sevâhiline çıkmıştır. Bükreş Sefirimiz Sabri Bey'den Hariciye Vekâleti'ne gelen şifreli telgrafta *"Reisicumhur Hazretleri'nin enişteleri Mustafa Mecdi Bey pasaportsuz olarak bir motorla Romanya'ya gelmiştir. Avrupa'da seyahat etmek üzere sefarethaneden pasaport talep etmektedir. Hakkında yapılacak muamelenin iş'ârı"* Gazi Hazretleri bu meseleye çok müteessir oldular. Kat'iyyen pasaport verilmemesi ve derhal İstanbul'a iade edilmesi için Bükreş Sefareti'ne emir verildi.
>
> İcap ederse mahalli hükümetin müzâheret ve muavenetiyle avdet ettirilecektir..."[288]

Mustafa Mecdi Bey, Romanya'ya Makbule Hanım'dan boşanması konusunda Salih Bey'in Mustafa Kemal'den aldığı talimat üzerine taraflar arasında görüşmeler yaptığı sırada firar etmiş ve Makbule Hanım'ın boşanma konusunda firar haberinin alınmasından önce boşanma işinde gösterdiği kararsızlık, ağabeyi Mustafa Kemal'i zaten hayli hiddetlendirmişti. Rüsuhi Bey, Hasan Rıza Bey'e Mustafa Mecdi Bey'in gidişini haber verdiği 24 Mayıs'taki mektubunda *"...bir taraftan ayrılmak için müracaat, diğer taraftan da Mustafa Mecdi Bey'in fena adam olmadığını, anlaşmak imkânı olduğunu söylemek, Gazi Hazretleri'nin gazap ve hiddetini arttırmıştır"* diyor ve Hasan Rıza Bey'e bu mesele ile artık alâkadar olmaması talimatını gönderdiğini söyleyip *"Arzu ettikleri gibi hareket etmelerini irade buyurdular"* diye yazıyordu...

Yani, Mustafa Kemal kızkardeşi ile eniştesinin ayrılma mesele-

---

[287] CBA, 01014889-81. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 87 numaradadır.

[288] CBA, 01014889-84 ve 85. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 129 numaradadır.

sine artık karışmıyor ve açıkça *"Ne halleri varsa görsünler"*demek istiyordu!

Devlet, sonraki günlerde Mustafa Mecdi Bey'i Türkiye'ye getirtebilmek için her yolu denedi! Bükreş Sefareti, Ankara'ya Mustafa Mecdi Bey'e İstanbul'da bulunan kardeşinin düzenli olarak para gönderdiğini ve Köstence'de kalışının zorlaştırılması maksadıyla para yollanmasının engellenmesini tavsiye ediyor,[289] Köstence'deki Türk Konsolosu Âgâh Bey de Mustafa Mecdi Bey'i getiren motorun kaptanı ile tayfasından Mecdi Bey'i derdest ederek motora koyup Türkiye'ye kaçırmalarını istiyordu.

Gemi personeli bu işi denediler ama beceremediler!..

Köstence'de binbir dertle dolu buhranlı, kâbus dolu geceler

Makbule Hanım, 31 Mayıs 1929'da belki Çankaya'nın isteği, belki de kendi kararı ile Mecdi Bey'in gelen telgrafları *"Akşam geç vakit Mustafa Bey'den aldığım telgrafları size gönderiyorum. İcap ederse ağabeyime gösteriniz. Ağabeyimin hürmetle ellerinden öperim"* dediği bir mektupla beraber Mustafa Kemal'e göstermesi için Ankara'ya, Hasan Rıza Bey'e yollamıştı.[290]

Makbule Hanım, kocasından gelen telgrafları Mustafa Kemal'e göstermesi için Hasan Rıza Bey'e gönderiyor (CBA, 01014889-80).

Hasan Rıza Bey 2 Haziran 1929'daki cevabî mektubunda telgrafları Mustafa Kemal'e gösterdiğini ve Makbule Hanım'a bir mektup müsveddesi yolladıklarını söylüyor, Reisicumhur'un bu müsveddenin bizzat Makbule Hanım tarafından yazılarak Mustafa Mecdi Bey'e göndermesi ve Mecdi Bey'in dönüşünden sonra da geçmişi unutarak beraberliklerine devam etmeleri talimatı verdiğini yazıyordu:

---

[289] CBA, 01012459-1. Büyükelçilik'ten gönderilen yazının tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 130 numaradadır.

[290] CBA, 01014889-80.

> Muhterem Hanımefendi hazretleri,
> Mektubunuzu aldım. Mustafa Mecdi Beyefendi'nin telgraflarını Reisicumhur Hazretleri'ne suret-i münasibede arzettim. Kendisine suretini leffen takdim ettiğim mektubun taraf-ı âlîlerinden yazılmasını ve avdetinde arada hiçbirşey olmamış gibi mâziyi unutarak beraber yaşamakta devam etmenizi emir buyurdular. Hürmetle arzeylerim efendim.[291]

Arşivde Makbule Hanım'ın Romanya'ya, Mustafa Mecdi Bey'e gönderdiği bazı mektuplar mevcuttur ama Hasan Rıza Bey'in Mustafa Kemal'in talimatı ile müsveddesini gönderip *"Kocanıza bunu yazacaksınız!"* dediği mektubun elimizdeki mektuplardan hangisi olduğunu maalesef bilmiyoruz.

Derken, Makbule Hanım'ın Mustafa Mecdi Bey'e karşı hissiyatında önemli bir değişme oldu: Kısa bir müddet öncesine kadar boşanmak istediğini söyleyen Makbule Hanım, Mecdi Bey'in 24 Haziran'da bir mektup ile hediye olarak bir de elbise göndermesi üzerine, geçmişte yaşadıkları bütün tatsızlıkları unutmuş gibi idi ve kocasına 29 Haziran'da yazıp *"Sadık arkadaşın Makbule"* diye imzaladığı mektubunda *"Siz gittiğinizden beri hiçbir şeyle eğlenemiyorum"* diyordu:

> ...Dün gönderdiğiniz kıymetdar kartınızla beraber hediyelerinizi meserretle aldım. Binlerce teşekkürler ederim. ...Mustafacığım, bilmem ki sizin elinizle beğenip aldığınız için çok yakıştı, adetâ bir başka Makbule oldum. Arkamdan çıkarmak iste[me] dim fakat telli pullu olduğu için çıkarmaklığım zaruri oldu. ...Bulunamadığınız için gayrıihtiyari gözlerimden yaşlar döküldü ve derhal soyundum, kaldırdım. O elbiseyi sizden başka kimler karşısında giyebilirim? İnşaallah karşınızda giyeceğim ve en kıymetdar elbisem olacaktır. Meserretimden gece uyku bile uyuyamadım. Şimdi de postadaki mektubunuzu da sabırsızlıkla intizar ediyorum. ...Siz gittiğinizden beri hiçbir şeylerle eğlenemiyorum. Yalnız sizin kartınız beni sevinçlerle müteselli ediyor...[292]

*

Mustafa Mecdi Bey, Köstence'de Karol Caddesi'ndeki Komersiyal Oteli'nde kalıyordu ve bütün faaliyetleri ile yazışmaları Ankara'nın sıkı şekilde kontrolü altında idi.

Köstence Konsolosluğu'nun vazifesi artık nerede ise sadece Mecdi Bey'i takip etmekten ibaret idi. Mecdi Bey'in görüştüğü kim varsa kaydediliyor, *"Mutuş"* takma adı ile İstanbul'a çektiği telgraflar

---

[291] CBA, 01014889-78.
[292] CBA, 01012459-2.

İstihbarat, Romanya'ya kaçan Mustafa Mecdi Bey'e ait yazışmaları elde edip İçişleri Bakanlığı vasıtası ile Çankaya'ya gönderiyor (CBA, 01012459).

elde ediliyor, kaldığı otelin sahibi Anton Konstantin'in adına yollanan mektupların da bir yolu bulunup mutlaka kopyeleri alınıyor ve Ankara'ya gönderiliyordu. Bükreş Elçiliği, İstanbul'dan Anton Konstantin'e gönderilen mektupların kontrol edilmesi için Dışişleri'nin dikkatini çekmişti. Elçilik, Romanya'ya pasaportsuz giden Mecdi Bey'in pasaport talebini reddetmiş ama Mecdi Bey İsviçre'ye geçebilmek için Romen yetkililerden vatansızlara ve mültecilere verilen Nansen Pasaportu istemiş fakat bu isteği de geri çevrilmişti.

Elçilik bu bilgileri Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'e gönderiyor, Tevfik Rüştü Bey de hemen Çankaya'nın o zamanki genel sekreteri Tevfik Bey'e iletiyordu.[293] Mecdi Bey mektuplarının okunduğunu, hattâ bazılarının da çalındığını farketmişti ve Makbule Hanım'a gönderdiği bir mektupta bu işleri yapanlardan *"terbiyesizler"* diye bahsediyordu.[294]

*

Mecdi Bey'in Romanya'daki günleri hayli sıkıntılı geçti. İşleri tamamen bozulmuştu, hasta ve bunalımda idi.

Ailesine yazdığı mektuplarda başından geçenleri ve hissiyatını ayrıntılı şekilde, hattâ şiirlerle anlatmakta, Makbule Hanım'dan muhabbet ve hasret dolu sözlerle bahsetmektedir...

Mektuplarında aile mensuplarının birbirlerine ve dinlerine sıkı sıkıya bağlı oldukları görülmektedir. Meselâ, Mustafa Mecdi Bey babasına *"Daima rabbimin sayesinde herşeyden kurtuldum"* demekte ve soyundan geldiklerini söyledikleri Seyyid Nizamoğlu'nu kastederek *"Ceddinin ruhaniyeti sayesinde bunlardan da kurtulacağını"* yazmaktadır.[295]

---

[293] CBA, 01012431-3 ve 4.

[294] CBA, 01014889-50.

[295] CBA, 01014889-39. Mektubun tam metni bu kitabın *Belgeler* bölümünde 140, Mecdi Bey'in ailesine gönderdiği diğer mektuplar da aynı bölümde 134 ile 144 numaralar arasındadır.

Yokluğunda işlerini kardeşlerinden Hulûsi Bey idare etmekte ve Mecdi Bey kardeşine sık sık talimat göndermektedir.

Hulûsi Bey'e yazdığı bir mektupta Romanya'ya nasıl gittiğini ayrıntıları ile anlatır:

> ...Motora hiç kimseye haber vermeden atladım. Hissiyatımı sorar isen, idam olmaya götürülen bir adamdaki hissiyatı yalnız şu farkla taşıyorum: Ölüm var fakat hiç olmaz ise elim ayağım bağlı olarak değil, filvaki düşmanım yalnız kurşun bıçak değil, buna inzimam eden su da deniz.
>
> Doğrusunu söylemek lâzım gelirse Lâzlardan korkuyordum. Bende para var ümidiyle denizin ortasında temizlerler, fakat sevgili Allahıma çok güveniyorum. İki tabanca, bıçağım, yüz yetmiş kurşunum vardı.
>
> Hülâsa yolda kaptan bütün adamları toplayarak başaltına bizi tıkamayı düşünmüş bunu Köstence'ye muvasalatımda açıkça itiraf etti. Yalnız konsolosa verdiği ifadede itirafı vechile *"Bunların birisi uyuyor, diğerini nöbet bekliyordu ve beyin bir tabanca pantolonunun cebinde bir diğeri ceketin koyun [?] cebinde idi. Gece gündüz hiç olmazsa yarım saatte bir Yunus balığı bahanesiyle bir tek kurşun atıyor. Dolayısiyle tabancayı daima tetik tutuyordu".*[296]

Mecdi Bey'in ruhî sıkıntıları, bunalımları ve aklî bakımdan uğradığı zaaf, yine Romanya'dan kardeşine gönderdiği bazı mektuplarında açıkça bellidir:

> ...Kaptan olacak herifte katil suratı vardı. Fakat her yerde her işte istinadgâhım olan Allah deniz ve düşman gibi iki müthiş düşman arasından sıyırttı.
>
> Köstence'ye çıktım. Burada o yine kaza kaymakamı imiş, züppe bir herif konsolos. Bulunduğum memleket misafirperverlik kavaid ve nezaketsizlik olmasa bu dürzüyü de Cemal gibi ağzını burnunu çarşambapazarına çevirecektim. İlk günü zaten karar vermiştim. Sebebi, bu Lâzlar'ı teşvik ediyor. "Bu beyi bir bahane ile gemiye getirin, elini ayağını bağlayın, geriye

Mustafa Mecdi Bey'in Romanya'daki bunalımlı günlerinde gönderdiği mektuplardan biri (CBA, 01014889-54).

[296] CBA, 01014889-40 ve 41. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 138 numaradadır.

götürün. İstanbul'da nam alırsınız, büyük ikramiye hükümet size verir ve hükümet bu işi yaptığınızdan dolayı size para kazandırır. Hatırınıza gelmeyecek para alırsınız" demiş. İşte bunun üzerine ben de gemiye gittim, fotoğraf çıkarttım, Lâzlar yakalasınlar diye. Tabiî, peşimde herifler var. Konsolos haber alacak, alay için.

...Armut oğlu armut, kimbilir beni kendisi veya tanıdıkları gibi mi zannetti? Mustafa Mecdi dört Lâz'a teslim ve elde mi olur? Tabiî tabancam belimde idi. Bir saat anlattım, fotoğraflar çıkarttım, kimi de kahve içtim. Tabiî, Lâzlar buna cür'et edemediler. Bu fotoğraflardan size de ileride gönderirim. Şimdi fotoğraf filân göndermeyi düşünemiyorum. Zihnen ve dimağen çok perişan haldeyim. Mustafa'yı haşlıyorum. O da amma ukalâ imiş, yahut benim halim mi ....., dün ağladı çocuk gibi. Bağırdım, küfrettiğim için gönlünü aldım amma bilmem ki. Dedim ki, *"Ulan kardaşıma bile neler yaptım, İstanbul'a göndereceğim"* filân ilââhir.[297]

...Yani hakikatte aklen ve dimağen durgunum, unutkanlığım var. Sana bile şu mektubu on altı saatte yazdım. Bir doktora gittim, doktor diyor ki, *"Size yirmi şırınga yapacağım, yalnız bir şartla, başınıza lastik buz torbası vereceğim, yirmi dört saatte üç parti birer saat buz koyacaksınız. Ameliyat da bilâhare olacaksınız. Ondan sonra siz bir orman mıntıkasına gidip çok konuşmayacak, yazmayacak, okumayacak her şeyi unutacaksın. Bilâhare zannediyorum ki iyi olacaksın"*. İşte martaval... Fena imişim, ileride bir sene, bir buçuk sene sanatoryumda kalmaya mecbur olurmuşum.

...Bazen çok buhranım geliyor. Geceleri fena halde bağırıp çağırıyor imişim. Mustafa yanımdaki odada uyanıp kapıya gelip dinliyormuş ve bazen de kapıyı vurup beni uyandırıyor. Annemi sık sık rüyada görüyorum. Hele ne münasebet, zavallı Emin ağabeyimi de sık sık görüyorum. Mesude ablamla bir gece âdetâ karşıkarşıya görüştüm. *"Aaa, Mustafa ne bekliyorsun daha beklemenin sırası var mı bak annemi üzüyorsun haydi kardeşim, çabuk ol"* Hay anasını, uyandım, el'an karşımda bana başımı işaret ediyor, *"Al bu beyaz bezi de bağla vallahi başının ağrısı geçecek kardaşım. Sabiha ablan haindir, seni çok seviyor amma bak bezin sana getirdim"* dedi. Bir elinde Kur'an-ı Kerim, içerisi tavuskuşu tüyleri dolu. *"Bak, ben buradan buraya kadar ezber ettim"* Hülâsa sana birşey diyeyim. O kadar bu rüyalarımdan memnunum ki bana şimdiki hâlimi tamamen unutturuyor.

... Oğlum, ben artık anlıyorum ki bütün felâketler üzüntüler velhasıl herşey, herşey beni insanlıktan çıkardı, benden hayır yok. Bunun zaten mektup yazmasını sevmem, benden mektup filân beklemeyiniz. Topu topu elli-ellibeş senelik aklım fikrim var idi, onu da demek ki

---

[297] CBA, 01014889-46 ile 49 arası. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 142 numaradadır.

kırk dört yaşımda bitirdim. Şimdi tedavisi ile çırpınmaktayım.[298]

...Bu katır oğlu katır üç yumruk fazla değil, haketti. Suratını gözünü patlatmaya kâfidir. En son gün Lâzlar'da gece oluyor, *"Hani söz vermiştiniz, nerede Mecdi Bey, getirmedin"* diyorlar heriflerin kağıtlarını alıyor. *"Ben de size kağıtlarınızı vermeyeceğim"* der.

Bak deyyusun oğluna, nihayet bir iki gün sonra Lâzlar burada. Peşimde iki adam var. Bir gün Mustafa dedi ki *"Köşeden gizli birisi bakıyor"* dedi. Hemen caddeden koştum, herif sır oldu. Hattâ iki evin kapısını acele açtırdım, herifi yakalasa *idim iki bıçak atacaktım. Bereket versin bıçağım yanımda. Romenler'e diyecektim, "Peşimi kolluyor. Ben de sordum, hücum etti, bunu yaptım".* Maamafih o günden beri herhalde daha benim tanımadığım adam geziyor. Ama farkında değilim. İşte, küfrettiğim kimseler bu hergele bozuntularıdır. Kurt kocayınca köpeklerin eğlencesi olur ama lehülhamd kollarım, bileklerim henüz zinde. Ne ise, eğer bir de şu kadar felâket üzerine kuvvetsiz mecalsiz düşüp kendime Allahıma güvenmese idim, Romen doktorunun söylediği gibi zaman beklemeden şifahane mi olur yoksa alafranga tabiriyle sanatoryum mu olsun hemen yollar idim. Derviş Razi'nin dediği gibi bir kuru kelle kaldı.[299]

....Burada konsolos İstanbul'a yazmış. Deyyus bana ve Mustafa'ya pasaport vermiyor. Çok kızıyorum fakat istemiyorum ki bu zamanda bir de bu mesele çıksın. Cemal'e yaptığım gibi bu herifin kafasını patlatacağım ama o zaman teferruatıma girmiş olmaktan çekinerek bu heriflerin müstahak olduğu cezayı bir müddet sonraya tâlik ediyorum. Belki haber aldınız, ben buradayım.[300]

*

O senelerin Köstence'sinde Türkiye'deki yeni rejimin muhalifleri ve bazı 150'likler cirit atıyorlardı ve Ankara'nın endişesi Mustafa Mecdi Bey'in, yani Reisicumhur'un eniştesinin bu kişilerle temas edip siyasî faaliyette bulunması idi!

Ama, Mecdi Bey muhaliflerle hiçbir temasta bulunmadı. Meselâ, Yanya ve Çanakkale savunmalarında önemli hizmetleri olan, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra yurt dışına giden ve muhalif olduğu gerekçesi ile vatandaşlıktan çıkartılan Vehip Paşa birgün Mecdi Bey'in oteline gelmiş, Mecdi Bey'e kartvizitini göndererek görüşme talebinde bulunmuş ama Mecdi Bey rahatsız olduğunu

---

[298] CBA, 01014889-46 ile 49 arası. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 142 numaradadır.

[299] CBA, Mustafa Mecdi Bey'in evrakı içinde, ayrıca numara verilmemiş. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 143 numaradadır.

[300] CBA, A: V-2, D: 79-2b, E: 1-43. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 143 numaradadır.

ve tedavi için İsviçre'ye gideceğini söyleyip Paşa ile konuşmamıştı.[301]

Mecdi Bey'in Makbule Hanım'a, kendi annesine, babasına yahut kardeşlerine posta ile veya elden gönderdiği bütün mektupları da artık önce Hasan Rıza Bey görüyordu. Makbule Hanım mektupları Hasan Rıza Bey'e gösteriyor ve Ankara yazışmalardan haberdar oluyordu. İstanbul Polis Müdüriyeti'nde de Mecdi Bey'in temaslarının kaydedilip yazışmalarının kopyelerinin konacağı bir dosya açılmıştı.[302]

Her taraftan gelen bu baskılar altında bunalan Mecdi Bey, Türkiye'nin Bükreş'teki elçisi olan ve iki defa Fenerbahçe Klübü'nün başkanlığını yapan Sabri Bey'e (Toprak) 10 Temmuz 1929'da bir mektup gönderdi...

Mektupta memleket için nasıl çalıştığını anlatıyor, siyasetle ilgilenmediğini, devletten de hiçbir zaman para almadığını ve gelirini alnının teriyle kazandığını yazıp senelerden beri onbinlerce lira vergi verdiğini söylüyordu. Hastalığından bahsediyor, ameliyat olması gerektiğini anlatıyor ve şikâyetlerini sıralıyordu: Pasaport talebi reddedilmişti, Köstence Konsolosu Mustafa Âgâh Bey, Romanya'ya geldiği motorun kaptanı ile tayfasını günlerce sorguya çekmiş ve kendisini kaçırarak Türkiye'ye götürdükleri takdirde hükümetten ikramiye alacaklarını ve iş bulup para kazanacaklarını söylemişti. Mecdi Bey, kendisine ve yanında bulunan uşağına beş gün içerisinde pasaport verilmesini, verilmediği yahut vatandaşlıktan çıkartıldığı takdirde de bilgilendirilmesini istiyordu.[303]

Romanya'ya Mustafa Mecdi Bey'in beraberinde giden ve orada takip altında tutulan uşağı Mustafa, 26 Temmuz gecesi bir Romen vapuru ile İstanbul'a döndü. Köstence Konsolosu Âgâh Bey, Mustafa'nın dönüşünü hemen Hariciye'ye bildirdi,[304] Hariciye de iki gün sonra Cumhurbaşkanlığı'nı haberdar etti.[305]

*

Makbule Hanım, kocasından boşanıp boşanmama konusunda sık sık fikir değiştiriyor, Mecdi Bey mektuplarında Makbule Hanım'ı ayrılmaktan vazgeçirmek için yalvarıyor, hanımına hem evliliklerinin devamı, hem de Mustafa Kemal'in hiddetinin son bulma-

---

[301] CBA, 01014889-76 ve 77, Hasan Rıza Bey'in elyazısı ile olan nüsha: CBA, 01014889-72 ile 75 arası. Bu konudaki yazışma, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 131 numaradadır.

[302] CBA, 01014889-76 ve 77.

[303] CBA, 01014889-70 ve 71. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 132 numaradadır.

[304] CBA, 01007565-1.

[305] CBA, 01007565.

sını sağlaması için diller döküyordu.

Mecdi Bey mektuplarında *"hastayım"* diyor, *"aklının başında olmadığını"* söylüyor ve ruhî bunalımı ifadelerinden ve üslûbundan hemen anlaşılıyordu. *"Yalnız ve şüpheli bir muhit içinde kaldığını, dolayısıyla kızgın bir güneş altında sessiz, kavurucu bir çöl ortasında boğula boğula şuurunu kaybetmiş bir halde feryad ettiğini"* yazıyor, bazı mektuplarında karısına olan sevgisini de romantik sözlerle ifade edip mektubu *"Seni ebediyyen seven hasta Mustafacığın"* diye imzalarken,[306] beraberliklerinin devamı konusunda ağabeyini ikna etmesini de istiyordu:

> ...Ne için sükût ediyorsun? Yoksa Mustafa'nı unuttun mu? Unuttunsa işte sana Mustafa kendini hatırlatıyor. Fakat senin kalbin beni unutmaya razı olmaz. Bilirim ki sen arzu ettiğin şeyi yapabilirsin. Bir daha ağabeyine müracaat etmek lüzumunu hissediyorsan bunu kemal-i cesaretle yap. Herhalde Paşa'nın muvafakatini istihsal edeceğine eminim.
>
> ...Sana kalbiyle ve rûhuyla merbut olan Mustafa'nı bu kadar yorgunluktan çıktıktan sonra üzme, sana kavuşmaklığım için sadıkane ve vefakârâne avdet etmekliğim hakkında cevap ve mektubunu gönder. Sevgili ruhum Makbuşum.[307]
>
> ...Kocanın sana olan fazla merbutiyet ve sevgisini, kabahatini bu fedakârlığınla affetmiş ol ve Mustafa'nın sana açtığı agûşuna cesaretle atıl. Sana her suretle merbut bir zevc ve kalbi hâmil olan Mustafa'na koş. O kollarını açmış ve kalbinde sırf sana tahsis ettiği yuvayı boş bırakma. O yuvaya seni Mustafa davet ediyor. Ürkme, korkma yürü. Bu yürüyüşün sahil-i saadete ve ikinci defa bizi isâl edeceğine kanî ol. Aksini düşünmek her ikimiz için mucib-i fecaat olacaktır.[308]

Aynı mektubunda, karı-koca arasındaki bağlılığa örnek olarak Zübeyde Hanım'ın Ali Rıza Bey'e olan sadakatini gösteriyordu:

> ...Valide-i merhumun pederiniz Ali Rıza Bey'e olan sadakati bana birçok defalar on seneden beri tekrar ederek senin de bu sadakat ve vefakârlıkta olduğuna ait taahhüdâtını hatırlayarak işte bu vazifeni sana hatırlatıyorum. Makbuş, işte sırat köprüsü.[309]

Mecdi Bey kendisine gelen mektupları ruhî bunalımının arttığı

---

[306] CBA, 01014889-55 ve 56. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 64 numaradadır.

[307] CBA, 01014889-55 ve 56. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 90 numaradadır.

[308] CBA, 01014889-57. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 92 numaradadır.

[309] CBA, 01014889-57. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 92 numaradadır.

dönemlerde aynen kopyalayıp paragraflara ayırarak yorumlamış ve mektupları yazan kişilere bu metinleri yaptığı yorumları da yazarak göndermiş ve paragraflarda geçen cümlelerde ne demek istediklerini sormuştur.

Makbule Hanım'ın Romanya'da bulunan Mecdi Bey'e yazdığı mektupların orijinalleri elimizde olmamasına rağmen, bu mektupların önemli olanları Mecdi Bey'in bu tuhaf hareketi, yani kopyalaması sayesinde bize ulaşmıştır.

Bazı mektuplarında Mecdi Bey'in artık dönmesini istemekte ve *"Sinirlerini yatıştır, acele gel. Hangi vapurla geleceğini telgrafla bildir. Bundan sonra bilâtereddüt ilk vasıta ile gel. Şunu da söyleyeceğim ki, bu fırsatı kaçırırsan, gelmezsen yapacağım birşey kalmayacaktır. Sana gelecek fenalığın önünde ben varım. Sana en büyük teminatı ben veriyorum"* demekte; Mecdi Bey de cevaben *"Yanıma, hasta kocanın yanına gel de söz dinlemeye beraberce idman edelim olmaz mı? Makbuşum e mi? ...Senin bana dediğin gibi, ben sevgili Makbuşuma gür sesimle diyorum ki: Erkânıharpliğine diyeceğim yoktur"* diye yazmaktadır.[310]

Makbule Hanım'ın ettiği bazı sözler Mecdi Bey'in kulağına gitmiş olmalı ki, bir başka mektubunda hayli sert bir üslûp kullanmakta, hattâ Makbule Hanım'ın daha önce ağabeyi Mustafa Kemal'in aleyhinde de birşeyler söylediğini hatırlatmakta, bu sözleri *"çocukça sözler"* diye nitelemekte, Makbule Hanım'ın söylediklerine ona karşı hissettiği muhabbet sebebi ile karşılık vermediğini yazıp *"Bunu suistimal etme"* demektedir.

Mecdi Bey mektubunda hanımına kızgınlıkla başka sözler de etmekte, onun *"mektep ve medrese görmediğini ve tahsilsiz büyüdüğünü"* söylemekte ve Makbule Hanım'ın iddiaları karşısında etrafındakilere hiçbirşey anlatmamasının sebebinin de *vicdanî sebepler* olduğunu yazmaktadır:

> ...İki buçuk sene evveline kadar da bana ağabeyin hakkında şöyledir, böyledir diye birçok çocukça sözler sarfetmiştin. Çocukluk ettiğin, iki erkek aralarındaki uçurumun dümdüz bir hâle gelerek veya yamru yumru olsa da herhalde uçurumun karşısında kendini ben değil, ağabeyin sana gönderecek kadar metin ve hakikatbîn bir zât olduğunu iyi bil. Ben sırf sana olan muhabbet ve sevgi ve merhamet zaafıma hakim olamayarak bugüne kadar kaçıyorum. Buna erkeklik gururum ve düşüncem, sana karşı muhabbetim zaafı mani ise sen bunu suistimal etme.

---

[310] CBA, 01014889-34. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 93 numaradadır.

Çünki, senin mektep ve medrese görmediğini ve tahsilsiz büyüdüğünü bile bile almaklığımdır ki, yaptığın çocuklukları bu tahsilsizliğin icabı diyerek kabul ederek bu gibi harekâtının ref' ve izâlesine *"vur abalıya"* fehvâsınca samimî gayretini müdrik ve vicdan vazifem telâkki ederek senin haksız ifşaatına mukabeleten beni de rastgelene anlatmak, söylemekten ve yazmaktan menediyor. *"Debbağ sevdiği deriyi yerden yere vurur. Bazen sevmediği deriye kızar da sevdiği deriyi parça parça eder"* fehvâsınca züğürt tesellisi ile teselli oluyorum.

Yok, bunca senelerden beri olan samimî, kat'î tenbihâtıma, irşâdât ve ihtârâtıma rağmen şuna veya buna bildiğin istediğin gibi anlatmakta ve saklamamakta ısrar edersen, ben de mukabele edecek olursam, gerek ağabeyinin ve gerek hakikati hakikat olarak işiteceklerin nazarında bulunacağın vaziyet senin hakkında da meserretbahş olmayacağını bir ikaz, irşad vazifem olmak üzere samimi bir baba, ağabey, kardeş, arkadaş ve muhabbetkâr bir zevc sıfatıyla hatırlatmış olurum. Sözlerimi su-i tefsir ve tehdit mahiyetinde kabul edersen çok küçüklük edersin. Bilâkis çok samimi bir ruhla ifade edilmiş vesâyâ olarak kabul edersen en makul ve en sâlim bir şekilde düşünmüş olursun.[311]

*

Makbule Hanım Mecdi Bey'e karşı olan hiddetini yatıştırıp boşanmaktan vazgeçti ve kocasının memlekete dönebilmesini sağlamak maksadıyla Mustafa Kemal'e tavassutlarda bulundu.

Bükreş'te bulunan Mecdi Bey'e 1929 Eylül'ünün ortalarında gönderdiği bir mektubunda *"Dün tekrar biraderim ile görüştüm. Hasta hasta oraya kadar gittim. Fakat memnunen avdet ettim. İşte sana senin memnun olacağını zannettiğim havadisleri bildiriyorum. Biraderime yalvardım. Biraz da yalvardım, biraz da ağladım. Mesele bitti. "Madem ki böyledir, benim tarafımdan da yaz, kendisine hiçbirşey yapılmayacaktır'* [dedi]. *...Herhalde ağabeyimin yardımını talep edeceğimiz şüphesizdir. Bunu da söyleyeceğim ki Mustafa Bey, bu fırsatı da kaçırır gelmezsen benim yapabileceğim hiçbirşey kalmayacaktır"* diye yazmaktadır.[312] Ama, Mustafa Kemal eniştesinin memlekete döneceğinden pek emin değildir ve Makbule Hanım'a kızgınlıkla *"Hahaha, gelecek, emin ol"* diye takılmıştır.[313]

---

[311] CBA, 01014889-35. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 94 numaradadır.

[312] CBA, 01014889-34 ve 54. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 73 numaradadır.

[313] CBA, 01014889-54. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 72 numaradadır.

Makbule Hanım, kocasına o günlerde şimdi elimizde Mustafa Mecdi Bey'in çıkarttığı kopyesi bulunan bir mektup daha yazdı. Mektupta *"Bundan sonra kocam olmak isterseniz benimle ve ağabeyimle doğrudan doğruya ve bilâvasıta muhabereyi tesis etmeniz lâzım gelir"* diyor, yani Mecdi Bey'e barışmak istediği takdirde ya kendisi yahut ağabeyi Mustafa Kemal ile bizzat temas etmesi gerektiğini söylüyordu.

Mecdi Bey, Makbule Hanım'ın bu sözleri Mustafa Kemal'in telkini ile söylediğini düşündü ve Paşa'ya bir mektup gönderdi. Makbule Hanım'ı kıskançlıkla suçluyor, aralarındaki anlaşmazlıkları şimdiye kadar Paşa'ya hissettirmemeye çalıştığını ve bu sebeple Paşa'dan uzak durduğunu yazıyor ama hanımının bilmeden ve saflıkla yaptığı teşebbüslerin Paşa nezdinde fena bir neticeye varmasından endişe etmesi üzerine istirhamlarda bulunmaya başladığını söylüyordu. Makbule Hanım'a yazdığı mektupların birer suretini de Paşa'nın olup bitenleri yanlış anlamasına mâni olmak maksadıyla Salih Bey'e yollamıştı ve kendisini affettiği için Mustafa Kemal'e teşekkür ediyordu.[314]

Bu mektubun ardından bir çeşit *temiz kâğıdı,* yani Köstence'de bulunduğu sırada Türkiye Cumhuriyeti için *muzır* olan kişilerle bir teması olmadığını gösteren bir yazı alma ihtiyacını hisseden Mecdi Bey, kendisini zorla geri gönderebilmek için kaçırılması dâhil her yolu deneyen Köstence Konsolosu Âgâh Bey'e müracaat etti ve 23 Eylül 1929'da istediği belgeyi aldı.

Görev süresi bittiği için Türkiye'ye dönmek üzere olan Âgâh Bey'in *Türkiye Cumhuriyeti Köstence Konsolosluğu* antetli kâğıda yazıp imzaladığı ve konsolosluğun mührünü taşıyan belgede şöyle deniyordu:

> Köstence'de Karol Caddesi'nde Komersiyal Oteli'nde sâkin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından Mustafa Mecdi Bey'in Köstence'den ayrıldığım 22 Eylül 1929 (yirmi iki Eylül dokuz yüz yirmi dokuz) tarihine kadar Köstence'de bulunan yüzellilik eşhas ve firârîler, ecnebî mahâfili ve yerliler ve matbuat-ı mahalliye ile Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde bir günâ münasebette bulunduğunun görülüp işitilmediğine dair istida ile vâki müracaatı üzerine işbu vesika tanzim ve itâ kılındı.[315]

Ama, Makbule Hanım o günlerde yine fikrini değiştirip boşanmaya karar verdi, hattâ mahkemeye de müracaat etti ve Mecdi Bey'in mektuplarına cevap vermemeye başladı.

---

[314] CBA, 01014889-22. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 105 numaradadır.

[315] CBA, 01014889-33 ve 59.

Hanımının boşanma kararından haberdar olmayan Mecdi Bey, 27 Eylül'de hem Makbule Hanım'a hem de Mustafa Kemal'e Bükreş'ten birer telgraf yolladı. Makbule Hanım'a yolladığı telgrafta kalbî bağlılığını göstermek için İstanbul'a dönmeye karar verdiğini söylüyor, karısından vefa ve bağlılık cevabı bekliyordu:

> İstanbul Arnavutköy, Kuruçeşme 1/1 numara Makbule Hanımefendi'ye,
>
> Hasta dimağımdaki evhamın izalesi için yazılıp belki sizi rencide etmiş olan mektuplarımın cevapsız bırakılmasına rağmen size karşı merbutiyet-i kalbiye ve ruhiyemin ispatı için İstanbul'a avdete karar verdim. Vefa ve merbutiyetinizin fiiliyatını cevabınızla izharını beklemekteyim. Hürmetler.[316]

Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta da ruhî bakımdan rahatsız olduğunu söylüyor ve hanımına kavuşabilmesi için Mustafa Kemal'in affını istiyordu.

Mustafa Mecdi Bey'in Romanya'dan 27 Eylül 1929'da Makbule Hanım'a gönderdiği özür telgrafı (CBA, 01014889-31).

> Constantinople,
> Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne,
>
> Şimdiye kadar vuku bulan bütün kusurlarımın hasta dimağımı sarmış olan evhamıma bağışlayarak mazhar-ı af ile görülmemi, kalben ve ruhen merbut olduğum refikama biran evvel kavuşturulmama müsellem-i cihan olan âlî ve necâbet-i ruhiyenizin fiiliyatını beklemekte olduğumu tâzimle ellerinizden öperek arzeylerim efendim.[317]

Mecdi Bey, telgrafların ardından konsolosluktan aldığı yazıyı da bir mektup ile beraber Mustafa Kemal'e gönderdi. Romanya gibi Türkiye'nin gözünde şüpheli şahısların yaşadığı bir yerde bulunduğu sırada âsâbının ve işlerinin bozulmuş olmasına rağmen kendisine leke sıçratmamaya çalıştığını ve Cumhuriyet'in düşmanları ile hiçbir şekilde teması olmadığını gösteren belgeyi de hareketle-

---

[316] CBA, 01014889-30.

[317] CBA, 01014533-2.

rinin müsamaha ile karşılanıp affedilmesi için yolladığını söyledi. Mecdi Bey mektubunun sonunda *"rûhen ve kalben bağlı olduğu refikasına biran evvel kavuşabilmesini sağlamasını"* da Mustafa Kemal'den ellerinden öperek rica ediyordu.[318]

Bu telgrafların ve mektupların neticesi birkaç gün sonra belli oldu ve Çankaya'nın Genel Sekreteri Tevfik Bey, 29 Ekim 1929'da Bükreş Elçisi Sabri Bey'e gönderdiği şifreli bir telgrafla Reisicumhur'un Mecdi Bey ile ilgilenmediğini, ortada affı gerektiren bir durum bulunmadığını ve Mecdi Bey'in her hareketinde serbest olduğunu bildirdi.

> Mustafa Mecdi Bey, affedilmesi hakkında Reisicumhur Hazretleri'ne ve diğer zevâta telgraflar çekmektedir. Reisicumhur Hazretleri kendisiyle ve harekâtı ile alâkadar değillerdir. Ortada affı mucip bir hal ve vaziyet de görülmemektedir. Binaenaleyh kendisi harekâtında tamamen serbesttir. Mumaileyhe bu hususun tebliğine delâlet buyurulmasını rica ile arz-ı ihtiram eylerim.[319]

Sabri Bey, Mecdi Bey'i gelen telgraftan 5 Ekim'de haberdar etti; 15 Ekim'de Cumhurbaşkanlığı'na,[320] 17 Ekim'de de Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'e *"Mustafa Mecdi Bey'e tebliğ ettim. Çok mütehassis, memnun oldu. Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin ellerinden öperek arz-ı teşekkürat ve tâzimat eyliyor. Zât-ı âlîlerine de tavassut-ı hayırhâhânelerinden dolayı teşekkürlerini takdim eyliyor. Pazartesi vapuru ile hareket edecektir"* diye yazarak tebliği yaptığını bildirdi.[321]

*

Mecdi Bey, Makbule Hanım'ın boşanma dâvâsı açtığından affedildiği konusunda Ankara'dan gelen mesajı almasından birkaç gün sonra haberdar oldu...

Önce, Makbule Hanım'a bir mektup gönderdi. 9 Ekim 1929'daki mektubunda bu işten vazgeçmesini ve gerekirse ağabeyi ile konuşmasını ve ricasına Mustafa Kemal'in de muvafakat göstereceğini yazıyordu:

> ...Bilirsin ki, ben sensiz yaşayamam. Benim için ölüm demektir. Bunu sen de iyiden iyiye kalben tasdik edersin. Evet, bu kahramanlığı göster. Muhterem ağabeyinize ikinci defa müracaat mı

---

[318] CBA, 01014889-25, 26 ve 27. Mustafa Mecdi Bey'in elyazısı ile olan diğer nüsha: CBA, 01014889-61.

[319] CBA, 01014533 ve 01014533-1.

[320] CBA, 01014889-20.

[321] CBA, 01014889-18.

> lâzım geliyor, kemâl-i cesaretle yap. Paşa'nın kalbi büyüktür, affederler ve muvafakat ederler. Elverir ki sen bu cesareti göster. Mustafacığının ölüm ve idam fermanı olan verdiğin vekâleti ve mahkemeye istidanı geri al. Yırt, parçala. Parçalarını bana gönder. Ben de burada yakayım. Ölüm fermanı dikenleri gül olsun. Bu gülün üstüne basıp oraya gelip sana kavuşayım, gülistan hayatı geçirelim. Bu maksatta yürü, adımını cesaretle at, göreyim seni.[322]

Mecdi Bey, Makbule Hanım'ın ardından Mustafa Kemal'e de yazdı ve affedildiği haberinin getirdiği memnuniyetin Makbule Hanım'ın boşanma kararını işitmesi üzerine derin bir meyusiyete döndüğünü anlattı. Paşa'ya yıkıcılığın değil yapıcılığın yakıştığını söyledi, yıkılmaya mahkûm vatanı ve on beş milyon kişiyi kurtardığı gibi on iki seneye yaklaşan yuvasını da kurtarmasını yine ellerini öperek rica etti; yani kızkardeşini boşanmaktan vazgeçirmesini istedi.[323]

Makbule Hanım'ın boşanmakta kararlı olduğunu gören Mecdi Bey'in Bükreş Elçiliği'ne boşanma dâvâsının durdurulması için müracaatlarda bulunması üzerine Çankaya'nın Genel Sekreteri Tevfik Bey, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'e 16 Ekim'de gönderdiği yazıda *"Reisicumhur Hazretleri'nin her vakit olduğu gibi bu isle alâkadar bulunmadığını"* tekrarladı, *"Mecdi Bey kaybolduğu için dâvânın kolay neticeleneceğini"* yazdı, Mustafa Kemal'in Bükreş'e bu şekilde bilgi verilmesini istediğini söyledi ve *"Mustafa Kemal'in boşanma konusu ile alâkadar olmadığını"* da vurguladı.[324]

*

Mecdi Bey bütün bu hadiselerden sonra, Bükreş Elçiliği'nden aldığı pasaportla 22 Ekim 1929'da, beş ay boyunca pasaportsuz olarak kaldığı Romanya'dan İstanbul'a döndü. 21 Kasım'da Makbule Hanım'a gönderdiği telgrafta *"Bu gece on birde hareketle yarın üçte İstanbul'dayım. Hürmetler"* diyordu.[325]

Polis, Mecdi Bey'i İstanbul'a gelmesinin ardından sıkı bir takibe aldı. İstanbul Valisi Muhiddin Bey, 22 Ekim'de Mustafa Kemal'in Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Bey'e gönderdiği telgrafta *"Şimdi limanımıza gelen Romanya vapuriyle Mustafa Mecdi Bey muntazam pasaportu hâmilen gelmiş ve karaya çıkmasına müsaade edil-*

---

[322] CBA, 01014889-68. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 101 numaradadır.

[323] CBA, 01014889-21. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 104 numaradadır.

[324] CBA, 01014889-19.

[325] CBA, 01014889-17.

miştir. Arnavutköyü'ndeki evine ait tedbirler alınmıştır efendim" diyordu.[326]

*

Mecdi Bey'in İstanbul'a dönmesinden sonra Makbule Hanım ile tekrar biraraya gelmesine kadar nerede yaşadığını bilmiyoruz...

Hanımının başlattığı boşanma muamelesi devam ettiği için, müşterek evleri olan Arnavutköy'deki yalıda beraberce kalma ihtimali zayıf olduğundan ailesinin yanında kalmış olabilir...

Mustafa Kemal de kızkardeşinin artık boşanması gerektiğini kabul etmişti. Makbule Hanım'ın ne arzu ederse yapmasını söylüyordu ama kendisinin bu işe karıştırılmamasını ister gibi idi.

Çankaya'nın Genel Sekreteri Tevfik Bey, Mustafa Kemal'in o sırada İstanbul'da bulunan Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Bey'e 18 Kasım 1929'da gönderdiği telgrafta *"Hanımefendinin arzusu dahilinde harekette serbest olduklarını söylediler. Bir münasip hâne tutulmak zaruridir"* diyordu.[327]

Bütün bu gelişmeler üzerine Mecdi Bey, boşanmaya mâni olması için Mustafa Kemal'e birkaç mektup daha gönderdi.

27 Kasım'da iki mektup birden yazdı. İlk mektubunda *"Paşa'nın vereceği nasihatlerin Makbule Hanım ve kendisi için on iki seneden beri devam eden aile ocağında sönmeye yüz tutmuş olan saadetin nurlanmasını temin edeceğini"* söylüyor,[328] diğer mektubunda da *"Tavassutunuzu sabırsızlıkla bekliyorum"* diyordu.[329]

Fakat, Mustafa Kemal her ne düşündü ise düşündü, ne yaptı ise yaptı, bir ay sonra boşanmaya mâni oldu ve Mecdi Bey'i de Hasan Rıza Bey vasıtası ile vaziyetten haberdar etti!

Mustafa Kemal'e 25 Aralık'ta yazdığı teşekkür mektubunda "... *Lütfunuzun mesut neticesi kadar, bendenizi müteşekkir ve minnettar etti. ...Şükran borcumu, himaye ve irşadınızla canlanan yuvamız saadetine itina ile ödemeye çalışacağım. Şükran ve minnetlerimi aynı vasıtayla takdimden kendimi alamadım"* diyordu.[330]

*

Mecdi Bey, 1929'da Romanya'ya kaçması ile neticelenen iflâsının

---

[326] CBA, 01014889-16.

[327] CBA, 01014889-9.

[328] CBA, 01014889-7. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 108 numaradadır.

[329] CBA, 01014889-5 ve 6. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 109 numaradadır.

[330] CBA, 01016510-564 ve 564-a. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 110 numaradadır.

ardından memlekete dönünce herşeye yeniden başlamak istedi ve birbirlerinden tamamen farklı alanlarda iş yapma merakından bir türlü vazgeçmediği için yine birbirinden farklı sektörlere atıldı.

Hacizlerin ardarda gelmesine rağmen bu defasında madenciliğe de soyundu, kardeşi Ömer Hulûsi ile beraber 30 Ocak 1932'de Kozlu'daki bir kömür ocağını ocağın büyük hissedarı olan Drage Gregoviç ismindeki bir hanımdan otuz seneliğine kiraladı.[331]

1929'da petrolü damıtarak mazot ve motorin hâline getirmek için *"Mustafa Mecdi Nizami ve Şürekâsı Madenî Yağlar Şirketi"* isminde dört ortaklı ve on beş bin lira sermayeli bir şirket, sonra da Şişli'de de bu iş için bir fabrika kurmuştu.[332] Fabrikası için Romanya'dan 12 bin ton petrol ithal etti, bir kısmını getirttiği petrolü depo masrafı vermemek için açıkta demirlettiği tankerde tuttu ve bu uygulamayı resmî makamlara onaylattı.

Ama diğer işleri berbat vaziyette idi, peşpeşe icralar ve hacizler yağdı! Maden işi ile uğraştığı sırada sahibi olduğu ve üzerinde haciz bulunan Şişli'deki Turan Madenî Yağlar Fabrikası, 4 Nisan 1932'de İstanbul 3. İcra Dairesi tarafından alacaklılardan Hüseyin Bey'e 1205 liraya satıldı.[333]

Şanssızlık yakasını bir türlü bırakmıyordu! Meclis'in 19 Nisan 1934'te kabul ettiği kanunla akaryakıt ile madenî yağlardan alınan gümrük resmi ile vergiler yükseltildi, muafiyetler de kaldırılınca Mustafa Mecdi Bey ithal ettiği petrolden birşey kazanamaz vaziyete geldi ve devletten tazminat olarak 50 bin lira talep etti. Meclis'in dilekçe komisyonuna müracaat etti, hukuk profesörlerinden haklı olduğuna dair mütalâalar aldı ve kanunun yayınlanmasından önce bir çare olarak Makbule Hanım'a ağabeyi Mustafa Kemal'e bir mektup yazdırıp kanunun yayınlanmamasını yahut kendilerine bir ayrıcalık yapılmasını istetti.

Makbule Hanım, Mustafa Mecdi Bey tarafından dikte ettirildiği belli olan 29 Mart 1934'teki mektubuna *"Siz ağabeyimi bu mektubumla rahatsız ettiğimden dolayı büyük kalbinizden aflar dilerim. Müsaadenizle sizinle dertleşeceğim"* diye başlıyor; petrol ile ilgili kararı gazetelerde gördüğünü, telâşa düştüklerini, bu işe bütün varlıklarını feda ederek girdiklerini söyleyip *"Ağabeyciğim, size minnetlerle iltica ediyorum. Kardeşinin bu kadar üzülmesine razı olmayacağınıza emin bulunduğum için bu mektubu yazıyorum"* dedikten sonra kanunun çıkmasına mâni olunmasını istedi ve aksi

---

[331] CBA, 01014894-76 ve 77.

[332] *Sicilli Ticaret Gazetesi ve Piyasa Cetveli,* 9 Mayıs 1934.

[333] CBA, 01014894-125.

halde perişan olacağını yazdı.[334]

Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde üzerinde tarih bulunmayan ve Makbule Hanım'ın mektubundan sonra, yani 1934'te Mustafa Kemal Paşa tarafından yazdırılmış olan bir talimat var. Belgede konu hakkında Kâzım Paşa'dan bilgi alındığı ve Mustafa Mecdi Bey'in bu miktarda petrolü satın alacak parasının olmadığı söyleniyor, *"Kocasından ciddî şekilde bilgi edinmesi"* isteniyor ve *"Hareketinin doğru olmadığını, böyle gayrıkanunî işleri hiçbir makamın yapmaya gücünün yetmeyeceğini tarafımdan anlatınız"* deniyor.

Talimatta ismi geçen Kâzım Paşa o günlerdeki Meclis Başkanı Kâzım Özalp, kocasından ciddî olarak bilgi alması istenen de, Makbule Hanım'dır:

> 1. Malûmunuz olan sualleri soracaksınız.
>
> Kâzım Paşa vaziyeti anlattı. Ankara gidiş geliş 12.000 ton ham petrol yeni kanun çıkmadan evvel alınmış. Romanya'da bulunuyormuş. Bu petrolün memlekete sokulmasını temin için bu miktar petrol takriben 60.000 lira eder. Kendilerinin 60.000 lirası yoktur. Bir yerden istikraz ettiklerine dair haberimiz de olmamıştır. Binaenaleyh bu petrol kendilerine ait olamaz. İşin içyüzünü izah etsin. Bilmiyorsa kocasından ciddî olarak istizah etsin.
>
> 2. Neticede hareketinin doğru olmadığını, böyle gayrıkanunî işleri hiçbir makamın yapmaya muktedir olmadığı, nitekim Kâzım Paşa'nın da teşebbüsü müsbet netice vermediğini kendisine tarafımdan anlatınız.[335]

Mustafa Kemal Paşa kızkardeşi ile eniştesinin maddî menfaatlerini korumak için hukuku zorlamadı, neticede kanun Makbule Hanım ile Mustafa Mecdi Bey'in istedikleri değişiklikler yapılmadan yayınlandı, Mustafa Mecdi Bey bunun üzerine daha büyük maddî sıkıntıya düştü ve borçları daha da arttı. Alacaklıları arasında Çanakkale ve İstiklâl Savaşı'nın kumandanlarından Selâhadin Âdil Paşa da vardı[336] ve Mustafa Mecdi Bey 1934 ilkbaharında değil borçlarını, fabrikasının su faturasını,[337] daha sonra da havagazı faturalarını[338] bile ödeyemeyecek hâle gelmişti. Belediye, bankalar, elektrik ve sular idaresi, telefon şirketi, şahıslar, avukat, terzi, bakkal, garaj, tuğlacı, demirci, kepekçi ve celep de alacakla-

---

[334] CBA, 01014894-63. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 50 numaradadır.

[335] CBA, 01014894-6.

[336] CBA, 010202233-4.

[337] CBA, 01020208 ve 01020210.

[338] CBA, 01020236.

rını istiyorlardı.

Arşivde, Mustafa Mecdi Bey'in petrol şirketi hakkında Mustafa Kemal'in yaptırdığı belli bir tahkikatla ilgili ve üzerinde yine tarih bulunmayan fakat 1934'te yazıldığı anlaşılan bir sualler listesi bulunuyor:

> 1. Mustafa Mecdi Bey fabrikaya sahip midir? Vesaik-i tasarrufiyyesi yolunda mıdır? Ve ne suretle tesahüp etmiştir?
> 2. Bu fabrikanın iki-üç sene evvel alacaklılar tarafından haczedilerek icraca satılığa çıkarıldığı gazetelerde görülen ilânlardan anlaşılmıştı. Sonradan nasıl olup da Mustafa Mecdi Bey'in yedinde kalmıştır?
> 3. Fabrika ne vakitten beri hâl-i faaliyettedir? Ve günde ne mikdar iş çıkarmaktadır?
> 4. Elyevm çalışıyor mu ve yedinde ham petrol stoku var mı? Varsa mikdarı?
> 5. Fabrikanın şimdiye kadar getirttiği ham petrol kimin namına ve nereden getirtilmiştir ve bunların bedeli ne suretle ödenmiştir (yani defaten mi, taksitle mi?)
> 6. Mustafa Mecdi Bey bu sene şubat ayında Romanya'dan mukavele ile 12 bin ton ham petrol aldığını ve bu mukavelenin mahallî ticaret odasından ve elçiliğimizden musaddak olduğunu Büyük Millet Meclisi'ne verdiği[ni] istidada iddia ediyor. Bu vesikanın asılları tedkik ve birer sureti çıkarılarak irsal edilmelidir.
> 7. Bu 12 bin ton için 15 bin lira para verdiği de iddia ediliyor, doğru mudur? Ve defterlerinde mukayyet midir?
> 8. Alelumum hesaplarının ve defterlerinin kontrolü.[339]

Tahkikat yapılıp bütün bu suallere cevap verildi[340] ve hemen o günlerde Çankaya'dan Mustafa Mecdi Bey'e bir talimat gönderildi: Bütün işlerini bırakması isteniyor, itibarının korunacağı, tedavi ettirileceği ve kendisi ile hanımına Ankara'da yeni bir ikametgâh temin edileceği söyleniyordu:

> 1. Mustafa Mecdi Bey her nevi ticaret işlerinden, komisyonculuk, şirket teşkili gibi şimdiye kadar maddî-manevî zarardan başka birşey görmediği işlerden kat'iyyen çekilecek ve bundan sonra da iştigal etmeyecektir.
> 2. İşlerinin içyüzü, borçlarını ve suret-i umumiyede malî ve ticarî vaziyetini olduğu gibi vesikalar ile beraber izah ve irae edecektir.
> 3. Ben kendisine haysiyet ve itibarını mahfuz tutacak bir vazife bulacağım.

---

[339] CBA, 01014894-2 ve 3.

[340] CBA, 01014894-26 ile 29 arası.

4. Ben kendilerine en iyi şerâiti hâvî mesken tedarik edeceğim. İstanbul'daki yalı ve dükkânları satacağız. Beyhude tamir ve muhafaza meşguliyetinden ve masrafından kurtulmuş oluruz. Derhal icabına tevessül. Kendileri, Ankara'ya nakledeceklerdir.

5. Ben kendilerine memnun olacakları bir vaziyet temin edinceye kadar birkaç ay geçebilir. Düşündüğüm, bu müddet zarfında kendisini ciddî surette tedavi ettirmektir. Bunun için profesörlere muayene ettirilecek ve mevcut rahatsızlıkları tespit edecektir. Bundan sonra Avrupa'da tavsiye olunacak sanatoryuma karı-koca birlikte gideceklerdir. Birkaç ay bu suretle tedavi olunarak şişmanlığını ve hastalıklarını atar. Biraz da dünya görmüş olur. Tabiî bütün bu masrafları tetkik ederiz, vereceğim.

6. Avdetlerinde doğrudan doğruya Ankara'ya gelirler. Ben de orada iyi bir ikametgâh hazırlarım. Herhalde İstanbul'dan alâkalarını keserler.

7. Şimdi oturdukları evi derhal tahliye ederek saraya naklet-melidirler.[341]

Makbule Hanım da hatıralarında Mustafa Kemal'in Mustafa Mecdi Bey'e ısrarla *"Ankara'da oturacaksınız, herkesten evvel siz buraya temel atın"* dediğini, kocasının bu isteği her nedense kabul etmediğini söyledikten sonra *"Fakat birçok ticaret yüzünden kanuni üzüntüler oldu aramızda. Bu üzüntümüzü telâfi için cebren bizi yanına almaya mecbur oldu"* diye yazmaktadır.[342]

Mustafa Mecdi Bey'in Çankaya Özel Kalemi vasıtası ile Mustafa Kemal'den aldığı 30 bin liranın makbuzu (CBA, 01020206-1).

*

Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki Mecdi Bey'e ait evrak arasında bulunan bazı belgeler, Mustafa Kemal'in eniştesinin vaziyetinin düzelmesi için bizzat devreye girdiğini, iki partide toplam 53 bin lira verdiğini ve İş Bankası'ndan aldığı 30 bin lira krediye karşılık olarak bankaya 30 bin lira kefalet akçesi yatırdığını gösteriyor.

Mustafa Mecdi Bey'in imzasını taşıyan 2 Ağustos 1934 tarihli ilk belge Hasan Rıza Bey'in Genel Sekreterlik görevlilerinden Memduh Bey vasıtası ile gönderdiği 30

[341] CBA, 01014894-4 ve 5.

[342] Makbule Hanım'ın hatıralarından. Hatıraların tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 1 numaradadır.

bin liranın, 7 Ağustos 1934 tarihli ikinci belge de Mecdi Bey'in yine Hasan Rıza Bey'den aldığı 23 bin 900 liranın makbuzlarıdır.[343] İş Bankası Ankara Şubesi'nin 23 Şubat 1935'te Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği dekontta da Mustafa Mecdi Bey'in borcu için bloke edilmiş olan, yani Mustafa Kemal'in bir çeşit kredi teminatı olarak gösterdiği 30 bin liranın iade edilerek 2 numaralı hesaba kaydedildiği bildirilmektedir.[344]

Mustafa Mecdi Bey'in Mustafa Kemal'den Hasan Rıza Bey vasıtası ile aldığı 23 bin 900 liranın makbuzu (CBA, 01020206).

Mustafa Mecdi Bey'in borçları 1934'ün yaz aylarında böylelikle temizlendi ve Mustafa Kemal eniştesine *"haysiyet ve itibarını mahfuz tutacak"* vazifeler buldu. Mecdi Bey önce 1935'te milletvekili yapıldı, TBMM'nin 1 Mart 1935 ile 27 Ocak 3 Nisan 1939 arasında devam eden 5. döneminde Edirne Milletvekili olarak yeraldı, İktisat ve Millî Müdafaa Komisyonları'nda görev yaptı[345] ve yine 1935 Mart'ında da İş Bankası'nın Yönetim Kurulu'na getirildi!

*

1935 Şubat'ının ilk günlerinde Mecdi Bey'in Edirne'den milletvekili adaylığının açıklanmasının ardından Makbule Hanım 8 Şubat'ta ağabeyine gönderdiği telgrafla *"Boysan'a verdiği övüncün içini sevinçle doldurduğunu"* söylüyor ve *"Vârol ulu kardeşim"* diyordu.[346]

Mecdi Boysan, milletvekilliği boyunca tek bir kanun teklifi verdi. Teklif, köylerin ve hükmî şahsiyetlerin ihtiyaçları için dışarıdan getirilecek radyolarla yedek parçalarının vergi ve resimden muaf tutulmalarını öngörüyordu ama kabul edilmedi.

Mustafa Mecdi Bey, İş Bankası'nın yönetim kurulu üyeliğine mil-

---

[343] CBA, 01020206-1 ve 01020206.

[344] CBA, 01020231.

[345] Prof. Dr. İhsan Güneş, *"Türk Parlamento Tarihi. TBMM-V. Dönem (1935-1939)"*, cild: 1 ve 2, Türk Parlamento Araştırma Grubu, (baskı tarihi yok, 2000'lerin başında yayınlanmış), 1. Cild, sah: 51 ve 53; 2. Cild, sah: 235.

[346] CBA, 01016616-81. Telgrafın tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 66 numarada yeralan telgrafların arasındadır.

letvekili olduğu sırada, 1935 Mart'ında seçilmiş[347] ama vazifeye ertesi sene toplanan hissedarlar heyetinin kararı 26 Mart 1936'daki toplantısında onaylaması ile başlayabilmişti[348] Bankanın 11 kişilik yönetim kurulu Çoruh Milletvekili Fuat Bulca, Gaziantep Milletvekili Ali Kılıç, Bilecik Milletvekili Salih Bozok, Sivas Milletvekili Rasim Başara, Zonguldak Milletvekili Recep Zühtü Soyak, Ankara Milletvekili Şakir Kınacı, Bolu Milletvekili Cevat Abbas Gürer, İzmir Milletvekili Rahmi Köken, Siirt Milletvekili Mahmut Soydan, Edirne Milletvekili Mecdi Boysan ve aynı zamanda genel müdür olan Muammer Eriş'ten meydana geliyordu, yani 11 üyenin onu CHP milletvekili idi ve başkanlığı da Fuat Bulca yapıyordu...[349]

Atatürk'ün vefatından sonra CHP nizamnamesinde yapılan değişiklik ile milletvekillerinin şirketlerde görev almalarının yasaklanması üzerine Mustafa Mecdi Bey 1939 Mart'ında yönetim kurulu üyeliğinden ayrılmak zorunda kalacak, milletvekilliği sırasında Telsiz Kanunu'na muhalefet ettiği gerekçesi ile dokunulmazlığının kaldırılması istenecek ama daha sonra dosyası hükümete iade edilecekti.[350]

*

Mustafa Mecdi Bey'in ismi, İstanbul'un sabık Vali ve Belediye Reisi Muhiddin Üstündağ ile belediye yetkililerinin bazı otobüsçülere ruhsat verip bazılarına vermedikeri ve asrî mezarlık ile Elmadağ'daki Surp Agop Mezarlıkları işlerinde yolsuzluk yaptıkları suçlamaları ile 1939'da Yargıtay'da görülen dâvâda da geçti.

Dâvânın 18 Nisan'da yapılan celsesinde otobüs çalıştırma izni isteyenlerden eski belediye mühendisi Refet, *nüfuzlu bir adam olan* Mustafa Mecdi Bey ile beraberce Belediye Reis Vekili Ekrem Sevencan'a gittiklerini ama işinin yine yapılmadığını iddia etti.[351] 27 Nisan'da ifade veren Ekrem Sevencan da Mustafa Mecdi Bey ile gelen mühendis Refet'in talebinin yerine getirildiğini söyledi.[352]

Mahkeme, 8 Temmuz 1939'daki karar celsesinde suçlamaların bir kısmını yerinde bulup Muhiddin Üstündağ'ı 50 lira ağır para

---

[347] *Cumhuriyet,* 26 Mart 1935.

[348] *Resmî Gazete,* 11 Nisan 1936 ve *Ulus,* 26 ve 27 Mayıs 1936.

[349] *Resmî Gazete,* 10 Kasım 1936. Soyadı kanunu gereği değişen ve noterin tasdik ettiği yönetim kurulu üyelerine âit imza sirkülerleri hakkında İş Bankası Yönetim Kurulu'nun Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı'na gönderdiği yazı.

[350] İsmet Binark, *"Türk Parlamento Tarihi. TBMM-VI. Dönem, 3 Nisan 1939-15 Ocak 1943"*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1. cilt, tarihsiz (2000'lerin başı), sah: 141.

[351] *İkdam,* 19 Nisan 1939.

[352] *Vakit* ve *Ulus,* 28 Nisan 1939.

cezasına mahkûm etti ama cezayı erteledi ve ve diğer dâvâlardan da beraatine karar verdi.[353]

3.
Sâbık enişte nin cinler kitabı

Bütün bu maddî sıkıntıların ardından asıl darbe karısından, yani Makbule Hanım'dan geldi ve Makbule Hanım 1947'de Mustafa Mecdi Bey'i bu sefer hakikaten boşadı!

Makbule Hanım, boşanmadan önce bazı hukukî meseleleri halletti: 9 Şubat 1945'te, işlerini yürütmesi ve mallarını idare etmesi için kocasına daha önce verdiği bütün vekâletnameleri İstanbul 1. Noteri vasıtasıyla iptal edip Mustafa Mecdi Bey'i vekâletten azletti ve azil kararını gazetede yayınlattı.[354] Mustafa Mecdi Bey kararın gazetede yayınlanmasından dört gün önce, 12 Şubat 1945'te aynı noterden hastalığı sebebi ile Makbule Hanım'ın vekâletinden istifa ettiğini bildirmişti. Ama Makbule Hanım İstanbul Üçüncü Noteri vasıtası ile bir başka azilname gönderdi, kocasını vekâletten azletmiş olduğunu hatırlatarak o tarihteki Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Gedeleç'in daha önce şöförlüğünü yapan ve ticaretle meşgul olan Sadık ismindeki kişiden de vermiş olduğu menkul ve gayrımenkullerini ipotek etme ve satabilme yetkilerini geri aldı ama hususî işlerini takip yetkisini devam ettirdi ve bu metin de hem Mustafa Mecdi Bey ile ilgili azilnamenin yayınlandığı Cumhuriyet Gazetesi'nde, hem de Resmî Gazete'de yayınlandı.[355]

Adres olarak kira ile oturduğu Harbiye'deki El Irak Apartmanı'nı gösteren Makbule Hanım, bu ikinci azilnamesinin sonunda noterden açık şekilde anlaşılmayan bir talepte bulunuyor ve "*Yukarıda yazılı ilânın üçüncü şahısları malûmu olmak üzere Resmî Gazete ve Ulus ve Cumhuriyet gazetelerile ilânını ve birer suretlerinin Eyübde Çavuşbaşı Çiftliği, Büyükada'da apartıman ve dükkân ve Ankara'da Büyük Ayrancı, Küçük Ayrancı ve Samsun'da kira ile Halk Partisi binası tapu sicil muhafızlıklarına tebliğile gayrımenkulâtımın hiçbir kimseye takririmin haricinde devrü ferağ olma-*

---

[353] *Akşam*, 9 Temmuz 1939.

[354] *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1945.

[355] *Resmî Gazete*'de yayın tarihi: 27 Şubat 1945.

masının teminini rica ederim" diyordu.[356]

Anlaşılması hayli güç olan bu cümlede bahsi geçen yerler, Makbule Hanım'ın o günlerde sahip olduğu ve bazılarını CHP'ye kiraladığı gayrımenkulleri olmalıdır...

Mustafa Mecdi Bey'e, hanımı tarafından vekâletten azledilmesinin ardından bir de haciz gidecek ve Şişli'deki fabrikasının kazanç vergisini ödemediği için fabrikada bulunan üç kalem eşya 14 Mayıs 1945'te icra ile satılacaktı![357]

*

Boşanma muameleleri devam ederken, meseleye ağabeyi Mustafa Kemal Paşa'nın en yakınındakilerden olan, Paşa'nın Lâtife Hanım'ı boşaması sırasında da devreye giren, Mustafa Kemal ile Lâtife Hanım ve ailesi arasında bir çeşit arabuluculuk yapan İsmet İnönü de dahil oldu.

Makbule Hanım zamanın Cumhurbaşkanı İnönü'ye yazdığı mektupta Mustafa Mecdi Bey'in evine ve eşyalarına el koyduğundan şikâyet ediyordu.[358]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü boşanma dâvâsının seyrini yakinen takip ederken Çankaya'nın Genel Sekreteri Kemal Gedeleç, Makbule Hanım'ın İstanbul'da bulunan avukatı Asım Sorgun'dan mahkeme hakkında bilgi istedi. Sorgun, Kemal Gedeleç'e 23 Kasım 1946'da gönderdiği mektupta mahkemenin boşanma kararı verdiğini ama Mustafa Mecdi Bey'in kararı temyiz ettiğini ve dosyanın 11 Kasım 1946'da Yargıtay İkinci Hukuk Dairesi'ne gönderildiğini bildirdi.[359]

Genel Sekreter Kemal Gedeleç, Asım Sorgun'a 26 Kasım'da verdiği cevapta konuyu Yargıtay'dan sorduğunu, mürafaanın 6 Ocak 1947'de yapılacağını ve taraflara tebligat için 130 kuruş harç yatırılması gerektiği haber veriliyordu.[360]

Yargıtay boşanma kararını tasdik etti ve Makbule Hanım ile Mustafa Mecdi Bey'in yirmi küsur sene boyunca inişi-çıkışlı vaziyette devam eden evlilikleri sona erdi!

Boşanmasının akabinde İsmet İnönü'ye ve Kemal Gedeleç'e birer mektup gönderen Makbule Hanım *sıhhate ve manevî huzura*

---

[356] *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1945.

[357] Cumhuriyet, 12 Mayıs 1945.

[358] Makbule Hanım'ın mektubunu görmedim, mevcudiyetinden Prof. Dr. Şerafettin Turan bahsediyor ve İnönü Vakfı Arşivi'nde IAR. 2208'de bulunduğunu söylüyor: *"Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik. Mustafa Kemal Atatürk"*, Bilgi Yayınevi, üçüncü basım; Ankara, Aralık 2017, sah: 33.

[359] Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer no: 2/155-13, Fihrist no: 14075.

[360] Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer no: 2/155-13, Fihrist no: 14075-1.

kavuştuğunu söylüyordu.[361]

Kemal Gedeleç'in o sırada Dörtyol'da bulunan Makbule Hanım'a hem kendi, hem de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü adına 20 Şubat 1947'de gönderdiği cevabî mektup Makbule Hanım'ın son senelerindeki en yakın dostlarından Halil Nuri Yurdakul'un evrakı arasındadır ve Gedeleç şöyle yazmaktadır:

> Yüce cumhurbaşkanımıza ve bendenize gönderdiğiniz 15 Şubat 947 tarihli mektuplar alındı. Sıhhatte ve manevî huzura kavuşmuş olmanızdan yüce şefimiz de çok memnun oldular. Selâm ve hürmetlerinin ve sağlığınız için yürekten dileklerinin iblâğını emir buyurdular. Büyük Atatürk'ün bizlere vediası olduğunuzdan kendinizi bîkes addetmeniz doğru değildir. Elden geleni yapmayı borç addederim. Arta kalan pürüzler de inşallah iyi-kötü bir sonuca bağlanır ve üzüntü vesileleri ortadan kalkar. Herşeyin başı vücut sağlığıdır. Ulu tanrıdan daima sağ ve esen olmanızı diler, ellerinizden öperek saygılarımı sunarım.[362]

Makbule Hanım, boşanmasından sonra kocasına ait *Boysan* soyadını bıraktı, *Atatürk* soyadı kanunen sadece ağabeyine mahsus olduğu ve bu soyadını Mustafa Kemal'in kızkardeşinin bile kullanmasına kanunlar izin vermediği için kendisine benzer bir soyad seçti ve *Atadan* oldu.

Mektuplarında kullandığı antetli kâğıtlarında *"Atatürk hemşiresi Makbule Atadan"* yazıyordu...

Makbule Hanım ağabeyinin ölümünün ardından yalnız kalmıştı ama boşanmasından sonra artık tamamen yapayalnızdı ve etrafındaki bazı kişiler tarafından sık sık kandırılıp sömürülecek ve ağabeyinden kalan miras da bu sebeple elinden çıkacaktı...

*

Mecdi Bey de boşandıktan sonra bir türlü iflâh olamadı; hayatının sonuna kadar maddî sıkıntılar ve hastalıklar ile uğraştı...

1948 Nisan'ında zamanın başbakanı Hasan Saka'ya hazin bir mektup gönderdi. Mektupta etrafındakilerin teşviki ile Makbule Hanım'ın kendisini boşadığını ve boşanırken bütün malını-mülkünü aldığını anlatıyor, şeker hastalığından dolayı ayak parmaklarında kangren başladığını, yataktan kalkamayacak vaziyette ve

---

[361] Bu mektuptan da Prof. Dr. Şerafettin Turan bahsediyor ve İnönü Vakfı Arşivi'nde İAR. No: 185, sah: 2187'de bulunduğunu yazıyor: *"Kendine Özgü Bir Yaşam...."*, sah: 33.

[362] *"Halil Nuri Yurdakul"*, Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011. sah: 69'daki mektup.

ekmeğe muhtaç halde olduğunu söylüyor, bir hastahanede ölünceye kadar barınmasının sağlanmasını rica ediyor ve millete yük olmamak için hastahanede kendisine verilecek idarî görevleri gücünün yettiği nisbette yapabileceğini yazıyordu.[363]

Başbakanlık, mektubu 22 Nisan'da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na havale etti. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Behçet Uz da 28 Nisan'da Başbakan Hasan Saka'ya yazılı olarak *"Mektupla yüksek şahsınıza müracaatta bulunan eski Edirne Milletvekili Mustafa Mecdi Boysan'ın evvelce vâki müracaatı üzerine İstanbul hastahanelerinden birinde tedavisi için bu İl Sağlık Müdürlüğü'ne icabeden emir ve talimatın yapılmış olduğunu arzederim"* cevabını verdi.[364]

Atatürk'ün sabık eniştesinin hastahane günleri hakkında herhangi bir belgeye rastlamadım...

*

Mustafa Mecdi Bey, ölümünden altı sene önce, yani 1950'de iki kitap, daha doğrusu iki risale yayınladı.

24 sayfalık ilk risalenin adı *"Hadisat ve Bazı Vesayik"* idi. Risalede işlerinin nasıl bozulduğunu anlattığı on sahifelik bir açıklama, Mustafa Kemal'e petrol işi hakkında gönderdiği bir mektup, Başbakanlık ile İktisat ve Maliye Bakanlıkları'na verdiği dilekçeler ile aynı konulardaki bazı evrak vardı. Başta yeralan açıklamanın gönderilecek kişinin adının yeralacağı hitap kısımları Mecdi Bey'in risaleyi göndereceği kişilerin isimlerini kendisi yazması için boş bırakılmıştı.

Mustafa Mecdi Bey'den Celâl Bayar'a (Cumhurbaşkanlığı Celâl Bayar Arşivi, Yer no: 3/1-10, Fihrist no: 13-185).

*"Hadisat ve Bazı Vesayik"*in görebildiğim tek nüshası Mustafa Mecdi Bey'in Celâl Bayar'a gönderdiği nüshadır ve Mustafa Mecdi Bey, Cumhuriyet'in ilk senelerinde Ankara'da yatırım işlerinin perde arkasını; yaşanan mücadeleleri, çekişmeleri ve hattâ ayak oyunlarını anlatmaktadır.

---

[363] BCA, 30-1-77/482-13, sah: 2 ve 3. Mektubun tam metni bu kitabın *Belgeler* bölümünde, 116 numaradadır.

[364] BCA, 30-1-77/482-13, sah: 1.

Yazdıklarına bakılırsa Çankaya'nın malûm zevâtı, bazı gazeteciler ve siyasete girmiş olan eski paşalar ihalelere müdahalede bulunmakta, hattâ neticelenmiş olan ihaleleri iptal ettirmektedirler. Bu lobi öylesine güçlüdür ki, kendisini, yani Mustafa Kemal'in enîştesini bile ticarî işlerde devre dışı bırakabilmekte, hattâ iflâsa kadar götürebilmektedir.

Cumhuriyet'in ilk senelerindeki ticarî hayat hakkında önemli bir kaynak olan *"Hadisat ve Bazı Vesayik"* risalesinden yaptığım bazı alıntılar, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 112, 113 ve 115 numaralardadır.

*

Mustafa Mecdi Bey'in diğer yayını, *"Cin Tutmuşluk"* isimli 54 sayfalık tuhaf bir risale idi. Alt başlığı *"Irzsızlar, Hırsızlar, Hasudlar ve Korkaklar, Yalancılar, Yüzsüzler, Hayasızlar Hakkında Bilgiler ve Yazılar"* idi. 75 kuruşa satılan kitabı Onan Matbaası'nda kendisi bastırmış, dağıtımını Sahaflar Çarşısı'nın esnafından Mustafa Türkmen yapmıştı.

Mecdi Bey ruhiyat konularına çok daha önceleri merak salmış, çevresindekileri ve bilhassa Makbule Hanım'ı ruhiyat kitaplarında yazılanlar çerçevesinde değerlendirmeye başlayıp bu işi karısına ruhî bozukluk isnat ettirmeye kadar vardırmıştı.

Mustafa Kemal'in en yakın dostlarından olan Salih Bozok'un enîştesi ve 1929'da boşanma aşamasına gelen Mecdi Bey ile Makbule Hanım'ın arasında temaslar yapan Ali Saib Bey, 2 Mayıs 1929'da Salih Bey'e gönderdiği notta Mecdi Bey'den bahsederken *"Eline geçirdiği bir ruhiyat kitabını sermaye ittihaz ederek Makbule Hanımefendi'nin hasta olduğundan ve ârâzının kitaba uyan şekil ve siretten öyle mantıksız iddialarda ve hükümlerde bulundu ki, hiçbirini makbul bulmadım ve bütün bu bahsettiği ruhî ve asabî hastalığın ârâzını kendinde gördüğü ve evvelâ kendisini kitaba göre tedavi etmesini tavsiye ederek itidal ve sükûnet rica ettim"* diyordu.[365] Salih Bey de aynı gün o sırada Mustafa Kemal'in özel kalem müdürü olan Hasan Rıza Bey'e yazdığı mektupta Mustafa Mecdi Bey'in vaziyetini *"...enîştem Saib Bey'in ifadesine atfen arzedebilirim ki pek çılgın bir halde imiş. Ruhiyata ait saçma sapan yazılmış olan bazı kitaplar alarak önüne gelene okumakta ve orada okuduklarını refikasına tatbik etmek istemekte imiş. Evine geldiği*

---

[365] CBA, 01014889-89. Ali Saib Bey'in yazdıklarının tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 126 numaradadır.

zaman kapıyı biraz geç açsalar derhal şüphelenerek bütün odaları araştırıyormuş" diye nakledecekti.[366]

*

Mecdi Bey'in*"Cin Tutmuşluk"*ta yazdıklarının kitabın ismi ile alâkası yoktu, risale birbirleri ile rabıtasız bahislerden meydana gelmiş garip bir yayın idi. İslâmiyet'i ve imanı anlattıktan sonra delilik mevzuuna atlıyor, hırsızlıktan birdenbire eşcinsel erkeklerin ve kadınların davranışlarına giriyor, Şark'ta ve Garp'ta böyle ilişkilerden örnekler verip bu defa Ebu Cehil'e geçiyor, nihayet *"Cenâb-ı vâcibu'l-vücud cin tutmuşlar, mef'uller, seviciler, sehhâkelerin ve Şeytan'ın şerrinden, şirretlerinden, zîruh (ruha sahip) olan bütün mahlûkatı muhafaza buyursun. Âmin vesselâm"* duasından sonra kitabı *"Âhıretten Hitap"* başlıklı aynı şekilde tuhaf ve vezni de bozuk bir şiir ile bitiriyordu.

Şiiri, imlâsına dokunmadan naklediyorum:

HAYÂ sıyrılmış inmiş öyle yüzsüzlük ki her yerde
NE yüzler örtermiş meğer o, incecik perde

Vefâ yok, ahda hürmet hiç, emânet lâfz-ı bîmedlûl
Yalan râyiç, hıyanet mültezim heryerde hak meçhûl

Yürekler merhametsiz, duygular süflî, emeller cebbâr
Nazarlardan taşan mânâ ibadullahı istihkâr

Ne din kalmış ne iman, din harab, iman serâb olmuş
Ne tüyler ürperir yârab! Ne korkunç 1946'da intihap olmuş

Mefâhir gürleyip gitmiş de vicdanlar kesilmiş LÂL
Bu izmihlâl-i ahlâkı yürürken... Duramaz İSTİKLÂL

*

Meclis'in yayınladığı milletvekilleri albümünde, Mustafa Mecdi Bey'in Fransızca, Almanca, Rumca ve Arapça bildiği kaydı vardır.[367]

Almanca, Rumca ve Arapça'ya ne derecede vâkıf olduğunu bilmiyorum ama bizzat yazdığı anlaşılan Fransızca ticarî mektuplarından, bu dile akıcı şekilde yazacak seviyede hâkimiyeti görülüyor. Lisan bilgisinin yanısıra, içerisinde değişik dillerde kitaplar barındıran zengin bir kütüphaneye sahip olduğu, İstanbul'daki Sahaflar Çarşısı ile temasta bulunduğu, çarşının 1950'de geçirdiği yangından sonra esnaftan işleri bozulan bazı tanıdıklarının

---

[366] CBA, 01014889-88. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 124 numaradadır.

[367] TBMM Albümü, 1920-2010. 1. Cilt: 1920-1950, sah: 255.

çarşı tekrar inşa edilene kadar geçimlerini sağlayabilecekleri iş ve mekân teminine tavassut ettiği biliniyor.

Mustafa Mecdi Bey'in *"Cin Tutmuşluk"* risalesinin dağıtımını yapan Sahaflar Çarşısı'nın esnafından Mustafa Türkmen'in torunu dostum Turan Türkmenoğlu (doğumu: 1951), dedesi Mustafa Türkmen ile babası Adnan Türkmenoğlu'ndan dinlediklerini şöyle anlatıyor:

> ...Mecdi Bey babamın dostu idi ve dostlukları tahminimce *"Cin Tutmuşluk"*un dağıtımını dedemin yapmış olmasından kaynaklanıyordu.
>
> Babamın anlattıklarına göre Sahaflar Çarşısı 1950'de yanmış ve yeniden inşa edilene kadar esnaf iş yapamaz olmuş. Mecdi Bey dostlarını araya koyarak zor durumda olan sahaflara Gülhane Parkı'nda yer verdirmiş, hattâ bu konuda gazeteci Recep Bilginer de yardımcı olmuş.
>
> En geniş yer babama tahsis edilmiş ve babam orada 40-50 masalık bir balık lokantası açmış. Çarşının bir başka esnafı da orada ayran satıyormuş. Masalarının üzeri buz kalıpları içerisinde ayran şişeleri ile doluymuş.
>
> Yeniden inşa edilen çarşı iki sene sonra açıldı ama babam Gülhane'deki balıkçıyı işletmeye devam etti. Dört-beş yaşlarımda iken gördüğüm lokantayı net şekilde hatırlıyorum. Her masanın üzerinde küçük birer akvaryum vardı...".

Mecdi Bey, Adnan Türkmenoğlu'yla Salih Yalman'ın 1952 ile 1954 arasında çıkarttıkları ve 11 sayı yayınlanan *Allah Yolu* dergisine de destek verdi.

Yazarları arasında Ömer Fevzi Mardin, Yusuf Ziya Yörükân, Esad Sezai Sünbüllük, Salih Zeki Aktay, Cemal Bardakçı, Enver Tuncalp, Hüsrev Tökin, Enver Behnan Şapolyo, Kâmil Miras, Macit Aray gibi o dönemde din ve tasavvuf uzmanlarının yeraldığı ve yabancı yazarların bu konulardaki makalelerinin tercümelerini de yayınlayan dergi, her sayısında ilâve olarak Mustafa Mecdi Bey'in daha önce basıp satışa çıkarttığı önemli hattatların levhalarını veriyordu ve levhalar biraraya getirildiklerinde albüm hâline gelecek şekilde hazırlanmıştı.[368]

Allah Yolu'nda imzasız olarak çıkan bazı yazıların Mecdi Bey'e ait olmaları ihtimali mevcuttur...

Mustafa Mecdi Bey, hayatının sonuna doğru içerisinde dört-beş

---

[368] Mecdi Bey, Başbakan Hasan Saka'ya 29 Kasım 1950'de gönderdiği mektupta *"...30 Ağustos 950 tarihine kadar levhalar basmak ve satmakla temin-i maişet edebildim"* demektedir. Mektubun tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 115 numaradadır.

dilde kitapların bulunduğu zengin kütüphanesini Sahaflar'da 4 numaralı dükkânda faaliyet gösteren Adnan Türkmenoğlu'na, Adnan Bey de kitaplar arasında eski harflerle olanları Türkiye'nin en önde gelen bibliyografi ve kitap kolleksiyoncusu Seyfettin Özege'ye (1901-1981) sattı.

Zaten zengin olan özel kitaplığını Adnan Türkmenoğlu'ndan aldığı Mustafa Mecdi Bey'e ait eski harfli kitaplarla daha da zenginleştiren Seyfettin Özege sonraki senelerde devletin yapamadığı bir işi tek başına yaptı ve 1971 ile 1979 arasında beş cilt olarak yayınladığı 2 bin 392 sayfalık *"Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu"*nda 25 bin 531 adet kitap ile risalenin bibliyografik bilgilerini neşretti.

Katalogda yeralan birçok eserin kaynağı Mustafa Mecdi Bey'in kütüphanesinden çıkmıştır ve Mustafa Mecdi Bey'in kitapları ile kendi kitaplarını da Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne bağışlayan Seyfettin Özege'nin kataloğu bugün alanında hâlâ tek kaynaktır.

*

Mustafa Mecdi Bey ile Makbule Hanım, 11 ay ara ile vefat ettiler. Önce, 18 Ocak 1956'da Makbule Hanım gitti; Mecdi Bey de hayata 25 Aralık 1956'da İstanbul'da veda etti...

Atatürk'ün eniştesinin vefatı hakkında ailesinin Hürriyet Gazetesi'ne verdiği ve 26 Aralık'ta yayınlanan ilân dışında bir yazı, haber yahut duyuru çıkmadı...

Üçüncü bölüm:

AĞABEYİN ARDINDAN...

1.
"Tanrı uludur" diye başladı ve *"Esenlik üzerinize olsun!"* diye bitti!

Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938 sabahı saat dokuzu beş geçe Dolmabahçe Sarayı'nda vefat etti...

Atatürk'ün başsofracısı, yani başgarsonu İbrahim Ergüven, Makbule Hanım'ın ağabeyinin son günlerinde yatağının başucunda Kur'an okuduğunu anlatır...[369]

Tedaviyi üstlenen dokuz doktor ölüm raporunu hazırlarlarken bu doktorlardan Mehmet Kâmil Berk cenazenin çenesini ipek bir mendille bağladı ve ayak parmaklarını pansıman sargısıyla birleştirdi.

Atatürk'ün defnedileceği yer henüz belirlenmediği için cenazenin tahnidine karar verildi, Ankara Gülhane Askerî Tıp Akademisi'nin hocalarından olan patalojik anatomi profesörü Lütfi Aksu hemen İstanbul'a çağırıldı, gelip tahnidi yaptı ve cenaze bir tabuta yerleştirilip Dolmabahçe Sarayı'nın muayede salonundaki katafalka kondu.

Dokuz gün boyunca katafalkta kalan naaşın önünden yüzbinlerce kişi gözyaşı seli hâlinde akıp geçti ve cenaze 19 Kasım sabahı Ankara'ya gönderildi.

Atatürk'ün naaşı o sabah Dolmabahçe Sarayı'ndan çıkartılıp top arabasına konacaktı. Resmî merasimden önce dinî vazife edâ edildi, saat sekize doğru tabut kolları takılarak katafalktan alındı, namazının kılınması için salonun ortasına getirildi, arkasında saf bağlandı ve namaz sekizi on geçe kılındı.

Namazı 1933'teki üniversite reformunda kapatılan İlâhiyat Fakültesi'nin yerine Edebiyat Fakültesi'nin bünyesinde kurulan İslam Tedkikleri Enstitüsü'nün o sıradaki müdürü ve 1942'de Diyanet İşleri Başkanlığı'na tayin edilecek olan Ord. Prof. Şerefeddin Yaltkaya (1880-1947) kıldırdı; müezzinliği de Riyaseticumhur İncesaz Heyeti'nin, yani Atatürk'ün Fasıl Heyeti'nin eski mensuplarından olan ve 22 Ocak 1932'de Yerebatan Camii'nde ilk Türkçe Kur'an'ı okuyan Hafız Yaşar (Okur) yaptı.

O senelerde kanun gereği ezanın, tekbirin ve kametin Türkçe

---

[369] *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1962.

okunması gerekiyordu. Muayede salonunda önce *"Tanrı uludur"* nidâsı yankılandı ve Şerefeddin Efendi namazın sonunda etrafın işiteceği şekilde *"Esenlik üzerinize olsun"* diye selâm verdi.

Cenaze namazı kılınmıştı ama kılınabilmesi için bazı zorlukların aşılması icap etmişti...

Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan ve sarayın dışında düzenlenen törenlerin idaresi ve kumandası, Millî Mücadele kahramanlarından Orgeneral Fahrettin Altay'a verilmişti...

Fahrettin Altay, seneler sonra yayınladığı hatıralarında, cenaze namazı konusunda yaşadığı sıkıntılardan ve namazı kıldırabilmek için gösterdiği çabadan bahsedecekti:

> ...O vakit Birinci Ordu Komutanı olmam dolayısı ile beni bu büyük insanın cenaze törenine komutan olarak tayin etmişlerdi. Bu görevi aldığım vakit onunla beraber olduğum yıllar gözlerimin önünden geçip gidiyordu. Çanakkale Savaşı'nda ve Millî Mücadele yıllarındaki beraberlik, inkılâp yıllarındaki ideal arkadaşlığı bana verdiği yakın dostluk... Ne hazin bir sonuç!
>
> Yardımcılığıma Korgeneral Cemil Cahit Toydemir verildi. Bu merasimle bütün dünya ilgileniyordu.
>
> ...Programa göre cenaze İstanbul'dan alınacak, Ankara'ya gönderilecekti. Ankara'ya sordum:
>
> *"Cenaze namazı İstanbul'da mı, yoksa Ankara'da mı kılınacak?"*.
>
> Akşama kadar bir cevap alamadığım için akşam tekrar soruyordum.
>
> - *"Yarın sabah Başbakan Celâl Bey, Genel Sekreter Hasan Rıza Bey'le oraya gelecek, görüşürsünüz"* cevabını aldığım vakit hayret ettim. Acaba bunda görüşecek ne var?
>
> Ertesi sabah geldiler. Dolmabahçe Sarayı'nda Toydemir'le beraber buluştuk, düşünceleri:
>
> İstanbul'da veya Ankara'da cenaze namazı edâsında bazı dinî olaylar meydana gelmesinden lâik hükümet çekiniyormuş, namaz kılınmazsa olmaz mı?
>
> Kendilerine:
>
> -*"Birşey olacağını sanmam, mutlaka namazın kılınması şarttır. Bu gelenek olmuş dinî bir vecibedir, namaz kılınmazsa bu millet elli sene sonra, yüz sene sonra mezardan çıkarır, namazını kılar. Onun için namaz kılınmayacaksa beni vazifemden affetmenizi rica ederim..."*.
>
> Toydemir de bana katılmıştı; Bu defa:
>
> *"Evet, namazı kılınsın amma mutlaka bir camide kılmak mecburi midir?"*.
>
> - *"Hayır, namaz her yerde kılınabilir. Burada, içeride veya dışarıda namazı kılar, cenazeyi götürürüz"*.
>
> Böylece muvafakat hâsıl olunca Celâl Bey:

- *"Vakıflar Müdürü Şerafettin Efendi'yi davet edelim, namazı o kıldırsın"* diyerek toplantıya son verdi.

Ertesi sabah sarayda birkaç saf teşkil edilmiş, Şerafettin Efendi imam olarak cenaze namazını kıldırmış, sonra tabut omuzlarda taşınarak toparabasına konulmuş, oradan Sirkeci'ye büyük merasimle ve uzun yol boyuna dökülen İstanbul halkının gözyaşları ile nakledilerek Yavuz Zırhlısı'na emanet edilmiş ve İzmit'te trene vagonun penceresinden bindirilmek sureti ile Ankara'ya getirilmişti...[370]

Ben, Atatürk'ün cenaze namazına katılanlardan iki kişiyi yakinen tanıdım. Uzun bir ömür sürdüler, 1980'lerin ilk senelerinde hayatta idiler ve 19 Kasım sabahı Dolmabahçe'de yaşananların teferruatını bu kişilerden birinden birkaç defa dinledim.

Anlattıklarını, onun ağzından naklediyorum:

...Dolmabahçe Sarayı'nda katafalka konan cenazenin Ankara'ya nakil günü yaklaşırken, Ankara'nın *"Kat'iyyen dinî merasim yapılmayacak"* diye talimat gönderdiğini işittik. Talimatı hiçbirimiz görmedik, resmen de tebliğ edilmedi ama emir Dolmabahçe'de hemen herkesin dilindeydi.

Cenaze, 19 Kasım sabahı erken saatlerde Ankara'ya nakledilmek üzere saraydan alınacaktı. Hazırlıklar devam ederken rahmetlinin hemşiresi Makbule Hanım katafalkın yanına geldi, *"Cenaze namazı kılınmadan ağabeyimi hiçbir yere göndermem!"* diye avaz avaz bağırdı ve gidip katafalkın yanıbaşına oturdu.

Ortalık birbirine girdi. Bazı işgüzarlar *"Ankara'dan emir geldi hanımefendi, yapmayın, etmeyin"* diye Makbule Hanım'ı sakinleştirmeye çalışacak oldular ama hanımefendi daha da hiddetlendi, *"Namazı kılınmadan burayı terketmem! Beni kolumdan tutup dışarıya atmadan ağabeyimi götüremezsiniz"* dedi. Maiyet erkânı daha da telâşlandı ve ne yapacaklarını sormak için Ankara'ya telefon açtılar.

Aradan yarım saat geçtikten sonra Ankara'dan yeni talimat geldi. *"Gözlerden uzak bir şekilde, mümkün olduğu kadar az bir cemaatle, dışarıya da hiçbir şekilde aksettirilmeden kılınsın; kat'iyyen fotoğraf çektirilmesin ve namazın kılındığı protokol kayıtlarına da aksettirilmesin"* deniyordu. Makbule Hanım'ın namazın camilerden birinde kılınması yolunda ısrar edebileceği düşünülerek zamanın Diyanet İşleri Reisi Rıfat Efendi'den (Börekçi) cenaze namazının cami dışında da kılınabileceği konusunda fetva alınmıştı.

Yanlış saymadı isem, cemaat ben dahil 11 kişiden ibaretti. İmamete, Şerefeddin Efendi geçti ama o senelerde Arapça ezan ile tekbir yasaktı ve ne yapacağımız hususunda kararsızdık. Tek-

---

[370] Fahrettin Altay, *"10 Yıl Savaş Ve Sonrası"*, İnsel Yayınları, İstanbul 1970, sah: 501-502.

biri Arapça getirdiğimiz takdirde devletin, Türkçe okuduğumuz takdirde de Makbule Hanım'ın hışmına uğramamız ve Hanımefendi'nin *"Böyle namaz olmaz. Yeniden, doğru dürüst kılın"* demesi ihtimali vardı.

Tabutun önünde saf tuttuk, Şerefeddin Efendi imamete geçti, tekbiri kanunî şekilde,*"Tanrı uludur"* diye Türkçe getirdi, namaza başladık ve Efendi diğer üç tekbiri de Türkçe getirdi. Sıra, namazın nihayetindeki *"Esselâmü aleyküm ve rahmetullah"* denmesine, yani selâma gelmişti; Şerefeddin Efendi her iki selâmı da *"Esenlik üzerinize olsun"* diye yine Türkçe verdi.

Şerefeddin Efendi selâmları vermek için başını her iki yana çevirdiği sırada çehresinde acı bir tebessümün mevcudiyetini hisseder gibi oldum ama bilmiyorum, belki de yanılmışımdır...

Namazı dört dakikada kıldık...

Makbule Hanım, namazı salonun bir köşesinde ağlayarak ve dualar ederek takip etti ve korktuğumuza çok şükür uğramadık... Tekbirin ve selâmların Türkçe olmasına birşey demedi; belki de ağabeyini kaybetmiş olmanın verdiği elemden farketmemişti.

Namaz bittikten sonra kapılar açıldı, askerler geldiler ve tabut saraydan çıkartıp avludaki top arabasına yerleştirildi...".

*

Atatürk'ün vefatından sonra İnönü ailesinin Makbule Hanım'a gönderdiği taziye telgrafı (Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/11-1, Fihrist No: 5012).

Makbule Hanım ile İsmet İnönü, Atatürk'ün vefatının ardından protokol kaidelerine itina ile riayet ettiler...

10 Kasım 1938'de Ankara'da bulunan İsmet Paşa, vefat haberini öğrenmesinden hemen sonra hanımı ve annesi ile beraber Dolmabahçe Sarayı'na iki taziye telgrafı çekti...

"İsmet İnönü, Mevhibe İnönü ve Bayan Temelli" imzasını taşıyan ilk telgraf Makbule Boysan'a gönderilmişti ve *"Uğradığımız büyük millî felâketten kalplerimiz acı ile dolu olduğu halde ailece muhterem ailenizin derin elemlerini paylaşırız ve saygılarımızı sunarız"* deniyordu.[371] *"İsmet İnönü, Bayan İnönü ve Bayan Temelli"* imzalı ikinci telgraf da Profesör Bayan Âfet'e, yani Âfet Hanım'a yollanmıştı

[371] Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/11-1, Fihrist No: 5012.

ve telgrafta *"Hepimiz teselliye muhtaç olduğumuz halde bu elemli günde size taziyelerimi takdim ederim"* ifadesi vardı.[372]

Makbule Hanım da, 11 Kasım'da cumhurbaşkanlığına seçilen İsmet Paşa'ya Mustafa Mecdi Bey ile hemen bir tebrik telgrafı çekti. Telgrafta *"Uğradığımız büyük felâketin acısını milletle ve yârânı olan sizlerle taşıyacağız. Teselli mümkünse bunu ancak birlikte kurduğunuz Cumhuriyet'in idaresini faziletkâr ellerinizle görmekle bulabileceğiz. Samimi taziyenize sızlayan kalbimizle teşekkür ve size muvaffakiyetler temenni ederek saygılarımızı sunarız"* diyorlardı.[373]

Ama, Makbule Hanım, hatıralarında ağabeyinin yerine İsmet İnönü'nün geçmesinden sonraki günlerinden bahsederken İnönü hakkında birçok suçlamalar yapacak ve vaziyetini *"Reisicumhur Mustafa Kemal öldü... Yaşasın yeni cumhurreisi diyorlar. Tarih tekerrür ediyordu. Fakat kimsesiz ben, bu hâle sokulmamalıydım"* diye anlatacaktı.[374]

2.
Miras bırakmama kanunu

Atatürk memleketin en zenginlerinden biri, Makbule Hanım da Medenî Kanun'a göre onun tek mirasçısı idi...

Ama, Atatürk kızkardeşine devâsâ mirasından bin lira aylık ve Camlı Köşk'te hayatı boyunca oturma hakkı dışında nedendir bilinmez, hiçbirşey bırakmadı. Makbule Hanım ağabeyinin vefatının ardından tapuda intikal muamelesinin yapılması unutulan birkaç parça gayrımenkulü kendi üzerine geçirebildi ama bu gayrımenkullerin ve bağlanan bin lira aylık ile Camlı Köşk'te oturma hakkı haricinde mirastan istifade edemedi.

Daha da önemlisi, ağabeyinin ölümünden sonra artık hâmîsiz kalmıştı!

*

Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal'in arzusu üzerine 12 Ha-

---

[372] Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/11-1, Fihrist No: 5012-1.

[373] Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/8-22, Fihrist No: 3923.

[374] Makbule Hanım'ın hatıralarından. Hatıraların tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 1 numaradadır.

ziran 1933'te *"Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin Kanun-ı Medenî'nin 452. Maddesi Dairesindeki Tasarruflarının, Mahfuz Hisseler Hakkındaki Hükümden Müstesna Olduğuna Dair"* 2307 sayılı özel kanunu kabul etti ve bu kanun Mustafa Kemal'in mirası üzerinde mirasçılarının, yani Makbule Hanım'ın mahfuz hissesini ortadan kalktı ve Mustafa Kemal mirası üzerinde istediği şekilde hareket etme hakkına sahip oldu.

Atatürk sahip olduğu çiftlikleri 11 Haziran 1937'de Hazine'ye bağışladı[375] ama asıl tasarrufunu 5 Eylül 1938'de yaptı; 1933'te çıkan kanuna dayanarak meşhur vasiyetnamesini hazırladı.

Sahibi olduğu Çankaya Köşkü de dâhil olmak üzere Çankaya'daki gayrımenkullerini, bankalardaki nakit parasını ve hisse senetlerini vasiyetnamesi ile Cumhuriyet Halk Partisi'ne bırakıyor, İş Bankası'nın nemalandıracağı nakitleri ile hisse senetlerinin her sene getireceği geliri yarı yarıya Türk Tarih ve Dil Kurumları'na tahsis ediyordu. Makbule Hanım'a ayda bin, Âfet Hanım'a 800, Sabiha Gökçen'e 600, küçük Ülkü'ye 200, Rukiye ve Nebile Hanımlar'a da yüzer lira verilecek, İsmet İnönü'nün çocuklarının yüksek tahsil masrafları karşılanacak ve Makbule Hanım hayatı boyunca Çankaya'daki Camlı Köşk'te oturabilecekti...

Bu vasiyetname hukukî mahiyetine ilâve olarak sonraki senelerde siyasî ve ekonomik kimlik kazandı, defalarca mahkeme konusu oldu, Cumhuriyet döneminin en fazla tartışılan belgesi hâlini aldı ve hakkındaki tartışmalar hâlâ devam ediyor.

*

Malvarlığı son derece zengin olan ve herşeyini Hazine'ye, belediyelere ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne veren Atatürk'ün vasiyetnamesinde kızkardeşine bonkör davranmamasının ve 1938'de iyi bir aylık olan ama enflasyon yüzünden birkaç sene sonra eriyeceği apaçık görünen 1000 lira maaş ile bir evin kullanma hakkından başka birşey bırakmamasının, yani mirasının gayet cüz'î bir kısmından istifade ettirmesinin sebepleri, üzerinde ciddî şekilde düşünülmesi gereken bir husustur...

Ağabeyinin vasiyetnamesi, Makbule Hanım'ı bir hayli şaşırtmıştı. Vasiyetnamenin iptali için hukukî bir girişimde bulunmadı ama belgenin gerçek olduğunu hiçbir zaman kabul etmedi ve açıkça *"İnanmıyorum bu vasiyetnameye"* dedi:

---

[375] Mustafa Kemal'in bağış konusunda Başvekâlete gönderdiği yazı ile hayli geniş ve zengin olan bağış listesi BCA, 30-10/2-12-15 ve bağış konusundaki diğer bazı evrak: BCA, 30-10/1-7-7; 30-10/2-12-5, 30-10/2-12-8, 30-10/2-12-10.

...Ağabeyim ölümünden bir sene evvel bir gün bana *"Müsaade eder misin, malımı millete bağışlayayım?"* demiş, ben de bilâtereddüt *"Derhal ver. Rahat etmek istersen hemen ver. Derhal, hiç durma"* demiştim.

Bunun üzerine, o gece sofrada bulunmaklığımı söyledi. Gittim. Sofrada başta İsmet Paşa olmak üzere hükümet ve ordu erkânı birçok davetliler vardı. Bir aralık İsmet Paşa'ya dönerek *"Hemşireye sordum. Bana derhal vermemi tavsiye etti"* dedi. İsmet Paşa'nın *"Fakat kâfi değildir Paşam"* deyişi üzerine ne yapmak lâzım geldiğini sorunca da İsmet Paşa *"Bir kanun çıkarmak icap eder"* cevabını verdi. Kanun zaten hazırmış, imzalattılar.

O gece kocamla beraber sarayda kalmıştık. Ertesi sabah, her zamanki gibi hatırını sormaya gittiğim zaman *"Millete bağışladığım maldan sana artık bir hayır yok. Amma sana da ihtiyacının on mislini bıraktım. Yemeyi bil, giymeyi bil, gezmeyi bil, yaşamayı bil"* dedi. Bu on misli deyişinin mânâsı şu idi: Hasan Rıza'dan benim aylık ev masrafının ne olduğunu sormuş ve ondan *"Yedi yüz lira"* cevabını almıştı. On misli dediği, işte bunun on misli idi. Kalktım, elini öpmek istedim, bırakmadı. Sarılıştık, öpüştük. *"Sen ölme. Sen ölürsen bana bir kulübe bile çoktur"* dedim. O da ağladı, ben de ağladım.

İşte, benim bildiğim vasiyet budur. Bu hadiseyi müteakip Bursaya gitti. Hastalığı arttı. İstanbul'a geldi. Sonrası malûm...

Vefat ettiği zaman vasiyet, miras falan düşünecek halde değildim. Yanıyordum.

Evvel ve âhir bildiğim, bana bıraktığı para, mal, bina, tarla, çiftlik gibi yarım milyon liralık şeylerden sonra, bütün malını millete bırakmış olduğudur ki, bu da gazetelerin yazdığına göre on bir-on iki milyon liradır. Hattâ, bu hadiseden bir müddet evvel, yatak odasındaki kasayı göstererek *"Bu kasa senindir. Ötekiler de senin..."* diye göstermiş olduğu kasaların da, öldükten sonra hiçbirini göremedim. Nereye götürüldüklerini de bilmiyorum. Hele, bir heyet huzurunda tebliğ edilen vasiyetnamenin taşıdığı tarihte, ağabeyimin ekmeğini koparacak takati bile olmadığını biliyorum.

Bir türlü akıl erdiremediğim noktalardan biri de, ömrü boyunca bana daima *"Hemşire"* diye hitap eden, başkalarına takdim ederken de herkesin bildiği gibi, her vakit *"Hanımefendi"* demeyi itiyat edinmiş olan ağabeyimin, bu sonradan ortaya çıkan vasiyetnamede benden sadece *"Makbule"* diye bahsedişidir.

- Yani?.

- İnanmıyorum bu vasiyetnameye...

---

[376] *"Makbule Atadan'ın Mirası Meselesi", "Dün ve Bugün",* No: 13, 27 Ocak 1956.

Noterde muhafaza edilen vasiyetname, 28 Kasım 1938'de Ankara 3. Sulh Hakimliği'nde açıldı. Makbule Hanım bir itirazı olup olmadığını soran hâkime *"Hemen cevap vermeyeceğini ve avukatları ile görüşmesi gerektiğini"* söyledi ve bu cevap üzerine de vasiyetnamenin gerekleri yerine getirilemedi...

Makbule Hanım hatıralarında vasiyetnameden ve mahkemede açılışından bahsederken daha ciddî ithamlarda bulunacak, vasiyetnameyi ağabeyinin yazmadığını ileri sürecek; hâkim huzurunda açılan vasiyetnameyi kabul etmediği için Atatürk'ün şahsî mülkü olan Çankaya Köşkü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'ne intikalinin yapılamadığını, İsmet Paşa'nın Çankaya'ya bu yüzden hemen yerleşemediğini söyleyecek ve vasiyetnameyi çektiği parasızlık yüzünden kabule mecbur kaldığını anlatacaktı:

> ...O esnada bir vasiyetname çıktı. Bu vasiyetnamenin mahiyeti Atatürk'le konuştuklarımıza hiç uymuyordu. Doktor karnından su almak isterse evvelâ benim reyimi almadan suyunu aldırmayan kardeşim, büyük mallarını millete bağışlarken bana sorduktan sonra veren kardeşim bu defa meydana çıkan ve haberim olmayan vasiyetname nasıl haberim olmadan tatbik edilmiştir? Bensiz hiçbir şey yapmayan kardeşim bu vasiyetnameyi nasıl yapmış? Ya hususî yoluyla aklı başında iken malını, mülkünü millete vermiş olan kardeşimin nesi kalmıştı ki ayrıca bir vasiyetname ihtiyacı olsun. Atatürk kaç defa tekrarlamıştı, *"Öleceksem bana saklamadan hakikati söyle yapacağımı bileyim, yerime adam koyayım"* diyen adam yalnız şahsi ve küçük bir iş için vasiyetname yapması ve bundan da haberim olması icap ederken malûmatım filân olmadan yapılmış olması beni çok hayrete düşürdü.
>
> Nihayet bize teklif ettiler. *"Buyurun vasiyetname açılacak"* Gittik, bakalım ne vasiyetnamesi imiş, kalktık gittik. Bir köşede vasiyetnameyi okuyacak şahıs (karşı gelen köşede) sağ tarafı takip eden sırada hükümet erkânı, Refik Saydam filân. Bir geniş masa, o masa kadar bir mesafe, tekrar kocaman bir masa. Oda kapısı arkasına yaklaşıyordu.
>
> Vasiyetname okundu. Yanımda avukatım Hacı Mehmed Bey. Baktım ki vasiyetname alelâde bir kağıt üzerinde idi. Saçma sapan sözlerle yazıldığının farkına vardım. Hasan Rıza buna da yetiştiğinden farkına vardım. Ancak acele ile yazılmış, çizilmiş, bitirilmiş, tekrarlanmış. Ancak bu kadar yapabilmişler. Okundu, bitti. Bir fenalık geldi içime. *"Bir su verir misiniz, içeyim"*. Hepsi bıyık altından gülerek hiç duymamazlığa geldiler. Âfet Hanım ile birlikte evlâtlık olarak gelen Sabriye Hanım iltifat ve merhamet ederek bana bir bardak su getirdi.
>
> - *"İtirazın var mıdır?"* diye sordular.

- *"Evet, vardır".*
- *"Nedir?".*
- *"Bugün söyleyemeyeceğim".*

Hepimiz dağıldık. Bu sözümden dolayı İsmet Paşa, Atatürk'ün evine (Çankaya Köşkü'ne) geçeceği sırada bu sözümden dolayı kalmıştır.

Vasiyetnameye itirazım var dediğim için İsmet İnönü köşke geçemedi ve geçemeyecekti de. Bu defa da ricaya başladılar. İstanbul Valisi Lütfi Kırdar geldi. *"Hanımefendi fikrin nedir?".* Kocamla da düşünmüştük. Bizde para da yoktu. Perişan bir vaziyete düşmüştük. Mecbur kaldık bu sözü geriye almaya. Lütfi Kırdar'la konuşurken ben dedim ki, *"Efendim, o gün yeisimle söylemiştim. Benim ne itirazım olabilir?". "Hanımefendi, madem ki itirazın yok bir istida yaz mahkemeye ver, boz bu işi"* Parasızlık yüzünden bunu yapmaya mecburdum ve yaptım. İsmet İnönü evine kavuştu, Çankaya'daki köşküne.[377]

İçişleri, Adalet ve Bayındırlık Bakanlıkları yapan ve 28 Kasım 1938'de Adalet Bakanı olarak vasiyetnamenin açılışında hazır bulunan Hilmi Uran (1886-1957), mahkemede o gün yaşananları hatıralarında şöyle anlatacaktı:

...Atatürk'ün bir de vasiyetnamesi olduğu söylenmiş ve 28 Kasım 1938 tarihinde bunun açılıp okunması ve muhteviyatına göre muamele yapılması tekarrür etmişti.

O gün Dahiliye Vekili Dr. Refik Saydam'la Büyük Millet Meclisi'nde birleştik ve doğruca Karaoğlan Caddesi'ndeki Adliye Sarayı'na gittik, Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu da merhum Atatürk'ün evli hemşiresi Makbule Boysan'ı alarak oraya gelmişti. Orada Ankara Üçüncü Sulh Mahkemesi'ne çıktık. Bizden başka Malatya Mebusu Hilmi Aytaç gibi meraklı bir-iki mebus da vardı.

Mahkeme salonu üst katta, sokağa nazır küçük bir oda idi. Biz, dinleyici sıralarına gelişi güzel oturduk. Hâkim vasiyetnameyi açtı. Vasiyetname, içice iki zarf içinde idi. İlk zarf mühürlü ve imzalı idi. İkinci zarf içinde de vasiyetname ile birlikte bir de zabıt vardı. Bu zabıtta, noter İsmail Kunter ile Doktor Neşet Ömer'in ve Umumî Kâtip Hasan Rıza Soyak'ın imzaları vardı. Onlar bu zabıtta vasiyetnamenin kendi huzurlarında tanzim edildiğine şahadet ediyorlardı. Vasiyetname Dolmabahçe Sarayı'nda tanzim edilmişti. 5. 9. 1938 Pazartesi tarihini taşıyordu. Altında da *K. Atatürk* imzası vardı.

...İşte, Atatürk'ün ölümünden iki aydan fazla bir zaman evvel, Dolmabahçe Sarayı'ndaki hasta yatağında lüzum görerek tanzim ettiği vasiyetname budur ve bunda siyasî mahiyette hiç bir

---

[377] Makbule Hanım'ın hatıralarından. Hatıraların tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 1 numaradadır.

vasiyet olmadığı gibi, zaman zaman söylenegeldiği veçhile, Atatürk'ün bundan başka ve siyasî karakterde bir vasiyetnamesi de yoktur.

Vasiyetname hâkim tarafından huzurumuzda açılıp okunduktan sonra orada hazır bulunanların bir zabıt tutması icabettiğinde Makbule Boysan'ın zaptı imzalamaktan çekinerek *"Avukatıma danışayım"* dediğini hatırlarım ve bundan da herhalde Makbule Hanım'ın vasiyetnameyi umduğu gibi bulmamış olduğunu tahmin ederim. Makbule Hanım'ın sonradan ikna edilerek zapta imza koymuş olup olmadığını hatırlıyamıyorum. Fakat onun bu haline sinirlenen rahmetli Saraçoğlu'nun onu evinden alıp getirdiği gibi tekrar alıp evine bırakmaktan vazgeçtiğini ve geçip gittiğini iyi hatırlıyorum.

...O zaman vasiyetname gereğince, Atatürk'ün Çankaya'daki menkul malları mahkemece tesbit edilerek bir kısmı iki kasa içinde Ziraat Bankası'na teslim edilmiş, bir kısmı Halkevi'ne verilmiş ve daha ziyade mefruşata taalluk eden diğer bir kısmı da Çankaya'daki küçük köşkte bırakılmıştı ve partice bunlara ilişilmemişti.

Gayrimenkullere gelince: Çankaya'daki küçük köşk ile parti genel sekreterlerinin oturmasına tahsis edilmiş olan köşk ve dört yüz dönüme yakın köşk etrafındaki ve ardındaki arsalar doğrudan doğruya partiye kalmış oluyordu. Fakat küçük köşk, bir müze halinde kapalı tutulduğu gibi arsalardan da partinin faydalanmasına imkân yoktu ve bu sebeple son senelerde bu arsalar hükümetçe istimlâk edilmiş bulunuyordu. Makbule Boysan'a kaydıhayat şartiyle tahsis edilen köşkte de Makbule Hanım oturmaya rağbet etmeyerek orayı kiraya vermek istemiş olduğundan, Cumhurreisliği köşküne pek yakın bir yere kiracı oturtmaktan kaçınılarak yirmi bin lira kadar bir bedel karşılığında intifa hakkı partice Makbule Hanımdan satın alınmıştır...[378]

Lütfi Kırdar'ın telkinlerine kulak veren Makbule Hanım, Ankara'da 14 Ocak 1939'da yapılan ikinci celsede vasiyetnameye bir itirazı olmadığını söyleyip gereken evrakı imzaladı ve vasiyetnamenin tenfizi, yani uygulanması ancak bundan sonra mümkün olabildi.

Makbule Hanım hatıralarında *"...İsmet İnönü evine kavuştu"* derken, İsmet Paşa'nın daha önce Atatük'ün özel mülkü olan Çankaya Köşkü'nü Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanı'nın ikametgâhı olarak kullanmaya devamını kasdetmektedir.

*

Atatürk sadece çiftliklerini değil bütün gayrımenkullerini Hazine'ye ve belediyelere devretmek istiyordu ama devir işlemlerini

---

[378] Hilmi Uran, *"Hâtıralarım"*, Ankara 1959, sah: 331-333.

tamamlamaya ömrü kifayet etmedi. Dolayısı ile Hazine'ye ve belediyelere devredemediği gayrımenkulleri ile vasiyetnamesinde yazılı olan nakit ve malları dışında geride bıraktığı herşey, tek vârisi olan Makbule Hanım'a kaldı....

Makbule Hanım seneler sonra, 1947'de yazdırdığı hatıralarında bu mallara sahip olmaması için her tarafa emir verildiğinden bahsedip tapuları güçlükle alabildiklerini ve sadece tapu meselelerinde değil, satışta da engellemelerle karşılaştıklarını anlatıyordu:

> *Bir sene mütemadiyen böyle gözyaşı döktüm. Kimselere gözükmedim. Bir taraftan da zevcim mirasıma sahip olmak için tapuları almaya çalışıyordu. Fakat bir türlü tapularımız verilmiyordu. Her tarafa emir verilmiş, kat'iyyen tapu verilmesin. Mustafa Bey buna rağmen büyük gayretler sarfederek birkaç tapu alarak geldi ve kanunî haklarımız kısmen olsun alınabildi. Fakat bu defa bunlardan lüzumsuz olanları satmaya kalkınca ayrıca tehdit ve emirlerle* "Olamaz" *dediler. Avukatlar ...., tehdit ediliyorlardı. Bu hal bu tarihe kadar aynı müşkilât devam etmektedir.*[379]

*

Atatürk'ün mirası Ankara'da içerisinde Makbule Hanım'ın ve önde gelen devlet adamlarının bulunduğu dar bir çevrede mesele oluyordu ama halkın vasiyetnameden haberi yoktu.

Türkiye, vasiyetnamenin mevcudiyetini ve mahiyetini Atatürk'ün vefatından ancak 12 sene sonra, 1950'de Meclis'e verilen bir soru önergesini Adalet Bakanı'nın cevaplaması ile öğrenebildi...

Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, 1950 Aralık'ında başbakan tarafından cevaplandırılması talebi ile Meclis'e bir soru önergesi verdi. Atatürk'ün vasiyeti; nakit, menkul ve gayrımenkul malları ile Atatürk'e verilen kıymetli hediyeler hakkındaki önerge şöyle idi:

> 1. Atatürk'ün vasiyeti hakkında Türk Milleti'nin malûmatı yoktur. Bilhassa vaziyet-i maliyesi öyle bir vasiyete muhtaç olmıyacak kadar yüksek olan Başbakan, oğullarının tahsil masrafının vasiyetnamede yeraldığı şayiası dolayısiyle bu vasiyetnamenin bütün muhtevasiyle efkâr-ı umumiyeye arzetmek vazifesi demokrasi rejiminin birinci kabinesi olan Adnan Menderes Hükümeti'ne düşen en önde gelen bir vazifedir.
>
> 2. Bu vasiyetname tarihiyle Ata'nın ölümü tarihi arasında ne kadar zaman geçmiştir?

---

[379] Makbule Hanım'ın hatıralarından. Hatıraların tam metni, bu kitabın *Belgeler* bölümünde 1 numaradadır.

3. Atatürk'ün nakit, menkul ve gayrimenkul emvâli miktar ve eczası nelerden ibarettir? Bunlardan hangi şahıs ve müesseselere neler bağışlamış veya vasiyet edilmiştir? Bu vasiyetnameye göre taksim hangi resmî makamı ve müesseselerce kanunî şekillerine uygun olarak yapılmıştır?

4. Atatürk'e belediyelerden, ecnebi devlet reisleriyle müesseselerinden gelen kıymetli hediyeler ve nakitler var mıdır? Varsa bunlar nelerden ibarettir? Bunlar hâlen nerede ve kimlerin ellerindedir?

Önergeyi, Meclis'in 15 Aralık 1950'deki oturumunda Adalet Bakanı Halil Özyörük cevapladı ve açıklamasına Atatürk'ün 5 Eylül 1938'de Dolmabahçe Sarayı'nda hazırladığı vasiyetnamesinin metnini vererek başladı.

Halil Özyörük, konuşmasında Atatürk'ün Çankaya'daki gayrımenkullerini CHP'ye bıraktığını, diğer gayrımenkullerin bir kısmını sağlığında Hazine'ye, belediyelere, muhtelif şahıslara ve yine CHP'ye bağışladığını ve bunların haricinde kalan gayrımenkullerinin de mirasçısı olan kızkardeşi Makbule Hanım'a kaldığını söyledi.

Mustafa Kemal'in İş Bankası'ndaki muhtelif hesaplarda bulunan 1 milyon 519 bin 892 lira 1 kuruşluk nakit meblâğı ile hisse senetleri de İş Bankası'na intikal etmişti.

Adalet Bakanı, Atatürk'ten Makbule Hanım'a kalan gayrımenkuller ile Makbule Hanım'ın bu gayrımenkulleri nasıl tasarruf ettiğini de şöyle izah etmişti:

* Antalya'da Belediye'nin Atatürk'e hediye ettiği ev. Saymanlık, evi daha sonra istimlâk etmişti.

* Kızılcahamam'da Belediye'nin Atatürk'e hediye ettiği ev. Makbule Hanım evi 1500 liraya Belediye'ye satmıştı.

* Bursa'da Belediye'nin Çekirge yolu üzerinde Çelikpalas'ın yanında bulunan ve eşyası ile beraber Atatürk'e hediye ettiği köşk ile müştemilâtı. Belediye köşkü daha sonra Makbule Hanım'dan istimlâk ederek hisse senedi mukabilinde Çelikpalas'a devretmişti.

* Erzurum'da Özel İdare'nin Atatürk'e verdiği ev. Makbule Hanım, evi 10 bin liraya satmıştı.

* Eğridir Belediyesi'nin Atatürk'e hediye ettiği Canadası ve Unadası. Makbule Hanım, adaları 1500 liraya satmıştı.

* İzmir'de Belediye'nin Millî Emlâk'ten 53 bin 500 liraya alıp şehir adına Atatürk'e hediye ettiği konak. Makbule Hanım, konağı 30 bin liraya Belediye'ye satmıştı.

* Konya'da Belediye'nin Atatürk'e hediye ettiği bahçe içerisindeki bina. Makbule Hanım, daha sonra binayı satmıştı.

* Atatürk'ün Samsun'a çıkışında kaldığı ve Belediye tarafından kendisine hediye edilen bina. Makbule Hanım, binayı Cum-

huriyet Halk Partisi'ne satmıştı.

* Trabzon'da Özel İdaresi'nin Atatürk'e eşyaları ile beraber hediye ettiği köşk. Belediye daha sonra eşyaları mahkeme kararı ile geri almış ve Makbule Hanım'a kalan köşkü de istimlâk etmişti.

* Dörtyol'da kayıtlarda *bahçe ve tarla* diye geçen çiftlik. Makbule Hanım, ağabeyinden kalan gayrımenkuller içerisinde en uzun müddetle burayı elinde tutmuş ve çiftlikte sık sık kalmıştı.[380]

Türkiye, Atatürk'ün vasiyetnamesi ile geride bıraktığı mal varlığının ayrıntılarından, Adalet Bakanı'nın Meclis'te yaptığı işte bu konuşma ile haberdar oldu...

Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, 1951'de bu defa Maliye Bakanı tarafından cevaplandırılması talebi ile bir başka soru önergesi verdi ve Atatürk'ün vasiyetnamesinde isimleri geçen kişilerden Veraset ve İntikal Vergisi tahsil edilip edilmediğini öğrenmek istedi.

Önergeye 2 Şubat 1951'de cevap veren Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Atatürk'ün mirasından istifade eden herkesin Veraset ve İntikal Vergisi ödediğini söyledi. Polatkan'ın verdiği bilgiye göre Makbule Hanım'a ağabeyinden miras olarak 42 bin 726 lira 60 kuruş değerinde 17 parça gayrımenkul ile 34 bin 41 lira 73 kuruş kıymetinde menkul intikal etmiş ve toplam 6 bin 385 lira 43 kuruş vergi alınmıştı. İş Bankası da Makbule Hanım'a Atatürk'ün vefatından 1950 Aralık'ına kadar geçen 116 ay boyunca ayda bin liradan toplam 116 bin lira ödemiş, bu meblâğdan düştüğü 12 bin 470 lirayı Maliye veznesine yatırmıştı.[381]

Çankaya'nın şaibeli satışı

Üzerinde Çankaya Köşkü'nün ve Camlı Köşk'ün bulunduğu geniş arazinin büyük bölümü Atatürk'ün şahsî mülkü idi, onun vefatından sonra vasiyetnamesi gereği Cumhuriyet Halk Partisi'nin olmuştu.

Çankaya'daki köşk arazisinin küçük de olsa bazı parselleri özel şahıslara âitti, Atatürk sağlığında birçok parseli satın alarak köşk arazisine dahil etmişti fakat ufak bazı arazilerin mülkiyeti başkalarında kalmıştı.

Bu parsellerden biri, Camlı Köşk'ün alt tarafında idi ve 84 bin

---

[380] TBMM Tutanak Dergisi, 19. Birleşim,15 Aralık 1950 Cuma, sah: 237-243; Yeni Sabah ve Cumhuriyet, 16 Aralık 1950.

[381] TBMM Tutanak Dergisi, 38. Birleşim, 2 Şubat 1951 Cuma, sah: 20-23.

480 hissenin 77 bin 484 hissesi Hattatzade Hasan ve Bahattin Veresesi'ne âitti. Verese, 1941 Ocak'ında CHP'den parseli beş bin liraya almasını istedi; Parti pazarlığa girişip iki bin lira teklif etti[382] ve neticede arazi veresenin istediği meblâğ olan beş bin liraya satın alındı.[383]

Atatürk'ün kızkardeşine oturma hakkını bıraktığı Camlı Köşk de CHP'nin mülkü olan Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün bulunduğu arazinin içerisinde idi ve devletin en üst makamının hemen yanıbaşındaki bir binanın Atatürk'ün kızkardeşi de olsa bir başkası tarafından kullanılması hem Cumhuriyet Halk Partisi, hem de Cumhurbaşkanlığı için sıkıntı sebebiydi. Ağabeyinin vefatının ardından genellikle İstanbul'da yaşayan Makbule Hanım'ın köşkü kiralayacağı söylentilerinin de çıkması hissedilen sıkıntıyı daha da arttırdı.

Çözüm, Makbule Hanım'ın Camlı Köşk üzerindeki hakkını satın almaktan geçiyordu ve Cumhuriyet Halk Partisi, Makbule Hanım'dan ağabeyinin vasiyetnamesi ile hayat boyu kullanım hakkına sahip olduğu Camlı Köşk üzerindeki bütün haklarını 1940'ların ortalarında toplu bir meblâğ karşılığında satın aldı.[384]

Böylelikle, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün başta güvenlik olmak üzere araziden kaynaklanan diğer bütün sorunları halledilmiş oluyordu...

*

CHP, sonraki senelerde Çankaya Köşkü'nün mülkiyetini elinde bulundurmaktan vazgeçti ve sekiz parselden meydana gelen arazi ile binaları 1949'da 1 milyon 772 bin 260 lira 50 kuruş karşılığında devlete sattı! Bu meblâğın 290 bin 500 lirası Camlı Köşk'ün, 14 bin 25 lirası da Camlı Köşk arazisinin bedeliydi, 2 bin 805 metrekare idi ve metrekaresine beş lira değer biçilmişti.[385]

Ama, bir sene sonra, 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti, satış hakkında teftiş başlattı. Maliye Bakanlığı'nın 16 Eylül 1950'de teftiş ile görevlendirdiği Maliye Müfettişi Lütfü Kamu, Teftiş Kurulu'na 21 Aralık 1950'de verdiği raporda satışta yolsuzluklar bulunduğunu yazıyordu fakat muamele Demokrat Parti'nin o sene çıkarttığı af kanununun kapsamına girdiği için CHP yöneticilerinin

---

[382] Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer no: 2/12-4, Fihrist no: 5932-1.

[383] Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer no: 2/12-4, Fihrist no: 5932.

[384] Hilmi Uran, *"Hâtıralarım"*, Ankara 1959, sah: 333. Satış hakkında bir evrak bulamadım.

[385] Teftişi yapan Maliye Müfettişi Lütfü Kamu'nun raporundan: BCA, 30-1/87-549-11, sah: 3.

ve satışı kabul eden Millî Emlâk idarecilerinin aleyhine dâvâ açılamadı.[386]

Camlı Köşk 1954 ile 1960 arasında Başbakan Adnan Menderes, daha sonra Cumhuriyet Senatosu Başkanı Suat Hayri Ürgüplü ile İbrahim Şevki Atasagun tarafından resmî konut olarak kullanıldı ve Maliye Bakanlığı binayı 16 Aralık 1968'de mülkiyeti Maliye Hazinesi'ne ait olmak üzere Cumhurbaşkanlığı'na tahsis etti.[387]

Köşkte bugün, konuklar ağırlanıyor.

CHP'nin 1949'da Çankaya'yı Hazine'ye satması ile ilgili olarak Maliye Müfettişi Lütfü Kamu'nun hazırladığı raporun ilk sayfası (BCA, 30-1/87-549-11, sah: 1).

1938'in lirası 1945'te eridi ve 250 lira oldu!

Atatürk'ün sadece banka hisselerinin idaresi değil sahip olduğu birçok gayrımenkulün yanısıra bütün nakit parası da CHP'ye miras kalmıştı ve vasiyetname gereği İş Bankası hisselerinin gelirinden kızkardeşine her ay bin lira ödenmesi ile de Cumhuriyet Halk Partisi vazifeli idi.

Parti, Atatürk'ün hesabında bulunan meblâğları başka bir hesaba nakletmedi ve senelerce kullandı. Meselâ, CHP'den 27 Eylül 1946'da İş Bankası'na gönderilen yazıda 180 lira 42 kuruş su parasının Atatürk'ten kalan 2213 numaralı hesaptan ödenmesi isteniyordu.[388]

CHP, Makbule Hanım'a vasiyetname gereği her ay bin lira ödedi ama ödemelerde seneler boyunca bitmeyen zorluklar çıkardı...

Makbule Hanım'a verilen aylık 1000 lira, Atatürk'ün sahip olduğu İş Bankası hisselerinin bulunduğu 2213 sayılı hesabından ödeniyordu. Ama CHP, Atatürk'ün aylık ödemesi konusunda bankaya daha önce gönderdiği talimatın bir benzerini her nedense vermemişti. Makbule Hanım'dan parayı alabilmesi için her ay Genel

---

[386] Lütfi Kamu'nun raporu: BCA, 30-1/87-549-11. Ayrıntılar için benim *"Atatürk'ün Mutfağı"*na bakınız: Turkuvaz Kitap, İstanbul 2022, sah: 51-53.

[387] *"Cumhurbaşkanlığı Tarihi (1923-2005)"*, Cumhurbaşkanlığı yayını, Ankara 2005, sah. 471.

[388] BCA, 490-1-1598/523, 15. sayfa.

Sekreterliğe yazılı olarak müracaat etmesi isteniyor, müracaattan sonra İş Bankası'na ödeme talimatı gönderiliyor,[389] ardından Makbule Hanım'a parayı alabileceği yine bir yazı ile haber veriliyor[390] ve ödeme sırasında bin liradan veraset vergisi ile önce beş, sonraki senelerde de sekiz ve on kuruş pul parası kesiliyordu.

Ödemeler her ayın onuncu günü yapılıyordu ve CHP'nin kurucusunun kızkardeşine ettiği eziyetler senelerce devam etti...

*

Makbule Hanım 2 Kasım 1939'da CHP Genel Sekreterliği'ne bir dilekçe gönderdi, vasiyetname gereği ödenen maaşını her ay bankanın İstanbul Şubesi'nden alabilmesi için lâzım gelen yerlere talimat verilmesini ve o ayki maaşının da 9 Kasım'a kadar alabilmesinin sağlanmasını rica etti.[391] CHP Genel Sekreteri adına cevabı Zonguldak Milletvekili Halil Türkmen yine yazılı olarak bildirdi ve Makbule Hanım'a parayı alabilmesi için aybaşlarında Genel Sekreterliğe yazı ile müracaat etmesi gerektiğini söyledi.[392]

Makbule Hanım, ağabeyinin vasiyetnamesi gereği aldığı maaş gecikince CHP yönetimine telgraf çekiyor (BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 8.).

Maaşını almakta sık sık zorluk yaşıyordu. Meselâ, *"Atatürk hemşiresi Makbule"* imzasıyla 9 Kasım 1947'de Şişli'den Ankara'ya, CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği telgrafta *"Maaşım hâlâ verilmedi. Bankaya emir verilmesi"* diye yazmıştı.[393]

CHP, Makbule Hanım'a karşı asıl büyük ayıbı, Atatürk'ün ölümünden bir ay sonra etti!

Atatürk, vefatından önce İş Bankası'na hesabından kızkardeşine her ay 200 lira ödenmesi talimatını vermiş, Makbule Hanım bu 200 lirayı yıllarca almış ve banka Atatürk'ün vefat ettiği 1938 Kasım'ının aylığını da Makbule Hanım'a ödemişti...

Ama bu para Atatürk'ün vefatının hemen ardından Makbule Hanım'dan geri alındı! CHP Genel Sekreterliği de bir sene sonra,

---

[389] BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 20, 67 ve 116.

[390] CHP Genel Sekreterliği'nden Makbule Hanım'a her ay gönderilen yazılardan bazıları: BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 17, 22 ve 64.

[391] BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 48.

[392] BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 47.

[393] BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 8.

16 Aralık 1939'da İş Bankası'nın Ankara Merkez Müdürlüğü'ne bir yazı göndererek Makbule Hanım'dan geri alınan 200 liranın bankada yine Atatürk'e ait olan 2230 numaralı alacaklı cârî hesaba naklettirilmesini ve neticenin partiye bildirilmesini istedi![394]

*

Makbule Hanım, ağabeyinden miras olarak intikal eden bazı binaları satmadan önce CHP'ye kiralamıştı, bunların arasında Samsun ile Trabzon'daki köşkler de vardı ve Bursa'daki evini rehine koymuştu.

9 Temmuz 1941'de CHP Genel Sekreteri Dr. Fikri Tüzer'e gönderdiği mektupta İstanbul'da Moda'ya naklettiğini söylüyor ve partiye kiraladığı evlerin kiraları ile rehine koyduğu ev için partinin yardımını rica ediyordu:

> Çok muhterem beyefendi,
>
> Kıymetli meşguliyetleriniz arasında vâki tasdiatımdan dolayı afvınızı dilerim. Lütuf ve alâkalarından cesaret alarak bazı istirhamda bulunacağım.
>
> Bendeniz şimdi Kadıköyü'nde, Moda Caddesi'nde 252 numaralı eve nakletmiş bulunuyorum. Fimabad:
>
> - Maaşlarımın Kadıköy İş Bankası şubesi delâleti ile bu adresime irsâline müsaadelerini,
> - Samsun'daki Fırka binası kirasının,
> - Trabzon'daki köşkün hâlihazır müsteciri bulunan Müfettiş Bey'in de muvafık kalındığı veçhile kira bedeli bulunan 600 liranın kezâ bu adresime gönderilmesine ait emirleriniz,
> - Bursa'daki eve ait olup bankaya konmuş olan 5.000 liranın merhun bulunması dolayısı ile alacaklısına verileceğinden suret-i celbine ve vergi vesaire gibi masrafları var ise bu paradan kesilmeyip maaşımdan tevkif edilmesine müsaadelerini dilerim.
>
> Bilvesile tâzimlerimi tekrar eyler, lütuf ve teveccühünüzün devamını dilerim efendim.
>
> Merhum Atatürk hemşiresi
> Makbule Boysan[395]

Ama CHP, kurucusunun kızkardeşinden gelen taleplere kulaklarını tıkadı. 12 Temmuz'da Genel Sekreterlik'ten Makbule Hanım'a gönderilen cevabî mektupta maaşını Kadıköyü'nden alabilmesi için İş Bankası'na talimat verildiği söyleniyor fakat *"Samsun, Trabzon ve Bursa'daki köşklerin parti merkezi ile alâkaları olmadığı cihetle bunlar hakkındaki arzularınızı şimdiye kadar olduğu*

---

[394] BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 128.

[395] BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 87 ve 88.

gibi ya tarafınızdan veya vekiliniz vasıtasiyle yerine getirilmesini rica eder..." deniyor,[396] yani Samsun ile Trabzon'daki köşklerin CHP teşkilâtı tarafından kullanılmasına rağmen bu işin Genel Merkez ile bir alâkasının bulunmadığı söylenerek açıkça *"kendi işinizi kendiniz görün"* deniyordu!

*

Atatürk'ün Makbule Hanım'a vasiyetnamesi ile bağladığı 1000 lira aylığın satınalma gücü, dünya savaşının yarattığı sıkıntıların da etkisiyle 1945'te 200-250 lira seviyesine inmişti.[397] Makbule Hanım 7 Eylül 1947'de CHP'ye bir dilekçe yazarak geçinmekte zorluk çektiğini söyledi, *boşandığını ve partinin şefkat veren göğsüne sığındığını* yazdı ve ödeneğinin arttırılmasını rica etti:

7. 9. 1947

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Kurul Sayın Başkanlığına,

Ağabeyim merhum Atatürk'ün vasiyetnamesi mucibince, tevkifatı çıktıktan sonra, her ay Parti'den bana ödenmekte olan 840 lira ile bugünkü hayat şartlarına intibak edemiyor ve geçinmekte çok müşkilât çekiyorum. Çünki bu paranın tahsis edildiği zamanla bugünün parası arasında iştira kabiliyeti bakımından en az beş misli fark bulunmaktadır.

Atatürk'ün hayatta kalmış yegâne kardeşi ve vârisiyim. Ağabeyimin vasiyetname ile izhar ettiği arzu; hayatta oldukça müreffeh bir hayat sürebilmekliğimi sağlamaktı. Halbuki o zamanın geçinme şartlarına uygun olarak tahsis olunan bu para bugünün apartıman kirası, şoför ve hizmetçi ücretleriyle sâir müteferrik masraflarımı bile karşılamamaktadır.

Benimle yakından alâka gösterecek kimsem yoktur. Âhiren kocamdan da boşanmış olduğumdan, en büyük tesellimi Cumhuriyet Halk Partisi'nin sine-i şefkatına sığınmakla buluyorum.

Vaziyetimi ve maruzatımı nazar-ı itibara alarak, sayılı bulunan ömrümü rahatça geçirebilmek için ödeneğimin artırılmasını dilemekteyim.

Şayet vasiyetname hükümlerine göre böyle bir artırma mümkün görülmese bile alınacak başka tedbirlerle ihtiyaçlarımın giderilmesini ve Atatürk'ün beni müreffeh yaşatmak yolundaki asıl arzusunun yerine getirilmesini, başta zât-ı âlîleri olmak üzere bütün Halk Partisi'nin yetkili mensuplarından rica ve istida ederim.

Makbule Atadan[398]

---

[396] BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 9.

[397] Ali İhsan Karacan, *"Kemal Atatürk'ün Vasiyetnamesi. Bir İnceleme"*, Legal Yayıncılık, İstanbul 2023, sah: 160.

[398] BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 6.

Parti, Makbule Hanım'ın talebini 13 Eylül'de cevapladı, daha doğrusu reddetti! Genel Sekreter adına Zonguldak Milletvekili Emin Erişirgil'in imzaladığı cevabî mektupta, *ödemenin vasiyete dayanması sebebi ile yapabilecekleri birşeyin bulunmadığı"* söyleniyordu:

> Sayın Makbule Atadan
> Sipahi Ocağı karşısında
> El Irak Apartmanı, daire 3
> Beyoğlu - İstanbul
>
> 7. 9. günlü mektuplarınızı aldık.
> Her ay verilmekte olan bin lira ödenek vasiyetnameye dayanmaktadır. Bu ödeneğin çoğaltılmasına Partinin yetkili olmadığını derin saygı ile arzederim.
>
> *CHP Genel Sekreteri a.*
> *Zonguldak Milletvekili*
> *Emin Erişirgil*[399]

Malûl kızkardeşe ağabeyinden aylık

Makbule Hanım sonraki günlerde Ankara'daki Camlı Köşk'ü bırakarak tamamen İstanbul'a yerleşti ve Taksim'de kiraladığı bir apartman dairesinde yaşamaya başladı.

1947 Aralık'ının ilk haftasında CHP'ye, Meclis Başkanlığı'na, Başbakanlığa ve yeni kurulmuş olan Demokrat Parti'ye dilekçe ile başvurarak *âciz bir halde olduğunu* söyledi ve *ağabeyinin aziz vatana yaptığı hizmetler gözönüne alınarak vatanî hizmet aylığı bağlanmasını* istedi:

> C. Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne,
> Ahvâl-i hâzıra ve hayat pahalılığı malûmdur. Sevgili ağabeyim merhum Atatürk'ün bana bıraktığı malûm olan maaşla geçinmek imkân haricine gelmiştir. İlişik mütalâa da göstereceği gibi mâlûl bulunuyorum. Bu yüzden otomobil ve şöför masrafım olduğundan maaşımın yarısına yakın bir parayı eritiyor. İstanbul'da başımı sokacak ve barınacak bir evim olmadığı için ev kirası aylık 200 lira veriyorum. Bu hesaplardan çektiğim geçim sıkıntısı açıkça anlaşılır. Merhum ağabeyimin bu aziz vatana yaptığı hizmetler itibara alınarak bu âciz halimde bana vatan hidemat tertibinden bir geçim aylığı tahsisini isterim.
>
> Makbule Atadan

---

[399] BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 4 ve 5. Mektubun üzerinde daktilo ile 12, mühür ile 16 Eylül tarihi var.

> Not: Bu istidanın birer sureti Cumhurbaşkanlığı'na, Meclis Başkanlığı'na, Başbakanlığa, Halk Partisi Sekreterliği'ne, Demokrat Parti Başkanlığı'na gönderilmiştir.[400]

Mektuba röntgen mütehassısı Prof. Dr. Kâzım Nuri İçgören'in 17 Şubat 1945'te Makbule Hanım hakkında bir başka doktora yazmış olduğu *"Omurgasında ağrılı romatizma ile diz mafsallarında ve kemiklerinde deformasyona sebebiyet veren ostreo artrid bulunduğuna"* dair bir raporunu da ilâve etmişti.[401]

Makbule Hanım, her iki mektubunu ve CHP'den gelen cevabı, Maraşal Fevzi Çakmak'ın kurduğu Millet Partisi'ni destekleyen ve Atatürk'ün iki defa genel sekreterliğini yapan Hikmet Bayur'un başyazarı olduğu haftalık *Akın Gazetesi*'nde 27 Kasım 1947'de yayınlattı. İki hafta önce, 10 Kasım 1947'de Makbule Hanım'ın Bayezid Camii'nde Atatürk'ün ruhu için okuttuğu mevlide fotoğraflı olarak yer veren gazetede 27 Kasım'da*"Vesikaları neşrediyoruz! Atatürk'ün sevgili hemşiresi kimsesiz ve metrûk kaldı"* manşeti ile çıkan haberde şöyle deniyordu:

> ...Teessürler içinde haber aldığımıza göre, Atatürk'ün Türk Milletine vedia olarak bıraktığı sevgili hemşiresi Bayan Makbule hasta ve malûl durumda bulunmakta ve büyük zaruret ve müzayaka içinde yaşamaktadır. Zevci, geçen yıl mahkeme kararı ile kendisini terketmiştir. Bir vakitler Ata'nın meclisinde ve etrafında dönen nankörlerden biri de semtine uğramamakta, hattâ adını bile duymak istememekte imişler! İnsanlık karakterinin ibret verici tezahürlerindendir.
>
> Şu aziz vatan ve millete o kadar muazzam hizmetler ettikten sonra dünyada biricik yakını olan kızkardeşini bizlere emanet eden kahraman adam başını kaldırıp da hemşiresine revâ görülen birçok haksızlıkları görseydi ne yapardı? Ve o kadir bilmez, vefasız eski arkadaşlar kaç kat yerin dibine geçerlerdi! Yazık, yazık.
>
> Hasta ve ayaklarından malûl kadın, artık yürüyemez olunca

---

[400] BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 2. Makbule Hanım mektubuna tarih koymamış ama alındı tarihini gösteren üst taraftaki *"CHP Genel Sekreterliği"* damgasında 8. 12. 1947 yazılı. Sayfanın altında Meclis'in vatanî hizmet aylığı bağlamasından sonra yazıldığı anlaşılan *"Kanunla aylık bağlanmıştır. Dosyasına"* yazısı ve Genel Sekreter Yardımcısı Cevat Dursunoğlu'nun imzası var, cevabın *Akın Gazetesi*'nde 27 Kasım 1947'de yayınlanan metninde de 13 Eylül tarihi bulunuyor.

[401] BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 3: *"...katani fikreler ve diz mafsallarının radyolojik muayene neticesini arzediyorum: Hâlen katani fikrelerde müterakki ispondilit deformant. Sağda fazla ve müterakki şekilde olmak üzere her iki diz mafsal ve kemiklerinde osreo artirit demformant hâli görülmektedir..."*.

büyük kardeşinin kendisine bıraktığı otomobile ihtiyacı oluyor (bunun da hazin macerasını gelecek sayımızda yazacağız) ve içinde çırpındığı geçim zorluğuna bir de şoför ve benzin zorluğu yükleniyor.

Bu hususta yaptığımız incelemeler pek elîm safhalar arzetmektedir ki, vesikaların klişelerini aynen neşrediyoruz :

(Burada, Makbule Hanım'ın Halk Partisi'ne gönderdiği mektubun metni verilmiş)

Yukarıda sûretini neşrettiğimiz vesikadan da anlaşıldığı gibi, büyük Ata'nın sevgili hemşiresi son hadde kadar geçim müşkilâtına göğüs germeye ve tahammül etmeye çalışıyor. Nihayet, zevci de mahkeme kararı ile kendisinden ayrılıyor. Hayat ıztırabı ve zorluklar o kadar tahammül edilmez hâle geliyor ki, artık dişlerini sıkamaz oluyor. Halk Partisi Genel Kurulu'na bir mektupla müracaat ediyor ve bütün sabit gelirlilerin maaşlarına yapılan zamlara rağmen, kendisine numaralı vesikadaki cevap veriliyor. Parti Genel Sekreteri yerine Emin Erişirgil imzasını taşıyan bu mektubun ihtiva ettiği satırların dehşet içinde okunmamasına imkân yoktur. Olduğu gibi neşrediyoruz :

(Burada da, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Makbule Hanım'a yolladığı cevabî mektubun metni yeralıyor)

Atatürk'ün Türk milletinin büyüklüğü ve cihanşümul fazilet duygularına bırakarak gittiği hasta bir kadına karşı verilecek cevap böyle mi ve bu mu olmalıydı? Sorarız?

O kardeşi metrûk ve mühmel bırakılan kahraman adamın Halk Partisi'ne vakfettiği milyonlar şuraya, buraya, şuna, buna avuç avuç saçılırken bir çaresi bulunarak bu kimsesiz kadının ıztırapları kısmen olsun hafifletilemez mi idi? Kim ve hangi bedbaht çıkabilirdi de, yüzü kızarmadan *"Atatürk'ün malûl kardeşine yardım ediyorsunuz?"* diye bir soruda bulunmaya cür'et edebilirdi. Bunu soruyoruz?

Verilen acı ve menfi cevabı alan zavallı, malûl ve büyük ruhlu kadının iki aydan ziyade bir zaman daha ıztırap ve felâketler ile nasıl başbaşa kalmış olduğunu ve yaralı kalbinin ne kadar kırıldığını tasavvur bile etmek insana hayret veriyor! Susmuş ve çiğnenen izzetinefsini bir daha hırpalatmamak için bir daha dişlerini sıkmıştır. Nihayet tahammül edememiş ve dört gün evvel Cumhurbaşkanlığına, Başbakanlığa, Meclis Başkanlığına, Demokrat Parti Başkanlığına ve Halk Partisi Genel Sekreterliğine sureti aşağıdaki mektubu yazmak mecburiyeti altında kalmıştır.

...dikkat ve ibretle okunacak olursa, aziz kadının bu sefer Atatürk'ün elleri ile kurarak milyonlar bıraktığı Halk Partisi'ne değil, Türk milletinin ve o milletin mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nin semâhatına müracaat ettiği görülmektedir. Çok acı!

> Büyük Ata'nın hemşiresi, kahraman kardeşinin çok sevdiği vatanına karşı ifâ ettiği büyük hizmetleri pek mütevazi bir lisanla zikrederek *"Hidemât-ı vatanîye tertibinden olsun"* kendisine bir aylık bağlanmasını istiyor.
>
> Hakkı yok mu? Bugün Türkiye devleti bütçesinde bu şekilde aylık alan tam 53 aile veya fert vardır. Halk Partisi Genel Sekreterliği adına o acı red cevabı verilirken bu cihet olsun düşünülemez, hükümete haber verilerek Büyük Meclisinden büyük Ata'nın, ayakları kötürümleşmeye yüz tutan kardeşine *"Vatan hizmetleri tertibinden"* bir maaş tahsisi istenemez miydi? Büyük Meclis böyle bir teklifi minnetle kabul etmez ve istenenden kat kat fazlasını vermekten çekinir mi idi? Bunu da sormak isteriz![402]

Akın Gazetesi'nin manşetinde, bir hafta sonra yine Makbule Hanım'ı konu alan başka bir haber vardı: Gazete, Atatürk'e Amerikan Başkanı Roosevelt'in hediyesi olduğu söylenen ve Atatürk'ün vefatından sonra kendisine miras olarak intikal eden Cadillac marka otomobili satışa çıkartmıştı![403]

Gazetenin *"Başımıza bu da mı gelecekti?"* manşeti altında verdiği habere göre, Makbule Hanım'ın Cadillac macerası şöyle idi:

Atatürk'ün şahsî malı olan zırhlı Cadillac, miras olarak Makbule Hanım'a intikal etmesi gerektiği halde verilmemiş; Ankara'da bir köşeye atılmış, toz-toprak içerisinde kalmış ve âdetâ hurdaya dönmüştü.

Makbule Hanım ağabeyinin otomobiline sahip olabilmek için zamanın başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na defalarca müracaat etmiş ise de talebine bir cevap alamamış ve Cadillac, Makbule Hanım'a Saraçoğlu'ndan sonraki başbakan Recep Peker'in talimatı ile, Atatürk'ün vefatından sekiz sene sonra, 1946'da verilmişti.

Ama, otomobil son derece masraflı idi, Makbule Hanım bu masrafı karşılayamayacak hâle gelmişti, resmî makamlara müracaat ederek Cadillac'ın kendisinden alınıp müzeye kaldırılmasını ve yerine *tenekeden de olsa* küçük bir otomobil verilmesini istemiş, bir cevap alamayınca da Cadillac'ı satmaya karar vermişti!

Makbule Hanım otomobili satmak istiyordu fakat çektiği geçim sıkıntısının hafifletilmesi için Meclis kararı ile ağabeyinden vatanî hizmet maaşı bağlanması üzerine otomobil satılmadı. Makbule Hanım, Cadillac'ı vefatına kadar elinde tuttu, otomobil miras olarak manevî çocuklarına intikal etti, manevî çocuklarından Muallâ Tuncak'ın kocası olan ve Zübeyde Hanım'ın yetiştirip Mustafa Ke-

---

[402] *Akın*, 27 Kasım 1947.

[403] *Akın*, 4 Aralık 1947.

mal'in manevî oğlu gibi okuttuğu Abdürrahim Tuncak, Cadillac'ı Makbule Hanım'ın vefatından üç sene sonra, 1959'da devlete hediye etti...[404]

12 silindirli ve zırhlı Cadillac, bugün Anıtkabir'deki müzede teşhir ediliyor...

Akın Gazetesi'nin Makbule Hanım'ı konu alan yayınları o günlerde ve sonraki aylarda da devam edecek ve gazetede Makbule Hanım'ın bazı hatıralarını anlattığı kısa röportajlar yayınlanacaktı...[405]

*

Makbule Hanım'ın ağabeyinden vatanî hizmet maaşı bağlanması için verdiği dilekçe iki ay sonra, 16 Şubat 1948'de Meclis Genel Kurulu'nun gündemine geldi ve Bütçe Komisyonu Sözcüsü Ankara Milletvekili Muammer Eriş'in önerisi ile o gün ivedilikle görüşüldü.

Tasarı, Makbule Hanım'a vatanî hizmet tertibinden hayatta bulunduğu müddet zarfında ayda bin lira verilmesini öngörüyordu. Emekli, dul, yetim ve vatanî hizmet aylıklarında yapılacak zamlar Makbule Hanım'ın maaşını etkilemeyecek, yani maaşı arttırılamayacaktı.

16 Şubat'taki görüşmede milletvekilleri, *"Kızkardeşine vatanî hizmet tertibinden maaş bağlanmasını Atatürk'ün ruhunun nasıl karşılayacağını"* tartıştılar...

Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, *"Atatürk'ün hemşiresi olmak gibi büyük bir mânevi şerefe nail olan Bayan Makbule'ye Türkiye hazinesinden vatanî hizmet tertibinden bin lira maaş tahsisini Ata'nın büyük ruhunun iyi karşılamıyacağına emin olduğunu"* söyledi ve tasarının reddini istedi. Diyarbakır Milletvekili İhsan Hâmid Tigrel, benzer maaşların asgarî 60 ve âzamî 250 lira olduğunu söyleyerek *"Memleketin istiklâli, hürriyeti uğruna düşmana karşı bir kale gibi cephe alan insanlara bile verdiğimiz miktarın fevkinde olarak Atatürk'ün hemşiresine 1000 lira aylık vermenin doğru olmadığı kanaatindeyim"* dedi ve Makbule Hanım'a verilecek maaşın 300 lira olmasını teklif etti. *"Atatürk hayatta olsaydı, bu tahsisat tasarısının Meclisten geçmesinde azap duyardı. Atatürk hayatta olsaydı, kız kardeşine bir tahsisat meselesi hakkında müzakere açıldığını duysa azap duyardı"* diyen Gaziantep Milletvekili Cemil Sait Barlas bağlanacak maaşın tedavi parası olarak verildiğini söyledi, *"...Bin liranın azlığı, çokluğu mevzuubahs*

---

[404] CBA, 03006598.

[405] 13 Kasım 1947, 25 Aralık 1947, 1 Ocak 1948 ve 8 Ocak 1948.

değildir, tedavi parasına bile yetmiyecektir. Onun için bu parayı verelim arkadaşlar" dedi. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Atatürk'ün Makbule Hanım'a vasiyet haricinde 500 bin liralık bir servet bıraktığını, 1000 liranın vatanî hizmet tertibinden değil, Atatürk'ün bıraktığı paradan verilmesini teklif etti. Eskişehir Milletvekili Emin Sazak ise Atatürk'ten Makbule Hanım'a kalan altın kalemlerin, elbiselerin, çok şeyin, antikaların ve köşklerin ne olduğunu sordu. Giresun Milletvekili Ahmet Ulus da güya espri olarak tasarıya *"Bayan Makbule evlendiği takdirde bu para kesilir"* şeklinde bir ilâve yapılmasını istedi!

Milletvekilleri vatanî hizmet maaşlarının 60 ilâ 250 lira arasında değiştiğini söylüyorlardı ama Makbule Hanım'a 1000 lira vatanî hizmet maaşı bağlandığı 1948'de daha önceden verilen vatanî hizmet aylıklarının en yükseği Irak Şeyhülmeşâyihi Uceymî Paşa'ya ödenen 50 lira idi. Çapanoğlu isyanında şehid edilen Akdağmadeni Kaymakamı Tahir Bey'in karısı ile dört çocuğuna ikişerden toplam on, Nemrut Mustafa Paşa Divanıharbi'nin idam ettirdiği Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'in hanımına on iki buçuk, yine Nemrut Mustafa Paşa Divanıharbi'nin kararıyla idam edilen Boğazlayan Kaymakamı Millî Şehid Kemal Bey'in hanımına on ve üç çocuğuna beşer, İttihad ve Terakki'nin liderlerinden Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın hanımına 15, Berlin'de 1921'de bir Ermeni'nin şehid ettiği Sadrazam Talât Paşa'nın hanımına 25, 1897'deki Türk-Yunan Savaşı'nda şehid düşen Abdülezel Paşa'nın kızına dört, Sadrazam Midhat Paşa'nın kızına dokuz, Bâbıâlî baskınında şehid edilen Harbiye Nazırı Nâzım Paşa'nın kızına 18, Ziya Gökalp'in kızına 30, 31 Mart hadisesi sırasında 15 Nisan 1909'da Yıldız Sarayı'nda Abdülhamid'in gözlerinin önünde öldürülen Âsâr-ı Tevfik Zırhlısı'nın kumandanı Ali Kabuli Bey'in kızına 15, şehid Doktor Nafiz Tahir'in kızkardeşine beş, Sivas Valisi Reşid Bey'in hanımına 20, Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi'nin hanımına 20 lira veriliyordu ve kızların aldığı vatanî hizmet aylıkları, evlendiklerinde kesilirdi.[406]

Oylamaya iştirak eden 197 milletvekilinden 173'ü kabul, 20'si red oyu verirken dört milletvekili çekimser kaldı ve tasarının kanunlaşması için gerekli çoğunluk sağlanamadığından iki gün sonra, 18 Şubat'ta yeniden oylama yapıldı. Oylamaya bu defa 227 milletvekili katıldı ve tasarı 197 kabul, 20 red ve yine dört çekimser oy ile kanunlaştı.

---

[406] 1 Mart 1949 tarihli Resmî Gazete'den.

Makbule Hanım'a aylık bağlanması ile ilgili 5186 sayılı kanuna göre, maaşı hiçbir şekilde arttırılamayacaktı ve Meclis'ten kanunu onayı için Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a gönderilen yazının altında, Atatürk'ün gençlik senelerindeki en yakın arkadaşlarından ve o sırada Meclis Başkanı olan Ali Fuad Cebesoy'un imzası vardı...[407]

Büyük Millet Meclisi iki gün sonra, 20 Şubat 1948'de vatanî hizmet aylığı ile ilgili bir başka karar daha aldı ve o tarihten bir ay önce Meclis Başkanı iken vefat eden Kâzım Karabekir'in hanımı ile üç kızına üçyüzer lira maaş bağladı. Çıkartılan kanuna göre Karabekir Paşa'nın ailesi de bu maaşın dışında dul, yetim yahut daha başka vatanî hizmet maaşı alamayacaklar, aylıklarına zam yapılamayacak ve kızlarının maaşları da evlendikleri zaman kesilecekti!

*

Makbule Hanım ağabeyinin vefatının ardından kendisine intikal eden gayrımenkullerin idaresi ile ve sık sık da bunlarla ilgili mahkemeler ile uğraştı; Atatürk'ün mirasından daha fazla pay alabilmek için dâvâlar açtı veya dâvâlık oldu.

Hatıralarında, ağabeyinin vefatının ardından kendisine kalan mirasa sahip olabilmek için kocası ile beraber çaba gösterdiğini ama Ankara'nın *"Kat'iyyen tapu verilmesin"* diye emretmesi sebebi ile zorluklarla karşılaştığını anlatıyor ve Mustafa Mecdi Bey'in bütün bu zorluklara rağmen büyük gayretler sarfederek Mustafa Kemal'den kalan birkaç gayrımenkulün tapusunu alabildiğini, bazılarını satmak istediğinde de avukatlarının ve aradaki kişilerin tehdit edildiğini, *"Olamaz"* dendiğini anlatıyor, zorlukların devam ettiğini söylüyordu.

Ağabeyinden intikal etmesi gerektiğini düşündüğü gayrımenkuller için açtığı dâvâlar senelerce sürdü ve onu en fazla uğraştıran hukukî mesele, Devlet Üretme Çiftlikleri ile karşılıklı mahkemeleşmesi oldu.

Cumhurbaşkanlıkları döneminde İsmet İnönü ve Celâl Bayar tarafından da takip edildikleri için Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan dâvâların evrakı Makbule Hanım'ın özellikle Dörtyol'daki bahçesi ile ilgili mahkemelerinin seneler sürdüğünü, bazılarının sürüncemede kaldığını, bir dosyanın Danıştay'a gittiğini ve Makbule Hanım'ın dâvâlardan bazılarını kazanırken bazılarını da kaybettiğini göstermektedir. Hattâ, Devlet Üretme Çiftlikleri Dörtyol İşletmesi'nin Dörtyol Asliye Hukuk Mahkemesi'nde Makbule

---

[407] CBA, 02002439-1.

Atadan'ın aleyhine açtığı bir dâvâda mahkeme *Makbule Hanım'ın nerede ikamet ettiği meçhul olduğu için* 6 Kasım 1950'de yapılacak duruşmaya gelmesi konusunda Resmî Gazete'de ilân yayınlatmış,[408] Makbule Hanım'ın yine gelmemesi üzerine çaresiz kalan mahkeme, Atatürk'ün kızkardeşi hakkında *gıyap kararı* vermişti![409]

Dörtyol'daki Karabasamak Devlet Üretme Çiftliği de, Makbule Hanım'ın mahkeme kararı ile devraldığı 9 bin 800 metrekarelik bahçenin bakımının kendileri, yani Devlet Üretme Çiftliği tarafından yapıldığı gerekçesi ile dâvâ açmış, 2 bin 845 lira 93 kuruşluk masraf ile yüzde beş faizini, 62 lira 50 kuruş vekâlet ücretini, 42 lira 66 kuruş ilâm harcını ve 4 bin 269 kuruş mahkeme giderini Makbule Hanım'ın ödemesine karar vermişti.

Ama Makbule Hanım'ın adresi yine bulunamadı ve karar önceden verilmiş olan gıyap kararı doğrultusunda ilânen tebliğ edildi![410]

Makbule Hanım, Dörtyol'daki dâvâ devam ettiği sırada, meseleyi hatıralarında şöyle anlatacaktı:

> "...Zevcimden ayrı düşmekliğim hasebiyle Dörtyol'da ağabeyimden kalan bir bahçenin tapusu da elimde olduğu halde sıhhî durumum dolayısıyla orada oturmak mecburiyetinde idim. Oraya gittim. Emir vermişler, *"Sakın ha kapıyı açmayınız, çıkartması güçtür"*. Bu evi bilmediğim için elimdeki tapuya güvenerek sıhhî ihtiyacım dolayısıyla oraya geçmiş bulundum. Bana mahkeme açtılar. Tapu iptal davası bir buçuk senedir devam etmektedir. Komşu ve kira evlerinde kaldım. Para ile portakal yedim, süründüm. Perişan oldum. Kimseler kapımı açmadı. *"Sen kimsin?"* diyen olmadı. Hizmetçi herifler gözlerimin önünde bahçemden çuval çuval portakalları çalarak satmaya götürdüler..."[411]

*

Makbule Hanım sadece ağabeyinin mirası için değil, başka konularda da ardarda dâvâlar açıyordu...

Meselâ, yüzde yedi faizli ve Merkez Bankası İstanbul Şubesi'ne kayıtlı 100 adet Millî Müdafaa tahvilini 1949'da kaybetti ve tahvilleri elde edebilecek kişilere ödeme yapılmasını önlemek için Dörtyol Sulh Hukuk Mahkemesi'nde Merkez Bankası'nı dâvâ etti.

---

[408] Resmî Gazete, 21 Ekim 1950.

[409] Resmî Gazete, 18 Ocak 1951.

[410] Resmî Gazete, 19 Kasım 1951.

[411] Makbule Hanım'ın bu kitabın *Belgeler* bölümünde 1 numarada yeralan hatıralarından.

Talebi kabul eden mahkeme 17 Şubat 1950'de tahvillere üç sene boyunca ödeme yapılmamasına ve bunları elinde bulunduranların mahkemeye müracaatlarına karar verdi ve karar Resmî Gazete'de yayınlandı.[412]

O arada tuhaf birşey oldu ve Makbule Hanım'ın kaybettiği tahviller Dörtyol'un eski Cumhuriyet Savcısı Tevfik Niksarlıoğlu'nda çıktı, Ziraat Bankası'nın İskenderun Şubesi ile anlaşan Niksarlıoğlu banka ile rehin sözleşmesi yaptı ve Ziraat Bankası mahkemeden daha önce ödemelerin durdurulması kararı çıkartan Makbule Hanım'ı dâvâ etti. Makbule Hanım da o dönem İstanbulu'nun isim yapmış avukatlarından İbrahim Saffet Omay'dan aldığı hukukî mütalâa doğrultusunda hem Tevfik Niksarlıoğlu'nu, hem Ziraat Bankası'nı mahkemeye verdi...

Dâvânın tuhaf tarafı, Ziraat Bankası'nın Makbule Hanım aleyhine dâvâ açan avukatı Ömer Lütfi Arıkolu'nun aynı zamanda Makbule Hanım'ın gayrımenkul işlerine bakan avukatı olması idi ve Atatürk'ün kızkardeşinin kaderinde, hayatının sonbaharında böyle gereksiz işlerle uğraşmak yazılıydı...[413]

*

Gazeteler, 1954'te Makbule Hanım'ın Ankara'daki Atatürk Orman Çiftliği'nin o zamanın parası ile bir milyon lira değerinde olan yüz bin metrekarelik kısmının kendisine ait olduğu iddiası ile çiftlik idaresini ve Hazine'yi dâvâ ettiğini yazıyorlardı.[414]

Dâvânın esasını, Atatürk'ün 1937'de diğer birçok gayrımenkulleri ile beraber Orman Çiftliği'ni de Hazine'ye bağışlaması sırasında çiftliğin ayrı ayrı tapuları olan parsellerinin Hazine adına tescil edilmeleri sırasında tapulardan birinin intikal muamelesinin yapılmamış olması teşkil ediyordu ve Makbule Hanım ağabeyinin mirasçısı olma sıfatı ile bu araziyi talep ediyordu.

Makbule Hanım ertesi gün haberi doğruladı ama talep ettiği arazinin yüz değil, 30 dönüm olduğunu söyledi.[415]

Mahkemenin neticesini öğrenemedim...

*

Son senelerinde en yakınındakilerden biri asıl mesleği askerlik olan, Millî Mücadele'de önemli hizmetlerde bulunan, Çankaya Köşkü'ndeki Muhafiz Alayı'nda 1927'den itibaren yedi sene görev

---

[412] Resmî Gazete, 10 Mart 1950.

[413] Makbule Hanım'ın tahvil dâvâsı evrakının dosyası: CBA, 03002173.

[414] *Cumhuriyet,* 25 Aralık 1954.

[415] *Cumhuriyet,* 26 Aralık 1954.

yapan, albaylıktan emekliye ayrılan, subaylığı sırasında topladığı 4 bin 580 adet kitabı memleketi Bor'daki kütüphaneye bağışlayan, daha başka kültür hizmetlerinde bulunan ve 1950'de Demokrat Parti'den bir dönem Niğde milletvekilliği yapan Halil Nuri Yurdakul (1898-1970) idi.[416]

Yurdakul, Makbule Hanım'ın ağabeyinden intikal eden gayrımenkulleri ile ilgili dâvâların takibinden ve bu gayrımenkulleri bakımından sahip olduğu arazilerden elde edilen mahsullerin satışına, hattâ otomobili için lâstik ve jant teminine kadar birçok hususî işi ile alâkadardı.

Meselâ, Makbule Hanım, 16 Ocak 1947'de o sırada İstanbul'da olan Halil Nuri Yurdakul'a Dörtyol'dan gönderdiği mektupta *"... İşlerim hakkındaki alâkanıza da ayrıca çok teşekkür ederim. Şimdiki halde Bursa'daki iş bence çok mühimdir. Bâhusus, size yakın olduğu için hakikaten hiç masrafsız neticelenebileceğini tahmin ediyorum. Ne şekilde işe başlanması lâzımsa hemen başlanmasını ve ...bana da bildirmenizi ve buraca yapılacak birşey varsa onu da etraflıca yazmanızı rica ederim. Hazır olduğunu bildirdiğiniz kestaneler otomobille gönderilmesi mümkün olmasa buraca temini mümkün olacağından bu hususlaki alâkanıza ayrıca teşekkür ederim. ...Hüseyin ile göndermiş olduğum damacana esaslıca temizlettikten sonra zeytinyağ doldurulmasına, aktığı takdirde tenekelerle muhafazasını rica ederim"* demekte idi.[417] Bir sene sonra, 25 Ocak 1948'de *"...Bana Dörtyol'da büyük insanlık etmiştiniz. Sizden kuvvet alarak oralara gelmiştim. Bunlardan maada birçok da insanca(?) vaadlerde bulunmuştunuz. Beni gezdirecek, birçok yerler gösterecektiniz. Şimdi ben Dörtyol'un bir yudum suyuna hasret kalmakla beraber o seyahatlerden de mahrum kalıyorum"* diye yazıyor;[418] bir başka mektubunda da Hacı Ömer Bey'in, yani Ömer Sabancı'nın bir otomobil sipariş ettiğini söyleyip *"Ben de rica etsem, acaba bize de bu iyiliği yapar da bir tane de bize sipariş eder mi?"* diye ricada bulunduktan sonra *"Siz gelmeden bu mevzu üzerinde konuşabilir miyim, konuşsam ne kaybederiz? ...Emin Beyefendi tarafından gelecek lâstikler işe yaracaksa jantlara filân kalkışmayalım. Bence yeni otomobil almaktan başka çare yoktur"* diyordu.[419]

---

[416] Halil Nuri Yurdakul hakkında içerisinde çok sayıda fotoğraf ile yazışma ve belge görüntülerinin yeraldığı bir yayın: *"Halil Nuri Yurdakul"*, Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011.

[417] *"Halil Nuri Yurdakul"*, sah: 72'deki mektup

[418] *"Halil Nuri Yurdakul"*, sah: 78'deki mektup.

[419] *"Halil Nuri Yurdakul"*, sah: 73-74'deki mektup.

Halil Nuri Yurdakul da Dörtyol'dan 2 Eylül 1947'de Makbule Hanım'a yazdığı ve *"Size daima hizmet etmekle müftehir Albay H. Nuri Yurdakul"* diye imzaladığı mektubunda *"Evi bir-iki gün zarfında evsahibine teslim edeceğim. Tahrirat kâtibini telefonla aradım, bulamadım. Teftişlerimiz olduğundan ve generali de beklediğimizden aşağıya inemedim, evsahibine haber gönderdim. Bu bir-iki gün zarfında herşeyi neticelendirir ve ayrıca arzederim. ...Bahçenin de temyizden muamelesi henüz gelmemiştir. Müsbet geldiği takdirde bahçede mevcut binadan da istifade mümkündür. Kışa daha epeyce zaman olduğundan, kat'î kararı şimdiden vermek doğru değildir"* diye yazıyordu.[420]

Makbule Hanım, subay olarak Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görev yapan Halil Nuri Yurdakul ile ailesini bulundukları şehirlerde sık sık ziyarete gitmiş, evlerinde kalmış ve ağabeyine ait birçok özel eşyayı Yurdakul'a hediye etmişti.

Bu eşyalar, şimdi çeşitli müzelerdedir.

*

Makbule Hanım, son senelerinde başka bir dert ile karşılaştı: Yakınlarının anlattıklarına bakılırsa, etrafını alan bazı kişiler yaşlı kadını dolandırdılar yahut kandırarak maksatlarına âlet ettiler.

Atatürk'ün manevî kızlarından ve Makbule Hanım'ın da yakınlarından olan Sabiha Gökçen, bir TV programında bu hadiseleri şöyle anlatmaktadır:

> Bazı kimseler hemşiresini kandırmışlar. Meselâ işte *"Filân yerde bir arsa var, senin"* demişler ona. Halbuki Atatürk bütün malını-mülkünü biliyorsunuz, okumuşsunuzdur, devlete bıraktı. Parti'ye değil Hazine'ye, devlete bıraktı. Millete bırakmış oldu doğrudan doğruya. Onun için onun birşeyi yoktu evi filân, yani kirada oturuyordu.
>
> Acaip bazı insanlar vardır. Böyle kötü kişiler maalesef hâlâ ...çıkıyor. *"Efendim sizin şurada bir arsan var. Gayet güzel arsa. İşte onu satalım"* filân diyor. İnandırıyor her ne şekilde.
>
> Çok zeki bir insandı yani. Atatürk'e çok benzerdi şahsen, fizik olarak çok benzerdi. Zeki idi de ama tabiî Atatürk gibi değil elbette. Ve başkalarını kandırıyor bu sefer, *"Atatürk'ün hemşiresinin işte şurda güzel birşeysi var, emlâki var veya arsası var. Şu kadara satıyor"*. Herkesten böyle para alıyor. Yani *"Ucuz satıyor"* diyor.
>
> O zamanki para şimdiki kadar düşük değildi, hiç düşük değildi tabiî. Meselâ diyelim ki sizden gelip beş bin lira alıyor, başkasından beş bin alıyor, böyle böyle hayli yekûn oluyordu. İşte bunlar

---

[420] *"Halil Nuri Yurdakul"*, sah: 70-71'deki mektup.

> bir borç oluyor, sonra hakikat çıkıyor ortaya, böyle birşey yok. Tabiî, Makbule Hanım ödemek zorunda kalıyor ama Makbule Hanım da o sıralarda hasta. Hastalanıyor ve onu da kaybediyoruz. Kaybedince ne oluyor? Vârislerine düşüyor bu borcu ödemek tabiî. Dört kişi onlar, onlar işte hepsi müştereken ödediler onu.[421]

Makbule Hanım, bazı mektuplarında bazı kişilerin kendisini rahatsız ettiklerini söylemekte ve isimlerini de vermektedir...

Bu kişilerden biri Halil Nuri Yurdakul'un Makbule Hanım'a Dörtyol'dan 2 Eylül 1947'de gönderdiği cevabî mektubunda adı geçen *Mustafa*'dır. Yurdakul, *"Mustafa Bey'in sizi rahatsız etmesine ben de çok üzüldüm. Keyfiyetten ve rahatsız olduğunuzdan polis müdiriyetini veya müddeiumumiliği haberdar ederseniz herhalde kat'î ve âcil tedbirler alırlar ve sizi rahatsız etmesine meydan bırakmazlar sanırım. ...Sizi rahatsız edecek mektupların da Mustafa Bey veya adamları tarafından yazılıp postaya atılması ihtimali mevcuttur. Küçük yerlerden postaya atılmış olan mektupların kimler tarafından postaya verildiğini ve kimlerin yazısı olduğunu daima mümkündür. Bunları imha etmeyerek saklamanız icap eder. Tensip buyurulduğu takdirde bendenize bir-iki tanesi gönderilirse tedkik eder, neticeyi arzederim"* demektedir.[422]

Makbule Hanım yine Halil Nuri Yurdakul'a 25 Ocak 1948 gönderdiği mektupta da *Mahir* adındaki bir başka kişiden şikâyet etmekte, Dörtyol'daki çiftliğinin mahsulü olan portakalları sattığını fakat kaça sattığını söylemediğini ve yine bir adanın satışından kendisine 200 lira verdiğini ama adayı 1500 liraya elden çıkarttığını yazmaktadır:

> Mahir mektubunda portakalların kaç paraya satıldığını bildirmiyor. Bir ada satacaktı. Satmadan evvel ..... vermiş. Bir miktar para aldığını söyledi, bana da 200 lira verdi. Meğer 1500 liraya satmış.[423]

Sözkonusu ada, Eğridir Belediyesi'nin Atatürk'e hediye ettiği ve Adalet Bakanı Halil Özyörük'ün Meclis'in 15 Aralık 1950'deki oturumunda Atatürk'ten Makbule Hanım'a kalan gayrımenkuller arasında zikredip Makbule Hanım'ın 1500 liraya sattığını söyledi-

---

[421] Sabiha Gökçen'in bu sözlerini, Reha Muhtar'ın 1990'larda TRT'de yaptığı haber programlarından birinde yayınladığı*"Mustafa Kemal Atatürk'ün Vasiyeti"* başlıklı bölümdeki konuşmasından naklettim. Programın kaydedildiği bandın üzerinde herhangi bir bilgi bulunmadığı için, yayın tarihini veremiyorum.

[422] *"Halil Nuri Yurdakul"*, sah: 70'deki mektup.

[423] *"Halil Nuri Yurdakul"*, sah: 79'daki mektup.

ği Canadası yahut Unadası'dır.

Makbule Hanım'ın son senelerinde nüfusuna geçirdiği dört manevî çocuğu, bazı kişilere inanarak yaptığı borçları vefatından sonra ödediler ama bu dertlere sebebiyet verenlerin, yani Makbule Hanım'ı dolandıranların kimler olduğunu bilmiyorum...

*

Makbule Hanım, ağabeyinden sonraki cumhurbaşkanlarından da sık sık taleplerde bulundu.

Taleplerinden bazıları yerine getirilmedi ise de, devletin ona karşı hiçbir alâka göstermediğini söylemek yanlış olur; Ankara, makul taleplerinin çoğunu karşıladı. Meselâ, 1946'da özel otomobiline Bakanlar Kurulu Kararı ile plâka verildi[424] ve karar 17 Eylül 1946'da Resmî Gazete'de yayınlandı.

1950'de iktidara gelen Demokrat Parti'nin Makbule Hanım'a yaklaşımı ise, Cumhuriyet Halk Partisi'ne nazaran daha yumuşak ve daha zarif oldu. Makbule Hanım da zaten bayramlarda Celâl Bayar'a tebrik telgrafları göndermeyi ihmal etmiyordu.[425]

Demokrat Parti dönemindeki taleplerinden bazılarını nakliyorum:

24 Eylül 1950'de Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'dan tedavi maksadıyla aile dostları ve adamları ile beraber yurtdışına gidebilmesi için iki maaşının döviz olarak ödenmesini ve diplomatik pasaport verilmesini rica etti.[426] Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cemal Yeşil, Celâl Bayar'ın emri ile talebi 3 Ekim'de Maliye Bakanı Halil Ayan'a iletti[427] ve Makbule Hanım'ın ağabeyinin vasiyetnamesi gereği aldığı maaşın iki aylık tutarı olan iki bin liranın karşılığı döviz olarak İzmir Kambiyo Müdürlüğü'ne gönderildi[428] ama istediği diplomatik pasaport *"kanunen imkân olmadığı"* gerekçesi ile verilmedi!

Celâl Bayar'ın hanımı Reşide Bayar'a 28 Haziran 1950'de yazdığı tavassut mektubuna yakın dostlarından Âfet Özgen'in Artvin'de vali muavini olan damadı İhsan Hayri Kaya'nın haksızlığa uğradığı ve maaşının arttırılması için kendisine yazdığı mektubu da ilâve ediyor ve *"Yakın tanıdığım bir ailenin: Size arzetmek üzere gadra uğramış haklarını size duyurabilmem için benden istediler.*

---

[424] CBA, 01020120; BCA, 30-1-1-18.2/111-58-12.

[425] Bu tebriklerden biri: CBA, Celâl Bayar Arşivi, Yer no: 3/2-30, Fihrist no: 936-2/6.

[426] CBA, Celâl Bayar Arşivi, Yer no: 3/1-10, Fihrist no: 12-1.

[427] CBA, 03000012-2.

[428] CBA, 03000012.

Ben de bu haksızlığı kendimce haklı bulduğum için sizi rahatsız ediyorum. Mümkünse bunun takibine delâlet buyurmanızı rica eder, size, muhterem Reisicumhurumuza sıhhat ve saadetler diler, kızımın gözlerinden öperim" diyordu.[429]

*

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Makbule Hanım'ın ağabeyinden miras kalan gayrımenkuller konusunda yaşadığı sıkıntılar ve açtığı dâvâlar ile de alâkadar oldu. Bayar, 1951 ilkbaharında Hatay'a yaptığı seyahat sırasında vali Rebii Karatekin'den o sırada arazi meseleleri ile uğraşan Makbule Hanım'ın açtığı dâvâlar hakkında inceleme yapmasını istemiş ve Karatekin o senenin Haziran'ında Cumhurbaşkanı'na bu konuda bir rapor göndermişti.

Raporda, Makbule Hanım'ın dâvâlarının yanısıra başına gelen bazı tuhaf hadiselerden de bahsediliyordu. Meselâ, Makbule Hanım'ın yeğeni olduğunu söyleyen Hüseyin Savaş adındaki bir Mudanyalı, Dörtyol'da yedeksubay olarak bulunduğu sırada Makbule Hanım'ın evine gidip yatmış fakat giderken Atatürk'ten Makbule Hanım'a intikal eden Cadillac marka otomobilin radyosunu söküp götürmüştü! Hüseyin Savaş hakkında kamu dâvâsı açılmış, Savaş'ın radyoyu Atatürk ile Makbule Hanım'ın dayısının oğlu olan ve İskenderun Devlet Demiryolları'nda hareket memurluğu yapan Abdurrahman Aldırma'nın evine gönderdiği belirlenmiş ama suç Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden hemen sonra çıkarttığı af kanununun kapsamına girdiği için dâvâ açılamamıştı.[430]

*

Makbule Hanım, 1952'nin başlarında Amerika'dan 1952 model dört kapılı, radyolu, kaloriferli ve deri kaplı bir Buick-Super otomobil getirtmek istedi ve ne şekilde sipariş edileceğinin öğrenilmesini Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'dan rica etti.

Ağabeyinden miras kalan zırhlı Cadillac o sırada elinde bulunuyordu fakat harap vaziyette idi...

Celâl Bayar, Makbule Hanım'ın talebi üzerine konuyu araştırmakla genel sekreteri Nurullah İhsan Tolon'u vazifelendirdi. Tolon 6 Mart 1952'de Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'e bir yazı gönderip otomobilin İstanbul fiyatını, ödeme şeklini ve teslimin ne zaman yapılabileceğini öğrenerek bildirmesini rica etti.[431]

Erkin, Buick otomobillerini imal eden General Motors Corpora-

---

[429] CBA, Celâl Bayar Arşivi, Yer no: 3/1-10, Fihrist no: 12-3, 4 ve 5.

[430] CBA, 03002172.

[431] CBA, 03002175-3.

tion ile yaptığı yazışmaların[432] ardından Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne 4 Nisan 1952'de gönderdiği cevabî yazıda arzu edilen otomobilin şöför kısmı ayrı limuzin modelinin bulunmadığını, dört kapılısının New York'ta rıhtım teslim fiyatının 2828,57 dolar olduğunu, İstanbul'a kadar gemi navlunu sigorta ücretinin 440,50 dolar tutacağını ve ambalaj arzu edildiği takdirde de bunun için ayrıca 170 dolar ödenmesi gerektiğini bildirdi.[433]

Ama, Makbule Hanım otomobili satın almadı yahut alamadı...

15 sene sonraki cenaze merasimi

Atatürk'ün vefatından sonra 15 sene boyunca Ankara'daki Etnografya Müzesi'ndeki geçici kabirde muhafaza edilen cenazesi, Anıtkabir'in inşaatının tamamlanmasının ardından 10 Kasım 1953'de devlet töreni ile daimî mezarına nakledildi.

Makbule Hanım, Çankaya Köşkü'nün bahçesine konan Atatürk Anıtı'nın 15 Mayıs 1951'de yapılan açılış törenine Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın talimatıyla Genel Sekreter Nurullah İhsan Tolon imzalı bir yazı ile davet edilmiş[434] ve açılışta hazır bulunmuştu ama cenazenin 1953'teki Anıtkabir'e nakil törenine katılması için o senenin Ekim'inin son haftasına kadar herhangi bir davetiye yahut bir haber gelmemiş, Ankara Valisi'ne bu hususta müracaatta bulunmasına rağmen cevap alamamıştı.

25 Ekim 1953'te bir aile dostunun tayini için Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a gönderdiği mektubuna cenaze törenine katılma arzusunu da ilâve etti:

> Muhterem Reisicumhur Hazretleri'ne,
>
> Annemin akrabamız kadar çok yakın ahbaplarından Rasih Ünlüsoy'u takdir eder, kendisi el'an Beykoz hâkimliğinde bulunmaktadır. Mahkemenin senelerden beri birikmiş dosyalarını ıslah etmekle kendisinin pek yorgun ve takatsiz bir hâle gelerek doktorları tarafından tedavi altına alınmış ve bu yorgunluğu gittikçe artması yüzünden de hayatı tehlikeye girmektedir. Böyle çalışkan bir hâkiminizi feda etmeye yüksek ve temiz vicdanınız razı olmayacağına kani olduğumdan Denizbank kadrosuna naklini rica etmek suretiyle bir aile ocağını korumak maksadıyla yüksek huzurunuzu tasdie cür'et eyledim.

---

[432] CBA, 03002175-2 ve 3.

[433] CBA, 03002175-1.

[434] CBA, 03002171.

Atatürk'ün çiçek meselesini Vali Beyefendi'ye arzettim. Bir netice alamadığım için çok üzüldüm. Kendim de bugünlerde doktorlarım tarafından tedavi edilmekteyim.

Gazetelerin verdiği malûmata göre abeyimin cenazesi, anıtkabrinin hazırlanması sebebi ile dört gün kadar meydanda kalacağını yazıyorlar. Müsaade buyurur iseniz, bu merasimde bulunmak üzere Ankara'ya gelmek istiyorum. Bu vesile ile abeyimin kabrine konmak için de bir defne dalı yaptıracağım.

Emirlerinizi bekler, oğlum Rasih'in Denizbank Hukuk Müşavirliği kadrosuna asil veya namzet suretiyle nakli hususuna yüksek delâletinizi gözler, sonsuz tazimlerimin kabulünü arz ve rica eylerim efendim.

Makbule Atadan[435]

Devlet, bu mektuptan sonra Makbule Hanım'ı cenaze törenine nihayet davet etti ve 2 Kasım'da Ankara'ya giden Makbule Hanım, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın misafiri olarak Çankaya Köşkü'nde kaldı...

Etnografya Müzesi'ndeki geçici kabir 4 Kasım sabahı açıldı. Yüksek Teknik Öğretmen Okulu'nun öğretmenleri, öğrencileri ve teknisyenleri mermer lâhdi kırarak kurşun tabutu çıkartmaya çalışırlarken Makbule Hanım lâhdin başına gitti, ağlamaya başladı ve koluna girilerek bir sandalyeye oturtuldu.

Astragan bir kürk giymişti, başında dantelli siyah bir örtü vardı...

Vinç ile çıkartılan tabut katafalka taşınacağı sırada oturduğu sandalyeden bir gazetecinin ifadesi ile *fırlayarak* tabutun yanına gitti ve başını tabuta dayayarak uzun müddet ağladı. Başbakan Adnan Menderes tabutun başında Makbule Hanım'ın elini öptü, Meclis Başkanı Refik Koraltan da Makbule Hanım'a *"Millet bahtiyardır. Ebedîleşen insan da bahtiyardır. Siz de bahtiyar olun"* dedi.[436]

Katafalka konan tabutun başında cenazenin 10 Kasım'da Anıtkabir'e nakledilmesine kadar isimleri önceden belirlenen öğrenciler ve sonraki günlerde de generaller saygı nöbeti tuttular.

Sırada, Atatürk'ün vefatından hemen sonra Gülhane Askerî Tıp Akademisi'nin patoloji hocası olan Prof. Dr. Lütfi Aksu'nun tahnit ettiği cenazenin kefenlenmesi ve defnedilmek üzere yeni tabutuna konması vardı...

Bu iş 9 Kasım sabahı yapıldı. Önce, Atatürk'ün gül ağacından

---

[435] CBA, 03002178.

[436] Mekki Sait Esen: *"Atatürk'ün kabri dün sabah açıldı", Cumhuriyet,* 5 Kasım 1953.

imal edilmiş olan tabutu açıldı, ardından 1938'de bu tabuta yerleştirilmiş olan ve içerisinde cenazenin bulunduğu kurşun tabutun lehimleri söküldü. Bütün bu işler Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Histoloji ve Embriyoloji Kürsüsü profesörü Kâmile Şevki Mutlu'nun gözetiminde yapıldı. Prof. Mutlu'ya kendi belirlediği üç kişi, Doç. Dr. Cahit Özen ve Dr. Şeref Yazgan ile Numune Hastahanesi'nde konservasyon ve otopsi işlerinde çalışan Salih adında bir görevli yardım ediyordu.

Kurşun tabutun lehimlerinin kesilmesinden sonra Prof. Mutlu naaşın sarıldığı muşambanın bir kısmı ile yüz kısmına örtülü olan pamuğu kaldırdı ve Atatürk'ü vefatından 15 sene sonra gören ilk kişi oldu!

Sonra, salonda hazır bulunan devlet büyüklerinden arzu edenler katafalkın üzerine çıkıp Atatürk'ün yüzüne baktılar. Başbakan Adnan Menderes tahammül edemeyeceği için naaşı görmek istemedi, benzi heyecandan sapsarı oldu ve kapıya doğru yürüdü. Katafalka çıkan Eski Meclis Başkanı Abdülhalik Renda cenazenin yüzünü görünce dayanamadı, *"Ah!"* diyerek yere çöktü ve başını da tabuta çarptı!

Prof. Kâmile Şevki Mutlu, teknik endişeler ile cenazenin yeni tabuta o gün değil ertesi gün, yani cenazenin naklinden hemen önce konması gerektiğini söyleyince kurşun tabuta tahnitte kullanılmış olan ama hava ile temas ettiği için buharlaşmaya başlayan eriyikten birkaç litre daha ilâve edildi, tabut tekrar lehimlendi ve yeniden gül ağacı tabuta yerleştirildi.[437]

Makbule Hanım o gün Etnografya Müzesi'ne gelmemişti yahut heyecan verici bu hadiselere şahit olmaması için getirilmemişti...

Naaş ertesi sabah çıkartıldı, kefenlenip yeni tabuta nakledildi ve tabut kapatılmadan önce cenazenin tek bir kare fotoğrafı çekildi!

Burada, cenazenin naklinden bahseden bazı yayınlarda iddia edilen tuhaf bir hadiseden bahsetmem gerekiyor:

Naaş yeni tabuta nakledildiği sırada Doç. Dr. Cahit Özen'in yanına gelen bir komiser bir kâğıt uzatıp *"Bunu, Atatürk'ün hemşiresi Makbule Hanım gönderdi. Kefenin içerisine, Atatürk'ün göğsü üzerine konmasını istiyor"* der. Kâğıdın üzerinde eski harflerle

---

[437] Atatürk'ün naaşını vefatından 15 sene sonra ilk gören kişi olan Prof. Dr. Kâmile Şevki Mutlu, geçici kabrin ve kurşun kaplı tabutun açılması ile ilgili hatıralarını kendisi ile yapılan bir mülâkatta anlatmıştır: Prof. Dr. Utkan Kocatürk, *"Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe"*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005, sah: 232-241. Ancak, o gün çekilen bir fotoğraf Prof. Mutlu'nun anlattıklarının bazı kısımlarını tekzip etmektedir.

birşeyler yazılmış olduğunu gören Dr. Cahit Özen *"Böyle birşeyi Atatürk kabul etmez. Bize kızar, darılır"* deyip iade eder ve komiser kâğıdı cebine koyup uzaklaşır...

Bu iddiada tutarsızlıklar var. Naaşın kefenlenip yeni tabuta nakledildiği 10 Kasım 1953 sabahının erken saatlerinde Makbule Hanım henüz Etnografya Müzesi'nde değildir; hadise şayet kurşun tabutun açıldığı 9 Kasım'da cereyan etmiş ise iddia daha da şaibelidir, zira Makbule Hanım geçici kabre o gün hiç gitmemiştir.

Makbule Hanım'ın ağabeyi ile ilgili bir talebinin normal zamanlarda reddedilmesinin pek mümkün olmaması bir tarafa, isteğinin Atatürk'ün cenazesinin nakledildiği ve dolayısı ile hatırasının çok daha yoğun şekilde hissedildiği o gün *"Böyle birşeyi Atatürk kabul etmez"* denerek geri çevrilmesi pek akla yatkın gelmiyor!

*

Kefenleme ve tabut değiştirme işleri 10 Kasım 1953 sabahı erken saatlerde tamamlandı, Atatürk'ün naaşının Anıtkabir'e nakil töreni saat dokuzu beş geçe başladı ve Etnografya Müzesi'nden alınan tabut Anıtkabir'e götürüldü...

Makbule Hanım kortejin ilk sırasında, tabutun konduğu ve 90 Harbokulu öğrencisinin çektiği top arabasının hemen arkasında idi. Bitkin vaziyette yürüyordu, Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın kızı Ayhan Koraltan'ın koluna girmişti, onun yardımı ile adım atabiliyordu, bir ara bir yüzbaşı da diğer koluna girdi ve devamlı şekilde gözyaşı döktü. Onun gerisinde Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ve Bayar'ın ardından da Başbakan Adnan Menderes, Meclis Başkanı Refik Koraltan ve protokole mensup diğer zevat geliyordu.

Atatürk'ün akrabası olan üç hanım da, kortej ile beraber ama daha arkada yürüyordu: Mustafa Kemal'in ve Makbule Hanım'ın amcası Salih Efendi'nin Ankara'da yaşayan torunları olan Vüs'at Erbatur ve Nafia Orcay ile Zeynep Altay...

İki kızkardeş, cenaze töreninden bir ay önce, 3 Ekim 1953'te Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a bir mektup göndermiş, en yakın akrabalarından olan amcazadeleri Atatürk'ün cenazesinin nakil törenine katılmaları konusunda kendilerine hiçbir haber gelmediğini söylemiş ve merasime iştirak etmek ricasında bulunmuşlardı:

> Pek kıymetli Reisicumhurumuz Celâl Bayar,
>
> Bizler, büyük Türk Milleti'nin büyük evlâdı Atatürk'ün en yakın akrabalarından, amcazadeleri bulunduğumuz yüksek malûmlarıdır. Bu itibarla müteveffa Atatürkümüzün muvakkat kabirlerinden ebedî istirahatgâhlarına nakil ve tevdi edilmesi merasiminde iştirak hususunda bugüne kadar hiçbir iş'arda

bulunulmaması sebebiyle yüce varlığınızı tasdi etmek zorunda kaldığımız için özür dileriz.

Büyük Atatürkümüzün, kıymetli hemşireleri muhterem halamız Makbule Hanımefendi'den sonra en yakın akrabaları olarak bizlerin bu merasime iştirak etmemiz bizzat büyük Atatürkümüze karşı son vazifemiz cümlesinden doğan bir hak ve vazife olduğunu takdir buyurursunuz.

Kıymetli emir ve müsaadelerinizin bizleri içinde bulunduğumuz bu mahzuniyetten vikaye edeceğine kaniyiz. Derin hörmet ve tazimlerimizle ellerinizden öperiz efendim.

Müteveffa Atatürk'ün amcazadelerinden
Ankara'da mukim
Zeynep Altay Vüsat Erbatur[438]

*

Makbule Hanım, ağabeyinin ruhu için her 10 Kasım'da evinde mevlid okuttu ve 1947'den itibaren mevlidleri camilerde halka açık olarak okutmaya başladı.

10 Kasım 1947'de Bayezid Camii'nde İstanbul'un önemli hafızlarının okuduğu halka açık ilk mevlidin ardından akrabaları ve dostları ile Bayezid'den Taksim'e giderek Cumhuriyet Âbidesi'ne çelenk koydu ve bir dakikalık saygı duruşunda bulundu.[439] 29 Kasım 1953'te Süleymaniye'deki mevlidi hafız Nusret Yeşilçay ile memleketin diğer meşhur hafızları okudular.[440] 14 Kasım 1954'te yine Süleymaniye Camii'nde okunan mevlid de radyodan yayınlandı.

Makbule Hanım son mevlidi Ankara'da, Gülhane Askerî Hastahanesi'nde yattığı sırada 14 Kasım 1955'te Hacı Bayram Camii'nde okuttu ve radyo bu mevlidi de yayınladı.[441]

O senelerde Atatürk'ün ruhu için çeşitli kuruluşlar da sık sık mevlid okutuyorlardı. Meselâ, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, Atatürk'ün cenazesinin 20 Aralık 1953'te Anıtkabir'de toprağa verilişinin 40. günü münasebetiyle Sultanahmed Camii'nde mevlid okuttu, mevlid İstanbul ve Ankara radyolarından yayınlandı.[442] Bolu Şöförler Derneği'nin 27 Aralık 1953'te Sultanahmed Camii'nde okuttuğu mevlide Ahmet Alegöz Bolulu, Kâni Karaca, Esad Gerede, Mecid Sesigür, Ali Gülses, Zeki Altın, Tahsin Erdem, Hasan Akkuş. Duayı Nusret Yeşilçay katıldılar; İstanbul ve Ankara rad-

---

[438] CBA, 03001565-128.

[439] *Cumhuriyet,* 8 Kasım ve *Akın,* 13 Kasım 1947.

[440] *Cumhuriyet,* 30 Kasım 1953.

[441] *Cumhuriyet,* 13 Kasım 1955.

[442] *Cumhuriyet,* 21 Aralık 1953.

yoları mevlidi naklen yayınladı.[443] Demokrat Parti Fatih İlçe Yönetimi'nin 20 Ekim 1957'de Fatih Camii'nde düzenlediği mevlidi de Hasan Akkuş, Mecid Sesigür, Ali Gülses, Kâni Karaca, Aziz Bahriyeli, Kemal Erdağ, Abbas Nazaş ile Fatihli Kardeşler okudular, duayı Nusret Yeşilçay yaptı. Mevlidi, İstanbul ve Ankara Radyoları ile beraber İzmir Radyosu da canlı olarak verdi.[444]

*

Ticanî tarikati mensuplarının 1951'de Atatürk'ün heykellerine karşı saldırılara başlamaları üzerine, 5 Mart'ta İstanbul ve Ankara Üniversiteleri gençleri ile diğer vilâyetlerden gelen heyetler Kırşehir'de bir tel'in mitingi düzenlediler. Yolda geciktiği için Kırşehir'e zamanında gelemeyen ve mitinge katılamayan Makbule Hanım, daha sonra bir gazeteciye şunları söyledi:

> "Hadiseden çok müteessirim. Atatürk'e bu çeşit tecavüzde bulunulacağını aklımdan bile geçirmezdim. Hasta hâlimle uzun yolları katederek buraya kadar geldim ve fakat ne yazık ki mitinge yetişemedim. Sis dolayısiyle yollarda kaldık ve geciktik. Atatürk bu memleketi gençliğe enamet etti. Aydınlar bunu takdir etmişlerdir. Bazı kara ruhlular onun heykeline tecavüz etmek bedbahtlığını göstermişlerdir. Mütecaviz bulunduğu takdirde kendisinden ben de dâvâcı olacağım".[445]

Bazen, ağabeyinin aleyhinde yapılan yayınlara karşı suç duyuruları yaptı veya dâvâ açtı. Meselâ, 1951 Mart'ında, *Koruma Kanunu* olarak bilinen 5816 sayılı *"Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun"*un kabul edilmesinden dört ay önce, Büyük Doğu Dergisi'nin 12 ayrı nüshasında Atatürk'e hakaret edildiği iddiası ile derginin sahibi Necip Fazıl Kısakürek ve yazı işleri müdürü hakkında Ankara'da dâvâ açtı. Millî Türk Talebe Birliği de, aynı hafta Necip Fazıl'ın aleyhine dâvâ açılması için savcılığa müracaat etmişti.[446]

*

Makbule Hanım sosyal yardım grupları yahut o devirde yeni yaygınlaşmaya başlayan kadın kuruluşları ile alâkadar değildi. Atatürk'ün sağlığında, onun talimatı ile Serbest Fırka'ya katılması ve ağabeyi ile beraber bazı gezilere ve programlara iştirak etmesi haricinde halkın arasına pek çıkmamış, Reisicumhur'un kardeşi sıfatıyla sosyal etkinliklerde de görünmemiş ve popüler olmamıştı.

---

[443] *Cumhuriyet,* 27 Aralık 1953.

[444] *Cumhuriyet,* 19 Ekim 1957.

[445] *Akşam,* 6 Mart 1951.

[446] *Cumhuriyet* ve *Akşam,* 23 Mart 1951.

Gerçi okutup büyüttüğü manevî çocukları vardı ama ismi yardım faaliyetlerinde nâdiren geçerdi.

Meselâ, 1936'da Fatih'te Hırkaişerif'teki 19. İlkmektep'in himaye heyetinde yeralmış ve fakir çocuklara gıda temini ile meşgul olmuş,[447] 1941'de de Kadıköy'de satın aldığı 20 bin lira kıymetindeki bir evi Darüşşafaka Lisesi'ne, ağabeyinden miras kalan ve CHP'ye kiraladığı Samsun'daki Atatürk Köşkü'nü de Kızılay'a bağışlamıştı. Her iki bağışı da *ölüme bağlı tasarruf* olarak noterden yapmış, muameleler sırasında İstanbul Valisi Lütfi Kırdar noterde hazır bulunmuş, Makbule Hanım bağıştan sonra *"Bu büyük birşey değil. Hiçbir zaman yanlış tefsir ve kabul edilmesine razı değilim, çünki bu memlekete büyük hizmet mahiyetinde değildir. Sade nâçiz bir vazife ve çok ufak bir yardımdır"* demişti.[448] Arada bir müzelere ağabeyinden kalan eşyaları bağışlıyordu; meselâ 1951 Kasım'ında Şişli'deki Atatürk Müzesi'ne Atatürk'e ait alıcı-verici bir radyo, kristal bir masa saati ve bir de grup fotoğrafı hediye etmişti.[449]

Kadıköy'deki evinin âkıbetini bilmiyorum ama Samsun'daki köşk Makbule Hanım'ın vefatından sonra Kızılay'ın olamadı; zira Makbule Hanım binayı önce İl Merkezi olarak kullanılması maksadıyla Cumhuriyet Halk Partisi'ne kiralamış, ardından Samsun Belediyesi *19 Mayıs Halk Müzesi* hâline getirilmesi için 24 Mayıs 1945'te istimlâk etmiş, istimlâk bedeli olarak Makbule Hanım'a 13 bin 313 lira ödenmiş, bu meblâğın 11 bin 200 lirasını CHP, geri kalanını da Belediye vermiş ve köşk Cumhuriyet Halk Partisi'ne teberru edilmişti![450]

Mezartaşı bile yanlış yazıldı!

Makbule Hanım'ın Selânik'te 1885'te bodrum üzerinde iki katlı mütevazi evde başlayan hayatı, 18 Ocak 1956 günü öğlen saat bire beş kala Ankara'da, Gülhane Askerî Tıp Akademisi'nde noktalandı...

Ağabeyinin ardından 18 sene yaşamıştı...

Ölümüne rahim kanseri sebep olmuştu ve birkaç sene önce yapılan muayenesinde kanser ihtimalinin farkedildiği fakat o zaman tıbbî müdahaleyi kabul etmediği söyleniyordu. Vaziyetinin ciddî hal alması üzerine Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın talimatı ile

---

[447] *Cumhuriyet,* 28 Aralık 1936.

[448] *Cumhuriyet,* 6 Eylül 1941.

[449] *Cumhuriyet,* 19 Kasım 1951.

[450] TBMM Tutanak Dergisi, 19. Birleşim, 15. 12. 1950, sah: 242.

Gülhane'ye yatırılmış, radyum tedavisi tatbik edilmiş, ömrünün son dokuz ayını bu hastahanede Cumhurbaşkanı'na tahsis edilmiş olan odada geçirmiş, tedavi masraflarını Celâl Bayar karşılamış ve hastaya Çankaya Köşkü'nden her gün yemek göndertmişti.

Atatürk'e her bakımdan bağlı olan Bayar, bu bağlılığını onun kızkardeşine gösterdiği yakın alâka ile de göstermişti...

Makbule Hanım 2 Ocak'ta bir kriz geçirdi ve vaziyetten haberdar edilen Meclis Başkanı Refik Koraltan hemen hastahaneye gitti. Doktorların müdahalesi neticesinde kendine gelmesinden sonra ziyaretçi sayısı sınırlandırıldı, fotoğrafçıların odasına girmeleri yasaklandı, vaziyetinin artık ümitsiz olduğunu yazdıkları için günlük gazeteleri okumasına da izin verilmedi ve yanına devamlı olarak tıbbî bir ekip kondu.

Vefatından dört gün önce şuurunu kaybetti, 17 Ocak'ta kendine geldi ama geceyarısından sonra komaya girdi ve ertesi gün hayata veda etti...

Manevî çocukları, her zaman yakın olduğu Sabiha Gökçen, hatıralarını anlatıp yazdıracak kadar yakın bulduğu ve ağabeyinden kalan birçok eşyayı hediye ettiği emekli albay ve eski Niğde Milletvekili Halil Nuri Yurdakul vefatı sırasında başucunda idiler.

Ertesi gün vefat haberini veren bir gazete, eski yengesinin, yani ağabeyi Atatürk'ün boşadığı eşi Lâtife Hanım'ın da orada olduğunu yazmıştı...[451]

Ankara Valiliği, Makbule Hanım için resmî cenaze töreni düzenledi... Cenaze camiden sonra Bayram ve Karaoğlan Caddeleri'nden geçirilerek Belediye'nin, oradan da Adliye binasının önüne götürülecek, resmî tören burada son bulacak ve tabut cenaze arabası ile Asrî Mezarlık'a nakledilecekti.

Vefat haberini yabancı basın da verdi. Meselâ, haberi 19 Ocak 1956'da *"Atatürk'ün kızkardeşi 66 yaşında öldü"* diye duyuran New York Times, ertesi günkü nüshasında cenaze töreninden bahsederken camide ve kortejde dokuz bin kişinin bulunduğunu yazdıktan sonra bu sayının *"Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün yeniden defni için 1953'te yapılan törenden sonraki en geniş kalabalığı teşkil ettiğini"* söylüyordu.[452]

Makbule Hanım'ın naaşı ertesi gün öğlen öncesinde hastahaneden alınarak Hacıbayram Camii'ne götürüldü, cenaze namazını o senelerde Demokrat Parti'ye yakınlığı ile bilinen hâfız Nusret Yeşilçay kıldırdı.

---

[451] *Milliyet,* 19 Ocak 1956.

[452] *New York Times,* 20 Ocak 1956.

Atatürk'ün sabık eşi Lâtife Hanım'ın Teşvikiye Camii'nden 13 Temmuz 1975'te kaldırılan cenazesinin duasını da Nusret Yeşilçay yapacaktı...

Makbule Hanım için düzenlenen resmî tören, namazın ardından başladı. Türk bayrağına sarılı tabut 15 kişilik atlı polis müfrezesi ile bir piyade bölüğünün refakatinde ve eller üzerinde götürülüyor, 28. Tümen Bandosu cenaze marşı çalıyordu... Kortejin önünde başında silindir şapka ile Cumhurbaşkanı Celâl Bayar vardı, onu Meclis Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, birçok bakan, Meclis'in başkanlık divanı üyeleri, muhalefet lideri İsmet İnönü, iktidara ve muhalefete mensup milletvekilleri, askerî ve mülkî erkân, siyasî parti başkanları, Genelkurmay Başkan Vekili, kuvvet kumandanları, rektörler, profesörler, Cumhuriyet Başsavcısı, Ankara Valisi, belediye başkanı ve üniversite temsilcileri ile vefatın duyulmasından hemen sonra Türkiye Millî Talebe Federasyonu ile Türk Kadınlar Birliği'nin çağrıları üzerine gelen öğrenciler ile halk takip ediyordu. Merhumenin baba tarafından akrabaları olan Zeynep Altay, Nafia Orcay ve Vüs'at Erbatur da Sabiha Gökçen ile beraber kortejde idiler. Kordiplomatiği Çin Büyükelçiliği müsteşarı temsil ediyordu, davet edilmemiş olmalarına rağmen Birleşik Amerika, Kanada ve Afganistan büyükelçileri ile İran Büyükelçiliği müsteşarı, Amerikan askerî ve iktisadî yardım heyetlerinin başkanları ile üyelerinden bazıları da cenazeye iştirak etmişlerdi.

Resmî tören Adliye binasının önünde tamamlandı ama Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Başbakan ve bakanların bazıları ile askerî ve mülkî erkândan birçok kişi cenaze arabasını mezarlığa kadar takip ettiler ve naaşın kabre konulmasında hazır bulundular.

Ama, İsmet İnönü çıkan bazı tatsız olaylar üzerine, tören sona ermeden kortejden ayrılmak zorunda kaldı!

Hadise, şöyle cereyan etti:

İsmet Paşa, cenazeyi milletvekilleri ile beraber kortejde Meclis üyelerine ayrılan yerde yürüyerek takip ediyordu ve törene iştirak eden bazı CHP'liler, tabut Adliye'nin önüne geldiği sırada Paşa'yı alkışlayıp tezahürata başladılar. Paşa, vaziyetin bir cenaze merasimine yakışmayacak hâle dönmesi üzerine yanındakilerle birlikte korteji terketti, bir otomobile binerek oradan ayrılmak istedi ama kaldırımdakiler etrafını alarak tezahüratı sürdürdüler. İsmet Paşa yapılan hareketin yersiz olduğunu, böyle bir günde farklı şekillerde yorumlanabilecek şekilde bağırılmaması gerektiğini söylemeye çalıştı ise de tezahürat devam etti. Bu sırada atlı polisler ile coplu jandarmalar İnönü'nün etrafını alanları dağıtmak için müdahale

edince karmaşa çıktı ve bir matbaanın camları kırıldı; İsmet Paşa da refakatindekiler ile beraber bir otomobile binerek cenazeden ayrıldı ve Denizciler Caddesi'ne saparak hadise yerinden uzaklaştı.

Kutuplaşmaya zaten meyilli olan Türkiye, o günlerde de siyasî bakımdan bölünmüş ve halk *"Demokrat Partili-Halk Partili"* şeklinde ikiye ayrılmıştı. Demokrat Parti'yi destekleyen gazeteler Makbule Hanım'ın cenazesinde çıkan hadiseleri siyasî bahane haline getirecek ve olanları ertesi gün *"CHP'liler, cenazede bile nümayişe kalktılar"* yahut *"CHP'lilerin tertip ettiği yersiz nümayiş"* gibi başlıklarla vereceklerdi...[453]

Devlet, kurucusunun hayatta olan tek kardeşine mükemmel bir cenaze merasimi yapmış ama Makbule Hanım'ın muhabbet hissetmediğini her vesile ile gösterip söylediği İsmet Paşa kaderin garip bir cilvesi olarak cenazede pek hoş olmayan bir iş ile karşılaşmıştı!

*

Makbule Hanım, 7 Aralık 1949'da İstanbul 4. Noterliği'nde bir vasiyetname yaptı ve Atatürk'ten miras olarak kalan ve kalacak olan tüm taşınır ve taşınmaz mallar ile sahip olduğu hisse senetleri ile tahvillerini Darüşşafaka'ya bıraktı.

Annesi Zübeyde Hanım, vefatından sonra kendisinin ve hayatta olmayan akrabalarının ruhları için hatim indirilip öğrencilere yılda bir defa taze meyve dağıtılması için 28 Kasım 1921'de Darüşşafaka'ya 20 bin kuruş bağışlamıştı[454] ve Makbule Hanım'ın 1949'daki vasiyetnamesi, ilhamını annesinin bağışından almış gibi idi...

Ama bu vasiyetname uygulanamadı, zira Makbule Hanım'ın vefatının ardından hemen bütün mallarının üzerinde ipotek, rehin, haciz vesaire gibi tedbirler bulunduğu görüldü. Üstelik 1954'te dört kişiyi, Mustafa Demir'i (1918-1987), Fikret Avcı'yı, Zeynel Âbidin Tarar'ı ve Hatice Muallâ Tuncak'ı evlât edinmiş, mirasını bu dört kişiye bırakmıştı ve dolayısı ile Darüşşafaka'nın mirasta hakkı yoktu...

Mustafa Demir, Atatürk'ün 1929'da Yalova'da görüp okuttuğu *Sığırtmaç Mustafa* idi; askerî okula gitmişti, Makbule Hanım son günlerini yaşarken yüzbaşı olarak Sivas'ta bulunuyordu. Fikret Avcı, Kayseri'de PTT'de çalışıyordu; Zeynel Âbidin Tarar da Ankara'da askerliğini yapıyordu.[455] Hatice Muallâ Tuncak ise çocukluğundan

---

[453] Cenaze haberlerini 19 ve 20 Ocak 1956'da çıkan gazetelerden derledim.

[454] Murat Bardakçı, *"Annesinin Kaleminden Atatürk'ün Akrabaları"*, *Habertürk*, 24 Mayıs 2009.

[455] *Cumhuriyet*, 29 Ocak 1956.

itibaren Zübeyde Hanım ile Makbule Hanım'ın yanında bulunan ve Mustafa Kemal'in yetiştirip okuttuğu Abdürrahim Tuncak'ın (1908-1998) hanımı idi. Makbule Hanım aslında Abdürrahim Tuncak'ı evlât edinmek istemiş ama arzusu Medenî Kanun'un evlât eden ile edilen arasında en az 18 yaş olması şartına takıldığı için Abdürrahim Tuncak'ın hanımını nüfusuna geçirebilmişti.

Makbule Hanım'ın evlâtlığa kabul muameleleri İstanbul'da, 1 Kasım 1954'te, Sirkeci Yolcu Salonu'ndaki 12. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde yapıldı; vefatından sonra da Ankara 5. Hukuk Mahkemesi bu kişilere veraset ilâmı verdi.[456]

Ama, cenazesinin kaldırılmasından birkaç gün sonra mirası üzerinde anlaşmazlık çıktı, akrabaları vâris oldukları iddiası ile mahkemeye gittiler ve aynı günlerde vârisler arasında *Karabet* isminde birinin bulunduğu söylentisi çıktı. Makbule Hanım, iddiaya göre bu şahsı hastalığının ağırlaştığı günlerde evlât edinmiş ve Karabet yüzbinlerce liralık mücevherat ile 60 bin lira kıymetindeki bir otomobili haksız olarak alıp götürmüştü.[457]

Söylentiler devam ederken miras konusundaki ilk teşebbüs, Mustafa Kemal ile Makbule Hanım'ın amcasının torunu olan Necati Erbatur'dan geldi ve Erbatur, Makbule Hanım'ın evlât edinme muamelelerinin kanunî şekilde yapılmadığı, dolayısı ile asıl vârisin hayatta bulunan akrabalar olduğu iddiasıyla o günlerde Ankara'da kendisi ve üç kızkardeşi adına mahkemeye müracaat etti! Cumhuriyet Gazetesi'ne de konuşan Necati Erbatur, Makbule Hanım'ın hepsi dar gelirli olan amca çocuklarına hiçbir maddî yardımda bulunmamasına rağmen kendilerine sık sık *"Benden kalacak servet, hepinize bol bol yeter"* dediğini anlattı.[458]

Karabet iddiasını ortaya atan *"Dün ve Bugün"*, bir ay sonra açıkça olmasa bile haberinin doğru olmadığını izaha çalıştı. Dergi, Ankara 5. Hukuk Mahkemesi'nden alınan kesinleşmiş veraset ilâmına göre mirasçılar arasında bu isimde bir kimsenin bulunmadığını yazdı[459] ve bir sonraki sayısında da *Karabetlik* izâfe edilen kişinin Abdürrahim Tuncak olduğunu söyleyerek onunla yapılmış uzun bir mülâkat yayınladı.

---

[456] Evlât edinme muamelesinin ayrıntıları hakkında Ali Güler'in *"Benim Ailem (Atatürk'ün Saklanan Şeceresi)"*ne bakınız: Yılmaz Kitabevi, İstanbul 2015, sah: 139-142.

[457] *"Makbule Atadan'ın Mirası Meselesi"*, *Dün ve Bugün*, No: 13, 27 Ocak 1956.

[458] *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1956.

[459] *"Makbule Atadan'ın Hakikî Vârisleri Belli Oldu"*, *Dün ve Bugün*, No: 17, 24 Şubat 1936.

Abdürrahim Tuncak, mülâkatta Mustafa Kemal tarafından himaye edilişinin hikâyesini anlattıktan sonra Makbule Hanım'ın baba tarafından akrabaları olan ve mahkemeye müracaat eden dört kişiden başka yine Makbule Hanım ile annesi tarafından akrabalıkları bulunduğunu iddia edenlerin de mevcudiyetinden bahsediyor, onların da vâris sıfatı ile müracaat için açılan dâvânın neticesini beklediklerini söylüyordu:

Mülâkatın ilginç bazı bilgilerin yeraldığı bir bölümünü buraya naklediyorum:

> ...O sıralarda Atatürk vefat etti. Sarsılıp kaldık. Günlerce kendime gelemedim. Yeryüzünde kimsesiz kalmış gibiydim. Ankara'ya döndüm, eski işime devama başladım. Makbule Hanım da matem içinde idi. Beni görünce, hıçkıra hıçkıra ağlayarak:
>
> *"Gördün mü başımıza gelenleri evlâdım? Artık bana dünya zindan oldu. Annem gitti, ağabeyim gitti. Bir başıma kaldım, bereket ki sen varsın... Elemli günlerimde beni yalnız bırakmazsın... Bana başka kimseden hayır yok"* diyordu.
>
> Elimden geldiği kadar teselli ettim ve hakikaten yalnız bırakmadım. Bu arada evlenmiştim. Refikam da ona canyoldaşlığı etti. Fakat, Atatürk'ten bin lira aylıkla Ankara'da geçinemeyeceğini anlayınca *"Daha sâkin, münzevî yaşayabilirim"* diye İstanbul'a gitmeye karar verdi. Bu suretle bir müddet için ayrıldık, temasımız kesildi. Aradan günler, aylar geçti. Mektuplaşıyor ve Ankara'ya gelişlerinde görüşüyorduk. Son gelişi 1954 Temmuzunda idi. Hastalanmıştı. Sayın Cumhurreisi Celâl Bayar'ın yakın alâkası ile her türlü ihtimam gösterildi, radyum tatbik ettiler. Biraz iyileşir gibi olunca, tekrar İstanbul'a dönmeye niyetlendi ve bana *"Oğlum, ailede bana senden yakın kimse kalmadı. Uzak akrabalarım varsa da hiç birine itimadım yok. Hepsi iyigün dostu. Hepsi birşeyler yaptı... Ya sen İstanbul'a gel beraber olalım, bana bak, yahut ben Ankara'ya yerleşeyim"* dedi. Ben de *"Siz ne emrederseniz, onu yaparım. Size ömrümün sonuna kadar itaat boynumun borcudur. Ben her şeyimi sizle Atatürk'e medyunum"* cevabını verdim.
>
> Çok mütehassis oldu ve *"O halde gel, herşeyden evvel ne zamandan beri tasarladığım şu evlâtlık muamelesini yaptırıp tescil ettirelim. Gözüm arkada kalmasın. Yalnız ötekiler de mahzun olmasın, onları da çağıralım"* dedi.
>
> Bu kararı üzerine 19 Aralık 1954 günü İstanbul'a hareketle hepimizi, yani benimle Atatürk'ün Yalova'dan almış olduğu sığırtmaç Mustafa ve kendisinin muhtelif yerlerden almış olduğu Fikret Avcı ile şöförü Zeynel Abidin Tarar'ı topladı. Hep birlikte İstanbul 12. Asliye Mahkemesi'ne gittik. Ancak, kanun gereğince evlâtlık edenlerle edilenler arasında asgarî on sekiz yaş farkı olması icap ettiğinden, benimle Makbule Hanım arasında ise on

altı yaş farkı olduğundan muamelenin geri kalmaması için bizzat kendisi, eşimi göstererek şu teklifte bulundu: *"Muallâ senin on beş senelik karın. Ayrınız gayrınız yok, muameleyi ona göre yapalım"*. Böylece mahkeme huzuruna çıktık, işi bitirdik, ilâmı da aldık. Notere gittik. Orada nüfuslarımıza tescil muamelesi yapıldı. Bu iş de bitince Makbule Hanım ileride herhangi bir şüpheli vaziyet hâsıl olması ihtimalini de düşünerek işi esaslı surette sağlama bağlamak kaygusu ile notere sordu:

"Beyefendi! Başka yapılacak birşey var mı ? Sıhhat raporu filân ister mi? Ne lâzımsa yapalım".

Noter, burada huzurunda yapılmış olduğundan dolayı muamelenin tamam olduğunu, rapora filân ihtiyaç olmadığını, maamafih içinde hiçbir ukde kalmamasını, daha emin olmasını istiyorsa bir de sıhhat raporu alabileceğini söyleyince, doğru Sıhhiye Müdürlüğü'ne gittik. Bir istida verdi, havale ettirdik. Birkaç gün sonra da Haydarpaşa Numune Hastanesi'ne giderek tam teşekküllü bir heyetçe yapılan muayeneyi müteakip; *"melekât-ı akliyesinin tam olduğunu ve şuurunda herhangi bir teşevvüş olmadığını"* tesbit eden raporu aldı.

Bir hafta süren bu muamelelerin yapılışı esnasında, hepimiz Makbule Hanımın Moda'daki apartmanında misafir kalmıştık. Ondan sonra ben Ankara'ya döndüm. Her hafta birkaç defa telefonlaşır, mektuplaşırdık.

Bir gün *"Oğlum ben ağırlaştım, bacağım şişti. Bakılamıyorum. Ankara'ya gelemezsem, sen çoluğunu çocuğunu al buraya gel, pek yalnızım"* diye telefon etti. Tam yolculuk hazırlığını yaparken bir de baktım, kapımızda bir otomobil durdu. Makbule Hanım göründü. Hemen koştum aşağı indim. Sağ bacağı fena halde şişmişti. *"Bu vaziyette nasıl sokağa çıktınız? Saatlerce otomobil yolculuğu sarsmadı mı?"* diye içeri almak istedim.

- *"Bu halde, yukarı çıkmayayım, zaten bir ahbabımın Avrupa'ya gidecek oğlu için Celâl Bey'i görmeye geldim. Gideyim, bu gece Çankaya'da kalırım. Yarın sabah görüşürüz, bir karar veririz"* dedi.

O gece sayın Bayar da durumunu görünce *"Siz artık bir yere gidemezsiniz, Esaslı surette tedaviye muhtaçsınız"* diye doktorları çağırtmış ve ertesi günü de Gülhane Hastahanesi'nde bir müddet evvel kendilerinin ameliyat için yattıkları odayı tahsis ettirerek, oraya yatırılmalarını temin ettiler. Sonrası malûm. Makbule Hanım dokuz ay orada yattı. Ben akşam beşten sabaha, karım da sabahtan akşama kadar bir lâhza başının ucundan ayrılmamak şartiyle evlâtlık vazifemizi yapmakta kusur etmedik. Yemeğini bile kendi elimizle ağzına verirdik. Bu dokuz ay zarfında hatırını sormaya gelen yüzlerce ziyaretçiye, beni göstererek *"Eski. varlık, varlıktır. Öz evlâdım olsa, bana bu kadar şefkatle bakmaz"* deyişi hâlâ kulaklarımdadır.

Şimdi miras meselesine geliyorum: Hastahaneye yatışından

birkaç gün sonra ilk krizi geçirişini müteakip kendine gelir gelmez karımla Sabiha Gökçen ve aramızda sığırtmaç dediğimiz Mustafa Demir ve Zeynelâbidin Tarar'ı yanına çağırarak bana şöyle dedi:

- *"Burada bir çantam var. Bu zaten sizindir. Bunu şimdi al evine götür, ne olur ne olmaz. Burada muhafaza, edemem".*

- *"İş Bankası'nda bir kasa kiralayayım, oraya koyalım"* dedim. İtiraz etti:

"Ben bu kadar sene bunu muhafaza ettim. Bu sizin malınız. Buna kimse karışamaz. Al, götür!" dedi.

Fazla üzmek istemedim, aldım. Götürürken açtı, içindekileri hepimize gösterdi. Bunlar kendisine ait yüzük, küpe, bilezik gibi şeylerle annesinden kalmış altın saat, inci, Atatürk'ün tabanca, kol düğmeleri gibi hususî eşyası idi. Bir miktar da tahvilât vardı.

Bunları evime götürdüm, orada kaldı. Fakat Makbule Hanım'ın vefatından bir gün sonra, neredense *"Abdürrahim Bey, Makbule Hanım'ın bir çanta dolusu mücevheratını kaçırmış"* diye bir ihbar vaki olmuş. Bunu tahkike başladılar...

Ben de tahkik edince, ihbarı yapanların, Atatürk'ün ve dolayısiyle de Makbule Hanım'ın dedelerinin, amcalarının torunları olduğunu anladım.

Vâkıa biz, yani Makbule Hanım'ın manevî evlâtları mevcut olmasaydık, miras tabiatiyle bunlara kalacaktı. Halbuki hem biz varız, hem de Makbule Hanım esasen bizden başkasına kalmamasını sağlığında bizzat isteyerek ona göre de lüzumlu resmî muameleleri de tamamen yaptırmış bulunuyor. Esasen gerek Atatürk, gerek Makbule Hanım sağlıklarında bu dedelerinin, amcalarının torunlarını hiçbir zaman akraba olarak tanıyıp temas etmemişlerdir.

Buna rağmen, bunların bir hak iddia edişleri yüzünden şimdi mahkemelik olduk.

Makbule Hanım *"Bana her sene mevlid okutacaksın, kurban keseceksin"* diye vasiyetini bile bana yapmıştır. Ben de bu vasiyeti yerine getirerek ölümünün kırkıncı günü Ankara'da mevlid okuttum.

Kırkı geçmeden bu miras dâvasını da açmak niyetinde değildim. Fakat, cenazenin kaldırılışının ertesi günü, tereke hâkimliğine *"Biz de mirasçıyız, biz de varisiz, biz de"* diye telgraflar yağmaya başladığını duyunca, ister istemez teşebbüse geçmek mecburiyetinde kaldım.

İşte işin aslı bu: Vâris olduklarını iddia edenler, Makbule Hanım'ın bahsettiğim noterden tasdikli evlâtlık ilâmını feshettirmek istiyorlar. Sebep olarak da, Makbule Hanım'ın bu evlâtlık işini hasta, yani kendine mâlik olmadığı bir zamanda yaptığını ileri sürüyorlar. Bu iddianın ne kadar mesnetsiz ve asılsız olduğu ise meydanda. Hattâ, tam teşekküllü hastahaneden alınmış olan

rapor elimizde bulunmaktaydı. Dahi, dokuz ay müddetle yattığı hastahanede hergün kendisini gören bu kadar doktorun şahadeti bile Makbule Hanım'ın şuurunu kaybetmemiş olduğunu ispata kâfidir. Evde yatmış olsaydı haydi neyse ama, hasta, hastahanede doktorların daimî nezareti altında yatmıştır.

Esasen, Makbule Hanım'dan kalan miras da öyle gözlerde büyütülüp durulduğu gibi muazzam bir servet değil. Bir kerre bir karış yeri yok. Otomobilini ise, diğer evlâtlıkları huzurunda, bana hediye etmişti.

Asıl garibi ise, şimdi *"Baba tarafından vârisiz"* diye ortaya çıkıp mahkemeye müracaat eden üç kadınla bir erkekten başka, bunların alacakları neticeyi bekleyen ve müsbet bir neticeye vardıkları takdirde bunlar gibi teşebbüse geçmek niyetinde oldukları anlaşılan ana tarafı mirasçılığı iddiasında olanlar da var... Bunlar da bekliyorlar.

Biz ise adaletin tecellisini bekliyoruz...

*

Türkiye'de senelerden buyana hukukî bakımdan en fazla tartışılan ölüme bağlı tasarruf belgesi, Atatürk'ün 5 Eylül 1938'de el yazısı ile hazırladığı vasiyetnamesi idi ve hem Atatürk'ün, hem de kızkardeşi Makbule Hanım'ın mirası uzun seneler boyunca dâvâ konusu oldu.

Öyle ki, bir mahkeme 2015'te, yani Atatürk'ün vefatından 77, Makbule Hanım'ın vefatından da 69 sene sonra kanunî mirasçı olduğunu iddia eden bir kişinin dâvâsını kabul edecek ve o kişinin lehinde karar verecekti!

Mahkeme safahatı şöyle cereyan etti:

Makbule Hanım'ın dört manevî evlâdından biri olan *Sığırtmaç Mustafa*'nın, yani Mustafa Demir'in kızı Tacinur Demir, babasının 1987'deki vefatından 28 sene sonra, 2015'te, Atatürk'ün mirasçılarının belirlenmesi için Yalova Sulh Hukuk Mahkemesi'nde dâvâ açtı.

Mahkeme 1 Haziran 2016'da şaşırtan bir karar verdi ve Tacinur Demir'in Atatürk'ün yasal mirasçısı olduğunu kabul etti! Bu karar, vefatından 77 sene sonra Atatürk'ün kanunî bir mirasçısının ortaya çıkması demekti!

Tacinur Demir 2019 Mayıs'ında bu defa Ankara Asliye Hukuk Mahkemesi'nde CHP ve Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu aleyhine yeni bir dâvâ açtı, CHP'yi *"Çankaya'daki gayrımen-*

---

[460] Feridun Kandemir, *"Atatürk'ün de Makbule Hanım'ın da Manevî Evlâdıyım!"*, *Dün ve Bugün*, No: 18, İstanbul, 2 Mart 1956.

kuller üzerindeki intifa hakkını vatanın ve milletin bekasını düşünmeksizin kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak Atatürk'ün azîz hatırasına alenen ihanet etmekle" ve *"vasiyetnameyi ihlâl"* ile suçladı, resmî mirasçı olarak vasiyetnamenin iptalini, ayrıca CHP'nin daha önce sattığı menkul, hisse senedi ve gayrımenkullerin değerinin rayiç bedel üzerinden tespit edilerek kendisine miras payı oranında ödeme yapılmasını istedi.

Ama, Tacinur Demir Ankara 3. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde 27 Ocak 2021'de yapılan duruşmaya katılmadı ve mahkeme işlemden kaldırılan dâvânın süresi içerisinde yenilenmemiş olması sebebi ile *açılmamış sayılmasına* karar verdi. Bu karar ile Atatürk'ün vasiyetinin geçerliği korunmuş oluyordu...

Tacinur Demir, Covid-19 sebebi ile 2021 Aralık'ında vefat edecekti...[461]

*

Makbule Atadan'ın ismi, 7 Haziran 1966'da İstanbul Belediye Meclisi'nin kararı ile o senelerde yeni yapılmakta olan Ataköy'ün üçüncü kısmındaki bir caddeye verildi.[462] Ama, Belediye Meclisi'nin 6 Şubat 1968'deki toplantısında Ataköy'de aynı isimde iki cadde olduğu, yani iki farklı caddeye Makbule Atadan'ın isminin verildiği anlaşılınca ikinci caddenin adı değiştirildi ve buraya 1924'ten itibaren aralıklarla Türkiye'gelen, Taksim Kışlası'nın yıkılması gerektiği konusunda rapor veren ve İstanbul'un imarı konusunda ortaya daha başka tartışmalı fikirler atan Fransız şehir plâncısı Henri Prost'un ismi verildi.[463]

Bugün, Makbule Atadan'ın ismini taşıyan tek cadde Ataköy'dedir ve caddenin yakınında yine onun adı verilmiş olan bir de otobüs durağı vardır.

*

Makbule Hanım son uykusunu Ankara'da, Cebeci Asrî Mezarlığı'ndaki mütevazi kabrinde uyuyor; üzerindeki taşta *"Ali Rıza Kızı Makbule Atadan. 1892-1956. Ruhuna fatiha"* yazıyor ve taşta bir de gençlik fotoğrafı bulunuyor.

---

[461] Dâvânın ayrıntıları için: Ali İhsan Karacan, *"Kemal Atatürk'ün Vasiyetnamesi -Bir İnceleme-"*, Legal Yayıncılık, İstanbul 2023, sah: 301-302. Karacan'ın kitabı, Atatürk'ün mirasını her bakımdan ele alan en geniş çalışmadır.

[462] İstanbul Belediye Meclisi Kararı.

[463] İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi Arşivi'mde bulunan Mülkiye Encümeni ve Belediye Meclisi kararları, 1968-306, 1968-308, 1968-215 ve 1968-216.

Ama taşta hatâ var: 1885'te doğan Makbule Hanım'ın yaşını yedi sene küçültmüş ve doğum tarihini taşa işlerken 1892 yazmışlar...

Bu hatâlı mezartaşı bazen mesud ve kendi ifadesi ile *bahtiyar* olan ama genellikle dertlerle ve sıkıntılarla dolu bir ömür geçiren, üstelik hayatı boyunca hep geri plânda durmaya mecbur kalan Makbule Hanım'ın alâkadan uzak kalışının ve bahtsızlığının vefatından sonra bile devam ettiğini göstermektedir...

BELGELER

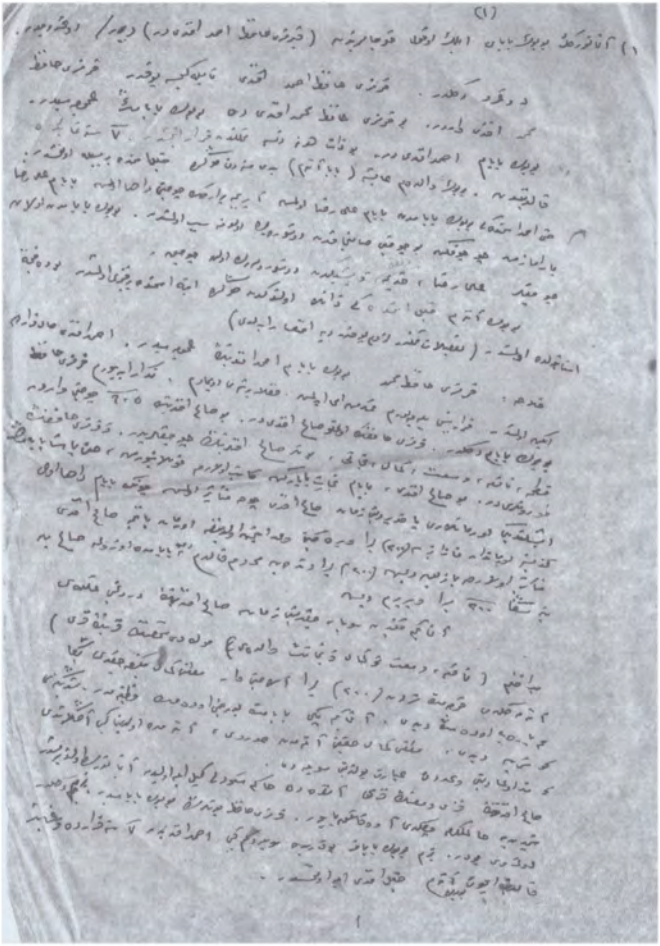
Belgelerin fihristi

1. Makbule Hanım'ın hatıraları 217
2. Makbule Hanım'ın, ağabeyi Mustafa Kemal'e mektupları 323
3. Makbule Hanım'ın, kocası Mustafa Mecdi Bey'e mektupları 377
4. Makbule Hanım'ın, Hasan Rıza Soyak'a mektupları 385
5. Mustafa Mecdi Bey'in, karısı Makbule Hanım'a mektupları 397
6. Mustafa Mecdi Bey'in, kayınbiraderi Mustafa Kemal'e mektupları 423
7. Mustafa Mecdi Bey'in, Celâl Bayar'a ve Başbakan Hasan Saka'ya mektupları 435
8. Hasan Rıza Soyak'ın, Makbule Hanım'a mektupları 453
9. Müteferrik mektuplar ve belgeler 459

1.

MAKBULE HANIM'IN HATIRALARI

(1946-1947)

Hatıraların ilk sahifesi (Enver Behnan Şapolyo'nun, Atatürk Araştırma Merkezi'ndeki evrakı arasında).

1

Makbule Hanım'ın hatıraları Ankara'da, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun bünyesindeki Atatürk Araştırma Merkezi'nde, tarihçi Enver Behnan Şapolyo'nun (1900-1972) evrakı arasındadır.

Hatıraların mevcudiyetinden, sahaf dostum Turan Türkmenoğlu sayesinde haberdar oldum...

Liselerde tarih öğretmenliği yapan, gençliğinde hem Atatürk'ü, hem de annesi Zübeyde ve kızkardeşi Makbule Hanımlar'ı yakından tanıyan; çok sayıda eser veren, çeşitli gazetelerde ve dergilerde uzun seneler yazan ve Basın Şeref Kartı sahibi olan Şapolyo 1972'de vefat etmiş; ailesi evrakını seneler sonra Turan Türkmenoğlu'na, Türkmenoğlu da 22 Nisan 2011'de Atatürk Araştırma Merkezi'ne satmıştı.

Enver Behnan Şapolyo'nun evrakının safahatından ve hatıralarından, bu kitabı yazdığım günlerde Turan Türkmenoğlu bahsetti. Hemen akabinde Atatürk Araştırma Merkezi'ne gittim, Makbule Hanım'ın hatıralarını Enver Behnan'ın evrakı arasında buldum ve kopyelerini aldım. Evrakı elden geçirmemde yardımını gördüğüm kurumun başkanı Doç. Dr. Güner Doğan'a teşekkür borçluyum.

Makbule Hanım'ın anlattıkları 1940'ların sonlarına doğru dosya kâğıdından büyükçe saman ve pelür kâğıtları ile iki adet okul defterine son senelerindeki yakın dostlarından Halil Nuri Yurdakul ve Enver Behnan Şapolyo tarafından kaydedilmişlerdir. Son görüşme 1947 Haziran'ında Niğde'deki Çiftehan Kaplıcaları'nda yapılmıştır, hatıraların son kısmını teşkil eden ve Enver Behnan'ın elyazısı ile olan ikinci defterin kapağına *"Son defter. Makbule Hanım ağzından Atatürk. 30 Mayıs 947. Çiftehan"*; ilk sahifesine, metnin üzerine yine Enver Behnan'ın elyazısı ile *"30 Mayıs 947. Çiftehan"*, 37. sahifenin altına da *"1 Haziran 1947. Çiftehan"* yazılmıştır.

*

Halil Nuri Yurdakul, kaydettiği tomarlardan birinin son sayfasına Enver Behnan Şapolyo'ya hitaben bir mektup yazmıştır. Mektuptan, Şapolyo'nun bu hatıraları ileride kaleme almayı düşündüğü *"Makbule Hanım'ın Ağzından Atatürk"* isimli kitap için toparladığını öğreniyoruz.

Yurdakul, mektubunda şöyle diyor:

> Sevgili ve aziz kardeşim,
>
> Mektubunuzu aldığım gün plân tatbikatı için İskenderun'a gidecektim. Bu sebeple cevabım gecikti.
>
> Hanımefendi'ye mektubunuzu okudum. Çok memnun kaldılar. Ayrıca *"Makbule Hanım'ın Ağzından Atatürk"* adlı kitabın çıkmasına da muvafakat ettiler. Şecereler üzerinde de tedkikat neticesini gönderiyorum. Hanımefendi *"Atatürk'ün, benim, çocuklarım, kimsem yoktur. Bizimle neslimiz de sona erdi. Belki bu memleket ve millet için hayırlıdır. Şu ve bu âtiyen bizim şerefimizi lekedar ederler. Esasen*

kimseden de bir fayda görmüş değilim" diyorlar.

Hanımefendi bugün Adana'da bizde misafirdirler. On gün sonra gidip getireceğim. Dün gittiler, refikamı ..... ettim. *"Atatürk hakkında ne konuşurlarsa oğlum bırakın da etsin"* dedim. İnşallah birkaç ay içinde birçok şeyler toplamış olacağım. Haziran, Temmuz içinde birkaç gün için Ankara ve İstanbul'a geleceklerdir. Ben de beraber bulunmaya ve sizi tanıştırmaya çalışacağım. Gözlerinizden öper ve cevabınızı beklerim, aziz kardeşim efendim.

Fotoğraf yanında yok. İstanbul'da arayacak, bulabilirse verecek, ayrıca da çıkartacak kardeşim.

Şapolyo, hatıraların öyküsünü bir kitabında *"Atatürk'ün Makbule Hanım'a yaptırmış oldukları Çankaya'daki villalarına gittiğim zaman Atatürk'ten lâf açar, hatıralarını yazmak suretiyle not alırdım. Bilhassa emekli albay Halil Nuri Yurdakul, Makbule Hanım'la sık sık görüştüklerinden bu zât da birçok notlar alarak bana vermek lûtfunda bulunmuşlardı"* diye anlatır.[464]

Enver Behnan düşündüğü kitabı yazmadı yahut o devirdeki şartlar yazmasına imkân vermedi ve Makbule Hanım'ın anlattıklarının sadece bir bölümünü, ailesinden ve ağabeyi Mustafa Kemal'in çocukluk ve gençlik günlerinden bahsettiği kısımları özet hâlinde Atatürk hakkında kaleme aldığı kitaplarında kullandı.[465]

*

Gazeteler, Makbule Hanım'a ağabeyinin sağlığında, meselâ Serbest Fırka'ya girişi gibi vesilelerle sayfalarında yer vermişler; Atatürk'ün vefatından sonra da nâdiren yaptığı küçük çaplı bağışları, ağabeyinin aleyhinde söylenenlere verdiği cevapları, açtığı dâvâları, okuttuğu mevlidleri yahut maddî durumundaki bozulmaları haber yapmışlardı.

Makbule Hanım hakkında, kısa şekilde anlattığı hatıraları temel alınarak yapılan yayınlar şunlardır:

1. Bahadır Dülger'in Yeni Gazete'de yayınlanan mülâkatı: *"Bn. Makbule, Atatürk'ün Hayatını Anlatıyor"*, 10 Kasım 1947.

2. Selime Seden'in Akın Gazetesi'nde 1947'de ve 1948'de çıkan röportajları: *"Atatürk'ten Hatıralar"*, 13 Kasım 1947; *"Atatürk'ün Çocukluğu"*, 25 Aralık 1947, 1 ve 8 Ocak 1948.

---

[464] Enver Behnan Şapolyo, *"Atatürk'ün Hayatı"*, Zafer Gazetesi ilâvesi, Ankara 1954, sah: 4. Bu kitap daha sonra ismi değiştirilerek ve ufak bazı farklarla yeniden yayınlandı: *"Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi"*, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul 1958. Şapolyo bu iki yayını arasında, 1957'de çıkarttığı *"Atatürk'ün Ölümü"nde* de (Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul 1957) hatıralara çok kısa, sadece birkaç paragraf olarak yer verdi.

[465] Bir önceki dipnotta referansını verdiğim kitap.

3. Yaşar Yula'nın Zafer Gazetesi'nde 1950'de yayınladığı röportaj: *"Kardeş Gözüyle En Büyük Türk Atatürk"*, 10 Kasım 1950.

4. Feridun Kandemir'in Resimli Tarih Dünyası Dergisi'ndeki mülâkatı: *"Hemşiresi Makbule Atadan, Atatürk'ü Anlatıyor"*; 31 Ocak 1952.

5. Yeni İstanbul Gazetesi'nde 1952 ile 1953'te çıkan hatıralar: *"Büyük Kardeşim Atatürk"*, 11 Kasım 1952-22 Mart 1953. Makbule Hanım'ın hatıralarının en geniş yayını budur ama metnin daha ilk satırlarından, ondan alınan bazı bilgileri bir başkasının hissî üslûba sokma çabası ile ve hadiselere uzun ilâveler yaparak bambaşka bir kitap hâline getirdiği hemen anlaşılmaktadır.

6. Niyazi Ahmet Banoğlu'nun neşrettiği *Yeni Tarih Dünyası* Dergisi'nin eki olarak yayınlanan üç fasiküllük *"Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk"* serisinin ikinci fasikülündeki *"Atatürk'ün En Neş'eli ve En Yeisli Günleri"* başlıklı yazı; İstanbul, 1954.

7. Aynı serinin üçüncü fasikülündeki *"Her İşi Ordu Yapacak"* başlıklı kısa hatıralar; İstanbul, 1955.

8. Şemsi Belli'nin 1955'de Milliyet Gazetesi'ndeki yazı dizisi: *"Makbule Atadan Anlatıyor: Ağabeyim Mustafa Kemal"*, 10 Kasım 1955-24 Kasım 1955. Şemsi Belli, bu diziyi Makbule Hanım'ın vefatından sonra kitap olarak yayınladı: *"Ağabeyim Mustafa Kemal"*, Ankara 1959.

9. *"Dün ve Bugün"* dergisinin 27 Ocak 1956'da çıkan 13. sayısında Feridun Kandemir'e ait *"Makbule Atadan'ın Mirası Meselesi"* başlıklı yazı.

10. Dr. Rıdvan Ege'nin 1962'de Zafer Gazetesi'nde çıkan yazısı: *"Rahmetli Makbule Atadan Anlatmıştı: Ağabeyim Atatürk"*, 10 Kasım 1962.

Hatıraların girişi soru-cevap şeklindedir, Makbule Hanım altı adet soruyu cevaplandırmış, sonraki bazı sorulara *"Evvelce yazılmıştır"*, *"Başka bir şey hatırlamıyorum"* yahut *"Yukarıda izah edildiği gibi"* şeklinde karşılıklar vermiş, ileriki birkaç bahis arabaşlıklarla ayrılmış ama müteakip bahislerde arabaşlık yerine genellikle yıldız işareti tercih edilmiştir.

Yayınladığım metindeki arabaşlıklardan bazılarını ve ayırma işaretlerini ben ilâve ettim.

Metinde, Makbule Hanım'dan alınan bilgilere dayanılarak hazırlanan ve Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım'ın ailelerini gösteren bazı şecereler de vardır. Şecereleri, bu konuda yakında çıkartacağım kitabımda kullanacağım için burada neşretmiyorum.

Makbule Hanım, Enver Behnan'ın doğru olup olmadığını tahkik maksadıyla kendisine gönderdiği bir başka şecereyi de

kontrol etmiş ve hatâlı bulmuştur. Sözkonusu şecereden bahsederken şöyle demektedir:

> "...Bu şecerede isimleri geçenlerden hiçbirisini tanımam. Nimet adlı bir hanım da işitmedim. Daha evvelce de birçok şecereler göstererek akrabalık iddia edenler oldu, hattâ bize şecere bile verdiler. Eski Nafia Vekili Süleyman Bey de böyle bir şecere Atatürk'e verdi. Atatürk şecereyi tedkik etti, *"Ne babamdan, ne de anamdan akraba değildir"* diyerek Süleyman Bey'in akrabalık iddia etiği şecereyi iade ettiler. Bu şecere ile hiçbir alâkamız yoktur. Olsa olsa büyükbabam Feyzullah daha evvel ninem Ayşe ile evlenmeden evvel aldığı ailelerden iseler bunu bilmiyorum. Bunların da hiç birisiyle şimdiye kadar akrabalık iddiasıyla görüşmüş de değilim. Ben çocukken, Selânik'teki Millet Bahçesi'ne annem beni götürdü. Orada bir hanım oturuyordu. Annem bana *"Kızım, bunlar bize büyükbabanın daha evvelce aldığı hanımlardan akrabadırlar"* dedi. Fakat o hanım daha ihtiyar olan annemin elini öpmedi. Bu bayan da o zaman Aydın valisi Hüsnü Bey'in eşi idi ve adı da Fatma idi. Yanında oğlu da vardı. Şimdi İzmir'de dişçidir".

*

Makbule Hanım bazı hadiseleri mükerreren anlatmış ve Halil Nuri Yurdakul ile Enver Behnan Şapolyo, bu anlattıklarını mükerrer olup olmadıklarına bakmadan kayda geçirmişlerdir.

Aynı hadisenin farklı şekilde anlatıldığı kısımları ayırdım, metinde bir versiyona yer verirken diğer versiyonu dipnotlarda gösterdim.

Ama, hatıraların bazı yerlerini okumaya muvaffak olamadım.

Hatıraları kaydedenler, Makbule Hanım anlattığı sırada, onun konuşma hızına yetişebilmek için metni eski harflerle ve stenoyu andırırcasına gayet hızlı şekilde yazmışlardı ve bu yüzden bazı kelimelerin okunması hayli uğraşmama rağmen mümkün olamadı.

Okunamayan kelimeleri ..... şeklinde, ardarda beş nokta ile gösterdim. Mânânın tam olarak anlaşılamadığı yerlerde de mânâyı ortaya çıkartabilecek kelimeleri yahut kelimelerin sonuna gelmesi gereken takıları metne köşeli parantez içerisinde ilâve ettim.

Makbule Hanım'ın ailesi hakkında anlattıkları ile vefatının üzerinden uzun seneler geçtikten sonra bulunan aile ile alâkalı bazı belgeler arasında tutarsızlıklar vardır.

Makbule Hanım'ın anlattıklarına dayanılarak daha önce yapılan yayınlarda da rastlanan benzer tutarsızlıklara Şevket Süreyya Aydemir de dikkat çekmekte ve *"...Zübeyde'nin*

son çocuğu Makbule, çok sonraları ve herhalde annesinden dinlediklerine dayanarak o günlere ait bazı nakillerde bulunmuştur. Fakat rahmetli Makbule'nin bu nakillerinde onun çocukluk muhayyilesinin katkıları açıkça sezilmektedir. ...Bu konuda Enver Behnan Şapolyo eserinde bu hayal oyunlarına yer verdiği gibi, Mihri Belli de (Şevket Süreyya, Şemsi Belli'nin ismini yanlışlıkla *Mihri Belli* diye yazmış) *Makbule Hanım'dan çeşitli nakillerini hiç kontrolsüz, ayrı bir eserde toplamıştır"* ve *"...Makbule Hanım'ın gördüklerine ve duyduklarına dayanan nakillerinde ise, hafıza karışıklıkları veya çelişmeleri çok görülmektedir"*[466] demektedir.

Yayınladığım hatıralarda, bazı konularda aşırı abartılar ve hatâlı malûmat da göze çarpmaktadır. Meselâ, Makbule Hanım, tahtından indirilen Sultan Abdülhamid'i Selânik'e Mustafa Kemal'in götürüp hapsettiğini, bir suikaste kurban giden Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın arkasında Mustafa Kemal'in olduğunu, hattâ ağabeyinin başkumandan vekili Enver Paşa'dan hesap sorduğunu ve *"Enver nedir bu rezalet, utanmıyor musunuz?" diye bağırdığını,* Enver Paşa'nın *"Affedersiniz Kemalciğim, yanlışlık olmuş"* diye geri adım attığını ve Mustafa Kemal'in ellerine sarılarak *"Aman Kemalciğim sus, kimse duymasın. Çok rica ederim"* ve *"Aman paşacığım, sus"* dediğini söylemektedir.

Bu abartılar da, Şevket Süreyya Bey'in sözünü ettiği kafa karışıklıklarından veya anlatan hanımın siyasetten uzak olmasından yahut mizacının saflığından kaynaklanmış olmalıdır...

Hatıralarda tahsil görmemiş, okuyup yazmayı bile ileri yaşlarında öğrenmeye çalışmış olan elem içerisindeki bir hanım konuşmaktadır ve bu hanımın sevip bağlı olduğu tek bir kişi vardır: Ağabeyi...

Çaresiz bir hastalığın çok sevdiği ağabeyini hayattan alıp götüreceğini farketmiştir ve hemen her cümlesi gözyaşı ile doludur.

Ağabeyini kaybetmesinden sonra artık yapayalnızdır, kocasına güvenmemektedir, kendisinin bir tarafa atıldığını düşünmektedir, kalbi yaralıdır, bir zamanlar etrafında pervane gibi dönenlerin artık hiçbiri yanında değildir ve devlet büyüklerinin kendisinden yüz çevirdiğini gördüğü için kırgındır, hiddetlidir, üstelik maddî sıkıntı içerisine de düşmüştür ve hatıraların son bölümünde anlattıkları büyük elemini ve dayanılmaz ıztırabını aksettirmektedir.

Çaresiz ve yapayalnız kalmış olan kızkardeş, hatıralarının birçok yerinde geçmişte ağabeyinin etrafında bulunmuş bazı kişileri belki de bu hislerin etkisi ile sert şekilde eleştirmekte, hattâ suç teşkil edebilecek mahiyette ifadeler kullanmaktadır. Zaten metinde, anlattığı bazı hadiselerle ilgili olarak *bunların yazılmamasını* istediğine dair kendisinin de uyarıları vardır.

Önsözde de ifade ettim: Böyle ifadelerin yayınlanması hem

---

[466] Şevket Süreyya Aydemir, *"Tek Adam"*, 1. cilt, sah: 35-36 ve 41, 12. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991.

etik, hem de hukukî bakımdan mümkün olamazdı... Bu ifadeleri ve Makbule Hanım'ın haklarında sert sözler sarfettiği şahıslardan bazılarının isimlerini metinden çıkarttım. Yayınlamadığım kısımları [.....] şeklinde, köşeli parantez içerisinde noktalarla gösterdim ve dipnot olarak da vurguladım.

*

Unutmayalım: Bu hatıralar Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusunun *"en yakınına"*, yani kızkardeşine aittir ve dolayısı ile Makbule Hanım'ın anlattıkları tarihimiz için her bakımdan önemlidir.

Şimdi, Mustafa Kemal'in sağlığında *bahtiyar hemşîre* olan ama onun vefatından sonra kendi vefatına kadar ıztıraplarla yoğurulan Makbule Hanım'ın baştan sona derin bir hüzün ile dolu hatıralarına geçebiliriz...

"Atatürk'ün büyükbabası, ilkokul hocalarından Kırmızı Hâfız Ahmed Efendidir" diyorlar, doğru mudur?

Doğru değildir. Kırmızı Hâfız Ahmed Efendi nâmıyla kimse yoktur. Kırmızı Hâfız Mehmet Efendi vardır. Bu Kırmızı Hâfız Mehmed Efendi de büyükbabamın amcasıdır.

Büyükbabam Ahmed Efendi'dir. Bu zât her nedense memleketten firar etmiştir. Yedi sene gaipte kaldığından büyük validem Ayşe (babaannem) yedi seneden sonra Halil isminde birisiyle evlenmiştir. Hattâ, Ahmed ismindeki büyükbabamdan babam Ali Rıza olmuş, ayrıca bir erkek çocuğu daha olmuş.

Babam Ali Rıza yaramazmış. Çocukken bu çocuğu salıncaktan düşürerek ölümüne sebep olmuştur. Büyükbabamdan olan çocuklar Ali Rıza, Hatice, Mustafa ve beşikten düşürülerek ölen çocuk.

Büyükannem, Halil ismindeki zâtla evlendikten sonra Emine isminde bir kızı olmuştur. Bu da fücceten İstanbul'da ölmüştür. Tafsilât mümkündür, lüzum yoktur diye ihtisar edildi.

Hülâsa: Kırmızı Hâfız Mehmed, büyükbabam Ahmed Efendi'nin amcasıdır. Ahmed Efendi hâl-i firarda iken ölmüştür. Firar sebebini bilemiyorum. Askermiş, imha(?) edilmiş, Fazla birşey duymadım. Tekrar ediyorum: Kırmızı Hâfız büyükbabam değildir. Kırmızı Hâfız'ın oğlu Salih Efendi'dir. Bu Salih Efendi'nin beş-altı çocuğu vardır. Fatma, Nafia, Vüsat, Kemal, Necati. Bunlar Salih Efendi'nin çocuklarıdır ve Kırmızı Hâfız'ın torunudurlar. Bu Salih Efendi['yi] babam ticaret yaparken kâtip olarak kullanıyormuş. Hattâ, paşa babasının işlettiği ormanları yaktırdığı zaman Salih Efendi çok müteessir olmuş, çünki babam daha evvel kendisine ormandan kazanırsa 200 lira vereceğini vaat etmiş olduğundan, orman yanınca Salih Efendi müteessir olarak *"Yazık"* demiş, *"200 liradan da ben mahrum kaldım" demiş. Babam da "Üzülme Salih, ben yine sana 200 lira veririm"* demiş.

Ağabeyim mektepten subay çıktığı zaman Salih Efendi'nin dördüncü ailesi Müberra Hanım (Nafia, Vüsat, Kemal ve Necati'nin validesi, Mevlevî Şeyhi'nin kızının kızı) anneme geldi. *"Kocamın sizden 200 lira alacağı var. Mustafa Kemal mektepten çıktı, bana bu parayı ödesin"* dedi. Ağabeyim *"Peki, babamın borcunu ödemek vazifemdir. Senedinizi gösterin"* dedi. Mustafa

Kemal hakikati annemden sordu. Annem de olduğu gibi anlattı ve senet olmadığını, vaadden ibaret bulunduğunu söyledi.

Salih Efendi'nin kızı Vüsat'in kızı, Ankara'da hâkim Söğütlügil ile evlidir. Atatürk evlendirmiştir. Şimdi hâkimlikten çekildi, avukatlık yapıyor. Kırmızı Hâfız bunların büyükbabasıdır. Bizim değildir, doğrusu budur. Bizim büyükbabamız yukarıda söylediğim gibi Ahmed Efendi'dir. Yedi sene firarda ve kayıp kaldığı için büyükannem Halil Efendi ile evlenmiştir.

Kocacık Nahiyesi'ne pek eski devirlerde Aydın Vilâyeti'nden geldiğini söylüyorlar, doğru mudur?

Çocuk iken yörük sülalesinden olduğumuzu annem söylemişti. Atatürk'ten de duymuştum. Nereden geldiklerini bilemiyorum. Böyle bir bahis de aramızdan geçmedi.

Atatürk'ün baba ve annesine ait ne gibi malûmat vardır? Bunları da lûtfetseniz.

Babamın babası Firari Ahmed'dir. Yedi sene firarda kalmıştır. Meydana çıkmamıştır. O zamanki an'aneye uyularak [büyük]annem Halil isminde biriyle evlenmiştir. Ondan bir kız çocuğu olmuştur. Bu çocuk İstanbul'a bize misafir gelmişti. Yollar kapanıp kaldı. Akaretlerde oturuyorduk. Annemin ölümünden üç ay üç gün sonra da bu öldü. Bu Ahmed Efendi hakkında başkaca bilgim yoktur. Annem daima Ahmed Efendi'ye okurdu.

Annemin babasına gelince: Bu üç çiftlik sahibi zengin Selânikli Feyzullah Efendi isminde ve Yörük olan bir zâttır. Büyük validemden evvel iki defa evlenmiş, her iki ailesinden de ikişer çocuğu olmuştur. Hüseyin ile Hatice birinci ailesinden, Hasan ile Zehra da diğer ailesinden olmuştur.

Bunlardan Hüseyin dayım Atatürk'ü ve beni ve kardeşim Naciye'yi büyüten zâttır. Ağabeyim Harbiye'de okurken annemin elinde vefat etti.

Hüseyin hakkında malûmat: Bu, birisini Selânik'te seviyor, alamıyor. Bu aşk ile ölünceye kadar yaşadı ve evlenmedi. Kızkardeşi Hatice'nin kocası ölünce Hatice'nin geriye kalan Feride ismindeki çocuğunu büyüttü. Sonra babam Ali Rıza ile tanışıyor ve dost oluyorlar. Dostlukları çok ilerliyor. O zamanın an'anesine göre ahret kardeşi de oluyorlar. Can-ciğer yaşıyorlar.

Bir gün babam bir rüya görüyor. İhtiyar bir adamın eli ile sarışın bir kız *"Bu senin kısmetindir"* diye babama teslim ediliyor.[467] Babam rüyasını ablası Hadice'ye anlatıyor. *"Böyle bir kız biliyor musun? Git ara, bul"* diyor. Halam Hatice gidip Selânik'te tarif edilen eşkalde kız arıyor. Ali'nin rüyada gördüğü eşkale uygun olarak Zübeyde'yi buluyor, bunu istiyorlar.

Atatürk'ün dedelerinin Manastır Vilâyeti'nin Kocacık Nahiyesi'nden Selânik'e geldiğini söylüyorlar. Doğru mudur?

Hayır, doğru değildir. Atatürk de sofrasında birkaç kerre soydan Yörük

---

[467] Burada parantez içerisinde *"Bu kinaye [hikâye] yazılmasın, münasip ise yazılsın. Ben hadiseyi olduğu gibi söylüyorum"* notu var.

olduğumuzu söylemiştir. Ben de annemden duymuştum. Hattâ çocukken *"Yörük ne demektir?"* diye anneme sordum. O da *"Dünyada ilk defa diyar fethetmek üzere yürüyen Türklerdir"* demişlerdi.

Biz, Selânik'e yarım saat mesafede bulunan Langa'da bulunuyorduk. Bu aile çok zengin olduğu için kızı vermek istemiyorlar. Fazlaca ağırlık istiyorlar. Babamın da o zaman üç altın maaşı varmış. Bu ağırlığa güvenememiş. Doğru arkadaşı ve ahret kardeşi dayım Hüseyin'i[468] buluyor. O zamanın tabiriyle *"Ahretliğim, ...ın bir kızı varmış. Ben onu istedim, çok ağırlık istiyorlar, vermiyorlar"* diyerek hadiseyi anlatıyor. Dayım da Ali Bey'e *"Sen her istediklerini vaad et. Ben araya girer bu kızı sana verdiririm"* demiştir. Bunun üzerine bütün teklifler kabul ediliyor ve dayımın gayretiyle nikâhlanıyorlar. Babamın vefatından sonra da *"Ben sebep oldum, Zübeyde'yi ömürsüz bir adama verdirdim, bu çocukları büyütmek bana farz oldu"* demiştir ve bizlere bakmaya başlamıştır ve bizleri büyütmüştür.

Hasan ile Zehra'ya gelince: Zehra birçok çocuklar bırakmıştır. Bunlar el'an sağdırlar. Bunlar öteden beri bizlerden uzak kalmışlardır. Yakinen kimseyi tanımıyorum.

Hasan ise, annem ağabeyisi Hasan'ı çok seviyordu. Pederim de gümrük memuru olduğu için daha ziyade gurbette idi. Annem de kardeşine karşı muhabbetini göstermek için komşusu kızı Ayşe ile evlendirdi. Ayşe'den Münire, Hatice, Abdurrahman isminde üç çocuğu olmuştur. Bunlardan Münire, İzmir'de Mahmud isminde birisiyle evlenmiştir. Üç çocukları olmuştur. Hatice, Doktor Emin Şükrü'nün dayısı ile evlidir. Hasan ile Hüseyin adında çocukları vardır.

Abdurrahman da Zeynep isminde bir kızla evlenmiştir. Üç çocukları vardır. Berhayattırlar.

Dayımın büyüttüğü kızkardeşi Feride'den Fatma, Zinnuş, Lâtif, Hatice, Mehmet isminde beş çocukları olmuştur. Zinnuş'un bir oğlu hâlen İzmir'de klinik sahibi Operatör Mithat Boran'dır.

"Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın pederleri Sofuzade Feyzullah Efendi'dir" diyorlar, doğru mudur?

Sofuzade olup olmadığını bilmiyorum. Fakat annem anlatırdı, büyükannemin büyükannesi Molla Hanım imiş. Pederi Emin ve çok okumuş. Sofu Emin. Her zaman kendisinden fikir alırlarmış. Hattâ bir gün gelecek gökyüzünde cansız araba uçacağını, yeryüzünde cansız arabalar yürüyeceğini, her bir köşede apartmanlar, dükkânların çoğalacağını, umumî ahlâkın bozulacağını söylermiş. Bunları da büyükannemden, annemden duyar idim. Şimdilik bu kadar hatırıma geliyor.

Atatürk'ün pederleri Ali Rıza Bey gümrük memurluğundan başka ne gibi memuriyetlerde bulunmuştur? Buna ait hatıralar:

Babam gümrük memuru bulunduğu müddetçe Selânik'te Çayağzı'nda Papaz Köprüsü'nde bulunuyormuş. Annem çok güzel imiş. O zamanın .....ne göre

---

[468] Metinde *Hasan* yazılmış.

eşkiyalar para almak maksadıyla annemi dağa kaldırmak için evin bahçesinde, kuytu yerlerde tertibat almışlar. Annemi kaçırmak için .....a başlamışlar. Annem de o gün çok süslü imiş. Beyaz elbiseler giymiş, belinde altın kemer ve beyaz elbiseleri üzerine sarı saçlarını dökmüş olduğu halde bahçeye inmiş. Bunu gören eşkiyalar kaçırmaya kıyamamışlar, vazgeçmişler, gitmişler. Babama da haber göndermişler. *"Senin aileni şu vaziyette gördük, kaçıracaktık, fakat kıyamadık. Ürkütmedik ve gözükmedik, çektik gittik"* demişler ve kendisinden birer saat istemişler. Bunlar on kişilermiş. Babam birer altın saat göndermiş ve o günde annemi oradan almış başka bir yere nakletmiştir.

Eşkiyalar babamı üç defa para için dağa kaldırmışlar. O zamanın modası mucibince herkesi böylece kaldırırlarmış. Babamı dağa çıkaran eşkiyalar *"Haydi Türko abdest al, âdetini yap, namaz kıl seni keseceğiz"* derler. Hergün dağın tepesinden deniz kıyısına indirirlermiş. Babam bu halde bir gün fena hiddetlenmiş ve kendisinde cesaret görerek kesecek adama hücum etmiş ve sonra da denize kendisini atmış. Oradan, Palati .....? denen yakın bir mevkie yüzerek gidip çıkıyor. Orada bulunduğu bir kömür kayığına binerek Selânik'e geliyor.

Diğer birinde de, Panayot Kalfa babamdan gördüğü iyilikten dolayı babamı ölümden kurtarıyor. Bir gün de hükümete muhalif olan Panayot Kalfa yakalanıyor. Bu sefer Panayot Kalfa, Ali Rıza Bey'i kefil gösteriyor. Babam da kefil oluyor. Fakat Panayot Kalfa hapisten çıktıktan sonra sözünde durmayarak kaçıyor. Babam çok müşkil durumda kalıyor ve meseleyi anlatarak az bir ceza ile kurtuluyor.

Babam bu vazifede çok tehlikeler geçirmiş ve az para çok yorgunluk olduğunu görünce istifasını vererek ticarete başlamıştır. Kereste ticaretiyle meşgul oldu. Bütün Selânik'in en güzel ormanlarını aldı. O zaman Selânik'te Ali Paşa nâmında bir kumandan vardı. Bir gün babamı çağırarak emir vermiş, *"Bu ormanları bırak"* demiş. Babam da *"Ben ticaret yapmak için memuriyeti bıraktım. Herkes gibi ticaret yapıyorum"* demiştir. Buna kızan Ali Paşa bir gün bu ormanları yaktırdı. Bundan sonra babam tuz ticaretine başladı. Bir fabrikahane açtı. Mağazaya konan tuzlar mağazadaki rutubetten eridi, babam bundan da hayli zarar etti

Tekrar memuriyete geçti. Ondan sonra on lira maaş istemiş, cevap gelmedi. Üç sene hastalık geçirdi. Babam şarap çok içerdi, bundan dolayı bağırsak veremi oldu. Öldüğü gün de maaşının on altın olduğuna dair emir geldi fakat maatteessüf pederim ölmüş bulunuyordu.

Atatürk'ün doğumuna ait hatıralar

Validemin üçer yaş ara ile üç çocuğu olmuş. Bunlardan ilk çocuğu Fatma, Ahmed, Ömer. Bunlardan Fatma yedi yaşına gelince bu iki çocuğu kıskanarak verem olmuş ve ölmüş. Çayağazı'nda pederim memur imiş. Orası çok taşlık ve dağlık olduğu için mezar bulamamışlar. Deniz kenarında kumlara gömmüşler. Validem bu kızın acısı ile ertesi günü mezarına gitmiş bir de bakmış ki Fatma deniz üzerinde yüzüyor. Bir kat daha acıları ziyadeleşmiş ve çok fena hale gelmiş. Asabı bozulmuş. Bundan sonra Mustafa Kemal'e hamile kalmış ve kış mevsiminde Selânik'te doğmuştur. Erbain soğuklarında. Şimdi doğduğu ev Selânik'te müzedir.

Evin ikinci katında sol tarafta dirsekteki odada o zaman ocak varmış. Selâmlık tarafında değil, dirsekte. Babam da bu odada ölmüştür. Hemşirem Naciye de o odada öldü. Annemin teyzesi de o odada ölmüştür. Diğer çocuklar da birer birer üç yaşını ikmal ettiler, öldüler. Bu suretle tek bir çocukla kalan annem çok ağlardı. Mustafa Kemal beş yaşına gelinceye kadar annem tek çocukla kalmış, pek mahzun imiş. Ağabeyim beşi doldururken ben dünyaya gelmişim. Ben de o odada doğmuşum.

Ebesi Hati Molla isminde Selânik'in yerli bir ebesidir. İşte ben de .... annem *"Ebe değiştirmek iyi değildir"* diyerek bunu getirdi, çok ihtiyar olduğu için yanına bir de yedek getirdi.

Babam yerli, köklü Selâniklidir. Eski Türklerdendir. Ne vakit Selânik'e geldikleri bizce malûm değildir. Yörük sülâlesindendir. Annem *"Ben yörüküm"* diyerek sülâlesiyle iftihar ederdi. Annem babamın evine gelin gitmiş, hâlen o ev de duruyor Yenikapı'da. Bu evleri biz hazır bulduk. Hattâ anneme süt ana tutulmuş, süt anne kocasıyla beraber annemin yanında oturuyorlarmış.

O zaman, hırsız gelmesin diye pencerelere demir kapaklar yaptırmış. Bir gün süt annemin kocası dışarıda kalarak eve girmek ve soymak teşebbüsünde bulunmuş. Babam da memuriyette imiş. Annem sütanne ile bulunurken dışarıdan gürültüyü anlayan annem silâh atmış. Sütanne elini tutmaya gayret etmiş. Bu suretle kocası olduğu anlaşılmış ve sonra da kovmuşlar. Bunun üzerine babam bu evden harice çıkmaya mecbur kalmış, yer aramış. Selânik'in öbür ucunda ve şimdi müze olan binanın arsası o zaman Zinet-i Bostan nâmıyla anılıyormuş. Babam bu araziyi alarak evvelâ mütevazi bir ev yapmış fakat bu evin bahçe duvarlarını çok yüksek yapmış ve buraya nakletmişler. Bu defa da İftade isminde bir halayık alarak annemin yanına bırakmış. İlk çocuğu zamanında annemi eşkiyalar para almak için dağa kaldırmak istediklerinde babam bunlardan kurtulmak için annemi götürüp de bir .....e maruz kalmaması için Arap ile beraber bırakmış. O sırada evi yaparken babamın mevcut parası annemin elinde imiş. Para verirken hırsızlar görmüş veyahut haber almışlar. Annem, Arap ve bir de beyaz hizmetçi ile bu evde otururken evi yapan ustalardan yedi kişi annemin parasını soymak üzere hazırlanmışlar. Bu esnada büyükannem, Üç Çiftlik Hacı Feyzullah Bey'in karısı annemin annesi büyükannem bize misafir geliyor. Annem de *"Kıştır, sen benim odamda kal, ben misafir odasına gideceğim"* diyor. Bunun üzerine bütün mevcut servetini dayımın yattığı odaya kirli çamaşırlar arasına koyarak sandık arkasına atar.

Hazırlanan yedi hırsız gazinolardaki etraf parmaklıkları[nı] sökerek merdiven yaparlar ve kuşaklarıyla da bağlayarak ve içeri girmeye muvaffak olurlar. Annemin başka odaya gittiklerini bilmediklerinden doğruca büyükannemin yattığı odaya giderler. Büyükannem gündüz ustalardan birisinin gözünün yırtık olduğunu görür. O gece bu usta yüzünü karaya boyayarak pencere demirini kırmaya çalışırken evvelâ bunu Arap İftade'ye benzeterek *"Kuzum İftade korkutma beni"* diyerek yalvarmaya başlamış. Bir de dikkat eder bakar ki, gündüz gördüğü yırtık gözlü Arnavut ustası. Yedi kişi içeri girmişler, bakmışlar hanım değişik. Yoldan gelen büyük validemin bütün zinet eşyası bir çekme içinde kilitli olduğu halde olduğu gibi kutuyu revolverle ve bıçakla tehdit ederek götürmüşler. Büyükannem bağıra bağıra bayılmış ve nüzul isabet etmiş.

Bu yedi kişi şimdi annemin odasına gidiyorlar. Kapının altına demir sokarak bütün kapıyı söküyorlar. Bu kapı yıkı[lı]nca annemin bulunduğu odada kundak içinde bulunan Mustafa Kemal'in üstüne yıkılır. Bunun altında kalan Mustafa Kemal mucize kabilinden kurtuluyor. Annem de öteki odada, annem *"Öldü, çocuğum da öldü"* diyerek *"Ben ne duruyorum?"* diyerek kendinden geçmiş. Arap kadına gelince, bu da pencereye koşarak *"Yangın var, lulu lulu (lu lu)"* diyerek bağırmış... Arap'ın sesine devriye bitmiş ve hırsızlar altınları bırakarak yalnız büyükannemin kutusunu alarak kaçmışlar. Sonra derhal babama telgraf çekildi. Büyükannem hırsızları teşhis etti. Bunların idamına karar verdiler. Babam dedi, *"Namusunuza halel geldi mi, hayır. Para ise kaybolan ben ödeyeceğim"* diyerek büyükannemin zararlarını ödedi ve mahkemeyi de kapattı. Çünki babam Mustafa Kemal'e ve anneme zarar gelmediği için Allah'a hamdetti ve memnuniyetle büyükannemin zararlarını kat be kat ödedi.

Lohusalık devri[469]

Lohusalık devrinde evvelâ babası Ali Rıza Bey, Mustafa Kemal'e bir kılıç getirerek kundağının yanına koymuş ve yeni çocuğu tebrik etmiş. Bundan sonra süt anne getirmişler. *"Sen yorulma bir evlât elimizde kaldı bari bu yetişsin"* diyerek. Sütannesi Ümmügül Molla süt annesi idi.

O zaman erkek aşçı geliyor. Kazanlar konuyor, beş türlü yemek yapılırdı. Maydanozlu yahni, nohutlu pilâv, beyaz zerde (beyaz zerdeye boya konmazdı), sade et kaynardı. Suyundan bir de düğün çorbası yaparlardı.

1. Çorba
2. Yahni
3. Pilâv
4. Zerde

Ninni
Allar giyer gelin olur ninni
Ninni oğlum ninni, ninni oğlum ninni
Yeşil giyer emir olur ninni
Ben emire dayanamam ninni

Bütün hısım akraba davet edilerek lohusalık cemiyeti yapılırdı. Üç gün sıra ile bütün hısım akraba, ahbaplar, konu komşu davet olundu. Bu davete kadınlar gelirlerdi, erkekler ancak bir-iki sofra oluyordu.

Erbain'de doğdu. O zamanlar orada öyle kış oluyormuş ki, kapı demirlerine el değenlerin eli donarmış. Şimdi öyle soğuklar yok.

Ad koyma merasimi

Hısım akrabaya sormuşlar. Evvelce ölen, babamın beşiğiyle düşüp ölen

---

[469] Kelime, metinde *nohusalık* diye yazılmış.

kardeşi Mustafa'yı canlandıralım ve onun hatırasını yaşatalım demişler. Annemin de bir kardeşi varmış, o da buzda kayarak düşerek kanburlaşmış sonra ölmüş. Her iki Mustafa'yı hatırlamak üzere yeni doğan Atatürk'e *Mustafa* demişler. Mustafa diğer iki kardeşi Ahmed, Ömer ile bir müddet annemin babamın karşısında yaşamışlar. Annemin ve babamın âdetleri imiş, sofra[ya] çocuk almazlar. Sütnine Arap kızı ve dadımız Rabia bunları doyururlarmış. Babam geldiği zaman odanın bir köşesinde oyuncaklarını vererek oynatırlarmış. Babam ve annem de bunları seyrederek çok keyiflenirlermiş.

Üçer yaşlarına giren çocuklar birer birer ölürler, Mustafa tek kalır. Bütün aile üzerine titriyor.

Çocuk doğduğundan yedi gün sonra merasimle ve kulağına ezan okunarak *"Mustafa"* ismi verilmiştir.

Mustafa Kemal kolay doğmuştur ve tabii halde ve sakin bir halde imiş. Hiç ağlamaz, sakin olduğundan daha çok sevilmiştir.

4,5 yaşında iken doğduğu evden fevkalâde yemek ve şerbetler verilerek ve ilâhiler okunarak ve eski zaman usulü ile ilk mektebe başlatmışlardır. Bir müddet babam bizzat eli ile mektebe götürmüş ve getirmiş ve bunu kendisine iş edinmişti. Çünki, bir evlâdı kalmıştı.

Tek evlât ile kalan annem çok müteessir oluyordu. Babam annemi çok seviyormuş. Adını söylemezmiş. Mührünü *"Gülizar Cennet Zübeyde"* yazmıştır. Kendine bir ev yaptırır. Anneme de ayrıca ev de yaptırmış. O zaman gaz vardı. Gaz kokusundan annem müteessir olmasın diye en iyi cins ispermeçet mumu alıyordu ve evi doldurdu.

Babam annemi çok seviyormuş. Hattâ kendisine bir mal istediği zaman, anneme de aynını alıyormuş. Bu münasebetle mühre lüzum hâsıl olmuş, *"Gülizar-ı Cennet Zübeyde"* yazılı bir mühür kazdırmış.

Babamın kendi kızkardeşi, ablası Hatice, annemi çok kıskanıyormuş. Babam bu kıskançlığa tahammül edememiş. Annemi ezdirmek istemezmiş. Onun için evi ayırmışlar.

Büyükannem oğlunu çok seviyordu. Gelini Zübeyde'yi de çok seviyordu. Gelinine iş düşüyorsa, ev halkı uyuduktan sonra kaynana kendiliğinden geline düşen ertesi günkü işleri yapıyor ve ertesi günü *"Kızım bütün işlerini yaptım, sen yapmış gibi gözük"* dermiş. Bu insanlıktan dolayı Zübeyde Hanım kayınvalidesini çok severmiş. Hattâ kocası Firarî Ahmed Efendi kaçtıktan sonra yedi sene kaynanasının yanından ayrılmadı, dert yoldaşı oldu. Yedi seneden sonra büyük validem Ayşe Hanım, Halil isminde birisi ile evlendi. Zübeyde Hanım da kaynanasını sevdiğinden yeni kayınbabasına bütün altınlarını sermaye olarak verdi. Bu adamcağız denizaşırı mal getirmeye gidiyor, gelirken mal denize batıyor, bu suretle annemin de altınları gidiyor. Fakat babam Ali Rıza annemi çok sevdiğinden bu altınları tekrar yerine koydu ve babasına yaptığı insanlığı takdir ederek herşeyi yerine koydu.

Bir gece iftar daveti veriliyor. Halam Hatice Hanım tulumba tatlısı yapmasını ister. Halbuki annem o zaman hiç de iş bilmezmiş. 14 yaşında olmuş. Bu teklif karşısında *"Pekalâ"* demiş, aşağıdan almış. Fakat birşey yapamamış, mutfaktan da yukarıya çıkamamış. Babam gelir gelmez *"Acaba hanım tatlıyı yapamadı mı?"* diye mutfağa geçmiş. *"Ne yapıyorsun hanım?"*

demiş, *"Tatlı yapıyorum efendim"* demiş. *"Bakayım"* demiş. Bir de bakmış ki kocaman bir kuzine tencere içinde hamur. Babam *"Aman sus kimse duymasın"* demiş, hemen hamuru bahçeye gömmüş. Ablasına duyurmadan. Aşçıdan temin ederek ..... istememiş, fakat halam tulumba tatlısı aramış fakat babam hafif olsun, ben eskiden [....][470] vazgeçtim" demiş.

Bir müddet sonra üvey babası Halil Efendi ölmüş. Bir müddet sonra da büyükannem ölmüş. Halam çok yaşadı. Küçük halamla büyük halam birleşiyorlar, bir sene baba evlerine gidiyorlar. Dede evine.

Onlar orada yaşamakta olsun, benim babama bir hastalık gelir.

Ali Rıza Bey'in vefatı ve çiftlik günleri

Pederim, on lira altın para maaşa geçmesini istemiş ve olmazsa istifa edeceğini söylemiş ve aynı zamanda istifa etmiş. Üç sene beklemiş. Bu üç sene içinde kendisine bir hastalık ârız olmuş, çok şarap içtiğinden dolayı bağırsak veremi olmuş. Bu üç sene zarfında hastalık devam etti, ki babam çok takatsiz bir hâle gelmiş. Doktoru da o zamanın fennî doktorlarından Bahirus(?) Jak Paşa idi.

Üç sene nihayetlerinde 27 yaşında validemin dul kalacağını hisseden Doktor Jak Paşa başlamış annemin omuzlarını okşamış, pederim de çok düşkün hâlinde annemle samimi olarak bir gün konuşmak istemiş. *"Hanım gel buraya"* demiş. *"Sana bugün bu üç sene içinde bana çektiğiniz zahmetleri size ödeyemediğim için çok büyük yükün altındayım. Bir gün bana doktor vizitesini ver demedin, ilâç parasını ver demedin. Bir gün mutfak masrafı, hizmetçi hakkı anmadın. Sana teşekkürden âcizim. Taşı tutasın altın olsun, dünyan cennet ahiretin cennet olsun"*. Bu sözleri söylerken elini kaldıracak hâli kalmamış. Annemin elini kendi eline bağlamış, *"Bugünü ayrılık gününe benzetiyorum, evlâtlarımı karşıma getir, son bir defa doya doya göreyim"* Bunu Mustafa Kemal hatırlar ....., ben bilmiyorum. Çok küçüktüm, Naciye de kundakta olduğu halde üçümüzü annem karşısına getirmiş. Annem çok acemi, 27 yaşında olduğu için bu fevkalâde ayrılık gününün fecaatini ve acısını anlayamamış, getirmiş bizleri karşısına koymuş. Bizleri gördüğü zaman çenesi tutulmuş, annem herşeyi unutmuş, babamı teselli ediyormuş. Ondan sonra babam iki gün daha yaşamış.

Jak Paşa anneme merhametinden onu teselli etmek için her gün hastayı ihmal etmeyerek gelir, yoklarmış. Babamın ilâç içecek hâli de kalmamış. Bu hâle gelen babamın hükümetten de on lira asil maaşla vazifeye tayin emri gelmiş. O gün de babam ruhunu teslim etmiş. Dünyaya gözünü yuman babamdan sonra annem ne olduğunu şaşırmış. Etraftan hacıları hocaları çağırmış, bilenler birbirine haber vermişler. Babamı ..... memleket, dînî merasimle kaldırmışlar. Selânik'te Yenikapı Mezarlığı'na ( )[471]. Annemin içinin ateşine diyecek yok. Çok evla[d]çı olan annem, kocam öldü diye

---

[470] *yerdim* veya o mânâda bir kelime olması lâzım, yazılmamış.

[471] Parantezin içine birşey yazılmamış. *defnedilmiş* meâlinde bir kelime olması lâzım.

ağlamaya utanıyormuş. *"Evlâtsız kaldım"* diye ağlıyormuş. Annem 40 gün 40 gece sofraya oturmamış. Dadım Rabia her gece kocaman bir sofra aşağı katta hazırlarmış. *"Hanım sen böyle sofraya oturmuyorsun, sonra bize fukara diyecekler"* diye sofra kurar, eskisi gibi sofrayı süsler ve ağzı kapaklı tabakları da sofra üzerine sıralarmış. Annemin bu hâlini görenler, çocuk besler gibi gelen giden ağzına bir iki lokma ayak üzeri tıkarlarmış. Annem her gün çeşme gibi gözyaşlarını akıtıyordu. Bu hâli gören Hüseyin dayım *"Ben sebep oldum evlendirdim. Bu acıyı ben telâfi etmeye, gözyaşlarını dindirmeye mecburum"* diyerek üç çocuğunu dayım, Rabia'yı ve annesini yanına aldı.[472]

Rapla Çiftliği'nde, ağabeyim Atatürk orada çok sıkılıyordu. Kendi kendine oyunlar icad ediyordu. Ben kendisinden neler çekerdim bilmezsiniz. Yerin içini oyar, bir kulübe yapar, yarısı yerde yarısı üstünde olmak üzere ince oyalar yaparak süsler, mini mini ocak ilâve eder, orada beni beslemek için toprak ibrik içinde ayran, yanında peynir ekmek bulunur ve bana *"Ye kardeşim, haydi sıkılma kardeşim, bu senin evindir"* der ve bana böylece yemek yedirir, doyururdu.

Ben de çok küçüktüm. Çingene çocuklarını uşak diye kullanırdı. Bir gün Aziz isminde bir çingene çocuğu eline bir tutam saz alarak geldi. *"Çok üşüyorum, sizin ocakta yakalım, ısınalım"* dedi. Sazları atar atmaz kulübe de beraber yanmaya başladı. Yangın başlar başlamaz Atatürk beni hemen dışarı attı. Kulübe içindeki eşyalarımı kurtarmaya başladı. Ben de ağabeyim yanıyor diye feryada başladım. O içeriden *"Bağırma, senin eşyalarını, yiyeceklerini kurtarmaya çalışıyorum. Korkma, yanmadım"* diyordu. Bu kulübe bakla tarlasının öteki ucunda idi. Bu, birinci kulübedir.

İkinci kulübe yine Mustafa Kemal tarafından ve sopalar üzerine yapıldı. Burası benim oturacağım kadardı. Pencereleri vardı. üç merdiveni vardı. Çingene çocuklarına bu evin yanında bakkal dükkânları açtırdı. O

---

[472] Bu kısım, diğer nüshada şöyle yazılmıştır:

"...Eniştemiz, Emine Hanım'ın kocası Hasan Efendi babamın çok sadık adamı idi. Üvey halamı bu Hasan Efendi'ye verdi. .....lar üç defa babamı bu adamla beraber, bütün gümrük memurlarıyla beraber, sonra kurtuluyorlardı. Ondan sonra babam memuriyetten bıktı ve çıktı. Bu aralık Mustafa Kemal altı yaşında idi.

Babam şaraba çok düşkündü. Fıçının ağzına, musluğuna ağzını dayarmış ve içermiş. Üç sene babam açıkta kalmış ve bu müddet zarfında fazla içtiğinden babama bağırsak veremi gelmiş ve hasta olmuş. Ömrü yatakta geçmiş ve üç sene sonra babam ölünce ben iki yaşında kalmışım. Kızkardeşim Naciye 40 günlük kalmış. Annem babam ölünce kırk gün kırk gece ağlamış ve sofra koymamış. 27 yaşında dul kalmış ve *"Evlâtsız kaldım"* diye ağlarmış.

Sonra, annemi evlendirmeye sebep olan Hüseyin dayım *"Ben sebep oldum, seni âhiret kardeşimle evlendirdim, ben sebep oldum. Şimdiden sonra size ben bakacağım ve çocukları büyüteceğim"* diyerek bizi çiftliğe (Rapla Çiftliği'ne) götürüyor. Ağabeyim, Naciye, ben, annem, dayım, dadım Rabia'yı alıp büyükannemin yanına götürüyor. Annem dört lira babamdan kirası kalmıştı. Aydan aya ayrıca altı mecidiye de maaş kalmıştı. Annem bu parayı olduğu gibi dayıma veriyordu. Dayım da bize fevkalâde bakıyordu. Çok kibar bir adamdı".

(Burada *"Evvelâ annemi evlendiren dayım Hüseyin, işlettiği çiftliğe bizi götürüyor (Rapla Çiftliği)"* cümlesi yazılmış, mükerrer mânâ vereceği için çıkardım).

dükkânlara dilim dilim karpuzlar koydu. *"Hemşireme satın alıp getiririm"* derdi ve alıp bana getirir, *"Ye kardeşim ye, senin için aldım"* der ve yedirirdi.[473]

Gelelim üçüncü kulübeye... Dört değnek çakarak, ipler gererek, örtüler çakarak örtülerle bir kulübe yaptı. Beni içine bıraktı. *"Şimdi sana yiyecek getireceğim sen korkma, otur burada"* diyerek eve gitmek istedi. Ben de *"Korkarım, gitme, beni köpekler yiyecek"* diye bağırmaya başladım. O da bana gelip bağırır, *"Korkma, burada birşey yok, sana yemek getireceğim, ne bağırıyorsun?"* der ve gitmek isterdi. Ben yine avazım çıktığı kadar bağırır ve göndermek istemezdim.

Evde güvercin kümesleri yapmak için tahtalar getirir ve keserken bana tuttururdu. Bazen de tanbura yapmaya çalışır, teller alır ve tanburaya benzer birşey yapardı. Bu suretle eğlenirdik.

Bizim çok evlâtçı, merhametli, muhabbetli, bizlere sevgi[si] olan büyükannemiz vardı: Ayşe Hanım. Feyzullah Efendi'nin karısı, annemin annesi.

Bunlar sabah kalkardı, karanlıkta, uzun gecelerde kalkar, bir sütlü çay cezvesini ateşe kordu. ..... hazırladığı kadayıf tepsisini pişmiş olarak önümüze kordu. Tahin helvası, bir kocaman .....lı tas önümüze kordu. Bir kocaman torba kestane önümüze kordu. Dadımız ve ninemiz ağızlarımıza vererek beslerlerdi. Ellerimizi bulaştırmazdık. Karnımızdan evvel gözümüzü doyurmak isterlerdi. Fazla midelerimiz doldurmak istemezlerdi. Üçer kestane verirlerdi fakat hergün bu kestane torbası ortaya gelirdi. Bunlar biterse tekrar yapılarak gelirdi. Hayat bu minval üzerine devam ediyordu.

Şimdi, Mustafa Kemal'in sünnet zamanı gelmişti ve sünnet etmeye teşebbüs etmişlerdi. Bu düğün çiftlikte olsa, yalnız olacaktı. Düşündüler, çiftlikte daha yüksek bir cemiyet olacağına karar verdiler. Ne kadar ortakçılar varsa onları da sünnet ettirdiler. Bunlar 16 kişi idi, bir de ağabeyim vardı, 17 oldular. Selânik'ten de hısım akrabamız geldiler (davet edildi). Erkek aşçılar tutuldu. ..... kazanlar kondu. Fevkalâde büyük koçlar kesildi. Bütün çiftlik ağaları hediyeler getirdiler. Bunlar ..... giydirdiler(?). Çiftliklerini, etraf çiftlikleri gezdirdiler. Sonra evvelâ ağabeyimi sünnet etmişler. Ağabeyim sünnet olurken *"Ah babacığım"* demiş. Annem bu sözden dolayı düşüp bayılmış, *"Ah benim evlâdım babasız sünnet oluyor"* diye ağlamış. Birkaç saat kendisine gelememiş.

17 karyola kurulmuştu. Karagözler, soytarılar gelmişti. Çok güzel bir sünnet düğünü oldu. Komşu çiftlik ağaları o zamanın âdetiyle varaklı, süslü koçlar küçük Mustafa'ya hediye olarak geldi.

Küçük Mustafa artık büyüdü diye ortaya çıkmıştı. Bu defa da *"Komşu çiftlikteki kilise mektebine gönderelim, gâvurca öğrensin"* dediler. Orada bir gün kaldı, o gece çirkin rüyalar görmüş, ...mışlar. Ertesi günü geldi, *"Ben*

---

[473] Bu cümleden sonra parantez içerisinde *"Bunları hanımefendi ağlayarak söylediler"* notu var.

buraya gitmem .....yanım yok" dedi ayak diredi.

Hiç gün geçirmeden Kâmil Ağa'yı tuttular, bunu da beğenmedi. Kabına sığmaz bir zekâ içinde idi. Kendi kendine çalışmak, ilerlemek istiyordu. Annem halalarıma götürdü. *"Kardeşinizin çocuğuna dikkat edin"* demiş ve bırakmıştı. Bir müddet Selânik'te kaldı. Annem her hafta ağabeyimi görmek için ata biner, Selânik'e gelirdi. Ağabeyimi görür, noksanlarını ikmal eder, tekrar çiftliğe dönerdi. İki kız çocuğunun yanına.

Bir gece geç vakit ağabeyimi halam simit almaya göndermişler, ağabeyimin getirdiği simiti de beğenmemişler, geriye göndermişler. Atatürk buna mim koymuş. Annesi gelince şikâyet etmiş, vaziyeti söylemiş. Bu anneme çok güç gelmiş. Yeni karar vermişler. Babamdan kalan altı odadan birisini açıyorlar, hazırlık yapıyorlar. İçine bir senelik erzak vesair .....lar koyarak Zübeyde Hanım, dadım Rabia ile Selânik'e geliyor. Ben, Naciye, ninemin yanında köyde kaldık.[474]

Selânik'e gelmiş olan annem bu defa da köyde kalan bizleri görmek istiyor. Her hafta çiftlikten vesait gidiyor. Cuma günü. Mustafa Kemal çiftliğe geliyor, bizleri görüyordu ve havadis getiriyordu. Ben *"Annem, annem"* diyerek ağladım. Bunlar bana haber vermeden kaçıyorlar. Kalkar kalkmaz bunların arkasından ağlayarak koştum. Sekiz köpek üzerime saldırdılar. Arkamdan gelen dayım beni yakaladı ve kurtardı. Birkaç şamar vurdu.

Aldı beni çiftliğe götürdü. Ağabeyim de buna üzüldü. Annem bu hâli söylüyor. Ertesi günü annem geldi. Annem ağladı, üzüldü. Ninem vermek istemedi ve yine götüremedi. Yememiz, içmemiz yolunda idi, çok iyi bakıyorlardı. Fakat bu ayrılık hazin geliyordu.

Ağabeyim komşu Hatice Hanım'dan da ders aldı. Bunu da beğenmedi.

Tahta tutardım keserdi, kümes yapardı. İki güvercini kapardı, eğlenirdi. Eğlenceler üzerine sebatı yoktu. Bir iki gün eğlenir ve bırakırdı.

Büyükannem bizi fazla tutamadı. Mecbur oldu, kendi de ayrıca bir ev açarak Selânik'e geldi. Bu defa ben meydana çıktım. Atatürk askeriye mektebine girdi ve devam ediyor.

Köyden çiftliğe bize torba yoğurt geliyordu. Biz de oturur parmakla yalardık ve eğlenirdik. Bir gece ağabeyim Naciye'ye öğretmiş, *"Hanım ablanı*

---

[474] *"Küçük Mustafa artık büyüdü diye ortaya çıkmıştı..."* şeklinde başlayan paragraftan sonraki bahis, diğer nüshada şöyle yazılmış:

...Annem bunun sinirli hallerini görür, "Bu çocuk galiba çalışmak ister, bu çocuğu Çalı Çiftliği'ndeki kilisedeki mektebine verelim meşgul olsun" *derdi.*

Buraya bir gün gönderdi. İkinci günü Atatürk bağırmaya başladı, "Ben bu mektebe gitmem. Ben gâvur olmayacağım. Neden kilisedeki mektebe gideceğim?" *diye bağırdı ve mektebe gitmedi.*

Orada Arnavud yazıcı Kâmil Efendi vardı. Bu tutuldu, "Bununla oku" *dediler. Buna da üç gün tahammül edemedi.* "Ben böyle cahil adamlara tahammül edemem" *diye anneme isyan etti ve Kâmil Efendi'de de okumadı.*

Bundan sonra annem baktı ki olmayacak, ağabeyimi Selânik'e, halam Hatice Hanım'ın yanına okutmak için gönderdi.

Halam bir gün Atatürk'ü yatsı namazında simit almaya göndermiş. Atatürk'ün getirdiği simiti beğenmeyerek tekrar geriye göndermiş. Atatürk buna kızmış, anneme şikâyet etmiş. Annem de halama fena halde çıkışmış ve Atatürk'ü okutmak için çiftlikten Selânik'e nakletti.

kandır, yoğurt yalasın" demiş. Ben yoğurdu dilimle yalarken Naciye başıma bir vurdu, kulaklarıma kadar yoğurdun içine girdim. Annem şaşırmış, ağabeyim de bu dakika gülüyordu. Annem de o gece helva yaptırdı, koşarak geldi ve beni temizledi.

Mustafa Kemal'in okula başlaması

Atatürk dört yaşında ve dört aylık iken pederim Ali Rıza kendi eli ile ve eski an'aneye göre âyetlerle, ilâhilerle Selânik'te tarihlerin yazdığı mektebe başlatmıştı. Babamın sağlığında o mektebe az bir müddet gitmiş. O zaman ben dünyada yokmuşum. Annem de *"Bir evlâtla kaldım"* diyerek ağlarmış. Mustafa Kemal mektebe başladığı zaman Fatma, Ömer, Ahmed kardeşlerim ölmüş olduklarına annem çok müteessirmiş. Bir evlâdı kaldığından mütemadi gözyaşı döküyormuş. Kızı olan anneler *"Ağlama, kızımı oğluna veririm, bir kız sahibi olursun"* diyerek teselli ederlermiş. Sonra ben dünyaya gelmişim. Babamı tanımıyorum.

Babam mahalle mektebine başlattı, dayım kilise mektebine başlattı. Sonra Kâmil Efendi'nin dersine başlattı. Komşu Hatice Hanım'ın dersine başlattı.[475] Ağabeyim çocuk yaşı ile bunların hiç birisine ısınamadı.[476]

Mustafa Kemal, Rüşdiye Mektebi'ne verilmişti. Atatürk *"Ben dokuz yaşında mektebe girdim"* derdi. Annem de *"On yaşında girdin"* derdi. Bu bir yılı bir türlü düzeltemediler.

Ağabeyim komşu hanımın hocalığını da beğenmediğinden sonra onu mecburen Mülkiye Rüşdiyesi'ne gönderdi. Orada kendisine nasara, yensuru ilâahir... çektirmişler. Bunu becerememiş. Hocası da kulağını kuvvetlice çekmiş.[477] Buna Atatürk fevkalâde kırılmış ve annesine haber vermeden babasının tanıdıklarından Hüseyin Efendi'ye giderek kendisini askerî mektebe yazdırmasını rica etmiş. Hüseyin Efendi de muamelesini bitirerek dört gün sonra evin kapısına geliyor. Anneme *"Zübeyde Hanım, muamele bitmiştir. İmzanız lâzımdır"* diyor. Annem şaşırdı, kaldı. *"Ne imzası, ne demek, asker mi olacak? Ben onu babası gibi tüccar yapacağım"* diyerek itiraz etti. Ağabeyim bunun üzerine *"Ben asker doğdum, asker olarak öleceğim. Sen ne diyorsun? Doğduğum gün babamın bana bir kılıç alıp getirmiş olduğunu söylemiyor musunuz? O beni asker yaptı, siz mâni oluyorsunuz"* diyerek itiraz etti. Hakikaten ağabeyim doğduğu gün babam ona bir kılıç hediye almış.

Annem yine itiraz etti, *"Tüccar olacaksın"* dedi, *"Ben tüccar olup da omuzumda basma takınamam. Asker olacağım"* diye cevap verdi. Annem

---

[475] Diğer nüsha: *Komşularımızdan dul ve hocalık yapan bir hanıma okutmak üzere -hususî ders vermek üzere- gönderdi. Atatürk bu hocayı da beğenmedi. "Bu cahil kadın bana birşey öğretemez diyor" ve bunu da reddediyor.*

[476] Bu cümlenin ardından *Sonra mülkiye rüşdiyesine verildi* yazılmış. Metinleri birleştirirken tekerrür olmaması için çıkarttım.

[477] Diğer nüsha: *Orada da nasara yensuruyu çekemediğinden kulağı kanayıncaya kadar çekilmişti. Atatürk buna da tahammül edemedi. Fakat hocasına hiçbir şey söylememiş, terbiyesini bozmamış. Babamın arkadaşını bularak arzusunu söylüyor.*

yine itiraz etti. Ağabeyim bunun üzerine Selânik'in öbür ucunda oturan -Yenikapı'da- halama gitti. Biz de Vardarkapısı'nda oturuyorduk, yani Midhat Paşa Sanayi Mektebi karşısındaki evimizden kalkıyor, halama gidiyor.

Buna annem çok müteessir oldu. O gece istihareye yatıyor. Rüyasında ağabeyimi bir altın tepsi içinde olarak minarenin aleminin üzerinde görüyor. Kendisine diyor ki, *"Mührü verecek misin, müsaade edecek misin, müsaade edersen yeri burasıdır, vermezsen aşağı atalım mı?"* demişler. Annem ertesi günü hemen halama koşar, Mustafa Kemal'i çağırır. *"Haydi oğlum rüyanı güzel gördüm. Nasibin bu imiş. Müsaade ettim, al mührü"* diyor. Bunun üzerine ağabeyim askerî mektebe yerleşti.

Ağabeyim bir müddet bu mektebe devam etti. Bir sene zarfında Şevki Paşa'nın mektepteki oğluna ders öğretmeye başladı ve bir taraftan da siyasete başlamış ve bir ç.....den işe başlamıştır. *"Ç..... sefalet çeksin?"* diyerek işe başlamıştır. Bunu bana kendisi anlattı.

Mektepte birinci oluyor ve çavuş nişanı takarak sılaya geldi. Artık ağabeyim herkesin gözü önünde kıymetli bir çocuk oldu.

Ev hayatı

Annem ..... odasını, yatağını ayırmıştır. Ağabeyimin gözleri mavi olduğu için gözlerini hafif düşürmemek için lambasının üzerine bir mavi kâğıt koymuştur. Akşamdan sabah yemeğini -kahvaltısını- hazırlardı. Ders yapıp yapmadığını hiç sormazdı. Evde ağabeyim serbestti. Hiç söze yormazdı.

Ağabeyim askerî mektebe girdikten sonra çoluk-çocuk oyunundan elini çekti, büyük bir efendi gibi ciddî, dersini yapmakta ve büyüklere karşı saygılı hareket etmekte idi. İsmi *"Mustafa"* diye söylenmezdi, *"Paşam"* diye çağrılırdı. Hısım akraba arasında da ismi *"Paşam"* idi.

Ağabeyim her sabah annemin odasına gider, hatırını sorar, elini öper ve emrini beklerdi. Annem de *"Sağlığını isterim evlâdım, benimle üzülme, ben hastayım ama şimdi sokağa gideceğim. Üzüntü ile gönlünü doldurma"* derdi.

Atatürk annesini çok severdi. Annem vefat ettikten sonra bir defa rüyasında görmüştü. Çok müteessir oldu. *"Kardeşim annemi rüyada gördüm, dayanamıyorum. Bir daha görürsem intihar ederim, dayanamıyorum"* derdi.

Hemşirem Naciye öldüğü zaman Atatürk İstanbul'da idi. Geldiğinde Naciye'yi bulamadı, ona çok acıdı, çok üzüldü. Oruçtu, orucunu bozdu, baygınlıklar geçirdi, çok ağladı. Kendisi bir ağıt yapmıştı. Daima söyler, ağlardı. Fakat ne yazık ki bu ağıt hatırımda kalmadı.

Bütün soy-sop, ağabeyimi çok seviyordu. Büyükannem bir gün elimden tuttu, sokağa gittik, sokaktan eve zor döndük, çünki büyükannemi -anneannemi- ölüm sıtması tutmuştu. Eve gelir gelmez can çekişir hâlinde iken *"Mustafa gelsin, Mustafa gelsin"* diye onu istiyordu. Bu suretle bütün soy sop ona büyük bir ümit bağlamıştı. O küçücük Mustafa'ya.

Ağabeyim mektepte okurken halam annemden gizli olarak ağabeyime üç lira vermiş, ağabeyim zabit çıktığı zaman halam üç lirayı ödünç vermişcesine istedi. Annem*"Bana sordunuz da mı verdiniz? Benim böyle borcum yoktur. Ben onun bütün masraflarını yapıyordum. Benim oğlumu kötü yerlere alıştırmak için mi benden gizli para verdiniz? Halalık bu mudur? Mustafa'yı sevmek bu mudur?"* diye kızdı.

Ağabeyim mektepten çıktığı zaman halam önüne geçti. *"Oğlum, annen kocası Ragıb Bey ile evinin idaresini şimdiye kadar temin etmiştir. Bunun için, senin alacağın maaşı o eve katma, bana getir, onu toplayayım, bu para ile sonra evlenirsin"* [dedi].

Ağabeyim gizli işler bilmediği için keyfiyeti olduğu gibi anneme söyledi. Halamın bu şekildeki teşviki annemin çok gücüne gitti. Babamın yere kilitlenen bir kasası vardı. İçinde birçok hücreleri vardı. O hücrelere muhtelif paralar koyarlardı. Ağabeyimi karşısına koydu, ağladı. *"Sen babanın oğlu, benim oğlumsun"* dedi. *"Baban gittiğinde bu çekmeceyi sana bıraktı, sen bunu dolduracaksın. Onun yeri sana kaldı"* diye ağabeyime hatırlatırdı. *"Halanın kesesi[ni] değil, babanın çekmecesini dolduracaksın"* dedi.

Bu sözlere ağabeyim çok düşündü, sonra *"Halam bana çok ahlâksızca bir fikir veriyor, annem haklıdır"* dedi ve derhal maaşını, istihkakını bizim eve getirdi. Annem hemen erzakını ortaya koydu *"Mustafa'nın erzakıdır"* diyerek o zaman bir erkânıharp yüzbaşısına ne veriyorlarsa hepsini bütün akrabalara her ay bir-iki akrabaya olmak üzere dağıtırdı. Ağabeyim de annemin bu hâlinden dolayı çok memnun oldu ve çok teşekkür ederdi.

Atatürk'ün kıskançlığı

Atatürk çok kıskançtı. Ben mektebe giderken yolumu keser, *"Haydi eve"* der ve beni yoldan çevirirdi. *"Ben senin için okuyacağım"* derdi. Beni hiç rahat bırakmazdı.

Bana bir gergef kurmuşlardı. Bir beyitli mendil ucu işleyecektim. Hiç soluk vermeden yırttı, attı.

Mektebe giderken -kız rüşdiyesine- benim yolumu keser ve geriye döndürürdü. Annem de baktı ki ben cahil kalacağım, evde hususî hoca tuttu. Ona da mâni oldu. *"Kardeşimin ahlâkı bozulur"* der ve bırakmazdı. Böylece hepsine mâni oluyordu. Annem bir gün bir âmâ hâfız tuttu. Ağabeyim buna da mâni oldu, *"Bu kız bunlardan çok fena şeyler öğrenecek. Hâfız hiç olmazsa dizine dayanarak ayağa kalkacak, ben buna razı değilim"* dedi ve mâni oldu.

Velhâsıl ağabeyim beni okutmadı. Vaktâ ki ağabeyim cumhurbaşkanı oldu, sofraları buyurdu, bu sefer de toplantılarda *"Kalk kardeşim, nutuk söyle"* demeye başladı. Fakat bu defa da ben *"Ağabeyciğim, beni şimdiye kadar kapalı yaşattın da şimdi nutuk söyleyecek cesareti nereden anladın?"* dedim. O da *"Benimle nasıl konuşursan öyle konuş"* derdi. Ben de *"Ağabey, siz ağabeyimsiniz, her türlü kusurumu affedersiniz, fakat böyle orta yerde söz söylersem siz de mahcup olursunuz, ben de"* dediğim zaman *"Hayır, kalk söyle"* derdi ve söyletirdi. Bir gün kendisine çok kızmıştım. Salih Bey'e bütün içimi

döktüm. Salih Bey de yememiş içmemiş gidip Atatürk'e [demiş ki]: *"Atatürk, kardeşin Makbule sana dedi ki, Atatürk'e dâhi diyorsunuz. Dâhilik bu mudur, beni cahil bıraktı, sokaktan paçavraları adam etti de beni neden cahil bıraktı? Şimdi de kalk söz söyle diyor. Bu kadar insan içinde ben ne yapayım?"*.

O gece hususî(?) olarak beni sofrasına davet etti. Sofrada hiç bana yüzlemeyerek *"Kardeşim sen haklısın, çok haklısın, ben hatâmı burada görüyorum. Fakat o zaman böyle yapmak lâzımdı. Beni mazur gör kardeşim, o zaman öyle icap ediyordu"*. Böylece bana özür diledi. Artık ben de kardeşimi yüzlemedim. Fakat o yine her zaman için bana cebren söz söyletirdi ve bana emin görünürdü.

Beni isteyenler vardı, vermiyorlardı. Bir gün çok kızdım, hiddetle ağabeyime birkaç söz söylemek istedim. *"Beni neden bırakmadınız? Okuyup muallime olacaktım. Komşumuzun kızı Zübeyde Hanım okudu, hoca çıktı, ben de hoca olacaktım. Neden bırakmadınız?"* dedim.

Ağabeyim *"Maaş sahibi mi olmak isterdin, hoca mı olmak isterdin? Maaş mı almak isterdin?"* dedi ve tebessüm ederek veda edip gitti. Birkaç gün sonra Hacı Mehmed Bey geldi: *"Makbule Hanım'a Mustafa Kemal Bey bir mühür çıkarttı, mührünü getirdim kendisine"*. Mustafa Kemal'in annesinin teyzesi, yani büyükannesinin hemşiresi Fatma Hanım'ın ağabeyime hediye ettiği iki evi bana çevirmiş bu sebeple mühür kullanmışlar ve bu kullandıkları mührü de bana göndermişler.

Bir gün yine her nedense ağabeyime kızmıştım. *"Ben maaş sahibi olmak isterdim, ev sahibi olmak istemezdim"* dedim. Zavallı ağabeyim yüzüme bakarak o nezaketli tebessümüyle çantasını çıkarttı, hemen yaklaştı, *"Kardeşim, şu çantadaki maaş senin olsun"* dedi. O narin parmaklarıyla çantasını açtı, önümde devirdi. Elimi uzattım, içinden bir mecidiye aldım, çantayı kapayıp iade ettim. *"İstediğin maaş bu kadar mıydı kardeşim?"* dedi. O da güldü, ben de güldüm. Veda etti gitti, böylece gülerek ayrıldık.

Atatürk'ün gençliğinde geçirdiği aşklar nelerdir?

İlk defa Selânik'te Müfid Efendi'nin sevdiği bir madam hoşuna gitmiş. Askerî mektepte iken. Buna pederim Ragıb Bey *"Sakın evlâdım, bu madam sahiplidir ve çok yaşlıdır. Siz bununla akran değilsiniz, bundan elini çek"* demiştir. Atatürk bundan vazgeçti.

Selânik'te askerî mektepte dört senesini bitirdikten sonra Manastır İdadisi'ne nakletti.

Orada annem ağabeyimin verem olduğunu işitti ve ağabeyim de mektepte hakikaten hasta imiş. Annem Selânik'te askerî hastahane sertabibi Muhsin Bey'in evine gitti. *"Oğlum mektepte verem olmuş, senden isterim"* demiş. Israr etmiş. Muhsin Bey *"Hanımefendi ben kim olurum, ne yapabilirim?"* demiş. Annem *"Benim kimsem yoktur, oğlumu isterim"* diyerek geç vakte kadar bekledi ve *"Evlâdımı isterim"* diye ısrar etti. Doktor *"Hanım, sen kimsin?"* diye sordu. Annem de *"Ben merhum tüccar Ali Rıza Bey'in ailesiyim"* deyince, *"Aman, bana kendini niye tanıtmadın?"* diyerek *"Haydi git, oğlunu yarın*

trenden al" dedi ve hakikaten ertesi günü ağabeyim Manastır'dan geldi.

Halamla annem, birçok kadın, kadın ilâçları yaptırarak üç ay ağabeyime çok iyi baktılar ve kurtardılar. Ağabeyimin bu hastalığı esnasında babasından yadigâr olan saati çalınmış olduğundan Atatürk ve annem buna çok üzüldüler.

Üç ay sonra ağabeyim tekrar mektebe gitti. Her sene sılaya gelirdi, bize de Manastır'ın telli papuçlarından, meşhur dolma şekerlerinden *"yadigâr"* yazılı halkalarından getirirdi. Biz de çok sevinirdik. Hasat zamanı Ramazan'a tesadüf ederdi. O zamanlar Ramazanlar çok şaşaalı olurdu. Sabahlara kadar halk sokaklarda idi. Atatürk de hiç durmazdı, gezer eğlenirdi.

Birçok aşkları varsa da, o zaman ..... olduğundan ileri varılamazdı. Ağabeyime âşık olanlar vardı, fakat o bunlara hiç mağlûp olmadı.

Atatürk, Manastır'da üç sene okuduktan sonra İstanbul Harbiyesi'ne geçti. Harbiye'de okurken yaşından büyük bir hanıma âşık oldu.[478] O aile ise Atatürk'e küçük kızını vermek istiyordu. Aksine ağabeyim de büyüğünü seviyordu, olmadı.

Ağabeyim bir gün bayram tebriki için kapılarını çalıyor. Kapıyı büyük damat açıyor. Bunu gören Atatürk kurşunla vurulmuşa dönmüş. Böyle, Atatürk bana anlattı. Ondan sonra da gönlünü Atatürk kolay kolay kimseye kaptırmadı.[479] Atatürk bilâhare bu damada karşı çok büyük iyilikler yaptı.

Atatürk'ün bazı âdetleri de pek acaip idi. Emireri[ni] evin yukarı katına çıkarmazdı. Annemin teyzesi ayrı bir evde yaşardı ve çok rahatsız idi. Annem teyzesini eve alıp bakmak istiyordu. Fakat teyzemin, ağabeyime bir ev ile bir elmas yüzük hediye eden teyzemin biraz parası ve üvey kızları vardı. Annem diyordu, *"Bu çocuklar teyzemin parasını bitirseler de ben de teyzeme bakmak üzere yanıma alsam"*. Nitekim parası bitti, bir gece nefer Şakir ile gidilerek teyze getirildi...

Annem bir gün akrabalardan birisine gece muhabbete gitmek istedi. Şakir'e tenbih ettik, *"Hastanın başından ayrılma, hizmetçiler üzmesin"* denildi. Şakir yukarı katta hastanın başında iken ağabeyim eve geliyor. Neferi yukarıda görür görmez pür hiddet Şakir'i kovuyor. Bütün hısım akraba bir olduk, rica ettik, *"Affet"* dedik, bir türlü sözümüzü geçiremedik. *"Olmaz, bir nefer ailenin girdiği kata giremez, zaten kanunen altı aydan fazla duramaz, değişmesi lâzımdır"* dedi ve değiştirdi.

Atatürk hergün evden nefere verilen yemeği mutlaka görmek isterdi. Bu sebeple kendisine göstermeden askere yemek veremezdik. Yemeğe bakardı, *"Benim de yemeğim bu mudur?"* diye sorardı ve aynı yemekten isterdi. Yani nefere iyi bakılmasını ve kendi yemeğinden verilmesini isterdi.

Bazen bana derdi: *"Kardeşim yarın mühim işimiz var, erken gitmek isterim. Erken uyandırır mısın?"*. Ben de kapısının önünde söylediği saatten bir saat

---

[478] Cümlenin arasında yaşadığı için ismini yazmıyoruz notu var.

[479] Bu cümleden sonra parantez içerisinde *"Bu aile ve yapanlar yaşadıkları için hanımefendi bunu çok muhtasar bırakıyorlar"* notu var.

evvel nöbet beklerdim ve saate bakardım. Söylediği saatten beş dakika evvel uyandırmamak için tam zamanı beklerdim. Söylediği dakikada kapısını vururdum. Bir de bakardım ki ağabeyim daha evvel kalkmış, hazırlanıyor. Kendisine *"Ağabeyciğim, ben kapıda nöbet bekliyordum, seni beş dakika evvel kaldırmak istememiştim"* derdim. *"Beş dakika daha fazla istirahatinizi düşünüyorum"* derdim. Çok memnun olurdu. Fakat çok konuşmak âdeti yoktu, gülerek memnuniyetini izhar ederdi.

Sevdiği yemekler, renkler ve eğlenceler

İrmik helvasını çok severdi. Her sene geldiğinde *"Anneciğim, bana bu tatlıyı öğretin"* derdi. Biz de onun evin ta üçüncü katına takım, düzen, ateş aldırarak yanında hem tarif eder, hem öğrensin diye irmik helvasını gösterir ve önünde yapardık. O da öğrenmeye çalışırdı. Her geldiğinde gözü önünde böylece helva yaptırır ve gülerek, konuşarak yapılan helvayı yerdik.[480]

Yağlı fasulyeyi de çok severdi. Ömrünün sonuna kadar, ... ihtiyaten hergün fasulye bulundurulurdu. İstediğinde hemen getirilirdi. Yok demezlerdi.

Abur cubur sevmezdi. Sofrada dört türlü yemek isterdi ve bize de *"İki yemek yiyin, hasta olursunuz. Mide değişik yemekler ister"* derdi. Yemekleri sırasına göre yerdi. Temiz ve güzel isterdi. Sevmediği yemek de yoktu. Sabah, öğle, akşam yerdi. Yemekler arasında, bunlar arasında birşey yemezdi.

Sevdiği renkler:

Kırmızıyı çok severdi. Maviyi çok severdi. Beyazı çok severdi. Hanımlar üzerinde iyi biçilmiş ve iyi giyinilmiş elbiseye memnun kalırdı ve severdi. Siyahı sevmezdi. Resmî elbise olduğu için birşey demezdi. Güzel giyinmiş olanları erkek olsun, kadın olsun çok beğenir, takdir ederdi.

Çocukken evler, tanbur gibi şeyler yapardı, yukarıda izah edildiği gibi. Sonra mektebe girdi, efendileşti, bir büyük efendi hâlini aldı. Evinin mobilyasına ehemmiyet verdi. Bizim giyinmelerimize ehemmiyet verdi. Şantözleri seyretmeyi çok severdi. Oyuncu kızları seyretmeyi, tiyatroya gitmeyi çok isterdi.

Harbiye Mektebi'ndeki hatıraları

Dört sene Selânik'te, üç sene de Manastır'da okuduktan sonra İstanbul'da Harbiye Mektebi'ne geldi. Burada da üç sene okudu. Her Ramazan sılaya, Selânik'e geliyordu. O zaman çok takip vardı. Bu sebeple evde arkadaşlarının isimlerini bile söylemezdi. Yalnız mektep arkadaşlarından (sınıf arkadaşlarından) Üsküplü Şevket, bir de Selânikli Bayezid Efendiler'in oğlu Tevfik ile çok samimi idiler. Bir de İstanbullu Müfid.

---

[480] Bu cümleden sonra parantez içerisinde *"Hanımefendi bunları söylerken de ağladılar"* notu var.

Sultan Hamid bunları sürgün göndermek için üç gün hapis, 40 gün 40 gece Yıldız'da istintak ettiler. İstintak esnasında Sultan Hamid de buzlu cam arkasından dinliyormuş. Mustafa Kemal bunu hissetmiş ve hemşiresine de anlatmıştır. Sultan Hamid'in söylediği sözleri Mustafa Kemal'den duydum. Sultan Hamid adamlarına şöyle söylemiş:

"Mustafa Kemal'i çok beğendim. Çok zeki, çok faal bir çocuk. Benim buna emniyetim yok. Bunu memleketten kaldırmaya çare bulun. Bu memlekette bulunduğu müddetçe daima tehlike vardır" dediğini o zaman Mustafa Kemal bunları duyurmuşlar. Buna mim koydu. Fırsatı kaçırmadı. Sultan Hamid İstanbul'dan Selânik'e nakledilirken Mustafa Kemal, Sultan Hamid'i İstanbul'dan Selânik'e getirdiği meşhur köşke ismini hatırlayamadım, hapsetti ve başına da Bozüyük Mebusu Salih Bey'i memur koydu.

Sultan Reşad'ı yerine koydular. Mustafa Kemal eve geldi. Biz kendisine *"Sultan Hamid'i tahttan indirdiniz, Reşad'ı tahta çıkardınız, memnun musunuz?"* diye sorduk.

Mustafa Kemal'in bize söylediği söz bu oldu:

"Bizim bir cahil amca Salih Efendi var, başına onu koyduk" dedi. *"Mümkün olsa bir tırpan alıp bütün bu dünyanın insanlarını kırkayım, yeniden fidelerle, filizlerle ancak iş yapabilirim"* dedi.

Ağabeyim o zaman İttihadçıydı. Fakat birçokları kendilerine bir hisse çıkarttılar. Haksızlık yapmaya, birbirini kayırmaya başladılar. Ağabeyim *"Ben böyle vazife ve memuriyet bilmem. Bu memleket işidir, menfaat işi değildir"* dedi ve istifa ederek çekildi. Ağabeyim, Mahmud Şevket Paşa şehid olduğu gün çok acıdı ve evde bana dedi ki, *"Kardeşim, zavallı Mahmud Şevket Paşa benim kurbanım oldu. Kendisine teklif ettim,* 'Yaşım küçük, rütbem küçük, belki beni tanımazlar, asker isyan eder, iş bozulmamak için siz başa geçin, işi ben çevireceğim' *dedim. O da kabul etti. Bu suretle ben bir de arkasından bütün işleri çeviriyorum. Zavallı benim uğruma kurban gitti, ciğerimde bir ateş bıraktı"* dedi. Mustafa Kemal'in arkadaşı olan Tevfik Bey'e Alyanak Ahmed, yahut Mehmed Paşa, iyi hatırlamıyorum, *"Benim kızımı alırsan seni bu ..... kötülükten kurtarayım"* diyor.

Atatürk'e, *"Anneni Selânik'ten getir, Paşa [ile] görüş, sürgüne gideceksin"* diyorlar. Ve üç gün müsaade veriyorlar. Atatürk Tevfik Bey'e yapılan teklifi duyduğunda *"Ha, demek bizi Sultan Hamid'in kuvvetiyle göndermiyorlar. Birer kız başımıza tıksınlarmış maksatları"* diyerek Mustafa Kemal çok hiddetleniyor. Kendisine de böyle bir paşanın kızını teklif etmişler. Mustafa Kemal pür hiddet annesini İstanbul'a telgrafla *"Acele gel"* diyerek İstanbul'a çağırıyor. Ne olduğunu söylemiyor.

Annem gözyaşlarıyla trene biner. O sene de pek büyük bir kar yağmıştı. Bu yüzden trenler işleyemedi. Annem de gözyaşları içinde Selânik'te istasyonda bekledi. Nihayet İstanbul'a geliyor. Gazi Evranos Mehmed Paşa'nın oğlu Muhsin Bey'in Vezneciler'deki evine misafir oluyor. Mustafa Kemal ile orada görüşüyor. Annemin ağlamasından iki gözünün iki tarafında yaralar açılmış. Ben de Selânik'te şimdiki müze olan binada ikinci pederimiz Ragıp Bey'in yanında kaldım. Muhsin Bey'in ailesi Rukiye Hanımefendi, Allah rahmet eylesin merhuma, anneme çok büyük misafirperverlik ve insaniyet göstermiştir. Ebediyyen unutulmaz, ben

yaşadığım müddette unutmayacağım.

Ağabeyimin izni bitti, hazırladıkları sabah bir gemiye giderken[481] pek rüzgârlı, pek karlı bir günde her bir parçalar ..... kalıbı gibi akıyormuş. Bir sandala ağabeyim binecek, sandal mümkün değil deniz kıyısına yanaşmıyor. Annem bu vaziyeti gördükçe düşüp düşüp bayılıyor ve *"Evlâdımı gözümün önünde deniz boğacak"* diye figan ediyordu. Buna çok müteessir olan Rukiye Hanımefendi *"Ağlama kardeşim, iki evlâdımı, damadımı da beraber bindireceğim, ölüm yoktur, korkma, ağlama"* diyor. Ve bunlar ağabeyimle beraber vapura kadar gidiyorlar. Ağabeyimi vapura yerleştirdikten sonra geriye geliyorlar. Fakat bu defa annem vapurun kalkmasını bekliyor. Vapur kalkmayınca deniz kıyısından çekilmiyor.

Vapur kalktıktan sonra Rukiye Hanım'ın evine dönerler. Arkadaşı Tevfik Bey Paşa'nın kızını almakla bu felâketten kurtuluyor. Atatürk teklifi kabul etmediğinden bu felâkete kendini atıyor. Vapura girer girmez vapurda Müfid Bey'i de görüyor. *"Hayrola Müfid, sen de mi sürgünsün?"* diyor. *"Ya, Kemal birlikteyiz"* diyor. Çanakkale'ye geldikleri zaman orada bir ürküntü geçirmişler. Birçok talebelerin ayaklarına taş bağlayarak denize attıklarını iki arkadaş hatırlamışlar, *"Bizim de yerimiz burasıdır"* diyerek dehşetli heyecan ve korku geçirmişler. Deniz ..... yerine gelmişler. Orada da çok h.....i denize atmışlar onu hatırlamadım. Orada da böyle bir korku geçirmişler. Sonra Yafa'ya çıkmışlar. Çıkar çıkmaz Mustafa Kemal, Müfid'e bağırmış: *"Müfid karaya çıktık"*. Birbirleriyle sarılmışlar ve toprağı öpmüşler. Ondan sonra bir tuhafiyeci dükkânına gitmişler. Dükkâncıya *"Sen kimsin?"* demişler. Dükkâncı da *"Tıbbiye talebesindenim"* demiş. *"Tamam, aradığımızı bulduk"* diyerek konuşmaya başlamışlar ve derhal siyasî işe başlamışlar. Bu adama bir revolver vermişler, *"Dört arkadaş bul, vaziyet budur"* demişler. Ve dört iş bölümü yapmışlar ve birbirleriyle tanıştırmamışlar. Mustafa Kemal onlara demiş ki: *"Ben burada şimdi sürgünüm, üç sekizi burada bitireceğime göre* (Yani üç sekiz demek iki sene demektir) *birbirinize bağlanacaksınız. Ben bir yolunu bulup buradan kaçacağım, tekrar tutulmazsam yine geleceğim"*. Hafiyelik eden, Ohrili Kemal. Şimdi sağdır. Edirne müdafii Şükrü Paşa'nın damadıdır. Bunun hakkında evvelce de malûmat verilmişti. Daha fazla tafsilât da mümkündür.[482]

Hafiye Kemal Bey'i de suret-i mahsusada oraya göndermişler. Bir müddet sonra bu Kemal Bey memleketine gitmek üzere izin ister. İstanbul'dan buna

---

[481] Buraya parantez içerisinde *"Rukiye Hanımefendi"* yazılmış.

[482] Dipnot verilmiş ve *"Fakat bu aile ile şimdi iyi görüşüldüğü için yazılmamasını istiyorlar"* denmiş.

Harp Okulu'ndan 1904 Aralık'ında Mustafa Kemal ve arkadaşları ile beraber mezun olan Kemal Ohri, kurmaylık hakkını elde eden on üç adayın on ikincisi idi. Çanakkale'nin yanısıra başka cephelerde de savaştı, sonraki senelerde Türkiye'den ve İsviçre'den Atatürk'e, İsmet İnönü'ye ve Celâl Bayar'a bazıları tuhaf iddialarla dolu, dili yer yer bozuk ve zihnî problemlerinin mevcudiyetini gösteren mektuplar yazmış, meselâ hilâfet konusunda Lozan öncesinde dört maddelik gizli bir andlaşma imzalandığını iddia etmişti.

Kemal Ohri'nin cumhurbaşkanlarına gönderdiği ve arşivlerde muhafaza edilen mektupları ile telgraflarından bazıları: BCA, 30-10/203-391-24 ile 30-10/41-242-17 ve hepsi CBA'da: 01016803-43, 01016949-551, 01016688-27, 01016714-154, 01016728-27, 01016744-30, 01016746-187, 02000660-7, 02003904-122, 03001395-2, 03003147-29, 03003727-18 ve 03000011-59.

izin vesikası gelir. Oradaki kumandan ile anlaşmış olan Mustafa Kemal bu vesikayı kendisi kullanmak ister. Paşa da muvafakat eder. Çünki o da aynı yolda çalışıyormuş. Ağabeyimden söz alıyor. *"Derhal çağırdığım zaman gelir misin? Bak sen sürgünsün, sonra ben de mahvolurum"* demişler ve aralarında bir parola yapmışlar. Mustafa Kemal'in geriye dönmesi icap ettiği vakit Paşa *"Güneş doğuyor"*, yani *"sır meydana çıkıyor"* diye mektup yazdığında *"Sakın ihmal etme, üst tarafını koruyamam"* diyerek anlaşmışlar.

Ağabeyimin elindeki vesika dört aylık olduğu halde ancak iki ay oturabildi. Hiç evde durmamacasına gece-gündüz çalıştı ve hürriyet taraftarlarını yine dört kişi birbirine bağladı. Evvelâ evimizin karşısında (şimdiki müze olan) Midhat Paşa Sanayi Mektebi Müdürü Hüsnü Bey'i yakaladı. Bu zât Mustafa Kemal'e çok sadık arkadaş oldu. Sonra her gece hâlî kaldıkça ceza kitaplarını okurdu. Hep bize bunları gösterirdi. Ben başladım *"Biran evvel durma, git yerine"* demeye. Bu defa Paşa'dan parolalı mektup geldi. Ağabeyim sağına soluna bakmadan korktu, kaçtı.

Ağabeyim Yafa'dan geleceği gün bir rüya görmüştüm. Ağabeyimin elini öpmüştüm. Anneme *"Galiba ağabeyim gelecek, rüyasını gördüm"* demiştim. Annem de *"Kızım deli olma, iki sene kalmadan gelemez"* demişti. Tam bu sırada telgraf geldi. Ağabeyim bu telgrafta *"Pire tarikiyle geliyorum"* diyordu. Buna çok sevindik. Anneme *"Nasıl, rüyam çıkmadı mı?"* dedim. Bu suretle lâtifeleştik.

Paşa'dan parolalı mektup gelir gelmez sağına soluna bakmadan kalkıp gitti. Atatürk o zaman Selânik'te kalması için çok çalıştı. Fakat mümkün olamadı. Manastır'a göndermek istiyorlardı. Manastır'ı da istemedi. Üç sekizi dolduran ağabeyim Selânik'e döndü ve bütün daireleri .....a koydu. Bir sene Selânik'te kolera senesi idi. Ben de o sene çok rahatsız oldum. *"Eyvah, Makbule koleraya tutuldu"* keder ederken bir telgraf geldi: *"Buyurun, Derne Muharebesi'ne"*. Şimdi ağabeyim bizi nasıl bırakacak, ben ölüm hâlindeyim. Annem benim için ateş içinde. Ağabeyim de giderse ne yapacağım diye düşünürken ağabeyim mecburen İstanbul'a geldi. Aklı fikri bizde kalan ağabeyim İstanbul'a gelir gelmez Nazım Bey isminde uzun boylu kendiyle konuşan bir doktoru beni tedavi etmek üzere 20 lira altın para vererek benim için Selânik'e gönderiyor. Bu adam geldiğinde ben iğne iplik gibi idim. Üç ayı tamamladım. Keşke o zaman ölse imişim. Beni Selânikli Doktor Rıfat Bey beni iyi etti. Üç ay sonra iyi oldum.

Şimdi gelelim Mustafa Kemal'e. Vazife olarak bir .....i kendisine teklif etmişler. Ağabeyim inad etmiş, o zaman hareket etmek üzere olan vapura ağabeyim yetişemiyor. Bu Allah'ın hikmeti, bu vapur yolda düşmanlar tarafından batırılıyor. Üç gün sonra hareket ederek Trablusgarp'ta malûm olan harplerini yapıyor. Harpte ne kadar bulunduysa bize birçok mektuplar, haberler, resimler gönderdi. Enver Paşa da orada idi. Atatürk ile nasıl çalıştılar, bunu tarih bilir, o söylesin.

Atatürk'ün zâbitlik ve Harbiye hatıraları

Ağabeyim Selânik'teki şimdi müze olan evin üst katında bağdadî odamızda -6 numaralı- yatağı[nı], çalışma masası[nı] hazırlatıp ayrıldı. Babamın

zamanında selâmlık olan bitişik evin altı arabalık, üstü selâmlık olarak kullanılmıştı. Damı da teras olarak kullanıyordu. Atatürk'ün odasının iki penceresi buraya bakıyordu. İki penceresi de Midhat Paşa Sanayi Mektebi'ne bakıyordu. Bir penceresi de aşağı caddeye, diğer birisi de yukarı caddeye bakıyordu.

Annem bizi üç hizmetçi kız ile bu evde bırakarak kendisi başka bir eve çıktı ve bizi bu evde yaşamaya terketti.

Atatürk ilk zabit olduğu zaman kendisine emireri olarak verilen Şakir nâmındaki ilk emireri ile -bu zât bugün sağdır ve ihtiyarlamıştır, kendisine ayda 60 lira vermekteyim-, Hatice ve Rukiye adında iki de kızcağız vardı. Ağabeyimin siyasî arkadaşlarından bazı kimseler bu eve bir-iki defa gelmişlerdir.

Ağabeyim çok kıskanç olduğu için misafiri misafir odasında bırakır, odama gelirdi. *"Kardeşim, evde kimse olmadığını söyledim, sesinizi duyurmamaya gayret edin"* derdi. Ben de *"Ağabeyciğim, bulunduğum odaya kadar misafiri getirsen mutlaka kendimi saklarım ve göstermem. Sen üzülme, kalbin müsterih olsun, yapacağın işlerde şaşırma, düşüncelerini bozma"* derdim.

Selânik'te Atatürk'ün yattığı odanın altındaki odada annem yatıyordu. Annemde kalp hastalığı başlamak üzere idi. Bu sebeple sabaha kadar inlerdi ve sabaha kadar soğuk su pansumanlarıyla başa basıyordu.

Yukarıda odasında annemin çektiği ıztırabı duyan ağabeyim çok üzülüyor. Hiç konuşmadan hazırlanıp annemin odasına girerdi. Hatırını sorardı. *"Niçin anneciğim gece çok inlediniz?"* derdi. *"Size doktor göndereyim"* derdi. Annem de *"Evlâtcığım esef etmeyin, şimdi sokağa çıkacağım, hiçbir şeyim yok. Sen üzülme, üzüntülü gitme, vazifeni iyi yap, şaşırma"* diye nasihat ederdi. Bu suretle gülerek vazifeye uğurlardık.

Atatürk ....'den sonra Harbiye'ye girdi. Erkânıharp olmak için bundan evvel yavaş yavaş kendisine sivil elbiseler hazırlattı. Konu komşu sivil giden Mustafa Kemal'i çok merak ettiler.

Ağabeyim hep ramazanlarda İstanbul'a gelirdi. Mektep tatili daha ziyade ramazana rastlıyordu. Geldiği zaman sivil elbise giyerdi. Konu komşu acaba mektepten tard oldu da onun için mi sivil giyiniyor diye anneme sordular, annem de *"Bilmem komşucuğum, kendisine sorayım"* dedi ve akşam Mustafa Kemal eve gelince *"Oğlum konu komşu merak etmişler, sivil elbiseyi acaba tard oldun da onun için mi giyindin?"* dedi. Ağabeyim de gülümseyerek bize cevap verdi: *"Anneciğim, ben erkânıharp mektebine girdim. Her türlü elbise giymeye müsaadeliyim. Madem ki bana ordu müsaade ediyor, siz de bana fazla harçlık gönderiyorsunuz, gönderdiğiniz fazla para ile de bu elbiseleri yaptırdım"* diye cevap verdi. Asker elbiseleri de paşaların giydiği en birinci kumaştan yaptırırdı. Kalıbı da, sırmalı topuzu da ona göre birinci sınıf idi. Çizmeleri de en ince rugandan idi. Herşeyi buna göre fevkalâde yüksek kumaşlardan giyerdi. Sık sık elbise yaptırırdı.

Ertesi günü gelen komşulara annem Mustafa Kemal'in cevaplarını anlattı.

Ağabeyim talebelik zamanında para lâzım olduğu zaman çantasını çıkarıp benim önüme atardı. Ben de ne demek istediğini anlardım. Çantayı anneme

götürür, *"Al anne, bunu doldur"* derdim. Annem de yüzüme bakar, *"Bunu çapkın edeceksiniz, huysuz edeceksiniz, bu kadar para acaba bir çocuğa verilir mi, ben evlâdımın ..... biliyorum derdi"* ve verirdi. Esasen ağabeyimin her hafta çantasına bir sarı altın konurdu.

Bir gün annem bana cihaz parası olan 20 lira ayırmıştı. Ağabeyim de İstanbul'da, mektepte idi. Para istemiş, annem bana sordu, *"Sana sarfedeceğim parayı ona göndereceğim. Razı mısın?"* dedi. Derhal muvafakat ettim. Hemen gönderdi.

Atatürk bizim yanımızda bulunduğu müddetçe maaşını anneme teslim ederdi. Annem yoksa bana teslim ederdi. Bizden uzak olduğu zaman da neferine teslim ederdi. Kendisi ev ve ailesiyle meşgul olmak istemezdi. Fakat yeni zabit olduğu zamanlar maaşını alır almaz masaya oturur, *"Gel kardeşim, ev kirası borcumuz var mı, hizmetçi borcumuz var mı, bakkala borcumuz var mı?"* der, bu hesabı anladıktan sonra parayı verirdi.

Atatürk['ün] bizden ayrı yaşadığı zamanlarda bütün hesabâtına neferi bakardı. Çıkardığı çamaşırları da neferi yıkatırdı. Atatürk bir gün sinemaya gittiği zaman üstü başı temiz bir adam görmüş, dikkat etmiş, emireri Mehmed'e benzetmiş ve üzerindeki elbisenin kendi sivil elbisesi olduğunu anlamış. Hiç aldırmamış ve görmemezlikten gelmiş. Nefer de Atatürk'ü görmüş fakat görmemezlikten gelmiş, aldırmamış. Sinemadan sonra Mehmed birden kaybolmuş. Atatürk yerine gelince Mehmed'i elbisesini değiştiremeden bulmuş. *"Ne o Mehmed, bu güzel kıyafet, bu güzel kolalı gömlek nereden?"* diye sormuş. Mehmed de *"Paşacığım senin çıkarttığın çamaşırlar geri geldi, kirlensin diye giydim"*. Atatürk de *"Ha öyle mi? Kirletmemiş miyim, sen mi daha iyi kirleteceksin? Çok iyi, çok iyi"* demiş. Atatürk'ün bu çok hoşuna gitmiş, evde gülerek bana anlattı.

Siyasî işlerle uğraşmasına dair hatıralar

Ağabeyim Selânik'e her gelişinde evin karşısındaki Sanayi Mektebi'ne gizli gizli girip çıkıyordu. Bir gün babalığım Ragıp Bey bu işleri sezerek *"Oğlum, sana çok rica ederim. Hükümetle, padişahlarla oynaşılmaz. Şu karşıdaki bahçenin ağaçlarına sıçan gibi bizleri astıracaksın. Ne kendini ve ne de bizleri kurtaramayacaksın. Çalıştığını anlıyorum. Hükümetle şaka olmaz"* [dedi].

Ağabeyim İstanbul'a gider ve gelirdi sık sık. Gidiş gelişin de içyüzünü bilmiyorduk.

Atatürk [için] bir gün bana Muazzez Tahsin ricada bulunmuştu. Mülâkat talep etmişti. Atatürk'e sordum: *"Çok memnun olurum kardeşim. Siz de birşeyler söyleyin, yazsınlar. Vallahi memnun olurum"*.[483]

---

[483] Muazzez Tahsin'in Makbule Hanım ile yaptığı mülâkat, bu kitapta bir sonraki belgedir.

Atatürk *"Ölüm çok zordur"* [derdi]. Bir kurşunla ölmeyi isterdi ve tercih ederdi. Şeyh Şamil'i çok takdir eder ve menkıbelerini anlatırdı. Edirne Müdafii Şükrü Paşa'yı da takdir ederdi. Fatih'i takdir ederdi. Timurleng'i takdir ederdi. Napolyon'u takdir ederdi, ilh... takdir ederdi.

"Sana söyleyeyim mi kardeşim, çok büyük bir kudret vardır". Ayı, yıldızları göstererek *"Her bir gördüğünüz yıldız birer dünyadır. Bir büyük kuvvet vardır bunları tutan. Bir gün gelecek sadâlarımızı duyacaksınız. Herşey mahfuzdur"*.[484]

Birşey ispat edeceği zaman birdenbire hükmetmezdi. Evvelâ eserleri toplar, tedkikat yapar, ondan sonra, yani kendisini hazırladıktan sonra mütehassısları toplar ve meseleyi eserlerle ispat ederdi.

Bir gün kendisine sordum: *"Ağabeyim, ben size birşey soracağım"*. *"Buyur"* dedi. *"Yâsin ne demektir?"* dedim. *"Bu, Allah'ın .....dır. Bunu kimse alamaz, kimse alamaz"* dedi.

Umumî Harp, Balkan ve Trablusgarp Harpleri'ne ait hatıralar

"Ben Allah'ın sevgili kuluyum. Herkes benim gibi yurdunu, vatanını sevebilir. Fakat Allah beni daha çok sevdiği için beni muvaffak etti" derdi.

Trablusgarp'tan birkaç kere mektup göndermiştir. Araplardan şikâyet ediyor, *"Avuç dolusu para veriyoruz, sebat etmiyorlar. Bir gün sonra İtalyan tarafına geçiyorlar. Bunlardan bizar oldum"* diyordu.[485]

Enver Paşa ile sağ cenah ve sol cenah kumandasında çok müşkil duruma düştüler. Yarıyolda kaldıklarını ve plânı tamamen tatbik imkânı olamadığını söylüyordu.[486]

Atatürk'ün validesi o zaman, Çanakkale başlamadan evvel İstanbul'a gelmişti. Akaretler'de otururken. Eve Bulgaristan'dan geldi, evi beğendi. Bir müddet burada duran annemizi de yanımıza celbettik. Çanakkale'ye gitti, orada harp kızıştı. Beş günde bir haber gönderiyordu. *"Sağım, korkmayın, yine yaşıyorum, korkmayın yaşıyorum"* diye haber gönderiyordu. Almanlarla müttefik olduğumuza ve memlekete sokulduklarına üzülüyordu. *"Ne diye bunlar memleketimize sokuldular?"* diyordu. Tavanlara kadar harita gerdi. *"Ben Almanlar'ı memlekette istemem"* diyordu ve Enver Paşa'ya kızıyordu. O zaman haritalar üzerinde plân düşünüyordu.

*

Atatürk['ün] Çanakkale harbinde bir Mehmed isminde neferi varmış. Galiba Uzunköprülü. Bu nefer Atatürk nereye giderse daima kendisini takip eder, Atatürk'ün yemeğini ve suyunu daima hazır bulundururmuş. Atatürk kendisini daima takip eden bu askere *"Beni takip etme. Elinde silâh bu kadar bir müşkilâta uğrarsın, sen çadır neferisin buralara kadar beni takip etme"* diye çıkışırmış.

---

[484] *mahfuzdur* kelimesi, dipnota yazılmış.

[485] Bu cümleden sonra *"Yazılmasın"* notu var.

[486] Bu cümleden sonra *"Araplar rencide olmayacak şekilde yazılsın"* notu var.

- *"Aman Paşacığım, sen çok yoruldun"* diyerek ..... peynir ve ekmeği çıkararak ve kuma soğusun diye gömdüğü sofrayı çıkararak Atatürk'e yediriyormuş. Gece gündüz uykusuz, yorgun olan Atatürk bu neferin gösterdiği bu candan hizmeti çok da hoşuna gidermiş ve kabul edip yermiş. Hep kızarak, hem de hoşuna gidiyormuş. Fakat her zaman *"Vazgeçtim senin hizmetinden, gelecek başına bir hal"* dediği bir sırada bir şarapnel parçası gelir, derhal orada şehid olur. Eğer bu er olmasa imiş o parça mutlaka Atatürk'ün üstüne gelecek ve onu şehid edecekmiş. Bunu Atatürk bizzat bana anlattı ve adamın künyesini getirtti. Tek bir kızkardeşi varmış, buna yardımda bulundu. Bunu Atatürk daima anlatır ve acırdı.

Atatürk herhangi bir harpte zora düştüğünde ellerini açarak Allahına yalvarır, *"Allahım, eğer muvaffak olamayacak, mahcup olacaksam bir kurşun isabet ettir ve canımı al"* dediğini bana anlattı. Bunun üzerine bütün tehlikeli anlarda yaptığım münacaatların Allah tarafından kabul edilerek muzaffer olmasından Allah'ın sevgili kulu olduğunu söylerdi.

Enver Paşa ile tartışma

O sırada ekmek fikdanı vardı. Çöplerden ekmek yapıyorlardı. Bir gün ben bir ekmek aldım, kendi odasına girdim. *"Ne istiyorsun?"* dedi, *"Ağabeyciğim biz bu ekmeği nasıl yiyelim, fakir fukara nasıl yiyecek, nasıl doyacak ekmekten ....."* dedim. Bana *"O ekmeği bırak benim odama"* dedi. Ekmeği almış, Naciye Sultan'ın kocası olan ve başkumandan vekili olan Enver Paşa'ya gitti. *"Buyurun"* demişler. Birkaç odadan birbirine girmiş. Bir memur ağabeyimin yanına gelerek *"Silâhınızı verir misiniz"* demiş. *"Niçin beni birkaç odadan geçirdikten sonra silâhımı almak istiyorsunuz? Misafir olarak gelene böyle mi muamele yapılır? O halde benim size emniyetim kalmadı. Ben, Enver arkadaşımdır diye geldim. Telefon nerededir, bana telefon odasını gösterin. Ben buraya adam öldürmeye gelmedim, silâhımı size vermeyeceğim"* derdi. Enver Paşa'ya silâhını vermediğini haber vermişler. Hemen Enver Paşa yetişmiş, *"Affedersiniz Kemalciğim, yanlışlık olmuş"*.

"Enver nedir bu rezalet, utanmıyor musunuz, ne hakla birkaç odaya beni kapadıktan sonra silâhımı almak istiyorsunuz?" demiş. Bundan sonra sükûnet başlamış, Atatürk sakinleşmiş, sonra ekmeği göstererek *"Enver, yapacağın hükümdarlık bu mudur, halkın midesine yazık değil midir? Gıdasız yaşayan millet bu ekmekle nasıl karın doyuracak?"*.

Hemen Atatürk'ün ellerine sarılarak:

- *"Aman Kemalciğim sus, kimse duymasın. Çok rica ederim"*.

- *"Bunu tashih edecek misin, etmeyecek misin? Bir lira verilirse ekmek var. Enver Paşa'nın babası Ahmed Bey ekmek imtiyazını almış, etin vesair yiyeceklerin imtiyazını almış, onun için pahalı satılıyormuş dedikodusu var"* demiş.

"Aman paşacığım, sus" diyerek Enver Paşa binbir rica ile ağabeyimi susturmuştur. Ağabeyim eve geldi. Bu halleri anlattı. *"Aman yarabbi, ne hâle geldik, ne hâle düştük"* diye çok müteessirdi.

Alman kumandanını harpte tanımaya ve hatâlarını çıkartmaya başladı Çanakkale'de. Nihayet kendi başına *"Emir ve kumandayı ver"* diye başladı. *"Ben bir Türk'üm, Alman kumandasıyla hareket edemem"* demeye başladı.

Çok sürmedi, Almanlar çekildi.

Talât Paşa ile temasları

Atatürk'ü vazifede kullanmak istemezlerdi. Halbuki ,Talât Paşa'nın çok çok iyi kalpli olduğunu Atatürk söylerdi.

Bir gün baktı ki, vaziyet çok vahim. Talât Paşa Sultanahmet'teki konakta otururken, çok sadık olan arkadaşı Talât Paşa'ya gitti. Bu arkadaşı askerlik arkadaşı değil idi. Fakat Atatürk'ün siyasetine, arzularına çok hürmet etmiştir. Selânik'te ilân-ı hürriyet için Talât Bey'le ikisi uğraşıyorlardı. Çok uğraşanlar da vardı fakat en ağır yük bu ikisinin üzerinde idi.

Hiç unutmam, gözümün önünde canlanıyor. Bir gün kapı çaldı, geniş beyaz pantolonlu bir bey kapıya geldi. Birçok evraklar getirdi. Ağabeyim de evde yoktu. Bu gelenin siyasetle ilgili olduğunu anladım. Hizmetçilere bırakmayarak ben konuştum. *"Kimsiniz efendim?"* dedim. *"Ben Talât, birçok evraklar vardır. Mustafa Kemal Bey'e vereceğim"* dedi. *"Kendileri yoktur, ben kızkardeşiyim, isterseniz bana bırakın"* dedim.

Adımı sordu, *"Kardeşi Makbule'yim"* dedim.

- *"Pekalâ, bunları alabilirsiniz"* dedi. Asker Şakir'i gönderdim. *"Veriniz Şakir'e"* dedim, *"Emniyetlidir, bana yukarıya getirecektir"* dedim. Ben pencerede kafes arkasından konuşuyordum. O da verdi.

Akşam ağabeyim geldi, ağabeyime: *"Kapıya beyaz pantolonlu, beyaz paçalı bir bey geldi. Adı Talât Bey imiş. Birçok evraklar verdi. İsmimi sordu, Makbule olduğumu söyledim. Şakir'i gönderdim, evrakları aldım ismi de Talât Bey imiş".*

Atatürk bir sert çehre ile bana döndü ve sert ve büyük bir hiddetle *"Siz bir daha ağabeyinize erkek ismi ağzınıza almayınız, rica ederim"* dedi.

İstanbul'da iken bir gün bizi Talât Paşa'nın evine annemle beraber gönderdi. Dedim, *"Ağabeyim, koskoca bir sadrazam evine gönderiyorsunuz. Müsaade ediniz de bir hazırlık yapalım, adamakıllı bir giyinelim de öyle gidelim"* dedim.

Üzerime baktı, üzerimde dirseği yırtık bir penbe ceket vardı. Dedi, *"Senin bu kıyafetin çok güzeldir, böyle gidebilirsin. Ben çalmayan zâtlardan olduğum için sizin bu kıyafetiniz daha makbule geçer"*

Ne ise, acele hazırlık, toplanarak o gün gittik. Bizi karşıladılar. O zaman Talât Paşa, Hayriye Hanım isminde Yanyalı bir hanım ile evliydi. Güzel bir sabahlık kıyafet ile bizi karşıladı. Âdet mucibince ikramını yaptı. Ziyaretimizi yaptık, evimize geldik. Atatürk bizi bir bir isticvaba aldı. *"Nasıl karşılandınız, nasıl muamele gördünüz?".* Biz de *"Ailesi Hayriye Hanım çok çok güzel bir sabahlık giyinmişti". "Ailesi Hayriye Hanım, ne diyorsunuz, sizi sabahlık ile mi karşıladı? Ne münasebet, neye kalkıp kaçmadınız, hiç misafir sabahlık ile karşılanır mı? Çok ayıp etmiş"* dedi ve çok mahzun ve müteessir oldu. *"Bilseydim, göndermezdim"* dedi.

O sene içinde arkadaşı Kavalalı İsmail Hakkı Bey...[487]

---

[487] Cümle noksan bırakılmış.

"Kardeşim İsmail Hakkı çok sadık arkadaşlarımdandır, ben Bulgaristan'da ataşemiliter olduğum zaman ailesi Zübeyde Hanım çok genç bir kızdı. Verem olduğunu bana söylediler. O kızı ben kurtardım. Hemşiremiz Naciye'nin ölümünden sonra bu kızın verem olmasını duyunca ben artık kardeşimin ateşi ile bunu kurtarmak için ne yapmak lâzımsa yaptırdım. Onlar da Kavalalı oldukları için Bulgarya'ya geldiler. İsmail Hakkı'nın vazifesi olduğundan ailesinin tedavisini üzerime aldım. Bu başörtülü kızcağızı evvelâ ahbaplarıma götürdüm. Esvap dolaplarını açtırdım, esvaplarını, şapkalarını gösterdim. Ondan sonra doktora götürdüm gösterdim. Bu kızcağızı yoluna ..... ve bu hanımcağızı medenî bir hâle getiren, kabiliyeti de olmasından esasen yüksek zengin bir aile kızı olduğundan istidadı da varmış".

Bu kız kısa bir zamanda medenî bir yola girmiş. Bunlar İstanbul'da oturmak üzere gelmişler. Atatürk bu hakikati bize etrafıyla ve daha da mufassal anlatırdı ve *"Makbule, bu aile ile samimî bir akraba gibi, Naciye'nin ateşiyle hareket ettim. Bunlara bir ziyafet vereceğim ve sen de ilk olarak İsmail Hakkı Bey'i çağıracaksın"* dedi. Beni o zaman pek büyük bir keder aldı. *"Hizmetçilere bile çıkmayan ben, bayağı bir erkek karşısına nasıl çıkacağım?"* diyordum.

Henüz Akaretler'de idik. Atatürk misafirlerini almış, buyurdular. Bana da siyah bir krep damur getirmişlerdi. *"Aman hastayım"* diye çıkmak istemiyorum, vesile bulmak istiyordum. Hemen dışçiye gittim ve siyah damuru boğazıma ve başıma sardım. Ağabeyim *"Bu ne hal kardeşim?"* dedi. Ona *"Erkeğe çıkmaya utanıyorum"* diyemedim. *"Ağabey, çok hastayım, böyle çıkmak mümkün mü?"* dedim. *"Olmaz kardeşim, gece misafiridir, başın örtülü olamaz, çok ayıptır. Sonra size gülerler"* dedi ve başımı açtırdı. Bir de baktım İsmail Hakkı Bey, ailesi Zübeyde Hanım, kayınbiraderi Mustafa Bey, onun ailesi Mebru(?) Hanım geldiler. Ben başımı da açtım. Pek fena sıkıntıya düştüm.

O gece yemekte rakı ve viski, likör de vardı. Misafirlere ikram ediliyordu. Misafirler de Atatürk'e *"Siz de buyurun Paşam"* diyerek Atatürk'e ikram etmek istediler. Atatürk *"Benim içecek zamanım değildir. Almanlar memleketi sarmış, ben kat'iyyen içemem"* dedi ve içmedi. Atatürk iki sene teessüründen içki içmedi.

[.....][488]

Sırası gelmişken buna yakın birşey daha söyleyeyim.

Atatürk bir ecnebi kadına gözkoymuş, koca ile hanıma bir içki daveti yapıyor Selânik'te iken. İçirmiş, içirmiş madamın kocasını tirit gibi bir hâle getirmiş. Bir arabaya bindirmiş sabaha karşı, evine göndereceği sırada kocasının arkasından usulcacık madama elini uzatmış. Madam da üzerine uzanan elin Mustafa Kemal'in eli olduğunu hissetmiş ve bütün kuvvetiyle o eli bastırmış. Yol bitmiş, evlerine gelmişler. Atatürk'ün eli baskı altında kazık gibi olmuş. Bana ve anneme bunu anlatmıştı. *"İşte kadınlar böyle olmalı, çok memnun oldum bu kadının bu hâlinden. ..... herşeyi yapmak ister. Kadının vicdanı, sütü ne temizmiş. Elimi kırdı, kuruttu, elimi kıpırdatamadım. İşte size iki misal. Kadınlar kendi namusunu kendi korur. İşte ben böyle kadınlara perestiş ederim"* derdi ve namuslu kadınlara çok kıymet verirdi ve çok iltifat ederdi.

---

[488] Buradaki birkaç uzun paragraf metinden çıkartıldı.

Bir gün Atatürk bana, *"Kardeşim siz okumak istiyorsunuz, ben şimdiye kadar sizi okumaktan menettim. Yolunuzu çevirdim. Eve gelen hocalarınızı kovdum. Fakat siz benden gizli yine mektebe gitmişsiniz. Bana elinizle mektup yazıyorsunuz. Anlıyorum, çok yüksek bir arzunuz var. Ben sizi okutacağım"* dedi. Hemen yaverlerine emir vermiş, kitaplar...[489]

Aile, Selânik'i terkediyor

Ağabeyim Trablus'ta bulunduğu sırada Selânik işgal edildi. Şimdi Atatürk'ün içini bir ateş almış: *"Ben orada bulunsaydım Selânik düşmeyecekti"*.

O orada yanadursun, biz Selânik'teki hâlimizi anlatacağız.

Biz müze olan evimizde oturuyoruz. Bizim ikinci pederimiz Ragıp Bey de başımızda ..... eşrafından olduğu için bütün oraya gelen Yunanlı askerler hep tanıdıkları uşaklarının kardeşlerinin çocukları imişler. Onların devriyesi gelir, bizi kapımızdan alıyorlar, istediğimiz yere götürüyorlar. Ziyaret yapıyoruz, yine tekrar alıp evimize getiriyorlardı. Yunanlıların askerini bu suretle kendi askerlerimiz gibi kullanıyorduk. Ragıp Bey, ...'de çok zengin ve asil tarihî bir ailenin (cengâver) çocuğu olduğundan Yunanlılar .....ye hürmet ediyorlar ve hizmetimize bakıyorlardı. Bu sebeple hiçbir felâket görmedik.

Bir gün bize haber gönderdiler. *"Silâh patlayacak, Bulgarlar'ı çıkaracağız, ürkmeyin, korkmayın"...*

Biz de o gün bir tatlı yapıyorduk. 40 yumurta ile. Yunanlılar da karşıdaki Sanayi Mektebi'nin duvarlarına yanaşarak birbirleriyle muharebe ediyorlardı. Bu muharebe sabaha kadar devam etti ve Selânik'i Yunanlılar aldılar.

Ben annemi orada bırakarak İstanbul'a geldim. İstanbul'da yer hazırladım. Atatürk o zaman Bulgaristan'da ataşemiliter idi. Bana bir mektupla *"Bana da tutacağın evde bir oda hazırla"* dediler. Ben de Beşiktaş'ta Akaretler'de 76 numaralı haneyi -evkaf binalarından- icarladım ve ağabeyime bildirdim. İstanbul'a geldiğinde doğru yanıma geldi, evi beğendi. Harbe iştirak için hazırlığını bitirdi, Çanakkale'ye gitti.

Selânik ile aramızda yol açık idi. Anneme mektup yazdım, İstanbul'a çağırdık. Annem de kocasına bütün malını vekâleten vermiş ve hizmetçisi ile İstanbul'a gelmek için hazırlığını bitirmiş. Hareket edeceği zaman Gazi Evrenoslar'dan Uzun Mehmed Bey'in ailesi de İstanbul'a gelmek istiyormuş. Müsaade alamadığından anneme müracaat etmiş. *"Kızım dediğin hizmetçinin yerine beni koy, hizmetçiye de hizmetçi [de]"* dedi ve *"Müsaade al, üçümüz gidelim"* diyor. Atatürk de bunu sefir olan Ali Fethi'ye yazıyor. Müsaade çıkıyor. Annem, Mehmed Bey'in ailesi ve hizmetçi Ayşe ile yol kapanmadan ve Atatürk Çanakkale'de muharebede iken Akaretler'de 76'ya geldiler. Biraz sonra büyükannemizin ikinci kocasından olan halamız Emine Hanım da yanımıza geldi.

Atatürk Bulgaristan'da bulunduğu müddetçe Ali Fethi Bey'le beraber idiler. *"Fethiciğim, bu ev sana çok büyüktür. Bana burada bir oda ver"* diyerek

---

[489] Cümle eksik bırakılmış.

sefarethaneden bir oda istiyor, *"Bu arkadaşlığı bana yap"* diyor. Fethi Bey, *"Yok Mustafacığım, böyle şey olmaz, sefirin evi sefire aittir"*. Bunun üzerine ağabeyim küçük bir ev tutmuş, orada ikamet etmiş. Şimdi bu ev ziyaretgâh olmuş. Ben de Avrupa'ya seyahatim esnasında gittiğim zaman götürüp ziyaret edenler ile ben de ziyaret ettim.

Bulgaristan'da vazife başında Atatürk hükümete faydalı şekillerde hizmetlerde bulunmuştur. Yani, hükümetin istifade edeceği şekilde ..... etmiştir. Bulgarlar'ın birçok gizli plânlarını ele geçirmiştir. Bunu kendi ağzından dinledim.

Yollar kapandığı ve herkesin gelip gitmesi mümkün olmadığı bir sırada Bahçivan Mustafa'nın annesi, kızı Nazmiye İstanbul'a gitmek üzere sefarethaneye gelip pasaport vizesini istiyorlar. Atatürk diyor ki, *"Ben ataşemiliterim. Bu işlere karışan Fethi Bey'dir. Ben size pasaport veremem, vazifemden hariçtir"* diyor. Zavallı Nazmiye muallimlik yaparak maişetini temin edeceği bir sırada bu red cevabı hiç hoşuna gitmemiş. Melûl mahzun ağlayarak çıkan Nazmiye .....[490] Ağabeyim dışarıya bakmış, bakmış ki kapı önünde bir hanım namaz kılıyor. *"Bu kimdir?"* diye Nazmiye'ye sormuş. *"Büyükannemdir"* diye Nazmiye cevap vermiş. *"Senin büyükannen namaz mı kılar?"* demiştir. O da *"Evet, namaz kılar"* demiştir. *"O halde ben namaz kılanları çok severim, öyle gel, ben size pasaport vereceğim"* diyerek pasaportu verir.

Sırası gelmişken şunu da yazayım. Ben[i] de bir gün namaz kılarken Atatürk gördü. İçin için tebessümlerle beni omuzlarımdan tuttu ve bıraktı. Sabretmedim, *"Niçin namazımı bozdun?"* diye sordum. *"Namazın namazdır. Sen bozdun, ben bozmadım, kıl namazını"* dedi bana. Cidden Atatürk dine ..... Kur'an'ı, dini, mevlid okunmasını sevenleri ve ..... olan ..... olanları severdi. Reisicumhur iken hocaları toplar saray odalarında ..... ve bizi uykularımızdan kaldırıp bize mevlid ve Kur'an okuturdu ve bunu gözyaşlarıyla dinler, birkaç mendil ıslatırdı. Bunları yaparken ekseriyetle *"Kardeşim istiyor"* derdi. Ben bir gün kendisine *"Ağabeyim, neden beni vesile yapıyorsun, kendin düşünüp getiriyorsun, kendin dinliyor ve ağlıyorsun"* dedim. Bana cevaben *"Kardeşim ben cumhurreisiyim, siyaseten ne icap ederse onu yapmak mecburiyetindeyim. Nasıl konuşmak icap ederse öyle konuşurum. Bu sebeple seni öne sürüyorum"* derdi.

Gelelim o Nazmiye Hanım'a... Nazmiye Hanım şimdi Fikri Özver'in(?) hanımıdır.

*

Atatürk Selânik'ten Fransa'ya manevrayı takip etmek üzere gitmişti. İki ay sonra geldiğinde annem *"Oğlum, seni bir küçük madmazel ile bekliyordum"* dedi. Ağabeyim de, *"Anneciğim, ben nasıl ecnebi kızlarına aldanırdım? Onlar dost olamaz. Benimle gelen bir kız daima Türk erkeklerini soymak ve memlekete fenalık yapmak içindir. Ben evlenecek olduktan sonra Türk kızının ne kabahati var? Benim böyle bir düşüncesizlik yapacağıma nasıl hükmettiniz?"* [dedi]. Annem sükûtla kaldı ve çok memnun oldu.

*

Ağabeyim Avrupa'da manevrada bulunduğu müddet zarfında bize mektup

---

[490] Cümle noksan bırakılmış.

yollamadı. Bir gece karanlıkta mektubunu aldık. Annem ve ben okumak bilmiyorduk. Çok müteessir olduk. Komşuya mektubu okutmak için gittik. Buna çok üzüldüm. Ben de Atatürk'e mektup yazmak için mektebe devama başladım.

Atatürk Çanakkale'de iken yine böyle mektubunu okuyamıyorduk. Tekrar anadan gizli mektebe gittim. Orada yazma-okuma öğrendim. Çünki, Tahsin(?) Bey'in verdiği mektep vazifeleri Atatürk'e yazacağım mektup idi. Hocam okur, tashih etmezdi, bir yan gözle bakardı. Ben de mektubun iyi yazıldığına hükmeder, gönderirdim. Bu suretle ağabeyim mektebe gittiğimi anladı. O zaman arkadaşlarına *"Benim kardeşim çok akıllıdır demez miydim? Bakın, bugün mektep vazifelerini gönderiyor, ne güzel"* diyerek arkadaşlarına anlatmıştır.

Akaretler'de 76 numarada oturuyorduk. Çanakkale'den oraya geldi. *"Kardeşim sen okuyup yazmak mı istiyorsun? Öyle ise ben sana hocalık edeyim"* dedi, yaverlerini çağırttı, emir verdi, yığınla kitap getirdi. *"Kardeşim bir sene sonra ..... çıkarsın"* dedi. Beni büyük kitaplardan derse başlattı.

Ders esnasında o kadar çok bağırıyordu ki ben tamamen şaşırıyordum. Bu sebepten yazılarımı unutuyordum. Meğerse bana uyku hastalığı geliyormuş... Ders bitince *"Haydi kardeşim, bu kadar ders kâfidir, öp elimi, git annenin yanına. Yarın inşallah yine ders yapacağız"* derdi.

Dersler dört gün devam etti, beşinci gün beni hasta gördü. Bay Doktor Tevfik Rüşdü Aras'ı çağırdı. Beni muayene ettirdi. Doktor *"Paşam, hanımefendinin hayatı tehlikededir"* dedi. Halbuki bende beş gün evvel birşey yoktu. Meğerse bağırmak beni hasta etmişti. Atatürk anneme *"Anneciğim, kardeşimin hayatı tehlikededir. Ben Sultan Vahdettin ile Avrupa'ya gidiyorum, hemşiremi sen iyi etmeye gayret et"* dedi. Cevat Abbas'ı da çağırdı. *"Hemşiremin hayatı tehlikededir. Biran evvel annemle hemşiremi Bursa'ya kadar götür, bir değişiklik yapsınlar, çok üzüntü içindeyim. Sakın ihmal etme"* demişti. Zavallı kardeşim çok sıkılmıştı.

Atatürk beni aşağıda bulunduğu kata çağırttı. İlk defa olarak beni Cevad Abbas'a çıkarttı. O zaman kaçar-göçer olduğu için erkeklere çıkmıyordum. Atatürk'ün emriyle ilk defa Cevad Abbas'a çıktım ve bana *"Bak kardeşim, seni Cevad Abbas'a çıkartıyorum, hin-i hacette ve lüzum olduğu zaman çıkacaksın, şimdi sizi Bursa'ya götürecektir"* dedi. Aşçımızla, neferimizle bizi Bursa'ya gönderdiler. Ben orada 22 gün mütemadiyen uyudum. Allah rahmet eylesin, annem gözyaşlarıyla beni uykumdan kaldırıp fazlasıyla sütümü içirirdi. İlâç filân yok, her yemek zamanında hazırladığı yemekleri bana yedirirdi. Ben tekrar uyurdum. Hülâsa, annemin bakması sayesinde 22 gün sonra uyumak bitti.

Bir gün baktım ki dört taraf sis içinde, *"Anne, burası deniz midir?"* diye sordum. Annem *"Vah vah, kız şaşırdı, ölüm hâli geçiriyor"* diye ağladı ve *"Hayır kızım, sistir"* dedi. *"Burası neresidir?"* diye sordum. *"Kızım burası Bursa'dır"* diye cevap verdi. Ben de *"Öyle ise bana bir maşlah verin, biraz bahçeye çıkalım"* dedim. Artık uyku hastalığından eser kalmamıştı. Bir

müddet sonra İstanbul'a geldik. Ağabeyim de Vahdettin ile dönmüşlerdi. Fakat ağabeyim artık korkudan -Makbule'yi hasta ederim diye- bana ders vermedi.

Atatürk Samsun'a hareket etmeden, çok sıkışık vaziyette idik. Kendisini Malta'ya götürmek tehlikesi kuvvetli idi. O sırada bir taraftan Malta'ya gidenleri kurtarmaya çalışıyordu, bir taraftan da evdeki sıkıntımızı yoluna koymaya uğraşıyordu. Evimiz tarassut altında idi. Evimizde Ermeni çocuğu sakladın diye bizi rahatsız ediyorlardı. Birkaç ecnebi toplanarak evimizi basmak ve Ermeni çocuğu bulmak için eve girmek istiyorlardı. O zaman bizim evde de beş altı evlâtlığımız vardı. Ağabeyim, kapıya gelenleri perde arkasından seyrediyordu. Bir gün bana döndü, *"Kardeşim, ben bu vaziyette sizi nasıl yalnız bırakayım? Bu işi düzeltmek lâzım"*. Mecbur oldu, Doktor Rasim Ferid'i çağırdı. Evlâtlıklarımızın birkaçını teslim ettirdi ve isticvab mahallerine göndertti. Çocukları sabahtan akşama kadar sıkıştırmışlar. Akşam üzeri Rasim Ferid Bey gitti, bunları getirdi. Bakmışlar ki bunların hepsi Türktür. Bu çocuklar ifade verirken *"Anamızı, babamızı samanlıklar içinde yaktılar. Bizi de mi öldüreceksiniz?"* diyerek sert ifade vermişler. Bu sebeple çocuklar başlarını kurtarmışlardı. Onlardan bir de elimize senet aldık.

Ağabeyim yatarken bana tenbih ederdi. *"Ben uyuyacağım, uyanmadan sakın kapıyı kimseye açmayın"*. Bir gün çöpçü çok sert kapının ziline bastı. Atatürk heyecanla revolveri[491] elinde kalktı ve hücuma geçti. Karşısına çıktım. *"Korkma ağabey çöpçüdür, benden başka kimse yoktur"* dedim, zor teskin ettim.

Atatürk birdenbire İstanbul'dan çekilemiyordu. Bitirilecek birçok işler vardı. Vaktâ ki işler bitti, o gece her gece gelen arkadaşlarına veda etti, benden de annemin yattığı odada bir sofra hazırlamamı söyledi. *"Yemeği annemin karşısında yiyeceğim, başka kimse olmasın, üçümüz kalacağız"* dedi.

Vakit çok geçmedi, sofrayı hazırlamıştım, annemin karşısında yemeğe oturdu. Ben de orada idim. *"Ben vazife kabul etmezdim, biliyorsunuz. Burada işlerim bitti. Anadolu'da vazife kabul ettim. Yarın Samsun'a gidiyorum"* dedi ve bize artık fikir vermeye başladı. *"Anneciğim ben gideceğim, memleketi kurtarmak için. Şayet kurtaramazsam buraları Selânik gibi olacak. Aldanıp sakın yollara çıkmayınız. Ne kadar paranız varsa yeyin, paranız bittikten sonra eşyalarınızı satmayın, yine sakın aldanıp sokaklara çıkmayınız. Her ki kaçarsanız kaçmayın, ben mutlaka yetişir gelir sizi bulurum"*.

Annem bu sözlere müteessir oldu, ağlamaya başladı. Nefesi tutuldu, ölecek gibi bir hal oldu. Hemen annemi odadan dışarıya serin bir yere çıkardım. Bir taraftan doktora adam gönderdik, bir taraftan ağabeyim annemi teselli ediyordu. *"Anneciğim, iyilik için söyledim, haberiniz olsun diye söyledim. Belki aldanır sokaklara çıkarsınız perişan olursunuz"* dedi.

Ağabeyim çok mahzun bir halde idi. Bu müddet düşman elinde bizi yalnız

---

[491] Metinde hep *loverör* yazılmış.

bırakıyordu. Annemin bu hâli de kalbini parçalamıştı. *"Anneciğim, bana bin lira verir misin?"* dedi. Annem *"Feda olsun"* dedi, bin lira verdi.

Sabah güneşi doğdu, ağabeyim el öptü, ben de merdivene kadar çıktım. Ağabeyim dakikalarca yüzüme baktı, ben de ona bakıyordum. Hiç konuşmadan durdu. Ben de konuşamadım, çünki boğazımda boğukluk hissettim. Kendine söyleyecek hiçbir söz de bulamamıştım. Büyük bir mahzuniyet içinde gördüğüm Mustafa Kemal'in karşısında söz söyleyemeyerek duruyordum. Nihayet kendisi sabredemedi, *"Kardeşim neden bu kadar dikkatle bakıyorsun?"* dedi.

Verdiğim cevap şu oldu: *"Ağabeyciğim, terfian giderdiniz bilirdik, muharebeye giderdiniz, arkanızdan şeritler(?) takınır sevinirdik. Bu gidişinize hiç aklım ermiyor".*

Atatürk için için, yutkunarak ve mahzun bir sesle başını da sallayarak *"Evet kardeşim, çok haklısın dedi"* ve melül melül birbirimize yine baka baka evden çıkıp gitti.

Atatürk İstanbul'dan ayrıldıktan sonra üç gün üç gece ne ..... konuşabildik, ne de telefon hiçbir kimse tarafından çalmamıştır. Üç gün sonra Samsun'a vardığına dair bir telgraf aldık. Bayram gibi kapımız açıldı, telefonla tebrik edenlerin haddi hesabı yoktu. Ondan sonra çok müşkil durumda olduğu halde Atatürk sık sık bize mektup gönderirdi. Rasim Ferid Bey'e de rica etmişti, o bize bakıyordu.[492]

Atatürk [Anadolu'ya geçtikten sonra] İstanbul'da bizim ile muhabereyi Safvet Harun (tüccardan) ile bize mektup gönderirdi. Şişli'deki müze olan evde bulunduğumuz müddet zarfında da İsmet Bey (İsmet Paşa) Atatürk'ten ..... mektup ..... getirmiştir.

İstanbul'da bulunduğu müddetçe kendisine geniş bir muhit açmış ve bu suretle bütün aile hayatını tedkik etmek imkânlarını bulmuş, bu aile hayatlarını anlama bakımından hoşuna gitmediği şeylere şahit olmamıştır. Fevkalâde üzülür ve bu üzüntüleri bize izah ederek *"Evlenirsem kat'iyyen İstanbul'dan kız alamayacağım.*[493] *Bana kurtuluş çaresi ancak payitahtı değiştirmekle olacaktır"* diyordu, daha Harbiye'de iken.

Orada içyüzünü öğrendiği bir aile tesadüfen benim kapıma düştü ve ben de kimsesiz olduğu için kabul etmiştim. Atatürk bunu görünce tahammül edemedi. Beni çağırdı, *"Gel kardeşim"* dedi ve beni bir tarafa çekti. *"Aman kardeşim bu kadınla yanyana otomobilde oturmana razı değilim. Erzel bir kadındır".* Ben de kendisine *"Ben kovamam, utanırım"* dedim. Ali isminde bir adamla 50 lira vererek kovdurdu.

Mustafa Kemal bu kadını Harbiye talebesi iken tanımış, unutmamış, Reisicumhur olduğunda hatırlamıştı.

Atatürk, Akaretler'de rahatsızdı. Vahdettin her akşam bir kâse yoğurt

---

[492] *Atatürk birdenbire İstanbul'dan çekilemiyordu...* diye başlayan bölüm, bu dipnota kadar ilk kısımdan alındı.

[493] Bu kelimeden sonra, Makbule Hanım'ın *yazılmasın* dediği kaydedilmiş.

gönderir ve hatırını sordururdu.

Bizi Bursa'ya gönderdi, kendisi de Vahdettin'le Almanya'ya gitti. Bana oradan 12 kat elbise getirdi. Birçok bluzlar, birçok biçilmedik elbiseler, birçok vazolar getirdi. Kızkardeşi yerine koymuş olduğu Zübeyde'ye de yatak meselesinden önce bana getirdiği kadar hediye getirmişti.

Sultan Vahdettin ağabeyimle çok dost olmuşlardı ve ağabeyimi çok beğenmişti.

Atatürk Samsun'a gittiği zaman Anadolu'da onu öldürmek için birçok hazırlıklar yapmışlar. Birisi *"Gözünü ben oyacağım"*, diğeri *"Kulağını keseceğim"*, bir diğeri *".....*[494] *yapacağım"* diye vazifeler ayırmışlar. Fakat ağabeyimi görünce birbirlerine bakmışlar ve cesaret edememişler. Bunu Atatürk söyledi. Birini hatırlayamadım. Ağabeyim kendilerini sevdirmiş. Birkaç gün sonra bir de bakar ki bütün mektep talebelerini çatır çatır kurban keser gibi kesmişler, buna Atatürk çok .....[495] olmuş,

Atatürk Sultan Mehmed Vahideddin'in kızı Sabiha Sultan'la evlenmek istedi mi?

Atatürk, Vahdettin ile Almanya'ya birlikte gittikleri zaman çok samimi olmuşlar. Vahdettin ağabeyime iki kızı[496] olduğunu ve küçüğünü çok sevdiğini söylemiş. Vahdettin Atatürk'e karşı çok yumuşak hareket etmiş, kızı Sabiha Sultan'ı çok medhetmiş ve ihsas(?) etmiş. Atatürk de anneme *"Anne, evlenmek istesem Sabiha Sultan benim için hazırdır. Fakat ben evlâd-ı saltanattan kat'iyyen kız almam, zaten benim evlenmeye niyetim yok. Ben vatanla evleneceğim, bütün ömrümü vatanıma hasredeceğim"* diyordu. Lâtife Hanımla evlendiği zaman sözüne çok sebatkâr olan ağabeyimin nasıl oldu da evlendi buna şaştım. Fakat kendisine de bunu sormaya hakkım yoktu. Canı istedi evlendi.[497]

Zübeyde Hanım'ın Ankara'ya gidişi

Validemin en ağır hastalığı zamanında Akaretler'de idik. Ağabeyim de İnönü Harbi'ni yapmakta idi. Doktorlar *"Valideniz ölecektir, dünya gözüyle görecekseniz oraya gönderelim"* dediler. Bir-iki ay ağabeyim tehir etti, çünki çok sıkışık vaziyette idiler. *"Bir-iki ay sonra annem kardeşimle gelsin"* diye

---

[494] Kelime yazılmamış.

[495] Sondaki kelime yazılmamış, yeri boş bırakılmış. Samsun'a gidişten daha önce meydana gelmiş bir hadise olmalı.

[496] Metinde sevhen *evli* yazılmış.

[497] Buradan sonra *"Atatürk Selânik'te iken aile hayatına ait hatıralar"* arabaşlığından sonra *"Diğer maddelerde hülâsaten bildirilmiştir. Tafsilât için de vakit müsait değildir. Zaman zaman yazılabilir. Çıkmış olan eserler görülürse hem hatırlanır, hem de noksan olanlar meydana çıkar, ilâve edilir"* yazılmış ve *"Hacı'nın verdiği malûmatla çıkan kitabı okudum. İsmini hatırlayamıyorum. Birçok yanlışlar gördüm ve bıraktım"* dipnotu konmuş.

haber gönderdi.

Yola çıktık, Ankara'ya geldik.[498] Senelerce yaşadığım anneciğimi teslim ettim. Ben tekrar İstanbul'da Akaretler'deki evime döndüm. Ağabeyim ayrılacağım sırada *"Kardeşim Makbule, hatırımda iken söyleyeyim, bana sormadan sakın ha hiç yola çıkmayasın"* dedi. Ben de *"Peki ağabeyciğim"* dedim. Ayrıldık.

İki ay sonra anneme söz vermiştim ve çok özlemiştim. Annem de beni çok seviyordu. Görmek için İstanbul'dan yola çıktım. İzmit'e geldiğim zaman ağabeyimin söylediği sözleri hatırladım. Bizi İzmit'ten ileri bırakmadılar. Ankara'dan sordular. Atatürk'e haber vermişler. *"Aman"* demiş, *"Demek benim hemşirem oralarda kaldı"* demiş ve Kazım Paşa'ya hazırlanan otomobili emrimize gönderdiler. Bununla derhal annemin yanına geldim. Ankara'da beni ve annemi tebrik etti. Bu suretle ağabeyimin emirlerini dinlemediğim için yollarda hem çok müşkilât çektim, hem de harekâtı ağabeyimin iki gün tehire uğratmasına sebebiyet vermiş olduk.

Atatürk, İnönü muharebesini bitireceği sırada idi. Annemin vaziyeti ağırlaşmıştı. Neşet Ömer, *"Ölecek"* diye söyledi ve raporlar gönderdi. *"Anneni görmek istersen artık yaşayacak hâli kalmadı"* diye haber gönderdi. Ağabeyim de *"Çok sıkı vaziyetteyim. Azıcık muharebe yoluna girsin. Annemi şimdi yola çıkarıp perişan etmeyin"* demişti (İnönü harbi). Annem o sene ölmedi. Ertesi seneye kaldı. İnönü Harbi'ni bitirdi. Bu defa mâhud kocamla konuştu. *"Annemi, hemşiremi alıp buraya gelin"*. Ankara'da henüz daha zenginlik başlamamıştı. *"Evvelâ zenginliğe, servete başlayacağım, evvelâ size bir köşk yapacağım"* dedi.

Kocam:

- *"Olamaz paşam"*.
- *"Niçin olamaz?"*.
- *"Fikriye Hanım var, hemşirenizle çok uğraşır. Çirkin bir hadise olmaması için ben ailemin buraya gelmesine razı değilim"*.
- *"Yapma, ben varken kimin haddi kardeşime bir söz söylesin? O halde ben Adapazarı'na bir vesile ile geleyim, sen annemi, hemşiremi al oraya gel, orada son olarak bir kere görüşelim"* demiş. Mâhud kocam anlamış Atatürk'ün elinden kurtulamayacak, hemen acele İstanbul'a geldi.

O esnada Mustafa Bey Paşa'nın, yani ağabeyimin elinden kurtulmak için benim yanıma İstanbul'a geldi. Ben ve annemi hazırladı, yanıma iki de yoldaş koydu. Birisi er Şakir, diğeri Salih Bozok'un enistesi Ali Saib Bey.

Biz bunlarla Adapazarı'na geldik. Bizi karşıladılar. Fuat Bulca ve ailesi Seher Hanım kaçar-göçer olduğu için aşağıda kimler olduğunu bilmiyorum. Evin yukarı katına yatak hazırlanıyor, Atatürk'e ve annesine. Ben de evli olduğum için, Mustafa Bey'in gelmeyeceğini ummadıklarından rahatımız için ayrıca bir köşk hazırlanmış bana. Biz Adapazarı'na geldik. Yemek

---

[498] Makbule Hanım burada sehven *Ankara* demiş. Mustafa Kemal ile Ankara'da değil Adapazarı'nda buluşmuşlar; Zübeyde Hanım oğlu ile beraber Ankara'ya gitmiş, Makbule Hanım da İstanbul'a dönmüştü. Hatıratın ileriki kısımlarında Adapazarı ve Ankara seyahatleri ayrıntıları ile yeralmaktadır.

zamanı bizi sofraya buyur ettiler. Tabii, değişik elbise giydik. Başımızı açtık. Sofraya oturacağız. Hemen Fuat Bey'in ailesi Seher Hanım *"Sizin eviniz burası değildir. Başka evde oturacaksınız. Açılıp saçılmayın, bavulunuzu dağıtmayın"* dedi. Bu söze hiç ehemmiyet vermedim. Çünki mâhud kocam *"Anneni ağabeyine teslim edip gel, sana iki gün müsaade"* demişti. *"Söz veririm sana, şimdi beni bekle"*, bana *"İki ay sonra tekrar seni Ankara'ya götürürüm"* demişti. Kocam yanımda olmadığı için başka eve geçmeyi ..... bulmadım.

Tekrar Fuat Bey karşıma çıktı, *"Hanımefendi siz burada oturamazsınız. Buyurun kendi evinize"* [dedi]. *"Fuat Bey, ben zaten çok kalmak için gelmedim. Annemi ağabeyime teslim eder etmez hemen döneceğim"*.

Fuat çıktı, başka bir memur gönderdi:

- *"Ne dursun git evine, bu ev senin değildir. Hanım niçin acele ediyorsunuz?"*

"Asıl annemin yanında sizlerle kalmışım, hem ayrı kalacağım. Şimdi annemi ağabeyim gelmeden neden yalnız bırakayım? Bana ayıp değil mi?".

Tuttular, bir araba getirdiler. Binbir çehre ve suratla beni arabaya bindirdiler. Beni sokak sokak gezdirdiler. Birkaç eve girdik çıktık.

Ben vakit kazanmak için ev beğenmiyordum. Onlar da ev beğendirmeye çalışıyorlardı. En nihayet ben annemin yanına tekrar döndüm. Bu defa Fuat'ın karısı Seher Hanım yüksek sesle pür hiddet: *"Niye anlamıyorsun? Çık buradan"*

Dedim: *"Siz yine anlamıyorsunuz. Annem ölüm hâlinde. Sizin elinize annemi neden bırakacağım?"*

Seher gitti, kocası çıktı: *"Niçin bizi üzüyorsun, niye söz dinlemiyorsun? Biz dediğimizi sana yaptıracağız"*

- *"Siz dediğinizi bana yaptıramazsınız"*

Bununla da bitmedi benim yanımda götürdüğüm, Salih Bey'in eniştesini memur etmişler. Efendi efendi geldi: *"Hanımefendi vaziyet böyle. Her ne kadar kalırsan evinizin ayrı olmasını düşünmüşler"*

- *"Onlar benim bu evde kalmama razı olmazlarsa ben de annemi onlara bırakmaya razı olmam. Üzerinde binlerce lira bulunan annemi böyle şirret insanlara bırakamam"*

Efendi efendi gelip gitti. Vaziyeti söylemiş. Bir de ne bakarsın, biz yukarı katta, bu efendiler aşağı katta.

Fuat Bey merdiven başına dikilmiş:

- *"Niye dinlemiyorsun, niye dediğimizi yapmıyorsun? Niye bizi üzüyorsun?"*.

Ben de çıktım merdiven başına:

"Efendiler hiç işiniz kalmadı mı, en mühim işiniz bu mudur?".

En nihayet Atatürk'ün gelmesi yaklaştı. Hemen kapıya bir araba getirdiler, *"Buyurun Atatürk'ü karşılayın"* dediler. *"Annemin gidemeyeceği bir yola ben niye gideyim?"* dedim. *"Efendim, tabii istikbal etmeniz için gitmeniz lâzımdır"* dediler ve beni sersem ettiler. Nihayet arabalarına binmeye mecbur oldum. İstasyon binasına gittik (Adapazarı). Onlar evden çıkardık diye sevinmeye başladılar, ben bunu sezdim. Derhal tekrar geriye döndüm ve annemin yanından ayrılmadım. Yanımızda Emine Hanım halam da vardı. En nihayeti balkona sıralandık, oturuyoruz. Atatürk'ün treni geldi. Trenden eve kadar halılar döşenmişti. Ben de balkondan sarkıldım. Atatürk aşağıdan beni gördü, ağzını açtı, çok büyük sevimli çehre gösterdi, durdu ve gözünü bir-iki saniye bizim üzerimizden kaldırmadı. Daha kimler var diye onları aradı.

Atatürk'ün bir âdeti vardır. Muharebeye gitse, terfian gitse ve kaçmak(?) suretiyle gitse hiçbir vakit beni aşağıya indirmezdi, oda kapısına kadar geçirtirdi. Âdetimiz buydu. Atatürk evvelâ ..... havadis almış. Bu adamların yaptığı maskaralıkları dinlemiş.

Derhal âdeti mucibince hemen yukarı çıkarak balkona geldi. Çılgınca bir sevinç içinde evvelâ anneme sarıldı. Sonra halama, sonra bana sarıldı. Sarılmak âdeti olmayan Atatürk'ün o gün sarıldığını gördüm. *"Haydi içeri gidelim"* dedi. İçeriye girdik. Annem, ağabeyim, ben, halam.

Annemin hatırını sordu, halamın hatırını sordu, benim hatırımı sordu, Mustafa Bey'in hatırını sordu ve niçin gelmediğini sordu: *"Nasıldır, iyi midir?"*. Kocam da bana öğretmişti; *"Mersin'de çok büyük alacağı vardı, onu kaybetmemesi için beni buraya gönderdi, kendisi de Mersin'e gitti"* diye cevap verdim.

Tekrar anneme döndü, *"Anneciğim yollarda zahmet çektiniz mi?"*. Annemi bıraktı, bana döndü. *"Kardeşim, nasıl Mustafa Bey iyi midir?"*. *"Teşekkür ederim, çok iyidir. Dediğim gibi alacağı ..... idi. Bunu kaybetmemek için Mersin'e gitti"*. Bu defa tekrar halama sordu. *"Halacığım, Selânik'i nasıl bıraktın? Ne haldedir?"*. Halamı bitirdi, tekrar bana döndü. Üçüncü olarak tekrar sordu ağabeyim.

Söylediğim gibi, biz bunları konuşurken Fuat Bulca karşımızda divan duruyordu. Fuat Bey'in yüzüne baktı, *"Artık siz inin aşağıya, bana adamlar gönderin, hemşireme oda hazırlayacağım"* dedi. Fuat Bey selâm vererek odadan çıktı. Ağabeyim ayağa kalktı, *"Kardeşim, bu konuştuğumuz odayı sana yemek odası yapacağım, kabul eder misin kardeşim? Bitişik odayı yatak odası yapacağım. Halamla bir odada yatabilir misin kardeşim?"*

"Tabii çok kalacak değiliz, yatarım" dedim.

- *"Ben annemle karşı karşıya iki odada yatalım"* dedi.

Bunlar oldu, yukarı katın kapısını ayrı ..... Bunları da ayırdı. *"Ne kadar misafir istersen yemeğe tutabilirsin"* dedi. Gürül gürül ben de misafir çekerken Atatürk bundan önce gelen beylere *"Siz artık gidin. Hemşiremi Mustafa Bey bırakmamış, bu iki-üç gün içinde kardeşimle görüşeceğim"*.

Şimdi bunlara Atatürk böylece yol gösterdi. Bu kere bana iltica ettiler. Yani rica ettiler, *"Aman hanımefendiciğim, Paşa bize gitmemiz için emir verdi. Biz gidiyoruz, fakat bizim de sizden büyük ricamız var. Ne olur Paşa'ya söyle, bizi göndermesin. Çok şeyler olacak hep beraber seyredelim"*.

Ben de akıllı, Atatürk'e rica ettim: *"Ağabeyciğim ..... gelen aileleri gerek Fuat Bey'in ailesi Seher Hanım, gerekse Salih Bey'in ailesini emir verir misiniz, gitmemeleri için? Size ben çok rica ederim. Bunlar gitmesinler"*

"Peki kardeşim, arzunuzu yerine getiririm" dedi.

Atatürk Adapazarı'ndadır diye fevkalâde müsamereler, oyunlar yapılıyor. Fevkalâde eğlenceler tertip edilmişti. Annemin de elinde ....., ölüm hâlinde, şimdi biz alışık olduğumuz için inşallah birşey olmaz diyorduk. İsmail Hakkı Bey de (muhafız komutanı) ayı oynayacakmış. Annemi bir otomobile bindirdik gittik. Ayı seyrine gittik. Güzel güzel eğlendik, fakat annem inlemekte.

Üç günü doldurduk. Kocamın hatırı için, senelerden beri ayrılamadığım anneciğimi bıraktım. Artık Atatürk gücendi, gücenmedi, sormadan İstanbul'a dönüyorum. Kendi hizmetçim Ayşe'yi anneme bıraktım. Ağabeyim çok memnun bir halde bırakacaklardı.

Annem ağabeyimle karşı karşıya yatarken annem ıztıraptan çok ağlardı.

Ağabeyim bunu duyardı. *"Kardeşim gel buraya annem niçin ağlıyor?"*. Ağabeyime *"Bilmem ki acaba ölüm korkusu mudur? Doktorlar sinir diyor, ben ölüm korkusu"* derdim. *"Seninki daha doğrudur. Annem haklı değil mi?"* derdi. Atatürk utanır da pek müteessir olurdu. Kalkar, annemin odasına geçerdi ve sorardı, *"Niçin ağlarsın?"*. *"Evlâtcığım, sen Şakir'i işe koymadın da onun için ağlarım"*. Ağabeyim hemen yaveri çağırıp *"Annemin Şakir'i iş bulmadığı için müteessir, hemen bir işe koyun"* derdi.

Kalbi çürüyen annem tekrar figana başlıyor.[499] Tekrar ağabeyim odasına gelir, *"Niçin ağlarsın, nedir .....?"* derdi. *"Acaba niçin ağlarsın?"*. *"Evlâdım, Kâmil Bey'i işe koymadın, filânın dilediğini yapmadın onun için ağlarım. Benim birşeyim yok üzülme"* derdi. Ağabeyim tekrar yaveri çağırır, *"Annem ağlıyor. Bütün dostları işte değilmiş, bunlara çabucak iş bulunacak"* derdi. Velhâsıl günümüz tamam oldu. Düşünün, senelerce annesinden ayrılmayan kız evlâdı, ben bir vapur, annem bir kaptan, istediği gibi beni kullandı, zaman geldi evimi bozdum, gün geldi evlâdımı attım. Eloğlunun dediğini yapmayacağım, annemin dediğini yapacağım iddiasında bulunurken bugün annemi ölüm hâlinde bırakarak içimdeki büyük yangınla İstanbul'a .....mek üzere trene bindim. Bir müddet [sonra] tren hareket etti. Hudutta memurlar gelip veda ettiler. Birdenbire şaşırdım:

"Niçin ayrılıyorsunuz, neden ayrılıyorsunuz?".

"Efendim burası Türk hududu, sonraki işgal hududu"

O günkü ateşime bir de bu ateş girdi. Bu acıyı tarif edemem. Ben demek annemi bıraktım. Düşman içine gidiyorum.

Yığınlarla yolluk yapmışlar. Atatürk'e gelen hediyeleri vermişler. Gelir gelmez mâhud kocamla karşılaştım (Akaretler'de). Bugün gibi, hiç unutmam. *"Mustafa Beyciğim, beni canım ciğerim annemden ayırdığınıza sebep ne idi? Seni Allah en sevgili insandan ayrı düşürsün"* dedim.

"Sizden başkasını sevmiyorum" dedi. Utanmadan da karşımda bir şarkı söyledi. *"Çektim yüzünün örtüsünü aya düşürdüm, Ömrümde felek bir gececik..."*.[500] Bu şarkıyı baştan nihayete kadar söyledi. Ben de acı bir la dinledim. İçimdeki acılara bu şarkıdan hisse çıkararak üzüldüm. O acı hâlâ içimdedir.

Atatürk İzmir'i almak için taarruza karar verdikten sonra geç vakit annemin odasına veda için elini öpmeye geliyor. *"Anneciğim! Şeyh Sünusi bana çay daveti veriyor, müsaade eder misin gideyim?"* diyor. Annem de *"Tabii evlâdım gideceksin, âfiyetle git"* diyor. Atatürk birkaç saat yanında oturduktan sonra elini öpüyor ve ayrılıyor.

Annemin odası Atatürk'ün odasının karşısında idi. Sabah olunca Atatürk'ün oda kapısının açılmadığını görüyor, *"Bak"* diyor *"Paşa beni aldattı. Ya, bu muharebeye gitti. Çağırın Ankara Kumandanı'nı"* diyor. Fuat Bulca geliyor. *"Paşa benden çaya gitmek üzere müsaade aldı, beni*

---

[499] Parantez içerisinde *"Hanımefendi ağlıyor"* yazılmış.

[500] Bimen Şen'in *"Sahilde bu şeb yâr ile bir zevkini sürdüm / Ömrümde felek bir gece mehtâbını gördüm / Çektim yüzünün örtüsünü âbe düşürdüm / Ömrümde felek bir gece mehtâbını gördüm"* güfteli Hicaz şarkısını kastediyor.

aldattı. Bugün onun oda kapısının açılmadığını gördüm, muharebeye gittiğini anladım. Yazın kendisine bir mektup, düşmanı mağlup etmeden ve İzmir'i almadan geriye dönmesin, hakkımı helâl etmem. Oğluma böylece yazın". Bu Atatürk'e yazıldı. Buna Atatürk çok mütehassis olmuş.

Atatürk, silâh attırmayı çok severdi, hattâ bana bir akşamüstü *"Silâh atabilir misin?"* dedi. *"Atarım"* dedim. Oradaki nöbetçinin tabancasını aldı, önüme koydu. Birkaç fişeği attırdı. Oradaki beyler çekindiler, *"Atma"* dediler. Kaza olur diye korkuyorlardı. Atatürk daha fazla bağırarak *"At!"* dedi. Mecbur oldum Atatürk'ü dinlemeye, elim de esasen alışıktı, son fişeğe kadar attım. Çok haz duydular. Ben de bir hatâ yapmadığım için memnunen yerime oturdum.

Atatürk millî musikimize karşı fazla alâka gösterirdi. Atatürk'ün en fazla sevdiği parçalar Hâfız Yaşar'ın makalesinde gösterilmiştir. Tamamını şimdi hatırlayamadığım şu şarkıyı da Atatürk çok sever ve çok söylerdi:

Manastır'ın ortasında var bir havuz
Canım havuz, kuzum havuz
Dimetoka kızları hepsi de yavuz
Ben yanar oynarım, ben çalar oynarım

Çok defa beraberce oturduğumuz zaman yahut beni sofraya çağırttırır, benim haberim olmadan *"Hemşirem ezan istiyor, Kur'an istiyor, mevlid istiyor"* der ve okuturdu ve çok mütehassis olur, ekseriya bunları ağlayarak dinlerdi.

Bir gece *"Dokuz kişi ile geliyorum"* diye bize haber göndermişti. Biz yatıyorduk. Kalktık, bekledik. Hemen de geldiler. Bütün hocaları da topladılar, ânî olarak mevlid okuttu.

Kur'an okunurken, mevlid okunurken ağlardı. Gözyaşlarına mendil yetiştirilemezdi.

Sultan Hamid'i sürgüne göndermişti. Sürgünden kurtulup Selânik'e geldiği zaman Hâfız Yaşar'ın makalesinde yazdığı şarkıları çok okurdu. Sesi de güzeldi.

Atatürk mektep hayatından itibaren hergün, muharebede bile yıkanır ve çamaşır değiştirirdi. Hergün tıraş olurdu. Çok konuşmazdı, kendini soğuktan korurdu. Bir gün boyunbağını sararken aynaya bakıyordu. Bizi büyüten dayım Hüseyin, *"Paşam bu ne hal, şimdiden bu kadar sarınıyorsun"* diye lâtife etti. Atatürk de *"Dayıcığım sizin gibi yatakta ömrümü geçirmek istemiyorum"* diye cevap verdi.

Bazen sofrasında bulunduğum zaman uykusuzluğa dayanamazdım.

"Hemşirem mevlid ister, hemşirem Kur'an ister". Bunları okutturur, gözyaşlarıyla dinlerdi.

Bazen de Hazreti Peygamber'i anar, gözyaşları dökerdi. Bana Hendek Muharebesi'nden bahseder, Hazreti Peygamber'in .....dan anlatır, yaralanmasını söyler ve ağlardı.

Sofrada böyle gözyaşlarını görenler bana *"Hanımefendi, Atatürk çok ağlıyor, sustursan"* derlerdi. Ben de beni terslemesinden korkardım, yavaş sesle *"Ağabeyciğim biz ihtiyar olduk, çok ağlamaya tahammülümüz yoktur, yeter, ağlama"* derdim. O da, *"Bırak ağlayayım, bırak ağlayayım, birşey olmaz"* derdi. Bu ağlama sofra halkını da tahammülsüz bir hale getirir, onlar da hıçkıra hıçkıra ağlarlardı.

Her akşam için sofra mutlaka .....li olurdu ve işrette bulunurdu. Sofrada bulunanlar içinde uyuklayanları görürse *"Haydin dans edin, haydin yiyin, haydin için, haydin eğlenin"* der, uykularının açılmalarına çalışırdı.

Atatürk güreşi çok severdi. Geceleri yemek arasında ve arasıra askerleri toplar, bunları güreştirir ve seyrederek zevklenirdi.

Bazen bir yerde yemek yerken çatal kaşıkla yemek yemeyen ve sıkılanlara karşı *"Elinizle yiyiniz, alıştığınız gibi yiyiniz, haklısınız"* der ve müsamaha gösterirdi. Fakat Atatürk daima çatal kaşık ile ve hazırlanmış sofrada yemek yerdi.

Hazreti Muhammed'in hayatını okur ve ağlardı. Hendek Muharebesi'nden uzun uzadıya bana bahsederdi. Hazreti Peygamber'in ..... ağlayarak anlatırdı.

Atatürk kolonyadan başka koku kullanmazdı. *"Erkekler ağır koku sürmezler, çok ayıptır"* derdi ve en iyi, ağır kokuları .....lara ikram ederdi.

Çankaya hatıraları

Ağabeyime *"Annemin sofrasını koyarak sana bir iftar daveti yapacağım"* dedim. *"Hazırım"* dedi ve sevindi. Fakat *"Perşembe akşamı, yani Cuma gecesi olsun"* dedi.

Perşembe günü telefon açıldı, Başyaver Celâl Bey telefonla *"Hanımefendi, davetli olduğumuzu unuttunuz mu? Bu akşam Atatürk size davetli olduğunu unutmadı"*. Derhal cevap verdim. En uzun elbisemi hazırladım ve *"Evce de hazırlık yapıyoruz"* dedim.

Atatürk o gün oruç tuttu ve akşama işini bitiriyor. Toptan evvel benim

sokak kapısına geldi ve ayakta ezan topunu dikkatle bekledi (Camlı Köşk'ün). Biz de içeride ayaküstü onu beklemiştik. O gün 25 hanım, 25 de bey davet etmiştim. Top patladı. Atatürk kapıdan içeri girdi beni salonda gördü. Tebessümlerle, zevkle *"Annem karşıma geldi zannettim"* dedi ve *"Nasıl oturacağız kardeşim?"* dedi. Misafirler karşılarında tazimle duruyor ve yer .....dı. *"Ağabeyciğim sen ve ben birer ev sahibiyiz. Eğer münasipse sofranın iki başına birimiz bir başa ..... bir başa geçelim. Misafirlerimizi aramıza alalım"* dedim. *"Pek münasip düşündünüz"* dedi. Derhal sofraya oturduk.

Ağabeyim *"Kardeşim, orucumuzu ne ile açalım?"* diye sordu. Onun üzerine şerbetlerimizi elimize aldık ve ..... etmekle yemeğe başladık. Sonra misafirlere ikrama başladık. Yemek bittikten sonra misafirlerimiz istirahatlerine çekildiler. Sonra, ikinci defa oruç tutmamış olan beyler sofrayı işgal ettiler. İkinci 25 kişilik yemek yenirken yukarı kattaki ..... odasına toplandılar.

Yemek yerlerken ..... başladı. Atatürk *"Durun"* dedi. *"Şimdi kardeşim bir nutuk söyleyecek"* dedi. *"Ne söyleyeyim?"* dedim. O gün Celâl Bayar da soframızda misafirlerimizdendi. *"Buyur kardeşim ayağa kalk, sana bir emrim var. Demir hakkında söyle bakalım"* dedi.

Biz M sofada, Refik Saydam, bütün misafir hanımefendiler, oradan da içeri girilir. Odada da ayrıca bir sofa vardır. Orada da -aynalı odada- arzu edenler yemek yiyorlardı. İşte bu esnada kimi istirahat ediyor gibi namaz kılıyordu. Ben de M sofada Atatürk'ün emrini bekliyordum. Soracağı şeyin ne olduğunu bilmiyordum. İçin için tebessümleriyle demir hakkında benden izahat istedi.

Kendisine içimde bir ukde ile kendisine baktım.

"Sorduğunuz şey memlekete çok lâzım olan şeydir. Kapıyı tutarken demirdir, kapıyı kilitleyen demirdir. Demiri düzeltmek için çok uzatmak lâzımdır. Giydiğimiz nalinin çivisi dahi demirdir. Yeni sistem harplerimizin bütün kuvveti, tayyareler demirdir. Denizin dibinde düşmanı takip ettiğimiz tahtelbahirler demirdir. Bütün dünya yüzünde her kuvvetli şeyin yanında demir lâzımdır. Demirsiz hiçbir adım atılamaz. Demir budur, Atatürk" dedim.

Çok mütehassis olan Mustafa Kemal mendili çıkararak yüzüne götürdü. Bilmem ki ağlamış mıydı? *"Ne güzel konuştunuz"* dedi. *"Gördün mü Celâl Bayar, kardeşim ne güzel konuştu. Dünyada hiçbir şey demirsiz olamaz"* Celâl Bayar'ın ihtimal hatırındadır.

O akşam beyefendiler sofrada iken geç vakit Müfid Bey'in hanımı geldi. Atatürk biraz işrete başlamıştı. Âfet Hanım'a ricada bulundum. Müfid Bey'in hanımını da sofraya alalım, kendisinden müsaade alalım dedim. Yarım saat aradan geçtiği halde Âfet Hanım bu işe hiç ehemmiyet vermedi. Baktım iş olmayacak, ben ev sahibiyim misafiri bıraksam olmaz, ...i bıraksam olmaz. Atatürk'e sordum. *"Paşam bir misafirim geldi. Müfit Bey'in ailesidir"* dedim. Hemen ayağa kalktı, kendi koltuğunu verdi. Hanımı kendi sandalyesine oturttu. Kendisi sola geçti, beni de sağa aldı.

Âfet Hanım bunu kaldıramadı, [.....][501]. Ne kadar tarihçiler varsa ağabeyimin sofrasına toplandılar. Ne kadar ricaları varsa orada istedi Âfet. Ağabeyim de bunun teşebbüs olduğunu anladı ve *"Ne istiyorsun Âfet?*

---

[501] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

Arkadaşlarınıza vazifeler vermemi mi istiyorsunuz? Peki söyleyiniz, gelsinler" dedi. Hemen bunlar sofraya geldiler. Atatürk yanına hanımlardan birisini çağırdı. Kulak kulağa konuştular ve bununla muhabbeti kurdu. Buna Âfet Hanım kızdı, burun şişirdi. Buna ağabeyim çok hiddetlendi. *"Beyefendiler, artık saat dörttür, size müsaade ediyorum gidin rahatınıza"* dedi. Misafirler gittikten sonra Âfet'in başına yapıştı. *"Anlat bakalım, ne hakla beni kıskandın? Neden beni kıskandın, sen kim oluyorsun bu hanımlardan beni kıskanmaya, bunu söyler misin, bundaki salâhiyetin nedir? Yemek salonuna kaldın, misafir salonumuza geldin.* ..... odada ..... hâle geldi ki, Atatürk artık bunu affetmeyecek bir hâle geldi. Gecenin dördünden sabahın sekizine kadar *"Söyle ne duruyorsun, beni neden kıskandın, salâhiyeti sana kim verdi?"* dedi.

Kız cevapsız bir halde çeşme gibi gözyaşlarını akıttı. Atatürk'ün merhametini bu gözyaşları celp edemedi. Evimde bu tatsızlığın önüne geçmeye çalıştım. Tatlı sözler söyledim fakat çaresiz oldu. Saat onu buldu. Âfet Hanım da ağlıyordu. Nihayet Atatürk yatmaya gitti. [.....].[502]

[.....].[503] Sabahtan sabaha âdetimdir. Atatürk gazete okurken, kahve içiyorken, hatır sormak için odasına girerdim. O gün de girdim. Atatürk'e haber geldi. *"Çok hasta oldu, ne mektebe gidebilir, ne kalkabilir"*. Yani kalkacak halde değil. 40 derece hararet meğerse .... Anneannenin sözünü kese kese lâstik torbası .... ve harareti yükselttiğini Fatma ..... hizmetçiden Atatürk öğrenmiş. Bir tekdir cevapları gönderdi. *"Ne demek, kalkamayacak mı, gidemeyecek mi?"* diye haber gönderdi.

Bir müddet sonra Âfet Hanım gitmiş, hazırlanmış olduğu halde içeriye girdi. *"Ben gidiyorum efendim"* dedi. Atatürk mânidar mânidar Âfet'e baktı, *"Çok şey, yarım saat evvel 40 derece hararette, 15 dakika sonra mektebe gidiyorsunuz"* dedi. Âfet gitti, Atatürk elini şakağına koydu, dakikalarca bu sözü tekrarladı durdu.

Osmanlı tarihinde saraya dini ayrı insanların girdiğini tarihlerde okur ve üzülürdük. Hattâ, Atatürk bile bana anlatırdı:

-"Bak kardeşim, padişah saltanat ile kendi evlâdını öldürmüş...".

Atatürk'e cevap veriyordum, *"Ağabeyciğim bunlar, bu entrikalar dini ayrı insanlar saraya girdiği için olmuştur"* derdim. Atatürk de başını sallayarak *"Çok doğrudur"* derdi.

[.....].[504] Rumları sevmeyen, *"Türk sıfatı Rum şivesine girmiştir"* diye esef eden, nefret eden adam, *"Payitahtı mutlaka değiştireceğim, bu Rum şivesinden milleti kurtaracağım"* diyen adam [.....].[505]

Bir gün Çankaya'da, Camlıköşkümde .....den yaşıyorum. Atatürk'ün yolcu olacağını duydum. Derhal otomobile binerek kendi köşküne geçtim. Atatürk beni çok şen bir çehre ile yukarı salona kabul etti. Yemek yedik, görüşüldü.

- "Artık kardeşim benim elimi buradan öp, zahmet olmasın sana, istasyona da gelme. Aşağı da inme, elimi buradan öp ben memnunum".

---

[502] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[503] Buradaki bir bölüm metinden çıkartıldı.

[504] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[505] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

"Hiç olur mu ağabeyim sizi geçirmeden. Hiç olmazsa evin kapısına kadar inivereyim", dedim. *"Hayır, kardeşim yorulursun"* dedi. Meğerse, Atatürk anneanneye gidip veda edecekmiş. Bunu yapmak için benden utanıyormuş. Kendi bir merdivenden inerken ben de diğer merdivenden indim. Bir de baktım ki, [.....].[506]

[.....].[507]

*

Adapazarı hadisesinden bu tarihe kadar Fuat Bey ile artık dostluk etmedim.

Fakat kendisine gelince, Atatürk'ün o zamanda yazmış olduğu kendi nutuklarını Almanya'ya satmasını emir buyurmuş. *"Kazancını şimdilik Tayyare Cemiyeti alsın, ben öldükten sonra vârisim alacak"* demiş. Benim bundan haberim yoktu. Almanya'dan bir gün bir mektup geldi. Hasan Rıza'ya vermiş, kâtib-i umumî.

O mektubu bize gösterdiler. Mektubun meâli: Atatürk'ün vefatı dolayısıyla mevcut olan 5 bin lirayı kime vereceksek verelim. Bu mektubu nasılsa gösterdiler. Hep birlik bu meseleyi biliyorlar gerek banka ve gerekse Tayyare Cemiyeti erkânı. O halde madem ki ben yegâne mirasçısı idim, bu beş bin lira benim hissem idi. Tabii, nereye ..... edecektim. Celâl Bayar Bey'e Fuat Bulca Bey'e, Muammer Eriş'e, Hasan Rıza Bey'e sordum. Her biri birer yemin etti. *"Bizim böyle birşeyden haberimiz yok"* dediler.

"Madem ki bunlar işin içinde, haberleri yok, dur bakalım işin içinden ne çıkacak?" dedik. Kısa bir müddet sükût ettim. Bir gün geldi, Fuat Bey'e vazifeden el çektirdiler. Bundan sonra Fuat Bey bana gelerek *"Efendim, Almanya'dan gelen beş bin lira sizindir. Gidin alın"*.

Evvelce yemin ederek inkâr etmiş, sonra gelip hakikati gizlice söylemesi çok mânidardır.

Her kime sorduysam kat'i cevap alamadım. Yalnız fırkadan dediler ki, bu para Atatürk sağ iken satılmış olduğuna,[508] *"Para Atatürk'ün zamanında toplandığı için müşterek hakkınız olamaz"* dediler ve vermediler. Bu iş böylece kaldı.

..... benden gizli kocam almış ise haberim yok. Fuat Bey'den gördüğüm dostluk bu oldu. Fakat maalesef o da elime geçmedi.

[.....].[509]

Atatürk ölmeden bir müddet evvel kocamla aramızı sordu. Hasan Rıza'ya emretmiş: *"Yüz bin lira getir, hemşireme vereceğim"*. Hakikaten Hasan Rıza yüz bin lira almış fakat kime verdiği anlaşılamamıştır. Bize de vermedi. O sırada sıkı bir tedbir aldılar. Atatürk'ün bulunduğu oda kilit altına alındı. Beni de içeriye koymadılar. Neşet Ömer'i de elde etmişler. Zaten, Atatürk'ün

---

[506] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[507] Buradaki uzun bir bölüm metinden çıkartıldı.

[508] *"Kitapların* -yani Nutuk'un- *satışı Atatürk'ün sağlığında olduğu için"* demek istiyor.

[509] Buradaki uzun bir bölüm metinden çıkartıldı.

bir âdeti vardı, yaptığı iyiliği sormazdı. Fakat kendisi çok sevinirdi kalben. Fakat iyilik yaptığı insana birşey söylemezdi. Bir hediye verse teşekkür de kabul etmezdi. Teşekkür kabul etmeyen kardeşimin yüz bin lirası böylece arada gitti ve paranın ne olduğu anlaşılamamıştır.

Refik Saydam, mektep arkadaşlarından Doktor Asım ..... ailesi Leman ile bu yüz bin lirayı sordular. Yüz bin liradan haberim olmadığını söyledim ve bunu kolayca ispat ettim. Bu yüzden kardeşimin de yüzüne hasret oldum. Ağabeyim soracak diye beni yanına sokmadılar.

[.....].[510]

Bir gün Ankara'da duş alırken musluk kırıldı. Kendi köşkümde, Camlıköşk'te. Kalkmak isterken kolumu yardı. İki parmak derine bir yara açtı. Hiç kimseye haber vermedim, doğru hastahaneye gittim. Nümune Hastahanesi'ne. Doktorlar diktiler ve evime döndüm. Maaşallah [.....][511] ile birlik olarak *Hemşiren yalancıdır, ne kolu yırtıldı, ne de musluk kırıldı"* derler. Bu hal Atatürk'ün çok gücüne gider. *"Bana yalan nasıl söyler?"* diyerek canı sıkılmış. Bunun ne kadar doğru olup olmadığını anlamak için hemen otomobile binerek çekti Camlıköşk'e. Doğruca banyo odasına giriyor. Hizmetçileri çağırarak *"Neresi kırıldı? Hemşiremin kolu nasıl yırtıldı?"* der. Hem soruyor, hem de eliyle yoklama ediyor. Hizmetçilerle tahkikat yapıyor. Ev büyük olduğu için haber verdiler. *"Atatürk banyodadır"* dediler. Koşarak gittim. *"Hayrola ağabeyciğim, banyoya niçin geldiniz?"*. dedim. *"Sizin kolunuzu kesen çeşmeyi gözümle görmek istedim, onun için geldim"*, dedi. *"Hakikaten kardeşim bu çeşmenin kırığı sizin kolunuzu çok fena halde kesebilir ve kestiğine de ben de inandım. Geçmiş olsun kardeşim. Gel şimdi konuşalım seninle"*.

Beş-on dakika misafirim oldu, konuştuk. Hatırımı hoş etti. Hem meselenin doğru olduğunu anladı, gülerek çekilip gitti.

*

[.....].[512]

İşte böyle birçok entrikalar çeviriliyor. İki kardeşin arasını açarak müstakil bir saltanat sürmeye çalışıyorlardı. Bu işte yalnız değillerdi. Hasan Rıza da vardı. Bu gibi entrikalar Atatürk'ü çok üzüyor ve onun için bu insanlara için için nefret ediyordu. Bereket versin ki Atatürk pek çok ana ve kardeş kıymeti bilen bir zâttı. Zaten böyle olmasa idi ve hattâ korumak için ciğerlerini kurutmazdı. Son nefesine kadar vatan için çalışmazdı.

Bidayetlerde [.....][513] Âfet, Nebile, Rukiye, Zehra ,bunlar mektepten gelecek. *"Hemşireme selâm söyleyin, kabul eder mi benim kızlarımı? Mektepten gelecekler. Nenelerini, annelerini görmek üzere kabul eder mi?"*

---

[510] Buradaki uzun bir bölüm metinden çıkartıldı.

[511] Buradaki bir bölüm metinden çıkartıldı.

[512] Buradaki uzun bir bölüm metinden çıkartıldı.

[513] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[derdi].

Bunları kabul eder, Atatürk'ün hatırı için çok hoş muamele ile gönüllerini alırdım.

"Dur kendime yer edeyim, / Bak sana neler edeyim" meşhur kelâmdır. Sonra ayaklarını içeri sokunca bana yatacak yer bile vermek istemediler. [.....][514]

Bir gün ikindiden sonra Atatürk'e hatır sormaya gittim. Onun tarafına. Kendisi öğle yemeğine geç kalmış, *"Kardeşim yemek yedin mi? Bana geleni size vereyim"* dedi.

- *"Vallahi ağabeyciğim yemedim fakat karnım tok, istemiyorum".*

"Hayır kardeşim, benim çorbamı sen ye, bana başka getirirler".

Kendi yemeklerini bana verdi kendisi başka yemek bekledi. Dağıldık. Akşam yemek masasına davet ediliyorum. Arap Nesip Efendi geliyor, hepimize haber veriyor: *"Atatürk yemekte bekler, buyurun efendim".*

Yüksek(?) elbiselerle giyinip gitmeye hazırlanıyoruz... [.....].[515]

Her akşam "[.....][516] *Sabiha'yı da al sofraya"* derdi. [.....][517] kızı kaydırsın diye yalanı çoktu. Hiç böyle bir emir almış gibi gözükmeyerek Sabiha'ya *"Sofraya gidiyorum. Sen yorulma, ben Paşa'ya derim, ki Sabiha hastadır. Ben paşanın gönlünü alırım".*

Bir gün, üç gün, beş gün, on gün, bu yalanları yürütüyor. Atatürk her gece böyle soruyor, *"Hasta, gelemez"* diye cevap alıyordu. Atatürk'ün bu çocukluklara fevkalâde canı sıkılıyor. Bir gün emir verdi. *"Şu Sabiha'yı artık görmesin gözüm, eşyalarını verin, gitsin"* diyor. [.....][518] *"İşi bitirdim"* diye sevinçle Sabiha'nın yanına gelerek *"Atatürk seni istemiyor, çıkma karşısına, sana fena halde muamele edecek. Eşya topla gideceksin. Emir böyledir".* Sabiha eşyalarıyla beraber hemen atılıyor. Trene beş-on dakika varmış. Kız da diyor ki, *"Ben gidiyorum ama benim acaba kabahatim nedir? Ben şimdi bu yolculuktan vazgeçerek tekrar köşke gideyim. Atatürk'e kabahatimi sorayım".*

Bir cesaret gelir kıza, hemen eşyasını alarak geriye gelip Atatürk'ün karşısına çıkar:

-"Atatürkçüğüm, beni evden attırdınız, istasyona kadar gittim. Fakat kabahatimi bilmiyorum. Bilerek gitmek isterim, bunu bileyim".

"Sen sofraya gelmiyorsun benim çocuk patırtısına ihtiyacım var, sen de sofraya gelmiyorsun. Onun için sana kızgınım".

O zaman Sabiha, [.....][519] böyle kurnaz kurnaz *"Senin hasta olduğunu söyleyeceğim, gelme"* dediklerini anlatıyor. Ondan sonra Sabiha tayyareci oluyor, göklerde uçuyor. Birçok merasimlerine gidiyoruz. Gökyüzünde akrobatlar[520] yapıyor.

---

[514] Buradaki bir bölüm metinden çıkartıldı.

[515] Buradaki uzun bir bölüm metinden çıkartıldı.

[516] Buradaki bir kelime metinden çıkartıldı.

[517] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[518] Buradaki bazı kelimeler metinden çıkartıldı.

[519] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[520] *akrobasi* demek istiyor.

[.....][521]'a ne muamele yapıldığı haberini öğrenemedim. Sabiha fevkalâde muvaffak oldu ve *Gökçen* nâmını aldı.

Bir gün, Atatürk bana rica etti:

- *"Kardeşim sizin nâmınıza davet-i mahsus hazırlatıyorum. Birçok zevat davet edilecektir. Kabul ediyor musunuz bu daveti vermeye?".*

"Emredersiniz paşacığım, başüstüne, Sabiha Gökçen bu daveti haketmiştir. Ben de anne sıfatı takınır, bu şerefli güne ün yapmış olurum" dedim.

Trenler(?) hazırlandı, Fahrettin Paşa ve daha birçok ileri gelen zevat bu davete iştirak ettiler. Fakat, Hasan Rıza Bey zannediyor ki bu davetin benim tarafımdan yapıldığını bilmiyorum. Hep birlikte olarak plânlarını kuvvetlice hazırlamışlar. Karpuz satan Hasan Rıza'nın adamlarıyla Köse Rıza vekilharç, tren-i mahsusta Fahrettin Paşa'nın karşısına geçti oturdu. Sanki daveti bu yapıyormuş gibi davrandı. Çünki buna [.....][522] emriyle talimat ve emir vermişler. Atatürk de davetin benim olduğunu söylemişti. Fakat ben bir kızkardeş olduğum için trene gitsem, trende olsam yine kızkardeşiyim. Bugüne kadar ve hayatımın sonuna kadar yine bu şan ve şerefi taşıyacak kızkardeşiyim. Yegâne vârisiyim, benden başka da kimse vârisi yoktur. Ne kadar malını hükümete ve millete bağışlamış ve bu hususta neler yapmışsa evvelâ benimle istişare edildikten ve muvafakatimi aldıktan sonra yapmıştır.

İstişare ettiğimiz günün gecesi yemeğe davet etti. Bu davete bütün vekilleri, birçok profesörleri ve birçok paşaları da sofrada bulundurdu.

Onlara karşı dedi ki: *"Hemşirem millete malımı vermekliğimi memnuniyetle kabul ediyor ve bu ..... tapusunu ver kurtul"* dedi. Büyükler de dediler ki, *"Versen de Paşam yine sağlam olamaz, bir gün olur hemşiren bu malı bizim elimizden alır".*

"Peki ne yapalım, bir fikir verin. Ne yapmak lâzımsa yapalım"

"Efendim, bir kanun çıkarmalısın Paşam"

"Pekalâ, toplanın bir kanun çıkarın, kabul ettim".

Bunun üzerine kanun çıkmıştır.

Fakat böyle olmakla beraber benim için yarım milyon mal bırakmıştı. Ölüm döşeğinde yattığı müddette etrafımız Hasan Rıza, Şükrü Kaya, Bursa Valisi Şefik geride kalan ve bana intikali icap eden mallardan bazılarını benden kaçırmak için bir plân tertip ederek yeniden bir liste tanzim edip tekrar Atatürk'ün huzuruna çıkarlar.

Bu hâli Atatürk'e arzederler:

- *"Paşacığım daha bu kalmıştır, bir imzacık buna da lûtfet".*

"Ne istiyorsunuz, nedir? İmza ben verdiğimi biliyorum. Bıraktığımı da biliyorum". Elinin tersiyle caş diye ellerine vurdu. *"Çekilin karşımdan. Ben yaptığımı bilirim".*

Ankara'dan en son ayrıldığında Atatürk'ü Bursa'ya götürmüşler. Çokça içmişler ki orada Atatürk'ün oturduğu binayı elinden almaya çalışıyorlar. Okkalarla rakı içiyorlar. Birkaç parça binanın imzasını almak için. Buna

---

[521] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[522] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

muvaffak olup olmadıklarını bilemiyorum. Şefik Soyer, binanın bana intikal edeceğini anlayan Topal Şefik, o kerpiç evin tıklım tıklım eşyalarını pencereden eşyaları kaçırdılar...

İşte o Şefik Bey ki, bir balo gecesinde bir kenarda kalmış bir halde, Atatürk balo esnasında gözüne ilişmiş, *"Şefik ne ararsın o köşelerde, sen Şefik değil misin? Gel bakayım buraya"*

Hemen Yalova kaymakamlığına tayin ettirir. Oradan Bursa'ya vali yapar.

Atatürk'ten bu iyiliği gören Şefik, Atatürk'ün kızkardeşine bir yatacak yorgan vermemek için pencerelerden eşyaları kaçırdı. Hükümet bu binayı 5 bin liraya istimlâk etti. Benden aldıktan sonra birkaç seneliğine elinde tuttular, sonra 40 bin liraya ..... Asrî Hamam'a sattılar. Şimdi kapıları açılmış, tamamen müşteri kabul ediyorlar. Ben zavallı Bursa'ya gidiyorum, ... evinde bir oda tutup tedavimi bir ay içinde bitiriyorum, dönüp İstanbul'daki evime geliyorum. Bu kadar iyiliği bir Atatürk'ün kızkardeşine bir oturacak oda, örtünecek bir yorgan verebilecek bir arkadaş bırakmamış. Arkadaşları işte böyledir.

Ağabeyimin bazı akşam misafiri olmadığı zaman Çankaya'daki köşkünde yukarı katta hususî çalışma odalarında akşamdan uyumaya alışmış olan Mustafa Kemal odasında çalışırdı. Işığı görürdüm, cesaretle kendi köşküne geçerdim:

- *"Niçin yatmadın, hasta mısın kardeşim? Hazır bu gece misafirin yok, hiç olmazsa istirahat et".*

- *"Yazılarım, işim bitmedi ki yatayım"*

- *"Canım bu kadar evlât yetiştirdin, onlar sizin için çalışsın biraz da istirahat edin"* dediğimde:

- *"Hangi evlâttan bahsediyorsun, canım kardeşim? Ben mecburum çalışmaya, benim arkadaşım yoktur. Her zaman onların hatâlarını düzeltmek bana daha yorgunluk oluyor".*

Sabah ezanı yaklaşmıştı. Henüz akşam yemeğini yememişti.

En sadık sofracılarından Kâmil ismindeki çocuk yemeklerini içeriye getirdi. *"İşte kardeşim görüyorsunuz, bu gördüğün yemeklerden yalnız çorba yiyeceğim".*

Şişmanlığı sevmediği için bu saniyeyi fırsat bilerek *"Siz de fazla yemeyin, şişman olmayasınız"* dedi.

Her sabah hatırını sormak üzere odasına gider[dim] -evimden evine geçerek-. Bazen küçük Berber Rıdvan [.....][523] karnına masaj yapıyordu. İki eli ile olanca kuvvetiyle ciğerlerini büküyordu. *"Aman Atatürk yapma, bu iyi birşey değil. Bu cahil çocuğun yapacağı iş değil bu, ciğerlerini koparacak, sonra kendine çare bulamayacaksın"* [dedim].

- *"Yok ben sizin gibi şişmanlığı sevmem".*

Zaten candan bakıcısı olmayan zavallı kardeşim. Banyoda kendisini çırçıplak bırakıyorlar. O sırada kolonya, ... pudra alacaklar da Atatürk'e kullanacaklar diye saatlerce yatıyor, vücudu apaçık dururdu. Ben de henüz odaya girmiştim. Bu hâli gözüme ilişti. Hizmetine bakan hafiye Rıdvan şaşkın

---

[523] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

şaşkın geziniyordu.

Çıplak duran kardeşimin bu hâline dayanamadım. Kardeşimin böyle bakımsız hâline dayanamadım. Hafiye Rıdvan'a:

- *"Ne saygısız adamsınız, nedir bir peştemal arkasına örtmüyorsunuz? Çırçıplak bırakıyorsunuz banyolu vücudunu".*

Benim bağırtımı duyan kardeşim *"Hemşirem niçin bağırıyor?"* diye soruyor.

"Efendim, sizi çıplak bırakmışız diye bağırıyor bize".

- *"Hemşirem haklıdır ama hava sıcak, banyo sıcak, örtmemişler".*

Atatürk'e çok iyi bakan şveyster İffet Hanım, Ankaralı bir kadıncağızdır. Ciddî, namuslu, işgüzar, merhametli, eline iş yakışır bir kadın.

Atatürk'ün evinde veya sarayında ne kadar plânlı kavgalar olsa hepsini gelir, [.....][524] Atatürk'e anlatırdı. Atatürk önce birkaçını sıra ile çağırır, *"Siz de anlatın, siz de anlatın"* [diye sorup] birer birer dinler, hepsinin .....ı Atatürk'ün masası üzerinde. En son İffet Hanım'ı çağırıyor, diyor ki:

- *"Bu kavgaların aslı nedir, sen doğrusunu söyle"*

"Vallahi paşacığım hiç yalanım yok. Hakikat bundan ibarettir" der, asıl meseleyi olduğu gibi anlatır.

Atatürk yalan söyleyenlere çok gücenir, *"Niçin bana yalan söylüyorlar, niçin beni Sultan Hamid gibi kullanmak istiyorlar?"* derdi ve çok üzülürdü. Bu dedikoduların önüne geçmek istiyordu. Fakat [.....][525] sarayda entrikalarla hâkim olmak istiyor ve birçok hülyalar besliyordu.

Bir gün kendisine dedim, [.....][526]

Bir gün İstanbul'dan Ankara'ya geldim. Geldiğim zaman sabahtı. Gece sabahlara kadar oturan ağabeyim gündüz 10-11'e kadar uyuyacağını düşünerek trenden çıkınca İsmet Paşalar'a indim.

İyisin, hoşsun, beşsin... Atatürk kalkıncaya kadar vakit geçirecektim. Ben her zaman da böyle yapardım.

Atatürk uykudan uyanmış, *"Gördün mü, bak kardeşinin yaptığı marifetleri? Siz varken sizin evinize inmiyor, İsmet Paşalar'a iniyor"* diye fişek vermiş [.....][527]. Atatürk *"Aman kardeşim birşeye mi gücendi, niçin acaba buraya inmedi?"*. Hemen bana telefon açtı. *"Atatürk kalktı sizi istiyor hanımefendi"*. Ben de .....[528] Hanımefendi'ye veda ettim, İsmet Paşa ile görüştüm. Hemen Atatürk'ün yanına geldim.

"Kardeşim niçin inmedin doğrudan doğruya buraya? Dargın mısın, birşey mi duydun?"

- *"Paşacığım, ağabeyciğim, siz sabahları uykudasınız. O düşünce ile siz uykudan kalkıncaya kadar bir ziyaret yapmayı arzu ettim. Onlar da benim bir kardeşim değiller mi?".*

---

[524] Buradaki bir isim metinden çıkartıldı.

[525] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[526] Buradaki uzun bir bölüm metinden çıkartıldı.

[527] Buradaki bir kelime metinden çıkartıldı.

[528] İsim yazılmamış.

- *"Hâ, öyle mi kardeşim. Makbuşcuğum, çok memnun oldum".*

Atatürk Dolmabahçe Sarayı'nda oturduğu zaman canı istemiş Beylerbeyi Sarayı'nda bir hafta kalsın, hazırlık yapılıyor, oraya geçiyorlar. [.....][529] en güzel mobilyaları, en güzel karyolayı emreder, kendi odasına getirtir. Bizim Nebile de bunu çok bulur, kıskanır. *"Ne demekmiş en âlâsını seçe seçe, odalardan tane tane toplayarak odanı süslüyorsun da bize en kötüsünü bırakıyorsun? Ben de bu karyolayı istemem, bu odada da yatmam"* diyerek münakaşaya başlamış, büyümüş ve Atatürk'e aksetmiştir. Atatürk pür hiddet *"Vah yatak beğenmeyen cahiller, vah oda beğenmeyen cahiller"* diye bağırmış, hiddetlenmiş, fena halde öfkelenmiş.

Ben de bu münakaşa üzerine Allah rahatlık [versin] demek için gitmiş bulundum.

- *"Gel kardeşim gel, bak hâlime, bu cahil ve terbiyesiz* [.....][530] *neler çekmekteyim, bıktım usandım ben bunlara".*

"Aman paşacığım bıkma, siz bunlara karşı babalık sıfatını takındınız, bunları evlât edindiniz. Madem ki babasınız, her babanın çekeceği zahmet budur. Babalığı kabul ettiniz, bu zahmet de sizinle beraberdir. Bunlar birşey değildir. Tatlı eğlencelerdir".

- *"Ya kardeşim, demek her babanın çilesi budur. Kardeşim ben babalıktan çıkıyorum. Ben tahammül edemem bu cahillerin ezasına cefasına tahammül edemem. Defedeceğim bu kadınları".*

"Sakın ağabeyciğim acele etme, bu patırtıyı arayacaksın. Siz bu yaştan sonra tekrar mektep kuramazsın, hazır bunları yoluna koydun, bu ufak-tefek hatâlar tashih edilir. Sonra bunları atarsan ev boş kalır, ararsın bunları. Sen siyasetle çok yorgunsun, bu makule gaileler size lâzımdır", dedim.

Yüzüme mânidar mânidar baktı, güldü. *"Yaaa.. Demek bu patırtı bana lâzımdır? Demek her baba böyle zahmet çekiyormuş, o halde ben de mi çekeceğim bu zahmeti?"* diyerek gülerek sözlerimi kabul etti. Bütün öfkesi geçti.

- *"Haydi kardeşim size sarayı gezdireyim".*

Şen çehresiyle *"Ne içersin kardeşim, ne getirsinler sana?"* diyerek derhal mevzuyu değiştirdi.

Sarayda her ne kadar bu kızlar yüzünden ve evlendirdiğimiz kızlar arasında ne kadar patırtı, kavga gürültü olursa *"Gelin buraya. Niçin böyle yapıyorsunuz, haydi gidin hemşiremle biraz görüşün, kavganızı orada bitirin"* derdi. Ben de hallü fasl ederdim ve barıştırırdım.

Bir gün birşey hatırıma geldi. Atatürk iki gün kadar gidecek, ben kocamla İstanbul'da kalacağım. Tabii, bütün kuvvet ve kudret gidecek. Bir Doktor Emin Şükrü vardı, Selânikli. Onların ailesine bir davet yaptım. Doktor olduğu için her zaman lâzım olur. Bu davetle bir dostluk peyda edeyim diye düşündüm.

Benim elimde bir otomobilim vardı. Bu davet bir otomobil ile olmayacak. Atatürk'ten istemek mecburiyetinde kaldım. Herhangi yaverden isteseydim her nedense red cevabı alıyordum. Bu gibi mühim davetlerimi Atatürk'e söylemeye mecburdum. Saraya gittim. Süt hemşiremizin kızı Bülent Hanım, Atatürk sarayda bulunduğu kadar Bülent Hanım da sarayda misafir

---

[529] Buradaki bir bölüm metinden çıkartıldı.

[530] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

kalıyordu. O kızcağız çok yüksek tahsil ve yüksek terbiyeli, bütün sarayın o cahil çocuklarına analık eder bir hanımdır. Hattâ benden küçük olduğu halde bana bile anacasına insanlık, şefkat göstermiştir. Hakkını ödeyemem.

Davet için sarayda Bülent Hanım'ı gördüm:

"Bülentciğim, Emin Şükrü ailesine bir davet vereceğim. Atatürk'ü göreyim, müsaade alayım".

Kıskıs gülerek Bülent Hanım:

- *"Aman, aman sorma hanımefendiciğim Atatürk o kadar bugün öfkeli ki, karşısına nasıl çıkacağız diye düşünüyoruz".*

- *"Aman Bülentciğim ben de korkarım, beni de bu sert zamanında karşısına çıkartma, öfkesini benden almasın".*

Çok hoş bir gülüşle:

"Hanımefendiciğim Atatürk sizi çok seviyor, sizi görürse belki bütün öfkesi geçecektir".

Gülerek elimi eline aldı, kapıya kadar götürdü. Kapıyı açtı, beni içeriye saldı, kendisi girmedi.

Sarayın en büyük holünde denize nazır bir köşesinde yazı masasında etrafına doktor ön hizaya dizilmiş. Masa başında oturan güler yüzlü, penbe gül yüzlü kardeşimi gördüm. İki üç metre yürümüştüm.

"Ağabeyciğim bu saatte çok öfkeli imişsin, bu saatte eğer öfken üstünüzde ise ben yanınıza gelmeyeyim".

O gül çehresi sevimli tebessümlerle sözümü bitirmeden, elini kaldırarak *"Gel, gel, gel kardeşim"* diyerek beni yanına çağırdı:

"Bir arzun mu var?".

"Ağabeyciğim iki güne kadar gidiyorsunuz. Kuvvet kudret de tabii gidecek. Doktor'a da her zaman ihtiyaç var. Bu kuvvet ve kudret gitmeden Doktor Emin Şükrü ailesine bir davet vermek isterim. Eldeki bir otomobil misafirlerime idare etmiyor".

Sözüm yarım kaldı:

"Derhal dört tane otomobil emrinize, yemek de saraydan yaptır. Fakat kardeşim beni de bir gün çiftliğine davet et".

"İnşallah ağabeyciğim nasip olursa çağırayım".

Atatürk çok defa annesine beni benzetiyor, *"Aman Salih, hemşiremi konuşturun, annemi dinler gibi olayım".* Fakat bunu söylediği zaman ben duymamıştım. Çok korkarlar ve belki ağabeyciğim bu kadar anneci olduğu ve annesine beni benzetmesini ben duyarsam Atatürk'e çok güveneceğim diye bana bunları saklar ve söylemezlerdi.

Atatürk beni böylece çok sevdiğinden durgun çehre ile görmeye tahammül edemezdi. Çok defa kocam Mustafa'ya ısrarla *"Ankara'da oturacaksınız, herkesten evvel siz buraya temel atın"* Bu teklifi kocam her nedense kabul etmiyordu. Fakat birçok ticaret yüzünden kanunî üzüntüler oldu aramızda. Bu üzüntümüzü telâfi için cebren bizi yanına almaya mecbur oldu. Bizim haklı olduğumuzu ve bizim haksızlığın acısını unutturmak için Ankara'da Çankaya'da kendi köşkü karşısında Camlı Köşk nâmıyla bana da bir köşk yaptırdı. Fakat diğer noktadan benim bedbaht hayatım dikkat nazarı celbetmişti.

"Kardeşim niçin sen durgun durursun, evini mi beğenmedin? Üzülme istediğini yaparım. Sana İstanbul'da bir ev alayım. Burada da evin oldu git, gel. Faal yaşa, üzülme, git İstanbul'da bir ev ..... gel haber ver alayım".

Tesadüf bir arsa Beşiktaş'ta bulundu dört-beş bin liraya satılıyor.

Atatürk'e haber verdim. *"Derhal kardeşim derhal"*. Hemen Hasan Rıza geldi, emir verdi: *"Alacaksın"*. Ben dışarı çıktım, emir kararlaştı. Hasan Rıza yanıma geldi.

- *"Hanımefendi arsayı alıyoruz. 17 bin liraya"*.

"Ah Hasan Rıza Beyefendi, arsa dört bin lirayadır. Annemin kör neferi Abdullah dört bin liraya alıyordu. Benim ihtiyacım hastalığım, sıcak yemeğe ihtiyacım olduğu için bana bıraktı.

- *"Ne yapalım hanımefendi, şimdi vermiyorlar 17 bin liraya. Haydi siz sorun"*.

"Abdullah, bakalım on yedi bin lira mı imiş, dört bin lira mı?".

Hâlen sormaktayım. Bir de duydum, münafık Hasan Rıza Beyefendi ben o arsayı alacakmışım, pasaj yapacakmışım içine, çok dükkân açacakmışım. Atatürk'ü korkutmuş, *"Eyvah hemşirem ticarete mi kalkıyor? Bastırın bu işi, hemşiremi kim aldatmışsa aldatmış"* demiş.

Ben de Atatürk ile konuşmuştum:

-*"Sokak kısmı çok dardır. Arsanın arka kısmı geniştir. Kendime oturacak kadar sıcak bir ev yaparım, geniş arsasına da bir havuz yaparım. Hayvanatı çok severim. Buraya biraz tavuk, biraz kaz, biraz güvercin korum. Evimde tramvay daima bulunur, iyi bir vakit geçiririm"*.

Atatürk benim bu arzularımı unutuvermiş. Bu dedikoducuların, fitnecilerin dedikleri oluyor, unutuluveriyor.

Bir gün Şişli'deki Atatürk Müzesi karşısındaki Doktor Hikmet Bey'in evi satılıyordu. Hemen gittim görüştüm. Başkalarına evi 20 bin liraya vereceklerdi bana 25, 30 bine çıktı. Hemen gelip Atatürk'e haber verdim:

- *"Ağabeyim, babamın evlerine benzer bir ev buldum. Kapıdan girince kömürlük, mutfak, aşçı odası, hizmetçi odası, yukarı çıkınca dört oda bir kocaman salon. Ben bu evi isterim. Madem ki alacaksın, bu evi al bana"*.

- *"Derhal kardeşim, derhal şimdi"*.

Hemen benim haberim olmadan Hasan Rıza'nın azîz arkadaşları Kılıç Ali, Bozüyük Mebusu Salih bir meşveret ederek ne plân tanzim edelim? Hasan Rıza'yı ortaya çıkarırlar. *"Paşacığım sen bu evi bilmezsin bir kılavuz verelim, evi göstersin"*. Yola çıkıyorlar.

O kılavuz, bu üç arkadaş arasında nasıl karar vermişlerse doğru alacağım evin sırasındaki Knap Mağazası'na götürürler.

"..... apartman, hemşiremin beğendiği ev bu mudur?"

"İşte paşam budur".

- *"Bu ev değil, apartman"*

Ağabeyimin yüzüne kan hücum etmiş:

- *"Hemşirem beni aldatıyor. Ev diye götürüyor, apartmanla karşılaşıyorum"*.

O fenalık ağabeyimin dakikalarca üzerinde kalmış, yanındaki Salih Bey çok korkmuş ki bir nüzul isabet eder diye.

- *"Vah, vah. Zavallı hemşiremi hangi cahil idare ediyor da kızkardeşim bana yalan söylüyor? Aman hemşirem duymasın müteessir olmasın, yüzlemeyelim"*.

Eve geliyorlar. Salih Bey sarayda beni buluyor:

"Hiç Paşa'ya acımadın mı hanımefendi? Çok yazık ettin Paşa'ya. Bugün az kala Paşa ölüyordu. Kıyacaktın kardeşine. Ev dediğin apartman çıktı".

"Canım, Gazi evinin karşısında altı kömürlük üstü dört odalı bir ev

beğendim. Fakat genişçe, bundan başka birşey bilmiyorum".

Meğerse, kurnaz Hasan Rıza plânıyla bunu da aldırtmadı. Bu meseleyi kocam *"Hatırım varsa Atatürk'ü üzme. Bu adamlar yaptıklarına utanırlar"* diyor, beni Atatürk'e bu meseleyi anlatmaya bırakmıyordu. İçimde ateşim kaldı.

Bunun gibi daha neler... İçim bu ateşlerle doludur. Entrikalar, tezvirler, dalavereler, Atatürk'ü ve beni üzüyordu. Bunları, bu iki kardeşin çektikleri acıları yazmaya bilmem ki ömrüm kâfi gelecek mi?

Çöken Osmanlı İmparatorluğu'ndaki saray entrikaları, burada da aynen ve fazlasıyla hükmünü sürüyordu. Buna Atatürk çok üzülüyor ve çok acınıyordu. Haricî işlerle o kadar yoruluyordu ki vakit bulup ta etrafını düzeltemiyor, tasfiye edemiyordu.[531]

Sırası gelmişken birşey daha söyleyeyim:

Fî tarihinde Mustafa Mecdi, Çavuşbaşı Köyü'ndeki çiftliğimizi modern bir hâle getirildi, tohumlar, ... ve mütehassıslar, makineler Avrupa'dan getirildi. Herşey yoluna konduktan sonra Atatürk'ü buraya davet ettim.

"Ağabeyciğim sizi çiftliğimize davet ediyorum", dedim.

"Peki kardeşim kabul ettim, elektrik var mıdır?"

"Yoktur", dedim.

Dört tane lüks lâmbası çiftliğe hediye gönderdi. 15-20 otomobillik misafirler için herşey hazırlandı, bütün paşalar beyler, arkadaşlarını davet etti.

Kocam Mustafa Mecdi sürpriz olmak üzere benim de haberim olmadan birkaç gün evvelden fevkalâde temizlik yaptırmış, çiftlik havuzunun etrafına çepeçevre teras yaptırmış, sofralar kurdurmuş, kuzular kestirmiş, çiftliğin mahsulâtından 200 bal kovandan 8-10 tane bal kovanı balı ile beraber sofraya koymuş. Bahçede yetişen soğanlar, biberler ve sairelerle sofra süslenmiş. Atatürk'le hep beraber geldik. Fakat ben bile şaşırdım kaldım. O güzel sofralar, yarım arşın uzunluğunda görülmemiş dolmalık biberler görülecek şeydi.

Atatürk fevkalâde memnun kaldı. Etrafını gezmek istedi. 200 bin lira

---

[531] Burada, son iki sayfanın arkasına yine Makbule Hanım'ın ağzından ama metinle alâkası olmayan iki ayrı not yazılmıştır.

İlk not:

Osman Pehlivan'a Vardar Ovası'nı çaldırıyor. Rakısını veriyor. İki kadeh sonra "Paşam içmeyeyim" diyor. Paşa "Neden?" diyor, "Paşam benim gibi pehlivanı çok yetiştirir, fakat senin gibi adamı kolay yetiştirmez" diyor. Mustafa Kemal buna çok memnun oluyor.

İkinci not:

Çoban kıyafetli bir adamdan şüpheleniyor. Ona da tabancasını çekip yürüyor ve birşey olmuyor.

Bir gece yine pencereden bakıyorum diyor. Bir ateş başlıyor. Yemek pişiriyordum. ..... diyor. Yukarı kata çıktık, bekledik. Ağabeyim sükûnetle sabahı buldu. Ağabeyimi vurmak için çok takip olundu.

Ağabeyim, Selânik'te ihtilâl ve inkılâp hakkında yaptığı plânları bana teslim etti. Üç sene muhafaza ettim. İstanbul'da iken benden istedi, getirdim, kendisine teslim ettim.

masraf edilerek meydana gelen çiftliği gezdirmeye çıktım. Avrupa'dan gelen amele mütehassıslar, şirin derelerden sulanmak üzere sevkedilen sular görülüyordu.

O sırada Atatürk'ün geçeceği yol üzerindeki sular başka tarafa dönmüş. Canım sıkıldı, hemen çapayı elime alarak Atatürk'ün geçeceği yol üzerine suyu çevirdim. Atatürk buna çok memnun oldu, güldü. *"Benim kardeşim çiftçi mi olmuş?"* diyerek hasbıhal etti, lâtifeler etti, çok memnuniyet gösterdi. Akşam olunca yemeklerimizin hazırlandığı soframızın başına geldik. Atatürk çok neşeli olarak *"Kardeşim, sofra[ya] nasıl oturalım?"* diye sordu.

- *"Ağabeyciğim siz bir ev sahibi, ben de bir ev sahibi. Acaba karşı karşıya otursak münasip olmaz mı?"* dedim. *"Sağ tarafınıza İsmet İnönü, diğer arkadaşları ve generalleri solunuza alırsınız, ben de karşınızda otururayım"* dedim.

- *"Pek mükemmel ve münasiptir"* dedi ve böylece sofraya oturduk. Yedik, içtik, güldük, konuştuk.

On ikide saraya avdet ediyoruz. Silâhtarağa'da otomobillerden motora geçtik. Çünki, Atatürk denizi seviyordu. Bunu tercih etti. Kendi sandalyesine beni oturttu. Sağıma kendisi geçti, soluma İsmet İnönü oturdu. O kadar neşeli idik ki, konuşmamız neşe içinde geçiyordu. Saraya gidinceye kadar bu konuşma esnasında İsmet İnönü'nün kulağına konuşmak lüzum görüldü. Atatürk sevgili arkadaşı İsmet İnönü'nün senelerce kapanıp kalan kızkardeşinin kulağına söyleyiş tarzına o kadar memnun olmuş ki, sarayda bunu bana tekrar etti:

- *"Aferin kardeşim, senelerce kapalı yaşadığın halde bugün benim samimi arkadaşıma karşı gösterdiğin samimi iltifatlarına teşekkür ederim. Çok memnun oldum, beni mahcup etmedin"* dedi.

Fakat ne yazık ki, Atatürk'ün memnuniyetini çok gören ve benimle sıkı fıkı olmasını arzu etmeyenler yine bir entrika çevirmişler ki, akıl ve fikirler durur.

Şöyle ki:

Bir hafta sonra tesadüfen yanında bulunduğum sırada bir mektup okundu. Bu mektup okunurken kulak verdim. Sözde bizim çiftlikte Bayram isminde bir Arnavut, Atatürk'ü vuracakmış. Birdenbire heyecana kapıldım. *"Bu nasıl lâkırdı ağabeyciğim, bunu bana tekrar eder misiniz?"* dedim.

- *"İşte kardeşim böyle, sizin çiftlikte Bayram isminde bir Arnavut beni vuracakmış".*

Hayretlere garkoldum. *"Ne münasebet, neden olsun böyle? Atatürk'üm bu adamla tanış(?), senelerce bu civarda ..... namuslu insanlardır".* Bu adam bu satırlar yazılırken bile orada çalışmaktadır. *"Cahil, fakir ve himmete şâyan insanlardır, hariçle temasları kat'iyyen yoktur"* dedim.

- *"Dur bakalım kardeşim, nasıl şey ise elbet anlaşılacak"* dedi. Bu mektubun, jurnalin imzasını bilemiyorum. Kâtib-i Umumî Tevfik Bey okudu.

Hatırıma gelmişken söyleyeyim:

Bir gün Âfet Hanım'ı, Atatürk yalıda oturduğum zaman (Arnavutköyü'ndeki babamdan kalan) Âfet Hanım'ı bana gönderdi. *"Atatürk çok müteessirdir. Size karşı çok mahcup ve mükedder, Mustafa Beyefendi'ye hafiye diyen ben değilim, Tevfik Rüştü ile Tevfik Beydir. Söyleyin, rica ederim hemşirem bana gücenmesin".*

Ya... Benim kocam hafiye imiş... Böyle bir sözden, böyle bir dedikodudan

haberim yok. Atatürk müteessir olmasın, denmiş ve denecekten asla haberim yok.

Derhal saraya gittim. Tevfik Bey'i çağırdım. Hakikaten benim kocam hafiye ise idam ipini ben çekerim. Atatürk'ün bir huyu vardı. Birşey söylerdi, tekrarlamazdı, hemşirem üzülmesin... Kocamın da bir huyu vardı. *"Atatürk birşey söylemeden konuşma, kat'iyyen söz katma, üzme, sen nasıl bir adamın kızkardeşi olduğunu bilmiyorsun galiba"* der ve beni daima serbest konuşmaktan menediyordu.

Tevfik Bey *"Efendim söylüyorlar efendim"* dedi. Nerede ise Atatürk'ün hafiyesi beni yapacaklardı.

Bir akşam, Atatürk'ün sofrasında Atatürk bana:

"Kardeşim bu çiftlik senindir. Sen bu çiftliği üzerine al, sen ora [g]it" dedi.

"Emredersiniz ağabeyciğim, fakat ismim pazarlarda, satışlarda gezecek, sizin buna müsaadeniz var mı, yalnız çiftlik demekle iş bitmiyor", dedim.

Atatürk de:

"Benim ismim pazarlarda, satışlarda geziyor da senin ismin neden gezmesin, ne olur?".

"Teşekkür ederim Paşacığım, cesaret bahşediyorsunuz, emrederseniz" dedim. Sofrada birçok kişiler huzurunda konuşuldu.

Hacı Mehmed Bey ile kocama haber yolladım:

"Mustafa Beyciğim, çiftliği ben idare edeceğim, Atatürk'ün emri böyle. Müsaade eder misin?".

- *"Hay hay"* dedi ve derhal elini çekti.

Meğerse Hasan Rıza Bey her ne düşünmüş ise binbir entrika, binbir plânla çiftliği kocamın elinden alarak bana ver diyor. Bilâhare de benim elimden kendisi alacakmış. Memleketi Üsküp'ten akrabalarını getirerek burada istihdam ederek çiftliğe tesahüp etmek plânı yapmış bugün yine bu yalanı kuvvetlendirmek için tatbik etmek istemektedir.

Ben para sarfederek çiftliğe mâlik oldum, ekinler ektim, açılmadık tarlalar açtırdım, kuzular aldırdım, sütçülük yaptırdım, koyunculuk yaptırdım. Arada bir Atatürk'ün sofrasına geliyorum, bu defa Atatürk tutturdu, *"Sen çiftlikte yumurta satmışsın, sen çiftlikte koyun satmışsın, şunu satmışsın, bunu satmışsın. Bâhusus yumurtaları satmış ise bizim çiftliğin mağazasına getirmişsin"*.

Yine Atatürk bana soruyor:

- *"Sen günde kaç yumurta yiyorsun?"*.

"Bilmiyorum paşacığım".

Sofradaki beylere sordu. Tevfik Rüşdü Bey de vardı.

"Paşacığım acele etme. Beyler erkektirler, mutfak masraflarından haberleri yoktur, ben size hesap vereyim" dedim.

"Bazen 25 yumurta sarfolunur, bazen 50, bazen beş, bazen hiç"

"Peki kardeşim, sen kaç yumurta yersin günde?".

- *"Ağabeyciğim hiç de bunu duymamıştım, ben sizin misafirinizim hiç böyle sual sorulur mu?"*.

Güldü, utandı, başını çevirdi ve sükut etmeye mecbur oldu ve mevzuyu değiştirdi.

O Hasan Rıza, o [.....][532] kardeşimi her zamanki gibi bu hafiyelik üzerinde de âciz ve tâciz etmiştir. Mandıradan kiracımı kovdu, 600 mandalık ahırımın kiracısını kovdu, *"Deli Petro"* nâmında sebze eken bahçıvanımı da kovmuştur. Bunları kovarken de *"Size daha iyi kiracı getireceğim"* diyordu. Sonra da kimseyi getirmediğini gördüm, çok şüphe ettim. Kendi adamlarını buldurup konuştum.

- *"Hani bana iyi kiracı bulacaktı Hasan Rıza Bey?"* dedim.

Onlar da cevaben:

- *"Öyle birşeyden haberimiz yok hanımefendi, o kendi akrabalarına 30 kişilik bir kafile getirmek için onu istemektedir".*

Anladım ki beni zarara sokmak suretiyle çiftliği satmak mecburiyetinde bırakacak.

Nihayet kendisine söyledim:

"Siz ağabeyimin emriyle mi çiftliği elimden almak istiyorsunuz?"

"Hâşâ, hayır".

Buradan, bu yaptığı yalanlardan birşey çıkartamadı.

Bir gece İş Bankası'nın sene-i devriyesi münasebetiyle vapurda bulunuyoruz. Atatürk'ü iyice doldurmuş, sözde çiftlik için karı-koca daima münazaalı yaşamakta imişiz. *"Bunu ortadan kaldırmak için çiftliği büsbütün alalım da münazaadan kurtulsunlar"* demiş. Daha neler söylediğini bilmiyorum. Vapurda hıncahınç dost ve düşmanlarla beraber iken Atatürk, kocam, ben, Hasan Rıza, vapur salonunda idik. Atatürk bir defa lâfını açtı.

"Kardeşim, çiftlik ile Arnavutköyü'ndeki yalı için Hasan Rıza sizinle konuşacak" dedi. *"Bana müsaade edin gidip misafirlerle oturayım"* dedi ve gitti. Üçümüz kaldık. Ben, Mustafa Mecdi, Hasan Rıza.

"Efendim çiftliği vereceksiniz, Atatürk'ün emri var, yalıyı da vereceksiniz"

Hemen gözümü açtım, dilimi uzattım: *"Ne münasebet, neden çiftliği verecekmişim, yalıyı verecekmişim, ne münasebet?".*

"Efendim, Atatürk senin kocanın 200 bin liralık borcunu birden ödedi, siz bir çiftlik ile bir ev mi vermiyorsunuz? Neden kapamıyorsunuz?"

- *"Tabii kapamam, kocamın borcunu Atatürk vermişse bana ne. Vermeseydi. Genç adamdır, kazanıp ödesin. Vermeyeceğim, ne çiftliği, ne evimi vermeyeceğim".*

Kocam bir taraftan göz kırpmaya başladı, *"Atatürk'ü gücendirmeyelim"* diyordu.

- *"Niçin vereyim, borcun varsa çalış ver, ben vermem"* dedim.

[.....][533] Hasan Rıza taarruza geçti, ben de taarruza geçtim, *"Ben zengin yaşamak istiyorum. Bunlardan başka benim birşeyim yok, bunları benim elimden almayın"* dedim.

En nihayet evi aldı, iki dükkânı verdim, çiftliği kurtardım. Mel'un rahat etti.

Çiftliğe tamir koydum, bütün çiftlik binası üzerine çinko döşettim. Bir hububat anbarı yaptırdım. İçini dışını çinko yaptım. Çiftliğe bu gibi şeyleri başardığım için çok memnun oldum. Atatürk'e gittim, ağabeyime *"Ben çiftliğe tamir koydum, hububat anbarının üstünü teras yaptım. İki bina arasına*

---

[532] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıdı.

[533] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

köprü uzattım. Her iki binadan da terasaya çıkılacak" [dedim]. Çok hoşuna gitti. *"İnşallah bir gün buyurun da görün"*, dedim. *"İnşallah"* dedi.

O akşam bu mevzu üzerine konuşmuş, çiftlikteki başarımdan takdirle arkadaşlarına bahsetmiş. Hafiyesi olan [.....][534] ve bunun da birkaç tane hafiyesi olanlar bunu hemen Hasan Rıza'ya yetiştirmişler. Hasan Rıza da aksini iddia etmeye başlamış. *"Aman paşam yanlışlık var. Bunların hepsi evvelce vardı"* demiş ve Atatürk'ü çevirmiş. Fakat benim bu dedikodulardan haberim yok.

Atatürk'ü davet ettim, Atatürk çiftliğe geldi, otomobilden iner inmez, derhal Arnavutları çağırdı, sordu:

"Bu anbarı, bu terasayı ne zaman yaptınız?".

"Şimdi yaptık efendim".

Hasan Rıza, Atatürk'ün bu kadar alâkadar olacağını ummadığı için rezil oldu. Hasan Rıza'nın dedikoduları ..... bir mahiyette idi. Bir gün ben de kendi kendime bir plân yapmak istedim. İstanbul'da bir küçük apartman tuttum. Yalımı, döşeli dayalı bütün konforuyla olduğu gibi bıraktım. Vücudumu kontrol etmek de istiyordum. Güneşsizlikten mi, denizden mi hastalanıyordum, bunu da anlayacaktım. Atatürk'e anlatarak bir ev istedim.

Atatürk derhal emir verdi, seneliği 600 liraya küçük apartman Beşiktaş'ta tutuldu, oraya geçtim.

Hasan Rıza'nın bir maşası vardı. Buna *Köse Karpuzcu Hasan Rıza* derlerdi. Beşiktaş'ta otururdu. Bu adam daima beni gözlerdi. Ben bu işi anlamıştım.

Kendimi sakladım. Hiç girdiğimi, çıktığımı göstermedim. Gece yarılarında çıkardım. Kimse beni göremezdi. Çolak İbrahim Bey'e giderdim. Atatürk'ün sıhhatinden haberdar oluyordum. Fakat Atatürk benim sıhhatimden haberdar olmadığı için çok merakta idi. Böylece epey müddet geçirdim.

Beni merak eden Atatürk *"Acaba kardeşimi gücendirdiler mi? Niçin bir ses seda çıkmıyor, sebebi nedir? Hasan Rıza, git hemşiremi sor anla, ne haldedir"* Bir ay içinde dört defa Hasan Rıza'yı gönderiyor. Kapıdan içeri girer girmez, *"Ağabeyim nasıldır, kızlar iyi midir?"* sorduktan sonra kurnaz Hasan Rıza ağzından kelâm çıkmayarak iki gözünü yere dikmiş duruyordu. Baktım ki daha plân düzüyordu. Bakışlarında çok şüpheli bir hal vardı. Atatürk'ten geldiğini, selâmını hiçbir şey söylemiyor. Sükût içinde mânidar bir hal alıyordu. Çekildi gitti. Hiçbir şey anlamadım. Yalnız boyunu bana gösterdi gitti. Atatürk'e gidince ne olmuş, ondan da haberim olmadı.

Fakat, tekrar emrederek Hasan Rıza'yı gönderdi. Yine ben sevinçle kardeşimden Hasan Rıza Bey geldi diyerek karşıladım. Atatürk'ü, çocukları sordum.

Yine gözlerini yere dikti, cevapsız mânidar bir hal aldı. yine evvelki gibi çekildi gitti.

Atatürk'ün buna canı sıkılmış, *"..... hiçbir hasbihal yok mu?"*.

Bir ay içinde üst üste dört defa gönderdi. Üçünde hüsn-i muamele gösterdim. Dördüne gelince, ben de plânımı tatbik ettim. Yeni zaman hanımları gibi köşeye kuruldum. Hasan Rıza Bey bakalım ne lûtfedecek ne konuşacaklar? Bu defa onu dinlemek istiyordum.

---

[534] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

Ben yüzüne baktıkça o gözlerini aşağı indirdi. O baktıkça benim gözüme ben gözlerimi aşağı indirdim. Ağzından bir kelime çıkmadı. Yarım saat, bir saat bu garip ve gülünç hâl devam etti. Bir türlü ağzından bir kelâm çıkmadı. En nihayet baktı ki benden söz çıkmıyor, mecbur olarak, *"Atatürk'ün selâmı var"* Yeni zaman hanımları gibi *"Hay hay, teşekkür ederim"* dedim. Birşey anlayamadı, çıktı gitti.

Maşası olan Köse Rıza da beni yollarda göremediğinden Atatürk'e malûmat veremiyorlardı. Atatürk şüphelendi. Önümüzde de kurban bayramı vardı. Atatürk, Hasan Rıza'ya kızıyordu. *"Niçin hemşiremden bana mufassal malûmat getirmediniz?"* demiş. *"Ben bunlardan birşey anlamadım"* diye sıkılmış. O zaman Atatürk Ankara'da, ben İstanbul'da idim. Nihayet ağabeyim benim gönlümü almayı düşünmüş, Kurban bayramı münasebetiyle bana fevkalâde büyük boynuzlu süslü varaklı bir koç, kurban koçu gönderdi. Fakat ben Hasan Rıza'nın plânlarını Atatürk anladı diye çok seviniyordum, ... anladı diye çok seviniyordum.

Atatürk geçen defaları tekrarlamak istemezdi ben üzülmeyeyim diye, fakat kurban meselesini halletmek istedi. Bir müddet sonra Ankara'ya gitmiştim. Atatürk *"Kardeşim, hatırımda iken sana birşey söyleyeyim, sakın ha kurban bayramlarında keyif için, gösteriş için kurban kesmeyesin kardeşim. .....*[535] *birşey buldum, aman kardeşim çok günahtır. Sakın kardeşim unutma bu tenbihimi".* Bu sözleri büyük bir teessürle âdetâ gözleri yaşararak anlattı. Ben de, herhangi zaman evin idaresi için koyun kestirmek mecburiyetinde kalsam anamın bu sözünü hatırlayarak hayvanın kesilmesine elim varmaz.

Bu entrikalar o kadar devam ediyordu ki, ölüm hâlinde Atatürk *"Yetişir artık, bırakın yahu, dırlamayın, rahat can vereyim"* diyordu.

Şimdi İsmet İnönü'nün oturdukları binanın içindeki kış bahçesinde, yemek salo[nu]na karşı, Atatürk kendi mezarını yaptırmıştı ve bana *"Ben buraya gömüleceğim. Bu ev benimdir kardeşim"* demişti. *"Bu evi öyle yaptırdım ki ne partiye, ne hükümete, ne de millete kalmayacaktır. Bu, mezarım olarak kalacaktır"* demişti...[536]

Hatırıma gelmişken şunu da yazalım. Atatürk'ün iyi zamanlarında bir gün *"Hemşirem mutlak bu gece sofraya gelsin"* demiş ve bana haber göndererek davet etmişti. Gittim. *"Kardeşim, Rum güzellerinden Zozo'yu size göstermek isterim. Çok yaşlı*[?] *ve çok güzel bir kadın".* Onu bana göstermek için merak etmiş, o davet onu göstermek için tertip imiş. Sofrada ben Atatürk'ün sağına, Zozo da benim sağıma oturdu.

O kadının misafirliğini 12'ye kadar kabul ettikten sonra kadını yerine gönderdi. Tevfik Rüştü Bey de beraber olduğu halde birçok arkadaşlarıyla beraber *"Haydi, ordu evine gidelim"* dediler. Orada herkesin içinde beni beklemiş. Ağabeyim ömrümde bana böyle birşey söylememişti. O gece Nebile'yi orada bana göndererek *"Hemşiremi tebrik ederim, hanımların içinde bir tane imiş"*...

---

[535] *Kur'an'da* gibi bir kelime var ama baştaki *kaf* harfinden sonra *vav* koymuş.

[536] Kastedilen *bina, Atatürk'ün özel mülkü olan* Çankaya Köşkü'dür. Bu son paragraf, defterde dipnot olarak yazılmıştır.

Orduevinde dans devam ediyordu. Sene-i devriye gecesi idi. Sabah sekiz oldu, tekrar saraya döndük. İstanbul'da oluyor bunlar. Arnavutköy'de evimi bir yoklama edeyim dedim. Gidince karşıma hizmetçilerim çıktı karşıma. Bunları ürkek bir halde gördüm. *"Ne var?"* dedim. *"Eve hırsız girdi"* dediler. Yukarıya çıktım, kocamı gördüm. Kendisine sordum:

- *"Böyle birşeyden haberin var mı?"* dedim.

- *"Evet hanımcığım, haberim var. Siz üzülmeyesiniz diye size söylemek istemezdim".*

- *"Yâ öyle mi? Öyle ise tekrar Atatürk'ün yanına gideyim, hazır kendileri burada çaresine baksınlar".*

Derhal döndüm ağabeyimin yanına gittim. *"Ağabeyciğim evime hırsız girmiş, gümüş takımlarımı çalmış. Sizin bana getirdiğiniz altın kakmalı gümüş tepsiyi çalmışlar. Gümüş kaşıkları, sofra takımlarını almışlar. Bunları ne yapayım? Hazır siz de buradasınız, emrediniz de çaresine baksınlar".*

Bundan bir müddet evvel yine aynı köşke hırsız girmişti. Ben yukarı katta yatıyordum. Aşağı katta ağır ağır bir fısıltı vardı. Zevcim Mustafa Mecdi Bey henüz eve gelmemişti. Uşak Mustafa da izinli idi. Korkudan 5-6 hizmetçi alıp Mustafa Bey gelinceye kadar odada yatıyordum. Âdeti mucibince 12'de eve gelen bey yan merdivenden yatak odasına çıktı. Hiçbir şeyden haberdar değiliz. Sabah oldu, kalktım. Köpek bekçimiz de olduğu halde birşeyden haberimiz yok. Aşağıyı bir gezeyim dedim. Baktım evin içi bir âlem olmuş. Aşağıdaki altı odanın bütün halıları, misafir salonları, bütün boşalmış. Çıktım yukarı zevcime, Mustafa Bey'e *"Lâtife için mi bunları yaptın?"* diye sordum. O da *"Hanımcığım sen lâtife etmeyesin, bizim eve kim hırsızlık için gelebilir?"* dedi ve aşağı inerek vaziyete baktı. Baktı, çıkıp gitti. Bunu Atatürk'e söyledim. Atatürk hemen Hasan Rıza'yı çağırdı, Vali de geldi. Meseleyi Vali'ye anlattı.

Vali Muhiddin Bey *"Eve gidip bakayım dedi"* ve eve geldi. Ben de yanında durdum. Yemek salonuna girdi. Balkona çıktı. Pencere demir parmaklıklarına basarak bahçeye indi. Tekrar yukarıya çıktı. Kolaylıkla. *"Evet hanımefendi, bu eve hırsız girmiştir"* dedi. Fakat tabii saraya gitti. Evvelâ Hasan Rıza'yı buldu. Vaziyeti konuştular. Meğerse ben çalmışım eşyaları. Hasan Rıza Bey, Vali'yi ikna ediyor ve iki ihtimal üzerinde duran ..... Atatürk'e anlatıyorlar.

1. Belki Makbule Hanım sattırmış, parasını kocasına vermiştir.
2. Mustafa Mecdi satmıştır.

Bu iki ihtimali de Atatürk'e anlatıyorlar. Atatürk düşünmüş enistesi Mustafa Bey kumarbaz ve müsrif bir kimsedir. Bu olabilir. *"Aman bu lâfı kapatın, hemşirem mahçup olmasın, üzülmesin"* diyor. Bu dedikodulardan haberim olmadığı için Atatürk'e giderek tekrarladım.

- *"Ağabeyciğim ne oldu, halılar çıkmayacak mı, halılar çıkmayacak mı?".*

- *"Kardeşim çok rica ederim, bu lâfı bir daha bana etme".*

"Niçin kardeşim, bunlar .....mayacak derecede kötü şeyler değildir. Hepsi kıymetli şeylerdir. Ne olur, bunları bulmak lâzımdır".

"Çok rica ederim kardeşim. Kapat bu lâfı, bir daha bana bu hırsızlık meselesini etme".

Eve geldim, kocamla konuştum. O Hasan Rıza'nın yalanları Atatürk'ün kafasına başka türlü, kocama başka türlü tatbik ediliyor. Hasan Rıza kocama *"Eşiniz Makbule Hanımefendi, Atatürk'e eşyaları senin çaldığını söyledi"* demiş olduğundan Mustafa Mecdi muğber olarak bana sert davrandı. Ben de

neden böyle olduğunun farkına varamadım.

Gel zaman git zaman, dört sene sonra saraydan Bursalı bir polis diğer Bursalı hemşiresini görmek üzerine evine gider.

- *"Nerde kocan?"*, diyor.

Kadın *"Ah kardeşim sorma kocamı, Atatürk'ün hemşiresinin evini soydu, halıları sattı, paraları topladı, metresini alarak Bağdad'a gitti. Bu önümdeki dikiş makinesini görüyor musun?* (Kadın o sırada dikiş dikiyormuş) *Bunu satamadı, çünki kulpu kırık idi, tutulacak yeri. Bu sebeple bunu satamadı evde bıraktı".*

Polis bunları can kulağıyla dinleyerek doğru yalıdaki evime bana geldi. Adamlarıma *"Hanımefendiyle görüşmek isterim, kabul ederler mi?"* Hazır kocam da yoktu. Şu polisi dinleyeyim bakalım ne diyecek?

Hemen polis ile görüştüm: *"Ne istiyorsun oğlum?".*

"Hanımefendi sizin bir kırık makineniz var mıydı?"

- *"Evet vardı. Babamdan kalan para ile o makineyi almıştım. Daima babam anılsın(?) diye. Fakat evlâtlığım Nesteren hızlıca vurarak kulpunu kırdı. Uşak Mustafa ince tellerle bu kulpu tamir etmişti. İşte benim makine böyle sakat bir makinedir"* dedim. Polis, *"O makineyi ben buldum hanımefendi, müsaade ederseniz getireyim".*

- *"Tabii, sabırsızlıkla hemen getirin"*, dedim.

Meseleyi akşam kocama söyledim: *"Mustafa Beyciğim makine bulunmuş, herhalde diğer mallar da bulunacak".*

Kocam bana hücum etti:

- *"Hanım sus, benim Allahım var"*, dedi.

Sekiz polis ile makine geldi. Benden imza aldılar ve teslim ettiler. Sevinçle Atatürk'e gittim.

- *"Ağabeyciğim makine geldi, halılarımı da isterim".*

Ağabeyimin ağzı açık kaldı: *"Haaa, öyle..."*

Ağzı açıldı, elleri açıldı, hayrette kaldı. Yine hiç ses çıkartmadı. Hasan Rıza'yı çağırdı. Bu makine meselesini söylemiş. *"A Paşacığım, hanımefendi çok zekidir, çok akıllıdır. Kendisini kurtarmak için böyle bir yalan hazırlamıştır. Onun makinesi çalınmış değildir efendim"*

Ağabeyim, *"Ah, ah, hemşirem beni rezil ediyor. Kapansın bu mesele"* diyor.

Benim hiçbir şeyden haberim yok. Eşyalarımı çıkarmak istiyordum. Bir de makineyi bulan Bursalı polis geldi. Atatürk'ün ilk neferini yanına alarak sarayda beni buldular. *"Aman hanımefendiciğim, size iyilik yapayım hizmet edeyim derken başıma neler geldi. Ben sizin makineyi çıkardım diye bana Vali Bey, Hasan Rıza Bey emir verdiler. 'Ya istifanı vereceksin yahut karını boşayacaksın' diyorlar. Aman hanımefendiciğim beni kurtar, bana çare bul"*

O dakika polisi, Şakir'i aldım, başyaverin odasına gittim. Polisi başyavere gösterdim:

- *"Dört sene evvel kaybolan eşyalarımın içinde ..... olan makineyi bulan polis budur. Bursalı arkadaşını görmek için evine gidiyor, 'Nerede kocan?' diye soruyor. Kadın da kocasının Atatürk'ün hemşiresinin evini soyduktan sonra eşyaları satarak metresiyle beraber kaçmışlardı, kusurlu olan makineyi yakalanır diye satamayarak evine bırakmış olduğunu söylemiştir. Polis de birkaç polis ile makineyi alıp bana teslim etti. Şimdi ise Vali Muhiddin Bey, Hasan Rıza Bey bu adama kat'i emir vermişler: Ya karını boşa ya istifanı ver. Dört senelik bir vakayı sen ne diye uyandırıyorsun diyorlar".*

Yaver Bey bu hâle şaşırdı kaldı...

- *"Aman Yaver Bey ne makineyi isterim, ne eşyaları isterim. Bana hırsız demişlerse hırsızlığı kabul ederim, yalnız şu adama gadr etmesinler, çok rica ederim"* dedim.

Adamcağız dudaklarını ısırdı, *"Dur ben bakayım"* dedi.

- *"Hiçbir şey istemem, yalnız bu adam kurtulsun"* dedim.

Polis hâlen çalışmaktadır.

Muhiddin Bey'in kızı İtalya'da serseri bir kurşunla vuruluyor, kız ölüyor. Ölümünün kırkıncı günü okunacak mevlide beni de davet ediyorlar. Mevlidi dinlerken bir hanım Muhiddin Bey'i medhetti. Ben de dedim *"O alçak, o seciyesiz herifin nesini medhediyorsunuz? Hasan Rıza'nın emriyle hırsızlığı bana sürdü, beni lekeledi"* dedim.

Fakat gelelim kocama... Ben[im] *"Kocam hırsızdır"* demediğime hâlâ inanmamıştır. Hâlen bana muğberdir. Bir türlü kanaatini değiştirememiştir.

Birinci hırsızlık böyle geçti. Atatürk bu işin içyüzünü çok iyi anladı, yapılan yalanları, entrikayı öğrendiğinden...

İkinci hırsız hadisesi üzerine Vali'yi çağıran ağabeyim Vali Bey'e:

"Bulacaksın, bulacaksın, bulacaksın Vali Bey"

Vali de:

"Bulacağım efendim, bulacağım efendim" diyerek ayrıldı. Kısa bir zaman sonra hırsızları ve eşyaları bulup getirdiler.

Hattâ ikinci hırsızlar dört taraflarına bakmışlar, *"Aman çocuklar burası Atatürk'ün evidir, çıkalım"* demişler. İçlerinden birisi *"Sakın ..... değildir, girmişken alalım"* diyorlar ve çalıp gidiyorlar. Bunun için zayıf çalmışlardı, bunlar da bulunmuştur.

Tesadüf, bir hizmetçi kadın aldım. Bunun da kocası o hırsızlarla birlik imiş, bana sormadan kocasını eve almış. Bizim hatâmız. Bunu görerek kapı dışarı ettik. Kadın evvelce kocasının hırsızlar elinde olduğunu söylemiş olduğundan kocasının eve sokulmuş olması şüphelendirdi ve evden her ikisinin uzaklaştırılması icap etti.

Atatürk İstanbul'a ilk geldiğinde sarayda kalmayarak bir eve nakledeceğini söylemişti ve böylece kararlaştırmıştık. İstanbul'da bir hafta kadar sürecek olan merasimler bittikten sonra eve nakledilecekti.

Ne yazık ki meselenin içyüzünü bilemeyen muhalifler Atatürk'e haber göndermişler. *"Sarayda oturamazsın"* demişler. Zavallı kardeşim buna çok üzülmüş. Bana dedi ki, *"Bak kardeşim, bu cahil iffetsiz, hain insanlar bana ne haber gönderdiler. Biliyorsun ki ben sarayda oturacak değildim. Fakat inat için oturacağım ve mücadele edeceğim"* dedi ve kararını değiştirerek burada oturdu. Fakat sık sık imzasız mektuplar kendisine geliyordu. *"Bir kurşunla seni öldüreceğiz"* diyorlardı.

Masajcım Leylâ, fevkalâde iyi bir masajcıdır. Atatürk bunun medhini duymuş, *"Bana bunu niye söylemedin?"* dedi. Ben de:

- *"Kardeşi delidir, korkarım burada bir delilik yapmasın".*
- *"Hayır efendim gelsin, göreyim, bana ne yapabilir?".*

Hemen emirle celbettiler. Masajından Atatürk fevkalâde memnun kaldığından artık masajlarını buna yaptırıyordu.

Epey bir müddet aralarında kaldı ve birçok sırlarına, [.....][537] plânlarına vâkıf olmuştu. En nihayet bir gün dayanamayarak gözyaşları dökerek Atatürk'e:

- *"Atatürk, sen bakımsızsın, sen çok acınacak haldesin, bu ahlâkının temizliği ile neden bu kadar ahlâksızları yanına, etrafına toplamışsın? Sana yazık değil mi? Sen bakıma muhtaç değil misin? Gece yarısı vazifeden gelirsin, bir karşılayan yok, bir hâlini soran yok. Olduğun yerde kalırsın".*

Bu kadın bildiği ve duyduğu yalanları, entrikaları Atatürk'e anlatmıştır. Esasen daima tarassut ve kontrol altında tutulan bu kadının söyledikleri hemen anlaşılmış ve kadın ise ..... hakaret yaptırılarak saraydan kovulmuştur. Mücrim gibi şöyle:

Berber Rıdvan hafiyelik ederek, [.....][538] kadını mücrim gibi attırmıştır. Kadın da *"Eyvah!"* dedi *"Atatürk'e hakikati söylediğim ve bunların hakiki herşeylerini anlattığım [için] bana bu yalanı yaptılar".*

Kadın Atatürk'ün masajını yaptığı müddetçe bu entrikacılar ..... benim evime göndermediler. Yasak ettiler. İyi ki ben vasıta olarak göndermemiştim.

Söz açılmışken, başka bir kadından da bahsetmek isterim. Ankaralı namuslu bir kadıncağız: İffet Hanım.

Sarayda binbir entrika, binbir dedikoduları [.....][539] Atatürk'e anlatıyor. Atatürk ..... hemen bu İffet Hanım'ı gizlice çağırır, hakikati anlardı. Çok doğru söyleyen, iyi düşünen aklı başında bir kadındı. Atatürk'ün sorduklarını *"Vallahi Paşacığım, mesele öyle değil böyledir"* diye hakikati anlatırdı. Paşa da bu kadına inanıyordu. Kadın da hakikatten ayrılmıyordu.

Birkaç sene bu kadın yaşadı. Vaktâ ki anladılar, hakikati bu kadın anlatıyor. Bir plân düşündüler. Kadın yatmaya giderken[540] odasına Berber Rıdvan'ı saldırıyorlar. Kadın *"Yapma, etme, sen böyle değildin neden böyle oldun?"* diyor. Rıdvan sarhoş taklidi yaparak kadına taarruz etmek yoluyla epey kadını hırpalamak istiyor. Beri taraftan da başkalarını tarassut için koymuşlar. Kadın *"Yapma, etme"* derken cürm-i meşhud yapıyorlar. Atatürk'e hemen anlatıyorlar. Ne kadar gariptir ki namuslu kadın kovuluyor, Rıdvan sarayda kalıyor.

[.....][541] Avrupa'ya giderken [.....][542] ile emniyet edilmediğinden yanına Fatma isminde uzun boylu bir kadını yanına yoldaş koydular. Bu kadının da çok havadisi var. Buna da binbir yalan yapılarak bu da kovulmuştur. Bunun gibi yüzlercesi gelip geçmiştir. Allah bunların şerrinden herkesi muhafaza

---

[537] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[538] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[539] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[540] *giden* yazılmış.

[541] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı

[542] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

etsin. Ben de zor kurtuldum. Demeden dedi, yapmadan yaptı.

Atatürk'ü Yakup Kadri de çok iyi anlamıştır ve tamamen dindar, ahlâklı, düşünce[li], merhametli, yüksek bir insan olduğunu anlamıştır ve bu hususta sıhhatli yazılar yazmıştır.

Atatürk'ün hastalığı ve vefatı

Ölmezden bir buçuk sene evvel sarayda bulunuyorduk. Ankara'ya avdetimiz yaklaşmıştı. Zevcim Mustafa çok rica etmişti, *"Atatürk'ten izin al da bu defa biz Ankara'ya gitmeyelim"* demişti. Seryaver Celâl Bey vasıtasıyla ricamı kabul ettirdim. Fakat Dolmabahçe'de kalmadım. Mustafa, Dolmabahçe Sarayı'nda kalmamı da arzu etmediği için Ihlamur Köşkü'nü istedi. Buna da müsaade etti, *"İstediğin gibi emredebilirsiniz, istediğiniz yerde oturabilirsiniz"* demişlerdi. Ağabeyim Ankara'ya hareket edeceği gün hazırlandık, teşyi edecektik.

Atatürk, *"Kardeşim aşağılara inme, yorulma, buradan elimi öper ayrılırsın"* demişti.

Dolmabahçe Sarayı'nda kendisinin öldüğü yatak odasına bitişik olan yazı odasının kapısı önünde duruyorduk. Veda edecekti.

Ağabeyimin iki kolu düşmüş, bîtap bir halde olduğu gözüküyordu. *"Paşacığım, ağabeyciğim, boyun atkınızı iyi kapamamışlar".*

İki eli takatsiz olan kardeşim boynunu bana eğdi, *"Siz kapayın"* dedi. Bu mahzun hâli ölüme mahkûm olduğunu bana anlatmıştı.

Hastalık nasıl geldi?

Neşet Ömer, Atatürk'ün ..... geçirmekte olduğunu ..... bir buçuk sene evvel söylemişti. Yine de saklıyorlardı.

Hizmetçilerden duydum, çok canım sıkıldı. Bu acıya tahammül edemedim. Geçtim kendi tarafına, baktım ki ağabeyim yatıyor. Karar verdim, bu gece hizmetine ben bakacaktım. Orada yanında kaldım. Ben, evlâtlığı Rukiye, hizmetçi Hatice Hanım. Sabaha kadar Hatice çamaşır ısıttı, işaretlerimle Rukiye düğmelerini çözdü, hemen arka eteğinden sular gibi terden ıslanmış olan çamaşırlarını süratle değiştiriyorduk. Rukiye ayağı ucunda, ben de şezlongta yattım. O kendine geldikçe *"Gidin odanıza, bana Rıdvan'la Mehmet daha iyi bakar"* diyordu. Fakat sular gibi ter döken kardeşimi Rıdvan'ın eline bırakamayacağımı söyledim ve sabaha kadar kaldım. Fakat çok kızıyordu, ille *"Gidin"* diyordu.

Vaktâ ki gözünü bir hâceti için açmıştı, yine bizi başı ucunda gördü. Bize memnuniyetinden hiçbir şey söylemedi. Gündüz, Şükrü Kaya'yı çağırtmıştı. Şükrü Kaya'ya *"Hemşirem çok üzülmüş, etekleri tutuşmuş, sabaha kadar bana hizmet ettiler"* demiş. Şükrü Kaya da bunu bana söyledi.

Bu .....ler, nöbetler, terlemeler meğerse sirozun başlangıcı imiş. Bundan

sonra Atatürk iyileşiyor, Ankara'ya geçmeye kalkıyor. Biz de izin alıyoruz, İstanbul'da kalıyoruz.

*

Ben ömrümde ağabeyimin atkısını *"Sen kapa kardeşim"* diyen zayıf ve bezgin hâlini hayatımda hiçbir zaman görmemiş olduğumdan bu ..... beni çok üzdü. Teşrifatçılar ağabeyimi alarak Dolmabahçe'den çıkartarak vapura bindirdiler ve Haydarpaşa'ya geçireceklerdi. Ben, geride kalan kardeşime nasıl figan ettiğimi bir-iki dostum görmüşler ve çok müteessir olmuşlar. O gün akşam kocam geldi. *"Mustafa Bey, ağabeyimin hâlini pek bitkin gördüm. Dayanamayacağım, Ankara'ya gideceğim"* dedim. Müsaade etmedi. *"Hanımcığım, Atatürk ne der? Bugün izin aldın, yarın gidersen doğru olmaz"* dedi.

Benim taannüt ve fazla inadım sarayda duyuldu. Atatürk gittikten sonra kocam meram anlamaz, Hasan Rıza'nın plânları bitmez tükenmez, hemen telefon açıldı, *"Hanımefendi hazretleri ..... Sarayı'na gidiyormuşsunuz. Eşyanızı beraber götürün efendim"*. Sezai Bey tarafından emir.

- *"Ne demek istiyorsunuz"* dedim. *"Ben saraydan kovulduğumu mu zannediyorsunuz? Kocamın teşvikiyle ve kendi arzumuzla öteki sarayı istedik. Eğer istiyorsanız şimdi açayım telefonu, Atatürk'e söyleyeyim, tekrar burada kalayım"*.

- *"Aman efendim, aman efendim. Aman efendim. Hasan Rıza Bey'in ..... sarayda sizin eşyanızı ve bizim eşyamızı soydu da tekrar soyulmaması için tedbir almak için söylemiştim"*.

Sarayda bir gece kaldık, ne kadar eşyamız var ise kocamın arzusuyla sandığımızı, sepetimizi topladık. Sabah erken, karlı bir günde eşyalarımız arabaya konuldu. Kar altında Ihlamur Köşkü'ne geçtik. Burada kendi başımıza kaldık. Masrafı da kendimiz yapıyorduk. Fakat sonra bilvesile öğrendim. Hasan Rıza, bizim Ihlamur Köşkü'nde oturduğumuz müddetçe ayda 700 lira mutfak masrafı, 300 lira elektrik masrafı, 500 lira benzin masrafı göstermiş.

Mustafa Bey Ankara'ya gitmemekliğim için beni İstanbul'a bağlamak istedi ve Dişçi Sami'ye gösterdi. Dişlerimi tedaviye başladık. Bu tedavi iki ay devam etti.

Atatürk de Ankara'dan beni istetti. *"Artık hemşirem gelsin, ayrılık çok oldu"* diyor.

Dişlerim de hitam bulmuştu.

Bir gün dişçide idim. Bozüyük Mebusu Sami Bey beni orada buldu. Atatürk'ün hastalığının içyüzünü söyleyerek kapalı geçti ve beni Ankara'ya istediğini söyledi. Vaziyetinin vahim olduğu içime çökmüştü. Dişçi dişlerimle uğraşırken çok fazla yaş döküyordum.

"Aman efendimiz, canınızı mı yaktık?" diyordu.

Gözlerimden dökülen yaşlar Dişçi Sami'yi çok korkutmuştu. *"Korkma doktor bey, çenemi koparsan duymayacağım. Ciğerimdeki acı, Atatürk'ün acısı daha büyük"* demiştim.

Demir gibi bir halde idim. Oturduğum, durduğum yerleri bilemiyorum. İki ay [sonra] nihayet dişlerim de bitti. Atatürk'ten haber de gelmişti. Mecburi, zevcim Mustafa Bey ile birlikte -mebus idi- Ankara'ya gittik.

Ankara'da Atatürkle karşılaştık. *"Hemşirem, çok erken geldiniz"* diyerek ve gülerek lâtife ile karışık bir sitem yaptı. Ben de *"Ağabeyciğim dişlerim bizi*

çok uğraştırdı, bu sebepten geç kaldım, affınızı rica ederim" dedim.

Neşet Ömer, biz Atatürk'ün başında yokken Atatürk'ün ciğerlerinin su topladığını sözde o zaman anlamıştı. Vaktâ ki biz oraya gittik, Neşet Ömer'in dayısının kızı Güzin Hanım bana bunları anlattı.

Neşet Ömer, Atatürk'ün bacaklarına su indiğini görmüş; sözde hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi şimdi bunu nasıl ortaya koyayım diye, çıkarayım diye sabaha kadar odasında uyumamış ve bir plân hazırlamış. Bir rapor yazmış ve hükümete vermiş ve demiş ki, *"Ben mesuliyet kabul etmem. Atatürk'ün bacaklarına su inmiştir. Mütehassıs getirtilmesi ve muayenesi icap eder"* demiştir. Bunun üzerine Avrupa'dan Fisenje[543] ve ismini hatırlamadığım başka doktor gelmişler. Kendisini muayene etmişler, bizzat Atatürk'le görüşmüşler. Atatürk durumunun açıklanmasını istemiş, bunlar da *"Fen riya kabul etmez, üç aylık ömrün var"* demişler. Bunlar gittikten sonra Neşet Ömer ile görüşüyor ve doktorların söylediğini söyleyerek mütalâasını soruyor ve *"Ne düşünüyorsunuz?"* diyor. *"Bana hakikati söyleyiniz ki yerime adam koyayım ve milletime vasiyetimi yazayım".*[544]

Neşet Ömer de *"Paşacığım inanma, bir de ben muayene edeyim"* demiş, şezlong üzerine yatırmış, *"..... kalkınız"* demiş, kaldırmış, *"..... yatınız"* demiş, yatırmış. Doktor bir defa bu hareketi yaptırmış. Halbuki Atatürk üç defa kendiliğinden bu hareketi tekrarlamış.

Neşet Ömer *"Gördünüz ya paşam kalbiniz çarptı, onların gördükleri yanlıştır. Bana itimad et, hayatınız müemmendir"* demiştir.

Ankara'ya geldiğimiz gün sıhhî durumunu sorduğumda ağabeyim bana yukarıdaki şekilde izahatta bulundu.

Ağabeyim ifadelerinde Neşet Ömer'e çok itimat ediyor ve kurtulacağına emin görünüyordu.

Bir gün, Hatay ve İskenderun'u kurtarmak için plân tanzim ederken Atatürk'e nüzul isabet etti. *"Hatay ve İskenderun'u isteyen bu değildir. Çünki kendisine mâlik değildir"* demişler. O sırada bu sözü tekzip etmek için mecbur oldu, kendisi bir seyahat tertip etmeye. O esnada Neşet Ömer'in validesi bize(?) yemeğe geldi. *"Atatürk bir hafta zarfında dört kilo şişmanladı"* diyordu. Ben ise bir gün evvel akşam yemeğini beraber yediğim kardeşimin durumu beni memnun etmemişti. Buna hemen bir cevap veremedim. Derhal misafirlerimi geçirdim. Camlı Köşk'ten Atatürk'ün köşküne geçtim. Kendisini gördüm. Atatürk, *"Neşet Ömer'in annesi bana tebrike geldi ve bir hafta içinde dört kilo et aldığınızı söyledi. Ben de sizi tebrik edeyim mi, hakikat midir?"* dedim.

Ayaküstü duran kardeşim hiddetle sağ elini kaldırıp, çeker gibi üzerine döndürerek birkaç defa dürterek, *"Bu nedir, bu nedir? Benden saklıyorlar, saklamasınlar bunu söylesinler, bu nedir?"* dedi. *"Benimle alay mı ediyorlar?"* dedi.

Bu ciğerlerde toplanan sular hazma çok mâni olmuştu. Daima yediğini hazmedemiyordu. Karnı şişiyordu. Hazma yardım edecek kömür tozuna benzer bir ilâç vermişlerdi. Durmadan bunu alıyordu.

Benden beyaz zerde istedi. *"Kardeşim sen annemin zerdesini bilirsin,*

---

[543] Atatürk'ün hastalığı sırasında davet edilen Fransız doktor Noel Fiessinger (1881-1946).

[544] Bu son cümle, metinde dipnot olarak yazılmış.

bana Selânik zerdesi yaptır, canım istedi" dedi. Bunları söylerken *"Uzun bir şezlong üzerinde gezmeyecek, ayakta durmayacak, ayaklarını dizlerini kırmadan hep uzun oturacaksın, rakı içmeyeceksin"* demişlerdi. *"Şimdiye kadar kendini ..... yedin, içtin. Şimdiden sonra bizim hatırımız için içmeyeceksin. Bizi dinleyeceksin"* demişlerdi ve tatlı yemesini tavsiye etmişlerdi. Ben de ara sıra tatlı yapıp götürüyordum.

Başka bir fırında ..... gelmeye başlamıştı. Lâtifeyi çok seven Atamız beni görünce *"..... ağır misafirimiz var, ne tatlısı var?"* demişti.

Cevap verdiler:

- *"Beş türlü tatlımız var".*

"O halde daha bir tatlı ilâve etsinler", diyerek ad verdi.

Oturuyorduk, güle konuşa eğlenerek tatlıları bize yediriyordu. Kendisi de yiyordu. Bulunduğu yerden kalkmamak şartıyla en yakınına sofra kurdururdu. Biz yanındaki sofraya oturur yerdik, kendisi de bulunduğu yerde uzun oturduğu yerde yerdi. Kılıç Ali, Salih Bozöyük, kocam, ben, Âfet, Sabiha...

Ağabeyime *"Madem ki çok tatlı seversiniz, size annemin zerdesini yapayım, ister misiniz?"* teklifinde bulundum. *"Derhal, derhal mümkün olduğu kadar acele yap"* dedi.

Hemen Camlı Köşk'e gittim. Evde mevcut olan pirinci ateşe koydum. Acele bir zerde yaptım, tabağa döktüm. Kendi elimle adamların eline verdim. Ben de beraber Atatürk'ün köşküne geçtik. [.....][545] birbirlerine göz işaretleriyle *"Atatürk uyur"* dediler. Zerde tabağı elimizde kaldı.

"Atatürk uyuyor efendim" cevabına, *"Madem ki Atatürk uyuyor, bu zerdeyi kendisi istemişti, şimdi buzdolabına koyun, kalktığında verin"* demiştim.

Kocam da her zaman *"Sakın Atatürk'e yemek götürme, kim götürürse götürsün"* diye tenbihte bulunurdu. Buna rağmen kendi elimle yaptığım ve elimle götürdüğüm zerdeyi veremediğime müteessir oldum.

Kocamla çarşıya giderek en iyi pirinci bulup da daha iyisini yapmayı düşünüyordum.

Zannediyorum ki, yaptığım zerdeyi Atatürk'e yedirdiler. Halbuki birçok dedikoduları olmuş. Şöyle ki:

Atatürk gözünü açınca zerdeyi sormuş, *"Hemşirem zerde getirecekti, ne oldu gelmedi mi?".*

"Hayır efendim gelmedi", diyorlar.

Atatürk, başyaver vasıtasıyla zerdeyi istetmiş. Binbir türlü dedikodu yapmışlar. Bıkmışım usanmışım, binbir küfür etmişim. Bunu da Atatürk'e söylemişler. [.....][546]'in yalanları.

Atatürk'e tekrar ziyarete gidiyorum.

- *Hani ya hemşire, bana zerde yapacaktın, ne oldu zerde?"* diye sordu ve *"Niçin yapmadın?"* dedi.

Ben de:

- *"Paşacığım ben senin zerdeni daha o gün o saat yaptım elimle getirdim"*
- *"Getirdin de kime verdin?".*
- *"Sizin sofracılarınıza verdim".*

---

[545] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[546] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

"Kardeşim sen yalan söylüyorsun, zerde gelmedi bana".

"A Paşacığım, ben yalan bilmem ki yalan söyleyeyim. Geldiğimde uykuda dediler, sofracıya bıraktım, size vermelerini söyledim. Daha iyi pirinç bulmak için de bizzat şehre gittik, iyi pirinç aldım. Yine yapıp getireceğim. Sen o zerdeyi yemedin mi?", dedim.

Atatürk *"Ben o zerdeyi istiyorum"* dedi. Ne kadar sofracı varsa hepsini topladı, hepsine sordu. Hepsi inkâr etti. En nihayet bir sofracı kaldı. Onu da *".... der"* dedim. *"Elimden zerdeyi sen almadın mı, sana tenbih etmedim mi, neden kalkar kalkmaz zerdeyi vermediniz?"* dedim.

"Unuttum efendim", dedi.

Atatürk, utandı ve sustu ve çok mahcup oldu. Atatürk sükût ederek mahcubiyeti bana bildirmedi.

Birkaç dakika geçtikten sonra, *"Kardeşim, güzel bir gazı indirici ilâç içiyorum, size de tavsiye ederim"* diyerek yanıma geldi, ağzıma ilâcı eliyle döktü. Yavere de su getirtti. Bu suretle gönlümü almak istedi.

Ne ben yüzledim, ne de o tekrarladı.

Bir gece herkes uyurken nöbetçiler arasında dolaşıyordum. Baktım, Atatürk ayağı ile banyoya gitmiş, [.....][547]'in hafiyesi olan Rıdvan'ı gördüm. Sordum, *"Atatürk banyoya ayağı ile mi girdi, yoksa tekerlekli sandalye ile mi gitti?"* O sırada Atatürk yürüyerek banyodan çıktı. Üzerinde bir geniş gecelik vardı. Bacakları gözüküyordu. Her bir bacağı şişmişti. Ciğerlerim yana yana bu hâlini seyrettim ve uykusunu kırmamak için saklanır gibi oldum. Belki hemen uyuyacak zannettim. Beni görmüş, hemen gözü ile kaşı ile işaret etti. Yanına çağırdı. Gece lambalarının az ziyasından anlayamadım. Bunu da anladı elini kaldırarak *"Gel içeri"* dedi. Mecbur oldum girmeye.

Sesi titreyerek, içini çekerek:

- *"Ben daha uyuyamadım kardeşim, (gecenin dördü idi) siz niçin ayakta bulunuyorsunuz bu saatlerde?"*

Iztırabını çoğaltmamak için hiç beni zaten uyku tutmazdı, fakat kendisine bunu söyleyemezdim. Atatürk'ten ölümle ayrılacağımı görüyordum. Kendisini avutmak ve aldatmak sözlerini söylemek mecburiyetinde idim.

- *"Ya Paşacığım, benim de bu gece uykum kaçtı da onun için buralarda bulunuyorum. Sizin de banyodan çıktığınızı görünce çağırmasanız gelmezdim. Belki uyuyacaksınız diye, yoksa rahatsız etmeye cesaret edemezdim"*

Beni lâfa tuttu. Takatsiz bir halde konuşuyor. [.....][548] haber verdi, yetişti başıma. Belki bir mal kaçıracağız [.....][549]. İki iken üç olduk. *"Paşacığım üç kişi olduk, söz ziyadeleşecektir. Uykunuz kaçar belki, ben bari çekileyim".*

Artık vaziyeti tamamen öleceğini gösteriyordu. Ertesi günü Âfet Hanım

---

[547] Buradaki bir kelime metinden çıkartıldı.

[548] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[549] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[.....][550] kendisine masal söylemeye başladı. *"Efsanedir, fakat çok severim, söyleyeceğim"* diyerek masala başladı.

Bir papasa *"Elbiseni çıkar, toprağa gömül"* demişler. *"Bir kat daha çıkar, bir kat daha gömül"* Yedi defa çıkarmış, yedi defa gömülmüş. Yerine buğday çıkmış.

Ölüm hâlinde insanın efsane, masal dinlemeye vakti var mı? [.....].[551] İşte bekârlığının neticesi. Ölüm hâlinde ziyan zebil oldu. [.....].[552]

Bir gün Atatürk 39 derece hararetle hastalanmış. Bana, Hasan Rıza ile *"Hastayım, kardeşim gelsin"* diye haber göndermiş. Gittim, odası kapısına geldiğimde *"İçeride Âfet ile Sabiha var"* idiler. Ağabeyimden müsaade almadan içeriye girmek âdetim olmadığından içeriye haber gönderdim. Berberle. Berber Rıdvan bana *"Atatürk yatıyor, şimdi giremezsiniz"* diye haber getirdi.

Birdenbire hiddetimi mucip oldu, neden ağabeyim beni çağırdı, herhalde görmek isterim. *"Atatürk çağırdı da geldim, neden bırakmazsın içeriye?"* dedim. Az yüksek konuştuğumu Atatürk duymuş.

- *"Niçin hemşirem orada duruyor gelmiyor içeriye? Söyleyin içeri girsin".*

İçeri girdim. *"Niçin gelmiyorsun, neden hiddet ediyorsun kardeşim?"* diye sordu.

- *Ağabeyciğim siz bana haber gönderdiniz ben de geldim. Berber* 'Atatürk uyuyor şimdi giremezsiniz' *dedi, ona hiddet ettim"* dedim. Berberi çağırttı, başka berber geldi, *"Bu değildir, Rıdvandır"* dedim. Onu çağırttı, o geldi. *"Niçin içeriye almıyorsun?"* dedi, *"Sizin rahatınız için efendim"* dedi. Atatürk *"Defol"* dedi. Bu suretle sarayda kardeşimle başbaşa kalmamaklığım için birçok entrikalar döndürüyorlardı. Her ne plân döndüyse haberim yok.

Atatürk artık İstanbul'a hareket ediyor, bizi çağırttı.

- *"Kardeşim, ben İstanbul'a gidiyorum. Yakında siz de oraya geleceksiniz".*

- *"Peki Paşacığım, emir senin, ne arzu edersen o olacaktır"* dedim.

Atatürk'ün üzülmemesi için ne isterse hemen yapıyorduk.

Etrafımızda bulunan misafirler, muhafız ..... İsmail Hakkı Bey'e sordu, *"Muamelen bitti mi, malına sahip oldun mu?"* dedi.

"Evet teşekkür ederim paşam", dedi.

Herkese böylece soruyordu. *"Senin işin bitti mi, senin işin bitti mi?"* diyor ve cevaplar alıyordu. Sonra benimle konuştu. Yanımızda Sabiha, bütün sofracılar, Saip Bey'in (kâtip) ailesi vardı.

Atatürk:

- *"Kardeşim, senin şimdi masrafların 700 lira mutfak, 300 lira elektrik, 500 lira benzin sarfiyatınız var. Şimdi gözümün önünde noksan kalanları da ben kapatmaktayım".*

Halbuki, Atatürk'e kaynayan hususî yemeğinden sefertaslarına konarak bizim eve geliyordu. Otomobil de o kadar çalışmıyordu. Ayda beş yüz lira

---

[550] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[551] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[552] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı. Çıkarılan kısımların sonunda, Makbule Hanım'ın *"Bunları aynen yazıyorum. Yazılmamasını rica ederim"* notu var.

sarfedecek kadar Ankara'da gezmek mümkün değildi. Baktım ki Atatürk'e çok yüksek fiyat göstermişler. Tafsilât versem başaramayacağım, bu sebeple kalktım boynuna sarıldım. *"Ağabeyciğim, demek ben ayda 700 lira yiyormuşum, sâyenizde tabii yiyorum, kardeşinizim, yabancınız değilim"* dedim.

Atatürk de *"Kardeşim, ben insan evlâdıyım, yemeni bil, giymeni bil, gezmeni bil, yaşamanı bil, şimdi bu kadar noksanlarını da ben tamamlamaktayım. Ben öldükten sonra sana şu kasalar içinde on mislini bıraktım"* dedi ve eli ile kasaları gösterdi ve iki elini yukarı kaldırarak bunları tekrarladı.

Fakat, Atatürk öldükten sonra bana gösterdiği kasaları görmedim.

*

Atatürk İstanbul'a gittikten bir hafta sonra biz de İstanbul'a geldik, doğru Savarona'ya geçtik. Orada beni kimse karşılamadı, âdetâ *"Yine mi karşımıza çıktın?"* der gibi bir vaziyet almışlardı. Beni kimse karşılamadı. Bu vaziyet Atatürk'ün de fena olduğunu gösteriyordu. Herkesin bizden kaçması da kısmen bu yüzdendi. Kimse bana fena haber vermek istemiyordu. Evlâtlığım Ülkü'nün annesi Vasfiye (Selânik'ten getirdiğim) çıktı karşıma. *"Atatürk uyuyor bu saatte"* dedi.

Uyanıncaya kadar Vasfiye ile konuşmaya başladım. Şuradan buradan derken Atatürk'ün karnında su toplanmış olduğunu söyledi.

"Yaaa Vasfiye, demek Atatürk'ün hastalığı böyle. Öyle mi?" diyerek ağlamaya başladım. Bu yaşlara kimsenin tahammülü kalmadı. En büyük entrika çeviren [.....][553] de fevkalâde müteessir oldular.

Atatürk uykudan kalktı, *"Buyurun"* dediler. Âdetimiz mucibince hiçbir acı hissettirmeyerek, güler yüzle ağabeyimin karşısına çıktım.

- *"Hoş geldin, nasılsın kardeşim?"* dedi. *"Mustafa Bey de geldi mi birlikte misiniz, nasıl iyiler midir?"* dedi, cevabını verdim.

Ben de ona sormaya başladım, *"Siz nasılsınız, nasıl gidiyorsunuz?"* dedim.

- *"Ben de biraz iyiyim"* dedi. Beni üzmemek için pek hastalığından bahsetmedi. Fakat zamanla ben onun öleceğini anlamıştım. Fakat daima karşısına şen ve şâtır çıkıyor, öleceğini kendisine hiç hissettirmek istemiyordum. Annemin nasihati böyle idi.[554]

Atatürk'ün Savarona'da canı sıkıldı, *"Beni saraya geçirin, çıkarın"* dedi. Neşet Ömer, *"Olamaz efendim, burada rahatınız iyidir"* dedi. Savarona'nın yüzünü Karadeniz'e vermişlerdi. Sağ tarafı Üsküdar'da, solu da saraya vermişlerdi. Dümeni de Karaköy'e verilmişti. Atatürk'ün odası güneşe nâzır idi. 40 derece hararetle yatan Atatürk, başına bir ıslak bez koydurmayan Atatürk yatıp oturuyordu. Buna Atatürk'ün çok canı sıkılıyordu.

İkinci suyunu aldıkları zaman Atatürk Neşet Ömer'e emir vermiş. *"Gidin hemşiremin müsaadesini alın, şayet ölürsem kızkardeşim sizi mahkemeye vermesin"*. Halbuki benim böyle birşeyden haberim yoktur.

Gece bana geldi. Saray entrikası. Sofracı Mustafa *"Aman hanımefendi,*

---

[553] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[554] Buraya *Bir gün Sabiha geldi* yazılmış ve üzeri çizilmiş.

birçok doktorlar Atatürk'ün başına toplanmıştır, çok korkarız ki tekrar su almasınlar".

Koşa koşa geçtim ağabeyimin tarafına. Neşet Ömer'le karşılaştım. *"Doktor Bey, Atatürk'ten tekrar su mu aldınız?".*

- "Sizin yok mu haberiniz hanımefendi? Ya... Evet su aldık. Size haber gelmedi mi? Atatürk size Hasan Rıza'yı gönderdi, müsaade ettiniz, ondan sonra aldık".

Birden fırladım. Atatürk'ün odasına girdim. Delmişler, suyunu boşaltmışlar. Çok şen bir vaziyette yüzünü gördüm. Fakat benim çenem titriyordu, ağlayamazdım. Kendine birşeyler soramazdım. Ciğerim sızlıyordu. Onun ıztırabını duyuyordum. Onun duyduğundan yüz kat fazla çekiyordum. Kılıç Ali bana tenbih etti:

- "Konuşmayacaksın, suyu çoğalır, dört dakikadan fazla durmayacaksın".

"Peki", dedim.

Kardeşimin karşısına geçtim, duruyorum. Şen şâtır konuşuyor. *"Dört dakikadan fazla kalamazsınız, buyurun dışarı"* dediler. Atatürk yok, duramıyor. *"Dört gün yüzünü göremeyeceğim dur karşımda"* dedi. Bu hevesli isteğinden istifade ederek *"Ağabeyciğim size birşey sorabilir miyim?"* dedim.

"Sor kardeşim".

- "Birinci defa karnınızı yararak suyunuzu aldılar. Bu defa deldiler. Hangisi daha zor, hangisi daha kolay?".

"Sorma kardeşim sorma, ikisi de ne yenilir ne yutulur. Büsbütün elim ayağım kesildi. Ağlayamam, boynuna gidip sarılamam. Açık konuşacağım, artık ölüm günlerinin yaklaştığını anladım, ciğerlerim eriyordu. Fakat kim dinler, yar yok, yaver yok, çekiyorum".

O sırada vakit geldi, *"Buyurun çıkın"* dediler. Âfet Hanım benden evvel çıktı. Saray temelleri kalın olduğu için oda kapıları yarım metreden fazla çukurlukta, mâhud Hasan Rıza dışarıda holde. [.....][555] beni büyük yeise düşürdü. Beynimden vurulmuşa döndüm. *"Vah kardeşim vah, kimlerin elindesin"* dedim. Beynimden vurulmuş bir hâle geldim. Kimlerin elinde ölüyorsun kardeşim? Sana çok acıdım. Zaten, Atatürk bir müddet evvel bana herşeyi anlatmıştı: [.....].[556]

Bir gün, binbir yalanlar içinden bir tanesi... Atatürk dedi: *"Kardeşim niçin benim hizmetçilerimi alıp götürüyorsun, bana hizmete bırakmıyorsun?".*

"Bu nasıl lâkırdıdır, bana sen kaç tane hizmetçi verdin, senin hizmetçilerinle ne alâkam var?" dedim.

Cevap vermedi ben üzülmeyeyim, ben kırılmayayım diye. Meğerse Atatürk o zayıf parmaklarıyla zili çalar, adamlarını çağırırmış. O sırada ben onun adamlarını çağırırmışım dedi. Ne kadar ..... edermişim. Hiç de böyle birşey olmazdı. Hatırıma gelenlerden... Çünki sekiz-on tane doktorun arasından ayrılmıyordum. Gözlerimin yaşı yerleri ıslatıyordu. Mezardan çıkmış gibi bir çehre ..... ettim. Gece gündüz kardeşimin ölmemesine yalvarıyordum. Doktorların bir kısmı istirahate giderlerdi. Nöbete kalan doktorların

---

[555] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[556] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

yanından ayrılmazdım. İstirahatte bulunan Atatürk'ün yanına gelir, nöbette bulunanlar istirahate giderlerdi. Gelen doktorlarla yine bulunuyordum. Zerre kadar uyku gözüme girmezdi. Lüzum yoktu ki hizmetçilere sorayım. Buna rağmen [.....][557] yine Atatürk'ü bu şekilde üzmüştür. Ciğerim yanan kardeşimin parmakları hilâl gibi olmuştur. Karnında üç teneke su olmuştu.

[.....][558] *"Kendime yer edeyim, bak sana neler ederim"* dedi. Öyle kurnazca tekmeler attı ki Atatürk'ün ölüm gününe kadar yapmadığı rezalet kalmadı. Hırsızlık, namussuzluk, arsızlığın hepsini yaptı ve hepimize ayrı ayrı tekmeler attı.

Canı serin su istediği zaman emrederdi: *"Bana su getirin"*. Buzdolabına su koyan kim? Her biri ayrı ayrı çalmalı, rüşvet... Buzdolabını kim düşünebilirdi. *"Efendim Atatürk'ün termosundan getirin..."*. Alınan, satılanı bilmeyen hizmetçiler termosun dibinde kalan bir parmak suyu [.....][559]'a içiriyorlar. Atatürk hararetler içinde *"İlâcımı verin, suyumu getirin"*. Neredesiniz? Kimin haberi var? Atatürk'ün ..... ağabeyime *"Ben senin suyunu getireyim, ilâcını getireyim"* Elini kaldırarak *"Otur geç köşeye"*. O köşe olmaz. Ölseydi de bu acıları görmemiş olsaydım. Sağ olursam çok acılarımı tarihe bırakacağım, ölürsem içimde ukde kalacak, gözüm açık gidecek.

*

Atatürk milleti medenî âlemde mümtaz ve mesud, müreffeh bir hâle getirmeyi, vatanımızı dünya çapında mesrur ve zengin bir hâle sokmayı gaye edinmişti. Herşeyde adâletin tezahür etmesini çok isterdi. Teşriî kuvvette Âyan Meclisi'nin kurulmasını istiyordu.

Az memur çok para... Vatana hizmeti dokunmuş olanlara çok kıymet verdi. İşçilerin refaha kavuşmasını çok arzu eder ve daima tedbirler düşünürdü. Maiyetinde ahlâka çok kıymet verirdi. Öğretmenlerimizi her türlü geçim kaygısından âzâde etmesini isterdi. Memleketin en uzak köşelerinde yetişen kabiliyetlerin en yakın okullarda .....[560]

Duyduğum millî ıztırapları olduğu gibi Atatürk'e anlatırdım. Atatürk de alâkadarlara söyler ve çıkışırdı. *"Benim hemşirem bile sizin ahlâksızlıklarınızı söylüyor"* derdi. Bu sebepten her hangi birşey söylememekliğim için daima Atatürk'e .....[561]

Atatürk ölüm hâlinde yatarken, ölüme yakın günlerinde *"Bana Fethi'yi çevirmeyin. Bana çok lâzımdır, onunla mühim işlerim var"* diyordu. Fakat Fethi de kendisini görür diye geldiği zaman kapıdan çevriliyordu. İtimat ettiklerinin hırsızlıklarını duydukça, ellerini Allah'a doğru kaldırarak *"Ne yapayım, söyleyin bana ne yapayım? En emniyet ettiklerimi koydum, yine hırsızlık duyuyorum. Aman yârabbi ne yapayım kardeşim, bu hırsızlığın önüne geçmek için ne çare bulayım?"* diyordu.

Atatürk ölüm hâlinde iken bile [.....][562], Atatürk de buna gülümseyerek

---

[557] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[558] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[559] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[560] Cümle bu şekilde noksan bırakılmış.

[561] Bu cümle de noksan bırakılmış.

[562] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

ve ..... ederek alay eder *"Olur, olur"* derdi ve başını gülerek sallardı.

Atatürk'ün hastalığında ve daha evvelleri de [.....][563]'ın ayağı girdikten sonra sarayda hâkimiyeti tesis edebilmek için ağabeyimle benim aramı açmaya çalıştılar. [.....][564] ile birlikte bu uğurda bütün kuvvetleri sarfediyor ve her türlü entrikalar, isnadlar, yalanlar uydurarak ağabeyim ile aramızı açmak istiyorlardı.

Ağabeyimle hususî görüşmelerimize de mâni olmak için birçok yalanlar tanzim etmişlerdi ve birçok kişiler de bunlarla hemfikir idiler.

Çarşamba günleri benim kabul günüm idi. Bu münasebetle o günlerde ıztırapları dinler, ağabeyime söylerdim. O da ehemmiyet vererek hükümet erkânına bunları mutlaka tekrarlar, icap ederse akşam yemeği sofrasında alâkadar erkânı da davet eder, yemek esnasında bir mevzu olarak benden duyduklarını tekrar eder ve bazen de bana *"Kalk kardeşim, sıkılma, bugün bana söylediklerini aynen söyle"* derdi. Ben de aynen söylerdim.

..... kâtib-i umumî bürosuna [gelen] memleket ihtiyaçlarına dair telgrafları alarak Atatürk'ün huzuruna çıkarlar, *"Paşam telgraf var"* derlerdi. Ağabeyim *"Okuyun"* derdi. Tamamen okumazlardı. Ağabeyim tamamen okumasını ihtar eder, yine tamamiyle okumak istemezlerdi. Ondan sonra ağabeyim bana *"Görüyorsun ya kardeşim, bana herşeyi olduğu gibi söylemiyorlar, aldatmaya çalışıyorlar, bu efendilerle çok üzülüyorum, hakikati dinleyemiyorum"* derdi.

[.....][565] saraya girdikten sonra ağabeyimle başbaşa kalmak ve millî ıztırapları olduğu gibi kendisine anlatmak fırsatı verilmemiştir. Hattâ, Atatürk beni yatakta hasta hâlinde *"Otur, sıkılıyorum, konuşacağım"* dediği halde biz konuşurken hemen içeriye Hasan Rıza Bey'e haber çekiyordu. *"Birçok evraklar getirdim. Mühürlenecek ve mahrem görüşülecek. Atatürk'ü tenha bulmak isterim"* diyordu.

Çok defa bu tekliflerle benim Atatürk'le başbaşa kalmaklığımıza mâni oluyorlardı.

Bu böyle iken ölüm hâlinde yatan ağabeyime candan bakanı olsa idi canım yanmazdı. Her hangi zaman ilâç arasa yerinde yoktur, her hangi zaman su istese yerinde yoktur.

Atatürk'ün yanıbaşında komidin üzerinde gümüş termosu vardı. Bunun içinde soğuk su bulundururlardı. Hizmetinde [olan] hanımlar, beyler her zaman için ..... ederek Atatürk'ün suyu var mı, buzdolabında ..... var mı? *"Bana bir su getirin"* der fakat buzdolabında su yok ki getirsinler. *"Getir kız Atatürk'ün gümüş termosundan"*. Kim istemiş ..... dibinde kalanı da [.....][566] içmiş.

Uykudan kalkan Atatürk bitkin bir halde:

- *"İlâcımı getirin, suyumu getirin. İlâcımı getirin, suyumu getirin"*.

Getiren yok. Bu hâli gören ben kardeşi, tahammülsüz bir halde derhal ve telefon başına geçerek Neşet Ömer'i telefon başına çağırdım.

- *"Doktor bey, anneme Atatürk'ten çok güzel bakıldı. Niçin lâkayd*

---

[563] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[564] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[565] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[566] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

geçiyorsunuz, yazık değil mi Atatürk'e? Bir kenara bir masa koyun, suyunu ilâcını bir kenara toplasın, aradığı zaman hemen versinler, üzmesinler" dedim.

Neşet Ömer, Hasan Rıza ile birleşmişler, bana tuzaklar hazırlamışlar. Bir de ne bakayım, Atatürk'e beni çekiştirmişler. *"Bize hakaret ediyor, size bakmıyormuşuz"* demişler. Hemen ağabeyim *"Kardeşim üzülmeyin, bana iyi bakıyorlar, üzülmeyin siz dedi"*. Ben de *"Ağabeyciğim tahammül edemiyorum size iyi bakmıyorlar, hakikaten annem daha iyi bakıldı"* [dedim]. Ağabeyim beni teselli etmeye çalışıyordu. Bitkin hâli ile: *"Üzülme kardeşim bana da iyi bakarlar, üzülme kardeşim bana da iyi bakarlar"...*

Bir gün *"Çağırın hemşiremi, ben çok iyiyim, kendisiyle konuşmak istiyorum"* diyor. Birisiyle beni çağırmıyorlar, *"Yoktur, sokaktadır, geziyor eğleniyor"* diyorlar.

Atatürk *"İsyan edeceğim, çağırın hemşiremi"* diyor.

Haber veriyorlar, gittim.

Muayede salonundan beri taraf bana tahsis edilmişti, diğer harem kısmında da Atatürk bulunuyordu. Bulunduğu tarafa geçtim, huzuruna girdim.

- *"Gel kardeşim, gel ben üzüm rejimine giriyorum. Doktor söyledi"*.

Çilek renginde penbe yorganın altında oturmuş kirpikleri yarım parmak uzamış, arasından bakan mavi gözlerle karşılaştım.

"Ne yapıyorsun paşam?".

- *"Yemek yiyorum"*.

Bir küçük masa tabağı içinde nohutlu yahni, Pirinç pilâvı, makarna nazar-ı dikkatimi celbetti. Ağabeyime:

- *"Hiç nohutlu yahniyi sizin gibi hasta yiyebilir mi?"*

- *"Tabii, bana doktor verdi, Neşet Ömer Bey verdi"* dedi.

- *"Paşacığım, böyle bir nohutlu yahniyi benim midem bunu hazmetmez, sizin mideniz buna nasıl tahammül edecek?"* dedim.

En kolay ..... yemek bu imiş.

- *"Neşet Ömer söyledi, üzülme"*.

Sükût etmeye mecburdum, sustum.

- *" Kardeşim, şimdi ben üzüm rejimine giriyorum. Bana bir küfe üzüm gönderdiler, suyunu sıkıp sıkıp her gün üzüm suyu içeceğim, çabuk iyileşeceğim. Getirin o üzüm küfesini bakayım"*.

Üzüm küfesi geldi.

- *"Bu mudur gelen üzüm? Küfe dedikleri bu mudur? Hani bunun üzümü nerede?"*.

Küfeyi salladılar, dibinde bir okka üzüm ya var, ya yoktu.

"Hâ... Öyle ise haydi bana yapın üzüm suyu".

Üzüm suyu sıkıldı, bardağının dibinde bir buçuk parmak üzüm suyu geldi.

- *"Verin içeyim"*.

İçti, *"Yatırın yatayım"*, yatırdılar yattı.

Karşısında ben, Âfet, Sabiha da benim etrafımda, zaten beni yalnız bırakmamak için mutlaka bulunurlardı.

- *"Uykum gelinceye kadar karşımda oturun, konuşun"* dedi. Öğle uykusu.

Yatar yatmaz kendisine bir gıcık geldi. O gıcık devam etti. Boğulacak bir hâle geldi. Sabiha, Âfet ölüm hâli zannettiler, dışarı kaçtılar. Atatürk iki

eliyle çırpınıyor *"Beni kaldırın"* diye işaret ediyordu.

Baktım ki kardeşim çaresiz kaldı, yanında kimseler yok, bu hizmet bana düştü. İki elinden yakaladım, oturtmaya muvaffak oldum. Üç teneke su karnında olan kardeşimi.

Öksürük el'an devam ediyordu. Benim de kumlu böbreklerim faaliyete geçti. Iztırabım başladı. Kardeşimi sol elimle tutuyorum, arkasını dayanıyorum. Sağ elimle de çare aramaya başladım. *"Gelin, gelin, çocuklar, kim varsanız bir tas yetiştirin"* diye seslendim. Baktım ki Atatürk'ün üzüm suları burnundan gelmeye başladı. Kendi eliyle yeni örtünmüş olduğu yorganı korumak için ellerini ağzına tutmaya başladı.

Baktım, çaresiz kaldım. Hemen sağ elimi ağzına uzattım. Gelen üzüm sularını sildim.

Atatürk *"Yapma kardeşim, aman kardeşim, ellerin de pis oldu"* dedi.

Üzüm suyu çıktıktan sonra nefesi düzeldi. Bu hal birkaç dakika devam ettiği halde küçük hizmetçilerin ne kendileri geldiler, ne de kimseye haber verdiler.

*

İlk komada serum yaparken ıztırap duyan ve feryad eden Atatürk'ün ıztırabını gördükçe *"Doktor Bey neden kardeşime azab ediyorsunuz? Bırakınız ölüm Allah'ın emri ıztırap vermeyin"* diyordum. Âkil Muhtar Bey de *"Vallahi kızım can damarı atıyor, iyi olacak, ölmeyecek ümidim var"* diyordu.[567]

Ufacık bir .....e meydan vermezlerdi. Büyüğü, küçüğü hepsi Atatürk'le benim aramı açmak için entrikalar çevirmeye çalışırlardı. Neşet Ömer'i de elde ettiler. Bu defa tutturdular *"Sen Atatürk'ün yanına girme, konuşuyorsun, hasta ediyorsun, suyu çabuk toplanıyor"*. Neşet Ömer Bey'e söylemişler. *"Çünki Atatürk'ü kızdırıyor, söyleniyor, kızdırıp Atatürk'ü öldürecek"* diyorlar. Bu defa Neşet Ömer hücuma geçti, Atatürk çağırmadan girmeye hiç cesaretim kalmamıştı.

"Girme Hanımefendi, girme diyorum sana" (Neşet Ömer). *"Uykusunu kırıyorsun, kırdırıyorsun"*.

"Doktor Bey Atatürk'ün hayatını canıma geçiyorum. Eğer ben girmezsem Atatürk iyi olacaksa, ben çoktan razıyım".

Neşet Ömer'i de bileyerek kendilerine âlet ettiler. [.....][568] birlik olarak çevirdikleri entrikaları söylemekle bitiremem. Atatürk öldükten sonra ise bu adam hiçbir şey yapmamış gibi bana müracaat ederek *"Bundan sonra sizin hizmetinizde ..... hizmet etmek isterim. Nasıl ki Atatürk'e hizmet ettiysem size de hizmet etmek isterim"* dedi.

Kendisine cevaben *"Elvermedi mi bugüne kadar yaptığın marifetler? Seni görmek dahi istemem"* dedim.

*

Bir gün Atatürk Avrupa'dan getirdikleri doktorlara benim bir çay vermekliğimi emretmiş, bu çay veriliyor fakat gariptir ki bana kimse haber vermiyor. [.....][569] başkasına da duymamaklığım için emir veriyorlar. Bu gibi

---

[567] Bu paragraf, hatıraların son bölümünün yeraldığı ikinci defterde bir faslın arasına yazılmıştı; buraya aldım.

[568] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[569] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

duyurmak istemedikleri meseleler pekçoktur.

Sırası gelince bunlardan daha bazılarını da söylemeye çalışırım.

Bir gün, Atatürk ile Ankara'ya gitmek istiyorum. Merdivenden çıkamayacağı için Meclis binasına asansör yaptırmak istedi. Birçok şeylerden bahsetti. Uzun uzadıya konuştuk. Sırası gelince bunları da söylerim.

Vücudu dehşetli ağırlaştı. Suyu pek fazla oldu. Buna çok üzülüyordum. Artık oynatılacak hâli de kalmamıştı. Müthiş acı hissediyordum. Bu acı ile Kemal Bey'in evine gittim.[570] Hakiki durumunu sordum. Bana açık açık söyledi. İkinci defa suyunu almak üzere idiler. *"Bu suyu da alınca tahammül edemez, muhakkak ölür"* demişti. Tahammülsüz bir halde evlerinden çıktım. Figanıma kimseler dayanamadı.

O suyu da aldılar, ölmedi. Bünyesi ve kalbi sağlam olduğu için tahammül etti. Fakat 18 gün uykudan evvel, birinci komaya girmeden evvel çok düşkün bir hâle gelmişti. Tâkati kalmamıştı. Elinden tutup kaldırıldıkça çok ıztırap çekiyor ve üzülüyordu. Kolları, parmakları çok zayıflamıştı. Kaldıranlar da hastabakıcı olmadığı için onun hâlinden pek anlamazlar idi.

Bir gün bu hal üzerine beni çağırmadan içeriye girdim. Gökyüzünden(?) gelmiş gibi beni karşıladı.

- *"Gel kardeşim, bak hâlime"*. İki elini kaldırdı ve bana gösterdi. *"Bak hâlime, nezaket kurbanı oldum, nezaket kurbanı oldum*[571]*"* dedi. Hemen teselliye başladım. *"Korkma kardeşim kurtulacaksın, yeneceksin"* dedim. Bundan Atatürk'e büyük bir cesaret ve emniyet geldi. Kuvve-i manevîyesi yükseldi.

- *"Yine geleceğim kardeşim, yine geleceğim kardeşim. Yeneceksin kardeşim, yeneceksin, daha beterleri var, inşallah iyi olacaksın"*

Artık bu takatsizliği çok sürmedi. Kendine geldiği gün bir kanama geldi. Bu kanamayı da bana bildirmediler. Epeyce rahatsızlık olmuş, fakat Atatürk'ün kapıları kilitli idi, kendisini göremiyordum. Kendisi de koma hâlinde idi. Sabiha Gökçen yattığı odanın bitişiğindeki çıkma balkondan içerisini görüyormuş, bana da gizlice haber verdi. Derhal bir gece karanlığında oradan sarkarak Atatürk'ün uzaktan hâlini görebildik. Gece idi, herkes öleceğini zannediyordu. Odasına giren *"İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn"* diyor ve sıralanıyorlardı. Divan durarak duvara beş altı kişi sıralandı. Birisi Şükrü Kaya'ya benziyordu. Diğerlerini tanıyamadım. Gözlerim kararmıştı. Hocaları (Müftü Efendi'yi) hazırlamışlardı. Ben ve Sabiha bayıldık. Beyler (Hasan Rıza) bu hâli görünce o pencerenin perdesini indirdiler. Bir daha içerisini buradan da göremez olduk.

Üç gün ne olduğunu bilemiyoruz. Yalnız o gece çok çırpındığını, iki kişi üstüne yüklenerek tutmaya çalışıyorlardı. Bu tazyike tahammül edemeyen karyola kırılmış, hemen değiştirmişler. Komadan sonra gözünü açan Atatürk *"Niçin bu karyolayı değiştirdiniz, ben kaç gün burada yattım?"* diye sormuş. Çocuklara doktorlar öğretmişler, *"Dört buçuk-beş saat kadar uyudunuz"* demişler. *"Benimle oynar mısınız? Bana gazeteleri getirin göreyim, size kaç gün uyuduğumu söyleyeyim"* demiş. Yalanlar mucibince eski gazeteleri getiriyorlar.

- *"Bu karyola niçin değişti, altıma bu münasebetsiz eşyaları neden*

---

[570] Atatürk'ün doktorlarından Prof. Mim Kemal Öke'yi kastediyor.

[571] Metinde *nezaket* diye yazılmış ama *hazâkat* denmek istenmiş olabilir.

koydunuz? Derhal karyola yerine gelecek", demiş. Esasen karyola da bu müddet zarfında tamir edilmiş olduğundan hemen yerine geldi. Bu, koma hâlinde idi. Bu hal iki gün devam etti. Üçüncü gün kendine bir sıkıntı gelmiş, iki kolunu atarak çırpınıyordu. Titreme geçti. Nereye elini vuruyorsa birer köşe yastığı konuyordu. Dördüncü günü *"Dil, dil, dil"* diye bir bağırma çıkardı. Doktorlar şaşırdı. Neşet Ömer Bey *"Şimdiye kadar Atatürk'e baktım artık tahammülüm kalmadı"* dedi. Bir çok doktor birden gittiler.

Atatürk'ü bu hâlinde arkası üstü yatırıldığını görebildim. Âkil Muhtar Bey'i yakaladım. Ellerini öptüm, yalvardım. *"Ağabeyimin arkası üstü çok rahatsız olduğunu görüyorum, acaba azıcık yana çevirebilir misiniz?"* dedim.

- *"Ben de onun farkındayım kızım, derhal yapacağım"* dedi ve gitti, çevirdi.

Mim Kemal Bey son hizmetlerinde kimseye bırakmadı, fakat parmaklarını kaybettiği için damarlarını çok güçlükle bulabildi.

Neşet Ömer o sırada hiç yardım etmedi. Bu hâle koyduktan sonra ölecek diye elini çekti. Ne zaman iğneleri Mim Kemal damarına batırdı, Atatürk'ün sadâsı, aman, aman göklere kadar çıkıyordu. Fakat kendinde değildi... Ben de kardeş yüreği bu acıları duyar diye zannediyor, bu sadâlarına baygınlıklar geçiriyordum. Saray tavanları da çok yüksek olduğu için aks-i seda çok müdhiş ..... getirici haller oluyordu.

Artık doktorlar ümitsiz bir halde ellerini çektiler, *"Bakalım ne olacak?"* dediler. Başına üç nöbetçi adam, biri Mehmed, biri Rıdvan, hizmetçinin birini koydular ve istirahate çekildiler.

Dördüncü gün nihayetinde gözlerini açtı, *"Ne oturuyorsunuz?"* diye sordu. İki sahife evvelki şekilde muhabere cereyan etti. Karyola yerine konduktan sonra orayı temizletti. Halıların yerlerini değiştirtti. Ondan sonra *"Çağırın gelsin kardeşim, gelsin, odamı temizledim, görsün"* demişler.

Derhal haber geldi, koşarak gittim.

- *"Gel kardeşim bak, temizlik yaptırdım, halının yerini değiştirttim, sandalyenin yerini değiştirttim, ben yapmadım, yaptırttım".* Bunu sevinçle anlatıyordu.

- *"Kardeşim ben yapmadım, yaptırttım".*

Bu hal karşısında sevinç yaşları döktüm. Ağabeyciğime:

"Biz sizin odanıza gelemedik, bizi menettiler fakat iyi ki haber etmişsiniz. Bak iyi uyursunuz, sizi ne kadar iyi bulduk"

- *"Evet kardeşim, beni de görüşmekten doktorlar menettiler".*

Kendisi dört günlük komadan haberi yok. Artık bizi duyan kimseler sevinç hediyeleri vermeler, kendisine hiçbir şey de duyurmadık. 18 gün zarfında sevincinden artık ölmeyeceğini zannederek Bay Celâl Bayar'a dağlarda ev istedi. Kendi vaziyeti bence malûm idi. Gözyaşlarımı dindirecek ve bana ümit verecek birşey kalmamıştı. Fakat kendisini teskin etmek için ağabeyciğime *"Dağlarda yaptıracağın ev çok rutubetli olmasın, çok güneşli olmasın, akarsuyunu unutma, sana elimle sütlü börekler, muhallebiler yapacağım"* dedim. Sevinerek:

- *"Yapacak mısın kardeşim, yapacak mısın kardeşim?".*

- *"Yapacağım ağabeyciğim".*

- *"Çağırın Celâl Bayar'ı buraya".* Bu sözlerim kendisine bir mevzu olmuştu. 18 gün yaşadı ve bu 18 günde dünya bizim olmuştu. Meğer biz de aldanmışız.

Celâl Bayar, Atatürk'e emirleri vechiyle dağda ev yaptırmak için projelerini anlatarak Atatürk'ü avundurmaya çalışıyordu.

Atatürk öldü diye kilidi açmışlardı. Fakat ölmeyince tekrar sıkıya aldılar, kapısına kilit vuruldu, kimse ile temas ettirmediler 18 gün zarfında. Haftada bir gün, her Salı günü bir öğürme, bir istifra, bir bayılma. Bir gün bir gece. Fakat bunlardan bana haber vermediler. Bir gün hizmetçilerin ağzından duydum: *"Aman yine Salı geliyor"*. Meraktan sordum, *"Salı'dan ne korkuyorsunuz, ne yapacaksınız Salı gelmekle?"* dedim. Nasılsa ağızlarına kaptırtılan her Salı Atatürk baygınlık geçiriyor, istifra etmek, öğürmeler geliyor. 24 saat kendine gelemiyor. Karaciğeri zorundan bu hal her hafta oluyormuş. Bunları hizmetçilerin ağzından duyabildim, kapıda kilit olduğu için her istediğim saat içeri giremezdim.

Atatürk'ün aklı başına geldiği zaman *"Kardeşimi çağırın buraya, meraktadır, kardeşimi teselli edeyim"* dermiş. Onlar da bin bir yalanla *"Yoktur, gezmektedir"*. Bazen de bu vaziyetlere tahammül edemeyen Atatürk *"Kilidi kıracağım, dışarı çıkacağım, beni kızdırmayın, çağırın hemşireyi"* dermiş... Bu vaziyet karşısında beni karşısına çağırıyorlardı fakat bu şartla, *"Konuşmayacaksın, konuşturmayacaksın, hastalığına sebep oluyorsun"* derlerdi. Bazen de *"Dur, acele etme, Âfet gelsin, Sabiha gelsin, bir kişi ile yorulmasın Paşa"* derler ve beni kat'iyyen Atatürk ile yalnız bırakmak istemezlerdi. Binde bir yalnız kalsam dahi hemen üzerimize [.....][572] mutlak gelir, mahrem konuşmamıza meydan vermezlerdi. Bu gibi entrikalar, yalanlar içinde azaplar çekmekte idim. Kocam Mustafa Mecdi'yi ise hiç görüştürmek istemezlerdi, sebebini de onlar bilir. Atatürkle her görüştüğümüzde *"Mustafa Mecdi Bey niçin gelmedi?"* der, hatırını sorardı.

Ölümüne ait hatıralar

Atatürk, birinci komadan sonra gönlünü avutturuyordu. Dağda yapılacak eve çıkacak, şöyle yapacak, böyle yapacak, noksan kalan millet işlerini oradan da yapmaya muvaffak olacağını söylüyor ve güveniyordu.

Fakat ben kardeşimin vaziyetinden kaybedeceğimi artık biliyordum. Parmakları önüne konan ekmeğini bulamaz bir hâle gelmişti. Bardağını kaldırıp suyunu içemez olmuştu. Her bir lokmasında ıztırab-ı zâfiyet gören gözlerim, ciğerlerimin sızladığını hissederdim. Bu acıyı duyarak *"Paşacığım müsaade et lokmalarını ben böleyim"* derdim. *"Hayır, otur rahatına"* der ..... oturttuğu yerden köşeden kaldırmayarak *"Kardeşim, Neşet Ömer, doktorlar böyle tavsiye ettiler. Ekmeğin kabuğunu yemek ve ekmeği kendim koparıp yemeyi doktorlar böyle arzu ediyor, ... tutulmasın diye"*.

Neşet Ömer'e bu hususta müteşekkirim. Atatürk'ün öleceğini kendisine bildirmemiştir. O, daima iyi olacağına inandırmaya gayret ediyordu. Atatürk "Söyleyin bana. İyi olmayacak öleceksem yerime adam koyayım, yapacağım işi bileyim" derdi. Neşet Ömer de kendisine kat'i teminat verirdi. Fakat ben vaziyeti görüyordum. Bu karanlık yolu görüyor, doktorların yanından

---

[572] Buradaki isimler metinden çıkartıldı.

ayrılmıyordum. Ağlayamıyordum, çünki Atatürk'ü müteessir ederdim diye korkuyordum. Neşer Ömet, Hasan Rıza Bey'e aksilik yapmamaları için büyük bir tahammül gösteriyor ıztıraplarımı kendi odamda açıklıyordum. Fakat herkes görüyordu ki, ben de insanlıktan çıkmıştım. İki elimi açmış, avuç dolusu gözyaşlarımla Allah'a yalvarıyordum. Uçan kuşlara, esen yellere, akan sulara, ummanlara ciğerimdeki ateşi açar, yataklara giremez, yemek yiyemez bir halde canlı cenazeye dönmüştüm.

Hattâ, bu hâlim Atatürk'ün bile nazar-ı dikkatini celbetti:

- *"Kardeşim sana ne oldu, süngüsü düşmüş bir askere dönmüşsün. Niçin böyle oldun sen?"*.

Artık kendisini aldatmak için ne söyleyeceğimi şaşırdım:

- *"Ağabeyciğim beni gece sıtma tuttu, yemek yemedim, belki sararmışımdır"* dedim.

Bu on sekiz gün içinde Atatürk hâlimi hatırımı kocamı sorarken bana yüz bin lira gönlünden kopmuş, bana *"Kardeşim, sana bankadan yüz bin lira getirtiyorum. Şimdilik harçlık olsun, bunu kabul et"* dedi. *"Paşacığım, benim para ile işim yok. Senin sağlığın lâzım bana. Para ile işim yok"* dedim. Bankadan Hasan Rıza imzasıyla yüz bin lira alınmıştır. Fakat bu para bana verilmemiştir. Atatürk de komaya (son) girdi. Görüşülemedi. Öldükten sonra kendisine sormuşlar, *"Yüz bin lirayı ne yaptın, bu para nerede?"* demişler. O da *"Ben Atatürk'e verdim, Atatürk kime verdiğini bilmiyorum"* demiş.

Atatürk'ün ölümüne iki gün kalmıştı. Artık doktorlar kat'i ümidlerini kesmişlerdi. Hiç birinin ağzından kelâm çıkmıyordu. Hepsi benim yüzüme melûl melûl bakıyordu. Nihat Reşat Bey bana çok acıyordu ve tahammül edemedi, bana söyledi. *"Ah Hanımefendi, size çok acıyorum"* demişti. Ne bileyim ki Hasan Rıza beni hakikaten acınacak bir hâle getirmişti.

Artık Atatürk'e ilâç vermemeye, enjeksiyon (serum) yapmamaya başladılar. Gece saat on raddelerinde Doktor Abravaya[573] sarayın geniş pencerelerinden Atatürk'ün sevdiği denize karşı ellerini açarak *"Ya Rabbi niçin .....sun, bu adama niçin bu ilâçlarımız fayda etmiyor Ya Rabbi?"*. Ellerini çırparak mahzun bir halde Allah'la konuşur gibi münacatta bulunduğunu bütün doktorlar beraber duyuyorduk.

Metanetimi muhafaza ettim. Doktorların beni uzaklaştırmalarından korkuyordum. Ertesi günü kilit altında yaşayan kardeşimin kapı kilitleri açılarak arkalarına kadar dayanmıştı. Saray ortasında, geniş salon ortasında Neşet Ömer'le karşılaştım. *"Hanımefendi, odaya mı giriyorsun?"* dedi. Anladım ki artık ihtiyat kalkmış. Gözlerine hayretle ve mânidar bakarak *"Evet doktor bey, Atatürk'ün odasına gidiyorum"* dedim ve vaziyeti anladım.

- *"Haydi git, haydi git"*.

İşi anladım...

Dokuza yirmi dakika kala huzuruna girmiştim...[574]

Nihat Reşat Atatürk'ün sol tarafına oturmuş bir lâstik tulum içinde

---

[573] Atatürk'ün hastalığı sırasındaki müşavir doktorlardan Samuel Abravaya Marmaralı (1879-1953).

[574] Bu cümleden sonra parantez içerisinde *Hanımefendi "Bu saati anamam, çok acı şey. Bu saate, bu âna hiç tahammül edemem" dediler ve ağlamaya başladılar* yazılmış.

Atatürk'e hava veriyordu. Konuştum, Atatürk niçin göğsünden nefes alıyor:

- *"Ağırcadır efendim".*
- *"İyi olacak mı doktor bey?".*
- *"Tabii efendim iyi olacak".*
- *"Uyanacak mı ağabeyim?"*
- *"Elbet efendim, geçen defa nasıl uyandı, yine uyanacak".*

Ben de karyolanın sol tarafına diz çöktüm. Gözyaşlarım yerlere akarak, başımı gözümü kimseye göstermeyerek gözyaşlarımı çeşmeler gibi döktüm. Onlar kendi vazifelerine (Doktor Nihat Reşat ve bir hizmetçi) bakarken ben de burada Atatürkle konuşmaya başladım:

- *"Ağabeyciğim, nedir bu uykun? Üç gündür gözlerini derin uykulardan açamıyorsun, mavi gözlerine hasret kaldım. Mahşere mi kaldı görüşmemiz? Bir daha mavi gözlerini göremeyecek miyim? Bana hakkını helâl et, ben hakkımı helâl ettim"* dedim.

Tam o sırada sağ gözünü açtı.

"Doktor bey, hani ağabeyimin baygın olduğunu söylemiştiniz? Ben konuşunca bak gözünü açtı" dedim.

- *"Vallahi, baygındır hanımefendiciğim",* dedi.

"Aman deme doktor bey, bana gücenecek, çok çirkin konuştum, helâlleştim Atatürkle. Atatürk uyanıyor, ben ne yüzle bakacağım Atatürk'e?".

"Vallahi baygındır hanımefendi merak etme".

Saat dokuza sekiz dakika kalmıştı. Hemen Kılıç Ali içeri girdi. *"Aman hanımefendi, Çok ağladınız, biraz dışarı buyurun"* dedi. Elimden tutarak dışarı çıkardı her zamanki plânları üzerine.

Bütün mevcut olan doktorlar dışarıda hazırlanmışlar, hep birden içeri girdiler. Nihat Reşat *"Üzülme, ağlama hanımefendiciğim. Şimdi hergünkü gibi doktorlar toplanarak konsültasyon yapacağız, ne lâzımsa iyi olması için yapacağız, üzülmeyiniz"* demişti biraz evvel. Doktorlar da hemen içeri girdiler. Hepsi Atatürk'ün karşısına sıralandılar, ben de dışarıda yumruklarımı başıma vuruyordum. *"Bakalım ağabeyime ne olacak?"* diyordum.

Hizmete bakan sofracı Kâmil anlattı: Atatürk iki gözünü açmış, bütün mevcut olan doktorların ve odada bulunan şahısların yüzlerine bakıyor... Ayrı ayrı dikkatle bakmış. Hepsi de kollarını bağlayarak ihtiram vaziyeti almışlar ve ..... bir halde durmuşlar... Atatürk bu bakıştan sonra kendi kendine iki ellerini göğsüne kavuşturarak ufak bir hırıltı ile ruhunu teslim eder.

Baktım ki dışarıda herkes bükülüyor. *"Niçin bükülüyorsunuz, ne oldunuz? Atatürk çok mu rahatsız?".* Kimse kimse birşey söyleyemiyordu.

Tekrar odaya girdim. Ah bir de ne bakayım, Atatürk'ün yüzüne bir tülbent germişler. Ah ne o mavi gözler kalmış, ne o ..... bakan kalmış, ne o güzel dudaklar kalmış. Artık o devlet[li]leri gözüm göremedi. Bu defa karyolanın sağ tarafına oturarak ayaklarına sarıldım. Başyaver geldi -Celâl Bey-, *"Haydi hanımefendiciğim. Fazla ağlama, kalk".*

- *"Sizin şimdiye kadar emriniz geçerdi, fakat maalesef artık emir, müsaade geçti. Artık rica ederim beni serbest bırakın, kardeşimin doya doya ayağını öpeyim".*

O gidip arkadan Kılıç Ali'yi göndermiş, onu da dinlemedim. Arkadan kocamı getirdiler. *"Makbuş yeter, hasta olacaksın, bir hal olacak, yeter, ağlama".*

"Mustafa Beyciğim, sen ana, baba, kardeş kaybetmedin mi? Ölümle ayrılan kardeşimin bırakın ayağı dibinde ağlayayım", dedim. O da başladı ayaklarını öpmeye, dizlerini okşamaya.

Artık Atatürk ..... mâni olarak kendisine ordu vaziyet etti. Hepimizi çektiler. Ben kendi odama gittim. Sarayın harem tarafı zabitanla dolmuştu. Üniformalı, gerek paşalar, gerek zabitan dört kişi başucunda, ayağında da .....[575] kişi nöbet beklediler. Birer saat.

Nöbetçi zabitlerden birisi teessüründen düşmüş bayılmış. Yapılan tahkikatta Atatürk'ün üzerindeki yorganın harekete geldiğini görerek bayıldığını söylemiştir. Neşet Ömer Bey de *"Belki fare geçti"* demiştir.

Atatürk'ten sonra...

Beni artık ayıla bayıla kocamın eliyle Atatürk'ün dairesine bir odada istirahate çekiyorlar. Eter şişeleriyle tedaviye başladılar. Bir yandan [.....][576] çaldıkları eşyalarımızdan bugüne kadar kaçıramadıklarını avcı tazıları gibi kaçırmak derdine düştüler. Kanepeler altını, koltuklar arkasını ve salondan sakladıkları eşyaları kaçırmak derdine düştüler.

Hizmetçi kıza emir verdiler:

"Çabuk, durma, şimdi bizi buradan kaldıracaklar, eşyaları kaldırın"

Bu sözlere hizmetçi Zeynep isyan etti:

"Allahtan korkun alçaklar. Utanmaz mısınız? Daha henüz yüzüne tülbent örtüldü, daha teni soğumadı. Ne alçak insansınız. [.....][577] *doymadın mı hırsızlığa? Şimdiye kadar çaldıklarınız yetmez mi? Sen Atatürk'ün hâline ağlamayacaksan bari bırak da ben ağlayayım".*

Bu kızı sırları meydana çıkmaması için çok iyi muhafaza ettiler. Kız kaçtı, yanlarında oturmak istemedi, tekrar ne yaptı, yaptılar, tekrar getirdiler ve bir şoförle evlendirdiler ki, kızı sırları muhafaza için büyük dostluk gösterdiler, çeyiz verdiler. El'an tarassutları altındadır. Benim zevcim Mustafa Bey de *"Bu kızda çok sır vardır, bunu biz alalım"* dedi, çok para sarfetmek de istedik fakat mümkün olamadı.

Atatürk'ün ölümü günü akşamı odalarımıza çekildiğimiz sırada emir verilmiş "[.....][578]*'yı alın, selâmlık tarafına geçirin"* demişler. Onlar isyan ettiler, bayıldılar, ayıldılar, *"Biz saltanata, saadete alıştık buradan nasıl çıkalım?"* diye feryada başladılar. Çıkmalarının emrine rağmen o gece emir hilâfına yattılar. Ben de kendi odama çekilip gözyaşlarımı dökerek yatağa girip ..... yaptım. İki aylık uykusuzluk, acı, yorgunluklar içinde kavrulan, sızlayan kalbim ancak yarım saat kadar bana müsaade edebildi.

Kocam başımda, doktor karşımda, *"Bakalım hanım ne halde uyanacaktır?"*. Yatağımda uyandığım zaman dimdik oturdum, bir acı sadâlar çıkardım, bir çirkin bağırmalar yaptım. Bilmem ne oldu, kendimden geçtim. O fenalık

---

[575] Nöbetçi sayısı yazılmamış, boş bırakılmış.

[576] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[577] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[578] Buradaki isimler metinden çıkartıldı.

ânında ateşim varmış gibi bila-şuurî yapıştım yakasına. *"Sen neden benim kardeşimi aldın, beni Mustafasız bıraktın? Alma, bırak"* diye bir kavga yaptım. İhtimal yarım saat kadar devam etti. Elinde eter, doktor yetişti. Fakat doktoru kim duyar? Kocayı kim duyar?

Bu fenalıklar birkaç saat devam etti. Şükrü Kaya'nın hanımı geldi:

"Hanımefendiciğim, Allah'ın emrine razı ol. Hiçbirimiz Ata'nın ölümüne razı değiliz, hepimiz sizin kadar ağlamaktayız".

Beni söze sohbete tuttu. Yarım saat, bir saat kadar ağlamama mâni olmak istedi. Kocam da o sıralarda büsbütün ağlamayayım diye yanıma hiç misafir komuyordu. Yatak odama bitişik sarı kumaşlı bir odam vardı. Odaya küçük bir yatak hazırlattım[579]. Burada misafir kabul edecektim. Binlerce misafir geliyordu. Kapılar açıldı, misafir salonları doldu, bana başsağlığına geliyorlardı. Gözyaşlarımla kimselerle konuşamıyordum. Herkes beni teselli ediyordu. Fakat ıztırabım çok büyüktü. Biz böyle misafirlerimizle teselli bulmaya gayret ederken bizim kâtib-i umumî Hasan Rıza Bey geldi.

Birkaç gün sonra, bu ateşli dakikalarımda Hasan Rıza gelir gelmez, eskisi gibi metanetimi muhafaza ederek gözlerine baktım, acaba ne okutacak...

- *"Efendim, Atatürk'ü şimdi yıkayacaklar".*[580]
- *"Yaa, öyle mi?"* dedim. Kendimden geçtim. Fakat derhal toplandım.
- *"Nerede yıkayacaklar?".*[581]

"Efendim, kendi banyosunda".

"Nasıl yıkayacaklar, kim yıkayacak?".

Tafsilât verdi:

- *"Müftü Efendi geldi. Düzenler hazırlandı, kefen hazırlandı, pamuk hazırlandı".*

Beynim titredi fakat ne anlatacaksa hep dinlemek, anlamak mecburiyetinde idim. Ben zannediyorum ki herkesin ölüsü gibi hemen yıkanacak ve kaldıracaklar. Hasan Rıza bana tafsilât vermediğinden hemen ağabeyimi o gün toprağa gömecekler diye çok üzüldüm. Hasan Rıza'nın bu acı haberi vermesi beni çok üzdü. Ağabeyimin üniformalı subaylar tarafından başucunda beklettiğini görüyor ve duyuyordum. Biraz aldanıyordum. Âdetâ kendi kendime sanki uykudan uyanacak, tekrar dirilecek gibi bir ümit ve teselli veriyordu[m]. Fakat Hasan Rıza'nın hâli ve sözleri beni büyük bir yeise düşürdü.

Senelerden beri bize rahat yüzü göstermeyen bu hain adama karşı metin olmaklığım icap ediyordu. Üsküplü Hasan Rıza neler etti bize. İskemle üzerinde oturup arzıhal yazan adamın oğlu bize neler etti neler etti.

Atatürk'ün öldüğünün ertesi günü kardeşimi dünya gözü ile bir daha görmeyi çok özledim, çok istedim. Vaktâ ki salon kapısına gittim, kapalı buldum. *"Yasaktır"* dediler. *"Muhafız Alay Kumandanı İsmail Hakkı Bey'i çağırın bana"* dedim. Belki ricamı kabul ettirecektir. Geldi. Arzumu kendisine söyledim. *"Kardeşimi son defa görmek istiyorum, mümkün*

---

[579] Son cümle dipnota yazılmış.

[580] Dipnot konmuş, *Hanımefendi ağladı* yazılmış.

[581] Dipnot konmuş, *Hanımefendi ağlıyor* yazılmış.

müdür?" dedim. *"Hayır efendim, olamaz"* cevabını verdi. *"Niçin olamaz, olamayacak kadar birşey ..... Şimdiye kadar dirisini serbest göremiyordum, kendi çağırıncaya kadar mümkün olamıyordu, bari bırakın ölüsünü göreyim. Son olarak bir defa daha göreyim, rica ederim"* dedim, mümkün olamadı.

- *"Olamaz efendim, imkânı yok, olamaz efendim".*

- *"Bu sizin elinizdedir, bunu reddetmeyin" dedim. "Bu ricamı kabul edin. Dünya gözüyle bir daha göreyim, bir daha mahşere kalır"* dedim. *"Siz Atatürk'ü çok seviyordunuz. O sevgili Atatürk'ün tek bir kardeşi var, kırmayın beni"* dedim. Saatlerce yalvardım, bırakmadılar.

Zavallı Atatürk en güvendiği adamlarına dünyalar kadar mal verdi, Ankara'dan son ayrılacağı sırada hep bunları karşısına çağırdı, *"Malınızı aldınız mı, muamelenizi bitirdiniz mi, tapunuzu aldınız mı"* diye sordu ve o şekilde ayrıldı. Herkese ayrı ayrı sordu. Bir dalavere olmasın diye kontrol etti. Ağabeyimden bu kadar iyilik gören bir adam. Kendisine ayrı, ailesine ayrı.

Başladım artık ağabeyimi tamamen kaybedeceğim, ortadan kalkacak, ben kimsesiz, bîçare kalacağım. Şimdi buna ne çare bulayım diye düşünmeye başladım.

"Çağırın bana hemen Neşet Ömer'i" [dedim]. Neşet Ömer geldi, gözlerimin yaşını tutamıyorum. Çeşmeler gibi gözyaşı döküyorum. Yapıştım doktor beyin yakasına, gayr-ı şuurî bir halde *"Aman doktor bey, söyleyin hükümete benim kardeşimi gömmeyin".*[582] Kendime mâlik değilim. Avazım çıktığı kadar ağlıyordum. Neşet Ömer neye uğradığını bilemedi, şaşırdı. Neşet Ömer gitti. Ne konuştuğunu, ne söylediğini bilemiyorum. Arkadan bize Fethi Okyar ile İstanbul Kumandanı General Hâlis Bıyıktay geldiler. Bunlarla konuşmanın imkânı yok. Kardeşsiz kaldım ben, kardeşsiz kaldım. Tek başına nasıl yaşayacağım ben? Ben kardeşsiz nasıl yaşayacağım? Ben dünyayı kardeşsiz ne yapacağım? Nasıl yaşayacağım, dünyayı kardeşsiz nasıl göreceğim?

Hâlis Paşa:

- *"Ağlama Hanımefendi, ben sana olurum ağabey, seni bırakmam, ben sana ağabey olurum ben. Ağlamayın sana kardeş olurum ben".*

- *"Kardeşim gibi kardeş bulamam, kim olur bana onun gibi kardeş. Kim olur bana onun gibi kardeş?".*

Bu sözü sarfettikçe çok utanıyorum.

O, yine Hâlis Paşa titreyerek, ağlayarak *"Ben olurum sana kardeş, ben olurum sana kardeş, üzülme, ağlama. Ben sana kardeş olurum"* diyordu. Fakat benim kafama hiçbir söz girmiyordu. Atatürk gibi bir kardeş kaybetmek kolay mı? Ne kadar entrika çevirseler yine beni bir gün yüzlemezdi.

Birinci gün öyle geçti. Ertesi günü İsmail Hakkı Bey ağabeyimin yüzünü göstermedi. Kendisine külliyetli, karısına külliyetli mal bırakan kardeşim şimdi tek bir kızkardeşi haşin muamele görüyor. Teselli değil, haşin bir muameleye lâyık görüyordu. *"Reisicumhur Mustafa Kemal öldü... Yaşasın yeni Cumhurreisi"* diyorlar. Tarih tekerrür ediyordu. Fakat kimsesiz ben bu hâle sokulmamalıydım.

---

[582] Dipnot verilmiş ve *"Hanımefendi ağlıyor"* denmiş.

Nihat Reşad Bey, *"Hanımefendi büyük bir kardeş kaybettin. Cenaze merasiminde yukarıdan aşağıya kadar siyahlar giyin ve bir tül as"* dedi. Ben de *"Bu dinimizde yoktur, nasıl olur?"* dedim. *"Mısır eşrafları her zaman ölülerine böyle yaparlar"* dedi.

Bunu bir kere ağabeyimin yerine koyduğum İsmet İnönü'ne sormak istedim. Ankara'da[583] İsmet İnönü'nün hanımına sordum. Nihat Reşad'ın sözlerini tekrarladım. Bir kere lûtfen İsmet Paşa Hazretleri'ne sorunuz dedim. Hanımefendi ricalarımı tekrarladı. Çok sert ve müdhiş bir seda ile cevap verdi:

- *"Bana ne soruyor, ne mecburiyetim var, ne bileyim öyle şeyi? Ben böyle şeyi bilmiyorum".*

Beynimden vurulmuşa döndüm. Bu kadar değildir. Daha ağır ve uzun söyledi fakat şimdi toplayamıyorum. Sonra anladım ki, bana kardeşlik edebilecek kimse yok. Bir kere daha yalnızlığımı, kimsesizliğimi duydum, çok mahzun oldum.

Cenaze merasimine iştirak etmek için bir davet bekledim, hiçbir ses çıkmadı. Zevcim Mustafa ile düşündük. Cenaze, Meclis önünde duruyordu. O gün de kaldırılacaktı. Gidelim Meclis önüne, bakalım ne olacağız, nasıl bir muamele ile karşılaşacağız diye düşündük. Zevcim Mustafa Bey ile Meclis önüne gittik. Bizimle alâkadar olan kimseler çıkmadı. Kimse alâka göstermedi. Arka kapılardan yol bularak Meclis binasından geçtik. Meclis bahçesine geldik. Atatürk'ün cenazesine yaklaştık. Öyle bir melûl mahzun bir halde idim ki, acılarımın hangisini söyleyeyim? Yüzümüze bakan yok, *"Kimsin?"* diyen yok. Karşımızda yıkılmış koskoca bir kudret ve kuvvet, canciğer kardeşimdi.

Dünyalara sığmayan canciğer kardeşimdi şu yatan dar yerde. Gözyaşlarımızla, o derin mahzuniyetle birkaç saat böylece ayakta olarak sabredelim. *"Hanım bekle, birşey olacak"* diyen zevcimle beraber bekledik. Fakat içimizdeki mahzuniyet ve gözümüzden akan yaşların teessürleri bugün bile gözlerimizi yaşartmaktadır.

Bugün yine o dakikaların acılarını ve o sözleri hatırlamakla burnumuzun direği sızlamaktadır. Artık ne diyeyim... Halk toplanmıştı. Yalnız büyükler bu kadar. Nereden girilip nereden çıkılacağını bilmiyorduk. Hiçbir vaziyetten de haberimiz yoktu. Meğerse, Hariciye Vekâleti Protokol Müdüriyeti'ne sormuşlar, *"Kızkardeşi ve enişteşi ne olacak?"* demişler oradan alınan cevap şu imiş: *"Hemşire ve enişteşi Atatürk'ün evvelâ arkasından yürüyecekler, sonra reisicumhur..."* ilââhir.

Bize bu program bildirilene kadar sokak ortasında ve Atatürk'ün cenazesi başında bekledik. Nihayet program mucibince hareket edildi. Bütün dünyaca malûm olan vaziyet ve uzunluğu gazetelerde yazıldığı vechiyle muvakkat kabrine götürdük. Muvakkat kabri yanında havuz üzerine yapılmış olan masa üzerine cenaze bırakıldı. Sanki dünyanın yabancısı imişim, beni hiçbir kimse tanımıyormuş gibi kimse bize bir selâm dahi vermedi. Artık ağlamaktan bitap kalmıştım. Bu hâli de görünce daha ziyade teessürüm arttı ve bir külçe hâline geldim. Kocam Mustafa Bey beni aldı, Camlıköşk olan

---

[583] Metinde buraya *"Atatürk['ün] vefatından sonra beni İstanbul'da fazla tutmadılar. Her nedense bir tren-i mahsus ile Ankara'ya gönderdiler. Celâl Bayar'ın hanımı ile"* dipnotu konmuş.

Çankaya'daki evimize geldik. Vaziyetimden anlayan zevcim Mustafa Bey bizi tesellîye başladı: *"Hanımcığım, sıkılma. Dünya böyledir, âdet böyledir. Herşeye insanlar tahammül eder, bunlar da unutulur geçer"* diyerek beni günlerce teselliden geri kalmadı.

Eve geldik, ilk iş olarak otomobilimizi hemen aldılar. Hizmetçilerimizi aldılar. Kapıya süngüsü takılmış bir nefer koydular. Sağa sola kıpırdanacak hiçbir serbest vaziyet bırakmadılar. Ne olduğumuzu şaşırdık. Aşçımız gitti, vekilharcımız gitti, şoförümüz Arap Kadri bizim adamımız zannediyorduk o tarafa geçti.

Elimizde Atatürk'ün ilk neferi olan Şakir Koşar adındaki bir neferle bir Arap kızı kaldı. Bunları alırken de hiçbir nezaket kaidesine riayete dahi lüzum görmeden ve bize malûmat verilmeden doğrudan doğruya eşhâsa haber ve emir göndererek eşhâsı geri aldıklarını gördük. Duvarsız evimizin bütün etrafında iki camlı olan duvarlar arasında itina ile Atatürk'ün emriyle yetiştirilen çiçekler, akvaryumlarda itina ile bakılan balıklar, işçiler alınınca birdenbire söndü kaldı. Efendim, o bahçıvan İsmet İnönü'ne odacı olarak lâzım olmuş gitti, yine üç gün sonra bir genç bahçıvan gönderdiler fakat hemen arkasından askerliği geldiğinden gönderildi. Başka bir bahçıvan geldi, o gün geri aldılar. Sorduk, cevaben: *"Efendim adamlarımız azdır, bize lâzımdır, onun için almaya mecburuz"* dediler. Şoförler de şoförlüğe lâzımmış. Bu suretle hepsine birer hizmet buldular ve aldılar. Elimizde Şakir ile Arap kızı kaldı. Şakir de döndü, biraz geçti, Şakir'i de bankaya aldılar. Atatürk, Şakir'e bankadan 40 lira verdiriyordu. Ben de 25 lira verdiriyordum.

"Şakir gitmesen olmaz mı?".

"Olmaz efendim ne yapayım, sizin artık kuvvetiniz, kudretiniz kalmadı, isnat edilecek birşeyiniz kalmadı. Bizi mazur görünüz efendim. gideceğim", dedi.

Arap kızı da aldılar. .....sız, arabasız, adamsız o dağ gibi Camlıköşk'te kaldık. Senelerden beri Atatürk'ün mutfağından yiyorduk, hizmetçilerini kullanıyorduk. Herşeyimizi hazır buluyorduk. Bugün bu vaziyete düşünce elimizde paramız da yok, birdenbire çok müşkil bir duruma düştük.

İsmet İnönü, Atatürk'ün Çankaya'daki köşküne geçmeye hazırlanmış. O esnada bir vasiyetname çıktı. Bu vasiyetnamenin mahiyeti Atatürk'le konuştuklarımıza hiç uymuyordu. Doktor karnından su almak isterse evvelâ benim reyimi almadan suyunu aldırmayan kardeşim, büyük mallarını millete bağışlarken bana sorduktan sonra veren kardeşim bu defa meydana çıkan ve haberim olmayan vasiyetname nasıl haberim olmadan tatbik edilmiştir? Bensiz hiçbir şey yapmayan kardeşim bu vasiyetnameyi nasıl yapmış? Ya hukukî yoluyla aklı başında iken malını mülkünü millete vermiş olan kardeşimin nesi kalmıştı ki ayrıca bir vasiyetname ihtiyacı olsun?

Atatürk kaç defa tekrarlamıştı: *"Öleceksem bana saklamadan hakikati söyle, yapacağımı bileyim, yerime adam koyayım"* diyen adam[ın] yalnız şahsî ve küçük bir iş için vasiyetname yapması ve bundan da haberim olması icap ederken malûmatım filân olmadan yapılmış olması beni çok hayrete düşürdü.

Nihayet bize teklif ettiler. *"Buyurun vasiyetname açılacak"* Gittik, bakalım ne vasiyetnamesi imiş, kalktık gittik. Bir köşede vasiyetnameyi

okuyacak şahıs karşı gelen köşede, sağ tarafı takip eden sırada hükümet erkânı, Refik Saydam filân. Bir geniş masa, o masa kadar bir mesafe, tekrar kocaman bir masa. Oda kapısı arkasına yaklaşıyordu.

Vasiyetname okundu. Yanımda avukatım Hacı Mehmed Bey. Baktım ki vasiyetname alelâde bir kağıt üzerinde idi. Saçma sapan sözlerle yazıldığının farkına vardım. Hasan Rıza buna da yetiştiğinden farkına vardım. Ancak acele ile yazılmış, çizilmiş, bitirilmiş, tekrarlanmış. Ancak bu kadar yapabilmişler. Okundu, bitti. Bir fenalık geldi içime. *"Bir su verir misiniz, içeyim"*. Hepsi bıyık altından gülerek hiç duymamazlığa geldiler. Âfet Hanım ile birlikte evlâtlık olarak gelen Sabriye Hanım iltifat ve merhamet ederek bana bir bardak su getirdi.

"İtirazın var mıdır?" diye sordular.

- *"Evet, vardır"*.

- *"Nedir?"*.

"Bugün söyleyemeyeceğim".

Hepimiz dağıldık.

Bu sözümden dolayı İsmet Paşa, Atatürk'ün evine (Çankaya Köşkü'ne) geçeceği sırada bu sözümden dolayı kalmıştır.

Bir gece geç vakit İsmet İnönü teşrif ettiler.

"Nasılsın? İyi misin?".

- *"Teşekkür ederim"* dedim. İki el ile sarıldım, ellerini öptüm. Hiç yadırgamadım.

"Efendim, senin İstanbul'da evin yoktur, çiftliğinize gider otursun" dedi.

"Aman paşacığım, ben bu muztarip hâlimle çiftliğe nasıl kapanıp oturabilirim?".

- *"Haydi, haydi ben senin çiftliğini bilirim, çok güzeldir. Ben çiftliğe davet yaptığın zaman gelmiştim,*[584] *güzeldir. Otursun o çiftlikte sen"*.

Bir taraftan da İstanbul Valiliği'ne acele emir verilmiş, *"Durma, çabuk Atatürk'ün evini müze yap"*. Vali'nin de iki ayağı bir papuca konulmuş.

"Efendim, senin otomobilini hükümet aldı, şehre yaya gideceksin, git".

"Aman paşacığım ben sakat insanım, şehre nasıl yaya giderim?".

- *"Gidersin"*.

Baktım ki anlaşmanın imkânı yok. Kocam bu lâfları dinleyememiştir. Yaverler yazı salonunda idiler. Kocam da bunlarla beraber bulunmuştu. Bunlar yalnız cereyan etti. Ne kadar aman diledimse, yok. *"Gidersin"* dedi. Ben sağ iken bu yolları yayan gitmemiştim, şimdi hasta iken nasıl giderim?

- *"Ben Çankaya Köşkü'ne geçecektim, şimdi geçmeyeceğim. Bir müddet sonra"*.

Ben de yaptığım hatâyı bilmiyordum. Ben mâni olmuşum.

Bunlar gittiler. Kocamla bu sözleri, bu emirleri karşı karşıya tahlile başladık.

Halbuki İsmet İnönü düştüğü zaman...

İsmet İnönü'nün düşmesine bildiğim sebeplerden birisi şudur:

Serbest Fırka teşekkül etmişti. Ağabeyim beni Serbest Fırka'ya

---

[584] Sehven *gelmemiştim* yazılmış.

kaydettirmişti. Fethi Okyar'ın zoruyla.[585]

Fethi Okyar, Avrupa hayat-ı içtimaiyesini izah ederek *"Tek bir fırka ile memleket idaresi doğru değildir. Hakikati göremezsiniz, duyamazsınız"* diye Atatürk'ü teşvik ederek, hattâ bir değil birkaç fırka olmasını isteyerek daima teşvik ediyordu. Atatürk yalnız ve şimdilik Serbest Fırka nâmıyla bir fırkanın teşekkülünü muvafık buldu. Bunu kime teklif etmiş ise kimse kabul etmedi. Atatürk'ün ağzından karar da çıkmış olduğundan müşkil bir durumda kaldı, mecbur oldu beni de bu Serbest Fırka'ya dâhil etti.

Maaşallah, İsmet İnönü çok erbap çıktı. Üç gün sonra bu fırkayı boğmaya muvaffak oldu.

Bir gün ben Atatürk'e gittim. Ağabeyime *"Fırkanın öldüğünden haberin var mı?"* dedim. *"Evet kardeşim, var"* dedi.

Fırka dağılacağı sırada Meclis'te Ali Fethi Bey'i isticvaba çektiler. O gün Atatürk beni de Meclis'e beraberinde götürdü.

Arada bir teneffüs oluyordu. Bu esnada Atatürk ile biz salona çekildik. Atatürk *"Kardeşim birşey içer misin?"* dedi.

- *"Paşam siz ne içeceksiniz?"*.

- *"Ben kahve içerim"* dedi.

Gönlü olsun diye *"Ben de bir gazoz içeyim"* dedim. Bu söz biter bitmez İsmet İnönü salona girdi.

Atatürk ayakta duruyordu. İsmet İnönü iki eli arkasında bağlı olarak yanıma ilerledi. Hanımefendi *"Size birşey soracağım"* dedi.

- *"Buyurun Paşam"*, dedim.

- *Siz demişsiniz, Atatürk beni fırkaya koydu"*.

Birdenbire şaşırdım. Ne cevap vereceğimi bilemedim. Fakat *"Aman Paşacığım, ben İstanbul'dan geldiğim zaman sabahları trenden çıktığımda Atatürk uykuda olduğu için evvelâ size gelirdim, bu defa gelemedim. Dedikodudan korktuğum için bu defa gelemedim..."* dedim ve sustum.

Atatürk, huzurunda benim böyle bir duruma sokulmaklığım ve İsmet İnönü tarafından böyle bir suale ve tekdire maruz kalmaklığım ağabeyimin çok gücüne gitti. O anda Atatürk'ün dişlerinin gıcırdadığını duydum. Mesele bu kadar kaldı. Fakat Atatürk bunu unutmadı. Bunun acısını kat be kat gördü İsmet Paşa.

Atatürk'ün karşısında böyle olmakla beraber ben İsmet İnönü'ne ve ailesine karşı asla saygıdan, samimiyetten ayrılmadım. Hattâ İsmet İnönü düştüğü zaman, sık sık evlerine uğrayarak teselli ederdim. Ağlıyorlardı. Banyo zamanı geldi, *"Yalova'ya nasıl gideceğiz biz yüksek alıştık"* diyorlardı. Ben de *"Ağlamayın hanımefendi, kardeşim Atatürk sizin için çalışır"* derdim. Oradan kalkıp doğru ağabeyimin evine gider vaziyeti olduğu gibi anlatırdım.

- *"Yâ, öyle mi kardeşim..."* [dedi], Yalova'da kendine ait olan köşkü İsmet İnönü'ne ait olan köşkü emirle açtırdı. Onlara hiçbir acı duyurmadı. Kapısına bir otomobil, her ay cebine bin lira feda etti. Bunu ağabeyimden duymadım. Hariçten duydum. Çünki ağabeyim yaptığı iyiliği ağzına almazdı.

*

Gelelim vasiyetnamenin durumuna: Aksine, hiç de paramız yoktu. Bir

---

[585] Bu paragrafın üzeri çizilmiş.

otomobile çok ihtiyacımız vardı. Almak mecburiyetinde idik. İş Bankası'ndan üç bin lira borç almaya karar verdik. Ben kefil oldum. Avukatım, Ziya Kavut. Üç bin lira aldık. Hemen Graham markalı bir otomobil aldık. Bu defa Atatürk'ün kovulan şoförlerinden Galip isminde bir şoförü aldık. Fakat otomobili koyacak garajımız yok. Evin arkasında, Camlı Köşk'ün, çamaşır kurutmak için bir aralık vardı. Evin yanından dolaşılırsa buraya otomobili koyabiliriz, üstünü de örteriz diye düşündük... Bize *"Yasak, olamaz"* dediler.

Otomobil orta yerde, evin önünde, güneş altında, karın ve yağmurun altında kaldı. Şimdi ne yapalım? Şimdiye kadar Atatürk'ün garajlarından istifade ediliyordu. Şimdi ne yapalım? Bir taraftan kocamın arkasından hafiyeler geziyor, bir taraftan da adamsızlık canımıza tak etti. Şoför Galip yarım teneke su, bir çaput ile otomobile temizlik yapıyor, bir taraftan gidip zerzevat alıyor. Ne ise o sırada bir köylü kadın bulduk, yemeği kaynatıyor...

"Vasiyetnameye itirazım var" dediğim için İsmet İnönü köşke geçemedi ve geçemeyecekti de. Bu defa da ricaya başladılar. İstanbul Valisi Lütfi Kırdar geldi: *"Hanımefendi, fikrin nedir?"*. Kocamla da düşünmüştük. Bizde para da yoktu. Perişan bir vaziyete düşmüştük. Mecbur kaldık bu sözü geriye almaya. Lütfi Kırdar'la konuşurken ben dedim ki:

"Efendim, o gün yeisimle söylemiştim. Benim ne itirazım olabilir?".

"Hanımefendi madem ki itirazın yok, bir istida yaz mahkemeye ver, boz bu işi"

Parasızlık yüzünden bunu yapmaya mecburdum ve yaptım. İsmet İnönü evine kavuştu. (Çankaya'daki köşküne). Düşündüm, bir kardeşim öldüyse yerine kalan bunun hatırını da kırmayayım. Kimsesiz kalmayayım... Evvelce nasıl evlerine samimi olarak ziyaretlerine gidiyor idiysem şimdi de gideyim dedim.

O gece yattım. Atatürk rüyalarıma çıktı, karşıki odada imiş gibi *"Efendim, kimseyi rahatsız etme"* dedi. Bir koca nara atışla uykudan uyandım. Hemen Mustafa Bey'i uyandırdım. *"Aman Mustafa Bey, Atatürk bana çok bağırdı,* 'Kimseyi rahatsız etme' *dedi. Ne dersin, bugün karar vermiştim. Gideyim mi, gitmeyeyim mi?"* dedim.

- *"Bana sor[ma] hanımcığım ben senin rüyalarından korkarım. Ne istersen yap. Beni katma bu gibi işlere. Benim gailem bana yeter"* dedi.

Sabahleyin kalktım. Müteredditbir halde kaldım. Gideyim mi, gitmeyeyim mi, gideyim mi, gitmeyeyim mi... Nihayet her zamanki gibi öğleden evvel bir otomobile binerek gittim. Kapıdan dediler ki *"Giremezsiniz efendim, Paşa yatıyor"*.

Dedim, *"Ben yabancı değilim. Her zaman gelir teyze hanımın elini öperdim, şimdi yine aynı halde ziyaret edip gideceğim"* dedim.

- *"Olamaz"*.

- *"Canım olmaz, yapmayın, ben yabancı değilim, gidin söyleyin teyze hanım (İsmet Paşa'nın annesi) beni kabul eder"*.

Israrım üzerine validesine haber verdiler.

Kabul edildim. İstanbul'da Akaretler'de 76 numaralı evin komşusu kızı Perihan ile gittik. Atatürk'ün entim salonuna oturduk. Âfet Hanım'ın dairesinden uzun kürküyle teyze hanım geldiler. *"Hoş geldiniz kızım"* dediler. *"Siz de hoş geldiniz"* dedim, *"Dağın tepesinde çok yalnız idim. İyi ki geldiniz"* dedim. Bize kahve çıkardılar. Atatürk'ün fincanlarını daha

kaldırmamışlar. Fincanları görür görmez ben fenalaştım. Zıvanadan çıktım. Ne olduğumu ben bile şaşırdım. Artık yoldaşım Perihan teessürümü anladı. *"Haydi hanımefendiciğim ziyaretimiz bitti, buyurun gidelim"* dedi ve beni kaldırdı... Evimize geldik, arkadan ne duyayım bilir misiniz. Ağabeyimin ölümüne sözde ben sevinmişim de onun için öyle demişim...

Biz bu süngü takmış neferin karşısında ve sivil polisler karşısında ancak dört ay oturabildik. İstanbul'a çekilmeye mecbur olduk.

*

Sözü gelmişken:

Bir gün Atatürk öldükten sonra dört ay Ankara'da kalabildik, sonra İstanbul'a geldik. Evimiz İstanbul'da yok idi. Sokak sokak ev aradık, Teşvikiye'de Dilek Apartmanı'nın birinci katını kiraladık. Kocam Mustafa Mecdi, Hasan Rıza'yı bana misafir getirmişti. Tahtalar üzerinde oturuyorduk. Hasan Rıza Bey, beni böyle tahtalar üzerinde gördüğünden dolayı *"Memnun musun, iftihar ediyor musunuz, hayattan gerçekten zevk alıyor musunuz, yaptığınız plânların neticesini görüyor musunuz? Beni böyle tahtalar üzerinde yaşatmaktan zevk alıyor musun?"* dedim.

- *"Ben mi yaptım efendim?"*.

- *"Tabii sen yaptın. Sen kardeşimin bütün malına, vârına vekil-i umumî değil miydin? Bana kaç defa ev almak istedi de binbir yalanla mâni oldun. Beşiktaş'ta bir arsa beğendim, neler ettin, mâni oldun aldırtmadın. Gazi Müzesi karşısında Doktor Hikmet Bey'in evini beğendim, mâni oldun aldırtmadın. Harbiye'de El Irak Apartmanı'nı alacaktım otuz bin liraya aldırtmadın, mâni oldun. Bunun gibi daha neler hazırladım sebep oldun, entrika çevirdin, aldırtmadın. Daha ne yapabilirdin acaba Atatürk sağ olsaydı?"*

"Ben yapmadım efendim, ben mi yaptım efendim?".

- *"Tabii,* [.....][586] *yaptınız. Sizden başka yapacak kim olabilir? Kardeşimi rahatsız etmeye? Nasıl olsa ben kardeşi olarak dünyada kaldım, nasıl olsa başımı sokacak bir yer bulacağım, fakat acırım ki kardeşimi hayatta çok üzdünüz elbirliğiyle"*.

Zevcim Mustafa Bey şeker hastalığına tutulmuştu. Burada yapamıyorduk. İstanbul'a gittik. Burada ev bulmak mesele. Düştük mü sokaklara... İşte o zaman Lütfi Kırdar sokak sokak bizimle beraber bize ev aramaya mecbur oldu. Dilek Apartmanı'nı bulduk, geçtik oturduk.

Yapmış olduğu rollerle iftihar eden Hasan Rıza gelmiştir, benim hâlimi görsün. İşte o zaman haşladım:

- *"İftihar ediyor musun, zevk alıyor musun bizi bu halde görmeye?"*.

Kabak (?) adamın neden haberi var, o yaptığıyla iftihar eder, merhamet kalbinde bulunmayan adam neden müteessir olur? Hiç.[587]

Evimize geçtik, Dilek Apartmanı'nda oturuyoruz. Gözyaşlarımı dindiremiyorum. Her gün Yakacık Dağları'nda(?) ağaç altlarında gözyaşı döküyorum. Bir sene mütemadiyen böyle gözyaşı döktüm. Kimselere

---

[586] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

[587] Makbule Hanım, Ankara'dan İstanbul'a gelişlerini burada mükerreren ama kısa şekilde anlatmış.

gözükmedim. Bir taraftan da zevcim mirasıma sahip olmak için tapuları almaya çalışıyordu. Fakat bir türlü tapularımız verilmiyordu.

Her tarafa emir verilmiş, *"Kat'iyyen tapu verilmesin"*. Mustafa Bey buna rağmen büyük gayretler sarfederek birkaç tapu alarak geldi ve kanunî haklarımız kısmen olsun alınabildi. Fakat bu defa bunlardan lüzumsuz olanları satmaya kalkınca ayrıca tehdit ve emirlerle *"Olamaz"* dediler. Avukatlar, vâsıtalar tehdit ediliyorlardı. Bu hal, bu tarihe kadar aynı müşkilât devam etmektedir.

Zevcimden ayrı düşmekliğim hasebiyle Dörtyol'da ağabeyimden kalan bir bahçenin tapusu da elimde olduğu halde sıhhî durumum dolayısıyla orada oturmak mecburiyetinde idim. Oraya gittim. Emir vermişler, *"Sakın ha kapıyı açmayınız, çıkartması güçtür"*. Bu evi bilmediğim için elimdeki tapuya güvenerek sıhhî ihtiyacım dolayısıyla oraya geçmiş bulundum. Bana mahkeme açtılar. Tapu iptal davası bir buçuk senedir devam etmektedir. Komşu ve kira evlerinde kaldım. Para ile portakal yedim, süründüm. Perişan oldum. Kimseler kapımı açmadı. *"Sen kimsin?"* diyen olmadı. Hizmetçi herifler gözlerimin önünde bahçemden çuval çuval portakalları çalarak satmaya götürdüler.

Her ne hal ise, mahkeme münasebetiyle mesele Maliye Vekâleti'ne aksetmiş. Vekâletten çıkan emirde *"Bu mal bizim listemize dâhil değildir, hediyelere dahil değildir, mirasçınındır"* denildiği halde *"Affedersiniz hanımefendi, buyurun malınızı"* diyen yoktur. Hâlâ mahkeme devam etmektedir. Bir de sıkılmadan temyize vermişlerdir. Benim gördüğüm tavşana kaç, tazıya tut. Ne yapacağımı şaşırdım. Çok da hasta olduğum için bu müddet zarfında İnönü'ne gidip tekrar İsmet İnönü'ne iltica edeceğim. Bakalım Allah ne gösterecek? Atatürk'ten daha çok külliyetli emlâk kalmış. Bilmem ki hep bu bahçe gibi mi olacaktır? Olacak diye çok korkuyorum.

Kâtib-i Umumî Kemal Bey'le konuştum. Teklif etti, *"Malını hayra bağışla"*. Anladım ki bağışlanacak derecede malım varmış. *"Peki beyefendi, malımın ne olduğunu anlayayım, kendi rahatımı temin edecek kadar malımdan ayırayım, üst tarafını arzu ettiğiniz yere bağışlayacağım ....."*.

Bu şekilde kalmıştır.[588]

İsmet İnönü, Atatürk'ün vefatından sonra bizimle alâkadar olmadı. Biz de lakayd geçtik. Bütün milletin ağzı açıldı, *"Atatürk'ün kardeşine böyle muamele mi yapacaktı?"*

Her ne düşünülmüşse düşünülmüş, Dişçi Sami çok rica etti. *"Sizi saraya götüreyim, İsmet Paşa gelmiştir"* dedi. *"Affedersiniz"* dedim, *"Ben etek öpmeyi bilmiyorum"* dedim. Atatürk bana etek öpmeyi öğretmedi ve bana emir vermişti, *"Kimsenin elini öpmeyeceksin"* demişti. Onlar ağladıkları zaman ben gidip gözyaşlarını dindiriyordum. Elimden geldiği kadar Atatürk'le konuşup çare buluyordum. Şimdi ben ağlıyorum, benim susturulmaya ihtiyacım var. Senelerce böyle küsüşmemiz devam etti.

En nihayet bir gün çok yalnız kaldım. Zevcimden de ayrılmıştım. Şükrü Paşa'ların telefonu ile şoför Sadık'ı vasıta etmişler. *"Eskisi gibi değildir, gelmeleri elzemdir. Şimdi niçin duruyor, neden gelmiyor?"* diye haber

---

[588] Burada *11 Haziran 1947-Çiftehan* notu var.

gönderdiler. Ben cevapsız bırakıyordum. Şükrü Paşa'nın kızı *"Hanımefendi ne duruyorsun, gidiniz. Çok iltifatla sizi karşılamaya hazırlanmışlar. Size 60 bin lira bile hazırlamışlar. Bu iltifatı bulamazsın. Atatürk'ün ertesi kuvveti kaybetme"*. Tekrar şoför Sadık'a Şükrü Paşa kerimesi Saime Hanımefendi söylemiş: *"Kandırın gönderin de, bu fırsatı kaybederse çok yazık olur"*.

Ben yine bunlara kulak vermedim. İşlerimi bitirdim. Bilâhare Ankara'ya geçtim. Haber alan şoför Sadık karşılamaya gelmiş. Tuttuk, bir kira otomobili Camlıköşk'e beni getirdi. Ertesi günü İsmet İnönü'ne, Çankaya'ya telefon açtım:

- *"Ben geldim"*.
- *"Hoş geldiniz"*.
- *"Kabul ederseniz ziyaretinize geleyim"*.
- *"İki gün sonra saat dörtte buyurun efendim"*.

Bu randevu çıkınca şoför Sadık şaşırdı. Otomobil gönderdiler, aldığımız hediyeler ile (Hakkı Bey'e, Şükrü'ye) birlikte gittik. Âilesi, validesi çıkıp beni karşıladılar. Yarım saat oturdum, müsaadelerini istedim.

Kalkacağım, hanımefendi sordular:

- *"Asansörle mi ineceksiniz, merdivenden mi?"*.
- *"Dizlerimden çok müşkil vaziyetteyim, herhalde asansörle insem iyi olur"*.

Asansörle inerken asansör içinde *"Hanımefendiciğim, emrinize bir otomobil verilmiş"* dedi İnönü'nün hanımı. *"Paşa ile bakalım efendim, işi yoksa sizi görüştüreyim"*.

Aşağı kata dâhil olduk. Paşa'yı bir yuvarlak masa başında oyun oynarken gördük. Serbest serbest Paşa'nın odasına girdik. Ayağa kalktı Paşa. Elini aldım, öpeyim. Elini öptürdü. Halbuki Atatürk sağ iken o benim elimi öpüyordu. Ve beni geze geze oda kapısından dışarı çıkarttı. Maksadını anlayamadım. Odada oturtturmadı. Oda kapısı dışında ve ayakta Mustafa Bey'in hatırını sordu. Benim hatırımı sordu. Teşekkürle mukabele ettim, *"İyiyiz efendim"* dedim. Anladım ki oturtacak ve benimle meşgul olacak zamanı yoktur. Veda edip ayrıldım. Yanımda adamlarımdan Mihriban'a sormuşlar, *"Hanımefendi kaç gün kalacak?"*.

Benim haberim olmadan Mihriban cevap vermiş, *"Yirmi beş gün kalacak"* demiş.

Her gün ve her gece üç öğün kendine mahsus kaynayan yemeklerden bana gönderdiler ve 25 gün beni misafir etti. 25 gün bitmeden kendisine haber gönderdim: *"Ben çok hastayım, dizlerim tutuktur. Bana bir kardeşimin ..... beni sulara gönderin"*. Derhal nereyi istediğimi sordurdu. *"Haymana'yı medhettiler. Buraya giderim"* dedim. Aşçı, sandıklarla mevadd-ı iaşe, sofracı, otomobil verdiler. İsmet İnönü şoföre *"Benim emrim hanımefendinin emridir"* demiş. *"Şu kadar hayatımda daha böyle bir emir almadım"* dedi. Bizi gülerek, sevindirerek Atatürk'ün günü gibi sulara gönderdi. Orada dispanser binası hazırlanmış. Doktorlar, herşey yoluyla ve yerinde cereyan etti.

Hizmetçi yüzünden bir aralık Ankara'ya geldim. Bu defa Kemal Bey Camlıköşk'e geldi.

- *"Hanımefendi, bu misafirlik hayatı ne zamana kadar temadi edecek?"*.
- *"Ha... Ben söyleyeyim ne zamana kadar tema[di], ben söyleyeyim"* dedim. *"Misafirlik bir gün, iki gün, üç gün. Dördüncü günü ne dururs un bire kâfir derler adama. Misafirlik nedir ben bilirim fakat biz banyolardayız. Bize*

bir sandık zahire verdiniz. Onlar daha bitmedi. Eğer müsaade ederseniz ve o verilen zahireler bizim içinse orada yiyelim. Bizim için değilse size geri getireceksek getirelim" dedim.

Adamcağız gayrıihtiyari kahkahalarla güldü ben de ondan fazla güldüm. Anladım ki misafir hayatı sökmeyecek.

İstanbul'dan bir telgraf gelmiş. Mustafa Bey ölüm hâlinde imiş. Ailesi *"Hanımefendi'yi haberdar edin"* denmiş. İsmet İnönü her Pazar eski evinde yemek yediği için o gün de tesadüf Pazar idi. Benimle konuşmak ve benim ..... iştirak etmek için *"Bugün öğle yemeğini eski köşkte yiyelim, buyurunuz"* dediler. Gittim, yedik, güldük, konuştuk. Ailesi, iki evlâdı bana biraz lâtife etti. *"Getirdiğin şekerden ölürsem öleceğim, şeker hastalığım vardır. Buna rağmen şekerlerinizi yedim"* dedi. Gayrıihtiyari acıdım. Elini kaldırdım, gayrıihtiyari omuzunu tuttum, *"Aman ölme, benim şekerimden de hiçbir vakit ölmenize razı değilim"* dedim.

Lâtife bitti. *"Şimdi hanımefendi gidersin İstanbul'a, Mustafa Mecdi Bey'i görürsün. Orada tedavi olmak lâzımsa orada bakarız. Lüzum görülür buraya getirsen burada bakarız".*

Köşküme döndüm. Kocamın kardeşi, Doktor Hâfi ..... ve ailesi beni almak için gelmişlerdi. Birleştik, İstanbul'a gittik. Bu suretle ben çok müşkil bir duruma düştüm. O gün gittim. İki gün kalmadım. Tayyare ile geriye döndüm. Avukatımın evine indim. Hemen istida şeklinde işlerim hakkında bir mektup yazdırdım. Saniye geçirmeden o mektubu aldım, İsmet İnönü'ye gittim. İsmet İnönü otomobiline binmek üzere iken yaveri çağırdım. *"Reisicumhur Hazretleri'ne bu mektubu ver okusunlar, tayyare ile tekrar İstanbul'a gidiyorum"* dedim. Mecbur kaldılar otomobil içerisinde benim mektubu okumaya. *"Aman çabuk bu mektuba pul yapıştırsın. Bir daha yazdırsın, biri pullu biri, pulsuz. Pulsuzunu muameleye koyacağım"* demişler ve hemen Kemal Bey'e emir vermişler. Kemal Bey geldiler, yukarıya davet ettiler, gidemedim. Kemal Bey otomobile binip oturdu, vaziyeti dinledi. Bana sonsuz yardımları oldu. Her ne kadar müşkilâta uğradımsa hepsini önledi.

Fakat bu esnada hiç param yoktu. Fakat Atatürk'ten miras kalan Samsun'daki tarihî köşkün senelik icâr zamanı gelmişti. Buna çok ihtiyacım vardı. Bir de hiç ummadığım bir haber geldi. *"Biz bu köşkü on beş bin liraya istimlâk ettik"* dediler. Cebrî istimlâk. Kemal Bey'e gittim, *"Aman Kemal Bey, on beş bin liraya hiç olur mu?"* dedim.

"Efendim alırsan al, almazsan bunu da kaybedersin".

Baktım çaresiz, kardeşim yok, kimsem yok. Dediklerini takatsiz kabul etmeye mecburum.

- *"Alacağın parayı aman sarfetmeyesin, biz sana bu parayı bitirirsen başka para vermeyiz..."* [dedi].

Nâçardım, ne yapayım aldım. Paranın beş bin lirasını avukatlara yol parasına sarf ettim. On bin lirasını bankada hisse senetleri olarak durmaktadır. Kemal Bey'in kalbi rahat etmiştir. *"Sen bu parayı bozarsan sana fena deriz. Evvelce kocanıza fena derdik"* dedi.

Ah kardeşim, doyamadan ayrıldık. Bana çok gadrettiler. Bir taraftan Kılıç Ali, Salih Bözüyük mebusu, bir taraftan [.....][589] vesaire ki, isimlerini

---

[589] Buradaki bazı ifadeler metinden çıkartıldı.

saymak istemiyorum. İstanbul Valisi'ne kadar herkes Atatürk'ü yalnız başına bırakmak ve benden ayırmak istiyorlardı. Bunun için pek bir entrika çeviriyorlardı. Bu gibi entrikalar bazen ..... endişesinden ileri geliyordu. Çünki ben ve kocam milletten ne gibi yolsuzlukların yapıldığını duyarsak, olduğu gibi Atatürk'e anlatıyorduk. Bu efendilerin işine gelmiyordu. Atatürk'ü bir kafes içinde tutmak istiyorlardı ve tutuyorlardı. Çok defa muvaffak oluyorlardı.

Atatürk öldükten sonra pek melânetlerine devam ettiler...

Atatürk kilit altında idi. Beni çağırmayınca yanına gidemezdim. Atatürk'ü hastalık ânında kilit altında tutmaya hiçbir sebep yoktu. Ben [ve] kocamdan başka hariçten kimseler zaten giremezlerdi. Bunu sırf bizim için yaptırdılar ve başbaşa kalmaklığımıza mâni oldular. Bundan millet zarar gördü. Yarın Atatürk'ün tenkide değer icraatı görülürse bu hususta ne ben mes'ulüm, ne de Atatürk mesuldür. Çünki bu adamlar Atatürk ile millet arasına girdiler ve hattâ kızkardeşi...

2.

MAKBULE HANIM'IN MUAZZEZ TAHSİN BERKAND'A ANLATTIKLARI

(1930'lar)

Makbule Hanım'ın yazdırdığı ama yayınlanmayan bir başka hatırat, edebiyatçı Muazzez Tahsin Berkand'a (1899-1984) anlattıklarıdır. Muazzez Tahsin metne*"Büyük Kurtarıcımız Mustafa Kamal ATATÜRK'ün çocukluğu ve ilk gençliği"* başlığını koymuştur ve hatıralar Genelkurmay Başkanlığı'ndaki ATASE Arşivi'nden Cumhuriyet Arşivi'ne nakledilen evrak arasındadır.[590] Aslı eski harflerle olan metnin ilk sahifesi kayıptır, sonradan daktilo edilmişlerdir, yeni yazı ile olan sahifelerden biri de kaybolmuştur ama her iki nüsha birbirini tamamlamaktadır.

Muazzez Tahsin, metinde bazı paragrafların aralarına ifadeyi açmak maksadıyla Makbule Hanım'a daha sonra soracağı bazı konuları not etmiş fakat mülâkatı ikmal edememiştir.

Metnin üzerinde tarih yoktur, ancak metinde geçen *"Bay Ali Rıza", "Bayan Zübeyde"* yahut *"Bay Feyzullah"* şeklindeki ifadelerden, devrimlerin sıkı şekilde uygulandığı 1930'ların ilk senelerinde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Şimdiye kadar Atatürk'ümüzün büyük utkularını anlatan yazılar, kitaplar yazıldı. Bu yazıların pek azı bizim kendi halkımız için yazılmıştır.

---

[590] BCA, 110-9-1-11/43-0-8.

Fakat, İstiklâl Savaşı'nı, Kurtuluş destanını ateşli kalp ve duygusu ile seven her Türk bu destanı okudu, kalbine ve kafasına sindirdi.

Yarın tarih bunu daha inceleyecek, daha güzel yazacaktır. Bütün bir ulusu kurtaran, ona nefes veren bu yüce savaş hakkında söz söylemek ve yazmak büyük tarihçilerin işi...

Ancak, unutmayalım ki, Atatürk, bizim büyük kurtarıcımız ve şefimiz olmadan evvel herkes gibi bir küçük çocuk, bir ana kuzusu idi.

Bu yavrunun doğuşu, büyüyüşü, ailesi ve etrafı, her Türk'ü candan alâkadar etmez mi?

Küçük Mustafa Kamal hakkında memlekette şimdiye kadar ne kadar az, hiç denecek kadar az yazı yazılmıştır. Yazık değil mi bize? Biz ki onu o kadar çok seviyoruz. Onun bütün hayatını öğrenmek bizim için ne bulunmaz bir sevinç kaynağı olurdu. Onun çocukluğu mutlaka güzel, fevkalâde şirin bir seri günlerle zincirlenmiştir.

Muazzez Tahsin Berkand'ın notlarının ilk sahifesi (BCA. 110-9-1-1/43-0-8).

Kendi ulus tarihlerinde ismi geçen her ferdi büyük bir kıskançlıkla benimseyen, onun hayatına ait en küçük bir vak'ayı bile büyüterek bütün âleme yayan Avrupa devletleri kendi büyüklerini, doğduğu günden öldüğü güne kadar adım adım takip eder, onlarla âdetâ beraber yaşarlar.

Eski günlerden tâ bugüne kadar tarihi gözönüne getirirsek göreceğiz ki orada ikinci derecede bir kumandanın, bir şairin, bir mimarın, bir ressamın bile hayatına ait en ince, akla hayale gelmeyen uzun tafsilât vardır.

Büyük ulusal kahramanlar ise onlar için kutsal birer şahsiyet gibidirler. Onları anan ve onlar için yazı yazan herkesin kalbi saygı ve sevgi ile çarpar. Onların destanı bütün ulusun dilinde dolaşır.

Meselâ, Napolyon için bugüne kadar kaç cilt dolusu yazı yazılmıştır... Hâlâ da hergün onun hayatına ait yeni ve duyulmamış bir vak'ayı bütün dünya ne kadar büyük bir ilgi ile haber alıyor, okuyor, yaşıyor ve yaşatıyor...

Türk ulusunun da tarihe karşı bugün göğsünü kabartarak haykıracağı bir Şefi bir büyüğü, ulusal bir kahramanı, ölmez bir adamı var.

Bu adam MUSTAFA KAMAL ATATÜRK'tür... Bu adam, bütün bir ulusu elinden alıp yürüttü. Kâh sarp kayalıklardan aşırarak, kâh düz, nurlu yollardan kaydırarak onu, yalnız kendi gözlerinin büyüleyici ışığı ile herkesten evvel gördüğü ve keşfettiği *"mev'ut toprağa"* götürdü ve ulaştırdı. Bu adam eski asırlarda, mucizeler devrinde yaşamış olsaydı kendisine bir *"Aziz"*, bir *"Peygamber"* denecekti.

İşte ben bu büyüğün, ATATÜRK'ün, bizim bu ulusal kurtarıcımızın çocukluk destanını öğrenmek için senelerden beri kalbimin en gizli köşesinde sonsuz bir istek ve dilek yaşatıyordum.

Vakit vakit bu istek, aşılması kabil olmıyacak bir uçurum gibi karşıma

dikiliyor, beni geri dönmeye zorluyordu.

Onun çocukluğunu nasıl öğreneyim? O vakite ait andaçlarını kendisinden nasıl isteyim? Nasıl gidip ona:

- Bütün ulus sizin ailenizi, doğduğunuz ve yaşadığınız yerleri, çocukluğunuza dair andaçlarınızı öğrenmek istiyor... Bize onları anlatır mısınız? diye yalvarayım?

Kafamın içini siyah bir duvar gibi kaplayan bu karanlık ortasında, birdenbire, nasıl olduğunu bilmeden, bir ışık belirdi ve yandı.

Kendi kendime:

- O günleri kendisinden öğrenemezsem onun kardeşine de soramaz mısın? dedim.

Göğsümün içinde bir kuş kanadı titriyormuş gibi hafif bir çarpıntı oldu ve hemen kağıdı kalemi alarak Büyük Bayan Makbule'ye yazdım:

"Yalvarırım size, bana büyük şefimiz Atatürk'ün doğuşunu, onunla geçen çocukluk günlerinizi, ananızı, babanızı, kardeşlerinizi, bütün bir çocuk ömrünün acı ve tatlı günlerini anlatınız"...

Çok candan gelen dilekler bazen yerini bulurmuş. Bir gün bana:

"Geliniz... ATATÜRK sizinle konuşmama, size çocukluğunu anlatmama izin verdi" diye baş döndürücü bir haber ulaştırıldı.

Sevinçle kanatlanarak koştum. Dolmabahçe'de Riyaseticumhur Sarayı'na gittim.

Ben bu saraya geçen sene Şubat ayında on gün, her sabah, soğuktan titreyerek, karları çiğneyerek gelmiş ve çakıltaşlarının tozunu büyük salonlardan geçirerek, billûrların ince bir rüzgârı andıran seslerinin kulaklarımda fısıldaştığını dinleyerek yukarı kata, Dil Savaşı'nın Karargâhına gelmiştim.

On gün, 20-30 genç bayanın durmadan, dinlenmeden, gündüz ve gece nedir bilmeden çalıştığı geniş pencereli salonda, başımın üstünde ve kalbimin içinde Büyük Şefimizden gelen ve bir buğu gibi esen sıcak bir rüzgârı dinleyerek çalışmıştım.

O zaman, onun yaşadığı bu yerlerde *"Belki onu görürüm?"* diye kalbim çarpmıştı.

Bu defa geniş salonları geçerken bütün benliğim karmakarışık sevinç duyguları ile sendeliyordu.

- Büyük Bayan'a haber verelim efendim... İsminiz?

- Muazzez Tahsin.

Bir saniye.. Bir nefes... Sonra içeriden sevimli bir kadın sesi:

- Bayanı somaki salona götürünüz... Şimdi geliyorum.

Bu güzel salonun başka yerde görülmeyen duvarları, halıları, tabloları var... Bunları gözlerim niçin görmüyor? Halbuki geçen defa ben burasını gezdiğim vakit:

Yazık, iyi göremedim. Bir daha sefere altın kakmalı dolaba, duvarların somakisine, dokununca ince bir ses veren leğen ve ibriğe daha dikkatle bakarım. Demiştim.

Başımın içinde, büyük dakikaların getirdiği boşluk yorgunluğu var. Gözlerim pencereden dışarısına bakarak içimin helecanını dinlendirmek istiyor. Fakat, ne Boğaz'ın birbirinin üstünden telâşla akan koyu suları, ne beyaz Ertuğrul'un tatlı bir ninni gibi uyutan sallantısı, ne de uzakta gözlerimi tutan Kızkulesi ve Selimiye, hiçbirisi kalbime istediğim durgunluğu ulaştıramıyor.

Birdenbire arkamda belirsiz, yavaş bir ayak sesi... Hemen başımı çevirdim.

Ben şimdiye kadar Büyük Bayan Makbule'yi de ağabeyisi Ulu Atatürk gibi hiç... Hiç görmemiştim.

Fakat ağzının çok tatlı ve kalbe giren gülümsemesi, gözlerinin nerden bulduğunu bilmediğim mütevazi bakışı, hemen içimin fırtınasını dinlendirdi.

Koştum... Elini iki elimin arasına alarak saygı ve minnetle öptüm.

- Oturunuz kızım... Nasılsınız? Anneniz, bütün aileniz iyidirler inşallah?

İşte, asırların silmediği ve silemiyeceği hakikî, candan gelen Türk eğitimi... Hal hatır sorduran, büyükleri hemen küçüklere yakınlaştıran, küçüklere karşısındaki büyüğüne bakabilmek, ona söz söyleyebilmek cesaretini veren türk eğitimi....

Sırasiyle kahve, sigara, dondurma.

Hayır, kabil değil, ben karşımda konuşan, tatlı tatlı bana küçük Mustafa'nın doğuşunu, büyümesini, bütün hayatını anlatan bu Büyük Bayan'ı ömrümde ilk görmedim; öyle olsa, nasıl ben bu kadar kendime, sözlerime hâkim olur da onunla beraber konuşur, gülerdim? Ona bu kadar sual sormak cesaretini kendimde nasıl bulurdum?

O konuşurken ben bir taraftan yazıyor, bir taraftan ona bakıyordum. Bana öyle geliyor ki, onun alnının gözlerine doğru eğilen aşağı parçası, resimde gördüğüm Atatürk'ün alnının o kısmına benziyor, Acaba yanılıyor muyum?

Ve, Büyük Bayan Makbule söylüyor... Kâh eskileri hatırlayarak gözleri yaşlı, sesi boğuk, kâh bugünleri düşünerek gözleri parlak, sesi titrek....

- Büyükbabamız Selânik'te çiflik çubuk sahibi Bay Feyzullah isminde kısa boylu, büyük sarıklı, sakalsız bir adamdı.

Bay Feyzullah'ın son karısı Bayan Ayşe'den annem Bayan Zübeyde dünyaya gelmiştir. Annem sarışın, güzel bir küçük kızmış.

Bay Feyzullah'ın başka bir karısından doğan Hüseyin isminde bir oğlu vardı. Bizim hayatımızda dayımız Bay Hüseyin'in çok büyük bir yeri var. Annemle babamın birbirleriyle evlenmelerine de dayım sebep olmuş.

Babamız Bay Ali Rıza, Bay Ahmet isminde bir askerin oğlu idi. Büyükbabamızı biz değil, babam bile tanımazmış. O daha pek küçükken babası bilinmedik bir sebepten dolayı ortadan yokedilerek öldürülmüş.

Babam, annemle evlenmelerini şöyle anlatırmış:

- Bir gece rüyamda aksakallı bir adamın bana sarışın güzel bir kız getirdiğini gördüm. Ertesi sabah anneme evlenmek istediğimi ve bana münasip bir kız aramalarını söyledim. Annem ve ablalarım buna pek sevindiler. Hatice ablam hemen şuraya buraya, ahbap evlerine görücü gitti ve nihayet Bay Feyzullah' ın kızı Bayan Zübeyde'yi pek beğendiğini gelip haber verdi.

Ancak, Bayan Zübeyde'nin ailesi zengin... Bense üç lira lira aylıklı bir gümrük memuruyum. Bunu öğrenen kız ailesi bin türlü bahanelerle evlenme teklifini reddetmek istiyorlar:

- Biz kızımız için çok ağırlık isteriz: Altınlı ayakkabılar, sırmalı kaftanlar, ilh...

Bu teklif karşısında kalan ablam Bayan Hatice, benim vaziyetimi düşünmeden kız ailesinin bütün isteklerine razı olduğumuzu ve onlara diledikleri gibi ağırlık verileceğini söylemiş.

Ben bunu haber alınca, müşkil bir vaziyet karşısında kalacağımı düşünerek telâş ettim. Fakat sonradan aklıma Hüseyin geldi. Onunla

çocuktan beri canciğer iki arkadaştık. Hemen gittim, kendisine derdimi anlattım.

Hüseyin beni dikkatle dinledikten sonra *"Sen üzülme kardeşim, ben çaresine bakarım. Seni de Zübeyde'yi de pek sevdiğim için bu işin iyi bir sona bağlanmasını istiyorum. Ağırlığı, icabederse ben veririm ve güya sen vermişsin gibi üvey anamı razı ederiz"* dedi. Ve bu suretle Zübeyde 14, ben de 28 yaşımda iken evlendik.

Sözün burasında Büyük Bayan Makbule sustu ve gülümsedi. Eski günleri hatırladığını anlayarak saygıyla bekledim.

Bir dakika sonra yeniden söze başladı:

- İlk evlendikleri gece babam annemi beğenmemiş. Annemin yüzünde o gün her nedense, bir sivilce varmış ve babama hoş görünmemiş. Fakat ertesi sabah onun, tıpkı rüyasındaki sarışın kıza benzediğini görünce iş değişmiş, anneme cidden aşık olmuş.

Annem babama çok uğur getirmiş. Evlendikten bir zaman sonra memurluğu bırakıp ticarete başlamış ve işleri gitgide düzelip parlamış.

İlk kızları Fatma dünyaya geldikten sonra da aile cidden zengin olmuş. Annem o günleri hatırlarken bana:

- Hattâ, bir aralık Fatma'nın takkesi ile altın ölçtük, derdi.

Fatma'dan sonra sırasiyle Ahmet ve Ömer isminde iki kardeşim daha doğmuş. Fakat Fatma yedi yaşında süt çarpmasından, Ahmet'le Ömer de üçer yaşında boğaz hastalığından ölmüşler.

Ömer'in vefatından evvel, 1881 senesinde, aile Islahhane mahallesindeki evde iken ağabeyim Mustafa doğmuş ve kendisine annemizin dayısının ismini koymuşlar.

Bu ev, Zinetibostan isimli arazi üzerinde dört tarafı yüksek duvarlarla örülü bir evmiş.

Annem, bu evde hem kendisinin, hem de ağabeyimin büyük bir korku geçirdiklerini söylerdi.

Bir gece büyükannem çiftlikten misafir gelmiş ve annem de kendi odasını ona vererek ağabeyimle birlikte başka bir odaya geçmişler. Geceyarısı yedi kişilik bir çete evvelâ büyükannemin odasına hücum ederek boğazına bıçak dayamışlar ve paralarını almışlar. Zavallı büyükanneme orada inme inmiş. Hırsızlar bununla kanmayarak annemle ağabeyimin bulundukları odaya da gelmişler ve kapısını sarsmaya başlamışlar. Kapı dayanamıyarak yıkılmış ve daha kundakta bir bebek olan ağabeyimin üzerine düşmüş. Annem korkusundan bayılmış. Bereket versin, orada babamın yeni satın aldığı arap halayık varmış, hemen dışarı fırlayarak çığlık koparmış:

Yangın var, yetişin...

Diye bağırarak ortalığı ayaklandırmış, etraftan yetişilerek hem annem, hem de ağabeyim büyük bir tehlikeden kurtarılmış.

Bu vak'adan sonra annem ve babam kendi evlerini bırakarak Horhorsu Mahallesi'nde babaannemin evine naketmişler.

Fakat, o sırada aile yine bir hırsız korkusu geçirmiş. Bir gece annem, evin demir kepenklerinin zorlandığını duyarak silâh çekmiş ve hırsızları kaçırmağa muvaffak olmuş.

Bu korku yüzünden tekrar orasını da bırakarak Islahhane Mahallesi'nde bir ev kiralamışlar ve aile oraya göçetmiş. İşte ben o evde dünyaya gelmişim.

Büyük Bayan kendisine ait ufak bir cümle söylediği için pişman olmuş gibi:

- Fakat bunu yazmayın. Benim değil, Atatürk'ün hayatını anlatıyorum. Dedi ve ağzımı açarak bir söz söylememe meydan vermeden hemen yine Atatürk'e ait andaçları canlandırmağa başladı:

- Ağabeyim küçükken babam kendisine birçok hediyeler arasında bir kılıç getirmiş. Fakat o, öteki hediyeleri eliyle iterek yalnız kılıcı istemiş ve almış. Etrafta bulunanların hepsi:

- Bu çocuk büyürse mutlak asker olacak, demişler. O minicik bir yavru iken bile kılıcı böyle severmiş.

Atatürk küçükken çok sağlam, neş'eli ve ağırbaşlı bir çocukmuş. Daha henüz dört yaş dört aylık bir çocukken onu âminlerle, ilâhilerle Şemsi Efendinin (bugünkü Feyziye) mektebine başlatmışlar.

Babamız oğlunun iyi okumasını ve tam bir adam olarak yetişmesini pek ister ve bunun için uğraşırdı. Her sabah onu elinden tutarak mektebe götürür, akşam yine kendisi gider, mektepten alırdı.

Fakat bu sevgi yalnız bir taraflı değildi. O da babasını pek çok sever, her akşam erkenden yemeğini yedikten sonra onun gelmesini bekler, babamız gelince de etrafını alır koşuşarak, oynayarak, bin türlü çocukça neş'e ile onu eğlendirmeye çalışırdı. Ben o günleri hayal meyal hatırlıyorum.

Maateessüf baba ve oğlun bu sevişmeleri pek uzun zaman süremedi. Babamızın sıhhati bozuldu, hastalandı.

O sırada Naciye isminde bir kardeşimiz daha dünyaya gelmişti. (12 yaşında iken vefat etmiştir). Naciye kırk günlük bir çocukken babamız dünyaya gözünü kapadı. Ağabeyim o zaman ancak 6,5 yaşında olduğu halde babasını çabuk unutamadı, senelerle sonra bile her fırsatta onu anar, ondan bahsederdi.

Babamızın vefatından sonra aile erkeksiz ve hâmîsiz kalmıştı. O zaman dayım, büyükbabam Bay Feyzullah'ın ölümünden sonra işleri büsbütün bozulmuş, çiftlikler mahvolmuş olduğundan *"Rapla"* isimli bir çiftlikte nâzır olarak bulunmakta ve annesi ile beraber o çiftlikte yaşamakta idi.

Kızkardeşi Bayan Zübeyde'nin ailesinin böyle fecî bir surette bozulmasından pek müteessir oldu ve hemen Selâniğe gelerek annemi, ağabeyimi, Naciye'yi, beni ve bir de dadımız Rabiye'yi alarak hepimizi Rapla çiftliğine, büyükannemiz Bayan Ayşe'nin yanına götürdü.

Babamızdan kalan beş-altı evin geliri ile biz orada senelerce yaşadık.

Büyük Bayan Makbule'nin sözlerini can kulağı ile dinliyordum. O, vakit vakit elindeki sigaranın dumanını üfleyerek, kahvesinden bir yudum içerek söylüyordu. Beni unutmuştu sanırım. Kendi kendisine eskileri hatırlıyor ve o günleri kendisi için tekrar ediyordu.

- Büyük şehre alıştığınız için çiftlik hayatı sizi sıkmadı mı Büyük Bayan?

- Orada sıkılmak mı? Ömrümüzün belki en tatlı günlerini orada geçirdik. Düşününüz bir kere, kocaman çifliğin hâkimi dayım. Biz de onun en sevgili çocukları.

Sabahtan akşama kadar açık havada koşup oynaşırdık. Çiftlikteki yarıcılar ve amelelerin çoğu Bulgar ve Çingene idi. Biz hemen her zaman kendi kendimize oyunlar icad eder, eğlenirdik.

Ağabeyimin en birinci eğlencesi tarlalarda sazdan veya bezden kulübeler yapmaktı. Bir tarlanın ortasına gelir, etraftan sazları toplar ve benim oturabileceğim kadar büyük bir kulübe yapardı. Sonra da:

- Kardeşim, sen şimdi burada otur, ben sana çiftlikten yiyecek getireceğim,

diyerek gider, bana minicik ibrikler içinde soğuk ayran getirirdi.

Bir gün, hiç unutamam, hava biraz serindi. Biz eve gitmek istemiyorduk. Yanımızda Üzeyir isminde bir hizmetçi çocuğu vardı, ağabeyime:

- Paşam, şuradan bir kucak saz alıp yakalım da kulübeyi ısıtalım dedi. Bu teklifi kabul ettik, fakat sazlarla beraber kulübemizin de yanacağını akıl edememişiz.

Yangın yüzünden kulübenin kül olması bizi korkutmadı. Birkaç gün sonra bir başka tarlaya giderek bu sefer dört tarafı değnekli ve bezlerle örtülü bir kulübe yaptık.

- Artık onu ısıtmaya heves etmediniz değil mi?

- Hayır, fakat bu defa da köpeklerin hücumundan korkup oradan kaçtığım için ağabeyim bana evin bahçesinde başka bir kulübe yaptı.

Büyük Bayan o günleri anlattıktan sonra derin derin içini çekti:

- Çocukluk ne güzel şey... Hayatın hiçbir devri o devreye benzemiyor ve hiçbir saadet de o zamanki gibi insanı mesut edemiyor. Bakınız, o zaman sazdan bir kulübe, bir yudum ayran, açık bir hava bizim için kâfi geliyordu.

Üç kardeş daima aramızda oynadığımız halde hiç sıkılmazdık. Kırlarda koşar, kuşları kovalar, düşer, kalkar ve akşama kadar kahkahalarımızla ortalığı çınlatırdık.

- Dayınızın çocukları yok muydu?

- Hayır, dayım hiç evlenmemişti. Genç yaşında ölen bir kardeşinin çocuklarını büyütmüş, evlendirmiş... Onlardan sonra da bizimle uğraşmış.

Zavallı dayım bizi o kadar çok severdi ki, bir dediğimizi iki etmezdi. Hattâ evde bizi isimlerimizle bile çağırmazdı. Ağabeyime *"Paşa"*, bana *"Hanım"*, Naciye'ye de *"Bülbül"* derdi.

Her hafta cuma namazını kılmak için Selaniğe gider ve bize akşamleyin kendisini çiftlik dışarısında yüksekçe bir tümsek olan ve *"tunba"* denilen bir yerde beklememizi tenbih ederdi.

Akşam olunca, üç kardeş o tepeye çıkar ve dayımızın gelmesini beklerdik.

O daima elinde bin türlü oyuncak, yemiş ve hediye ile gelerek bizi sevindirirdi.

- Atatürk çiftlikte başka ne ile uğraşırdı?

- O hergün kendisine başka bir iş bulurdu. Bir gün tahtadan bir ut, bir tambura yapar, onu çalmak hevesine düşer, başka bir gün bir kümes yapar, güvercin büyütür, bazen de rövolverle oynamak, onu temizlemek sevdasına düşerdi.

Bu son tehlikeli oyun bize pahalıya mal olacaktı.

Bir gün iki kardeş sofada dayımın rövolverini temizleyip doldururken silâh ateş aldı. iki çığlık birden kopuverdi:

- Anne, ağabeyim öldü...

- Anne, kardeşim öldü...

Çocuklarının yaramazlıklarının arttığını görünce, annemin canı sıkıldı. Esasen bu vaziyetten, çok zeki olan oğlunun mektebe gidememesinden pek müteessirdi. Bu son vak'a üzerine oru yakındaki Çalı Çiftliği'nin kilisesindeki mektebe göndermeye karar verdi:

- Çocuğum cahil kalacağına bari Rumca okusun, diyordu.

Fakat küçük Mustafa üç gün o mektebe gittikten sonra:

- Ben Rum mektebine gitmem... diyerek bir daha Çalı Çifliği'ne ayak basmadı.

Bunun üzerine kendisine çiftlik kâtibi Kâmil Efendi ders öğretmeye başladı.

Atatürk dokuz yaşına kadar Rapla Çiftliği'nde kaldı. Onun kuvvetli ve göz kamaştırıcı zekâsını, az zamanda ve alelâde hocalar elinde çok şeyler öğrendiğini gören annem artık bu mektepsizliğin getireceği zararları takdir ederek onu aldı, Selâniğe götürdü ve Mülkiye Rüşdiyesi'ne yazdırarak halamın yanında bıraktı.

Fakat bir akşam, ihtiyar halasının gözbebeği gibi sevdiği biricik oğlunu yatsı namazından sonra simit almak üzere çarşıya gönderdiğini haber alınca, annemin fena halde canı sıkıldı ve artık bu vaziyetin daha fazla uzamasına imkân olmadığını söyleyerek kendisi de Selâniğe gitti ve kirada bulunan evlerimizden bir tanesini boşaltırarak oğlu ile beraber o evde yerleşti.

Zavallı annemiz oğlunu pek sever, onun okumasına ve çalışmasına büyük önem verirdi.

Çocuğunu rüşdiye mektebine gönderince hemen ona, büyük bir adam gibi bir oda tahsis etmiş, onun istirahatini temin edecek herşeyi yapmış, hattâ küçüğünün mavi gözlerini ışığa karşı muhafaza için lambasının üzerine mavi bir abajur bile yapmıştı. O zaman için bunlar büyük şeylerdi.

Buna mukabil, on yaşında olan küçük Mustafa da odasını büyük bir adam gibi benimsemişti. Akşam mektepten dönünce kitapları elinde doğruca odasına gider ve orada kendi kendisine istediği gibi çalışır, uğraşırdı.

Ağabeyimin daha çocuk denilecek bir yaşta iken gösterdiği ağırbaşlılık, vakar, ciddiyet ve zekâ, onu bütün ailemize pek sevdirmişti. Hattâ anneannemiz son nefesinde bile onu çağırmış, ölmeden evvel bir defa daha *"Mustafa"*sını görmek istemişti.

O bir taraftan rüşdiye mektebine giderken, bir taraftan da komşusu Hatice Hanım'dan Kur'an öğreniyordu.

Fakat mektepte ileri gitmeye başlayınca, az zaman sonra Hatice Hanım'ı kendisine lâyık bir hoca görmedi.

- Ben böyle cahil hoca istemem... diyerek bir daha onun yanına uğramadı.

Atatürk mektepte çok çalışkan ve zeki tanınmış bir talebe idi. Hocaları kendisini pek sever ve beğenirdi, öyle iken bir gün bir arkadaşı ile kavga etmesi yüzünden hocasından dayak yediği için mektepten kaçıp bir daha oraya dönmedi.

İşte o zaman askerî rüşdiyesine girmeye heves etmiş. Aileden kimsenin bundan haberi yokken gidip baba dostu Mehmet Efendi'yi bulmuş ve ondan bu hususta yardım istemiş.

İmtihan vermiş, muamelesi yapılmış...Ancak, sıra evrakın mühürlenmesine gelince annem ağabeyimin asker olmasına muhalefet etmiş.

- Ben bir tane yavrumu asker yapmam... Seni tüccar yapacağım.

- Ben tüccar olmam, arşın arşın basma satmam... Ben asker olacağım.

Bir yanda hayatta atacağı kat'î adım için son kararını vermiş genç bir çocuğun ısrar ve inadı... Bir yanda kuruntular içinde üzülen bir ana kalbi....

Fakat bir gece...

Cümlesinin ortasında Büyük Bayan Makbule sustu, gözleri Boğaz'a dikilip kaldı:

- Evet efendim.

- Bu çok garip bir vak'adır. Zavallı anneciğim bunu anlatırken helecanından ağlardı.

Ağabeyimin mektep kâğıtlarına mührünü basmasına gördüğü bir rüya sebep olmuş.

- Rüya mı?

- Evet... Tam bir hafta annem hep tereddüt ve üzüntü içinde çırpınarak ağabeyimin mektep kâğıtlarını mühürlemedi. Bu üzüntüler altında bir gece acayip bir rüya görmüş:

- Nur yüzlü bir ihtiyar minarenin tepesinde, altın bir tepsi içerisinde Mustafa'yı bana gösterdi:

- Bu çocuk senin oğlundur, bak... dedi. Onu asker yaparsan işte böyle yüksekte kalacak. Yok, reddedersen, kat'iyyen onu asker yapmam dersen söyle, onu minarenin tepesinden aşağı fırlatayım... Yerin dibine gitsin!

İşte, bu korkulu rüyanın tesiri altında hemen ertesi gün ağabeyimin kâğıtlarını mühürleyerek onun askerî rüşdiyeye girmesine izin verdi:

- Bunda mutlaka bir hayır var. Oğlumu asker yapacağım, diyordu.

Askerî rüşdiyesinde hocasının ismi de Mustafa ..... olduğundan hocası yeni gelen çocuğa evvelâ *"Talât"* ismini vermek istemiş. Fakat sonradan onun çok zeki ve kâmil bir çocuk olduğunu görerek *"Kemal"* demiş ve bu suretle *"Mustafa Kemal"* adı ona isim olarak kaldı.

Mustafa Kemal mektepte az zamanda çok büyük adımlar attı. Daha ilk seneden koluna birincilik nişanları takılmaya başlamıştı. Bir-iki sene sonra da askerî paşalardan Şevki Paşa'nın oğlu Bay Mehmed'e hocalık edebilecek bir dereceye vardı.

Zekâsı gitgide açılıyor, sosyal düşünce ve görüşleri genişlemeye başlıyordu.

Daha o zaman Abdülhamid'in zulmünden, zavallı halkın ezildiğinden bahseder, buna ait ve buna dokunan şeyler yazar ve bazen bunları aile efrâdına okurdu. Bir defa, o zaman bunları anlamak için pek küçük olduğumdan aklımda pek açık olarak kalmayan birşeyler okumuştu:

- Bir çöpçü niçin çalışır? Ancak ailesi ile beraber rahat yaşamak için... O halde bir memlekette bir çöpçünün de yeri var. Memleket onu da düşünmeye mecburdur. Çöpçüye bakmayan, onu düşünmeyen memleket ne hale gelir?

Askerî rüşdiyesini bitirdikten sonra ağabeyim Manastır Askerî İdadisi'ne leylî olarak gitti.

Ağabeyimin mektep hayatı bizden uzakta geçtiği için o günlere ait fazla birşey bilmiyorum.

Yalnız aklında kalan mühim birşey var: Manastır İdadisi'nin ikinci senesinde iken hastalanmış, tedavi için hastahaneye kaldırmışlar. Anneme haber verdiler. Onu Selaniğe getirtmek için zavallı anneciğim büyük bir telâş içinde sağa-sola başvurdu. En sonunda askerî başhekim Bay Muhsin'e gitti. Asker doktor:

- Asker mektepten çıkmaz, diyerek annemin dileğini reddetti. Ancak annem öyle çabucak yılar ve bıkar bir kadın değildi, istediğini elde edinceye kadar uğraşacağını söylemesi doktoru şaşırttı. Bu azimkâr bayanın kim olduğunu sordu, öğrendi. Meğer Bay Muhsin babamla dost değiller mi imiş? İş anlaşılınca doktor anneme:

- Haydi siz gidiniz, ben icabına bakar, çocuğunuzu Selaniğe getirtirim. Yarın değilse öbürsü gün istasyona gidip onu alınız, dedi.

Ağabeyim Manastır'dan geldiği zaman sıhhati bozuk ve çok zayıftı. Bu zafiyeti gidermek ve bir hastalığın önüne geçmek için annem bin türlü ilâç ve doktorlara başvurdu, yapmadık tedavi bırakmadı ve üç ay içinde hastalıktan

eser kalmayarak genç asker Manastır'a mektebe döndü.

- Bu üç aylık fasıla onun derslerine dokunmadı mı?

- Hayır, ufak bir gayretle o arkadaşlarına yetişti ve sınıfını dönmedi. Esasen kendisi öteki sınıf arkadaşlarından pek ileride idi.

- Manastır'da geçen hayatına ait Atatürk size hiçbir şey anlatmaz mıydı?

- Mektep hayatından çok konuşmazdı. Esasen kendisi öteden beri ağırbaşlı ve susmaya meyyaldi. Yalnız iyice biliyorum, tatillerde Selâniğe geldiği vakit hepimize binbir çeşit hediyeler getirirdi: Terlikler, susamlı şekerler, giyim eşyası....

Bir tane oğlunun kendisini böylece hatırlaması annemi ve dayımı pek mütehassis eder, gelen hediyelere çocuklar gibi sevinirlerdi.

Ağabeyim tatilleri büyük bir neş'e içinde geçirirdi. Bize Manastır'daki umumî hayattan, eğlencelerden anlatırdı. Hattâ oraya ait birçok şarkılar da söylerdi. Bir tanesi hâlâ aklımdadır:

Manastır'ın ortasında var bir havuz
Canım havuz, kuzum havuz,
Dimetoka kızları hepsi de yavuz.
Manastır'ın ortasında var bir çiçek
Canım çiçek, kuzum çiçek,
Dimetoka kızları hepsi de köçek

Büyük Bayan'ı sıkmaktan korkarak sözümü kısa kesmek istiyordum. Fakat, Atatürk'ün yaşadığı her günü, her saniyeyi öğrenmek isteği bütün başka duyguları yok ediyordu.

Ona sordum:

- O zaman Mustafa Kemal en çok ne ile uğraşmasını severdi?

- Boş vakitlerini hep harita çizmekle geçirirdi. Boy boy, çeşit çeşit haritalar yapardı. Bazen resim yapmaya heves ettiği de oldu.

Yaşı ilerileyip genç bir adam olunca da giyinmeye, süslenmeye pek merak sarmıştı. Her genç gibi gezer, eğlenirdi. Dans etmeyi de pek severdi.

- Manastır Idadisi'ni bitirdikten sonra ne yaptı?

- İstanbul'a, Kuleli Mektebi'ne geldi. Üç sene leylî olarak burada kaldı.

Her sene tatilleri gelir, bizim yanımızda geçirirdi. Kuleli'yi bitirdikten sonra Erkânıharbiye'ye geçti. Üç sene de orada okudu.

Mektepten çıktığı vakit birkaç arkadaşını hükümet Avrupa'ya gönderdiği halde Mustafa Kemal'i göndermemişti. Ağabeyim kendilerine:

- Beni de niçin göndermiyorsunuz? diye sorduğu vakit:

- Çünki sen mektebini iyi bitirdin. Tam imtihan verdin.Artık Avrupa'ya gitmeye ihtiyacın kalmadı, dediler.

Erkânıharp mektebinden çıktıktan sonra siyasetle büsbütün daha fazla uğraşmaya başlamış. Biz tabii, bu devreye ait tafsilâtı pek bilemeyiz. Yalnız iyi bildiğim bir nokta şudur: Bir gün anneme, Selâniğe bir telgraf geldi:

- Anneciğim, acele gel, seni görmek istiyorum.

Annem büyük bir korku ve telâş içinde hemen hazırlanıp İstanbul'a geldi. Burada Gazi Evrenos Bay Muhsin'in evine indi. Ağabeyim de orada idi. Ana oğul üç gün orada kaldılar. O zaman annem öğrenmiş ki Abdülhamid ağabeyimi Şam'a nefyediyor.

Bu haber karşısında zavallı anneciğim bittabii çok ağlamış ve üzülmüş. Sonu bellisiz bir yolculuğa çıkacak olan oğlunu düşünerek günlerce gözyaşı

dökmüş.

O günler içinde ağabeyim bir teklif karşısında kalmış. Ona:

- Alyanak Ahmed Paşa'nın kızı ile evlenirsen sürgünden kurtulursun, demişler.

Ölüme mi dirime mi gittiği belli olmayan bir yolcu olduğu halde Atatürk bu şerefsiz teklifi reddetmiş:

- Ben onurumu kimseye satmam, kimseye çiğnetmem... Ben böyle âdi birşey yapmağa tenezzül etmem.

Sınıf arkadaşı merhum Bay Tevfik'e de ayni şekilde bir teklif yapılmış, fakat o kabul ederek gösterilen kızla evlenmiş ve sürgünden kurtulmuş.

Bu uzak ve meçhul diyarlara gidiş pek acıklı oldu. Annemin gözyaşlarına dayanamıyarak Bay Muhsin, kendi oğlu ile damadını da ağabeyimi vapura kadar götürecek olan sandala bindirdi:

- Gidiniz, onu vapura yerleştiriniz.

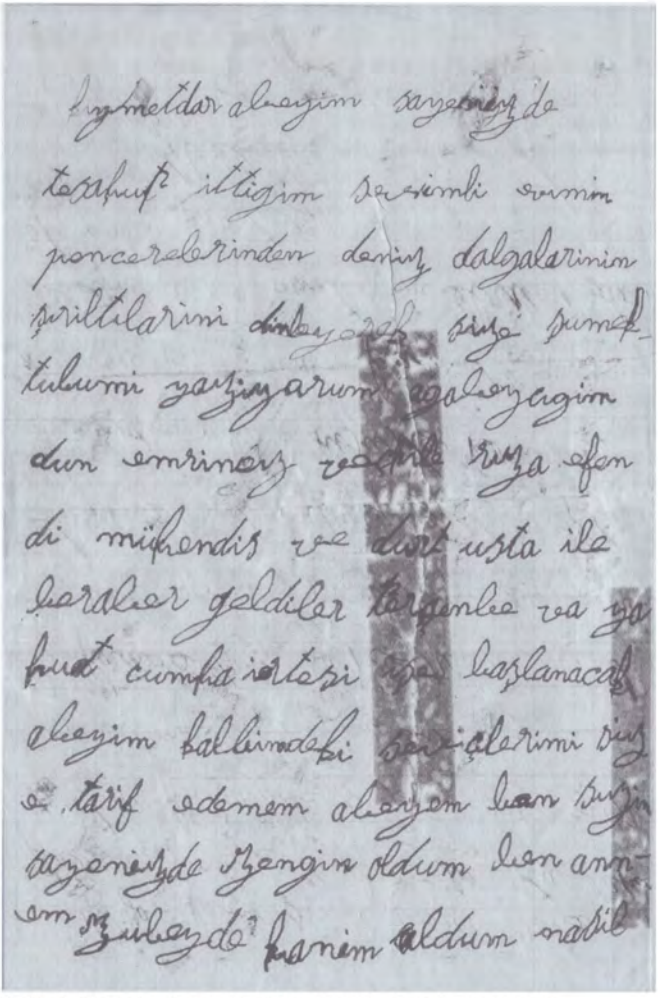
Ağabeyim, sürgün arkadaşı Bay Müfid ile beraber gözden uzaklaştı.

Karlı bir gündü. Denizin dalgaları adam boyu kadar yükseliyordu. Kıyıda oğlunu gözleri ile takip eden anacığım, bu korkunç fırtına karşısında kendi kalbindeki acı fırtınasının büsbütün arttığını duyarak bitkin bir hâle gelmişti. Etrafında kendisini avutmak için söylenen sözlere hıçkırıklarla cevap veriyordu:

- Ben ağlamayım da kim ağlasın? Bakınız, bu iri dalgalar, bu kara vapur, bir tane oğlumu, gözbebeğim Mustafa'mı alıp götürüyor. Nereye götürüyor? Onu bir daha görecek miyim acaba? Nasıl ağlamam ben?

(BCA, 110-9-1-11/43-0-8)

2.
MAKBULE HANIM'IN, AĞABEYİ MUSTAFA KEMAL'E MEKTUPLARI VE TELGRAFLARI

Makbule Hanım'ın elyazısı ile ağabeyi Mustafa Kemal'e bir mektubu. (CBA, 01016458-423).

3

Sevgili ağabeyciğim,

Hatır-ı nazikânenizi istifsar ile hürmetlerimi takdim eylerim. Validem üç gün kadar tehlikeli bir akseyi591 atlattı. Sabahlara kadar korkuştuk. Bildiğinizden tıkanıklardan müdhiş sıkılmalarla sabahı ederdi. Lehülhamd şimdilik sıhhati yerine gelmiştir. Cenab-ı Hakk size ve bana bağışladı... Artık korkulacak birşey kalmadı... Doktorları Neşet Ömer Bey üç gün kadar tehlikeli olduğunu söyledi. Beş-altı defadır kan alıyoruz. Bu kan ameliyesinden mühim istifadeler gördük. Şimdi eski haline girdi. Cenab-ı Hakk sıhhatini iâde etti... Allahımız size ve bana validemizi bağışladığından gece gündüz duâhan olalım...

Bâki, şimdilik bu kadarla iktifa eyleyerek yorgun müfekkirenizi büsbütün meşgul etmeyim. Müsadenizle mektubuma nihayet vereyim ağabeyciğim.

6 Mart 1337 [1921] Pazartesi.

Kardeşiniz
Makbule

(CBA, 01014886-22)

4

27 Kânunsanî 1339
[27 Ocak 1923]

Hayatımdan mukaddes ağabeyciğime

Kıymetdar ağabeyciğim,

Meşâgil-i kesîreme binaen uzun bir zamandan beri hâtır-ı âlîlerinizi soramadım. Maamafih, Ankara'dan Afet Hanımla Rukiye Hanımlar geldi. Sıhhat ve âfiyet haberlerinizi ve selâmlarınızı getirdiler. Çok memnun ve mesrur oldum.

Ağabeyciğim, hamdolsun şimdi saye-i âlînizde rahatım çok iyidir. Önceden taşınmış olduğumuz eve sığamadık. Kış olmak münasebetiyle Akaretler'de rahat edemeyeceğimi bildiğim için lütfen emir verip tutturmuş olduğunuz apartmana naklettik.

Hayatım ağabeyciğim, on günden beri de bilmem İspanyol nezlesi mi idi, yoksa grip mi idi: maamafih beni on gün yatakta alıkoydu ve hastalığım oldukça şiddetli idi. Hamdolsun şimdi iyiceyim. İşte ruhum ağabeyciğim, gerek nakl-i hane ve gerekse rahatsızlığım dolayısıyla sizi vaziyetimden haberdar edemedim.

Ağabeyciğim, apartmanımda cidden pek rahatım. Kalorifer olduğu için her taraf sıcacık. Bütün bu rahatlıkları bana temin eden siz muhterem ağabeyimsiniz. Yalnız eşyamız bu yeni apartmanla pek mütenasip değil ise de biraz yüzümü yatak odamla, yemek salonum ağartıyor. Ağabeyciğim, zaten evin tamiri bittikten sonra yeni eşya almak arzusundasınız. Binaenaleyh hiç

---

591 Fransızca *kriz* ve *nöbet* mânâsına gelen *accés*.

olmazsa bu apartmanda iken bir salon takımı alınırsa pek memnun olurum. Çok makbule geçer. Maamafih emir sizin ağabeyciğim. Nasıl arzu ederseniz öyle yapalım.

Ağabeyciğim, kızımız Nebile Hanım'ın evlenmesini tebrik etmekle beraber bizden uzaklaştığına müteessir oldum.

Şimdilik bu kadarla iktifa eyler, hürmetle ellerinizden öper sıhhat ve âfiyette daim olmanız için gece gündüz Cenab-ı hakka dualar ederim, sevgili ağabeyciğim.

Kardeşin
Makbule Ali Rıza

Ağabeyciğim, size bu mektubumu eski dostumuz Vidinli Nazmiye Hanım'la yazdık ve dertleştik. Zavallı Nazmiyemiz pek dertli. Hürmet ve tâzimle mübarek ellerinizden öperler.

(CBA, 01014895-4)

5

Şubat [1923]

Huzûr-ı alîlerine

Muhterem ağabeyim efendim,

Hulûlüyle müşerref olduğumuz leyle-i mübâreki tebrîk ederek hürmetle ellerinizi ve Lâtife Hanım kardeşimin gözlerini öper, bu vesile ile de saâdetinizi Hak'tan temenni eylerim. Gazetelerde Lâtife Hanım'la birlikte fotoğraflarınızı görmekte isem de emel-i hâlisânem gazete sahifelerini değil, hakiki fotoğrafınızı görmektir.

Tenbih buyurulan eşyaların irsali hakkında emirlerine âmâde bulunduğumun arzıyla her ikinize de bî-pâyân hürmetler ağabeyciğim.

Kardeşiniz
Makbule Mustafa

Ağabeyciğim, şimdiye kadar böyle bir ricada bulunmamıştım. Kuleli İdadiyesi'nden ilk .... edenlerden Mustafa Bey'in biraderi. Pederi fena halde rahatsızdır. Çok özledi, iki ay müsaade ve terfiin irsalini sizden beklerim sevgili ağabeyim. Adres: 66 Sahra Postası vasıtasıyla (337-44) Zabit Vekili Nizameddin oğlu Ömer Hulûsi.

(CBA, 01018966-46)

6[592]

25. 5. 1339 [1923]

Kıymetdar bir huzura

Sevgili ağabeyciğim,

İstirham ve istidanâmesini leffen takdim ettiğim ittisalimizdeki komşumuz Mehmed Bey'in mahdumu Abdülkadir Efendi için esasen sizin pek eski bir vaadiniz vardır. Şişli'deki evde iken Mehmed Bey kerimesi ile bu çocuğun mağduriyeti hakkında görüşmüş ve hanım-ı mümâileyhin istirhamını teessürle istima ederek kendisine kat'î surette bu meseleyi hal buyuracağınızı vaad buyurmuş idik. Kendileri validemiz merhumenin pek kıymetli ve sevgili komşuları olduğunu siz de bildiğinizden validemiz hayatında herhalde bu çocuğun haksızcasına gasbedilen hakkını adaletinden emin bulunduğu sevgili evlâdı, yani sizin vasıtanız ile istirdat ettireceğini vaat ettiğinden zannedersem hem eski bir vaadinizi ve hem de validenizin arzusunu is'âf ederek ruhunu dilşad buyuracağınızı ümid ederek sizi tasdi ettiler.

Eğer mesafe bâid olmamış olsa idi komşumuzun kerimesi pek eski olan vaadinizin yeni bir semeresini lutfetmenizi bizzat gelip sizden istirham edecek idi. Ağabeyciğim, herhalde bu istirhamnâmemizi nazar-ı itibardan dûr buyurmayarak bizi uzun zaman intizarda bırakmamanızı komşularımız ile birlikte istirham eder, ellerinizden öperim.

Hemşireniz
Makbule Mustafa

(CBA, 01014892-30)

7

Sevgili ağabeyciğim,

Kıymetdar Ankaramızın büyük bir felâket geçirdiğini gazetelerden maalesef haber aldık. Gerek size ve gerek Lâtife Hanım kardeşime Cenab-ı Hak bir daha bu gibi mucib-i teessüf ahval göstermesin. Ağabeyciğim, Ankara'dan geldiğim günden beri midem ve böbreklerimden rahatsızım. Selânikli Doktor Refet Bey tedavi ediyor. Hattâ geçen gece saat birde ıztırabım tahammülsüz bir dereceye geldiğinden Neşet Ömer Bey'in muavini Emin Şükrü Bey'i getirmeye mecbur oldum. Bu rahatsızlığım esnasında Ankara'nın felâketi de beni çok sarstı. Hemen siz ağabeyimi düşündüm.

Muhterem ellerinizi öperek Cenab-ı Hak'tan sıhhat ve selâmetler temenni eder, Lâtife Hanım kardeşimin gözlerinden öperim.

26 Mayıs 341 [1925].

Kardeşiniz
Makbule Ali Rıza

(CBA, 01014891-91)

---

[592] Lozan görüşmeleri sırasında yazılan mektubun altında Özel Kalem'in *"Tahrîrâta: 13. 3. 339. Telefonla Müdafaa Kalem-i Mahsus Müdürü Ali Rıza Bey'e adresi not ettirin. Paşa Hazretleri cümlesine izin itâsını arzu buyurdular. Bilâhare evrâka 13/03/1339"* ve *"Kalem-i Mahsus Müdürü Ali Rıza Bey'e yazdırdım ve söyledim. 14"* notları vardır.

8

[Tarihsiz]

Makbule Hanım bu mektubu*"Dünkü gazetede Lâtife Hanım ile müfarekatinizi* [ayrılmanızı] *maalesef okudum"* dediğine göre 13 veya 14 Ağustos 1925'te yazmış olmalıdır. Mektupta, Zübeyde Hanım'ın yaptırdığı ve tamire ihtiyaç gösteren Beşiktaş'taki çeşmeden de bahsediliyor.

Sevgili ağabeyciğim,

Dünkü gazetede Lâtife Hanım ile müfarakatinizi maalesef okudum. Bundan evvel gazetelerde Lâtife Hanım'ın İzmir'e gittiğini haber almış isem de neticeyi böyle ümid etmiyor idim. Tarafeyn için bu bir felâket ise de ben sizi mes'ud görmek arzu eylediğimden tabii siz de hayatınıza size lâyık bir surette iştirakte bulunamayacak bir zevce ile yaşamayı imkân haricinde gördüğünüzden kat'-ı alâkaya karar verdiniz. Ne yapalım ağabeyciğim, mücadele-i hayat her zaman başka surette tecellî eder. Cenab-ı Hak'tan sizi her türlü âlâm ve kederden vikaye buyurmasını temenni ederim. Ağabeyciğim, merhum validemizin yaptırmış olduğu çeşme harap olduğundan bizden tamirini istiyorlar. Siz evkafa emir verirseniz biz de bu yükten kurtuluruz. Pek büyük birşey değil, elli-altmış liranın içerisinde. Biz yaptırır isek kîl ü kali mûcip olur zannediyoruz. Maamafih siz ne emreder iseniz öyle yapacağımızı arz ile ellerinizden hürmetle öperim. Hakikatli ağabeyim, kızlar eteklerinizden öperler.

Kardeşiniz
Makbule Ali Rıza

(CBA, 0101489 1-89)

Mustafa Kemal'in cevabı

Arnavutköyü'nde bir numaralı sahilhanede
Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa
Hazretleri'nin hemşire-i muhteremeleri
Makbule Hanımefendi'ye
Kardaşım,

Mektubunuzu aldım. Âfiyette olduğunuza memnun oldum. Merhum validemizin yaptırdığı çeşmenin tamiri için Evkaf'a söyledim. Mahalleden tahkik edip icab-ı tahkikatı verecekler ve çeşme de bu suretle tamir ettirilecektir.

Sıhhat ve âfiyette dâim olmanızı temenni eder ve iki gözlerinden öperim kardaşım.

Reisicumhur
Gazi

(CBA, 0101489 1-88)

9

Muhterem ağabeyciğim,

Size pek göreceğim geldiği için Bursa'ya gelip bu arzuma nâil olmak istedi isem de dişlerimden fazlaca mustarip olup tedavisi ile meşgul olduğumdan maalesef bu şereften mahrum kaldım. Ağabeyciğim, Mustafa Bey'in işleri Ankara'da bir-iki ay devam edeceği için benim de birlikte bulunmaklığımı arzu ediyor. Halbukim sizi orada fazlaca işgal ve rahatsız etmeyi muvafık bulmadığımızdan sizin köşklerden birini, olmadığı takdirde hükümet tarafından müzayedeye çıkarılan emvâl-i metrukeden evlerin her hangi birini tarafımdan ..... olmak üzere bir kimseye emir buyurursanız Mustafa Bey bedelini tediye edecektir. Herhalde siz neyi tensip buyurursanız o yolda hareket edeceğimi arzeder, hürmetle ellerinizden öperim ağabeyciğim.

Teşrinevvel 1341 [Ekim 1925].

Kardeşiniz
Makbule Ali Rıza

(CBA, 01014893-76)

Mustafa Kemal'in cevabı

Muhterem hemşire,

Mektubunuzu aldım, sıhhatinize memnun oldum.

Mustafa Bey'in fazlaca Ankara'da meşguliyeti hasebiyle sizin de geleceğinizi yazıyorsunuz. Çok münasip, ancak malûmunuz olduğu vechiyle bizim köşklerde ikametiniz için boş yer yoktur. Hem de tarz-ı hayatımız ve meşguliyetimiz itibarıyla münasip de olmaz. Ankara'da emval-i metrukeden satılık ev yoktur. Eğer bir ev satın almak istiyorsanız icabına bakılmak üzere yazınız. Gözlerinizden öperim.

(Arşivde üstteki mektuptan sonra konmuş, numara verilmemiş. Mektup, Mustafa Kemal'in elyazısı iledir).

10

Muhterem ağabeyciğim,

Size uzun zamandan beri mektup göndermiyor isem de her dakika sizi düşünüyor, topsuz tüfenksiz oruç açıyorum. Kuruçeşme ile Arnavutköyü'nün arasında kaldık. Ne iftarımız belli, ne sahurumuz. Yatsıya yakın iftar açıyor, güneş doğarken sahur yapıyorum.

Ağabeyciğim, size bir istirhamım var. Hattâ zannediyorum ki aşağıda ahval-i hususiyesini kaydedeceğim bu aileye muavenet bizim için bir vazifedir.

Maraş Maarif Müdür-i sâbıkı ve Şehremaneti İhsaiyyat Müdürü olup ahîren üç evlâdı, haremi Maraş'da bıraktığı yüz on beş yaşında kötürüm bir dadısını bırakarak vefat eden Cihad Bey ailesine yüzer kuruş maaş tahsis etmişler. Kendileri muhtac-ı muavenet, vaziyetleri pek müşkül bir haldedir. Pederim vefat ettiği vakit validemin hâlini gözönüne getirin de ağabeyciğim bu zavallılara muavenet edin. İhtiyarlığı hasebiyle yola çıkamayıp Maraş'daki

ihtiyar kadına, merhum mahiye sekiz lira gönderir imiş. Şimdi ise değil ona bakmak, çocukları bile aç ve bî-ilâçtır. Hanım-ı mümâileyh ile on seneyi mütecaviz bir zamandır görüşüyorum. Kendisi sahibe-i namus bir hanımdır. Şimdiki vaziyeti itibarıyla ancak üç çocuğuna bakmakla meşgul olup akvat-ı yevmiyesini hariçten sa'y ile kazanmak imkân haricindedir. Pek çok yalvarırım ağabeyciğim. Fotoğraflarını leffen takdim ettiğim onbir, yedi, beş yaşındaki çocukları lâzım gelen mekteplerin birine kayıt ile kendilerine tahsisatlarının zammı mı ve maarifin yirmi beş senelik emekdar bir memuru olması sıfatıyla aileye bir ikramiye mi lutfedersiniz, her ne yapılmak lâzım ise sizden beklerim.

Bu hanım hizmet-i hususiyenizde bulunan Aziz Hanım'ın eltisinin kerimesidir.

Ankara Meclis-i Mebusanı'nın resm-i küşadında irad buyurmuş olduğunuz *"Ölmez bu vatan farz-ı muhal ölse de hattâ / Çekmez kürenin sırtı o tâbut-ı cesîmi"* sözlerini Niğde'de kendisi başında bulunmak üzere pek kıymetli ve sanatlı bir surette imal ettirdiği tarihi muhtevi halıyı size takdim etmeye vakit bulamadan irtihal etmiş. Ailesi tarafından ihtimam ile muhafaza edilen bu halı gerek büyük sözlerinizin kıymeti ve gerek tarihinde ve kitabesindeki sanatı ile cidden ender bulunur bir şaheserdir. Gerek hâlini arzetmek ve gerek zevci merhumun son nefesinde bu halıyı size takdim edilmek üzere söylemiş olduğu vasiyetini yerine getirmek üzere hanım-ı mümâileyh Ankara'ya gelecek idi ise de masarıf-ı rahiyesi mefkud olduğundan gelemedi. Bu halıyı herhalde aldırınız. Adreslerini ayrıca kaydediyorum. Bu aile hakkında nazar-ı merhametinizi celbederek ellerinizi öper, lutfunuzu beklerim ağabeyciğim.

26 Mart 1926.

Kardeşiniz
Makbule Ali Rıza

Adres: İstanbul'da Haseki'de
Taştekne Sokağı'nda 7 numarada
merhum Cihad Bey zevcesi
Ragıbe

(CBA, 01014891-92)

11

15 Eylül 1926

Muhterem ağabeyim,

Bugün Mustafa Bey'den mektup aldım. Sizi görmek için beş-altı gün Ankara'ya gelmeyi arzu eyledim isem de Mustafa Bey mektubunda yazıyor, sizin küçük köşk yanmış, misafir yerleriniz olmadığını yazıyor. Sizi çok göreceğim geldi. Ayaklarınızın ucunda yatmış olsam yine kendimi bahtiyar addederim. Beş gün olsun bu seyahatten âsude kalayım, sizi göreyim. Bununla beraber sizi de rahatsız etmeyi arzu etmem.

Siz ağabeyciğim ne diyeceksiniz? Hakikaten kardaşınıza bir haftalık yatacak yeriniz yoksa mektuba cevap vermezsiniz, o zaman ben anlarım. Şayet yeriniz olur da gel diyecek olursanız lütfen iki satırlık bir mektup emir

verirsiniz olmaz mı?

Ağabeyciğim bâki hürmetlerimi takdim eder, sıhhat haberinize daima intizarda bulunan kardaşın.

Makbule Ali Rıza

(CBA, 01014893-74)

12

21 Kânunevvel [Aralık] 926

Muhterem ağabeyciğim,

Fatma Abla ile sıhhatinizden haberdar olduğuma bahtiyarım. Gönderdiğiniz iki kutu incir, üzüm hediyeleri aldım memnun oldum. Ağabeyciğim, bana açık mektup yazmaklığıma müsaade buyurmuşsunuz, azîm teşekkürler ederim. Sevgili ağabeyciğim, evvelâ sıhhat âfiyetinizi Cenâb-ı Hak'tan temenni eder, sizi benim başımdan eksik etmemesini dilerim. Ağabeyim, açık mektup isteyişiniz bana cesaret bahşetti, işte şu mektubumla sizi tasdî ediyorum. Evvelleri [?] bana vaadettiğiniz iki yüz lirayı şimdi gönderirseniz çok makbule geçer. İstinadgâhım ağabeyciğim, beni mazur görünüz, Mustafa Bey'in Ankara'da satmış olduğu malların hesabını bitiremediğinden sizi rahatsız etmeye mecbur kaldım. Bâki hürmetlerimi takdim ile kemâl-i iştiyakla gözlerinizden öperim ağabeyciğim.

Kardaşın
Makbule Ali Rıza

(ATASE Arşivi, 110-9-1-11/28-0-100)

13

Makbule Hanım'ın bu mektubu Mustafa Kemal'i hayli hiddetlendirmiş ve Paşa sayfanın altına bizzat *"Böyle işlere karışmak doğru değildir. Bir daha tekerrür etmesin!"* diye yazmıştır. Mektubun yazısı, altındaki imza ve üslûbu da Makbule Hanım'a ait değildir ve Makbule Hanım'ın metni bir başkasına yazdırarak gönderdiği anlaşılmaktadır.

9 Mayıs 1927

Muhterem ağabeyciğim,

İşbu mektubum ile Cumhuriyet Halk Fırkası Beyoğlu sabık mutemedi Zeki Bey'i takdim etmeyi kendime büyük bir vazife bilirim.

Mümâileyhi İstanbul İskân Müdüriyeti'nde tanıdık. O zamanlar İstanbul Hükümeti'nden talep etmiş olduğumuz Selanik'teki hakk-ı meşruumuz olan mübadil emlâkimize mukabil bir bina için daha İstanbul'da Mübadele Komisyonu yok iken ve "Şehremâneti hudud-ı dahilinde henüz muamele yoktur" diyerek bizim muamelemizi baştan savmak isteyen İstanbul erkân-ı hükümeti ile polis ve hattâ matbuatı aleyhimizde en büyük müşkilât ika ve icat ederken Zeki Bey gerek size ve gerek bütün efrâd-ı ailemize karşı

olan fart-ı muhabbet ve sadakatini göstermiş ve bu hususta cidden feragat-i nefsi bile göze aldırarak işini gücünü terk ile azamî yardımı ifa ederek Arnavutköyü'nde elyevm ikamet etmekte bulunduğumuz değerli bir haneyi tesahüp ettirmiştir ki, ancak bütün emlâkimize mukabil elde edebildiğimiz emlâk bu... kalmıştır. Bundan ziyade beni memnun eden daha mühim birşey vardır, o da mümâileyhin aynı sadakat ve hâlisiyetle Cumhuriyet Halk Fırkası Beyoğlu mıntıkası mutemetliğini hiçbir kuvvetin tesiri altında olmayarak ve hiçbir menfaat düşünmeyerek senelerce mustekimâne ifa etmiş olmasıdır. Bilhassa o esnâlarda İstanbul'da muhalefet sevdasında bulunan birçok müfsitlere galebe çalarak büyük ve ulvî umdelerinizin vefakâr bir bendesi olduğunu hakkiyle ispat etmiştir. Elhâlet-i hâzihî aynı hararetle teşkilât içinde çalışmakta olan ve bugün mühmel bir vaziyette olduğu anlaşılan bu kadirşinas ve sadık zâtın muavenet, himaye ve sahâbetinize mazhar olduğu takdirde vatana daha nâfî hizmetler ifa edeceğini arzetmeyi yine kendime bir vazife-i vicdanî bilerek ellerinizden öperim ağabeyciğim.

Kardeşiniz
Makbule

Böyle işlere karışmak doğru değildir. Bir daha tekerrür etmesin!
19 Haziran 1927. M. Kemal.

(CBA, 01014891-87, daktilo edilmiş ayrı bir nüsha: CBA, 01016521-165)

14

11. 12. 1927

Kıymetdar ağabeyciğim,

Bugün size işlerim hakkında biraz olsun malûmat vermeyi düşündüm.

Mustafa Bey manda ve keçi almak için Bulgarya'ya gitti. Burada olmadığı için iskân muamelelerinde tamamiyle vâkıf değilim. Yalnız emrettiğiniz veçhiyle bir istida ile Vali Bey'e müracaat edildi. Galata'nın arka sokaklarında iki küçük dükkân vermişler. Biri küçük bir zahireci dükkânı diğeri lokanta. Lokantanın yan tarafında bir küçük masa konulduktan sonra dolaşmak için biraz yer kalıyor. İhtimal yarın muamelenin hitamıyla tapularını verecekler. Ağabeyciğim bu hususta sizin de malûmatınız olsun, arzu ettiğiniz takdirde Vali Bey'e emir ederek daha mufassal malûmat alabilirsiniz.

Ağabeyciğim, bu mektubu yazarken Fatma abla bizde idi. Şu birkaç sözü size yazmaklığım için bana gözyaşlarıyla yalvardı. Henüz birşey alamamış ve daha birçok muhacirler dört seneden beri çalıştıkları halde hiçbirşey elde edememişler. Hepsi me'yus ve müteessir dolaşıyorlar. Bugün bana birçokları ağlayarak geldiler, dertlerini anlattılar. Ben de çok müteessir olduğumdan sizi bu hususta rahatsız ettim. Mazur göreceğinizi ümid eder, büyük bir tahassürle gözlerinizden öperim sevgili ağabeyciğim.

Kardeşin
Makbule Ali Rıza

(CBA, 01014894-158)

15

30 Nisan 1928

Muhterem ve sevgili ağabeyciğim,

Epey bir zaman oluyor ki size mektup takdim edip hatırınızı soramadım. İnşallah âfiyettesiniz. Gazetelerde okuduğum İstanbul'u teşrif edeceğiniz haberleri beni çok hem de pek çok sevindirdi. Bu mesud günün daha yakın olmasını bütün kalbimle temenni ediyorum.

Ağabeyciğim son zamanlarda biraz rahatsızlandım. Böbreklerimde kum fazlalaşmış, aynı zamanda albumin ve romatizmadan da mustarip bulunuyorum. Doktor Neşet Ömer Bey kaplıcalara gitmemi ve yirmi beş banyo yapmaklığımı tensip ediyorlar. Size bir istirhamım var ağabeyciğim. Bursa'da bulunduğumuz müddet zarfında köşkünüzde kalmamıza müsaade buyurulur mu? Mustafa Bey İstanbul'dadır. Evi yalnız bırakmayacağım için bu cihetten de müsterih olarak gideceğim. Biz hazırız, yalnız sizin emrinize âmâdeyim. Hürmet ve muhabbetle gözlerinizden öper âfiyetinizi temenni ederim, kıymetdar ağabeyciğim.

Kardeşiniz
Makbule

(CBA, 01014893-69)

16

23 Eylül 1928

Kıymetli ağabeyciğim,

Feyizli seyahatinizi ve milletimizi sevinçler içinde bırakan yüksek ve samimi teftişlerinizi gazetelerde okudukça sıhhat haberlerinizden doğan sevinçle ayrılık acılarımı biraz unutmaya çalışıyorum. Azîz ağabeyciğim, anne ve baba bütün muhabbetlerim hep sizin ulvî ve hakikaten iftihâra şayan şahsiyetinizde toplanmıştır. Hayatta yegâne istinadgâhım sizsiniz.

Sarayda (bütün kalbî acılarıma rağmen) sâye ve himayelerinizde ne güzel günler geçirdim. Orada sizin yanınızda kendimi sıcak ve samimi bir anne-baba yuvasında zannediyor ve kalbimde yüksek bir inşirah hissediyordum. Hayatta bana bütün acılarımı unutturan ve beni her hususta müteselli eden, bütün dünyada büyüklüğü tanılan kıymetli ağabeyciğim, her an ve dakika büyük Allahımdan sıhhatinizin temadisi için dua ediyorum.

Ankara'yı salimen teşrifiniz beni daha çok sevindirdi. Şereflendirdiğiniz Ankara'da sıhhatli ve neşeli bir kış geçirmenizi temenni eder, hürmetle ellerinizden öperim kıymetli ağabeyciğim.

Kardeşiniz
Makbule Ali Rıza

(CBA, 01014892-29)

17

4 Teşrinievvel [Ekim] 1928

Kıymetli ağabeyciğim,

Sayenizde güzel bir hayat geçirdikçe hep size sizin sıhhat ve âfiyetinize her an ve dakika büyük Allahımdan dua ederim. Ağabeyim, bana bahşettiğiniz büyük rahatlıklar içinde çok rahat ve iyiyim. Sizin de sıhhatte olduğunuzu gazetelerde okudukça kendimde daha büyük bir iyilik ve neşe hissediyorum. Ona şüphe yok ki hayatta bütün rahatım yegâne istinadgâhım olan siz kıymetli ağabeyimin sıhhat ve âfiyette olmasına bağlıdır.

Ailevî vaziyetimizde hiçbir tebeddülât yoktur ağabeyciğim, olduğu takdirde sizi malûmatdar ederim. Hürmet ve tahassürle muhterem ellerinizden öperim sevgili ağabeyciğim.

Kardeşin
Makbule Ali Rıza

(CBA, 01014893-67)

18

1. 11. 1928

Kıymetli ağabeyciğim,

Bugünlerde tapuyu alıp size büyük teşekkürlerimle beraber mektubumu takdim etmek arzusunda bulunuyordum. Bu sebepten mektubum biraz gecikti. Nihayet bugün tapuyu aldım, derhal şu satırlarımı yazıyorum. Evimin tapusunu aldığımdan çok memnunum. Ağabeyim bütün bu saadetlere sayenizde nail olduğum için azîz ve muhterem ağabeyciğim size nasıl teşekkür edeceğimi, minnettarlığımı nasıl arzedeceğimi bilemiyorum. Teşekkürlerimi böyle kâğıt üzerinde değil, bizzat Ankara'ya gelip ellerinizi öperek ifa etmek arzusunda bulunuyorum.

Benim kıymetdar ağabeyim, Mustafa Bey ile vaziyetimiz bildiğiniz gibidir. Yalnız geçenlerde birgün bir bey İş Bankası'nda Şakir'i aramış ve bulmuş. Mustafa Bey'in yazıhanesinin nerede olduğunu sormuş, Şakir'in Mustafa Bey'i ne yapacaksınız suâline karşı *"Çiftliğini bana satacak veyahut devredecek, kendisiyle görüşmek istiyorum"* demiş. Artık bunun ne derece doğru olduğunu bilemiyorum ağabeyciğim. Belki yine Mustafa Bey'in bir plânıdır. Fakat her ihtimale karşı size malûmat vermek mecburiyetinde kaldım.

Mektubumu tamamlarken çok kıymetli telgrafınızı aldım, sevincim bir kat daha arttı. Memnuniyetimi tarif edemem. Teşekkürlerimle muhterem ellerinizi öperim sevgili ağabeyciğim.

Kardeşin
Makbule Ali Rıza

(CBA, 01016458-418)

19

Sevgili ağabeyciğim,

Evin tapularını aldım, azîm teşekkürler ederim. Dükkânın numaraları Tevfik Bey'de. Muamele bitmedi, her ikisi beraber olmuş olsaydı ikmal edilecekti. Lütfen Tevfik Bey'e emir buyurunuz, numaraları göndersinler de muameleyi bitirelim. Hürmetler ağabeyciğim.

2 Teşrinsanî (Kasım) 1928.

(CBA, 01016458-419)

20

Kıymetdar ağabeyim,

Sayenizde tesahüp ettiğim sevimli evimin pencerelerinden deniz dalgalarının şırıltılarını dinleyerek size şu mektubumu yazıyorum. Ağabeyciğim, dün emriniz veçhile Rıza Efendi mühendis ve dört usta ile beraber geldiler. Perşembe veya bu cumartesi işe başlanacak. Ağabeyim, kalbimdeki sevinçlerimi size tarif edemem. Ağabeyim, ben sizin sayenizde zengin oldum. Ben annem Zübeyde Hanım oldum. Nasıl iftihar etmeyeyim ağabeyim. Dükkânların tapusunu da elde eder isem minnettar kalacağım. Ufak bir tamirle dükkânlar da ortaya çıkar ağabeyciğim. Sayenizde o kadar ferah yaşıyorum. Kalbiniz müsterih olsun. Ağabeyim, bizim bir teyzemiz vardı. Herhalde hatırlarsınız her zaman diyordu, anasızlık babasızlık ... tarasızlık. Teyzemin bu sözleri hatırımdan çıkmıyor.

Ağabeyim, ben bahtiyar kardeşin. Anam, babam, param mevcut. Her hususta rahatım fevkalâde. Sayenizde yaşıyorum. Ağabeyim, evimizin hakkında sizi fazla rahatsız etmemek için Hasan Rıza Bey'e mektup yazdım. Size gösterecektir.

Ağabeyciğim her hususta emrinize âmâdeyim. Baki hürmetlerimi takdim eder, muhterem ellerinizden öperim.

7 Teşrinsani [Kasım] 928.

Kardaşın
Makbule Ali Rıza

(CBA, 01016458-423)

21

Kıymetdar ağabeyciğim,

Dört-beş gün nezdinizde geçirdiğim zevkli hayata avdetim esnasında teşyi için o kıymetli ayacıklarınızla topraklara basarak hasret ayıran tren ayırdı. Sevgili ağabeyciğim, emriniz veçhiyle trende o kadar rahatımı temin etmişler ki memnuniyetimden gayrı ihtiyari gözyaşlarımla karşıladım. İstanbul'a çıktığımda Vali Bey, Mustafa Bey'in kardeşi Hulûsi, Köse Rıza Bey emrinizle istikbale çıkmışlar. Vali Bey'e veda ederek Şakirle Rıza Bey'e eşyayı verip apartmana gönderdim. Ben de Hulûsi ile kızımız Sabiha'ya, Sıhhat Yurdu'na

gittim. İyi buldum, hürmetleri var. Ondan sonra yanan yalıya döndüm, pek istemediğim bir halde.

Sevgili ağabeyciğim evvelâ dışarısını tavaf ettim, hiçbir şey bulamadım. Fakat içeriye gelince sol köşeden bir yılan dolaşırcasına girmedik yer bırakılmamış. Ev denilmek için şahit ister. On beş yirmi hortumla hücum eden sular, evi su götürecek telâşesine ahali düşmüş. Mustafa Bey hastalık dolayısıyla evde bulunmuş. Öğle zamanı o müthiş suların altında ne kadar sandığım varsa eşyaları içinde kilidleri üstünde boğularaktan ipler bağlamış, binadan aşağı sarkıtarak kurtarmaya gayret etmiş. Evde bulunan insanlar ve konu-komşu hep beraber ellerindeki şeyleri pencerelerden atmaya başlamışlar. Denizde yüzercesine yukarıda merdivenlerden akan sular insanları boğacak bir halde. Bununla beraber gerek ahali ve gerek memurlar pek fazla gayret göstermişler. Hep bu gayrete rağmen evden hayır yok. Rüsuhi Bey'in oturduğu ev boş, tesadüf etmiş eşyayı oraya nakletmişler. Kurutmakla meşgul olmaktadırlar. Bugün tekrar geldim, belki gece gözüyle evi iyice görmemişimdir diye. Emriniz veçhiyle evin bir odasına eşyayı kapamak ümidiyle. Maalesef duracak bir yer yok. Tam mânâsıyla bir yangın. Sandıkların içi su dolmuş.

Sevgili ağabeyciğim, siz karşımda istinadgâhım olduğunuz halde her nedense âsâbıma tesir etmiştir. Elim ayağım tutar bir halde değilim. Sandığa, eşyaya bakacak vaktim yok ağabeyciğim. Apartmana gittim, küçük bir koridor içinde siyah bir demir soba, dört oda, sıra ile, üçünde birer karyola, bir de yemek salonu. Apartman bundan ibaret, iki yüz lira değeri yok. Mustafa Bey evin telâşesinden çok rahatsız olup pederinin evinde olduğunu söylediler. Gidip görmek mecburiyetinde kaldım. Cidden çok rahatsız. Beynine ziyade inmiş, hastahaneye yatmak üzeredir.

Ağabeyciğim, ben de bugün Arnavutköyü'nde günümü geçirmekteyim. O ıslak eşyaları ne yapacağımı düşünüyorum. Akaretler'de Mustafa Bey'in on odalı tuttuğu eve nakletsem mi? Makbule yanlış bir iş yapdı diye sizi üzmemek için düşünüyorum. Ağabeyciğim, tutulan apartmandan bu Akaretler'deki ev daha vâsidir. Eşyayı nakledip de bir tarafdan sandıkları boşaltıp kurutalım vesair eşyalarımızı da yoluna koyalım. Evin tamirinin ikmaline kadar kendi eşyamızla idare olsak daha muvafık değil midir ağabeyciğim? Emir sizindir, nasıl arzu ederseniz emrinize âmâdeyim. Hürmetle ellerinizi öper, emirlerinizi telgrafla bildirmenizi istirham ederim ağabeyciğim.

21 Kânunevvel [Aralık] 1928.

Emrinizle bahtiyar olan kardeşiniz
Makbule Ali Rıza

(CBA, 01014891-48)

22

Kıymetdar ağabeyciğim,

Bayramınızı samîmülkalple tebrik eyler, hürmetle mübarek ellerinizi öperim muhterem ağabeyciğim. 10-11 Mart 1929.

Kardaşın Makbule

(CBA, 01016746-212)

23

Kıymetdar ağabeyciğim,

Hasan Rıza Bey vasıtasıyla emirlerinizi aldım. Birkaç günden beri çiftlikte bulunduğumdan emirlerinizi telâkkide geciktim. Henüz münasip bir daire bulunmadığından oturduğum apartmanı terkedemedim. Maamafih arzuma göre bir daire elde edilirse hemen geçeceğim ağabeyciğim. Yalı yandığı zaman Ankara'da sizin yanınızda idim. Kânunevvel'in on beşi idi. İstanbul'a avdetimden itibaren bu tarihe kadar gerek tahsisatım ve gerek gönderilen ve en son olarak Hasan Rıza Bey'den aldığım altmış lira ile mecmuu üç bin iki yüz altmış lira paranın altı yüz lirasını Mustafa Bey vasıtasıyla Emniyet Sandığı'nda terhin edilen mücevheratımı aldım. Elimdeki elbiselerimi eve getirttiğim gündelikçi terzi vasıtasıyla tamirine elli lira verdim. Apartmandan apartmana naklederken kırk lira verdim. Yalı yanarken hizmet edenlerin hakkını henüz ödemedim. Öksüzümün birini evlendirdim, yüz lira verdim. Bâki kalan para ile evin masrafı, hizmetçi, elektrik, terkos, havagazı, doktor, ilâç, otomobil vesaireye sarfettim. Yalının terkos, elektrik, havagazı, kontratını feshetmediğim için taahhüdatımı henüz vermekteyim. Bu ana kadar sayenizde ettiğim istirahatten ilelebet minnettar ve müteşekkirim. Hâlihâzırda ise vaktimin birkaç gününü çiftlikte geçiriyor ve çiftlik mahsulâtından bir dereceye kadar müstefid oluyorum.

Benim için üzülmeyiniz ağabeyciğim. Size pek çok göreceğim geldi. Teşrifinize intizar ettiğimden inşallah yakında bizi şerefyab edersiniz. Dün, Arnavutköyü'ne gittim. Evim sayenizde çok güzel olmuş. Sizin de görmenizi arzu ederdim. Ev şimdi eve benzemiştir. Henüz daha ikmal edilmemiştir. Salonu tefriş için istediğim camlı kapılar portatif yapılmamış, düz duvar gibi yapılmış. Maamafih orta katın boyaları çok güzel olmuş, fakat üst katın boyaları iyi değildir. Kalbim diyor ki, bu güzel yeri icar ile harap etmeyim fakat yalnızlık ve şehre uzaklığı mani oluyor. Bilhassa kömür tozu yapılan boyaları yalının haricinden harap ettiği gibi derununda temiz yer bulmak kabil değil. Çalışan adamlar *"Çamaşır dayandıramıyoruz"* diyorlar. Güzel ağabeyciğim! Buna mani olmak kabil değil midir? Evde yeni boya kokularını duymadan kömür tozları eskitiyor. Bizden birkaç iskele yukarıda Baltalimanı'nda sahil tamamiyle boş ve bina da yoktur. Bu gibi şeyler ile sizi rahatsız ettiğim için kusurumun afvını temenni eder hürmetle ellerinizden öperim ağabeyciğim.

22 Temmuz 1929.

Kardeşiniz
Makbule Ali Rıza

(CBA. 01014889-10)

24

Muhterem, sevgili ağabeyciğim,

Size karşı teşekkürât-ı minnetdârânemi nasıl arzedeceğimi bilemiyorum. Evimin bütün noksanı ikmal edildi. Sayenizde rahat ve müsterih olarak

oturuyorum. Hasretinizden başka yeis, kederim yoktur. Âfiyetiniz ve sıhhat haberinizi alarak o tahassürü de tâdil ediyorum. Emir buyurduğunuz zaman ziyaretinize gelerek yine doya doya gelir sizi görürüm. Daha uzun yazarak sizi tasdi etmekten çekiniyorum. Hürmet ve tahassürle iki ellerinizi öperim ağabeyciğim.

26 Teşrinevvel [Ekim] 1929.

Kardeşin
Makbule Ali Rıza

(CBA, 01014889-12)

25

Muhterem ağabeyciğim,

Bugün Şevki Paşa'nın kerimesi Emine Hanım bana geldi. Maişetlerinin pek müşkül vaziyette olduğunu anlattı. Ben de çok müteessir oldum. Geçen defa da apartmanda iken rica etmişlerdi. Hasan Rıza Beyle size hatırlatması için söylemiştim. Üç sene evvel yine sizin emrinizle seyr-i sefain-i mahallî idare âzâlığına tayin olunan biraderi Mukbil Bey elyevm seyr-i sefâinde âzâ bulunmakta imiş. Fakat burası yevmiyeli olduğundan rahatsız olduğu günler gidemediği takdirde zaten de haftada iki gün olan bu vazifede bir hafta gidemese tabii çok müşkül mevkide kalıyorlarmış. Bu vazifenin neticede tekaüdiyesi de yokmuş. Bunun için burada son hayatlarını daha iyi geçindirecek ve hakk-ı tekaüdiyeti temin edecek dolgunca başka bir vazifenin emir buyurmanızı sizin ulüvv-i cenabınızdan ve samâhatinizden bekleyerek hürmetlerle pek çok rica ediyor, ben de vatandaşımız ve hukukumuz olan böyle bir aileyi bulundukları müşkül mevkiden kurtarmanızı rica ve istirham ile arz-ı tâzimât eylerim çok muhterem ağabeyciğim.

25 Teşrinsanî [Kasım] 1929.

Kardeşin
Makbule Ali Rıza

(CBA, 01014889-13)

26

Muhterem ağabeyciğim,

Sayenizde sâlimen müemmen bir istirahatle İstanbul'a geldim. Birlikte geçirdiğimiz yirmi günün büyük hatırası müfekkiremde silinmez izler bıraktı. Ben asıl aile hayatını sizin yanınızda yaşadığım için sizden uzak kaldığım zamanlar hüsran günlerimi teşkil ediyor. Cenab-ı Hak büyük varlığınızın parlak güneşini gerek benim ve gerek memleketimizin üzerinden eksik etmesin. Müsaadenizle, Mustafa Bey hakkında size birkaç söz söyleyebilir miyim ağabeyciğim? Yirmi gündür nezdinizde sıhhatimden azami derecede istifade etmiş olduğum halde sırf bayramda evimde bulunmak arzusuyla İstanbul'a gelişimden çok minnettar kaldığını ve sizin ulüvv ü cenâbınıza ilticâ ederek afvını istirham ile bayramınızı tebrike ictisar ediyor. Kendi

ısrarıyla yazdığım için afvınızı ben de ayrıca istirham eylerim. Bayramın pek yakın olması dolayısıyla hemen Yalova'ya hareket etmedim. İnşallah bayramın altıncı günü emirleriniz veçhiyle gideceğim. Bayramınızı tebrik ile daha birçok zamanlar sıhhat ve selâmetle nice nice bayramları tes'îd etmenizi temenni ile ellerinizden öperim ağabeyciğim.

Kardeşiniz
Makbule

Kızımız Afet Hanım'ın gözlerinden öperim. 8. 5. 1930

(CBA, 01014892-27)

27[593]

24. 5. 30

Muhterem ağabeyciğim,

Buraya geleli size birşey yazamadım. Burada geçireceğim mahdut günlerin nihayetine kadar sizi tasdi etmek istemediğimden idi. Fakat buranın güzelliği beni o kadar cezbetti ki burayı kolay kolay bırakamayacağım. Cidden bu kadar lâtif manzaralı yer görmedim. Buraya geleli sıhhatim çok iyileşti. Banyolardan çok istifade ettim. Sayenizde her türlü istirahatim temin edildi ve ediliyor. Daha bir iki gün kalacağım zannediyorum. İnşallah sıhhat-i tam ile sizi istikbal edeceğim.

Hürmet ve tâzim ile ellerinizi öper, âfiyetinizi temenni ederim ağabeyciğim efendim.

Hemşireniz
Makbule

(CBA, 01014892-25)

28

30. 9. 1930

Kıymetdar ağabeyciğim,

Bu sene sayenizde yazı pek iyi geçirdim. Ne kadar teşekkür etsem azdır. Son zamanlarda memleket işleri sizi çok meşgul etti. Bu meşguliyetinizin arasında sizi rahatsız etmek istemez isem de evime girmeye cesaret eden hırsızlar tutuldu. Polis memurları üç hırsızı evime nasıl girdiklerini göstermek için aynı o gece girdikleri gibi sandal ile rıhtıma yanaştırdılar. Balkondan yemek odasının penceresinden girdiler. Benim yanımda istintak ettiler. Hırsızlar civarımızdaki kömür depolarında çalışan serseri amele güruhundan çelimsiz, şekilsiz adamlar. Nasıl girdiklerini anlattılar. Ben de bundan cesaret alarak iki sene önce çalınan halılarımı istedim. O zaman halılarımın üzerinde polislere ısrar etmediğimize nedamet ettim. Gerçi ne halıdayım, ne tepsideyim. Bana bunlar birşey değildir. Bana hayat sizsiniz.

---

[593] Mektubun arkasında *"Reisicumhur Hazretleri okudular. 29. 5. 30"* notu vardır.

Siz sağ olunuz, vârolunuz. Yalnız evimin önünden eski sandallar geçtikçe serseriler pencerelere bakarlarken acaba bunların hangisi girdi diyerek sinirlenirdim. Hakikat şüphem gibi çıktı.

Benim bir tane hayatım ağabeyciğim emin olun uzun zaman sizi görmemiş gibiyim, hasretinizle meşgulüm, duanızla kalbim titrer.

Hırsızların bulunduğu gece Mustafa Bey çok afalladı. Sordum, ısrar ettim. Yalnız *"Hırsız evden şüphe edilir diye vali söylemişti"* dedi, sabaha kadar ağladı, inledi. Ben gece yarısı da olsa karanlıkta evimin her tarafını dolaşırdım. Şimdi bir ürkeklik geldi, gönlümün rahatı bozuldu.

Ağabeyciğim sizi rahatsız edeceğim fakat benim sizden başka dünyada kimim var, kime dayanır, kime güvenirim? Ancak size, siz hayatım ağabeyciğime. Siz vârolun, ne yapayım sayenizde rahat mesud yaşayacağım, sayenizde dünyayı göreceğim. Hergün hem gazete hem kitap okuyorum. Hocam haftada iki ders veriyor. Bu sene içinde ilerleyeceğim. Artık sözlerinizden ben de tam istifade edeceğim. Buna hazırlanıyorum ve hem seviniyorum. Kitaplarda, mecmualarda hep sözlerinizi okuyorum, yazıyorum.

Ağabeyciğim yine lütfunuzu bekliyorum, kuzum kıymetli ağabeyciğim. Ev ve dükkânın vergisi, telefon ücreti müddetleri geldiğinden kâğıtları gönderiyorum. Yedi yüz lirayı tecavüz ediyor. Kudretim yok ağabeyciğim, sizi rahatsız ediyorum. Kusurumu afvediniz, edeceğinizden eminim. Kıymetli iki ellerinizden öperek sıhhat ve selâmetinizi dua ederim benim en kıymetli, bir tane, hayatım ağabeyciğim. Âfet Hanım kızımın gözlerinden öperim. Hatırımdan çıkmıyor, her zaman düşünürüm. Bâki tekrar tekrar afvımı rica eder, hasretle mektuptan ayrılırım ağabeyciğim.

Kardeşiniz

(CBA, 01020112)

29

8. 11. 1930

Benim canım ağabeyciğim,

Geçen gün Serbest Cumhuriyet Fırkası Arnavutköy Nahiye Müdürü'nden gönderilen kâğıdı okudum. Tabii size sormadan hareket edemeyeceğim için kâğıdı size takdim ediyorum. Ne yapmak lâzımsa emrinize âmâdeyim.

Kıymetdar ağabeyciğim! Gece ve gündüz âfiyetinizi dileyen kardeşinizin hasreti gittikçe artmaktadır. Dünyada sizden başka ne ile iftihar edeceğim. İftiharım, hayatım sizsiniz. Kalbim hergün her dakika hayatınızla, hasretinizle titrer, bari her zaman mektup yazayım da konuşmuş gibi müteselli olmaya çalışayım. Şimdilik en yüksek kalbî dualarımla mektubuma nihayet, hayatım ağabeyciğim.

Talihli kardeşiniz
Makbule

(CBA, 01009888-4)

30

23. 1. 1931

Muhterem ağabeyciğim,

Mühim birçok meşgaleniz arasında sizi mektuplarımla tasdi etmemek gayesiyle âfiyet haberlerinizi Afet Hanım kızımızdan almak istemiştim. Akşam rüyamda annemi gördüm. Sabaha kadar hep kendisiyle beraber size mektup yazdık. Büyük bir heyecanla uykudan uyandım. Yataktan fırladığım gibi hemen şu satırları karalamaya başladım. Çok istirham ederim ağabeyciğim bana iki satırlık âfiyet haberini bildir ve çok yalvarırım.

Bendeniz sayenizde evimde her türlü istirahatim temin edilerek oturmaktayım. Hasretinizden başka hiçbir kederim yoktur diyebilirim. Çünki beni hayatta alâkadar eden yalnız siz olduğunuzdan size ait olmadıktan sonra bence en büyük kederlerin de ehemmiyeti yoktur. Bence yalnız sen varsın, diğer herşey teferruattır. Çünkü sen benim başımda iken her müşkülüm halledilir. Allah benim ömrümü de sana versin. Seni memlekete çok uzun zaman bağışlasın.

Hürmet, muhabbet, hasretle iki ellerinden öperim ağabeyciğim.

Kardeşin
Makbule

(CBA, 01014892-24)

31

Pek muhterem ağabeyciğim,

Evvelâ hürmet ve tâzimle ellerinizi öper, sıhhat ve âfiyetinizi temenni eylerim.

Ağabeyciğim, bizim evin yanına bir benzin deposu yapıldı. İçeri bir yandan benzinler gelir, kapısı üstüne *"Burada cigara içmek memnudur"* diye yazıldı; bütün konu komşu büyük bir telâş içinde, evlerinin satılmasına karar verdiler. Bu vaziyet karşısında ben de çok korkuyorum. Çünki küçük bir kazaya hayatımızı kurban vereceğiz. Şehir dahilinde böyle herkesin hayatını tehlikeye koyarak depo yapılması ne dereceye kadar doğrudur. Vali Bey'e iki defa müracaat ettim, birşey çıkmadı. Telefonla görüştüm, *"Merak etmeyiniz, tehlikeyi deruhte ediyorum"* dedi. Fakat biz göğe uçtuktan sonra. Velev ki bir kaza olmasa bile düşüncesi bu yüzden duyduğumuz heyecan kâfidir. Çok istirham ederim ağabeyciğim, beni ve muhitimi bu korkudan halâs için bu deponun şehir hâricine çıkarılması için lâzım gelenlere emir buyurulmasını pek çok istirham ediyorum. Tasdiatımdan dolayı affınızı temenni ederek bir daha hürmetle ellerinizi öpüyorum efendim.

25. 3. 1931

Makbule

(CBA, 01014891-37)

32

Çok muhterem ağabeyciğim,

Uzun bir zamandır size mektup yazmadım. Büyük meşguliyetiniz arasında sizi tasdi etmekten korktum ve çekindim. Fakat size mektup yazmamak da bana çok ıztırap veriyor, çünki size mektup yazmakla ancak tahassürünüzden mütevellit teessürümü tâdil edebiliyorum. Ondan da kendimi mahrum ettiğim gibi maddeten zaten hastayım, mânen de hasta oluyorum ve bu da tabiidir değil mi?

Ağabey benim hayatta kimim var? Annem mi, babam mı, çocuklarım mı yoksa birçok kardeşlerim mi? Hayır yalnız sen yegâne istinatgâhım. Ağabey, senden başka kimsem yok. Ağabeyciğim seni pek çok göreceğim geldi. Sana kavuşacağım günleri büyük bir heyecan ile bekliyorum. Sıhhat ve âfiyetinizi bütün kalbimle temenni eder, hürmet ve tâzim ile iki ellerinden binlerce öperim hayatım ağabeyciğim.

4. 6. 1931

Kardeşin
Makbule

(CBA, 01016392-6 ve 7)

33[594]

Muhterem ağabey,

Leffen huzur-ı devletlerine takdim eylediğim mektup pek sevgili annemizin çok kıymetli ahbabından ve annemize birçok kıymetli dostluklar gösteren Timur Ağa'nın kızı Melek Hanım'ın mektubudur. Bendenize gönderilmiştir. Timur Ağa'nın dostluklarını siz de tahattur buyurursunuz. Birçok nüfustan ibaret olan evlâdlarının en büyüğü Melek Hanım olmak dolayısıyla en büyük vazife de bu zavallının başında kalmış ve başlarını soktukları eve yaptıkları borcu ödemeyi düşünürken daha güç vaziyet karşısında kalmışlar. Bunlara yapılacak iyilik şüphesiz annemin ruhunu şâdedecektir. Sizi bu hususta tasdie cesaret veren anne fukarası olan Hayriye Hanım'ın kızı muallim Adviye Hanım hakkındaki lütfunuzdur. Hürmet, tâzim ile iki ellerinizden öper, sıhhatinizi temenni ederim kıymetli ağabeyciğim.

6. 6. 1931

Makbule

(CBA, 01016522-85 ve 86)

34

27. 10. 1931

Muhterem ağabeyciğime:

Müfarakatinizden beri size mektup yazmadığım sırf sizi meşgul etmemek

---

[594] Mektubun üst kısmında Çankaya Özel Kalemi'nde yazılmış *"Önemli"* notu vardır.

için idi. Fakat hem sizin hasretinize, hem de mektup yazmamak hasretine artık tahammül edemedim. Abdullah da Ankara'ya geliyordu. Bu mektubumla bütün teşekkür minnettarlıklarımı kıymetli ağabeyime bildirmek istedim. Evimin vergisi, telefon, vesaire borçlarım tediye edilmiş. Elbiselerim de sayenizde temin edildi. Çok teşekkürler ederim.

Ağabeyciğim, bir istirhamım daha var. Yüzüğümün taşını yaptırmak için Babayan'a gitmiştim. Şu gönderdiğim çantayı gördüm. Çok beğendim. Eğer siz de beğenirseniz lütfen alınmasını emir buyurursanız çok müteşekkir kalacağım.

Âfiyetiniz temenniyatiyle hürmet ve tâzim ile ellerinizi öperim, âfiyet haberlerinizi intizar eylerim efendim.

Kardeşiniz
Makbule

(CBA, 01014891-33)

35

Muhterem ağabeyciğim,

Hürmetle ellerinizden öperim. Gazetelerde yakın vilâyetlere seyahatinizde İstanbul'a da uğrayacağınızdan bahsediliyordu. Bilseniz ne kadar sevindim. Beklemediğim bir zamanda bu mülâkata nail olursam bütün dünya benim olmuş kadar sevineceğim. Âfiyette olunuz da ben hasretliğinize tahammül ediyorum fakat çok müşkül olarak.

Ağabeyciğim üç senedir Terkos Kumpanyası hiçbir para talep etmedi. Elektrik, havagazı günü gününe müracaat ediyorlardı. Ben su bedelinin Hasan Rıza B. tarafından verildiğine zahip olmuştum. Şimdi üç senelik 160 lira istiyorlar. Dar bütçemin böyle birden 160 lira vermeye tahammülü yok. Çok istirham ederim, emir buyurunuz da bu para Hasan Rıza B. tarafından tediye edilsin. Âfiyetiniz temennisiyle hürmet ve tâzimle ellerinizi öperim efendim.

7. 12. 1931

Hemşireniz
Makbule

(CBA, 01020162 ve 01020162-1)

Muhterem B. ef.

Su şirketiyle hesap gördüm. 160 lira 58 kuruş tesviye ettim. Sehven unutulan 29 senesi için 412, 29 senesinde tamirat ücreti 137 kuruş, 31 senesi Teşrinevvel ve Sanî ile Kânunevvel taksidi 1509 kuruş ki cem'an 2057 kuruş hesap kalmıştır.

15. 12. 31

Mubayaa
M. Rıza

(CBA, 01020162-2)

36

Muhterem ağabeyciğim!

Birkaç gündür rahatsızlığım dolayısiyle hatırınızı istifsarda kusur ettim. Hamdolsun, düne nispeten bugün afyonlu ilâçlarla biraz ıztırabımı teskin edebildik. Allah sizi muhafaza buyursun. Vâkıa hastalığın ismi büyük değilse de zahmeti pek çok.

Ağabeyciğim! Lütfen aldırtmış olduğunuz radyodan hiç istifade edemiyorum, birkaç defa tamir ettirdim, muvaffak olamadım. Lütfen siz emir buyurunuz, mütehassısı vasıtasıyla yapılsın, sayenizde ben de istifade edeyim. Sizden başka ihtiyacımı temin edecek kimsem olmadığı için ben de sizi rahatsız ediyorum.

Ramazan ve bayram münasebetiyle param yetişmedi. Bana bir miktar para göndermenizi rica ederim.

Hürmetle ellerinizden öper, sıhhat ve âfiyetinize dua ederim muhterem ağabeyciğim!

1. 2. 1932

Makbule

(CBA, 01020165)

Lira
200
İki yüz liradır

Rıza Bey ile gönderilen iki yüz lirayı aldım.

3. 2. 1932

Makbule

(CBA, 01020165-1)

37

3. 6. 1932

Kıymetdar ağabeyciğim,

Kalem-i Mahsus Müdürü Hasan Rıza Bey vâsıtasıyla emirlerinizi aldım. Hisse senedâtımı karşılık göstermek suretiyle istikrazına teşebbüs eylediğim beş bin lira Mustafa Bey içindi. Bu adam hakkında sizin şimdiye kadar yaptığınız binlerle liralık iyilikler neticesidir ki Mustafa Bey tamamen yoluna girmiş ve bugün mutlak bir hürmet ve itaati ile bana karşı hüsn-i muamele etmekte bulunmuştur. Bir müddetten beri benim de yakinen bildiğim şiddetli müzayakalarının tehvini için bazı iş yapmak mecburiyetinde bulunduğunu hissediyorum. Büyük ve kıymetli iyiliklerinize karşı çok mahçup olduğumdan sizi rahatsız etmeyi vicdanıma sığdıramadım. Zevcesi bulunmaklığım dolayısıyla ricalarına karşı olan metanet ve mukavemetlerim artık tahammül edilemeyecek bir şekle girdiğinden son tecrübe olmak üzere ileride her türlü zaruret ve mahrumiyetleri gözüme alarak bu defa da benim

fedakârlık yapmaklığım zarureti hâsıl oldu. Maamafih çok müteredditbir halde bulunduğum için İş Bankası'na ancak bir defa müracaat ettim ve takip etmeyerek çekildim ve beray-ı tebdil-i hava Bursa'ya geldim.

Vaziyetimin çok vicdanî ve sırf sizi rahatsız etmemek gibi bir düşüncenin neticesi olan bu cesaret ve harekette bulundum. Son bir fedakârlık olan bu kusuruma nezaket ve ehemmiyetini takdir etmekle beraber emin bulunduğum büyük ve yüksek kalbinizden de cesaret aldım. Mazeretimin af ile karşılanmasını el ve eteklerinize sarılarak istirham ederim, yüksek kalpli ağabeyciğim.

Kardeşiniz
Makbule

(CBA, 01014891-28)

38

Makbule Hanım bu mektubunda, ağabeyinden Bursa'daki askerî hastahanede tedavisi için yapılan masrafları karşılamasını istemektedir.

Hasan Rıza Bey mektubu Mustafa Kemal'e göstermiş ve 25 Haziran'da Makbule Hanım'a cevaben *"Reisicumhur Hazretleri 12. 6. 2932 tarihli mektubunuzu okudular. Âcil âfiyetler temenni ediyorlar. Emirleri üzerine tedavinize itina edilmesi ve masrafın tarafımızdan ödeneceği icap edenlere tebliğ edilmiştir. Kemâl-i hürmetle arzederim efendim"* diye yazmıştı.[595]

12. 6. 1932

Kıymetdar ağabeyciğim,

Onbeş gün kadar muntazaman banyo aldığım halde dizlerimde, belimde gayet kuvvetli sızılar hissettim. Vali Bey'in delâlet ve tavassutuyla askerî hastahanesinde muayene edildim. Leffen takdim eylediğim raporu verdiler. Dört-beş günden beri bu hastahaneye devam etmekte ve raporda zikredilen tedaviyi görmekteyim. Elektrikle müteharrik on nev' makine ile masaj edilmekte olan vücudumda tedricen bir rahatlık ve hafiflik hissetmekte ve sayenizde sızılarım azalmaktadır. Fennî şekildeki duşlardan ve banyolardan da vücutça çok faydalar görmekteyim. Bu nimetlere sizin sayenizde mazhar olduğumdan dolayı ömür ve âfiyetinize çok dua etmekteyim. Hergün olmak üzere bu muhtelif elektrik vesaire için birçok elektrik sarfiyatı ve masraflar yapılmakta olduğunu görüyorum. Vali Bey vasıtasıyla yaptığım tahkikat ve hesaba göre bir buçuk ayda dört-beş yüz lira masraf-ı tedavim olacağından lütuf ve kereminize müracaata mecbur oldum. Sıhhat ve âfiyetle uzun ömürlü olmanıza dua ederek ellerinizi öperim kıymetdar ağabeyciğim.

Kardeşin Makbule

(CBA, 01014893-65)

---

[595] CBA, 01014893-60.

39[596]

Çok kıymetdar azîz ağabeyciğim!

Sıhhatim lütfunuzla çok iyidir. Yalnız kaza eseri olan ayağım dolayısiyle bir müddetten beri doktorların tavsiyesiyle yürümemekteyim.

Bir haftaya kadar ayağımın ıztırabı tamamen geçecek, Askerî Hastanesi'ndeki banyolarla elektrik tedavisine başlayacağım.

Apartman hakkındaki şerâitin muvafık görülmediğini Şakir'den aldığım mektupta bildiriliyor. Ağabeyciğim ben saltanat düşkünü değilim, yalnız yalıdaki haneden çok bıktım, sabah akşam duvarları seyretmek ve mekûlat hakkındaki ihtiyacâtımı temin edememek yüzünden ıztırap içindeyim. Beğendiğim apartman gerçi küçük ise de manzarası güzel, çarşı pazara yakın olmakla beraber tanıdığım ahbaplarıma civar olduğundan dolayı arzumu tatmine kâfidir. Bir seneliği altı yüz liradan ibaret olmasına göre çok ucuzdur. Ben orasını yeniden döşeyecek değilim. Evimdeki eşyamdan cüz'i bir kısmını ve karyolamı oraya nakletmek, ara sıra oraya giderek ıztırâbâtımı telâfi etmek isterim. Esasen evimi suret-i kat'iyyede terk edecek değilim. Apartmana yalnız cüz'i zamanlar inhisar edecek ve tebdil-i hava mahiyetinde olmak üzere istimal olacaktır. Binaenaleyh çok basit olan bu dileklerimin herhalde is'afına müsaade buyurulmasını rahatımı ihlâl edecek olan diğer bir apartman taharrisinden sarf-ı nazarla mezkûr apartmanın sür'atle temin icabiyle başkalarının eline geçmesine meydan verilmemesini ellerinizi öperek tekrar rica ve istirham ederim çok kıymetli ağabeyciğim.

30. 7. 1932

Kardeşiniz
Makbule

(CBA, 01014893-63 ve 64)

40

Tarihsiz olan bu mektubun üzerinde Cumhurbaşkanlığı evrakına 11 Eylül 1932'de kaydedildiği notu vardır ve dolayısı ile o tarihten birkaç gün önce yazılmış olmalıdır.

[Tarihsiz]

Sevgili ağabeyciğim,

Bursa'da tedavime devam ediyordum fakat dizimin rahatsızlığı hasebiyle bir müddet İstanbul'a gidip lütfunuz sayesinde tutulan apartmana nakil hususunu tanzim ve idare etmek, hem de ayağımın devam eden arızası sebebiyle makine tedavilerine devam edememek mecburiyetinden bilistifade şimdilik buradayım.

Sevgili ağabeyciğim, çok müteşekkirim, apartmana çok sevindim, naklettim yalnız itmam edemedim. Evimizin arka cihetinde bütün ev

---

[596] Mektubun altında Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Soyak'ın elyazısı ile "28. 8. 1932. Apartman tutulmuştur" notu ve Hasan Rıza Bey'in parafı vardır.

genişliğinde balkonu var. Rüzgârlı ve güneşli. Yakınımızda Beşiktaş Sineması var. Haftanın bazı günler saz, diğer günler radyo gece yarısına kadar devam ediyor. Ara sıra sünnet düğünleri yapıyorlar. İnsan evin içinde oturduğu yerde bu sazlar kolayca dinlenmektedir. Doğrusu sayenizde ve lütfunuzla sessizlikten kurtuldum. Her sabah ve her akşam size dualar etmekteyim. Manzaramız hakikaten güzeldir. Evin arka ciheti Yıldız Tepelerine kadar ağaçlarla dolu, âdetâ yeşil bir orman hâlinde. Bursa'nın yeşilliğini andırıyor ve bu manzaranın herhangi bir inşaat veya iskânla değişmesine, kapanmasına da imkân yoktur. Bu vaziyetin verdiği ferahlık sebebiyledir ki manzara ve açıklık itibariyle bir apartmandan ziyade müstakil bir köşk gibidir. Evin ön cephesi tramvay yoluna nâzır ve tramvay kapı önünde durmaktadır. Beşiktaş Vapur İskelesi karşımızdadır. Otomobiller yanımızda duruyor.

Hakikatli ağabeyciğim, bu arazi boş ve hiçbir bina yapılmamış halinde. Yani bundan iki sene evvel doğrusu kalbimden büyük bir arzu ile geçiriyordum ve bunu kızım Afet Hanım'a ehemmiyetle bahs ve hattâ size münasip bir an ve zamanda tarafımdan arzumun hatırlatmalarını istemiştim.

Ağabeyciğim; maalesef iki seneden beri her tarafı satılmış olan bu arazinin yalnız bir kısmını şimdi oturduğum apartmanın arazisinin bir misli daha büyük ve yanıbaşımızda aynı manzarada ve en iyi tarafı ve bahçesinde yüzer senelik çınarlar bulunan kısmı malsahibi olan zât kendi hesabına her ne kadar alıkoymuş ise de birçok talipleri hergün birkaç kerre gelip giderek bu zâtı değerli bir bedel ile bu mahali sattırmaya çalışıyorlar.

Güzel ağabeyciğim, siz bana pederimden kalan bütün malları verdiniz, herşeyi bana bıraktınız. İki sene evvel kızım Afet Hanım'a da bahsettiğim bu araziden henüz satılmayan bu kısmı bana alıver ağabeyciğim. Annem de, babam da, ağabeyim de sizsiniz. Bu da sizin bana vereceğiniz sıcak bir muhitte ve ihtiyarlığımda bir yuva olsun. Bu yuvada rahatlar ederek son nefesime kadar sizi anayım olmaz mı fedakâr ağabeyciğim? Ellerinizi hürmetle öper, sıhhat ve âfiyetinize dualar ederim.

Daima duacınız

(CBA, 01014893-59)

41

Sevgili ağabeyciğim,

Yirmi gün evvel takdim ettiğim mektubumda olan istirhamım üzerinden geçen 11 Eylül Cuma günü bittesadüf Hasan Rıza Bey'le görüşmüş idim. Beşiktaş'taki arsa üzerinde fikirlerini söylediler. Bu arada vücudumun vaziyeti dolayısıyla sıcak, güneşli, sakin bir mahalde bir eve ihtiyacım olduğunu düşündüğünüzü memnuniyetle anladım. Vârolunuz sevgili ağabeyciğim.

Taksim'de meydana nâzır köşede güzel bir arsanın plânını buldum. Her tarafı minare gibi binalarla kapanmış, yalnız bir tarafı açık. Halbuki ben düzayak altı odalı bir kat üzerinde ev isterdim. Bununla beraber çok pahalı, metresi 200 lira imiş. Böyle bir arsa doğrusu alınamaz. Ama siz münasip görür iseniz müteşekkir kalırım. Harbiye'de Operatör Kemal Bey Apartmanı

yanında küçük bir yer var. Çok iyi, cephesi açık, bostanlara karşı rahat ağabeyciğim. Çok ıssız, tenha bir yerdir. Takdir buyurursunuz ki çocuk, kız kardeş, hala, teyze yok. Annemin ihtiyarlığını gördüm. Beşiktaş'ın Akaretler kısmında tenha bir yerde ömür geçirdik.

Ağabeyciğim, sayenizde bir sene için şen, güneşli yuvamı temin ettiniz, çocuk gibi seviniyorum. Rahat ediyorum. Beşiktaş'ı doğrusu çok beğeniyorum. Bilhassa şimdi bulunduğum mahali. Her rahatlığı mevcut. Sağ kalır yaşarsam da çok rahat etmiş olacağım. Çünki pazar, çarşı hemen yakınımızda. Her mevsimin meyvesini, sebzesini, velhâsıl herşeyini kolaylıkla temin mümkündür. Taksim ile ve Harbiye Mektebi yanındaki arsa ile kıyas kabul etmeyecek kolaylıkları vardır. Deniz, vapur iskelesi yakıncacık. İstanbul'un her tarafına deniz ile vesaitin her çeşidi ile ve karayolu ile merbut bir yerdir. Bu arsa camie de bitişik değildir. Arada bir sokak vardır. Bir kaç da dükkân mevcuttur.

Çok rica ederim ağabeyciğim! Bu arazi satılırsa bunun gibi bir yer Beşiktaş'ta yoktur. Belki daha kıymetli, lüks yerler bulunabilir. Fakat bana sevimli, kolaylıklı gelmiyor. İşlek bir cadde, arka tarafımız açık, kapanmak ihtimali çok uzak. Ben ömrümü bu açıklıkla ferahlıkla herhalde imrar ve itmam ederim. Kapanacağı yoktur. Sayenizde burada son nefisime kadar sessizlik, ıssızlık çekmeden yaşamış olurum. Bir aydır buraya naklettim. Tedkik ettim. Çok beğendim. Büyük ev de istemiyorum. Bir katlı ve bahçeli bir evcik burada yapılır. Fiyatı da Taksim'deki ve Pangaltı'daki gibi doğrusu fahiş değildir. Annemin tek gözlü neferi Abdullah burasını âzamî on bin liraya alınacağını temin etmiş gibidir. Burası satılırsa başka bir yer beğenmedikten, sevmedikten, rahat etmedikten sonra tenha bir yeri ne yapayım? Son istirhamım bir arazi olması hasebiyle şayet satılırsa telâfisi mümkün de olmadığından sizi sıkılarak, üzülerek, muazzep olmakla beraber bu arsa için ricamda ısrar ederek rahatsız ediyorum. Ne yapayım annem de, babam da, halam da, teyzem de, kız kardeşim, herşeyim sensin. Naciye sağ olsaydı sizi böyle doğrudan doğruya rahatsız etmezdim. Siz vârolun, ömürlü olun. Şimdilik benim bu arzumu lütfediniz. Bu arsayı kaçırmayayım e mi hakikatli, beni düşünen ağabeyciğim? Bu hususta vâki kusurumu da af nazarıyla görmenizi ellerinizi, yanaklarınızı öperek istirham ederim ağabeyciğim.

1. 10. 1932

Makbule

(CBA, 01016165)

42

Sevgili ağabeyciğim,

İstanbul'a geldiğimden beri ve takriben yirmi senedir refikalarını yakından tanıdığım ve çok seviştiğimiz, elyevm Ankara'da Postahane Sokağı'nda Yacızade Apartımanı'nın 6 numaralı dairesinde mukim Sacide Hanım'ın zevci Himmetzade Hüseyin Hüsnü Bey, bundan üç sene mukaddem sabık Osmanlı İmparatorluğu'ndan müdevver devlet borçlarında bazı hatâlar olduğunu ve hükümetin muhtelif müesseselerde külliyetli miktarda matlûbu bulunduğunu hükümete ihbar etmiş ve bu mesele o zaman matbuata da intikal eylemişti.

Bu ihbardan hükümetçe tetkik edilmiş olan kısımları, malî ve iktisadî işlerde tanınmış el'an mümâileyh Hüseyin Hüsnü Bey tarafından delâili ile isbat edildiği halde ve sıhhatleri muhtelif komisyonlar, Şurâyıdevlet ve Başvekâletçe de kabul ve tasdik olunduğu ve hattâ kendisinin mektumat kanunu mucibince mükâfatlandırılması da Heyet-i Vekîlece karar altına alındığı halde ihbarın ilk gününden itibaren her nedense bu işten bir memnuniyetsizlik ve asabiyyet gösteren Maliye Vekâleti ve bilhassa Maliye Vekili Bey şeref ve namusu ve öteden beri memlekete olan hizmetleriyle tanınmış olan bu aileyi mevcut kararlara rağmen haklarını vermemek ve tam mânâlı bir işkence altında ezilmekleriyle felaketleri temadi edilmektedir.

Bittabii bu aile, bu kuvvet karşısında hiçbir şey yapamayacak bir vaziyettedirler. Bunun sebeblerini, derecesini bu maruzatım arasında uzun uzadıya anlatmayı muvafık görmüyorum. Yalnız, bu meseleyi kendisinden veya itimat ettiğiniz ve hakikati size söylemekten çekinmeyen bir zât vasıtasiyle ve tarafeyni dinleyerek tahkik ve tedkik ettirirseniz, gadrin nihai derecelerine varabilmek için devlet menfaatlerinin bile ihmal edildiğine şahit olacaksınız.

Öteden beri hakkın, kanunun, namus ve fazilet sahibi insanların, memlekete hizmet görmüş adamların devlet menfeatlerinin himaye ve muhafazakârı olmanız ve bu gibi haksızlıklarda çok hassas bulunmanız beni yakından tanıdığım ve çok sevdiğim bu aile hakkında sizi rahatsız etmekten menedemedi.

Bu husustaki yardım ve muavenetiniz, hakkın tecellisi kadar da beni memnun bırakacaktır. Hürmetle ellerinizden öper, teveccühlerinizi beklerim ağabeyciğim.

Kardaşın
Makbule

Beşiktaş, Kemal Bey Apart. 11 Nisan 1933.

(CBA, 01014892-22)

43

8. 5. 1933

Sevgili ağabeyciğim.

Sizden bir istirhamda bulunacağım. Mevsim münasebeti ile resmî ve gayrıresmî vizitelerim için birkaç esvaba ihtiyacım olduğu gibi birkaç çift iskarpin de lâzımdır, mevsime münasip şapkalarım da yoktur. Bunların tedarikine başladım. Nâmıma beş yüz lira gönderilmesini lâzım gelenlere emir buyurursanız minnettar olurum. Bu para ile bir senelik ihtiyacımı temin fikrindeyim, kış için ayrıca masraf yapmak fikrinde değilim, kış ve yaza oldukça elverişli kumaşlardan intihap ettim.

Ağabeyciğim, beni Celâl Bey'in düğününe davet ettiler. Göndereceğim hediyenin şerefim ile mütenasip adamakıllı birşey olmasını istiyorum. Şöyle birşey düşündüm: Nasıl olsa tarafınızdan bir düğün hediyesi gönderilecek. Sizin hediyenizi ben götüreyim ve bu suretle ayrıca bir masraf yapılmasına lüzum kalmaz. Benim bu düşüncem bilmem sizce muvafık görülür mü? Muvafık görülmediği takdirde tarafımdan götürülecek münasip bir hediyenin alınmasını yine sizden ayrıca istirham edeceğim. Düğün bu perşembe

olduğundan Hasan Rıza Bey'e bu husus için telefon ile emir verilmesi lâzımdır.

Bu satırlarım ile sizi tasdi ettiğimden dolayı affınızı diler, büyük saygılarım ile ellerinizi öperim ağabeyciğim.

Hemşireniz
Makbule

*

500 Lira
Yalnız beşyüz liradır

Mikdarı yukarıda yazılı beşyüz lirayı H. Rıza Beyefendi'den aldım. 12. 5. 933

Makbule

(CBA, 01020176 ve 01020176-2 arası)

44

19. 5. 1933

Sevgili ağabeyciğim!

Hasan Rıza Bey vasıtasıyla sıhhat haberinizi aldım. Ne kadar memnun olduğumu bilseniz. O meyanda gönderdiğiniz beş yüz lirayı da aldım. Teşekkür ederim ağabeyciğim. Beş yüz lira ile ettiğim masrafları, aldığım eşyalar hakkında da size mufassal mektup yazacağım.

Ağabeyciğim bu günlerde biraz rahatsızım, sizce malûm olan sağ ayağımın ağrılığı sebebiyle düştüm. Bu defa sağ kolum fena halde incindi, on gün geçti. Neşet Ömer Bey'e gittim. *"Romatizmadır"* dedi, fakat günler geçti sızı geçmedi. Bu defa M. Kemal Bey'e gittim. Kola hareket lâzımdır dedi.

Yirmi gün oldu bir türlü ıztıraptan uyuyamadım. Röntgene müracaat ettim, röntgende alınan filmlerde omuz mafsalından bir kemik oynadığı görüldü. Ağabeyciğim şimdi Neşet Bey ne tedbir alacağını bilemem.

Ağabeyciğim merak etmeyiniz. Başkalarından duyarsanız üzülmeyiniz diye yazıyorum. Bu vesile ile de kıymetdar ellerinizden öperim saygıdeğer ağabeyciğim.

Kardeşiniz
Makbule

(CBA, 01014893-58)

45

16. 6. 1933

Kıymetdar ağabeyciğim!

Rahatsızlığımı merak etmişsiniz. Neşet Ömer Bey'i göndermek lütfunda bulunarak sordurmanız doktor ilâcından daha ziyade tesir etti, sizin beni anmanız bana kuvvet, derman verdi.

Ağabeyciğim, geçenlerde yazdığım mektupta söylediğim gibi ayağımın

rahatsızlığı ve dizime biriken su vücuduma ağırlık verdiğinden çevik yürüyemiyorum. Evde dolaşırken ayağıma halı takıldı. İki, üç adım sekeledim, büfeye asıldım, tutunamadım. Sıyrılarak sağ kolumun üzerine düştüm. Belim içeri battı, sağ kolumun ne olduğunu anlayamadım. Biraz yattım, birşey yok diye kalktım. Oturdum fakat bir daha belimden kalkamadım. Bütün gece şiddetli sancı ile kıvrandım. Ev halkını kaldırdım. Sancı, sızıdan sabaha kadar ağladım.

Birkaç gün sonra Neşet Bey'e söyledim. *"Romatizma"* dedi. Operatör Kemal Bey *"Zedelenmiş, vücudunuza idman lâzım"* dedi. Sızıdan, sancıdan duramadığım için kendi fikrimle Neşet Bey'e kolumun filminin alınmasını ısrar ettim. Omuzda mafsal üzerinde kıkırdak kemiklerinden biri kopmuş, sonra birkaç doktorla görüşmüşler. *"Kemik değil, kireç"* demişler. Sancı yine şiddetli devam etti. Neşet Bey Yalova doktoru Osman Cevdet Bey'e gönderdi. Elektrik diyaterma ile tedavi ediyor. Sekiz on defa gittim, fakat zerre kadar fayda görmedim. Geceleri otuz sekiz derece hararetle nöbet yapmaktadır.

Bunun üzerine birkaç defa yine Neşet Bey'e göründüm. Bu aralık çok meşguldür, *"Romatizmadır"* diye geçiyor. Bu çaresizlik arasında ıztırabımla başbaşa kaldım. Sanki vücudumun dörtte üçünü bir canavar kaplamış gibi kıvranıyorum ağabeyciğim.

Mamafih, verdikleri tedavi usulünü fevtetmeden devam ediyorum.

Ağabeyciğim filmi muhafaza etmekteyim. İnşallah yakında hayırlısıyla geldiğiniz zaman tahkik ederek şefkatinizle beni acılardan kurtarırsınız. Mektubumla sizi rahatsız etmek istemezdim. Fakat merak ettiğinizi bildiğim için merakta bırakmamak istedim ve sevinerek yazdım.

Hürmetle kalbî muhabbetlerimi takdim ederek hasretle ellerinizden öperim, sıhhat ve âfiyetinizi dilerim kıymetli ağabeyciğim.

Kardeşiniz
Makbule

(CBA, 01014893-56 ve 57)

46

9. 9. 1933

Kıymetdar, sevgili ağabeyciğim,

Dört Cuma evvel sizden ayrıldım. Meşru mazeretim dolayısıyla bir hafta İstanbul'da kalmak mecburiyeti hâsıl oldu. Bursa'ya geldikten sonra iki gün daha istirahat ederek hastahaneye müracaat ettim. Kolumda ve bacağımdaki arıza sebebiyle hemen makine tedavisine başlanamadı. On gün yalnız sıcak hava ve ter banyosu ile sıcak su banyoları yapıldı. Bu müddet zarfında sancıların önü alınamadığı için bir kerre daha dizimin ve kolumun filmi alındı. Filmde dizkapağının bir santim uzakta kaldığı ve altında su bulunduğunu, kolumda ise kopan parçanın daha bariz ve iri bir hâle geldiği görüldü. Filmden sonra kolumu istirahate bırakarak vücudumun diğer taraflarına makine tedavisine başlandı. Kolum için Cemil Paşa'nın verdiği ilâçlar lâzım oldu. Onları İstanbul'dan getirttim ve kolumu da evvelce olduğu gibi tedaviye başladım. Makinelerden azami istifade edeceğimi şimdiden

hissediyorum.

Ağabeyciğim, bu günlerde başım fazla ağrıdığı için başımdaki şişlerin bu arıza tesiri olduğunu zannederek esasen sizin de muvafakat ettiğiniz ameliyata karar verdim ve bu günkü cumartesi günü başımdaki üç şişi de aldırdım. Doktorlar bu hususta çok maharet gösterdiler. Hissimi iptal etmek acıyı duyurmamak için ellerinden gelen gayreti gösterdiler. Ameliyattan sonra birkaç saat hastahanede yattım. Kalkacak halde değildim. Sancıları yatıştırmak, bulantıyı kesmek için birkaç tertip ilâç hazırladılar. Bir kısmını orada içtim. Bir kısmını yanıma alarak köşke geldim. Üzülürsünüz diye evvelden size haber vermedim. Şimdi memnun olursunuz diye haber veriyorum.

Ağabeyciğim, Bursa'ya geldiğim zaman Fatin Bey'in yokluğunu bütün kuvvetiyle hissettim ve bu boşluk tarafınızdan Kâzım Paşa'nın beni görmeye geldiği ve benim için gerek hastahaneye gerek bazı makamlara lâzım gelen emirleri verdiği zamana kadar devam etti. Bu hususta size ne kadar müteşekkir olduğumu anlatamam. Az para ile gelseydik bu hal karşısında çok zayıf bir vaziyette kalacaktım. Geldiğimiz günden beri abone olduğumuz bir otomobil sabahleyin sekizde beni köşkten alıp hastahaneye götürüyor ve saat on ikide hastahaneden alıp köşke getiriyor. Bazen öğle istirahatinden sonra aynı otomobil ile biraz gezmeye çıkıyorum.

Ağabeyciğim! Sizden son olarak Bursa için aldığım beş yüz liranın yüz lirasını apartman kirası verdim. Yüz lira da İstanbul'da kaldığım müddet zarfında ev masrafına, burada bazı ahbaplarıma vereceğim hediyelere, yol masrafına sarfettim. Elli lira da ben Bursa'da bulunacağım müddet için eve elektrik, havagazı vesaire masrafı olarak bıraktım. İki yüz elli lira ile Bursa'ya geldim. Bu iki yüz elli lira bizi otomobilimiz, gezmemiz, hariçten alınan ilâçlar ve mutfak masrafımızla bol bol idare etti. Daha da birkaç günlük bizi idare edecek paramız vardır. Sayenizde bu sene her seneden daha rahat yaşamaktayım. Bugüne kadar size mektup yazmadığımın sebebi tedavim üzerinde yazılacak kötü ve mühim birşey olmadığı içindi. Şimdi gerek ameliyatın neticelenmesi, gerek tedavi şeklinin malûm olması sebebiyle sizi bu mektubumla rahatsız ediyorum.

Ağabeyciğim, her zaman sıhhatinizi ve nerede bulunduğunuzu gazetelerde takip ederek teselli buluyorum.

Hürmet ve muhabbetle ellerinizden öperim kıymetdar ağabeyciğim.

Makbule Ali Rıza

(mühür)

(CBA, 01014893-34 ve 35)

47

21. 9. 1933

Kıymetdar ağabeyciğim,

Ay sonunda buradan ayrılacağınızdan sizi bu mektubumla rahatsız ediyorum. Tedaviye inzimam eden ameliyat sebebiyle doktorlara geçen sene olduğu gibi biraz para vermek lâzım geliyor. Ameliyatı yapan doktor Naki

Bey'e elli, muavinine yirmi beş, diğerlerine konsültasyonda bulundukları için onar, hastabakıcımıza on beş, diğer beş hademeye beşer lira vermeyi düşünüyorum.

Bilmem siz bu fikrimi nasıl bulacaksınız. Aynı zamanda ikinci şekil olarak tedavi masrafımın ne kadar olduğunu hastahaneden sormayı düşündüm. Bu hususta müteredditim kaldım. Nasıl hareket edeceğimi lütfen işaret buyurursanız bittabii bu işi en doğru bir şekilde halletmiş olurum. Yanlış ve hatalı bir iş yapmamak için her zaman irşat ve ihtarlarınıza muhtacım.

Ağabeyciğim, kolumda ve ayağımdaki arıza devam etmekle beraber dört gündür sıhhatimde büyük bir fark görüyorum. Yüksek muhabbet ve himayenizin sıhhatim üzerinde büyük tesirler yaptığını hissetmekteyim. Bu hususta candan minnet ve şükranlarımı arzeder, hürmetle ellerinizden öperim, büyük ve kıymetli ağabeyciğim.

(CBA, 01014893-28 ve 29)

48

27. 9. 1933

Kıymetdar ağabeyim,

Cumartesi günü Bursa'dan hareket ediyorum. Tensip ettiğiniz veçhile doktorlara tedavi masrafımı sordum. Kabul etmediler. Evvelce arzettiğim şekilde lâzım gelenlere münasip bir tarz ve miktarda para verdim.

Son beş yüz liradan yüz yirmi lira doktorlara ve müstahdemine, iki yüz seksen beş lira ev masrafına, vesait-i nakliye vesaire sarfetmişim. Doktorlar vücudumun sızılarında daimi surette istifade etmem için seyyar ve küçük motorlu bir makine tedarik etmemin doğru olacağını söylediler ve takdim ettiğim raporu verdiler. Bu makineyi burada sanatlar mektebine sipariş ettim. Elli lira pey olarak bıraktım. Makine iki yüz kırk lira, motoru yirmi beş-otuz liradır. Mütebaki parayı yol masrafı yapacağız. Makinenin bedelini İstanbul'dan göndermek lâzım gelecektir. Köşkün telefon muhabere bedeli de dahil olduğu halde burada en ufak bir ilişik bırakmadım.

Ağabeyim, Bursa seyahatimi çok rahat, üzüntüsüz geçirdim. Sayenizde daha böyle çok güzel günler yaşayacağım. Hürmet ve sevgilerimi takdim ederim benim azîz ve kıymetli ağabeyim.[597]

Kardaşın
Makbule

(CBA, 01020184)

---

[597] Mektuba Bursa Askerî Hastahanesi'nin masaj makinesi ile ilgili raporu (CBA, 01020184-3), Bursa Mıntıka Sanat Mektebi Müdürlüğü'nün masaj makinesini 240 liraya yapabilecekleri hakkındaki yazısı (CBA, 01020184-2) ve Makbule Hanım'ın makine için ağabeyinin Hasan Rıza Bey vasıtası ile verdiği 240 lirayı aldığını mübeyyin makbuzu (CBA, 01020184) iliştirilmiştir.

49

Kıymetdar ağabeyciğim;

Uzun zamandır sıhhat haberinizi alamamış idim. Hattâ gündüzleri ruhumla, fikrimle hep sizinle meşgul olduğum için geceleri de rüyada annemi görüyor ve beni eliyle iterek *"Kardeşine niçin gitmezsin"* diyordu. Sıhhat haberinizi almak için sizi sevenlere, İsmail Hakkı Bey'in refikası Zübeyde Hanım'a, Neşet Ömer Bey'in validesi hanıma gittim. Her ne kadar âfiyetiniz hakkında malûmat verdi iseler de gönlüm kanî olmadı idi. Bu defa Hasan Rıza Bey'in İstanbul'a geldiğini haber aldım. Hemen Şakir'i gönderdim. Şakir'e ben bizzat geleceğim demişler. Geldiler, selâm ve sıhhat haberinizi aldım. Nasıl memnun olduğumu tariften âcizim.

Bu sürur bana büyük bir bayram oldu. Sizi o kadar özlediğim halde gelemediğim sırf sizi rahatsız etmemek içindir. Lâkin sizi görememekten ve haber-i sıhhatinizden uzak kalmak da benim için bir azap oluyor.

Ağabeyciğim, bayramda giymek üzere bir takım sarı ve bir takım da mavi elbiseye ve onlarla giyilmek üzere pabuca ihtiyacım olduğundan Hasan Rıza Bey'den iki yüz lira istettim. Göndermişler, sayenizde bu ihtiyacım da zâil oldu. Teşekkürlerimi arzederken muhterem ellerinizi hürmetle, hasretle öper ve sıhhat ve âfiyetinizi gece gündüz ruhumla, kalbimle dilerim ağabeyciğim.

23. 3. 1934

Kardeşin
Makbule

(CBA, 01014891-26)

50

29. 3. 1934

Kıymetdar ağabeyciğim,

Siz ağabeyimi bu mektubumla rahatsız ettiğimden dolayı büyük kalbinizden aflar dilerim.

Müsaadenizle sizinle dertleşeceğim.

Geçenlerde gazetelerde gördüm. Gümrükler Vekâleti'nin çıkartmak istediği yeni bir kanunla memleketimize ham petrolün girmesini menedecekmiş. Malûmunuz veçhile ağabeyciğim, şimdilik bu ham petrol işini memlekette bizden başka yapan yok. Ve bu suretle de hükümete birçok varidat vermekle beraber biz de kazanacağız.

Sekiz ay evvel ham petroller hakkında çıkmış olan kanuna istinaden bütün varlığımızı feda ederek bu iş üstünde çalışmaktayız. Şimdi yeni çıkmak üzere olan kanun bizi dehşetli telâşa düşürdü. Ağabeyciğim, size minnetlerle iltica ediyorum. Kardeşinin bu kadar üzülmesine razı olmayacağınıza emin bulunduğum için bu mektubu yazıyorum. Yani bununla benim istediğim bu kanunun ya neşrolunmaması veyahut neşrolunsa bile dokuz sene çalışmamızın devamına müsaade ederek yapmış olduğumuz masrafları kapatalım. Aksi halde perişan bir haldeyim. Ağabeyciğim, hükûmet beyanatlarını daima sanayiciler bir ana şefkatiyle himaye edeceğini her

zaman gazetelerde okuyordum.

İşte hep bunlara güvenerekdir ki son fabrika işimize teşebbüste bulunduk. Fakat ne çare ki bu beyanatlarla ben aldanmış oldum. Şimdi sevgili ağabeyciğim buna bir çare. Daha fazla kalemle izahat vermekten âcizim.

Emir siz ağabeyciğimindir.

Hürmet ve sevgi ile mübarek ellerinizden öper, sıhhat ve âfiyetinizi cenap haktan[598] dilerim.

Kardeşin
Makbule

(CBA, 01014894-63)

51

Beşiktaş
24. 4. 1934

Kıymetdar ağabeyciğim!

Sizi bu mektubumla rahatsız ettiğimden dolayı affınızı rica ederim. Vücudumun ağrıları için tecrübeten Beşiktaş'taki apartmanda iki seneyi doldurmaktayım.

Bu tecrübe esnasında oldukça istifade gördüm. Bunun için yalıya avdet etmeyi sıhhatim nokta-i nazarından iyi bulmuyorum. Oturduğum apartmanın kontrat müddeti Ağustos'ta biteceğine nazaran şimdiden kendime Harbiye civarında birşey düşündüm.

Fiyatı ev kıymetinde iki apartmanın satılmakta olduğunu duydum ve gidip gezdim. Birisi Sipahi Ocağı karşısında El Irak Apartmanı. İzale-i şuyû suretiyle müzayedeye konulmuş. Mayıs on beşte satılacak ve belki de yok pahasına gidecektir. Diğer apartman da Taksim Bahçesi karşısında Uğurlu Apartmanı. Her katta altı, yedi oda, her iki apartmanda da asansör ve kalorifer mevcuttur.

Kıymetdar ağabeyciğim. Bu iki apartmandan birinin alınmasını çok rica ederim.

Sayenizde muntazam bir hayata kavuşayım. Bütün eşyamı toplayıp yerleşeyim.

Yalı hakkında sonra birşey düşünürüz. Ağabeyciğim sizi her zaman isteklerimle rahatsız ediyorum. Fakat emin olunuz bu son isteğim olacaktır. Cenab-ı Hak'tan sıhhatler diler, hürmetle ellerinizden öperim sevgili ağabeyciğim!

Kardaşınız
Makbule

(CBA, 01014891-18)

---

[598] İbâre böyle yazılmış.

52

Kıymetdar ağabeyciğim;

Hasan Rıza Beyefendi'nin imzası ile aldığım mektupta istirahatim ile alâkadar olduğunuzu gördüm. Bu beni son derece memnun etti ve sevindirmiş oldu. Esbabı istirahati mucip bir ev mi yoksa irat mı? Sual buyuruluyor.

Kıymetdar ağabeyciğim; evet, iyi ve maruf bir semtte istirahatimi temin edecek bir ev arzu ediyorum. Bunun için de aylardan beri satılık birçok evleri gezdim. Hepsi dört beş kat üzerinde, âdetâ sefertası şeklinde, bu uzun merdivenleri günde kim bilir kaç defa inip çıkmak mecburiyetinde kalacağım. Buna vücudum tahammül etmeyeceği gibi bu gibi evlere hizmet edecek hizmetçi de bulmak pek müşkül. Bazı görüp şeklini beğendiğim evler de var ise de Şakir'i gönderip sorduğumda bunların da satılık olmadığı cevabını aldık.

Kıymetdar ağabeyciğim, bu müşkilât karşısında apartman aklıma geldi. Hiç olmazsa bir kat üzerinde düzayak yedi sekiz oda olacak. Tabii, diğer katlardan da alacağım kira ile kendi masrafını kendi kapatmış olacak. Halihazırda borçlu oldukları için satılığa çıkarılan ve esbab-ı istirahati haiz bir ev fiyatına ucuzca alınabilecek birçok apartmanlar var.

Mamafih emir buyurduğunuz takdirde Taksim'de tramvay yolunda istediğimiz şekilde modern bir ev yaptırmak da güç değildir.

Cenab-ı Hakt'an siz kıymetli ağabeyciğime sıhhat ve uzun ömürler diler, tahassürle gözlerinizden ve hürmetle ellerinizden öperim.

30. 4. 1934

Hemşireniz

(CBA, 0101489/-14)

53

27. 5. 1934

Muhterem kıymetdar ağabeyciğim,

Bugün Salih Beyefendi ile görüştüm. Şişli'de Gazi Evi'nin bitişiğindeki arsaya karşı ahşap kaplamalı kârgir hane hakkında sizinle konuşmuştuk. Halbuki Salih Bey'den bugün anladığıma göre Kınap'ın [?] üzerindeki apartmanı zan buyurmuşsunuz. Halbuki ağabeyciğim, burada bir yanlışlık olacak ve bu yanlışlık da o sıradaki haneler ve apartmanlar Edhem Paşa namına olduğu için yanlışlık buradan çıkmış bulunuyor. Benim gezdiğim ve gördüğüm evin adresi şudur: Şişli Halaskârgazi Caddesi'nde 299 numaralı Edhem Paşa'nın hanesi.

Hakikatli ağabeyciğim, bugünlerde gezdiğim ve beğendiğim evler de şunlardır: Nişantaşı'nda Halk Fırkası ittisalinde Nemlizade'nin evi. Fiyatı otuz bin lira. Vali Bey'in konağına bitişik, çok güzel bir ev, bunun fiyatı otuz bin lira. Yukarıda yazdığım Edhem Paşa'nın evi de on sekiz bin lira idi. Şimdi fiyatı yükseltmiş, o da otuz bin lira olmuş. Yalnız hatır için bin beş yüzünü indiriyor. Nemlizade'nin evi de çok güzel, geniş bahçesi çiçekli ve havuzlu.

Kıymetdar ağabeyciğim, artık emir sizindir. Hangisini münasip görürseniz

o olsun. Ağabeyciğim, Salih Bey'le bu gördüğüm evler hakkında da görüştüm. Sizi bu hususta tenvir edebilir. Yazılarımla sizi rahatsız ediyorum, afvınızı dilerim. Ağabeyciğim, Kanap'ın [?] apartmanı hakkında canınız pek sıkılmış. Bu yanlışlığa ben de pek müteessir oldum. Binaenaleyh size bu mektubumla izahat vermek mecburiyetini kendimde hissettim. Be-tekrar afvımı rica ederim. Sıhhat ve âfiyette olmanızı temenni eder ve sizi Cenab-ı Hakk'a emanet eylerim benim kıymetdar, hakikatli ağabeyciğim.

Kardeşiniz
Makbule

(Mektup hem eski, hem yeni harflerle iki defa yazılmış. Eski harflerle olanı CBA, 01014891-27; yeni harflerle olanı CBA, 01014891-6).

54

Makbule Hanım'ın buradan itibaren yeralan üç mektubunda anlattığı ve şimdi Slovakya'da bulunan Piestany'deki tedavi merkezini Dr. Ladislav Schmidt [1889-1975] kurmuş, daha sonra Dr. Eduarda Weisza ile ortak olmuştu. O senelerde dünyanın önde gelen fizk tedavisi mekânlarından biri olarak kabul edilen merkeze Avrupa'dan, Amerika'dan, Türkiye'den, Hindistan'dan, hattâ Zanzibar'dan hastalar gidiyordu.

THERMIA
PALACE
PIESTANY
Telefon: 48 76

2. 9. 1934

Kıymetdar ağabeyciğim,

Sayenizde rahatla hiçbir sıkıntı duymaksızın İstanbul'dan Budapeşte'ye kadar geldik. Buraya gelinceye kadar etrafı Bulgarya, Yugoslavya arazisini seyrettim. 31 Ağustos Cuma günü sabah altıyı on beş geçerek tren Peşte'ye vardı. Behiç Beyefendi trene geldiler. İltifatlarını gördük. Peşte'de bir gece kalmaklığımızı Hasan Rıza Bey İstanbul'da iken söylemişlerdi. Fakat yol yorgunluğu ile İstanbul'dan da yorgun çıktığım için kalamadım. Kendilerinden Pistani hakkında kendim malûmat aradım, bu kasaba kendilerinin memur olduğu memleketin hududu haricinde olduğundan trenin Pisani'ye doğrudan doğruya gidip gitmediğini vesair tafsilâtı bilemediklerini söylediler. Halbuki İstanbul'dan bindiğimiz vagondan aktarma etmeksizin Piştani'ye gittiğine tren memurundan sordular. Bir yerde inmeksizin aynı vagonla Piştani'ye geldik.

Piştani istasyonuna Cuma günü 11.20'de indik. Grand Ruvayal'in otobüsüne binerek otele geldik. Bu otelde benim için bir oda baktık. Banyosu ve salonu yok idi. Esasen burası ufak bir kasaba, iki büyük otel vardır, diğerleri ufak otellerdir. Bu iki büyük otel bir şirket idaresindedir. Çamur ve banyosu ve makineleri ve tedavi tesisatı olan diğer otel (Termiya) Oteli'ne naklettik. Bu otelin banyosu, çamurları, tedavisi için tesisatı otel dahilindedir. Bu otelde yalnız bir daire kalmış, diğerleri hepsi tutulmuştur.

Benim için bir oda bir salon ve banyolu bir yer bulduk.

Doktor için yalnız bir tek yataklı oda tuttuk. Cuma günü bu işimizi bitirir bitirmez saat birde İstanbul'da Neşet Ömer Bey'in Türk Üniversitesi'ndeki Alman profesörüne yazdırdığı mektubu doktor Wein'i arattırarak çağırttım. Doktor Wein'in çalıştığı sanatoryumun asıl sahibi doktor Şmitt geldi. Saat beşte muayenemin yapılabilmesi için yurduna gelmekliğimizi rica etti. Saat beşte gittim. Muayene oldum. Bu tafsilâtı diğer sahifede yazılı olarak takdim ediyorum. Cumartesi banyoya başlamaklığımı söylediler ve çenemin, kalbimin röntgenle resmini aldılar.

Bir hafta devam ettikten sonra ne gibi tebeddülât olursa ve görürlerse diğer haftanın programını yapacaklar.

Ağabeyciğim, buraya geldiğimiz günden beri hafif yağmur serpmektedir. Bulutlu bir hava vardır.

Burası ufak bir kasaba olup 12.000 nüfuslu imiş. Ufak bir sinema ve tiyatrosu varmış. Ufak tefek mağazaları da var. Doğrudan doğruya bir tedavi mahallidir. Bulunduğum Termiya Oteli'nin önünden güzel büyük bir su geçiyor. Üstünde iki beton büyük köprüsü var. Nehrin iki tarafında iki şose var. Sağ tarafı ova olup, Bursa'yı hatırlatıyor. Yemyeşil sol tarafı dağ ve ağaçlık olup Yalova'yı andırıyor.

Sayenizde iki gündür tedaviye başladım. Tedavime büyük bir hevesle devam ediyorum.

Mustafa Bey ve kardeşi doktor Hâfi büyük saygılarla ellerinizden öperler. Ben de sevgi ve saygılarımla ellerinizden hasretle öperim sevgili ağabeyciğim.

Kardaşın
Makbule

1/2. 9. 1934
Cumartesi gece

(CBA, 01014893-38 ve 39)

55

THERMIA
PALACE
PIESTANY
Telefon: 48 76

2. 9. 1934

Ağabeyim, cuma günü Ağustos'un 31'nci günü 11.20'de Pistani'ye muvasalat ettik.

12'de Termiya Palas'a yerleşildi.

1'de doktora telefon edildi.

1.20'de profesör geldi. İsmi Şmitt imiş. Profesör Weis ile birlikte çalışıyorlar, fakat şimdi evinde olmadığından saat beşte buluşmak için sanatoryum ve tedavihanesini Doktor Hâfi'ye gösterdi.

05.00: Profesöre gittik. "Weis" denilen ihtiyar bir adam ile birlikte şikâyetlerimi bir kâğıda hazırlamıştım. Şunlardır: Daimi bel ağrısı, baş ve kulak uğultusu, göz kararması, çok gezerse ayak altına su toplanması, yatakta gerildiği zaman baldırlarda hâsıl olan tahta gibi katılık, kendi

kendine olursa beni fazla bağırttığını, üç sene evvel sağ omuzumdaki iç ağrısı, diz kapağında siyah su toplandığını, ayağımın yarısının ağrıması, bu ağrının vücudumu diğer parmaklarına geçmesi, bazen midemin bulantısı, arasıra göz görmesinde bulanıklık, daimi kabız kalmak, başağrısı, merdiven çıkarken belime bıçak saplanması, buna Doktor Fuat Paşa'nın kum yapıyor demesi, şimdiye kadar aldığım ilâçların bu ağrıları arttırdığını urotropine müstesna mufassalan söyledim.

Müteakiben her iki profesör el parmaklarımdan başlayarak omuza kadar muayene, baş, yüz muayenesi, ayak parmaklarından diz kapaklarımın üst tarafına kadar sıkı muayene ettiler. Kalbimi dinlediler, tansiyonuma baktılar. Radiografi plâklarımı ve İstanbul'dan bu kerre alınan iki raporu da tetkikten sonra iki profesör konsültasyona çıkıp geldiler.

Teşhis için:

1. Başağrısına sebep tedavi edilen dişlerimin dibinde kalan ihtimal eski bir intan mihrakı mevcudiyeti ihtimaline binaen çenemin resmini alacaklarını,

2. Bir de tedavi için kalbimin tahammülünü anlamak için Elektrocardiyographe, *"kalbin faaliyetini resme almak"* yapılması lâzım geldiğini söylediler.

Tedavi için sabah 8'de banyo için gidilip 15 dakika çamur banyosu, 15 dakika kükürtlü su banyosu yapacağımı, sonra 2 saat istirahat etmekliğimi, bu istirahat esnasında ense ve omuzlarına masaj yapılacağını ve aynı zamanda yatakta kahvaltı etmekliğimi söylediler.

Rejim şudur:

Kahvaltı:
Sütlü kahve (şeker yerine sakarin).
2 parça ekmek.
2 az olmuş elma.

Öğle Yemeği:
Çorba yok.
1 tabak et, sebze.
2-3 elma.
Yağsız peynir.

Akşam Yemeği:

Öğle yemeğinin aynı olup et yerine omlet veya:
2-3 yumurta.
Yağsız peynir.

Saat 2.30: Doktorun sanatoryumunda nezaret altında makine ile tedavi yapılacak.

Profesör aynı zamanda bademciklerimi muayene edip dilimin şişmesine şikâyetim üzerine gargara için bir damla verdi. Bu ilâcı doktor Smith hususi olarak kendi tertibi olduğundan ismi yoktur. Günde 2 defa 20 damla yarım bardak ılık suda yapılacak ve şimdilik ameliyata lüzum olmadığını söyledi.

1. 9. 934 cumartesi günü yapılan tedavi programı:
Saat 8'de 15 dakika 36 çamur banyosu (şekli modelde ilişiktir).
8.20'de 15 dakika kükürtlü banyo.

8.40'ta yatak istirahati 10.40'a kadar 2 saat. Bu istirahat esnasında yarım saat kadar ense, sırt, kol ve bacaklara masaj yapıldı ve kahvaltı edildi.

12.30'da öğle yemeği (et, sebze, meyve).

Ekmek yok.

2.30: Bugün doktor Smith'in sanatoryumuna gittim. Çenemin ve kalbimin resmini aldılar. Sonra program ile mekanoterapide yarım saat jimnastik yaptım.

3.30: Elektrikle masaj yapıldı.

Tedavi sanatoryumundan çıkarken profesör ayın 2-3 günleri aynı program tatbik edileceğini söyledi.

2. 9. 934 cumartesi günü gibi banyo (çamur, kükürtlü su) yapıldı. Masaj tatbik olundu.

Öğleden sonra Pazar olması hasebiyle makine tedavisi yapılmadı (tatil olduğundan).

(CBA, 01014893-36 ve 37)

56

THERMIA
PALACE
PIESTANY

9. 9. 1934
Pistany

Sevgili ağabeyciğim,

Hasan Rıza Beyefendi'den aldığım mektupta beni merak ettiğinizi, mektup alıp almadıklarını sorduğunuzu memnuniyetle öğrendim. Sıhhat ve âfiyet haberlerinizi kendilerinden aldım, çok sevindim ağabeyciğim. Sayenizde rahatım iyidir. Tedavime kemal-i dikkatle devam ediyorum.

Burada beni tedavi eden doktorum hastalığım hakkında ve suret-i şekl-i tedavim hakkında verdiği raporu berây-ı malûmat takdim ediyorum.

Bütün tedavi yalnız çamurda kalmaya inhisar ediyor, diğer tedaviler Bursa'da daha mükemmel mevcuttur.

Hasan Rıza Bey İstanbul'da el'an sıcakların devam ettiğinden bahsediyorlar. Halbuki burada havalar ikinciteşrin ayındaki gibidir. Kaloriferle oturuyoruz. Çamurdan sonra terleyemiyorum.

Kalbimin fotoğrafını aldılar. Kalbim sağlam imiş. Baş ağrılarım için de dişlerimde kalmış bir iltihaptan şüphe etmişlerdi. Çene radiografisini almışlardı. O da menfi çıktı. Belimin ağrısı olduğu gibi duruyor. Hiç farketmemiştir. Bu hususat hakkında Hasan Rıza Beyefendi'ye tafsilât yazdım.

Emirlerinize âmâdeyim.

Mustafa Bey ve kardeşi Hâfi derin tâzimlerle ellerinizden öperler. Ben de ayrıca hasretle gözlerinizden ellerinizden öperim sevgili ağabeyciğim.

Kardeşiniz
Makbule

(CBA, 01014893-45)

57

Sevgili ağabeyciğim,

Bursa'da banyolarımı ve makinalara devam ettim. On sekiz gün çalıştım. İstifade ettim. Fakat havalar soğuduğu için İnegöl'e bir buçuk saat mesafede çok eskiden beri mevcut Poylad ılıcasına da geldim.

Ağabeyciğim, burada lütfunuzla yirmi bir banyo alacağım. Suyu çok bol. Üç gözden akıyor ve doğrudan doğruya kaynaklardan su akıyor. Kuvvetle cereyanla akan su ise vücuda masaj yapıyor. Çok bol, çok gür sudur. Suyun derecesi kaynaktan üç aslan ağızlarından akarken 42 derece, büyük yüzme havuzunun her noktasında 40 derecedir.

Bursa'daki köşkteki banyo derecesini almıştım. Onunla muayene ettim. Sabah 15 dakika, akşam 15 dakika banyo yapıyorum. Banyodan sonra iki saat masaj yaptırıyor ve istirahat ediyorum sevgili ağabeyciğim. Sayenizde vücutça çok istifade ettim. Gece gündüz size dualar etmekteyiz. Hep sizi hürmetle anıyoruz. Buraya eskiden Rumlar, Ermeniler gelip istifade ederlermiş. Türkler gelemezmiş. Şimdi ise sayenizde hep Türkler iki, üç, beş, on saatlik köylerden geliyorlar.

Temmuz, Ağustos'ta geceli gündüzlü yüzlerce adam her taraftan gelirmiş.

Ağabeyciğim:

Banyolarım bittikten sonra annemi ziyaret etmek istiyorum. Kaç senedir rüyalarıma geliyor. Bunu size kaç defalar söylemek isterdim. Muvafakat buyurursanız iki üç gün için İzmir'e gidelim. Annemin kabrini ziyaret edeyim.

Mustafa Bey ve ben kalbi sevgilerimizle, hasretle ellerinizden öperiz. Hakikatli sevgili ağabeyciğim.

Poylat, 6. 10. 1934.

Kardeşin
Makbule

(CBA, 01020221)

58

Bu mektup, Mustafa Kemal'in Makbule Hanım'a Hasan Rıza Bey'in 2 Ekim 1935'teki mektubu vasıtasıyla *her vatandaşın, özellikle de Makbule Hanım'ın mutlaka yerli malı elbise giymeleri gerektiği* yolundaki uyarısına cevap mahiyetindedir.

İstanbul, 8 B. Teşrin [Ekim] 1935

Sevgili kıymetdar ağabeyciğim,

Bay Hasan Rıza vasıtasıyla gelen elbisem hakkındaki emirlerinizi büyük saygı ve minnetle aldım. Cumhuriyet Bayramı için yerli kumaştan siyah renkte bir elbise yaptırmak üzereyim. Sipariş etmek lütfunda bulunduğunuz ermin[599] kap için size nihayetsiz teşekkürlerimi sevinçle takdim ederim.

---

[599] *ermin* yahut Fransızcası ile *hermine* kakımdır ve kakımın postundan yapılan kürk demektir.

Büyük bayram için Ankara'ya gittiğim vakit elbisemi ve kürk kapımı sizin karşınızda giymekle büyük bir memnuniyet duyacağım.

Ağabeyciğim, bu mektubu vesile ederek sizden büyük bir ricada bulunacağım.

Eski Bursa Valisi ve bugün saylav olan Bay Fatin'in refikasıyla bir hemşire gibi seviştiğimiz için kendisi bana bir ricada bulundu.

Bugün yetişkin beş çocuğu tahsilde olduğu için ailesinin saylavlık maaşıyla geçinemediklerini ve sıkıntı çekmekte olduklarını beyan etti. Büyük Kamutay'ın İdare Amirliği münhal olduğunu haber aldığından Bay Fatin'in bu vazifeye tayini için lütfunuzu esirgememenizi rica ediyor.

Bay Fatin sizin teveccühünüzü kazanmış bir kimse olduğundan kendisini bu vazifeye tayin ettirmeyi ben de istirham ederim.

Büyük saygı ve muhabbetle ellerinizi öper ve daima sıhhat ve âfiyette olmanızı dilerim.

Kardaşınız
M. M. Boysan

(CBA, 01014772)

59

[Kasım 1935]

Çok kıymetdar sevgili ağabeyciğim,

İnşallah âfiyettesiniz. Cumhuriyet Bayramı'nı beraber geçirmeyi ne kadar arzu ettimse de nasip değilmiş. Ayağımdaki rahatsızlık Kemal Bey'i çok korkuttu. Oldukça tehlikeli imiş. Şimdilik daha on gün kendi nezaretinde kalmaklığım lâzım imiş. Bunun üzerine her iki günde bir pansuman olmak üzere çiftliğe kadar gitmek için müsaadelerini aldım. Bunun üzerine sizin müsaadenizi almak için ve hatırlarınızı sormak üzere telefona gittim. Bozuk olduğundan konuşamadım.

Beş gündür ben çiftlikteyim. Bu mektubumu çiftlikten yazıyorum. Bal ve fıstıkları toplamakla meşgulüm. Çok eğleniyorum ağabeyciğim. Çok teşekkürler ederim. Bana güzel bir eğlence açtınız. Tarlaları bir kısmını arpa ve bir kısmını yulaf ektim. Fakat ağabeyciğim çiftlikteki bahçıvanı ve diğer kiracıları kovdumdu, bu münasebetle daha birçok ekilecek yerlerimiz vardır. Bu gece yüz liralık tohum aldırıyorum. Üç gün zarfında bu tohumu da ekeceğim. Fakat burada tohum piyasası çok yükseldiği için sizi rahatsız etmek mecburiyetinde kaldım. Mümkünse bize yakın olan çiftliklerinizden on beş bin kilo kadar tohumluk buğday ve arpa ve yulaf isterim. Lâzım gelenlere emir lûtfunda bulunursanız çok sevineceğim ağabeyciğim.

Hasret ve hürmetle ellerinizi öper, sıhhat ve âfiyette olmanızı temenni ederim ağabeyciğim.

Kardaşınız
Makbule Boysan

(CBA, 01014894-19

60

İntepe, 15. 4. 1936

Çok sevgili ağabeyciğim,

Doktor Bay Neşet Ömer rahatsızlandığınızı ve 39,5 derece ateşinizin olduğunu söyledi. Fevkalâde endişe ettim. Gerçi Bay Neşet Ömer ve Bay Mustafa sıhhatinizi yemin ile temin ettiler ise de yine tamamıyla müteselli olamıyordum. Dünkü gazetede kızımız Bayan Afet'i ve konferansını dinlerken sizin resminizi görünce sıhhatinize tamamiyle kanaat getirdim ve ben de müsterih oldum.

Ağabeyciğim ben çiftlikte oturuyorum, ara sıra misafirlerim geliyor. Sayenizde çok güzel vakit geçirmekteyim. Pencerede oturup da, koyunların gelişini, tatlı tatlı çan seslerini dinlerken çocukluk hayatımı yeniden yaşar gibi oluyorum ve bütün bu saadetlerin zevkini sindire sindire tadıyorum. Bir taraftan çimenlerin, çiçeklerin kokusu, bir taraftan kuşların, piliçlerin sesi hayatın ne kadar tatlı olduğunu insana iyice ihsas ediyor.

Sevgili ağabeyciğim, bütün bu zevkler, eğlenceler hep sizin sıhhatinizle, varlığınızla kaimdir.

Sizin ufacık bir rahatsızlığınızı haber alınca elim ayağım kesiliyor. Size Tanrı uzun ömürler versin, biz de sayenizde dünyanın zevkini anlayalım.

Gözlerinizden öper, sağlık haberlerinizi beklerim sevgili ağabeyciğim.

M. M. Boysan

(CBA, 01014892-17)

61

Makbule Hanım bu mektubu Zübeyde Hanım'ın yakınlarından olan diş tabibi Hüseyin Mukbil Kocaer'in 4 Haziran 1936'da Çankaya'nın Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a gönderdiği mektup ile ilgili olarak yazmıştır.

Halk Partisi'nin Beşiktaş teşkilâtı üyesi Hüseyin Mukbil Kocaer, Hasan Rıza Bey'e İstanbul'un işgal senelerinde Zübeyde Hanım ile yakından ilgilendiğini yazmakta ve *"...Nasıl ki dar zamanımda validelerine hizmet ettim, şimdiye kadar arzetmedim, şimdi de ben mağdur bir haldeyim. Bana karşı lütuf ve merhametlerini dilerim"* diyerek yardım istemektedir.

Hasan Rıza Bey mektubu Mustafa Kemal'e iletmiş, Mustafa Kemal'in yazılanların doğru olup olmadığının işgal senelerini İstanbul'da annesi ile beraber geçiren kızkardeşinden tahkik edilmesi talimatını vermesi üzerine metin Makbule Hanım'a gönderilmiş ve Makbule Hanım, Hüseyin Mukbil Kocaer'i kısmen doğrulayan aşağıdaki cevabı göndermiştir.

Makbule Hanım enteresan bir başka bilgi daha vermekte ve Mustafa Kemal'in yakın dostlarından olan Salih Fansa'nın, Zübeyde Hanım'ın parasını *kaptığını* söylemektedir.

Makbule Hanım'ın mektubundan sonra, Hüseyin Mukbil Kocaer'in mektubunun tam metnini veriyorum. Bu mektubun sonunda, Hasan Rıza Bey'in *"Bir emirleri olmadı. 25. 7. 1936"* şeklindeki notu vardır.

Muhterem kıymetdar ağbim,

Mukbil Bey'in Hasan Rıza Bey'e yazdığı mektubu okudum. Evet, bu zât vâldeme çok hürmet ve hizmet eden dostlardandır. Üç ay devam eden misafirliğini validemin bilmiyorum. Fakat canı sıkıldıkça bir akraba evi gibi arasıra gidip birkaç gece kaldığını hatırlıyorum. Validemin kendisine vaadlerde bulunmasına gelince: Elbette kara günlerde en küçük hizmetinde bulunanlara bile iyi günlere kavuştuğu zaman yapacağı iyilikleri söylerdi. Elbette Mukbil Bey'e de söylemiştir. Bu muhakkak doğru olsa gerektir. Para cihetine gelince, bu da yalan değil, yanlıştır. Annemin parasını kapan Şakir Bey değil, Salih Fansa idi. Size mektup yazmama Mukbil Bey vesile olduğu için ve bu vesile ile de sıhhat haberinizi aldığım için çok sevindim. Derin hürmetlerle muhterem ellerinizi öper, daima sağlığınızı dilerim ağbim.

14. 6. 1936.

Kardeşiniz
M. M. B.

(CBA, 01019907)

ZÜBEYDE HANIM'IN AHBABI MUKBİL KOCAER'DEN HASAN RIZA SOYAK'A *(4 Haziran 1936)*

Reisicumhur Sekreteri Bay Hasan Rıza'ya,

İstanbulun meş'um işgali esnasında Osmanlı matbuatının Atatürk aleyhinde yazdıkları kara günlerde Atarürk'ün anası Bayan Zübeyde'yi üç ay hanemde sakladım. Merhume nezdinde bulunan bütün paralarını Şakir Bey nâmında birisine teslim etmiş, parasız kalmıştı. Gazetelerin Atatürk aleyhinde şiddetle yazmaları üzerine Şakir Bey paraları inkâr etmiş, merhume ise ağlayarak haneme geldi. *"Hükümet oğlumun şiddetle aleyhinde bulunuyor. Paralarım dahi elimden gitti. Ben ne edeceğim"* diyerek ağlayıp feryad ettiği zaman kendisine ölünceye kadar bakacağıma söz vererek mütemadiyen akan kanlı göz yaşlarını teskin ettim. Geceleri uykusu gelmiyor, fena halde sinir gelmişti. *"Saray hademeleri namusuma tecavüz edecekmiş"* diyerek ağlıyor. Beni yatağının ucunda sabahlara kadar bekletmek suretiyle tamam üç ay merhume Zübeyde Hanım'ı hanemde gece ve gündüz sakladım. Bu hallere bütün akrabaları şahittir. Merhume bendenizi evlât edinmiş ve pek çok vaatlerde bulunmuştu. Ne çare ki ecel meydan vermedi. Merhumeye pek çok hizmet etmiş ve her arzu ettiğini yerine getirmiştim. Sabık hükümete karşı hanemde saklamış ve herkesten evvel iman etmiştim. Hakikat olan şu maruzatımı ulu Atatürk'e arzediniz. Nasıl ki dar zamanında validelerine hizmet ettim, şimdiye kadar arzetmedim, şimdi de ben mağdur bir haldeyim. Bana karşı lütuf ve merhametlerini dilerim.

4. 6. 936.

Beşiktaş Halk Parti
Üyesi
diş tabibi
Hüseyin Mukbil Kocaer

(CBA, 01019907-1)

62

16. 6. 1937
Edirne

Kıymetdar ağabeğim!

Dün sayenizde çok büyük bir neşe ve sevinçle yolumuza başladık. Hava çok güzel, yollar muntazamdı. Saat birde Silivri yakınlarında Murat Çeşmesi'nde büyük ağaçların altında öğle yemeğini yedik ve hareket ettik.

Saat üç raddelerinde Çorlu'da Kırklareli Valisi ve diğer arkadaşları bizi karşıladılar.

Havsa'da General Kâzım Dirik ve bayan bize iltihak ederek beraber saat 7'de Edirne'ye girdik. Sıhhatimiz iyidir, bir saate kadar Sofya'ya doğru hareket edeceğiz.

Atatürk'ümüze sıhhat, âfiyet ve neşe dileyerek Kâmuran'la beraber ellerinizden öperim.

Şakir, Kadri eteklerinizi öperler.

Hemşireniz
Makbule B.

(CBA, 01014893-11)

63

26. 6. 1937
Viyana

Kıymetli ağabeyim,

İnşallah âfiyettesiniz? Telefonla soruyorum, sıhhatinizin iyi olduğunu öğrenerek kalbim rahat yoluma devam ediyorum.

Yolculuğumuzu çok rahat geçirmekteyiz. Edirne'den sonra Filibe'de bir gece kaldık sonra Sofya'ya geldik. Orada ilk işim vaktiyle sizin oturduğunuz evi görmek arzusunu yerine getirmek oldu. Gittik; şimdi orasını bir muallim satın almış. Ev küçük geldiğinden büyültmek istemişler, fakat o hatırayı muhafaza etmesi için şeklini bozmayarak arka tarafa ilâve yapmışlar. Evi gezdik, çok zevk duydum.

Ertesi gün Belgrad'a geldik. Sefir Bey ve refikası bizi karşıladılar. Bir gece kaldıktan sonra Budapeşte'ye hareket ettik. Biraz yorgun olduğumuzdan burada üç gece kaldık. Şimdi iki gündür Viyana'da bulunuyoruz.

Çok samimiyet gösteriyorlar ve bizi bırakmak istemiyorlar. Bir gün daha kalacağız.

Bu gece keyfim bozuldu. Şayet sancılarım böyle devam ederse Marienbad'a[600] gideceğim.

Bütün sefirlerimizden gördüğüm iltifattan çok mütehassis oluyorum.

İnşallah siz de Yalova'da güzel vakit geçirirsiniz.

Sıhhat ve âfiyetinize dualar ederek ellerinizden öperiz.

Kardaşın
Makbule B.

(CBA, 01014893-7)

---

[600] Bugün Çekya'da kalan ve yeni ismi *Marianske Lazne* olan kaplıca bölgesi.

64[601]

Muhterem ağabeyciğim,

Bu mektubumu size yatakta yazıyorum. Birkaç günden beri şiddetli bir surette rahatsızım. Doktorlar zatürreeden korktular. Neşet Ömer Bey çok şiddetli bir grip olduğunu söyledi. Maamafih pek çok ıztırap çektim. Bugün hamdolsun yatak içerisinde beş dakika kadar oturabiliyorum.

Bütün ıztıraplarım arasında annemin geçirmiş olduğu buhranları düşünüyor ve aynı ıztırabı hissediyordum. İnsan hasta olunca daha çok şefkate, ihtimama ihtiyaç hissediyor. Vâkıa aramızdaki mesafe daima sizin cenah-ı şefkatinizin altındaki şereften mahrum ediyor ise de hiç olmaz ise arasıra göndereceğiniz selâm ve sıhhat haberiniz de bu zavallı kardeşinizi mümkün mertebe teselli edecektir. Büyük varlığınızın sayesinde hiçbir şeye ihtiyacım yok ise de sizi çok özlüyor, bunun için üzülüyorum ağabeyciğim. Bu kadar para sarfedilerek yapılan evimin tavanları müdhiş surette akıyor. Bunun çaresi için mübayaa memurunuz Rıza Efendi'ye haber gönderdim. *"Hanımefendi'nin zevci yanındadır, ne yapılmak lâzım ise yapar. Biz artık kendileri ile alâkadar olamayız"* demiş. Bu söz bilmem ki ne dereceye kadar doğrudur.

Ağabeyciğim, lütfen göndermiş olduğunuz portakallara teşekkürler eder, yalnız mikdarı çok az olduğundan hastalığım esnasında sarfedildi. Birşey anlayamadım. Tekrarını rica ile ellerinizden öper, sıhhat ve saadet temenni ederim ağabeyciğim.

Kardeşiniz
Makbule

(CBA, 01014892-26)

65

[Tarihsiz]

Kıymetdar ağabeyciğim!

Sizden ayrıldığım zaman karnınızdan rahatsız idiniz. Hamdolsun o kadar mühim birşey değildi. Amma kardaşlık hissi beni meraka sevkediyor. Nasılsınız? İnşallah tamamen geçirmişsinizdir. Hürmetle ellerinizden öperim efendim.

Kardaşınız
Makbule Ali Rıza

(CBA, 01014889-11)

---

[601] Mektubun üzerinde tarih yoktur.

Makbule Hanım'ın, ağabeyi Mustafa Kemal'e bazı telgrafları

Burada, Makbule Hanım ile Mustafa Mecdi Bey'in Mustafa Kemal'e ayrı ayrı yahut beraberce gönderdikleri ve Mustafa Kemal'in de onlara yolladığı cevabî telgraflardan bazıları yeralıyor.

66

Ankara, 10 Eylül 1922

Takiben Başkumandan Paşa Hazretlerine,

Ağabeyciğim, selâmlarınızı pek büyük bir sevinçle aldık. Sıhhatinizin âfiyette berdevam olmasını Çalap'tan diler, muvaffakiyetle avdetinize kalbî hürmetlerle intizar eyleriz. *Makbule* (CBA, 01014893-79).

(Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra)

30 Ekim 1923

Ankara'da Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine takdim,

Cumhuriyet reisliğinizin bilumum efrâd-ı millet için müteyemmin olmasını temenni ederek arz-ı tebrikat eylerim. *Kardeşiniz Makbule Mustafa* (CBA, 01016841-819).

29 Ekim 1924

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Cumhuriyetimizin sene-i devriyesini tebrik ederim. *Kardeşiniz Makbule* (CBA, 01016850-291).

10 Mart 1925

Ankara - Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Berat kandili tebrik ve muvaffakiyetlerini dileyerek arz-ı tazimat eylerim efendim. *Makbule* (CBA, 01016907-47).

10 Mart 1925

Ankara'da Lâtife Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Leyle-i beratı tebrik vesilesiyle samimi hürmetlerimi takdim ederim efendim. *Makbule* (CBA, 01016907-48).

1925

Ankara'da Reisicumhur Gazi Paşa Hazretlerine,

Hulûlüyle müşerref olduğumuz leyle-i mirac-ı nebevîyi Lâtife Hanımefendi ile birlikte tebrik ederim. *Makbule* (CBA, 01019736-243).

23 Nisan 1926

Ankara - Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,
Büyük Millet Meclisimizin sene-i devriye bayramınızı tebrik ederim. *Makbule Ali Rıza* (CBA, 01016817-3).

14 Mart 1926

Ankara - Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,
Hulûlüyle müşerref olduğumuz ramazan-ı şerîfi tebrik eder, ellerinizden öperim. *Kardeşiniz Makbule* (CBA, 01016664-2).

27 Şubat 1928

Ankara'da Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,
Hulûlüyle müşerref olduğumuz leyle-i beratı tebrik eder, ellerinizden öperim. *Kardeşiniz Makbule* (CBA, 01016664).

Mayıs 1928

Ankara'da Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,
Emirlerinizi aldım. Bir gün sonra pazartesi hareket edeceğim. Arz-ı minnetdarî ve tazimat eylerim efendim. *Makbule* (CBA, Makbule Hanım ile ilgili evrakın arasında).

28 Ekim 1928

Ankara'da Reisicumhur Hazretlerine,
Bütün Türkler'e şeref ve hayat bahşeden bayramınızı tebrik ile takdîm-i ihtirâmât eylerim efendim. *Kardeşiniz Makbule* (CBA, 01016803-102).

*

29 Ekim 1929

Reisicumhur Gazi Paşa Hazretlerine,
Büyük günü tebrik ile hürmetlerimi takdim ederim efendim. *Makbule* (CBA, 01016897-2).

19 Mayıs 1929

İstanbul
Pek sevgili ağabeyciğim,
Bayramınızı tebrik ederken şen, mesut günlerle sıhhatinizin daimî neş'elerle kaim olmasını temenni eder, ellerinizden pek çok hürmet ve hasretle öperim

benim sevgili, kıymetdar ağabeyciğim. *Kardeşin Makbule* (CBA, 01016746-218).

*

29 Ekim 1929

Reisicumhur Gazi Paşa Hazretlerine,
Büyük günü tebrik ile hürmetlerimi takdim ederim efendim. *Makbule* (CBA,01016897-2).

19 Şubat 1931

Gazi Paşa Hazretleri,
Bayramı tebrik eder, muhterem ellerinizden öperim efendim. *Makbule* (CBA, 01016877-240).

27 Nisan 1931

Ankara - Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,
Hayatım ağabeyim, bayramınızı tebrik, âfiyetinize dua, hürmet, muhabbetle ellerinizi öperim. *Makbule* (CBA, 01016622-20).

Arnavutköy, 5 Mayıs 1931

Ankara - Reisicumhur Gazi Paşa Hazretleri,
Üçüncü devre cumhurreisliğinizi tebrik ile muvaffakiyetler temenni eylerim ef. *Makbule* (CBA, 01005344-132).

28 Ekim 1931

Ankara - Gazi Hazretlerine,
Bütün milleti refaha eriştiren büyük bayramımızı Cumhuriyet'in bânîsine tebrik ederekten sıhhat ve saadetler de temenni eylerim. *Hemşireniz Makbule* (CBA, 01016890-91).

27 Ocak 1933

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri - Antep,
Bayramınızı dualarımla tebrik, ellerinizden öperim ağabeyciğim. *Makbule* (CBA, 01018981-56).

23 Temmuz 1933

Reisicumhur Gazi Hazretleri - Yalova,
Millî bayramı tebrik eder, büyük saygılarımla ellerinizi öperim efendim. *Hemşireniz Makbule* (CBA, 01016672-6).

29 Ekim 1933

Ankara - Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine,
Onuncu senesini idrak ettiğimiz kıymetli eserinizin yıldönümün saygılarımla kutlular, ellerinizden öperim ağabeyciğim. *Makbule* (CBA, 01014891-47).

17 Ocak 1934

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri - Ankara,
Şeker Bayramı dolayısiyle yürekten gelen derin saygılarımla bayramınızı kutlularken ellerinizi hasretle öperim ağabeyim efendim. *Makbule* (CBA, 01016853-75).

26 Mart 1934

Reisicumhur Hazretlerine - Ankara,
Bayramınızı kutlular, hürmetle ellerinizden öperim. *Makbule* (CBA, 01014891-25).

(Mustafa Mecdi Bey'in Edirne'den milletvekili adaylığının açıklanması üzerine çektikleri telgraflar)

8 Şubat 1935

Ulu önder Kemal Atatürk - İstanbul,
Size derin bağlarla perçinli olan Boysan'a verdiğiniz yeni övünç içimi sevinçle doldurdu. Vârol ulu kardeşim. *Makbule Boysan* (CBA, 1016616-81).

8 Şubat 1935

Ulu önder Kemal Atatürk - İstanbul,
Bütün benliğimi yüksek ışığınız altında çalışmaya vererek benim için yüksek övmeye gerekli olmaya tapunuzda sağlar, derin saygı ve bağlılığımı bir daha sunarım ulu önderim. *Mecdi Boysan* (CBA, 01016616-82).

25 Aralık 935

Uluğ önderimiz Kamal Atatürk,
Bayramınızı ve yeni yılınızı kutlularım. *Makbule* (CBA, 01016871-69).

23 Nisan 1937

Ankara - Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri,
Kutsî bayramımız olan Hakimiyet-i Milliye'yi tebrik, hürmetle ellerinizden öperim. *Hemşiren Makbule* (CBA, 01016651-61).

Makbule Hanım ile Mustafa Mecdi Bey'in Mustafa Kemal'e beraberce çektikleri bazı telgraflar

25 Temmuz 1923

Ankara'da Lâtife Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine,
Iyd-i edhâyı bütün samimiyet-i kalbimizle tebrik ile saadetler temenni ederiz efendim. *Makbule Mecdi-Mustafa Mecdi* (CBA, 01016743-340).

25 Temmuz 1923

Ankara'da Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,
Şeref-hulûl eden îdini tebrik ile saadetler temenni eder arz-ı tâzimât eyleriz efendim. *Makbule Mecdi-Mustafa Mecdi* (CBA, 01016743-342).

*

(Lozan Andlaşması'nın imzalanmasının üzerine gönderdiği telgraf)

26 Temmuz 1923

İzmir'de Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,
Sia-i şecaetinizle bütün alem-i İslam'a rûz ve felâh bahşeden sulh bayramımızı tebrik eder âtî için selâmetler temenni ederiz. *Makbule Mecdi-Mustafa Mecdi* (CBA, 01016743-341).

8 Şubat 1924

İzmir'de Göztepe'de Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,
Hulûlüyle müşerref olduğumuz leyle-i regaibi Lâtife Hanımefendi ile birlikte hakkımızda mübarek olmasını temenni ederiz. *Mustafa Mecdi-Kardeşiniz Makbule* (CBA, 01016919-45).

*

3 Mart 1924

Ankara'da Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile Lâtife Mustafa Kemal Hanımefendi Hazretlerine,
Leyle-i mübarekenizi tebrik ile bilvesile arz-ı tâzimât ve ihtirâmât eyleriz efendim. *Makbule Ali Rıza, Mustafa Mecdi* (CBA, 01016741-380).

2 Temmuz 1925

Ankara'da Lâtife Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,
Kurban bayramı vesilesiyle ihtirâmâtımızı teyid ederek sıhhat ve âfiyet-i âliyelerinin devamını samîm-i kalbimizle Tanrı'dan istida eyler, arz-ı tazimât eyleriz efendim. *Makbule Mustafa Mecdi-Mustafa Mecdi* (CBA, 01019736-246).

2 Temmuz 1925

Ankara'da Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Hulûl eden Kurban Bayramı vesilesiyle ihtirâmâtımızı teyid ederek hergün refah ve saadeti çoğalmakta ve çoğalacak olan mesut Türk Milleti başında kemâl-i sıhhat ve âfiyet-i devletlerini öz yüreğimizle Çalap'tan dileyerek arz-ı tazimât eyleriz efendim. *Makbule Mustafa Mecdi-Mustafa Mecdi* (CBA, 01019736-247).

23 Ekim 1925

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Leyle-i velâdet-i peygamberîyi tebrik ederim. *Makbule Mecdi ve Mustafa Mecdi* (CBA, 01016743-40).

20 Haziran 1926

İzmir - Reisicumhur Gazi Hazretlerine,

Bugün İstanbul'a avdetimden asîl Türk kanıyla ruhuyla her halde meşbû olmadıkları ufak tedkikten anlaşılacak olan leim ruhlu bazı alçaklar tarafından feci ve lâin teşebbüslerine bütün mevcudiyetimle titreyerek, ürpererek muttali oldum. Yürek teessür ve karar-ı vicdanîsini temsil etmekte ve edecek olan Türk hâkimlerinin adilâne kararları teessür ve heyecanla memlû öz Türk kalplerini tatmin edeceğinden emin olmakla beraber kalbî ve samimi teessüratımızı [arz]eder, muhabbet ve hissiyat-ı tazimkâranemize terdîfen arzeyleriz efendim. *Mustafa Mecdi-Makbule Mecdi* (CBA, 01016949-696).

1926

Ankara-Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri,

Bayram tebriklerimizin kabulünü istirham eder, hürmet ve tâzimle muhterem ellerinizi öperiz. *Makbule ve Mustafa* (CBA, 01016696-111).

3 Nisan 1927

Ankara - Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Ramazan Bayramı'nı kutlular, bilvesile muhabbet ve tazimâtımızı teyid eyleriz efendimiz. *Mustafa Mecdi-Makbule Mustafa Mecdi* (CBA, 01016752-164).

*

10 Haziran 1927

Ankara - Türkiye Büyük Millet Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Kurban bayramınızı kemal-i tazimle tebrik ederken Türk Milleti'nin temadi edecek saadetle birlikte zat-ı devletlerinin de kemal-i sıhhat ve

afiyetle birçok seneler idrakini bütün samimî kalp ve ruhumuzla candan diler, bilvesile teyid-i muhabbet ve tâzimât eyleriz efendim. *Makbule Mustafa Mecdi-Mustafa Mecdi* (CBA, 01016342-133).

1930

Kemal Atatürk, Türkiye Cumurluğu Başkanı - Ankara,

Şeker bayramını tebrik vesilesi ile candan özlemelerle ellerinizi ve içten gelen derin saygılarımızla öperiz. *Makbule Boysan, Mecdi Boysan* (CBA, 01016631-19).

*

30 Ekim 1933

Gazi Mustafa Kemal Hazretleri - Ankara,

Meşrutiyet'in onuncu yılında İstanbul'a İngiliz işgalinde gördük. Bugün kudretinizin mevcudu olan Cumhuriyet'in onuncu yıldönümündeyiz. Millet görülmedik şenlik görüyor. Bütün bir milleti felâketten saadete sokmaya, hattâ ziyade gelen kudretiniz bir kardeşinizle bir enîştenizin kusurlarını af ve ıslaha mı kâfi gelmiyor ki herkesin lütfunuzla güldüğü bir böyle günde bizi ağlatırsınız. Hürmet ve minnetler ile. *Kardeşin Makbule, enişten Mecdi* (CBA, 01014889-2).

*

29 Ekim 1934

Ankara - Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretleri,

Bizlere ve bütün dünya Türklüğüne sonsuz bir yaşama kaynağı olan sevimli cumhuriyetimizin on birinci yıldönümünü sevinçle kutlularken onu ilk koyan ve koruyan sevgili ağabeyimizin yüce ve uğurlu ellerini yürekten gelen derin saygı sevgilerle ve özleyişle öperiz. *Makbule Ali Rıza-Mustafa Mecdi* (CBA, 01016870-381).

*

29 Ekim 1935

Kemal Atatürk, Türkiye Cumurluğu Başkanı - Ankara

Bütün Türk ulusuna sonsuz yaşama kaynağı olan cumurluğun on ikinci yıldönümünü onun ilk kurucusu ve koruyucusu olan sevgili ağabeyimize öz yürek derinliği ile kutlularken özlem ve büyük saygılarla ellerinizden öperiz. *Makbule Boysan, Mecdi Boysan* (CBA, 01016611-334).

(Tarihsiz)

İzmir - Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'ne,

Ramazan bayramınızı tebrik ile birçoklarını kemâl-i sıhhat ve âfiyetle Türk Milleti'nin başında idrak buyurmanızı cenâb-ı haktan bütün kalbimizle daimî surette diler, muhterem ellerinizden derin tâzimlerimizle öperiz efendim. *Makbule Mustafa Mecdi-Mustafa Mecdi* (CBA, 01016748-436).

Mustafa Mecdi Bey'in Mustafa Kemal'e telgrafları

28 Eylül 1929'da Budapeşte'den

Constantinople - Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri,

Şimdiye kadar vukubulan bütün kusurlarımı hasta dimağımı sarmış olan evhamıma bağışlayarak mazhar-ı af ile görülmemi kalben ve rûhen merbut olduğum refikama biran evvel kavuşturulmama müsellem-i cihan olan âlî ve necabet-i ruhiyenizin fiiliyatını beklemekte olduğunu tazimle ellerinizden öperek arzederim efendim. *Mustafa* (CBA, 01014533-2).

*

4 Mayıs 1931

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine - Ankara,

Dehâ ve siyanetinizin istihlâs ettiğiniz millet üzerinde devam-ı saadetini temin eden yeni intihap vesilesi ile olsun samimi sevinç hislerimin kabulüne müsaade buyurulur ümmidi ile tebrikat ve temenniyatımı takdime müsaraat eylerim. *Arnavutköy 1 numaralı yalı, Mustafa Mecdi* (CBA, 01005344-69).

*

29 Ekim 1931

Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine - Ankara,

Lâyezal hürmet ve merbutiyetimi eserlerinizin sertâcı olan Cumhuriyet'in bayramı vesilesi ile huzurunuzda ref ü tekrar eylerim efendim. *Arnavutköy, 1 numaralı yalı, Mustafa Mecdi* (CBA, 01016890-112).

(Tarihsiz)

Ankara - Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Mütehakkık muvaffakiyyat-ı delâletinizle müdrik mesâi-i milliye neticesi ebedî inkıyadını hüsn-i istimal edenlere peyrev oldum. İstikbâlin rehâ-yı ebedîsine beraet-i istihlâl olan himem-i mütevâliyelerini tetevvüç eden icraatı tebrikte ise pîşvâ olmak isterim. Bize mahiyet-i eşyayı olduğu gibi gören bir reise mâlikiyet müşahedesini nasib eden büyük simânıza arz-ı şükran, ömrümün en büyük saadetidir. *Beşiktaş Akaretler'de Mustafa Mecdi* (CBA, 01013082-2 ve 3).[602]

---

[602] Telgrafın üzerindeki tarih mühründe sadece *"5.3"* sayıları okunabiliyor. 3 Mart 1924'te hilâfetin kaldırılması üzerine gönderilmiş olabilir.

Mustafa Kemal'in Makbule Hanım ile Mecdi Bey'e bazı telgrafları

Ankara, 27 ..... 1923[603]

Beşiktaş'ta Akaretler'de 76 numaralı hânede Mustafa Mecdi Bey ve Makbule Mecdi Hanımefendi'ye,

Samimi hissiyatınızdan memnun olduk. Teşekkür tebrik-i ıyd ederiz efendim. *Lâtife Gazi Mustafa Kemal, Gazi Mustafa Kemal* (CBA, 01016743-339).

*

23 Ekim 1923

Beşiktaş'ta Akaretler'de 76 numaralı hânede Mustafa Mecdi Bey ile Makbule Mecdi Hanımefendi'ye,

Teşekkür ve bilmukabele tebrik ederim efendim. Gazi M. Kemal (CBA, 01016743-39).

4 Temmuz 1925

İstanbul Arnavutköyü'nde 1 numaralı sahilhanede Makbule Mustafa Mecdi Hanımefendi ile Mustafa Mecdi Beyefendi'ye,

Tebrikat ve hissiyatınıza teşekkür ve bilmukabele tebrik ederiz. *Lâtife Gazi Mustafa Kemal, Gazi Mustafa Kemal* (CBA, 01019736-245).

*

22 Haziran 1926

Hemşirem Makbule Mecdi Hanımefendi ve Mustafa Mecdi Beyefendi'ye,

Suikast teşebbüsü münasebetiyle yazdığınız telgrafnameyi aldım. Bu suretle gösterdiğiniz alâka ve muhabbete teşekkür ederim. Merak etmeyiniz. Gözlerinizden öperim. *Gazi.* (CBA, 01016949-695).

31 Ocak 1928

Arnavutköy'de 1 numaralı yalıda Makbule Hanımefendi,

Cumhuriyet Bayramı'nın yıldönümü münasebetiyle vâkî tebrikinize teşekkür bilmukabele tebrik ederim. *Reisicumhur Gazi* (CBA, 01016805-12).

25 Nisan 1932

Makbule Hanımefendi, Arnavutköy, 1 numaralı yalı, Arnavutköy,

Hakimiyet-i Milliye Bayramı'nı tebrikinize mukabil tebriklerimle beraber teşekkür eder ve gözlerinizden öperim. *Gazi M. Kemal* (CBA, 01016651-62).

---

[603] Telgrafta ay yazılmamış.

28 Ocak 1933

Makbule Hanımefendi, 1 numaralı yalı, Arnavutköy - İstanbul,
Ben de gözlerinizden öperek tebrik ederim. *Gazi* (CBA, 01018981-56 ve 01018981-57).

23 Mart 1934

Makbule Hanımefendi, Beşiktaş, Kemal Bey Apartmanı - İstanbul,
Teşekkür eder, gözlerinizden öperim. *Gazi M. Kemal* (CBA, 01014891-24).

30 Ekim 1934

Makbule Hanımefendi ve Mustafa Mecdi Beyefendi - Gazi Konağı, İzmir,
Bayramınızı ben de kutlular, gözlerinizden öperim. *Gazi Mustafa Kemal* (CBA, 01016870-380).

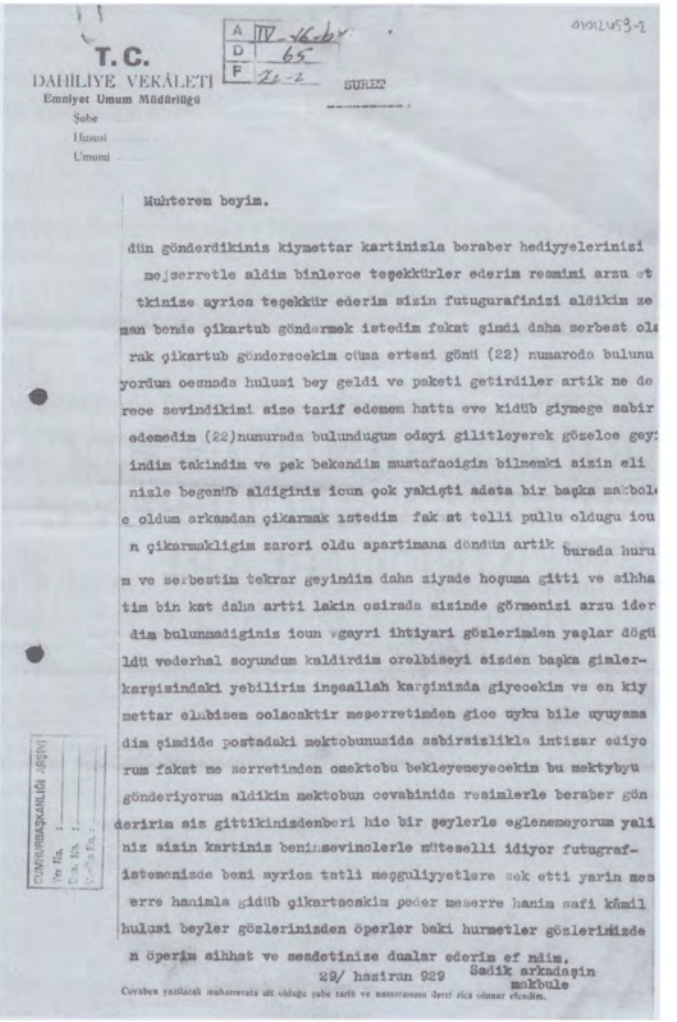
29 Ekim 1935

Bayan Makbule Boysan ve Bay Mecdi Boysan, Dolmabahçe,
Cümuriyet bayramını tebrik eden telyazınızı aldım. Ben de sizi tebrik eder ve gözlerinizden öperim. *Atatürk* (CBA, 01016611-335).

27 Aralık 1935

Bayan Makbule Boysan, Bay Mecdi Boysan, Dolmabahçe Sarayı - İstanbul,
Telgrafınızı aldım. Teşekkür eder ve gözlerinizden öperim. *K. Atatürk.*
(CBA, 01016631-26).

3.
MAKBULE HANIM'IN, KOCASI MUSTAFA MECDİ BEY'E MEKTUPLARI

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü
Şube
Hususi
Umumi

A IV-46-bx
D 65
F 2-2

SURET

010122459-2

Muhterem beyim.

dün gönderdikiniz kiymettar kartinizla beraber hediyyelerinizi mejserretle aldim binlerce teşekkürler ederim resmimi arzu et tkinize ayrica teşekkür ederim sizin futugurafinizi aldikim ze man bende çikartub göndermek istedim fakat şimdi daha serbest ola rak çikartub göndereceksim cüma ertesi günü (22) numarada bulunu yordum oesnada hulusi bey geldi ve paketi getirdiler artik ne de rece sevindikimi size tarif edemem hatta eve kidüb giymege sabir edemedim (22)numarada bulunduğum odayi gilitleyerek güzeloe geyi indim takindim ve pek bekendim mustafaoigim bilmemki sizin eli nizle begenüb aldiginiz icun çok yakişti adeta bir başka makbole oldum arkamdan çikarmak istedim fakat telli pullu oldugu icu n çikarmakligim zarori oldu apartimana döndüm artik burada huru m ve serbestim tekrar geyindim daha ziyade hoguma gitti ve sihha tim bin kat daha artti lakin osirada sizinde görmenizi arzu ider dim bulunmadiginiz icun vgayri ihtiyari gözlerimden yaşlar dögü ldü vederhal soyundum kaldirdim orelbiseyi sizden başka gimler- karşisindaki yebilirim inşaallah karşinizda giyecekim ve en kiy mettar elbisem olacaktir meserretimden gice uyku bile uyuyama dim şimdide postadaki mektobunuzida sabirsizlikla intizar ediyo rum fakat me serretimden omektobu bekleyemeyecekim bu mektybyu gönderiyorum aldikim mektobun cevabinida resimlerle beraber gön derirm siz gittikinizdenberi hic bir şeylerle eglenemeyorum yali niz sizin kartiniz benim sevinclerle müteselli idiyor futugraf- istemenizde beni ayrica tatli meşguliyyetlere sek etti yarin mes erre hanimla gidüb çikartacakim peder meserre hanim safi kömil hulusi beyler gözlerinizden öperler baki hurmetler gözlerinizde n öperim sihhat ve seadetinize dualar ederim ef ndim.

29/ haziran 929 Sadik arkadaşin
makbule

Cevaben yazilacak muharerata ait olduğu şube tarih ve numarasının derci rica olunur efendim.

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ
Yer No.
Dos. No.
Fon No.

Makbule Hanım'ın Romanya'ya kaçan kocası Mustafa Mecdi Bey'e gönderdiği ve Türk istihbaratının ele geçirerek daktilo edip Çankaya'ya yolladığı mektuplarından biri (CBA, 010122459-2).

67

Bu telgraf şifreli olarak gönderilmiştir ve altında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bey'in *"Şayet Mustafa Mecdi Bey refikasına şifre ile cevap vermek isterse vilâyet şifresiyle kapattırılarak Çekirge'de Reisicumhur Hazretleri'nin ikametgâhlarında hemşiresi hanımın adresine gönderilmesi muvafık olur"* notu vardır.

Bursa, 10. 9. 1340 (1924)

Mustafa Mecdi Bey'e mahsustur:

Bugün Bursa'ya geldim. Ağabeyim yarın uzun bir teftiş seyahati için buradan ayrılacaktır. Ben azamî bu ayın nihayetine kadar ağabeyimin terkedeceği ikametgâhta ve onun ..... dairesinde kalmak niyetindeyim. İşlerin müsait ise veya müsait olacaksa senin de buraya gelmeni ve beraber beş-on gün evin içinde olan banyodan istifade etmemizi arzu ediyorum. Cevabınıza muntazırım.

Makbule

(CBA, 01015188-472)

İlk boşanma girişimi ve Mustafa Mecdi Bey'in Romanya'ya kaçışı sonrasındaki mektupları

68

Telgrafınızı aldım. Harekâtımda bana hariçten bir gûnâ tesir vaki olmuş değildir. Teessüratım sizin hatâlı olduğunu itiraf ettiğiniz vaziyetinizden idi. Hakikati gerek burada iken yazmış olduğunuz mektuplarınızda ve gerek gönderdiğiniz telgrafnamelerde itiraf ve ima eylemiş olduğunuza göre aramızda su-i tefehhümat halledilmiş addolunur. İstanbul'a avdetinizde daha vâzıh anlaşırız. 2. 6. 1929.

(CBA, 01014889-79)

69

18. 6. 1929

Telgraflarınızı aldım. Son zamanlardaki vaziyete sebep doğrudan doğruya Müfide üzerindeki ısrarınızdı. Yoksa hiçbir zaman herhangi bir dost, ahbap, akraba tesiriyle değildir.

Esasen siz burada iken yazdığınız mektuplarla ve son telgrafınızla hatâlarınızı itiraf ettiniz. Mademki bu itirafta bulundunuz ve bana karşı sevginiz olduğunu iddia ediyorsunuz. O halde aramızdaki su-i tefehhüm halledilmiş oldu addediyorum.

Hulûsi Bey, İstanbul'u terketmeniz beni terketmeniz için olduğunu

söylüyor. Eğer böyle ise ben size çok samimi olarak söylüyorum. Bu şekilde hareketiniz ve işlerinizi başkalarının takibi mânâsızdır. İstanbul'dan uzak yaşamanıza ben biraz da borçlarınızı sebep görüyorum. Esasen sizinle bu hususta görüşmüştük. Hattâ ben *"Mustafa Bey, bu borçlardan uzak kaçsak çare var mıdır?"* tarzında konuşmuştuk. Siz *"Borçtan kaçmak namussuzluktur"* demiştiniz. Zor, herşeyi yaptırır. Ben size hak veriyorum. Aramızdaki sevgi ve samimiyeti düşünerek bana herşeyi açıkça yazınız. Esasen bizi ayırmak için cîrândan kimse yoktur. Hattâ bayramdan dört gün evvel ağabeyim Ankara'dan Hasan Rıza Bey'i göndermiş, *"Hizmetçi için ev bozulmaz. Ben geçinmenizi isterim"* demiştir. Sizi aramışlar, bulamamışlar. Bayram'da Romanya'da olduğunuzu öğrenmişler. Mesele ile artık alâkadar olmuyorlar. Her ikimiz de kendi düşüncelerimizle hareket edebiliriz. Nasıl isterseniz öyle hareket edelim. Arz-ı hürmet.

(CBA, 01014889-36)

70

Muhterem beyim,

Dün gönderdiğiniz kıymetdar kartınızla beraber hediyelerinizi meserretle aldm. Binlerce teşekkürler ederim. Resmimi arzu ettiğinize ayrıca teşekkür ederim. Sizin fotoğrafınızı aldığım zaman ben de çıkartıp göndermek istedim fakat şimdi daha serbest olarak çıkartıp göndereceğim.

Cumartesi günü 22 numarada bulunuyordum, o esnada Hulûsi Bey geldi ve paketi getirdiler. Artık ne derece sevindiğimi size tarif edemem. Hattâ eve gidip giymeye sabredemedim. 22 numarada bulunduğum odayı kilitleyerek güzelce giyindim, takındım ve pek beğendim. Mustafacığım, bilmem ki sizin elinizle beğenip aldığınız için çok yakıştı, âdetâ bir başka Makbule oldum. Arkamdan çıkarmak iste[me]dim fakat telli pullu olduğu için çıkarmaklığım zaruri oldu. Apartımana döndüm. Artık burada hürüm ve serbestim. Tekrar giyindim, daha ziyade hoşuma gitti ve sıhhatim bin kat daha arttı. Lâkin o sırada sizin de görmenizi arzu ederdim. Bulunmadığınız için gayrıihtiyari gözlerimden yaşlar döküldü ve derhal soyundum, kaldırdım. O elbiseyi sizden başka kimler karşısında giyebilirim? İnşaallah karşınızda giyeceğim ve en kıymetdar elbisem olacaktır. Meserretimden gece uyku bile uyuyamadım, şimdi de postadaki mektubunuzu da sabırsızlıkla intizar ediyorum. Fakat meserretimden o mektubu bekleyemeyeceğim, bu mektubu | gönderiyorum. Aldığım mektubun cevabını da resimlerle beraber gönderirim.

Siz gittiğinizden beri hiçbir şeylerle eğlenemiyorum, yalnız sizin kartınız beni sevinçlerle müteselli ediyor. Fotoğraf istemeniz de beni ayrıca tatlı meşguliyetlere sevk etti. Yarın Meserret Hanım'la gidip çıkartacakım. Peder, Meserret Hanım, Safi, Kâmil, Hulûsi Beyler gözlerinizden öperler. Bâki hürmetler, gözlerinizden öperim, sıhhat ve seadetinize dualar ederim efendim.

29 Haziran 929.

Sadık arkadaşın
Makbule

(CBA, 01012459-2)

71

Romanya'da bulunan Mustafa Mecdi Bey bu mektubu kopye etmiş, bazı cümleleri yorumlamış ve yazdıklarını Makbule Hanım'a mektup olarak göndermiştir. Mecdi Bey'in mektubu bu bölümdeki 95 numaralı belgedir.

28 Ağustos 1929

Mustafa Bey,

Mektubunuzu aldım. Arkadaşlığımı takdir ettiğinize teşekkür ederim. Fakat maalesef geç kaldınız. Hulûsi Bey vasıtasıyla gönderdiğiniz mektubunuza acelesinden cevap istiyorsunuz. Bu gibi şeyler acele olamayacağı serhadde malûm. Çünki gitmenizin ne olduğunu siz de bildiğinizden ve buraya gelmek korkusunu taşıyan birinin yanına gitmek nasıl olur?

Hastalığınıza merak ettim. Ağabeyim Yalova'da çiftlik düzmek üzeredir. Oraya gidip gelmesinden kendisini hususuyla göremedim. Dün akşam sarayda kaldım. Görüşmeye muvaffak oldum. Kendisiyle görüştüklerimi size henüz yazamayacağım. Sizin ne kadar temiz kalpli olduğunuzu ben bilirim. Bundan sonra benim kocam olmak istersen benimle ve kardeşimle muhabere edebilirsin. Salih Bey, Ali Bey, karı koca arasına giremez. Bunun için fazla söz yazmana lüzum görmüyorum. Tafsilâtı tamamıyla anla[tı]rım. Giderken mi orada oturmaya karar verdin? Valideni, pederini, enişteni, oraya istetmeye hazır olmuştun. Şimdi gelmenizi arzu ediyorsun. Şimdi de ben bir müddet gelmemenizi mesele anlaşılmadan gelmemenizi isterim. Fakat bu müddet böyle geçmesin.

Sen akıllısın, idarelisin, kendi kendini idare et, başka kimseyi vasıta arama. Yalnız benimle ve ağabeyimle muhabere et. Hattâ benim adresimle Hulûsi'ye mektup gönder. İyi değil mi? Olmaz mı? Bu son nasihatımı de tutmazsan erkânıharpliğine diyeceğim yoktur. Bâki hürmetler.

(CBA, 01014889-51)

72

Mustafa Mecdi Bey bu mektubu da kopye etmiş ve bazı cümleleri yorumladıktan sonra yazdıklarını Makbule Hanım'a mektup olarak göndermiştir. Mecdi Bey'in mektubu bu bölümdeki 99 numaralı belgedir.

31 Ağustos 1929

Bu sabah telgrafınızı aldım. Ağabeyimle uzun uzadıya görüşemediğim için size havadan söz yazmak âdetim değildir.

Ağabeyim Yalova'da çiftlikte duruyor. Kendi fazla meşgalesi vardır. Dördüncü defa görüştüm. Beş-on dakikadan fazla görüşemedim.

Sizinle olan vak'adan dolayı görüşmeye hevesim yoktur. Mahcup vaziyetteyim. Dün bilhassa Münire Hanım ile birlikte saraya gittim. Ağabeyimi göremedim. Bin müşkilâtla Tevfik Bey'i Şakir ile buldurdum.

Ağabeyim yatak odasında birkaç paşa ile görüşüyor imiş. Kendisine sordum, benim ve kocamın mektuplarını yakalamışsınız. Benim kocama mektup yazmaklığım kabahat olamaz. Ne söz istersem sarfedebilirim. Kocamın kabahati ne ise onu anlamak isterim. Cevaben dedikleri, bir pasaport meselesi imiş. Benim tanıdığım Mustafa kat'iyyen kabahatli olamaz. Kocama gelecek ceza benimle beraberdir. O zaman bir hatası varsa cevabımı bu saniye veririm. Bunun için güvenemediğim kimse için bu sözü sarfedemem.

Bak ne diyorsun, siz de takdir edersiniz ki eğer ufak bir kabahati olursa yüz tane Mustafa bir kardeşimin uğuruna fedâ olsun. Benim kocam hiçbir vakit kabahatli olamaz.

Tutulan kağıtlarınızı istedim. Tevfik Bey dedi ki *"Niçin uzun tutuyorsunuz hanımefendi? Hiçbirşey yoktur. Kağıt, name değil, yalnız bir pasaport meselesi. Mesele olan pasaport, ne olduğunu iyice anladınız mı? Siz Mustafa Bey'e yazarsınız, Mustafa Bey buraya gelir".* Tevfik Bey yok, böyle şey olmaz. Paşa'nın müsaadesi olmalı, reyi olmalı. İzni olmayınca ben kocamı getirtmem. Üç gün evvel mektup yazdım, gelmemesini bildirdim. *"Meseleyi mühim tutuyorsunuz. Vaziyeti ben bu akşam ağabeyinizle görüşürüm. Şimdi vapurla Boğaz'a gitti. Yarın inşallah gelip cevap alırsınız".*

Mustafa Bey, buraya geleceksiniz emin ol. Yalnız buna canım sıkılır ki otomobiller satılmıştır.

Neden hiçbirşeyden haberdar etmiyorsun? Neden bana hiçbirşey duyurmadan yapıyorsun?

Sizi götüren motor Hasan Bey motorcunun kardeşi, Şakir'i görmüş. *"Mustafa Bey ağabeyimi oraya istetmiş. Herhalde buraya gelecekler. İki gün evvel motor istedi"* demiş. *"Çünki giderken pasaportsuz gittiği için geldiğin gibi pasaportsuz git"* demişler.

Bir hafta oldu. Her ne kadar sevindikse de peder filân toplandık sizi bekledik. Hattâ ben sarayda *"Mustafa Bey geliyor, bu gece kalamam"* deyince, kızların ısrarına rağmen gitmek istedikçe hususî ağabeyimin kulağına gitmiş. Ağabeyim geleceğinden emin olmamalı ki *"Ha ha ha, gelecek de emin ol"* cevabını verdi.

Ben kendime bakamıyorum. Çok hasta değilsem de iyi de değilim. Daima başım sıkılı, kocakarılar gibi köşede oturuyorum. Siz de hastalığınızla herhalde benden geç kalmadınız. Korkarım gelir gelmez genç hanım derdine düşme[z]sin. Hürmetler.

(CBA, 01014889-54)

73

Mustafa Mecdi Bey aynı şekilde bu mektubu da kopye etmiş, bazı cümleleri yorumlamış ve yazdıklarını Makbule Hanım'a mektup olarak göndermiştir. Mecdi Bey'in mektubu bu bölümdeki 98 numaralı belgedir.

[6 Eylül 1929]

Mustafa Bey,

Dün tekrar biraderim ile görüştüm. Hasta hasta oraya kadar gittim. Fakat memnunen avdet ettim. İşte, sana senin memnun olacağını zannettiğim

havadisleri bildiriyorum. Biraz da yalvardım, biraz da ağladım. Mesele bitti. *"Madem ki böyledir, benim tarafımdan da yaz, kendisine hiçbirşey yapılmayacaktır. Evine gelsin, bundan sonra şöyle gürültüsüzce beni kendiniz ile meşgul etmeyecek tarzda yaşayınız, ben de müsterih olayım"* dedi.

Bundan sonra bilâtereddüt ilk vasıta ile hareket et. Borçlar meselesini burada başbaşa vererek hallederiz. Herhalde ağabeyimin yardımını talep edeceğimiz şüphesizdir.

Bunu da söyleyim ki Mustafa Bey, bu fırsatı da kaçırır gelmezsen benim yapabileceğim birşey yoktur. Bilirsin ki o bir kerre söz verdikten sonra çekinecek birşey yoktur.

Sana gelecek her fenalığın önünde ben varım. Bâhusus sana yapılacak birşey olursa bana yapılacaktır. Sana en büyük teminat ben veriyorum.

Hangi vapurla hareket edeceğini telgrafla bildir. Senin ile şifahen görüşürüz, artık bu kadar kâfi. Sinirlerini yatıştır da gel. Beybaba, Hulûsi, ilââhir, hepimizin söylediği sözleri ayrı ayrı dinleyeceksin. Bizi bırakıp gittiğinin acısını senden çıkaracağız. Avdetiniz temenniyatıyla avdetinize cümleten intizardayız.

Zevceniz
Makbule

(CBA, 01014889-34)

74

[7 Eylül 1929]

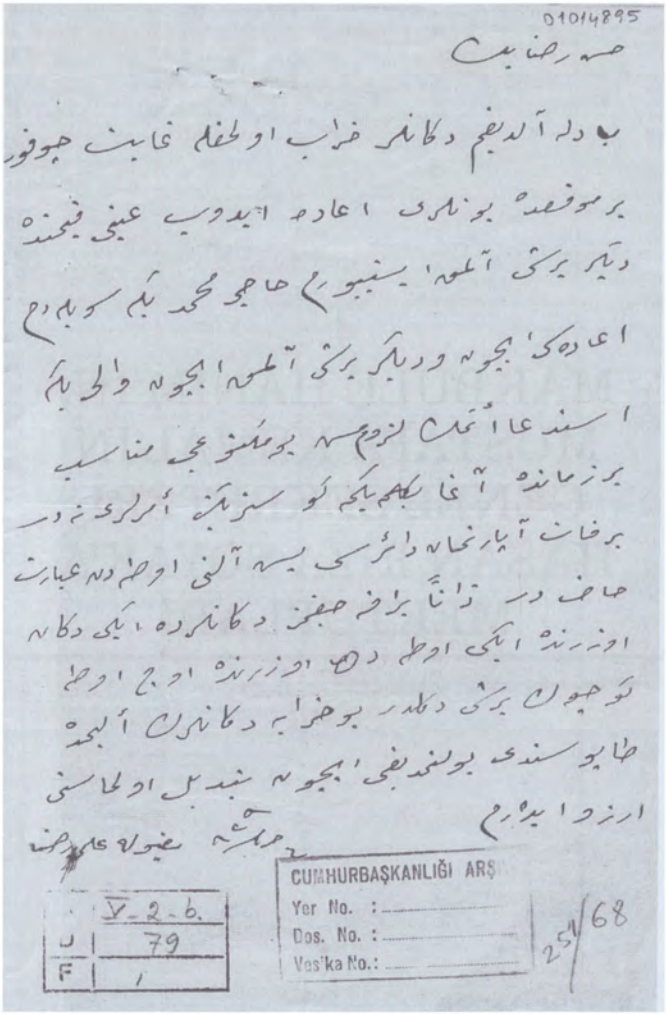
M. Mustafa
Hotel Commercial
Kostanza - Romanie

Benim Salih Bey'e ve yazılan mektupları araştırıp okumaya vaziyetim müsait değildir. Size yazabileceğim kat'i ve sarih cevap son mektubumda bildirilmiştir. Evinize ve çok karışık olan işlerinizin başına avdetiniz en makul ve sâlim hareket olur efendim.

Makbule

(CBA, 01014889-32)

4.
MAKBULE HANIM'IN, MUSTAFA KEMAL'İN GENEL SEKRETERİ HASAN RIZA SOYAK'A MEKTUPLARI

01014895

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞ
Yer No. :
Dos. No. :
Yes'ika No.:
25/68

V-2-b.
J 79
F 1

Makbule Hanım'dan Hasan Rıza Soyak'a (CBA, 01014895).

75

Hasan Rıza Beyefendi'ye,

Tamir için dün geç vakit Rıza Efendi, mühendis, dört usta beraber geldiler. Plânlarında dört odanın badanası vurulacakmış. Senelerden beri otel (?) kullanılan tahtakurusu yuvası baştan aşağı bir temizliğe muhtaçtır. Bununla beraber ustalar girmiş iken bazı isteyeceğim şeyler var. Bu ev bana çok büyük geliyor. Yalnız bir katında oturmak istedim. Bunun için bir-iki şey ilâve etmeye lüzum gördüm. Hattâ diyebilirim ki, bu ev apartman gibi her katı ayrılabilir. Birinci zemin kat beş oda, helâ, matbah, sokak kapısı. Yalnız bir banyo ilâve olunacak, şimdiden talibi var. İkinci kat beş oda matbah, helâ, banyo yeri hazır olmakla sokak kapısı da vardır. Bu kat benim oturacağım daire olsun. Daha ufak bir-iki şey ilâve etmek isterim.

Üçüncü kat altı oda. Sokak kapısı, iki banyo, üç helâ, mutfak olacak yeri vardır. Dördüncü kat beş oda, helâsı banyosu var. Lâkin bu evi bize verdikleri zaman banyo tenekelerini çalmışlar. Tabii kendimiz lüzum görüldüğü için bir tane yerine koyduk. Gelelim kendi yaşayışıma, bu koca evin içinde bir kuş kadar canımla otururum. *"Hanım nerede?"* deseler, hizmetçiler birkaç odayı gezmeyince bulamazlar. Pek dağınık bir ev. Rıza Bey sizden bunu isterim. Bırakılan bin lira tamamen bitmiştir. Bununla beraber evin temeli bozuksa ufak bir tamirden sonra olduğu gibi satarız. Evin kaloriferlerini saraydan adam gelip yapacaktı, henüz daha gelen olmadı. 7 Teşrinsanî [Kasım] 1928.

Makbule

(CBA, 01016458-421)

Rıza Beyefendi,

Hususiyle size aittir.

Ağabeyim benim bu arzularımı reddederse siz kendi tarafınızdan bu sözleri ilâve ediniz. Evi rehine verelim, hem dükkânı hem evi güzel bir tamir yapalım. İleride Mustafa Bey gelip de *"Borcum var, Makbuş evi rehin edelim"* diyeceğine paraları çiftlik topraklarına kapatmaktan kendi evimin tamiri olsun daha iyi. Bir daha şey isteyeceğim. Burada Ermeni apartmanlarını hükümet satıyormuş. Ben de öyle bir apartman istemiş olsam peşinen bin lira verilip mütebakisi on sene müddetle ödenirmiş. Ben böyle birşey alabilir miyim? Acaba ağabeyim razı olur mu?

Rıza Beyefendi, evin tamirine başlamadan bunlara cevap isterim. 7 Teşrinsanî [Kasım] 1928.

Makbule

(CBA, 01016458-424)

76

Hasan Rıza Bey,

Mübadele aldığım dükkânlar harap olmakla gayet çukur bir mevkide, bunları iade edip aynı kıymette diğer birşey almak istiyorum. Hacı Mehmed

Bey'e söyledim iadesi için ve diğer birşey almak için Vali Bey'e istida etmek lüzummuş. Bu mektubumu münasip bir zamanda ağabeyime gösteriniz. Emirleri nedir, bir kat apartman dairesi beş altı odadan ibaret hazırdır. Zaten bırakacağımız dükkânlar da iki dükkân üzerinde iki oda daha üzerinde üç oda, küçük birşey demektir. Bu harabe dükkânların elimde tapu senedi bulunmadığı için tebdil olmasını arzu ederim. 6 Haziran 1929.

Makbule Ali Rıza

(CBA, 01014895)

77

22. 12. 929

Beyefendi,

Ağabeyime Rukiye vasıtasıyla verdiğim mektup sizde mi? Evim çok soğuk olduğundan iki salamandıra sobasına daha ihtiyacım vardır. Bir buçuk ton soba kömürü idare etmedi. Evin vergisi ne oldu, dükkânın tapusu ne oldu? Kürkçü Şanoviç'e bir kürk yaka yaptırdım. Ankara'ya gitmeden Rıza Bey'e emir buyurun da bu parayı kürkçüye versin. Sizi rahatsız ediyor isem de, ne çare ki bunlar da mühim ihtiyaçlardır. Arz-ı selâm ederim.

Gazi Paşa Hemşiresi
Makbule

(CBA, 01020108-2)

78

Hasan Rıza Bey,

Akşam geç vakit Mustafa Bey'den aldığım telgrafları size gönderiyorum. İcap ederse ağabeyime gösteriniz. Ağabeyimin hürmetle ellerinden öperim. 31 Mayıs 1929.

Makbule

(CBA, 01014889-80)

79

9. 12. 1931

Muhterem Hasan Rıza Beyefendi,

Dayızadem Hatice'nin Yusuf Sıddık Bey ile teehhülüne karar verilmişti. Kendisinin açıkta bulunması hasebiyle Mudanya Mal Müdürlüğü'ne müracaat etmiş ve Hatice de bizzat istirham etmek üzere size gelmiş idi. Mudanya Mal Müdürlüğü el'an münhaldir. Bu mesele hakkında muavenetinizi tekrar rica eyler, bu vesile ile selâmlarımı takdim eylerim efendim.

Gazi Paşa Hemşiresi
Makbule

(CBA, 01020113)

80

Hasan Rıza Beyefendi,

Bu sene elbiseye ait olarak bir beyaz yün palto, erkek terziye yaptırdım, 85 liraya çıktı. Bursa'nın bir köylü bezi entarisi 50 lira. Kezâ Bursa kumaşından sarı entari 30 lira. Bir düzüne çorap 24 lira ki, hepsi 184 lira etmiştir. Güzide Hanım'ın bozmuş olduğu tayyör takımı elbiseye tahvil edilmiştir. 25 lira dikiş parası verilecektir. Bu paraların Şakir'e verilmesini rica ederim. 20. 7. 1932.

Makbule

(CBA, 0102014)

81

Paylat, 6. 1. 1934

Pek muhterem Hasan Rıza Beyefendi,

Size kaç gündür mektup yazamadım. Burada 18 gün banyo ve makinala[ra] devam ettim fakat havalar soğuduğu için makinalardan sonra üşüyorum. Bu on sekiz gün içinde bir Cuma günü Çitli maden suyu menbaına gitmiştim. Poylat Kaplıcası'na da girdim. Bursa'da havalar soğuduğundan geçen Salı günü Poylat'a geldim. İnegöl'e bir buçuk saat mesafede orman ve dağ üzerindedir.

Suyu çok gür ve boldur. Suyun derecesi gurul gurul akarken 42, havuzdaki 40 derecedir. Yalnız biz varız. Ahali Temmuz ve Ağustos'ta bulunurmuş. Şimdi yalnız civar köylerden günübirliğine geliyorlar. Akşam guruba üç saat kala köylerine dönüyorlar.

Yanımızda Sadık Efendi, aşçı ve bir de İstanbul'dan lûtfedip gönderdiğiniz şoför Kadri Şakir vardır.

Musta Bey'le sabah ve akşam onbeşer dakika banyo yapıyoruz. Banyodan sonra Feyziye'ye masaj yaptırıyorum.

İnegöl Kaymakamı Beyefendi bir jandarma verdi. Nahiye de yakın bir saat kaplıcaya. Kaplıcada kimseler yok. Ağabeyimin sayesinde çok rahatız.

Hasan Rıza Beyefendi,

İstanbul'da iken lûtfettiğiniz beşyüz lira ile şimdiye kadar idare ettik. Bütün hesapları kaydettik. Bu hesapları temiz kâğıda yazıp takdim edeceğim.

Bana mümkün olursa bin lira kadar lûtfediniz. Tabii, bunun da hesabını ayrıca takdim ederim. Hastahanede bazı hizmet edenlere vereceğim vesaire.

Ağabeyimin sayesinde burada banyolarımı bitirdikten sonra ağabeyciğim müsaade buyururlarsa on seneden beri annemin kabrini ziyaret etmedim. Ruyalarıma geliyor. İki-üç gün için İzmir'e gitmeyi arzu ediyorum. Annemin kabrinde üç sabah üç akşam birer saat oturacağım. Bu benim kalbimde şimdiye kadar beslediğim bir arzu idi. Ağabeyimin lûtfu ile bunu yapayım. Lutfen zâtıâlîniz musib bir zamanda münasip bir şekilde kıymetdar lütuf ve üslûbunuz ile ağabeyimin muvafakatini istihsal buyurunuz.

Yukarıda yazdığım ricamı lûtfederseniz İş Bankası vasıtası ile gönderir göndermez bir mektupla bana bildiriniz. Çok kıymetli çalışma za[ma]nlarını işgal etmemek [için] mektup yazıyor ve ricalarımı ikame ediyorum.

Adres: İnegöl Kaymakamı Beyefendi vasıtası ile Poylat Ilıcası'nda M. M. M.

Ağabeyimin hasretle ellerinden öperiz. Ben ve Musta Bey zâtıâlîniz[e] ayrı ayrı hürmetlerimizi sunarız. Refikanız hemşirem hanımefendi'ye mahsus selâmlar. Yavruların gözlerinden öperim. İnşallah bir daha seneye sizden müsaade alarak hemşireniz ve refikanız hemşiremi buraya getiririm.

Makbule

Bizim Feyziye'nin kızı Heybeliada Sanatoryumu Sıhhiye Vekili Refik Beyefendi'den rica ederek dört aylığına koydurmuştum. Lutfen tavassut buyurunuz. Kendilerinden ehemmiyetle rica ederim, dört ay daha tedavi için sanatoryumda kalsın.

Heybeli Belediye Sanatoryumu
3. kat, Gülfem Hanım, Feyziye Hanım kızı.

Makbule

(CBA. 01020220)

82

Makbule Hanım, Hasan Rıza Bey'e bu mektubu ile beraber kendisi hakkında Dr. Ladislav Schmidt'in Fransızca yazdığı sağlık raporunu ve raporun Türkçe tercümesini de göndermiştir. Burada raporun sadece Türkçesini yayınlıyorum.

Raporda Makbule Hanım'ın 99 kilo olduğu kaydedilmiş ve Makbule Hanım tercümenin son sayfasına *"Kilo 99 değildir. Banyoda otomatik yazan kantarda muntazaman tartılıyorum. Biletler mevcuttur. Doktorun kantarı el ile tartılır bir kantardır ve bu sıklet sokak kıyafetiyledir"* diye yazmış.

2. 9. 934

Muhterem Hasan Rıza Beyefendi,

Ağabeyime yazdığım mektupta tafsilât verdim. Oturduğum otel burada kaynayan kükürtlü bir suyun üzerine bina edilmiştir. Bursa'da olduğu gibi su uzaktan demir borularla gelmiyor. Hemen kaynayan menbaın üzerinde yapılmıştır. Otel büyüktür. Buraya gelen adamları bıraktıkları belki otuz tane muhtelif şekilde baston, 40 kadar muhtelif cins koltuk değnekleri bırakmışlar. Bunlardan bir müze yapılmıştır.

Tuttuğumuz dairenin plânı şöyledir:

1. Otelin koridoruna bizim odanın kapısı.
2. Koridor, beş metre tûlünde.

3. Salon kapısı.
4-5-6. Salon pencereleri.
7. Salon, bu numaralı perde ile yatak odasının salondan ayırmasını mucip oluyor.
8. Yatak odası penceresi.
9. Yatak.
10. Banyo dairesi.

Bu tertibat 420 korona yemekli olarak tutuldu.

Diğer oda yalnız bir yataktan ibarettir. Pansiyon olarak 160 korondur.

Bu fiyata hergün yalnız benim almakta olduğum banyo ve çamurlanma ücreti dahil değildir. Her hafta hesap görecekler. Tabii, hafta sonunda almış olacağım otelin resmî hesap kâğıdını aynen size göndereceğim. Hergün öğleden sonra da Doktor Weiss'in sanatoryumuna gidiyorum. Doktor Weiss ihtiyar bir adamcağız olup asıl müessesenin sahibi Doktor Şmitt isminde bir zâttır. Onların sıhhat evinde de elektrik masajı ve makineterapi yapıyorum. Tabii, onun da ücreti ayrıca vereceğiz. Doktor Şmitt sabahları kendi sıhhat yurdundan 9'da el ile masaj için bir hemşire gönderiyor. Öğleden sonra da makinalarda çalıştıktan sonra masaj dairesinde sıhhat yurdunda elektrikle masaj yapıyorlar.

Buradaki vaziyeti olduğu gibi anlattım.

Zât-ı âlînizin Peşte'den aldığınız mektuba nazaran verdiğim tafsilât arasında mutabakat var mıdır? Lutfen imkân görürseniz İstanbul'da iken Neşet Ömer Bey'in getirdiği profesörlere bu suret-i tedaviyi bildirirseniz iyi olur.

Hareketim günü verdiğiniz mektup ve iki teşhis raporunu Doktor Weiss'e, daha doğrusu asıl müessese sahibi Doktor Şmitt okudular.

Doktor Selâhattin Mehmet Bey'in rontgen raporları Türkçe olduğunu burada gördüm.

Neşet Ömer Beyefendi acaba filimler olduğu için bu raporu Alamanca yazdırmaya ihtiyaç görmediler mi? Ben her ihtimale karşı Fransızca'ya tercüme ettirip doktora verdim.

Tafsilâtı şimdilik bu kadarla keseceğim. İstanbul'da iken mufassal olacağı vaat buyurduğunuz mektuplarınıza intizar ederim. Ağabeyime yazdığım mektubu lütfen takdim edersiniz. Daha henüz iki gündür tedaviye başladığım için tedavi hakkında birşey yazamayacağım pek tabiidir.

Mustafa Bey mahsus selâm ederler. Kayınkardeşim Doktor Hâfî, arz-ı hürmet eder.

Ben de selâmlar ederim. Refikanız hanımefendiye selâm, yavrularınızın gözlerinden öperim efendim.

Makbule

(CBA, 01014893-45)

İstanbullu Makbule Hanımefendi'nin
sıhhati hakkında rapor

İlk muayene 31 Ağustos 1934'te Doktor Schmit ve Doktor Vays tarafından yapıldı.

Başlıca şikâyet şunlardır:

Şiddetli baş ağrısı, uykusuzluk, sağ omuz, sağ diz kapağında fazla ağrı, her iki bacağa vakit vakit gelen kramplar

Serîrî Muayene:

Ense adalatında, sırt ve belde ileri derecede irtişahât, gâyet aşikâr olarak sağ omuz ve sağ diz kapağında krakman mevcut. Bel harekâtı son derece mahdud.

Bademcikler büyümüş, kilo 99'dur. Zahrına

Elektromkar diyogramında anormal birşey yoktur.

Dişlerin rontgen ile muayenesinde marazî bir hal yoktur.

Tatbik edilecek tedavi şunlardır:

1. 37-38 derece hararette olan çamurdan bütün vücut kaplanacak, bunu (30-32) derecede kükürtlü su banyosu takip edecek ve ondan sonra da fazla terleme için kuru çarşaflara sarılacak. Bunları imtidadı (15-30) dakika sürecek.
2. Banyodan bir saat sonra masaj
3. Zandor makineleriyle ve ondan sonra elektrik
4. Enjeksiyon Poli glandoldur.
5. Bademciklerin dahi tedavisi (olmazsa ameliyat)
6. Hususi diyet (Şişmanlığa karşı)

Ümit olunur ki bu kürün nihayetinde baş ağrısı salah bulacak ve vücudun hareketi serbestleşecek ve 10-15 kilo da kaybedilecek.

Bu da 5-6 hafta sürecektir.

Dr. S. Schmit
Makbule

(CBA, 01014893-51. Raporun Fransızca orijinali: 01014893-47)

83

Muhterem Hasan Rıza Beyefendi,

6. 9. 1934 tarihli mektubunuzu büyük bir memnuniyetle bugün 8. 9. 1934 Cumartesi saat beşte 5.00'de aldım. Bana lûtfettiğiniz malûmattan dolayı teşekkürler ederim.

Ağabeyimin sıhhat haberine çok sevindim. Hamdolsun, ağabeyimin sayesinde rahatımız çok iyidir. Tedavime dikkatle ve ehemmiyet vererek devam ediyorum.

Burası hakkında size tafsilât vereyim:

1. Fevkalâdeden olarak yalnız bir çamur meselesi vardır. Diğer kısım, meselâ elektrik masajı Bursa'nın aynıdır. "Mekano-terapi", jimnastik makinaları diye bilirim ki, Bursa'daki makinaların pek aşağısındadır. Bursa makinaları nev'i ve adet itibariyle buradaki Doktor Şimit'in makinalarından çok fazladır.

Bunları yazmaktan maksadım, ben esas faydayı daima banyo ile birlikte makinalardan görmüşümdür.

Burada tek bir at vardır. 80 kilodan fazla sıkleti motoru kaldırmıyor. Halbuki Bursa'da dört tane vardı at, deve, merkep. Sallak(?) iskemle

karın ezmek için. 2 makina yok. Karın için tekrar 6 makaralı makina yok. Kollarımızla kaldırdığımız 2 ağır makina burada yoktur.

Arka üstü uzanıp ayakla kullanılan makinalar yoktur. Masaj makinası da bir tane noksandır. Diğerleri varsa da istifade edilecek gibi değildir.

Bunun içindir ki, mektubunuzda iş'ar buyurduğunuz veçhile tutulan şekl-i tedavi ciddî ve esaslı gibi göründüğüne doğrusu ben kat'î bir karar veremiyorum. Bu hususta zât-ı âlînize Doktor Vays'ın çalıştığı sanatoryumdaki Doktor Şimit'le müştereken verdiği raporun bir suretini takdim ediyorum.

Bunun mütalâasından da anlaşılacağı üzre, bütün tedavi Doktor Şimit'in raporunun 1.inci maddesine münhasır kalıyor gibi birşeydir.

Bu da 37-38 hararet derecesinde olan çamurla bütün vücut kaplanacak, bunu 30-32 derecede 5'inci kükürtlü su banyosu takip edecek, ondan sonra terlemek için kuru çarşaflarda kalınacak.

İkinci madde: Banyodan sonra masaj.

Üçüncü madde: Makinalarla tedavi. Bu husus hakkında yukarıda yazdım.

Elektrik masajı.

IIII. İnjeksiyon. "Poli glanduler" ile.

5. Bademciklerin tedavisi gargara ile.

6. Şişmanlığa karşı hususî diyet.

Hususî diyet şudur:

Sabahleyin iki parça ekmekçik. "Bruthen".

Öğle ve akşam ekmek yok. Yalnız bir tabak haşlanmış sebze, bir tabak omlet veya etten ibarettir. Yalnız yirmi damla ilâç yarım bardak su ile içiliyor.

İşte, hususî diyet bundan ibarettir.

Netice, doktorun ifadesi gibi çamura inhisar ediyor. 5-6 haftada bu suretle 10-15 kilo kaybedeceğimi doktor ümid ediyor. Halbuki burada havalar Teşrinsani gibidir. Ben çamurdan sonra terleyemiyorum.

Hasan Rıza Beyefendi,

Bunları söylemekten maksadım, netice çamura inhisar ettiğini arzetmektir. Diğer tedaviler, hepsi ve hattâ daha mükemmel bir şekilde Türkiye'de yaptırılabilir. Çamurdan da havalar dolayısı ile istifade edemiyorum.

Binaenaleyh, ağabeyime mahcup olmamak için üzülüyorum. Kilom da bu gidişle inecek değildir.

Fikrim, mektubunuzda buyurduğunuz gibi sıcaklar devam ediyorsa ben derhal Bursa'ya döneyim. Banyolarımı yapayım. Bursa makinalarında hiç olmazsa zamanı geçirmeden istifade edeyim. Aksi takdirde, burada fevkalâde birşey görememekle beraber beyhude yere mevsimi geçirerek ağabeyime karşı mahcup olmayayım.

Doktor Şimit'in raporu bu hususdaki sözlerimi zannederim tamamen tekid eder mahiyettedir.

Bu mektubumu ağabeyime münasip bir zaman ve münasip bir şekilde lutfen izah buyurunuz. Mevsimi geçirmeden hemen Bursa'ya gideyim ve telgraflarda "İstanbul'a avdet edebilirsiniz" şeklinde lütfen iş'ar buyurmanızı rica edeceğim.

Himmetinizle inşallah Bursa'da tedavimi yaptıktan sonra sıhhatimi kazanmış ve kilomdan kaybettikten sonra rahat rahat ağabeyimin lûtfettikleri ve vaad buyurdukları seyahate çıkarım.

Ağabeyime takdim edilmek üzere kalbimin fotoğrafını gönderiyorum. Başımın ağrısını dişlerimde olan iltihaba hamletmişlerdi, onun da fotoğrafını aldılar, takdim ediyorum.

Otelin bir haftalık masraf kâğıdını ve hükümetin taksi kâğıdı ile banyonun bir haftalık hesap kâğıdını da takdim ettim.

Âfet Hanım kızıma lûtfen telefonla selâmlarımı bildirmenizi rica ederim. Diğer kızlarım Sabiha, Zehra, Nebile, Rukiye Hanımlar'ın gözlerinden öperim.

Refikanız hemşirem hanımefendiye selâmlar. Yavrularınızın gözlerinden öper, cümlenize çalaptan âfiyetler dilerim.

Mektubumu alır almaz ağır ve kıymetdar birçok işleriniz arasında mufassal malûmatınıza bilhassa teşekkürler ederim.

Hasan Rıza Beyefendi,

Ağabeyimden mektup almışcasına sevindiğimi söylemeden geçemeyeceğim. Birçok işleriniz arasında yine sizi pek uzun mektubumla rahatsız ettim.

Mustafa Bey bilhassa selâmlarla gözlerinizden samimiyetle öperler. Dr. Hâfi Bey de derin saygı ve hürmetlerini, muhabbetlerini arzeyler.

Ben de tekraren teşekkürlerimi bildirirken hürmetlerimi teyid ederim pek muhterem Hasan Rıza Beyefendi.

Pazar, 1934 Eylül 9.

Makbule

(CBA, 01014893-40, 41 ve 42)

84

Mektubun sonuna, Avrupa'daki harcamaları gösteren 16 sayfalık bir liste ilâve edilmiş. Listede doktor ve otel masraflarından kaplıca biletlerine, telefon ücretlerine, hizmetçilere verilen bahşişlere, turşu, erik, sigara, pudra, şapka, şemsiye, kumaş, elbise, korse, mendil, bavul vesaireye kadar yapılan bütün masraflar yeralmaktadır. Mektubun metnine bu listeyi dahil etmedim.

[Ağustos-Eylül 1934]

Hasan Rıza Beyefendi,

Çok teşekkür ederim Otomobil lûtfetmişsiniz. Bu adam yalnız şehir içinde bir-iki defa gezdiriyor. Banyoya götürüp bırakıyor, on ikide gelip alıyor.

Halbuki bizim Arap'ın maaşı elli liradır. Yevmiye demek ki 160 kuruştur, üst tarafı da benzin alınırsa. Ben de otomobilden istifade edeceğimi düşünüyorum. Mümkün ise yevmiye bir buçuk teneke benzin buradan versinler. Bizim otomobili göndermeye muvafakat ederseniz doğrusu çok memnun olurum. Buradaki otomobil hem küçük, hem de istifade edemiyorum. Aynı masrafla bizim Arap Kadri otomobil getirsin. Lutfen muvafakat buyurunuz. Hâfi Bey'e de söyledim, zâtıâlînize izahat versin.

Hanım kardeşime selâmlar ederim. Mustafa Bey benim rejimimi aynen takip ediyor, son derece zayıfladı, hattâ biraz da rahatsızlandı. Fakat sebat etmektedir. Arz-ı hürmet ederler. Ben de ayrıca takdim-i hürmet ederim.

Ağabeyime mahsus arz-ı hürmetler ederek gerek ben, gerek Mustafa Bey tâzimle ellerinden öperiz. Arzularını ve emirlerini yerine getirmek için sebatla çalışmaktayız.

Âfet Hanım kızıma selâmlar eder, gözlerinden öperim. Küçüklerin kezâ gözlerinden öperim. Anneannemin ellerinden hürmetle öperim.

MM

(CBA, 01020214-3)

85

28 Eylül 1935

Muhterem Hasan Rıza Beyefendi,

Geçenlerde mühim noksanlarım hakkında görüşmüştüm. Cumhuriyet Bayramı'nda orada bulunacağım.

En mühim eşyalarımdan biri olan *"ermin"* gece mantosu, bir *"muare"* gece elbisesi. Şimdiki halde terzim Paris'tedir. Adresini de bu mektubumla gönderiyorum. Siyah gece elbisemin ehvence olmasını arzu ederseniz terzime bir mektupla emirde bulunursanız kumaş sizin nâmınıza gelir.

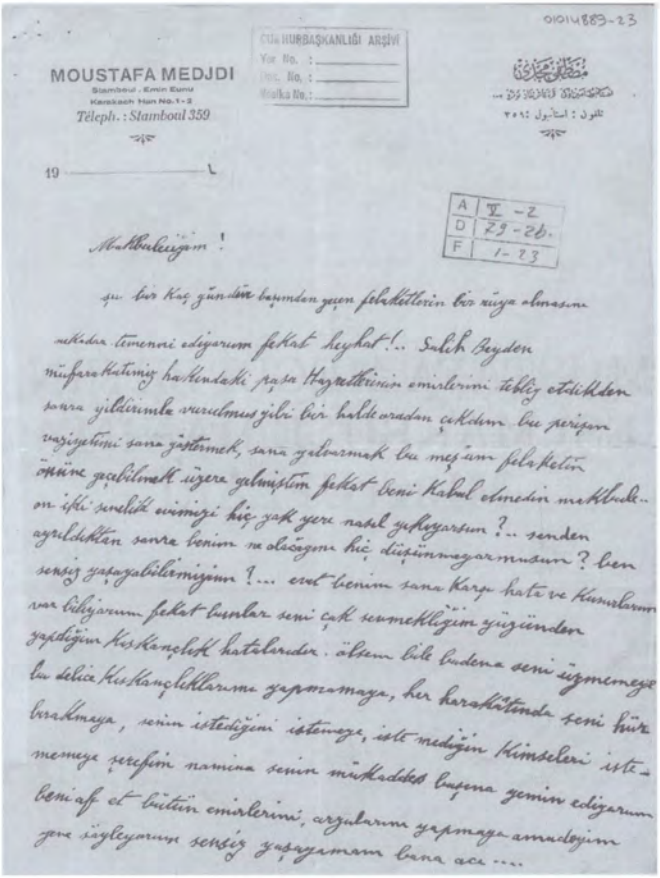
Şayet yazacak olursanız beş metre siyah *"muare"* kumaş, üç metre siyah tafta ile bir elbise ikmal olur. Beyaz kürkten gece mantosu için sizin tarif ettiğiniz veçhiyle sipariş ederseniz Cumhuriyet Bayramı'na kadar yetiştirirler. Kürk manto pelerin için ölçü göndermiyorum. Bayan Âfet'in pelerini bana tamam gelmişti. Aynı ölçüde sipariş edebilirsiniz. Bu eşya benim ömrümün nihayetine kadar kâfi gelir.

Atatürk'ün ellerinden öperek hatırlarını sorarım. Kızım Bayan Âfet'in gözlerinden öperim.

M. M. Boysan

(CBA, 01020243)

5.
MUSTAFA MECDİ BEY'İN, EŞİ MAKBULE HANIM'A MEKTUPLARI

01014889-23

Cumhurbaşkanlığı Arşivi
Yer No. :
Fon No. :
Kutu No. :

MOUSTAFA MEDJDI
Stamboul, Emin Eunu
Karakash Han No. 1-2
Téleph. : Stamboul 359

مصطفى مجدى
... استانبول : تلفون ٣٥٩

19 ——— L

A | I - 2
D | 29 - 26.
F | 1 - 23

Makbulecigim !

şu bir kaç günden beşimden geçen felâketlerin bir rüya olmasını
nekadar temenni ediyorum fekat heyhat !.. Sulh Beyden
müfarakatimiz hakkındaki paşa Hazretlerinin emirlerini tebliğ etdikden
sonra yıldırımla vurulmuş gibi bir halde oradan çıktım bu perişan
vaziyetimi sana göstermek, sana yalvarmak bu meş'um felâketin
önüne geçebilmek üzere yolumuştum fekat beni kabul etmedin mektubu-
on iki senelik evimizi hiç yok yere nasıl yıkıyorsun ?... senden
ayrıldıktan sonra benim ne olacağımı hiç düşünmüyormusun ? ben
sensiz yaşayabilirmiyim ?... evet benim sana karşı hata ve kusurlarım
var biliyorum fekat bunlar seni çok sevmekliğim yüzünden
yaptığım küskünçelik hatalardır. ölsem bile bedena seni üzmemeye
bu delice küskünçeliklarıma yapmamaya, her karaktatimda seni kü-
rıdmaya, senin istediğini istemeye, işte nedğin kimseleri iste-
memeye çerçipin namına senin mükabeleş başına yemin ediyorum
beni af et bütün emirlerini, arzularını yapmaya amadeyim
yine söyleyorum sensiz yaşayamam bana acı ....

Mustafa Mecdi Bey'den Makbule Hanım'a (CBA, 01014889-23).

86

Makbuleciğim!

Şu birkaç gündür başımdan geçen felâketlerin bir rüya olmasını ne kadar temenni ediyorum fakat heyhat! Salih Bey'den müfarakatımız hakkındaki Paşa Hazretleri'nin emirlerini tebliğ ettikten sonra yıldırımla vurulmuş gibi bir halde oradan çıktım. Bu perişan vaziyetimi sana göstermek, sana yalvarmak, bu meş'um felâketin önüne geçebilmek üzere gelmiştim fakat beni kabul etmedin Makbule... On iki senelik evimizi hiç yok yere nasıl yıkıyorsun?.. Senden ayrıldıktan sonra benim ne olacağımı hiç düşünmüyor musun? Ben sensiz yaşayabilir miyim?... Evet, benim sana karşı hatâ ve kusurlarım var, biliyorum fakat bunlar seni çok sevmekliğim yüzünden yaptığım kıskançlık hatâlarıdır. Ölsem bile bâdemâ seni üzmemeye, bu delice kıskançlıklarımı yapmamaya, her harekâtında seni hür bırakmaya, senin istediğini istemeye, istemediğin kimseleri istememeye şerefim nâmına senin mukaddes başına yemin ediyorum. Beni affet, bütün emirlerini, arzularını yapmaya âmâdeyim, gene söylüyorum sensiz yaşayamam, bana acı....

Makbuleciğim iyi düşün. Sen de bensiz yaşayamazsın. Bu meş'um kararı fikir ile değil, his ile verdin. Dakika fevt etmeden Salih Bey'e müracaat et, beni kurtar. Paşa'nın kararının önüne ancak Salih Bey geçebilir ve bunu da yapacak ancak sensin. Arkamdan sürünecek babam, ailem olmasa şimdi intihar edeceğim. Salih Bey'e uzun bir mektup ile müracaat ettim. Müsveddesini sana gönderiyorum. Ağlayarak karaladığım bu mektubumla ellerini öpüyorum, bana acı!...

Mustafa Mecdi
Ankara, 15. 5. 1929

(CBA, 01014889-23 ve 24)

87

Mustafa Mecdi Bey aşağıdaki iki telgrafı aynı günde, 30 Mayıs 1929'da göndermiştir.

İstanbul Pangaltı Teşvikiye
Teşvikiye Palas No: 1
Makbule Hanım

Hayvan almak üzere buradayım. Hürmetler.

Mecdi

(CBA, 01014889-82)

30. 5. 1929

İstanbul Pangaltı Teşvikiye
Teşvikiye Palas No: 1
Makbule Hanım

Sıhhatteyim. Şimdiye kadar olan yanlışlık ve hatâlar üzerine acele ile telâşa düşüp sonuncu bir diğerini ilâve etmemeyi hakiki bir dost olarak tavsiye ederim. Açık ve samimi kendi hissiyatını kimseye danışmadan mufassal mektupla bildir. İcap eden fedakârlığı yapacağım. Cevap. Hürmetlerim.

Constanza Hotel Comercial
M. Mecdi

(CBA, 01014889-81)

88

C. 18 Haziran tarihli mektuba

Mektubunuzu postacı getirdiği zaman çok memnun oldum. Açtığım zaman hayretler içerisinde kaldım. Anlıyorum ki size 14 Mayıs 1929[604] tarihinden itibaren takriben bir aydan beri yazdığım altı adet mektuplardan bahsetmiyorsunuz. Rica ederim, benden kaç telgraf ve kaç mektup aldı iseniz lütfen birer suretlerini çıkarıp gönderiniz. Türkiye'de bazı dostlarıma (İzmir, Ankara, İstanbul, Adana'da) yazdığım pek haklı serzenişlerime mukabil mektuplarımı almadıklarından bahsediyorlardı.

Şu münasebetle hatırıma bir hikâye geldi. Burada zikrinden sarf-ı nazar edemeyeceğim. Adamın birisi mektup yazıyormuş. Yanında bittesadüf ailevî, iptidaî terbiyesi noksan, cahilin birisi tanıdıklarından her nedense bulunuyormuş. Adamcağız mektubu yazdıkça o da yan gözle okurmuş. Biçare adamcağız en nihayet şöylece yazmaya devam etmiş: *"Yanımda terbiyesizin birisi var size çok şeyler yazacağım fakat ben yazıyorum bu terbiyesiz insan okuyor"* diye. Tabiidir ki bu ictimaî terbiye hasâil-i ahlâkiye düşkünü adam aynı zamanda bu cümleyi de kemafissabık okuyor. Mektubu yazan zât da mektubunu buracıkta kesip zarfa koyuveriyor, göndereceği mahalle verilmek üzere hizmetçisine veriyor.

Sizin müteaddit mektuplarım hakkında ve müfâdından bahsetmemeniz bende şu kanaati hâsıl etti ki, hakikaten böyle hafiye ruhlu bazı sefiller tarafından mektuplarım her nedense mahalline gönderilmiyor. Postada kayboluyor ve kat'iyyen kanaat hâsıl ettim ki mektuplarım açılıyor, okunuyor.

Bu mektubu postaya veriyorum. (Bu ahlâksızlar kim ise saklamasın, yine size göndermesin.)

Binaenaleyh: Çok ehemmiyetle rica ediyorum. Beni cidden tenvîr etmiş olacaksınız. Benden 14 Mayıs 1929[605] tarihinden bugüne kadar 24 Haziran 1929[606] tarihine kadar ne kadar mektup ve telgraf aldıysanız birer kopyasını gönderiniz. Hem size de yazı öğrenmek hususunda bir egzersiz olur. Benim için de bu terbiyesizliğin mevcudiyeti hakkında kanaatbahş olacaktır.

Öyle zan ve tahmin ederim ki herhalde sizin mektupların lese-pasesi

---

[604] Sehven 1928 yazmış

[605] Aynı şekilde sehven 1928 yazmış.

[606] Burada da sehven 1928 yazmış.

vardır. Zannetmem ki, kontrole tâbî olsun. Siz herşeyi yazabilirsiniz. Bu hususta mufassal mektuplarınızı beklerim. Tenevvür edeyim. Düşüncelerinizi yazabilirsiniz.

İşte mümkün mertebe arz ve izah edebilmeye gayret ettiğim esbaptan dolayı size aldığım mektubunuza icap eden mufassal cevabı samimi ve açık olarak şimdilik yazamayacağım. Tabii siz de arzu etmezsiniz ki bu gibi ahlâksızlar tarafından benim tarafımdan yazılacak hususâta ait şeylere muttali olmuş olsunlar, bu gibi seciyesiz nezaketsizler tarafından okunsun. Nasıl isteseler öyle hareket edebilmekliğimi de ayrıca bildirirsiniz. Bilvesile selâm, hürmet. 24 Haziran 1929.

Mustafa Mecdi

Bu mektubu 25 Haziran'da postaya verdim. Eminim ki almışsınızdır. Fakat ben her ihtimale karşı bir ipek tüccarı ile elden gönderiyorum. Şayet postadan almadı iseniz bildiriniz. İcap eden yerlere müracaat edip araştıracağım, mektuplarım ne oluyor diye. Elbiseyi aldınız mı? Düz renksiz işlenmişleri var. Fakat mevcudu yok. Bunları yapan kasabaya ısmarlamak lâzım imiş. Bunu satan mağaza sahibi Mart'ın onunda gördüm, bir Alman kadınıdır. On senedir giyindiğini söyledi. Yıkıyormuş, hiçbirşey olmamış imiş. Selâm.

Mektup zarfındaki Lâtince gayet güzel yazılmış. Şayet siz yazdı iseniz cidden ..... mektebinden celbettiğiniz muallimden istifade etmişsiniz. Memnun oldum. İnsan çalışınca, meram edince herşeye muvaffak olur.

(CBA, 01014889-50)

89

Köstence, 24 Haziran 1929

Size buranın millî kostümlerinden bir tane hatıra olmak üzere gönderiyorum. Çarık her ihtimale karşı bir büyük, bir küçüktür. Bir dakika suya sokup çıkarılırsa yumuşar. Suda fazla tutmamalı. Mektubum postadadır. Bu kostümde başa bir kırmızı kurdelâ, geniş dört parmak genişliğinde sarılır. Baş sıkılır veyahut sağ tarafa kolan arkasına gelmek üzere kırmızı kurdelâdan yapılmış birer çiçek şeklinde birşey takılır. Saç uzun, üç örgülü olur.

Ben size bunu gönderdim. Siz de bana Hulûsi ve Hâfi ile bir fotoğrafhaneye gider bir tanesi sizde ve bir tanesi Hulûsi, bir tanesi ağabeyinize, bir tane beybabaya, bir tane kızım Sabiha Hanım'a vermek şartıyla dört tane sizde kalsın. Hâmi ve iki fotoğraf da bana Hulûsi göndersin, başka velev ki en samimi olsun kimseye vermemek şartıyla ha... Zaten vermezsin ya eminim, ben söylemiş olayım diye söylüyorum. Bilvesile ..... selâm ve arz-ı ihtiram.

Mustafa Mecdi

Beni soran hakiki ve samimi dostların, büyüklerin ellerinden, küçüklerin ..... selâm ve ihtirâm-ı mahsuslar.

Mustafa Mecdi

(CBA, 01014889-67)

90

[Tarihsiz]

Vefakâr, sevgili Makbuşum;

Bak işte görüyorsun ya, sana hâlâ vefakâr tabirini kullanıyorum. Çünki şimdiye kadar bana göstermiş olduğun harekâtın, vefakârlığın en fena ve yalnız kalmış sıkılmış olduğum zamanlarda bile takdirkârı olduğumdan bunu senden esirgemeye kalbim bir türlü razı olmuyor. Yalnız ve şüpheli bir muhit içinde kalmak dolayısıyla kızgın bir güneş altında sessiz, kavurucu bir çöl ortasında kalmak ve boğula boğula şuurumu kaybetmiş bir halde feryad ederken sana her daim söylediğim gibi senin duan ve Allahım yetişerek vesikamı alıp şuurum, aklım yerine geldikten sonra yazdığım mektup ve telgrafıma ve ağabeyinize yazdığım mektup telgrafa henüz bir cevap alamadım. Ben bir tarafta evraklarda boğulurken çırpınmaklığı görememek ve işitememek yüzünden sen imdadıma yetişemediğin halde bu müthiş kasırgalı ruh fırtınasından kurtulup İstanbul'a avdete karar vermiş olduğumdan bana gerek senelerdenberi söylemiş olduğun vefakârlık ve kıymetdar muhabbetin dolayısıyla memnuniyet hissetmişsindir.

Fakat böyle yorgun argın aylardanberi çırpınan Mustafacığın sana bu hali 19 Ağustos 1925 tarihli mektubumda aklım başımda olmayarak kısık ve boğuk sesimle bildirdiğim halde cevap vermemekle üzmeye mi çalışıyorsun, öyle mi? Makbuşum yetişir. Mustafa'nı üzme, çünki zaten dört aylık senin merakın acılığına munzam burada şüpheli bir muhitteki ıztıraplarım esasen beni bitirdi. Bilirsin ki on iki seneden beri senin el yazınla yazılmış ve senin ağzından çıkmış sözlerle gönderdiğin mektuplar hakkında ne derece sevindiğimi senelerden beri yüzlerce defa tekrar ettim.

Filvaki sana on iki sene evvel ve kalbimin üzerinde sakladığım ve verdiğin mendil sana muhafaza etmek üzere vermiştim. Sen kaybettin. Ona mukabil ilk defa olmak üzere sana verdiğim kalbimin senedi makamına kaim olmak üzere kendi elinle kesip verdiğin sarı demetçik senelerden beri kalbimin üstünde sakladım. Filvaki burada bulunduğum müddet zarfında senden mektup almadığım anlarda buna bakıp seni görüyor ve kokluyorum ve buhranlarımı tahfife çalışıyorum. {Aynı zamanda 11 Temmuz 337 (1921) tarihli çarşaflı fotoğrafın da ve ümid-i istikbalim Mustafa Bey'e ikinci iftirakımızın bir hatırası olmak üzere arz ve takdim ediyorum. Ve hem de Avrupa seyahatinizdeki ruh cesedimle beni hatırınızdan çıkarmazsınız. Ebedi refikanız Makbule Mustafa} İşte ebedi refikanız Makbule diye imzalı inan (?) ve hakikaten ebedî refikam ve sevgili Makbuş'umun yazılarına ve fotoğraflarına bakıp bîkes kaldığım çırpındığım

çöl ortasında kendime teselli veriyordum. Pekalâ bilirsin ki bu kartı ve sevimli saçlarını bana *"Tuhafsın Mustafa Bey, ne diye taşıyorsun?"* dediğin zaman belki sana gücenerek gözlerine bakıyordum ve yanımdan ayırmıyordum. Makbuş bak bu defaki ayrılığım bana ne derece tesir etti ki vesikayı alıp şuurum yerine gelir gelmez senden mektup almamak beni ne derece eziyor. Yok yine beni üzecek isen sana on senedir kalbimin üstünden ayırmadığım güzel saçlarının ufak demetciğinin yarısını gönderiyorum. Çok rica ederim, başkasına değil bizzat sen orada yalnız kal ve bizzat kendi elinle kızgın maşa ile yak, parçala emi. Ve yakılmış güzel demetçiğin

yakık parçalarını bana gönder. Gönder ki bu yakılmak da senin elinle olsun ve kalbim yansın. Nısfı da olsa senin elinle olduğu için bir zevk duymuş olacağım.

Elverir ki senelerden beri sana verdiğim kalbimin tılsımının senin elinle yakıldığını başka elle yakılmadığını göstermiş olayım. Buna kıyamazsan, acırsan şu halde yarısını yanımda alıkoyduğum şu demetçik yanına yeni bir demet ilâve et ve iki satır mektupla bana gönder. Henüz kurtulduğum ıztırab-ı ruhiye ve azab-ı ateş üzerine Makbuşumun vefakâr eliyle içeceğim ruhnüvaz şadî şerbeti olsun emi Makbuşum.

Ne için sükût ediyorsun? Yoksa Mustafa'nı unuttun mu? Unuttunsa işte sana Mustafa kendini hatırlatıyor. Fakat senin kalbin beni unutmaya razı olmaz. Bilirim ki sen arzu ettiğin şeyi yapabilirsin. Bir daha ağabeyine müracaat etmek lüzumunu hissediyorsan bunu kemal-i cesaretle yap. Herhalde Paşa'nın muvafakatini istihsal edeceğine eminim.

Bâhusûs ki son mektup ve telgrafımla da arzettiğim gibi benim vuku bulmuş kusurlarım varsa bunu nazar-ı af ile bakacaklarından eminim. Nitekim sen bu arzuyu muhterem ağabeyine ihsas etmiş olsan bu vesikayı alıp ve binaenaleyh dünya gözüyle görmeye başlayınca senden ayrı yaşamak beni büsbütün harap edecek, belki hasta olan dimağımı tamamen tahrip etmiş olacaktır.

Kat'î olarak söylüyorum ki otelden dışarı çıkışım otele pek yakın olan postahaneden mektuplarınızı araştırmak için vuku buluyor. Postahaneden büyük bir hasretle beklediğim mektuplarınızı alamadığımdan dolayı pek meyus ve müteessir bir halde otele avdet ederek odama kapanıyorum. Makbuş (on senelerden beri söylediğin sözleri düşünüyorum. Beni isteyenin kul kölesi olurum. Sadıkım isteyene hayatımı veririm diyordun) Makbuş sana diyorum ki bir otomobil çiğnese veya tramvay çiğnese her tarafım harap olsa ne yaparsın?

Cevaben diyordun ki Mustafa Beyciğim, o zaman sevdiğimi ve sadakatimi daha fazla göstermeye izhar etmeye ve ispat etmek için gözlerinin içerisine bakar sana kul köle olurum. Üstüne titrerim, diyordun. Hasta bîtap düştüğünü söyleyen Mustafa'nı hiç hatırından geçirmemen ki sırf sana olan merbutiyet ve muhabbetten başka bir kabahati olmayan Mustafa'nı hasta olduğu için unutmuş olasın. Belki şu vesikayı almadan evvelki mektubuma incinmişsin vesikamı sen de okuduktan sonra ne gibi sevaik altında yazıldığını takdir edersin. Sen anlamaz ve takdir etmezsen kim takdir edebilir? Heyecan, evham ve teessürât içinde yazılan yazıların hiçbir hükmü olamayacağı ve bundan müteessir olmamak lâzım geldiğini takdir ve ona göre hükmetmek erbab-ı vicdan için emr-i tabiidir. Sana kalbiyle ve ruhuyla merbut olan Mustafa'nı bu kadar yorgunluktan çıktıktan sonra üzme, sana kavuşmaklığım için sadıkane ve vefakârâne avdet etmekliğim hakkında cevap ve mektubunu gönder. Sevgili ruhum Makbuşum.

Seni ebediyyen seven hasta Mustafacığın
Mustafa Mecdi

(CBA, 01014889-55 ve 56)

91

[Tarihsiz]

Ruhum, sevgili Makbuşum,

Size âtîde yazacağım yazılarımdaki inkılâptan sakın taaccüp etme. Şimdiye kadar sana yazdığım yazılarım şuursuz ve evhamlı bir dimağdan çıkmıştır. Meşguliyet-i dimaiyemin çokluğuna ve beynimdeki hastalığın dehşetine, ıztırabına ve burada konsolostan görmüş olduğum tazyikat ve tas'ibat beni mecnuna çevirmişti. Senden uzak yaşamaklığımdan mütevellit ruhumdaki ve kalbimdeki acı ıztırapları yukarıdaki müessirata ilâve edersen Mustafacığının nasıl bir halet-i ruhiye ile çırpınmakta olduğunu pek kolaylıkla fark ve temyiz edebilirsin. İşte bu halet-i ruhiye ile yazdığım yazılarıma imdad ve vefa umduğum senden şifa verici bir cevap alamayınca nüzullü ve gayr-ı müteharrik, şuursuz bir cisim haline gelmiştim.

İşte bundan dolayıdır ki evvelce yazdığım yazıları gayr-ı vaki ve yazılmamışcasına kabul etmeni bana karşı beslemekte olduğun vefakârlığından kuvvetle bekler ve rica eylerim.

Suretini Gazi Paşa Hazretleri'ne gönderdiğim ve size de bu mektubumla merbuten takdim ettiğim vesikayı 24 Eylül 1929 tarihinde alınca evhamım kısmen zayi oldu. Şuuruma yeniden sahib olmuş ve yeniden hayat bulmuşa döndüm. İşbu vesika muhterem ağabeyinize burada bulunduğum müddet zarfındaki harekâtımın âdetâ bir hesab varakası makamına kaim olacak şahid-i âdilimdir. Zaten benden başka türlü harekâtın sudûr etmeyeceğini sen de ağabeyinize söylediğiniz sözlerle ispat etmiş idin. Aferin Makbuşum. Benim vicdanım gerek sana ve gerekse muhterem ağabeyine karşı hiçbir leke ile lekelenmemiştir. Sana karşı muhabbet ve merbutiyetimin hiçbir suretle zeval bulmayacağını Allah şahidimdir. Şimdilik dünyayı dünya gözüyle görmeye başladım ve derhal sana yazdığım telgrafla İstanbul'a avdet etmeye karar verdiğimi bildirmiştim. Bu kararımda sabitim. Aynı mealde ağabeyinize bir telgraf keşide etmiş ve bir kopyasını da size göndermiştim.

Bana avdetim hususunda cesaret ve kuvvet verebilecek vefakâr ve sadıkane bir iş'arına muntazırım. Avdet hakkındaki telgrafınızı alır almaz ilk tesadüf edeceğim vapurla gelir sana kavuşacağım. Allahdan temenniyatım uzun müddet olan işbu ayrılığımın ref ve izalesiyle sana kavuşmaklığımın husul bulmasıdır. İşte Makbuş senin vefakârlığını ve merbutiyetini göstereceğin an ve zaman budur.

Sana samimi hürmetli muhabbetlerimi takdim eder, cevabınıza muntazır bulunduğumu hasretle gözlerinizden öperek beyan eylerim sevgili karıcığım.

Sana bütün ruhuyla merbut olan
Mustafa Mecdiciğin

(CBA, 01014889-58)

92

[Tarihsiz]

Makbuş,

Burada, Köstence'de aldığım Ankara'nın şu tebliği beni beynimden vurdu: *"Köstence'de bulunan Mustafa Mecdi Bey'in Reisicumhur Hazretleri'ne ve bazı zevâta telgraflar çektiği anlaşılmıştır. Reisicumhur Hazretleri kendisiyle ve harekâtıyla alâkadar değildir. Ortada affı mucip bir hal ve vaziyet görülmemektedir. Binaenaleyh, Mustafa Mecdi Bey ef'al ve harekâtında tamamen serbesttir".*

Bu tebliği aldım ve Bükreş'e hareket ettim. Aynı zamanda senin de mahkemeye müracaat ettiğine muttali oldum. Ya Makbuş, ya benim şimdiye kadar çırpınmaklığım ve gayretim yıkmak için değil yapmak için. Kurduğum yuvayı bu saniye ve ölünceye kadar her fedakârlığı iktihâm ederek muhafaza ettim ve edeceğim. Bundan bir müddet evveline kadar affedildiğimi, tamir ettiğini bildirdiğin yuvanın nâgeh-i zuhûr bir surette şedîd bir fırtınanın tesiri ile yıkılmasına tahammül edemeyeceğim. Düçar olduğum ıztırâbât-ı ruhiye ve kalbiyemi tarif edemem.

Valide-i merhumun pederiniz Ali Rıza Bey'e olan sadâkati bana birçok defalar on seneden beri tekrar ederek senin de bu sadakat ve vefakârlıkta olduğuna ait taahhüdâtını hatırlayarak işte bu vazifeni sana hatırlatıyorum. Makbuş, işte sırat köprüsü.

Makbuş: Böyle bir fırtına kara bulutlu ..... ânî bir yıkılış ve buna teşebbüs cür'etini işitmek beni, zaten hasta olan Mustafa'yı mecnûn bir hâle sokmuştur. Bana karşı tekrar ettiğin hiss-i fedâkârî ve muhabbeti göstereceğin zaman bu zamandır. Bizim bu kahhâr fırtınanın geçiştirilmesinin göstereceğin fedakârlıkla, kabiliyet-i nefs ile neticede bizi yeniden birbirimizi almış gibi yeni bir cennet hayatına kavuşturacaktır. Ah Makbuş, aksi halde sana ben arkadaşlık ediyorum, söylüyorum, her ikimizin hayatı da cehennemimiz olacaktır. Ben senin ile geçen hayatımın ve geçecek hayatımızın cennet hayatı olduğunu kabul ediyorum. Aksi düşünmeyi hayalimden geçirmedim ve buna sen de şahitsin. Günlerce .....da oturduğumu ve senden hayat duyduğumu tekrar ediyorum.

Makbuleciğim, geçireceğin ve bu uğurda fedâkârlık iktiham edeceğin bu imtihan tamâmen mâhiyet ve asâlet-i rûhiyeni ispat edecektir. Bu imtihanda göstereceğin muvaffakiyet hiçbir zaman bir nedametle çürütülmeyecektir ve bir hiss-i nedamet duymayacağına ve ben sana duyurmayacağıma bütün Mustafalığımla, vicdânımla teminat-ı kat'iye veriyorum. Korkma, yürü. Bunun için son bir fedakârlık ve cesaret göster. Ankara'ya koş, ağabeyinize benim tarafımdan istirham et. Ellerini öperim. Bu meseleyi ifnâ et. Kocanın sana olan fazla merbutiyet ve sevgisini, kabahatini bu fedakârlığınla affetmiş ol ve Mustafa'nın sana açtığı agûşuna cesaretle atıl. Sana her suretle merbut bir zevc ve kalbi hâmil olan Mustafa'na koş. O kollarını açmış ve kalbinde sırf sana tahsis ettiği yuvayı boş bırakma. O yuvaya seni Mustafa davet ediyor. Ürkme, korkma yürü. Bu yürüyüşün sahil-i saadete ve ikinci defa bizi isâl edeceğine kanî ol. Aksini düşünmek her ikimiz için mucib-i fecaat olacaktır.

Makbuş, artık takatim bitti. İşte sana derinlerden boğula boğula olan feryadım, samimî kalbî imdad ve vefa hitabım. Kabahati sana olan fazla

muhabbet ve sevgisinden başka birşey olmayan Mustafa'na kıyma.

Seni ebediyyen kalbinde taşıyacak
Mustafa Mecdiciğin

Telgrafla bu mektubu ve güzel saçlarını gönderdiğim mektubu aldığını bildir.

Adresim: Bükreş Gara Nord Hotel. Trayan Strada Grivits. Mustafa Mecdi.

(CBA, 01014889-57)

93

[Tarihsiz]

Makbuş,

Bu kâğıdın arkasına senin, Ömer'in, Karakaş'ın mektupları suretlerini yazdım. Sizin yazıların altını kırmızı çizgi ile çizdim. Arasıra da cevaplarını verdim. Sizin ve Hulûsi'nin mektubunu Hoca Makbule Hanım yazmış. Sen ve Hulûsi yalnız imza etmişsiniz. Acaba şu tezatların mânâsı nedir? Binaenaleyh bu sahifeye sualler soruyorum ve alanlarını açık bırakıyorum. Lütfen cevaplarını yazın ve bu mektubu aynen bana iadeten gönderin. Yalnız vereceğiniz cevaplar açık, sarih vaziyette olmasını hem tavsiye hem rica ederim.

1. Bana *"Sinirlerini yatıştır acele gel. Hangi vapurla geleceğini telgrafla bildir. Bundan sonra bilâtereddüt ilk vasıta ile gel. Şunu da söyleyeceğim ki bu fırsatı kaçırırsan gelmezsen yapacağım birşey kalmayacaktır. Sana gelecek fenalığın önünde ben varım. Sana en büyük teminatı ben veriyorum"* diyorsun. Köstence'ye hareketimin ne yolda olduğunu sen de bildiğin ve burada cereyan edenleri de yazdığım halde cereyan eden ve cereyan etmiş şeyleri henüz yazmadan tarafınıza tafsilen bildirilmeden şimdi *"Ben gelmiyorum"* dediğiniz mektup mürekkebi kurumadan nasıl olur? Böyle heyecan, isticâlli faaliyetler içinde hemen geleyim? İzahat lütfen.

2. Hulûsi'nin mektubunu, sizin mektubu aynı zât yazıyor. Karakaş kapalı yazıyor. Gerek ağabeyinizle, gerek Karakaş mülâkatında cereyan etmiş ve cereyan edenleri lütfen bildiriniz. (Cevâbınız:

3. Zât-ı âliniz Hulûsi'nin bu eblehâne hareketine ne için mani olamadınız ve bütün şu meselenin, hakikatin iş'arı. Üçünüzün de mektubunuzda tezatlar kör gözüne parmağım gibi batıyor. (Cevabınız:

4. Hulûsi'nin mektubunu okuyan bir adama karşı gelen his(?): Demek bütün meselenin halline Karakaş'ın vücudu kâfi imiş. Madem ki böyle imiş, ne için ve bunlar şimdiye kadar aklına gelmemiş, mütalâanız hakiki ve ciddi oluvermiş. (Cevabınız:

5. Makbule Hanım, on senelik karı kocayız. Tabii on senelik zevcem bugüne kadar olduğu gibi hakikati söylemek zevkini bugün de ifa edecektir. Sorarım: Acaba Hulûsi Bey buna neden mecbur oldu? Herhangi bir taraftan icbar mı edildi? Bu mülâkattan gaye ve maksat nedir? Mülâkat sizi ve Hulûsi'yi ve kalplerinizi teskin etmiş midir ve müsterih oldunuz mu? Lütfen şu kalplerinizin müsterihliğini bana da bahş ve izah ediniz de ben mütelezziz olabilir miyim?

Yahu, ölüm halindeyim diyorum da hiçbirinizin aldırdığı yok. Üç aydan beri Konsolos Said'in söylediği sözlere zamîmeten *"Sinirlerini yatıştır da gel"* diye ...ısrar ediyorsunuz. Şimdi de bu sevdâ çıktı. Hastayım, hasta, hasta, hasta, hasta, odadan dışarı çıkamıyorum. İnsaf yok mu, bu adam hastayım diyor, bizlerden birimiz gidelim? Sonra bana böyle antika antika sinir iksiri gönderiyorsunuz. Fakat lehülhamd İstanbul gibi bir-iki nev'i maden suyu olan yerde değil, Köstence'deyim. Sinir yatıştırmak maden sularının .....[607] Makbuş, ne için gelmemekte ısrar ediyorsun, *"Gelmeye korkan bir beyin yanına gitmek nasıl olur"* diye katakulli yapıyorsun? Hastalığımı böyle mi merak ediyorsun? Diğer mektuba korkmak hakkında yazdım. Lütfen bu satırlara cevap. (Cevabınız:

7[608]. Buraya dünyanın her tarafından acı çıkarmaya gelirler. Tekirgöl çamur banyosu meşhur. İsteyen göle veya Köstence'ye çamur getirtiyor. Hattâ getirdiler bile. Birkaç ay çamur tedavisinden sonra sapasağlam, dipdiri avdet ediyorlar. İstanbul Kartalı'ndan bir efendi karısı ve kızıyla geldi. Çamur tedavisinden sonra genç kızcağızın henüz taze sûreti düpdüz olup avdet etmişlerdir. Kadın hastalıkları için de veya ziyaret .....de gelirler. Köstence'deki Soderik(?) Banyo'ya gittiğimde söylediler. Banyo odaları hep dolu idi. Direktöre sordum, anlattı.

8. *"Beybabamıza, hanım, Hulûsi, Hakkı hepimizin ayrı ayrı sözünü dinleyeceksin, bizi bırakıp gittiğinin acısını senden çıkaracağız"*. -Desene ki pirelenmekte haklı imişim.- Sizler benim hakkımda bırakıp gittiğimin acısını çıkarmaya el'an diş biliyorsunuz. Aman Allah, ya başkaları başka şeyler biliyorlarsa haksız mıdırlar? Tabii ki hayır. Yahu ben evhamlıyım, hastayım devamlı böyle şakalar yapıyorsunuz. İstirham ederim. Zaten acılar içinde bîhuş burada dinlenir ve acıları defetmeye çabalarken hazır el değmişken ..... iken Allah rızası için siz de çıkarın da buraya geldiğimin acısını yine burada iken ödemiş olayım sevgili Makbuşum olmaz mı?

Onlara da söyle, böyle hisler taşımasınlar. Beni daha hasta halimde kıpırdamayan, oraya ayağımı atmadan hepinizin ayrı ayrı sözlerini dinlemeye davet ediyorsun ama evvelâ benim idman yapmaklığım lâzım. Çünki, benim sözlerimi çok kimselerin dinlediğini ve dinlendiğimi görüp alışabileyim ki bundan sonra böyle bir taahhütte bulunmayalım. Maalesef görüyorum ki çok kimselere değil, sizlere bile daha sözlerim tesir etmemiş ve sizler dinlememişsiniz. Anlamak istemiyor, dinlemek istemiyorsunuz. Nasıl olur ben şimdiden bir taahhütte bulunabileyim? Böyle vaadler acele verilir mi? Acele olarak verilen sözler buz üstüne yazı yazmak kabîlinden değil midir? Maamafih sen benim sözümü dinlediğini bunca seneden sonra göster. Yanıma, hasta kocanın yanına gel de söz dinlemeye beraberce idman edelim olmaz mı? Makbuşum e mi? Eğer yazdıklarıma ve şu Karakaş mülâkâtına dâir hakiki ve mufassal izahatı, verdiğim istirhâmâtımı da unutmazsan. (Senin bana dediğin gibi) ben sevgili Makbuşuma gür sesimle diyorum ki: Erkânıharpliğine diyeceğim yoktur. Bâki hürmetler. (Cevâbı:

İşbu açık mahallere cevapları yazılarak iadesi irsali mercudur.

(CBA, 01014889-34)

---

[607] Bu satır kâğıdın kat yerine geldiği için bazı kelimeler okunamıyor.

[608] Mecdi Bey *"6"* yerine sehven *"7"* yazmış.

94

[Tarihsiz]

Makbuş,

Merbûten yazıp gönderdiğim aynı günde aynı zarf derûnunda olarak elime geçen son İstanbul'a kati davet mektubunuzu ve Ömer'in sizin mektubunuzu yazan zât tarafından aynı gün, zaman ve mekânda yazılıp yalnız imzayı hâvî ve gerekse Karakaş'ın mektuplarınızı okuduğum zaman taaccüp ve hayret etmekten kendimi menedemedim, bir mânâ da çıkaramadım.

Hem beni alelâcele davet ediyorsunuz, hem de on iki seneden beri vâki olmamış bir hal karşısında kalmaklığım beni garip düşüncelere sevketti. Bu hususta düşündüklerim ve yazacaklarım sözler acı da olsa bu hususdaki tecrübe, görgüme bağışlanarak hulûs-i kalb ve hüsnüniyetle sarfedilmiş olmasından hoş görmeniz lâzımdır. Çünki ruh-ı zevcelik gibi vaziyetimiz sizin bu suretle düşünmenizi âmirdir.

Şu üç mektuptan anladığıma göre Nikolaki Karakaş Efendiyle görüşmüşsünüz. Yalnız bunun ne suretle ve ne gibi bir sâik, ne düşünce ve ne gibi bir mahiyete müstenit olduğunun her üç mektuptaki nâkıs, müphem ifadelerle ve sizin hiç de bu hususa dair Hulûsi'nin mektubuyla aynı günde aynı zâtın (Hoca Makbule Hanım) yazmaklığına rağmen bu mülâkattan bahse lüzum görmemeniz bu saydığım nikatı meçhûlâta gömüyor. Şunu derim ki, birbirimizi on iki seneye karîb bir zamandır çok yakından tanırız ve bu tanımak keyfiyeti de pek tabiidir. Sizin bir dereceye kadar ketum olduğunuzu ve hattâ velev ki ilk defa görüştüğünüz bir insan ile olan muhaverâtınızda kendisine ne kadar riayet edebileceğinizi düşündükçe haklı birçok endişelere kendimi kaptırmaktan kurtulamıyorum.

Salih Bey'e yazdığım ve sizde de aslı olan mektupta zikrettiğim vechile İstanbul, Ankara, Şişli ve Viyana'ya kadar Türkler ve Türk aileler arasında uzayan dedikodu elvermiyormuşçasına bir de bunlara zamîmeten ne kadar samimi dostum olursa olsun Karakaş Nikolaki Efendi'nin hususiyet-i hâlimize vâkıf olamayacağına dair söz söyleyecek kadar cesaret ve lâubalilik şayet gösterir iseniz bunda çok büyük hatâ ettiğinizi ben değil muhterem ağabeyiniz ve kardeşi gibi sevdiği sizin karı-koca arasına giremez dediğiniz Salih, Ali, Veli, ilââhir beyler de zannedersem bu hususdaki fikrime iştirak edecekleri şüphesizdir.

Çünki on iki senelik müşterek hayatımızın husûsiyetine ne kadar samimi olursa olsun herhangi bir erkek arkadaşım vâkıf olmadığı gibi bu müddet zarfında size de ne bir erkek arkadaşımı takdim ettim ve ne de sizi bir erkek arkadaşımla tanıştırdım. Bu hususdaki .....liğimi kimse bilmese sizin pek çok yakından aynıyla ve tafsilâtıyla bilmeniz lâzımdır ki, yaratılışım buna müsait değildir.

Zâtü'z-zevc bir kadının bâhusus kocasının biraderi varken kocasının gaybubetinde onlardan sonra ve kat'i *"Gel"* hareketini telgrafla bildirirken aynı zamanda şu mülâkata teşebbüsü velev ki pek yakın kocasının ahbabı, olsun ailevî, hususi vaziyeti açacak kadar olacak hareketi ne eski Türk-İslâm terbiye-i içtimayesiyle kabil-i teliftir, ne de Avrupa ve Amerika'da yüzlerce sene ülfet ettikleri hayat-ı içtimaiyye dolayısıyla herhangi bir Avrupalı ve Amerikalı kadın hususi vaziyetimiz gibi bir vaziyette olursa kocasına

bir yandan *"Gel"* derken diğer taraftan kocasının hiç te tanıştırmadığı bir arkadaşını kabul ile böyle hususu bir vaziyeti açacak kadar kendinde ne hak ve ne de salâhiyet görebilir.

Ben şu üç mektuptan şu bilhassa Karakaş'ın yazdığı *"Her hususi işlerinizin içindeyim"* sözünden ilham alarak yazıyorum. Belki de yanılıyorum. Şayet açmış iseniz diyebilirim ki Karakaş Nikolaki Efendi nezdinizde iyi bir tesir bırakmamış olduğunuz da şüpheden vârestedir. Bu hususta sizin namusunuza havale ederek bu bâbda sizden alacağım malûmat üzerine tenevvür edeceğim. Şu endişeleri izah edebilmek için şunları zikredeceğim: Üç seneden beri hakkımda cereyan edenlerden sarf-ı nazar, on iki seneden beri ağabeyiniz hakkında müteessir olunca vakit vakit söylediğin sözleri düşünüyorum ve bana söylediğin elvermiyormuş gibi rastgele gelen misafirlere söylediklerini düşündükçe *"Aman Makbuş çok tuhafsın, sen ağabeyine ve validene kızınca bu sözleri sarfedersin. Maazallah ya benim ileride birşeyden tutturursan ne olur?"* diye ağabeyiniz ve valideniz hakkında söylediklerin esnada söylemiştim ve hattâ sizi bu gibi mahiyette sözleri kimseye söylememenizi bazen ve bazen de tenkih sözlerimle menetmiştim. Ağabeyin işitirse fena halde gücenir söylediklerimi sen de hatırlarsın. Binaenaleyh şayet böyle bir kerih vaziyette bulunarak kendini tutamayıp ailemiz hususunda bahsetmiş isen tekrar rica ve namusuna terkediyorum. Bana olduğu gibi bildir. Türk muhitinde ve aileleri arasında sakız olan dedikodular Rum aileleri içinde dahi Yunanistan'da bulunan akrabalarına, Yunanistan'a kadar intikal etmemesi için tedbir düşüneyim. Bu da bilhassa senin, benim ve muhterem ağabeyinin menfaatimiz icâb-ı kat'isidir.

Filvaki, Karakaş Efendi çok ketum ve samimi bir zât olmakla beraber insanlık hâli, ailesi içinden yanılıp bahsetse kadınlar arasında derhal şüyu bulması işten bile değildir.

Gelelim diğer noktadan vaziyeti mütalâaya:

Bu hususta mülâkatınızda gayeyi anlayamadığımdan söylüyorum: Şayet bundaki maksat üç seneden beri maalesef hangi emel ve düşünce ile olduğunu keşfedemediğim bazı çocukluklara munzam ve gaye takip etti iseniz size çok ve hem de pek çok acırım.

Şu takdirde ise diyeceğim ki: Sizin şimdi başka yollardan açmak istediğiniz hakkımdaki çocukluklara mukabele etmekten, bu hususta ağabeyinize söylemek ve yazmak, tafsil etmekten beni menedecek, tevkif edecek ne polis müdürü, şube müdürü, merkez memuru ne de bana şunu yapacak, bunu yapar ben korkuyorum diye mantıksız olan müracaatınızı nazar-ı ehemmiyete alacak kadar telâş gösterebilecek ve emirber polisini bekletmek üzere gönderecek İstanbul Valisi vardır. Filvaki burada bir konsolos var ama o da yaptığı teşebbüsün adem-i muvaffakiyetle neticelenmesinden mütevellit mahcubiyetle şimdilik terbiyeli terbiyeli, bey bey oturmaktadır.

Makbuş, hakkımda reva gördüğün üç senelik çocukluklar dolayısıyla sana karşı beni müsamahaya sevkle ..... sana olan sevgi ve muhabbetim hakkında ve bile bile alıp on iki senelik bir hayat-ı müşterekin hatırasına olan merhametimdir. Böyle olduğunu da bugüne kadar ispat ettim.

Açık olarak söylüyorum ki (Her nedense çocukluk ve sinirliliğin tutarak ağabeyinin hakkında bana ağlayarak söylediğin sözler gibi mâhâzihi) geçen sene benim hakkımda da sinirliliğin tutarak ağabeyine söylediğin sözler ve ağlamaklığın ile müteessir edip hakkımda Arap Nesib Beyefendi ile

uydurmak, döğdürmek, öldürtmek ve hudut harici teb'îd ettirmekten sonra tevkifim kararları verdirecek kadar a'sâb ettiğin bir ân-ı muvakkat için buna muvaffak oldun, ağabeyinin hakikat karşısında nasıl bir tavır alarak adilâne hareketini gördün.

Ve buna rağmen de herkese aylarca *"Ağabeyim idam edecekti, ben Mustafa Bey'i idamdan kurtardım"* diye hem kendi hem ağabeyini, hem beni küçük düşürdün. Hattâ yüzüme karşı da *"Ben seni idamdan kurtardım"* diyecek kadar kanundan bîhaber olduğunu tahsilsizliğin dolayısıyla tabiatıyla ukûlle görmüş en ufak nezaket kaidesini bile nazar-ı dikkatte tutamayacak derece aslında sana olan muhabbet ve sevgim dolayısıyla müsamaha ettim.

Binaenaleyh, ağabeyiniz hakikat karşısında herkese karşı ve hususiyle şimdiye kadar olduğu gibi benim hakkımda bâlâda yazdığım mütevellit kararları ve bu gibi en eski bir arkadaşı dahi sen kardeşi hakkında tatbikten çekinmeyecek kadar âdil ve hakikatperest olduğunu ve hakikat karşısında hiçbir merhamet ve tereddüt düşüncesi kendisini menetmeyecek kadar metin bir zâttır. Senelerden beri yekdiğerine hürmetkâr ve hattâ bunu hiçbir vaziyet-i siyasiye ve resmiyem olmadığı halde bundan arkadaşlarının yanında huzuruna girdiğim zaman herkesin oturmasına rağmen yerinden ayağa kalkar gibi bir vaziyetle kıymetine ölçü ve mikdar tayin edemeyeceğim bir tarzda izhar eden iki ..... hürmetkâr erkek arasına bilmiyorum ne gayeyi istihdâf ediyorsun, çok yanlış hissiyatla bir..... hırsıyla dokunulup saniyede bütün çıplaklığıyla meydana çıkan isnat ve çocuklukların bir kere ..... en son Nisan'da olan çocukça isnadından sarf-ı nazar, çünki bunu kendi elinle tashih ettin, öksüzü (?) temizledin.

Geçen sene meş'um tevkifimden sonra Arnavutköy Gazinosu ve Beyoğlu'nda hemşirezâdemle otomobilde görülmek (O gün Kılıç Ali Bey Tünel yanında köşede otomobillerimiz karşı karşıya gelmiş ve bana işaretle kız çocuğunun senin çocuğun mu diye sormuştu herhalde hatırlar) meselesi hakkında ağabeyinin inceden inceye takip ve tahkik ile hakikati meydana çıkarmak hususundaki temyizliği ve hakikat karşısında da yapacağı ve söyleyeceğini esirgemediğine itâplara maruz kalan sen olduğun için takdir edersin. Ben bütün teferruatına vâkıf ve haberdarım.

İşte sana diyebilirim ki, bu gibi çocuklarda istersen ak kaş, kara kaş, kızıl kaşla, barbar gayreti ile devam et. Herhalde etmemeklik lâzımdır.

Sarayda en büyük ve evkafın muntazam İstanbul Ankara ahalisi oturmuyormuş gibi diğer bir tarikle de dedikodu faaliyeti açılırsa İstanbul'da kalan kırık-dökük şeref ve haysiyetimi tamire başlarsam ve bunun için de senin ve benim bütün tanıdıklarıma ve bütün dedikoduları bilenlere duman neşreder gibi söylemeye ve yazmaya senin kıskanmadığın hususiyet halini açmak hususuna tevessülden beni kimse menedemeyeceği gibi bu hususta Yunaniye'ye kadar pek büyük vechile muhafaza ettiğim ketumiyetin ref-i izâlesinden kıyamete kadar mesuliyet sana ait olacaktır. Bunu iyi bil ve düşün.

Bundan sarf-ı nazar, evvelâ ağabeyinden başlayarak bu hususu ağabeyinize mektuplarımla tafsile kalkarsam herhalde başkalarına lüzum ve hacet kalmadan çok mahcup vaziyete düşersin. Evet, sana olan muhabbet ve sevgi zaafımın da derecesini aştırıp bu muhabbet ve sevginin kökünü kendi elinle ve son olarak baltalamamalısın Makbuşum.

Çünki, mecbur olduğum ve mecbur edildiğim hususatta hakikati

çıplaklığıyla gösterecek kadar yazı yazmak kudretinde olduğum gibi kendimi müdafaa edecek kadar hukukumu bilirim. Vakti zamanında ağabeyinize mektuplar gönderebilecek serbest bir vaziyetteyim.

Bu takdirde ise herkesten sarf-ı nazar, evvelâ ağabeyini nazar-ı itibara alıp ..... mesele basit düşüncelerle araları derin derin uçurumlarla açmaya üç seneye karîb bilerek bilmeyerek bilendiğin, bu defa beni her hususta feda ve imhayı bile kalanıyla(?) alamayacak kadar (iki buçuk sene evveline kadar da bana ağabeyin hakkında şöyledir, böyledir diye birçok çocukça sözler sarfetmiştin) çocukluk ettiğin iki erkek aralarındaki uçurumun dümdüz bir hâle gelerek veya yamru yumru olsa da herhalde uçurumun karşısında kendini ben değil ağabeyin sana gönderecek kadar metin ve hakikatbîn bir zât olduğunu iyi bil. Ben sırf sana olan muhabbet ve sevgi ve merhamet zaafıma hakim olamayarak bugüne kadar kaçıyorum. Buna erkeklik gururum ve düşüncem sana karşı muhabbetim zaafı mani ise sen bunu suistimal etme.

Çünki, senin mektep ve medrese görmediğini ve tahsilsiz büyüdüğünü bile bile almaklığımdır ki yaptığın çocuklukları bu tahsilsizliğin icabı diyerek kabul ederek bu gibi harekâtının ref' ve izâlesine *"vur abalıya"* fehvâsınca samimi gayretini müdrik ve vicdan vazifem telâkki ederek senin haksız ifşaatına mukabeleten benim de rastgelene anlatmak, söylemekten ve yazmaktan menediyor. *"Debbağ sevdiği deriyi yerden yere vurur. Bazen sevmediği deriye kızar da sevdiği deriyi parça parça eder"* fehvâsınca züğürt tesellisi ile teselli oluyorum.

Yok, bunca senelerden beri olan samimi, kati tenbihâtıma, irşâdât ve ihtârâtıma rağmen şuna veya buna bildiğin istediğin gibi anlatmakta ve saklamamakta ısrar edersen, ben de mukabele edecek olursam, gerek ağabeyinin ve gerek hakikati hakikat olarak işiteceklerin nazarında bulunacağın vaziyet senin hakkında da meserretbahş olmayacağını bir ikaz, irşad vazifem olmak üzere samimi bir baba, ağabey, kardeş, arkadaş ve muhabbetkâr bir zevc sıfatıyla hatırlatmış olurum. Sözlerimi su-i tefsir ve tehdit mahiyetinde kabul edersen çok küçüklük edersin. Bilâkis çok samimi bir ruhla ifade edilmiş vesâyâ olarak kabul edersen en makul ve en sâlim bir şekilde düşünmüş olursun.

Binaenaleyh, sana buraya geldiğim zaman ilk çektiğim 20 Mayıs 1929 tarihli telgrafı tekrar ediyorum: *"Şimdiye kadar olan yanlışlık ve hatâlar üzerine acele ile telâşa düşüp sonuncu bir diğerini ilâve etmemeyi hakiki bir dost sıfatıyla tavsiye ederim. Açık ve samimi kendi hissiyatını kimseye danışmadan mufassal mektupla bildir, icap eden fedakârlığı yapacağım".*

İşte şu telgrafıma ilâveten ve son defa sizden aldığım telgrafa cevap olarak diyorum ki: Salih, Ali, Veli Beylerle konuşmaya vaziyetiniz mademki müsait değil ise ve köle olmam hattâ mevzubahis ise, beni biryandan acele davet ederken on saatlik bir yerde ben bulunurken ve bâhusus kardaşım var iken herhangi bir erkek dostumla görüşmenize vaziyetinizin hiç de müsait olmaması lâzım geleceği muhterem ağabeyiniz ve hattâ karı-koca arasına girmez dediğiniz Salih ve Ali, Veli Beyler'e ve erbâb-ı iz'an nazarında derhal göze çarpacak kadar aşikâr bir keyfiyettir. Hattâ ve hattâ, Paşa'nın samimi arkadaşlarından, meselâ temsilde hatâ olmaz ya, Şükrü Ziya Bey bile hususiyet-i ahvâlimiz hikâyelerini bilmeyebilir. Gerek Paşa'yı ve gerek sizi otuz seneden fazladır bir arada bulunduğunuz Salih ve Paşa'nın tensip ettiği Recep Bey'den maadasının açmaklığın ne suretle tefsir ve mantıkla mukayese edilemeyecek bir hatâ-yı

fâhiştir. Değil benim ahbabım ve dostum Karakaş, Akkaş, Mösyö Vandal, ilââhir, bunlar mevzubahis bile olamaz. Ben vazifemi yapmış olmak için şu mektubu yazdım. Bu kadar samimi irşad ricalarımdan sonra mesuliyet kıyamete kadar sana râci olacağı şüphesizdir. Şu suretlerini gönderdiğim sizin ve Ömer'in ve Karakaş'ın mektubu hakkında lütfen beni tenvîr ediniz.

Bu hususta şu üç mektup hakkında sizin tarafınızdan hakikatin olduğu gibi yazılmasında muttali olduktan sonra şu üç mektup hakkındaki tezad dolayısıyla tenevvür etmiş olacağım.

Çünki, senelerden beri dedikodulardan ne kadar nefret ve sakındığımı ve hattâ bu hususta birçok emeklerle temin ettiğim hukukum ve ticarî menafiimi bile dedikodu korkusuyla ayağımın altına aldığım bütün Türkiye'de senelerden beri tavır ve hareketimle beni tanıyanlarca takdir ve malûm olduğundan, bilhassa güzel Makbuşum, sence de malûm olduktan sonra şöyle mühim üç mektup üzerine yazdığım şu satırları senelerden beri gösterdiğim ketumiyet ve dedikodudan tevahhuş samimi ve nâmuskârane ..... liğime bahş ve hamledersiniz kanaatindeyim. Hürmetlerim.

(CBA, 01014889-35)

95

Mustafa Mecdi Bey, Romanya'dan Makbule Hanım'a ve kendi ailesine gönderdiği mektuplarda zihninde birşeyler olduğunu ve aklının karıştığını söylemekte, *"...Zihnen ve dimağen çok perişan haldeyim. ...Yani hakikatte aklen ve dimağen durgunum, unutkanlığım var. ...Bazen çok buhranım geliyor. Geceleri fena halde bağırıp çağırıyor imişim"* diye yazmaktadır.

Geçirdiği buhranların neticesinde olmalı, gelen mektupları tuhaf şekillere sokmaktadır. Makbule Hanım'dan, ailesinden ve iş arkadaşlarından aldığı mektupları büyük boyda kâğıtlara yeniden ama paragraflara, cümlelere ve bazen de kelimelere ayırarak yazmakta, her kısmın yanına konu ile ilgili kendi kanaatini kaydetmekte, yazdıklarını parantez içerisine alıp renkli kalemlerle işaretlemkte, bazı cümlelerin sonuna ismini yazmakta, mektupları gönderenlerle sanki kâğıt üzerinde sohbet etmekte ve rengârenk hâle getirdiği bu büyük boy kâğıtları cevabî mektup olarak yollamaktadır.

Aşağıda, Mustafa Mecdi Bey'in Makbule Hanım'a gönderdiği bu mektuplardan üçü yeralıyor. Normal karakterle olan satırlar Makbule Hanım'ın, parantez içerisindeki italik satırlar da Mustafa Mecdi Bey'in yazdıklarıdır ve mektupların üzerlerindeki tarihler Makbule Hanım tarafından gönderildileri günü göstermektedir.

28 Ağustos 1929

Mustafa Bey,

Mektubunuzu aldım. Arkadaşlığımı takdir ettiğinize teşekkür ederim. Fakat maalesef geç kaldınız. Hulûsi Bey vasıtasıyla gönderdiğiniz mektubunuza acelesinden cevap istiyorsunuz. Bu gibi şeyler acele olamayacağı serhadde malûm. Çünki gitmenizin ne olduğunu siz de

bildiğinizden ve buraya gelmek korkusunu taşıyan birinin yanına gitmek nasıl olur?

Hastalığınıza merak ettim. Ağabeyim Yalova'da çiftlik düzmek üzeredir. Oraya gidip gelmesinden kendisini hususuyla göremedim. Dün akşam sarayda kaldım. Görüşmeye muvaffak oldum. Kendisiyle görüştüklerimi size henüz yazamayacağım. Sizin ne kadar temiz kalpli olduğunuzu ben bilirim. Bundan sonra benim kocam olmak istersen benimle ve kardeşimle muhabere edebilirsin.

(Aliyyülâlâ).

Salih Bey, Ali Bey, karı koca arasına giremez. Bunun için fazla söz yazmana lüzum görmüyorum. Tafsilâtı tamamıyla anla[tı]rım.

(Ne diye tafsilâtı yazmamakta telgrafıma rağmen ısrar edip yazmıyorsun? Mecdi

Giderken mi orada oturmaya karar verdin? Valideni, pederini, enişteni, oraya istetmeye hazır olmuştun. Şimdi gelmenizi arzu ediyorsun. Şimdi de ben bir müddet gelmemenizi mesele

(Ha yaşa, rica ederim şu anlayacağın meseleyi inşallah yazar kapalı geçmezsin. Mustafa Mecdi),

yani hakkınızda cereyan eden

(rica ederim ne ise cereyan, yaz, olmaz mı, Mustafa Mecdi),

cereyan edecek mesele anlaşılmadan

(İnşallah bu cereyan edecek ve anlayacağın meseleyi de üstünkörü anlamaz, bana da tafsilat vermeyi unutmazsın acelecik yazarsın)

gelmemenizi isterim. Fakat bu müddet böyle geçmesin

(Bakalım bu geçecek müddette çarh-ı felek neler gösterir. Mustafa Mecdi). (Hulûsi Bey sizi ürkütmüştür. .....[609] Konsolosun hakkımdaki teşebbüsü ..... ürkütmedi, çünki ben adamım, ürken ve her nedense ürkeklik ederek burada teşebbüs edenler korkutmamıştır. Ben Mustafa'yı düşünceye sevketmiştir. Bu da size gönderdiğim istidamın suretinde ve Salih Bey'e yazdığım mektubumda yüzde seksen kadar münderiçtir. Dikkatle okursanız anlarsınız).

Sen akıllısın, idarelisin, kendi kendini idare et, başka kimseyi vasıta arama. Yalnız benimle ve ağabeyimle muhabere et. Hattâ benim adresimle Hulûsi'ye mektup gönder. İyi değil mi? Olmaz mı? Bu son nasihatımı de tutmazsan erkânıharpliğine diyeceğim yoktur. Bâki hürmetler.

(CBA, 01014889-51)

96

31 Ağustos 1929

Bu sabah telgrafınızı aldım. Ağabeyimle uzun uzadıya görüşemediğim için size havadan söz yazmak âdetim değildir.

---

[609] Bu satır kâğıdın kat yerine geldiği için bazı kelimeler okunamıyor.

(Cevabım: 28 Ağustos tarihli mektubunuzda size henüz görüştüklerimi yazamayacağım diyordunuz. Ben henüz yazamayacağınız şeyin tafsilatını istemiştim).

Ağabeyim Yalova'da çiftlikte duruyor. Kendi fazla meşgalesi vardır. Dördüncü defa görüştüm. Beş-on dakikadan fazla görüşemedim.

(Cevabım: Âlâ ama evvelki mektubunda da diyorsunuz, henüz görüştüklerimi yazamam).

Sizinle olan vak'adan dolayı görüşmeye hevesim yoktur. Mahcup vaziyetteyim. Dün bilhassa Münire Hanım ile birlikte saraya gittim. Ağabeyimi göremedim. Bin müşkilâtla Tevfik Bey'i Şakir ile buldurdum. Ağabeyim yatak odasında birkaç paşa ile görüşüyor imiş. Kendisine sordum, benim ve kocamın mektuplarını yakalamışsınız. Benim kocama mektup yazmaklığım kabahat olamaz. Ne söz istersem sarfedebilirim. Kocamın kabahati ne ise onu anlamak isterim.

(Cevabım: Çok rica ederim anladınız mı yoksa?)

Cevaben dedikleri, bir pasaport meselesi imiş.

(Bunun hakkında diğer mektupta yazdım).

Benim tanıdığım Mustafa kat'iyyen kabahatli olamaz. Kocama gelecek ceza benimle beraberdir.

(Aferin Makbuş, bak bu sözün doğru ve böyle olması da lâzım).

O zaman bir hatası varsa cevabımı bu saniye veririm.

(Cevabım: Kabahatimi iyice anlamamışsan ve oraya geldiğimde kabahati var dedikleri saniye ne yaparsın?).

Bunun için güvenemediğim kimse için bu sözü sarfedemem.

(Teşekkür ederim bu itimadına ama kabahatim olmadığını iyice tahkik ettin mi? Asıl anlayacağın nokta budur).

Bak ne diyorsun, siz de takdir edersiniz ki eğer ufak bir kabahati olursa yüz tane Mustafa bir kardeşimin uğuruna fedâ olsun.

(Etrafıyla anladın mı, var mı imiş kabahatim? Şayet varsa bana bildir, senden evvel ben feda ederim).

Benim kocam hiçbir vakit kabahatli olamaz.

(Cevabım: Bravo, aferin sana ve bu böyledir. Allah da kul da şahittir).

Tutulan kağıtlarınızı istedim. Tevfik Bey dedi ki "Niçin uzun tutuyorsunuz hanımefendi? Hiçbirşey yoktur. Kağıt, name değil, yalnız bir pasaport meselesi. Mesele olan pasaport, ne olduğunu iyice anladınız mı?".

(Cevabım diğer mektubumda).

"Siz Mustafa Bey'e yazarsınız Mustafa Bey buraya gelir". Tevfik Bey yok, böyle şey olmaz. Paşa'nın müsaadesi olmalı, reyi olmalı. İzni olmayınca ben kocamı getirtmem.

(Cevabım: Bu emrin mevsukiyeti için ne düşünüyorsunuz?).

Üç gün evvel mektup yazdım, gelmemesini bildirdim. "Meseleyi mühim tutuyorsunuz. Vaziyeti ben bu akşam ağabeyinizle görüşürüm. Şimdi vapurla Boğaz'a gitti. Yarın inşallah gelip cevap alırsınız".

Mustafa Bey, buraya geleceksiniz emin ol.

(Yalnız diğer mektuplarımda yazdığım nikat hakkında beni lütfen tenvir ederseniz olmaz mı? Vatanımdır, tabii gelmek isterim ve bâhusus on senelik arkadaşım sen varsın. Fakat mektupla anlaşamıyoruz. Gelsen de beraberce avdet etsek).

Yalnız buna canım sıkılır ki, otomobiller satılmıştır.

(Cevabım: Ey Makbuş, bunu bana sorma. Çünki zaten benim canım sıkılmış, şansım utansın. Senelerden beri olan sa'yimin talihsizlik eseri mahvolmasını ben de istemem. Kışın tabanlarımın soğuktan patladığını sen gördün ve pansuman yapmıştın. Bu bahsi açma, çok uzundur). Mektubun hacmi buna müsait olamaz. Kitap teşkil eder).

Neden hiçbirşeyden haberdar etmiyorsun? Neden bana hiçbirşey duyurmadan yapıyorsun?

(Bu da söz mü? Ben buradayım, orada mecburen satarlarsa ve o mecburiyeti size ne diye tafsil edeyim? Apartman, ev, dükkân satılmıyor ki. Makbuş o zaman şikâyeti yapasın. Dedim ya bu bahis çok uzun sözdür uzun. Buraya gelirsen şifahen görüşürüz, bu merakını izale edersin. Mektupla tafsil edilmez ki, lâzım yirmi sahife yazı yazmalı).

Sizi götüren motor Hasan Bey motorcunun kardeşi, Şakir'i görmüş. "Mustafa Bey ağabeyimi oraya istetmiş. Herhalde buraya gelecekler. İki gün evvel motor istedi" demiş. "Çünki giderken pasaportsuz gittiği için geldiğin gibi pasaportsuz git" demişler.

(Cevabım: Evvelki, yani bu mektupla gönderdiğim mektupta tafsilât var. Okursanız böyle bir gaflette bulunmayacağım. Bu herifler konsolosun sözleri üzerine bu defa ben isteyerek değil fakat onlar gelip götürmek isteseler hiç bilmez miyim? Makbule Hanım, dört ay evvel burada gelirken tavuk gibi kesmediklerine pişman iken şimdi bindiğimi farzet ne yapmazlar. Bu havadise doğrusu güldüm).

Bir hafta oldu. Her ne kadar sevindikse de peder filân toplandık sizi bekledik. Hattâ ben sarayda "Mustafa Bey geliyor, bu gece kalamam" deyince, kızların ısrarına rağmen gitmek istedikçe hususî ağabeyimin kulağına gitmiş. Ağabeyim geleceğinden emin olmamalı ki "Ha ha ha, gelecek de emin ol" cevabını verdi.

(Cevabım: Demek siz böyle hissettiniz. Geleceğimden emin olmadığı mânâsını mı çıkardınız? Makbule, Paşa "Ha ha ha, gelecek" buyuruyorlar. Emin olmak, olmamak meselesine gelince, bu sizin ibraz edeceğiniz emniyete bağlıdır. Demek asıl mesele bana değil size, sizin arzunuza bağlıdır. Bilirsin ki İstanbul'dan gitmem ne suretledir. Bunu Paşa da bildiği için gelmekliğimin sizin arzunuza ait olduğunu bilerek belki bu suretle şu beyanatta bulunmuşlardır).

28 Ağustos 1929 tarihli mektuplarınıza [cevabı] ki bu mektupla birlikte gönderdim.

(Diyorsunuz ki, "Kocam olmak istersen Salih Bey, Ali Bey karı koca arasına giremez. Benimle ve ağabeyimle muhabere et". *Ağabeyinizle nasıl muhabere edebilirim? Buna imkân var mı? Öyle birşey teklif ediyorsunuz ki benim*

anladığım "Ağabeyimle muhabere etme" *mânâsı. Çünki, yazacağım mektup Paşa'nın yedlerine vâsıl olmaz diye Salih Bey'e yazmıştım ve bu böyledir.*

Şayet şu tebliğinizin Paşa tarafından da teyit edildiğini görmüş olsa idim, sizin bâlâda yazdığınız geleceğinden emin olmalı ki "Ha ha ha, gelecek ve emin ol" *diye muhterem ağabeyinizin sarf buyurdukları şu sözden olan intibâhınızı tashih ederim. Çünki gelmemeye niyetim yoktur. Bu kadar şahsî meselem elvermiyormuş, menhus talih beni Köstence gibi şüpheli bir yere atıp konsolosun teşebbüsünü göstertti. Dört aydan beri de satacağım çiftliğimi de pasaport almamak yüzünden sattırmadı.*

Bir de bunların üstüne sizden bir hafta zarfında birbiri peşine aldığım mektuplarda mühim kısa kısa cümleler ve bir de Tevfik Beyefendi'nin tafsilâne yüzüm görmeyecekleri ve sizin tafsilâtını yazmayacağınız aylardan beri temâdî eden bir keyfiyeti hiçbirşey değil, yalnız "pasaport meselesi" *diye bir mi, iki mi, üç meçhullü mü bir mesele olarak son bir muğlâk bir iş'âr oldu).*

Ben kendime bakamıyorum. Çok hasta değilsem de iyi de değilim. Daima başım sıkılı, kocakarılar gibi köşede oturuyorum. Siz de hastalığınızla herhalde benden geç kalmadınız. Korkarım gelir gelmez genç hanım derdine düşme[z]sin. Hürmetler.

(Cevabım: Makbule Hanım, bu düşünceniz dolayısıyla sizi tahtie etmem. Böyle bir derdim olmadığı da on senedir gördünüz. Ve bunu da yine iftiharla herkese söylüyordunuz ki Mustafa Bey ağır adam, ciddi adam. Çok şükür, böyle bir derdim kocamdan yok. Yalnız beni fazla sever ve kıskanır. Demek asıl dert benim genç hanım ararım, aramak derdim değil, fazla sevmek imiş ki bana hayatın talihsizliğimin ..... bir ensemden kırbaçlaması ile iktitaf ettim).

Mustafa

(CBA, 01014889-54)

97

[6 Eylül 1929'dan sonra]

Mustafa Bey,

Dün tekrar biraderim ile görüştüm. Hasta hasta oraya kadar gittim. Fakat memnunen avdet ettim. İşte sana senin memnun olacağını zannettiğim havadisleri bildiriyorum. Biraderime yalvardım.

(Bu havadislerden sen memnunsun ya, bana senin memnunluğunu burada beraberce görmek daha ziyade memnuniyetbahştır. Mustafa Mecdi).

Biraz da yalvardım, biraz da ağladım. Mesele bitti. "Madem ki böyledir, benim tarafımdan da yaz, kendisine hiçbirşey yapılmayacaktır"

(16 Eylül 929 Cuma günü telgraf çektim).

Borçlar meselesini burada başbaşa vererek hallederiz.

(Makbuş, bu sözünü de anlamadım. Yani tüccarlığa mı şimdi heves ediyorsun? Buna bir defa tahsilin müsait değil. Ondan başka ben daha henüz aklımı bozmadım ki, erkeğin işine ve erkekler içine seni elimle karıştırayım.

Yani anlayamadım, bu sözünüzün mânâsı nedir?)

Herhalde ağabeyimin yardımını talep edeceğimiz şüphesizdir. Bunu da söyleyeceğim ki Mustafa Bey, bu fırsatı da kaçırır gelmezsen benim yapabileceğim hiçbirşey kalmayacaktır.

(Yaptığınız birşey meydanda yok ve göremiyorum. Fırsatı kaçırmayı düşünüyorum, ayıp değil. Siz böyle birbiri peşine müstacel yazılmış cümleleri anlayamayıp acaba bu nedir? Mustafa Mecdi. Makbuş, anlıyorum ki bu mektubu heyecan ile yazmışsın. Malûm ya birbirimizi on iki seneden beri pek iyi biliriz. Binaenaleyh şu heyecanlı yazılar bana bir fikir vermekten ziyade düşüncelerimi birbirine girift ediyor. Bunun böyle olması nedendir? Neden heyecanla memlû bu satırlar, veyahut hastalığım hissiyle yorgunum).

Sana en büyük teminat ben veriyorum.

(Bilhassa arz-ı teşekkür ederim ama bu teminatların kuvve-i teyîdiyesi olarak sizi gelecek bir fenalık önüne ikame etmek doğru olmadığından bu hususdaki hissiyat-ı fedakârinize kemal-i hürmetle teşekkürle ancak mukabele eder ve bu fedakârlığınıza muvafakat edemem. Hem ne lüzumu var, Mustafa ve sevgilisi Makbuş hiç yoktan fenalığa maruz kalsın. Mecdi.)

Bizi bırakıp gittiğinin acısını senden çıkarırız.

(Çıkarılan acıları hepiniz kâfi el'ân bulmamakta mısınız? Yâhu, takat kalmadı. Kimden daha ne acı çıkaracaksınız?).

Hangi vapurla hareket edeceğini telgrafla bildir. Senin ile şifahen görüşürüz.

(...O halde İzmit kadar yer olan Köstence'ye. Bâhusus hastayım, sen gelebilirsin. Makbuşum kalk gel).

Artık bu kadar kâfi, sinirlerini yatıştır da gel. Beybaba, Hulûsi, ilââhir, hepimizin söylediği sözleri ayrı ayrı dinleyeceksin. Bizi bırakıp gittiğinin acısını senden çıkaracağız. Avdetiniz temenniyatıyla avdetinize cümleten intizardayız.

(Cevabım: Bak görüyorsun ya, kendi eliniz ve ağabeyinizle yazıyorsunuz ki sizi bırakıp gittiğimin acısını çıkarmaya diş biliyorsunuz demek. Hani muhterem paşanın temenniyatı ya, benden acıyı çıkarırken fazla kaçırır ben de of dersem olmadı.

Binaenaleyh ...Makbuşum, ben de diyorum ki sen beybabamızı katmadan Hulûsi Hakkı ilââhir. ...buraya gel, burada söylediğin gibi acıları benden çıkar. Artık İstanbul'a geldiğimiz zaman ben de müsterihü'l-kalp, siz de müsterihü'l-kalp olunuz. Ne sizin benden çıkarmak istediğiniz acı ve ne de benim ödeyecek, çıkaracak acım olsun. Bütün acıları burada bırakalım.

İstanbul'da hem tatlılığa, tatlı yapmaya, tatlı yapmak düşüncesiyle güle güle avdet ederiz olmaz mı?)

(Haşiye: Mademki Paşa Hazretleri söylediğiniz nutukları irad buyurmuşlar, şu halde hasta olan zevcinizin yanına gitmenizde hiçbir mahzur görmeyeceklerini de mantıken doğru buluyorum. Mademki zevc-zevce beyninde birbirimizin hastalığında, sağlığında bulunabileceğimiz gibi buna kimse de birşey diyemez. Sakın düşünmeyesin ki "Kocasının peşini bırakmadı" *derler. Bunu söyleyecek yabancı ruhlular olduğu gibi bizlerce ehemmiyete*

alınmamalıdır. Biz bir iki senelik değil rubû asrın nısfı bir müddettir beraberiz. Allah sağlık verdikten sonra rubû asırdan daha fazla bir müddeti de geçiririz. Elverir ki nasibimiz olsun ve hüsnüniyet olsun. Binaenaleyh telgrafınızı en tabii olarak beklerim. Yalnız mesele bitti.

...Sizden cevabını beklerim. Hattâ mektup yerine telgrafla "Filân vapurla filân gün geliyorum" *deseniz çok memnun olurum. Kalbî hürmetler).*

Mustafa Mecdi

(CBA, 01014889-34 ve 54)

98

Çok sayıda alâkasız ve bir kısmı da anlaşılmaz ifadelerle dolu olan ve Mustafa Mecdi Bey'in büyük ihtimalle ağır bir depresyon geçirdiği sırada yazdığı bu mektubu kısaltarak veriyorum.

[31 Ağustos 1929'dan sonra]

Makbuş,

Bu mektubunuzu 31 Ağustos 1929'da aldım. Memnuniyetle okudum. Fakat hastalığımın tesiri saçma sapan düşünmekliğim neticesi mi, mânâlarını anlayamadım. Bu sebepten size şu telgrafı çektim: *"Mektubunuzu anlayamadım. Yarınki postaya tafsilatlı mektup vermenizi rica ederim".*

...Pasaportsuz çıktım. Fırtınaya tutuldum, Köstence'ye çıkmaya mecbur oldum. Bu pasaportsuz seyahatin kanunen cezası beş lira ceza-yı nakdî alıp pasaportumu derhal vermek idi ve aradan bîgayrı hakkın ...dört ay geçtiği halde benden beş lira ceza alıp pasaportumu vermektir. Yoksa ecnebi bir memlekette elimi kolumu bağlattırıp envai yalan ve vaat ve cebirlerle on gün mütemadiyen dağa adam kaldırırcasına bir vatandaşımın hayat, şeref, haysiyet ve canı mevcudiyetiyle oynamak değildir. Şimdi ben sana soruyorum: Beş lira ceza-yı nakdî alacak ve halledilecek bir meselede ceza-yı nakdî yerine koskoca Mustafa'yı almak isteyen bir vaziyetteki daha neler neler var. Haydi azîzem, benim yerimde ol da düşünme. Değil sen, lâlettayin bir Türk, bir Avrupalı, bir Çinli, velhasıl dünyanın herhangi tarafından bir adam işte bu meselede külâhı önüne koyup düşünecek ve bunun mahiyetini anlamaya çalışacaktır. Değil ki, başından geçen pişmiş tavuğun başından geçmediğini sanma, Salih Bey'e yazdığım, Mustafa bu noktayı düşünmesin mânâ ve mahiyetini anlamaya çalışmasın.

...Bende korku yaşayamaz ki onu üzerimde taşıyayım. (Geçen sene 16 Haziran 1928'de[610] tevkifimden sonra ve bunu müteakip aylarda pek tabii olarak çıkan dedikodularda birçokları bana diyorlardı ki, *"Seni vurduracaklarmış, peşinde üç adam dolaşıyor. Maamafih ayrıca başka şeyi de düşünüyoruz. Seni zehirletmek ve doğrusu senin böyle bu vak'adan sonra ve böyle şeylerini işittikten sonra sellemehüsselâm dolaşmaklığına akıl erdiremiyoruz"* diye söyledikleri zaman gülüyorum ve korkaklık etmiyorum.

---

[610] Mecdi Bey tarihi sehven 1929 yazmış, 1928 yaptım.

Allahım var. Allahım, böyle ercûfeden, böyle bir bayağılık hatırıma getiremeyeceğim gibi istemek de istemem diyorum. Şayet korku taşıyacak bir adam olsa idim, yine bu tevkifimden sonra bu kadar feci ve korkunç şayialara rağmen bir sene İstanbul'da oturur, ne de ilk cahil gemicilerle Karadeniz gibi müthiş ve fırtınalı bir denize limon kabuğu gibi bir kayıkla seyahate çıkardım. Çünki, konsolosun dediği gibi *"benim İstanbul'a kaçırılırsam büyük ikramiye alacakları vaadini ettikten sonra bilse idin tavuk keser gibi keserek diye söyleyen adamlar"* bence malûm idi. Bence böyle fikre buraya gelirken sahip değildiler. Halbuki ben sana on seneden beri söylediğim gibi, her zaman hâmîm olan evvel Allahıma ve kalbimin doğruluğuna güvendim. Binaenaleyh, demek korktuğum değil, düşünmüş olduğum oraya benim geleceğime "kalk sen buraya gel". Merak edecek birşey değil. Ben oraya gelmeye korku taşımıyorum. Dördüncü ay olduğu halde sana müteaddit ve resmî, hususî olarak vâzıh, açık, sarih olarak yazdığım telgraflarıma da bugüne kadar bunca ailesinden tek bir kelime cevap alamayıp sükûtu karşısında Köstence-İstanbul tarafından nefret ettim. Konsolosun macerası bende öyle bir tesir bıraktı ki, değil şimdi sağ kalırsam, yine Köstence'den İstanbul'a, bir de İstanbul'dan Köstence'ye bahren seyahat yapamayacağım.

"Hastalığınıza merak ettim" diyorsunuz. Cevabım, o halde merak etmekte samimi isen on iki senelik zevcini bâhusus bu kadar tafsilâttan sonra hasta halinde nasıl unutursun? Hakikaten merak ediyorsan kalk, gel.

...Mektubunuza *"Dün akşam, yani 27 Ağustos 1929 sarayda kaldım, görüşmeye muvaffak oldum. Kendisiyle görüştüklerimi henüz size yazamayacağım"* diye yazıyorsunuz. Cevabım: Bu *"Henüz size yazamayacağım"* sözünüzü doğru bulmuyorum ve henüz yazamayacağınız şeylerin yazılması için size bâlâdaki telgrafı çektim. Buna cevaben 1 Eylül 1929 Cumartesi günü şu mektubu yazıyorsunuz: Diyorsunuz ki, *"Mustafa Bey, bu sabah telgrafınızı aldım. Mufassal mektup istiyorsun. Ağabeyimle uzun uzadıya görüşemediğim için size havadan söz yazmak âdetim değildir, ilââhir..."*. Ben size havadan söz yazdınız diye telgrafımda birşey yazmadım. Yalnız mektubunuzda kendi el yazınızla ..... kendisiyle görüştüklerimi henüz size yazamayacağım dediğiniz, istersen o bir defalık görüşmeniz neticesini henüz yazmamak istediğiniz meseleyi yazınız demiştim. Anlıyorum ki henüz yazamamak veya yazmamak emelindesiniz. Demek herhangi bir düşünceniz buna mânî oluyor. Telgrafıma rağmen ben düşünüyorum ki acaba ne diye böyle kapalı cümlelerle henüz yazmamak istediği görüştükleri nelerdir diye.

...Kabahatli sıfatıyla değil, kabahatsiz sıfatıyla ağabeyinize (Siz yüz tane Mustafa'yı mı feda ediyorsunuz?) Ben sizin gibi nekeslik etmem. Yüz bin Mustafa'yı feda ederim. ve feda olsun yüz bin.

İşte oraya gelmeye korkum yok ve esasen olamaz. Düşüncemi arzedebildim mi azîz ve muhterem dost? Ben buraya geldiğimin ertesi günü hakkımdaki cebren kaçırmak isteyen konsolos ve onun maiyetindekilerin bu kahramanlıklarının adem-i muvaffakiyetle neticelenmesinden sonra *"Efendim, kat'i emir aldık, pasaport vermeyeceğiz, cebren göndereceğiz, filân, filân... ilââhir"* dedikoduları da işte beni üç ay yirmi yedi gün evvelinden bugün bu saniyeye kadar düşündürüyor ve düşündürecek de. Binaenaleyh muhterem Paşa'nın size söyledikleri yalnız sizden haber aldığım samimi temenniyatı gibi *"Bundan sonra şöyle gürültüsüz, beni kendiniz ile meşgul*

etmeyecek tarzda bahsediniz ben de müsterih olayım" buyurdukları gibi bu defa da bizlerden değil, başkaları tarafından *"pasaport meselesi"* dedikleri mesele olan pasaporttan dolayı gürültü çıkarılıp muhterem Paşa'nın böyle bir mahiyette gürültü ile meşgul etmemek halisâne düşüncesidir. En son yazdığınız *"Hemen kalk"* diye olan mektubunuzu hem okuyor ve düşünüyorum ve bâhusus resmî muamelâta taallûk eden dört aylık kanayan ve pasaport meselesi diye mesele varken ne Salih Bey, ne de Recep Zühtü ve Ali Beyler bu af keyfiyetini de yazmıyorlar. Belki yazmak istemiyorlar veyahut o esnada yokmuşlar belki. Fakat madem ki muhterem ağabeyinizin Şükrü Kaya Bey'i çağırtıp *"Mustafa Bey'e birşey yapmayın"* buyurmuşlar. Cevaben "Yapmayacağız" diye Şükrü Kaya Bey'in söylediğini akdemce bildiriyorsunuz. Teşebbüs etse idiniz. Şükrü Kaya Bey'e lütfen resmiyet karışmış şu iş hakkında Paşa Hazretleri'nin af ve emirlerini bildirirler mi? Maamafih ben arzu etmem. Şükrü Kaya Bey çok meşguldürler. Hâ, bu Salih ve Recep Zühtü ve Kılıç Ali Beyler yazabilirlerdi ve yazmaları muvafıktır.

İşte ben bu kadar tafsilâttan sonra diyorum, benim karım veya daha ..... tâbiriyle zevcem olmak istiyorsan Paşa'yı ve hiçbir kimseyi herhangi muhtemel bir gürültü ile ve hiçbir ..... ile meşgul etme, hasta kocanın yanına kalk gel. Tahsilde çocuğumuz yok. Bir yalı ile dükkânımız var. Zaten bâd-ı hevâdan gelmiş bir yalıdır. Mahvolmuş, bir ..... verilmiş. Lehülhamd, İstanbul'da durduğu yerde kalır. Hem sen midenden tedavi olursun hem ben belimden katodik şua[611] ile tedavi olurum. İstanbul'da bu elektrik şuası yok. Binaenaleyh halledilecek ve mesele olan pasaport meselesi de kapanmış olur.

...İşte azizem, bu mektubumda bu kadar izah edebildim.

"Kocam olmak istiyorsan benimle ağabeyimle muhabere et" diyorsunuz. Ben de size samimi olarak söylüyorum ki zevcem olmak istiyorsanız yazdıklarıma açık samimi cevap verin ki tenevvür edeyim ve hattâ kalkın yanıma gelin diyorum. Bâkî hürmetlerim.

M. Mustafa

(CBA, 01014889-51 ve 52)

99

7 Eylül 1929

Costantinople,
Arnavutköy
Makbule Hanımefendi'ye

Son mektuba cevap: Salih Beyefendi'ye gönderdiğim mektubumun müştereken okunarak müştereken veya ayrı ayrı tamamen ve sarih cevabının verilip verilmeyeceğini evvelemirde telgrafla kat'iyyen bildirmeniz mercudur. ..... selâm.

Mustafa

(CBA, 01014889-32)

---

[611] *katodik şua:* katod ışınları ile tedaviyi kastediyor.

100

Bükreş'te bulunan Mustafa Mecdi Bey, bu telgrafı Makbule Hanım'ın boşanma muamelesine başladığını öğrenmesinden sonra çekmiş ve telgrafın ardından bir de mektup göndermiştir. Mektup, aşağıda telgraftan hemen sonra, 101 numarada yeralmaktadır. Mustafa Mecdi Bey'in Makbule Hanım'a bahsettiği Mustafa Kemal'e yazdığı mektup da, bu kitaptaki 104 numaralı belgedir.

Constantinople
Arnavutköy Kuruçeşme
1 numaralı yalı
Makbule Hanımefendi

9. 10. 1929

Size mektup gönderdim. Buraya aldığım tebligat üzerine sefirle telgraf çektirmek üzere geldim. Telgrafla müracaat edersem igzab edeceğimden menettiler. Beynimden vuruldum. İstirham ederim, sadakat ve vefakârlığınızı göstererek sırat köprüsü müracaatınızı geri alınız. İcabederse Ankara'ya gidiniz. Bu son fedakârlığınızı hayatımı size vakfettirmekle ödeyeceğim.

Bükreş Gara Nord, Hotel Trayan
Mustafa.

(CBA, 01014889-28 ve 29)

101

[9 Ekim 1929]

Makbuş,

Sana şimdi şu telgrafı çektim:

Size mektup gönderdim. Buraya aldığım tebligat üzerine sefirle telgraf çektirmek üzere geldim. Telgrafla müracaat edersem igzap edeceğimden menettiler. Beynimden vuruldum. İstirham ederim. Sadakat ve vefakârlığınızı gösterecek sırat köprüsü müracaatınızı geri alınız. İcabederse Ankara'ya gidiniz. Bu son fedakârlığınızı hayatımı size vakfettirmekle ödeyeceğim. Bükreş Gara Nord Hotel Trayan-Mustafa.

Makbuş, muhterem ağabeyinize yazdığım telgraf suretini size gönderiyorum. Tebligatı da ayrıca mektubumla size gönderdim. Bu tebligat üzerine açık telgraf yazarsam belki büsbütün hiddet edeceklerdir. Bu mektubumla birlikte tayyare postasıyla gönderdim.

Makbuş, sana söyleyeceğim sözleri heyecanlı son mektuplarımla söyledim. Benim seni ne derece sevdiğimi ve ne derece merbut olduğumu pekalâ sen bilirsin. Ne olmuşsa hep bu yüzden ve seni feda edememek hulûs-i niyetimden olmuştur. İşte şimdi uçurum kenarındayım. Cesaret ve vefakârlık göster. Kalbimden ve yanımdan ayrılma. Birleşelim, koluma gir, ikinci defa birbirimizi almışçasına son nefesimize kadar yaşayalım. Bilirsin ki ben sensiz yaşayamam. Benim için ölüm demektir. Bunu sen de

iyiden iyiye kalben tasdik edersin. Evet, bu kahramanlığı göster. Muhterem ağabeyinize ikinci defa müracaat mı lâzım geliyor, kemâl-i cesaretle yap. Paşa'nın kalbi büyüktür, affederler ve muvafakat ederler. Elverir ki sen bu cesareti göster. Mustafacığının ölüm ve idam fermanı olan verdiğin vekâleti ve mahkemeye istidanı geri al. Yırt, parçala. Parçalarını bana gönder. Ben de burada yakayım. Ölüm fermanı dikenleri gül olsun. Bu gülün üstüne basıp oraya gelip sana kavuşayım, gülistan hayatı geçirelim. Bu maksatta yürü, adımını cesaretle at, göreyim seni. Validesi ve hemşiresi makamında olduğun, söylediğin ve kanî olduğun Türk kadınlığına karşı ..... belki fazla muhabbeti, sevgisi olan bir zevce karşı gösterilecek vefa ve sadakate nümune-i imtisâl ol.

Mustafa Mecdi

(CBA, 01014889-68)

102

(Köstence'den)

27. 9. 1929

Constantinople Arnavutköy Kuruçeşme 1/1 numara
Makbule Hanımefendi'ye,

Hasta dimağımdaki evhâmın izalesi için yazılıp belki sizi rencide etmiş olan mektuplarımın cevapsız bırakılmasına rağmen size karşı merbutiyet-i kalbiye ve rûhiyemin ispatı için İstanbul'a avdete karar verdim. Vefa ve merbutiyetinizin fiiliyatını cevabınızla izharını pek meraktayım. Hürmetler.

Mustafa

(CBA, 01014889-30)

103

[21 Ekim 1929]

Constantinople, Arnavutköy, Kuruçeşme,
bir numaralı yalıda Makbule Mustafa Mecdi
Hanımefendi'ye

Bu gece onbirde hareketle yarın üçte İstanbul'dayım. Hürmetler.

M. Mustafa

(CBA, 01014889-17)

6.
MUSTAFA MECDİ BEY'İN, KAYINBİRADERİ MUSTAFA KEMAL'E MEKTUPLARI

muterem paşam 01014889-21

3. teşrinevel 1929 cumartesi saat beşte Köstence Konsolosluğuna celb itdiler. Şifahe sözlece tebligata bulundilar.
Köstencede bulunan mustafa mecdi beyin Reyis cumhur hazretlerine ve bazi zevata telgrafla muracat itdigi anlaşilmakdadir. Reyis cumhur hazretleri kendisile ve karakatile alakadar degillerdir orada ecri mucib bir hal ve vaziyetde görulmemekdedir. binaen aleyh m. mecdi beyefal karakatinda temamen serbestir.

bu tebligi cok sevindim. zati samilerine telgraf ve mektubimla olan son muracatim üzerine afv idildigini ve refikama kavuşmak hususunda serbest bulundugum anlayarak husuldigim sevinc istanbuldan aldigim bir isar üzerine alakanin kati icun makkemeye muracat idildigi haberile derin bir meyusiyete inkilabitdi.

Konsolosluk tarafindan vaki Tebligatuzerine buyukbir heyecanla vaki bu muracatimi telgraf olarak vermekle işbu tebligi mugayir hareket itmis olacagimdan derin bir heyecan içinde işbu mektubimla arza curet idiyorum
paşam. size yikicilik degil yaricilik yaraşir. yikilmaga mahkum vatani ve ön bes milyoni kurtardiginiz gibi simdi dahi imaribi yapmakla sohretsarsiniz alakanin kati tesebbusini ve aynica Köstencede tebelug itdigim isar yildirim gibi basta beynime isabet itdi ön iki seneye karib madi ve manevi emeklere göğüs vererek sevdigim ve ölünceye kadar sevecegim vatanimin kavuşmak tebligini yurumin bayhus

Mustafa Mecdi Bey'den Mustafa Kemal'e (CBA, 01014889-21).

104

[Ekim 1929]

Muhterem Paşam,

5 Teşrinevvel [Ekim] 1929 cumartesi saat beşte Köstence Konsolosluğu'na celbettiler. Şifahen şöylece tebligatta bulundular:

"Köstence'de bulunan Mustafa Mecdi Bey'in Reisicumhur Hazretleri'ne ve bazı zevâta telgrafla müracaat ettiği anlaşılmaktadır. Reisicumhur Hazretleri kendisi ile ve harekâtı ile alâkadar değillerdir. Ortada affı mucip bir hal ve vaziyet de görülmemektedir. Binaenaleyh Mustafa Mecdi Bey ef'al-i harekâtında tamamen serbesttir".

Bu tebliğe çok sevindim. Zât-ı sâmîlerine telgraf ve mektubumla olan son müracaatım üzerine affedildiğimi ve refikama kavuşmak hususunda serbest bulunduğumu anlayarak hissettiğim sevinç İstanbul'dan aldığım bir iş'ar üzerine alâkanın kat'ı için mahkemeye müracaat edildiği haberi ile derin bir meyusiyete inkılâp etti.

Konsolosluk tarafından vâki tebligat üzerine büyük bir heyecanla vâki bu müracaatımı telgraf olarak vermekle işbu tebliğe mugayir hareket etmiş olacağımdan, derin bir heyecan içinde işbu mektubumla arza cür'et ediyorum.

Paşam, size yıkıcılık değil yapıcılık yaraşır. Yıkılmaya mahkûm vatanı ve on beş milyonu kurtardığınız gibi şimdi dahi imarını yapmakla şöhretşiârsınız. Alâkanın kat'ı teşebbüsünü ve ayrıca Köstence'de tebellüğ ettiğim iş'ar yıldırım gibi hasta beynime isabet etti. On iki seneye karip maddî ve manevî emeklere göğüs vererek sevdiğim ve ölünceye kadar seveceğim kurmuş olduğum yuvamın baykuş yuvası haline ifrağını hiçbir zaman aklımdan geçirmedim ve geçirmeyeceğim. Bundan bir müddet evveline kadar refikam tarafından affedildiğim ve İstanbul'a avdetim hakkında izhar edilen arzunun kasvetengiz felâket fırtınasına münkalip olması ruhumu ve efkârımı zîr-zeber etti. Yuvamın yıkılmaması, bilâkis ihyası hususunda müracaatın geri alınması, külliyen sarfınazar edilmesi hususunda muvafakat ve işaret-i devletlerini gerek refikama ve vekiline ve gerekse bendenize bahs ve ihsan buyurmanızı ellerinizden öperek müsellim-i cihan olan yüksek kalbinizden dilerim muhterem paşam.

Tazimkârınız
Mustafa Mecdi

(CBA, 01014889-21)

105

[Tarihsiz]

Muhterem Paşa Hazretleri,

Bunca meşagil-i mühimmeniz arasında aramızda vukua gelen gayri..... hadisat dolayısı ile hâkipâyinizi hiçbir zaman meşgul etmeyi aklımdan geçirmemiştim. Bundan birkaç gün evvel refikamdan aldığım bir mektupta *"Bundan sonra kocam olmak isterseniz benimle ve ağabeyimle doğrudan doğruya ve bilâvasıta muhabereyi tesis etmeniz lâzım gelir"* diye iş'arda

bulunmuştur. Bunun taraf-ı âlîlerinde vuku bulan bir iş'ar veya ilham üzerine yazılmış olduğunu kabul ederek kıymetdar zamanınızın birkaç dakikasını hasretmeye mecbur olacağınızdan dolayı evvelemirde aff-ı sâmîlerini istirham ve niyaz eylerim.

Muhterem Paşam, şimdiye kadar aramızda cereyan eden bunca vekayi ve hadisattan hiçbirisinin esbâbını teşrih ederek zât-ı âlîlerine ne tahrîren ve ne de şifahen tasdî etmeye lüzum görmemiştim. Biliyordum ve kanaat ediyordum ki refikamın hissiyatına tâbi olan haksız mişvarları hakkında malûmat-ı kâfiyeniz mevcut ve bundan dolayı sükut-ı ihtiyara mecbur oluyordum. Bu sükutum taraf-ı âlînizce de maateessür bazı suitefehhümlere bâdî olduğunu işitiyordum. Benim zât-ı âlîlerinden ve muhitinizden uzakta bulunmam zât-ı âlîlerine karşı beslemekte olduğum hürmet, sadakat ve mehâbetimin noksanından değil, bilâkis bunu teşyit ve tezyit maksadı ile yapmakta olduğumu vicdan ve namus ile temin ederim.

Biliyorum ki sizin kurbunuzda bulundukça refikam dahi beraber bulunacak ve hâkipâyilerinizce malûm olan fevkalâde kıskançlığı dolayısı ile birçok nâlâyık hadisâta sebebiyet vereceğiz ve bu yüzden belki de teveccüh ve muhabbetinizden mahrum kalacağız.

Buna binâendir ki, teveccüh ve himayenizin kaybolmaması için kurbunuzda bulunmaktan tehaşi ediyordum. Zannederim ki hâkipâyiniz buna hak verirsiniz. Bununla beraber uzakta bulunmaktan temin etmek istediğim gaye bütün bütün makûs bir netice verdi. İşte, refikamın birçok zamanlarda hissiyatına tâbî olup neticenin nereye varacağını idrak etmeyerek zât-ı âlîlerine birkaç defa müracaatta bulunmuş ve hakkımda öteden beri izhar buyurageldiğiniz teveccüh ve itimadınız selb ve mahvına bilmeyerek sây u gayret etmiş bulunuyordu.

Bu vekayi karşısında daima sükutu ihtiyar etmiş ve bununla kardeşlik hissiyatınızı rencide etmemek maksadını takip etmiştim. Refikamın bilmeyerek ve sâfiyâne yaptığı bunca teşebbüsâtın neticesi olarak bendelerine karşı pek tabiî olarak zât-ı samîlerince tahassül eden su-i enzâr ve efkârın fena bir neticeyi müncer olacağını görünce bu defa tahassül eden su-i efkârınızın izalesi için nezd-i âlîlerinde teşebbüs ve istirhâmâta başladı.

İşbu teşebbüsat ve istirhâmâtına mukabil taraf-ı samîlerinden affedildiğimi, avdet etmekliğimin emir buyurulduğunu yazıyor. Refikamın mektuplarına yazdığım cevapların birer suretini de mahzâ enzâr-ı âlîlerine vaz edilmek üzere Salih Bey kardeşimize gönderdim. Dedikodu mahiyetini geçmeyen bu çocukça harakâtımız nazar-ı âlîlerinde af ve müsamaha ile bakıldığından dolayı teşekkürat ve ihtiramât-ı

azîmemin lütfen kabul buyurulmasını hassaten niyaz ve fîmâbâd taraf-ı samîlerinden vuku bulacak evâmir ve irşâdâtı rehber-i harekât ittihaz edileceğine kanaat buyurmanızı istirham ve bilvesile hakipây-i samîlerine arz-ı tazimat ve tekrimât eylerim efendim hazretleri.

Lütufkârınız enişteniz
Mustafa Mecdi

(CBA, 01014889-22)

106

Pek muhterem Paşa Hazretleri,

İstanbul'dan tarih-i müfarakatımdan şimdiye kadar takdim eylediğim mektuplarda vuku bulan kusurlarımı muterifim. Bunlarla zât-i âlîlerini ve refikamı incitmiş olabilirim. Fakat bunun esbap ve avâmili nazar-ı insaf ve samimiyetle tedkik buyurulduğu takdirde iki seneden beri Bulgaristan'da iken maruz kaldığım beyin rahatsızlığı hasebiyle gerek dimağen ve gerekse âsâbım ehemmiyetli bir surette sarsılmasına ve talihsizliğimin neticesi olarak işlerimin bozulması ile mühim bir meblağa vâsıl olan borçlarımın tesviye edilmemesinden mütevellit ıztırâbât-ı ruhiyeme zamîmeten dört aydan beri ailemden cüda kalmış ve firarîlerden ve yüzelliliklerden bazılarına mesken olmuş olan bu şüpheli muhit içinde kendime leke sıçratmamak için muhterizâne ve münzeviyâne hayatımın tevlit ettiği heyecan, evham, hasta olan dimağımı büsbütün sarmış ve âdetâ mecnun bir hale konmuş olması erbâb-ı insafça takdir buyurulacak bir keyfiyettir. İşte bu gibi müessirat-ı muhtelife tahtında yazılan yazılarda mantık ve insicam aranmayacağı pek tabiî bir keyfiyettir. Şununla arzetmek istiyorum ki yazılarımı hâl-i tabiîde hiçbir ruhî ve dimağî müessirat altında bulunmamış bir şahıstan çıkmış olmasını düşünerek ona göre hüküm vermek zât-ı samîleri gibi nısfet ve adalet-i fikriye sahibi olanlar için mantıkî olamayacağı şüpheden vârestedir. Binaenaleyh şimdiye kadar gerek refikama ve gerekse zât-ı âlîlerine takdim ettiğim maruzatımı işbu ahval ve müessirat nazar-ı dikkate alınarak tedkik buyurduğunuz takdirde herhalde aff-ı samîlerine mazhar olacağımı müsellim-i cihan olan fikr-i nısfet ve adaletperverîlerinden beklemekle zannederim ki haklıyım.

Neye yalan söyleyeyim, Köstence'ye çıktığım zaman bura konsolosunun on beş gün kadar Köstence'den çıkarmak için devam eden tazyikat ve teşebbüsâtı muhakememi tamamen selbetmiş ve bunun işbu teşebbüsatı kuvâ-yı manevîyemi meflûç bir halde bırakmıştır. İşte perişan bir mefkuremle gayrişuurî olarak zât-ı âlîlerine ve refikama yazdığım müteaddit müracaatlarımın cevapsız kalması gerek zât-ı samîlerini, gerek refikamı gücendirmiş olduğum hissini tevlid etmiştir. Köstence gibi şüpheli bir muhit içinde bulunmam âcizlerine karşı ötedenberi beslediğinizi bildiğim samimiyet ve kıymetdar teveccühünüze bir halel iras etmiş olduğunu pek de bâid görmüyorum. İşte pek derin bir samimiyet ve hissi hurmetkârî zât-i âlîlerine merbut olan kalbimin bundan mütevellit ıztırâbâtını arz ve izaha kuvve-i kalemiyem müsait değildir. Belki bu da bir evhamdır. Mamafih bu vehmi izale için ve samimiyet ve merbutiyetimi izhar için Türk Cumhuriyeti'nin sefil ve bî..... düşman eşhasları ile hiçbir surette temas etmediğimi efendimiz nezdinde ispat için resmî bir şahadete ihtiyaç gördüm. Bu ihtiyaca binaen burada bulunduğum müddet zarfındaki harekât ve ef'alimde bu gibi sefil hislerden tamamen ârî olduğum hakkında bana hîn-i vusûlümde envâî tazyikat ve tasyibat göstermiş olan ve bittabiî bana bir düşman nazarı ile bakmış olan bura konsolosunun şahadeti bittabiî pek kıymetdar olacağını kabul etmek pek doğru bir hareket olur. Mumaileyhin Köstence'de infikakı vesilesi ile istida ile bu bâbda vuku bulan müracaatıma cevaben ef'al ve harekâtım hakkında istihsal eylediğim vesikanın bir suretini leffen arz u

takdim ediyorum. Bu vesika ile Köstence'de bulunduğum müddet zarfındaki harekâtımın bir hesabını efendimize vermiş oluyorum zannındayım. Zaten eşhasın kıymet-i maddiye ve manevîyelerini tamamen takdir ve fark u temyiz hususunda pek yüksek bir deha göstermiş olan zât-ı âlîlerinin şahsımda kıymetini öteden beri hakkımda lütfen izhar buyurageldiğiniz teveccühat-ı kıymetdarâneleri bendenizden süflî harekâtın sâdır olamayacağı kanaatinde bulunduğunuzu idrak etmiştim. Fakat bununla beraber arzeylediğim esbap ve müessirat içinde yuvarlanmakta olan dimağımın teskin-i heyecanı için bu vesikayı istihsale lüzum gördüm.

Bu vesikayı 24 Eylül 1929 yirmi dört Eylül tarihinde aldığım zaman hâl-i heyecanda bulunan efkârımı teskin etmiş ve dünyayı da şuurlu bir surette görmeye başlamıştım. Bundan evvelki yazılarım nasıl bir müessirat içinde yazıldığını artık takdir buyurur ve nazar-ı af ve müsamaha ile görüleceğinden şüphem yoktur.

Muhterem Paşam, şimdiye kadar başınızı ağrıtarak yazdığım yazıların perişan ve evhamlı bir mefkûreden sudûr etmişçesine mütalâa buyurularak ruhen ve bedenen zât-ı âlîlerine merbut ve uğrunuzda her türlü fedakarlığı ihtiyara tamamen müheyya bulunan âcizlerinden sudûr etmiş hatayânın affını ve telgrafla istirham eylediğim vechile pek sevdiğim ve firakı beni bütün bütün şuursuz bir hâle getirmiş ruhen ve kalben merbut olduğum refikama biran evvel kavuşturmak için muktezi hususâtın ifâsına lütf-ı sâmîlerini kemal-i tâzimle ellerinizden öperek istirham eyler ve tazimkâr hürmetlerimi kabul buyurmanızı niyaz eylerim muhterem Paşam.

Tazimkârınız
Mustafa Mecdi

(CBA, 01014889-25, 26 ve 27. Mustafa Mecdi Bey'in elyazısı ile olan diğer nüshası: CBA, 01014889-61)

107

TELGRAF

[Köstence, 27 Eylül 1929]

Constantinople, Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

Şimdiye kadar vuku bulan bütün kusurlarımın hasta dimağımı sarmış olan evhâmıma bağışlanarak mazhar-ı af ile görülmemi, kalben ve rûhen merbut olduğum refikama bir an evvel kavuşturulmama müsellem-i cihan olan âlî ve necâbet-i rûhiyenizin fiiliyatını beklemekte olduğumu tâzimle ellerinizden öperek arzeylerim efendim.

Mustafa

(CBA, 01014533-2)

108

Mustafa Mecdi Bey, bu ve bundan sonraki mektubu aynı gün, 27 Kasım 1929'da yazmıştır.

[Tarihsiz]

Pek muhterem Paşa Hazretleri,

Kesretli meşgaleniz arasında sizi bu gibi çocukluklarımızla işgal ve tasdi etmek istemezdim. Menbaı böyle olmakla beraber neticesi aile hayatı için pek ciddî ve elim olan şu vaziyette sizden gayrı müracaatgâhım olamayacağı nezd-i âlînizce de lütfen takdir buyurulur zannederim.

Uzun senelerdenberi ailemin beka ve saadetine ve bunun zımnında semâpâye olan nâm ve zâtınıza ne derin bir muhabbet ve hürmetle merbut ve itinâkâr olduğum meydandadır.

Bütün bu senelerin gûnâgûn tecelliyâtı arasında sizi iz'ac ve tasdie müncer bir hareketin tarafımdan sudûru görüldü mü? Refikam tarafından vâkî şikâyâtın necip mesleğinizin ciddiyetine fart-ı itinâmdan mütekevvin asabiyetlerden mütevellit olduğunu takdir-i âlînize arzeylerim.

Büyüklüklerinizin lutf-ı tecelliyatı muvazenemize tesir etmiştir. Sizin aramızda bîtaraf kalmanızdan büyük himaye olamazsa da, halen bîtaraflığınızın âdetâ birtaraflık suretinde telâkki edildiğini, hadisenin füruatı ıttıla-ı âlînize vasıl olursa, Efendimiz de tasdik buyurursunuz.

Bilvasıta telâkki ettiğim emir ve irşadınız veçhiyle ailem nezdine ve işlerim başına geldim. Fakat aile hususiyetini maiyet-i devletinizi teşkil eden havâssın esâmîsini muhtevi bir listenin lisan-ı sükutu altında hâkim nezdine sevkedilmiş buldum. Ailem ocağının yıkılmaması için vâkî bütün teşebbüs ve müracaatlarım, buna işaretiniz taallûk etmedikçe müsmir olamayacağı kanaatine vardım.

Taşkınlığımızın iltifatınızdan mütehassıl olduğunu tekrarıma müsaadenizi rica ettikten sora minnetdarı bulunduğum eltaf ve inâyâtınıza bir zamîme olmak üzere, ailemizin muhterem reisi sıfatiyle bize itilâfkâr nasihatinizi diriğ buyurmamanızı istirham edeceğim.

Bu müessir nasihatiniz kardeşiniz ve hürmetkârınız için on iki seneden beri müesses aile ocağında elyevm sönmeye yüz tutmuş olan saadetin nurlanmasını temin edecektir.

Bu lütfu değil doğrudan doğruya kardeşiniz, herhangi bir fert için diriğ etmeyeceğinize kanî olarak, minnet ve şükran ile istirhâmım is'âfına intizar ediyorum.

Pek derin ve râsih olan hürmet ve tazimatımı lütf-ı kabulünüze ref ü takdim ederim efendim hazretleri.

İstanbul, 27. 11. 929.

Hürmetkârınız
Mustafa Mecdi

(CBA, 01014889-7)

109

Pek muhterem efendim,

Ailevî sebepler tesiri altında bugünlerde ne kadar mustarip bulunduğum malûmunuzdur. Böyle bir sırada meftunu olduğum evsâf-ı âlîyenizden cesaret alarak ıztırabımı himayekâr ellerinizle izâle ricasında bulunmaklığıma elbet müsaade edersiniz.

Hadiseyi biliyorsunuz, her evde herkesin başına gelen içtimaî tekerrürlerden ibarettir.

On iki senelik kıymetli bir maziye mâlik olan hayat-ı ailemin bu günkü hâlinde hissettiğim teessür, bunun bâisini aramaya mâni olduğu gibi dostların da bunu araştırmasında fayda yoktur. Bunu söylemekle, kabahati takabbül veya atf-ı isnat arzusunda bulunmadığımı izah etmek istiyorum.

Eminim ki, müştakı olduğumuz itilâfa varmak için her ikimiz ihtilâfın kabahatini nefsine izafe etmekte ve bâdemâ arkadaşının kıymetine hakkiyle itinaya kendi kendine söz vermektedir. İnsan arkadaşının kıymetini senelerle teşrîk ettiği hayat içinde göremiyor da ufak bir ân-ı iftirak bunu bütün kuvvetiyle izhar ve buna olan ihtiyacı hissettiriyor. Herkes için böyle değil midir?

Öyle zannediyorum ki, bu ayrılık müddetindeki tefekkür ve mülâhazâtımız, her ikimizi bundan böyle kadirşinaslıkta tesbite kâfi gelecektir.

Hissiyatımızı eşkal-i hakikiyesiyle samimiyetinize tevdi ettikten sonra, necip simalarınızın her ikimiz arasında anlaşma ve yaklaşma için nâfiz birer dost sıfatiyle görünmesini diliyorum. Bu temenniyi, tahsîsen böyle kederli bir zamanımda, lütfen bana çok görmeyiniz.

Zekâ ve nüfuz-ı nazarınıza karşı bundan fazla söylemek istemem. Tavassutunuzla husûlünü kuvvetle arzu ve ümit ettiğim itilâfı hüsn-i muhafazaya itina bence pek esaslı bir vazife olacağına itimadınızı rica ve lütfunuza sabırsızlıkla intizar eylerim. Lütfunuz kıymet bilmeyenlere masruf olmayacaktır. Hissiyât-ı hürmet ve şükranım kabulünüze merfûdur efendim.

İstanbul, 27. 11. 929.

Hürmetkârınız
Mustafa Mecdi

(CBA, 01014889-5 ve 6. Mektup iki nüsha gönderilmiş)

110

Mustafa Mecdi Bey, bu mektubu Romanya'dan Türkiye'ye dönüşünden sonra yazmıştır.

Pek muhterem Paşa Hazretleri,

Iztırap ve kederimi arz ile lütfunuzu dilerken, kabulü ümidini yüksek yaratılışınızı taakkulda bulmuştum. Kanaatimdeki isabet lütfunuzun mesut neticesi kadar, bendenizi müteşekkir ve minnettar etti.

Şükran borcumu, himaye ve irşadınızla canlanan yuvamız saadetine itina ile ödemeye çalışacağım.

İstirhamıma karşı gösterilen lütf u kabulün naçiz şahsıma izafesinde

tecelli eden mânâsından kıymetli birşey yoktur. Bu hususdaki hissiyatımın ifadesini sükûtun belâgati ile zamana bırakırım.

İnâyâtınızın tevzii şerefine mazhar olan Hasan Rıza Bey bendenizin samimi harekâtı, irşadınızın kıymeti ile hakikaten mütenasipti. Bu hissin tesiri altında şükran ve minnetlerimi aynı vasıtayla takdimden kendimi alamadım.

Yüksek huzurunuza ref ve takdim edilecek hürmetleri de lütfedip kabul ediniz pek muhterem efendimiz.

İstanbul, 25. 12. 929.

Minnetdarınız
Mustafa Mecdi

(CBA, 01016510-564 ve 564-a)

111

31. 9. 1933

Türkiye Reisicumhuru
Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'ne

Pek muhterem efendim;

Millî mi diyeyim, şahsî mi, daha doğrusu hem millî, hem şahsî bir husus hakkında yüksek makamınızın ve bu makamı tezyin eden kıymetli şahsiyetinizin takdir ve tedkikine müracaat mecburiyetine düşmüş bulunuyorum. Bahsimin mevzuu, alâkadar makamat ve teşkilâtı halen meşgul eden petrol meselesi ve bunun mulodudur(?). Esas ve füruatı hakkında makam-ı âlîniz hepimizden ziyade malûmatdar olduğundan fazla izahat ile işgalden tevakki ederim.

Ancak, bir Türk ferdinin müracaatına cevaptan kendilerini mustagnî addedenlerin yüksek makamınıza karşı zelîl olmayı bileceklerine de kanî olduğumdan şahsî mazeretimin bâisi olup gitmekte devam eden ihmal ve lâkaydiye karşı alâkadar olanları vazifeye davet için dâvâ şikâyetimi huzurunuzda ref' ve ikame ve bilnetice kudretinizin tecellisini ricadan kendimi alamadım.

Müracaatımın hakkımı ihkak zaruretinde münbais bulunduğunu takdir buyuracağınıza da ayni kuvvetle kaniim.

Hâdisenin esası şudur: Tüccarım, kendime göre bir sermayem var. Yaşamak için kazanmak lâzım. Türküm, Türk Cumhuriyeti'nin kanunlarını tedkik ettim. Kanunun teşvik ve himayesine mazhar kılmayı vaadettiği sanayi ile iştigalimi tercih ettim. Bunda sermayem için teminat bulunmakla beraber birkaç vatandaşıma da iş ve maişet verebileceğim için millî bir zevk de duydum. Ve servetimizin ehemmiyetli bir kısmını harice çeken tasfiye edilmiş petrolü dâhilde ham petrolden istihsal için Türkiye'de ilk ve birinci petrol tasfiye fabrikası tesise teşebbüs ettim. Hükümetten müsaade istedim, verdiler. Himaye istedim, birinci sınıf bir muafiyet ruhsatnamesi verdiler. Gördüm ki, şahsî tedkikatımın idrakimde hâsıl ettiği kanaatte hata yok, sermayemi döktüm, fabrikayı yaptım. Çalışıyor, kazanıyor ve kazandırıyordum. Günün birinde *"Fabrikanı kapa. Bu işi yapmaktan*

memnusun" dediler.

"Sermayem ne olacak?" dedim. *"Tazmin edeceğiz"* dediler. Son aldığım cevap üzerinde iki sene, yaptıkları kanunun tahakkuk eden mazarratı yüzünden bir sürü dedikodular gazete sütunlarında geçtiği; biz halâ o cevabın intizarında mahv ve perişan olup durmaktayız. İşte yüksek Paşa Hazretleri, mesele bundan ibarettir.

Bu hâdisenin mecrâ-yı resmîdeki hal ve eşkalini tesbit eden notariye vesâiki muntazam bir dosya halinde takdim ediyorum. Bunun tedkik edilmesine müsaadenizin lütfen taallûku hakkı kolaylıkla izhar ve kâfi gelecektir. Türk sermayesinin o zaman uğratıldığı bu zarar ve indirase karşı canhıraş feryadlarımızla bir türlü harekete getiremediğimiz zevâtın bugün takdim edilen Cumhuriyet, Son Posta, Vakit ilâ.. gazetelerde menzûr-ı âlîniz olacak gayretlerine şöyle bakılacak ve meselâ bu meyanda İstanbul Ticaret Müdüriyeti'nin gayreti gözden geçirilecek olursa insana bunların milleti zarardan vikayeden ziyade herhangi ehl-i temettüün menafi-i mütesaviyesiyle harekete gelmek istidadıyla yaratılmış oldukları hissi geliyor.

Neşredilen kanun ile güya hazineye senevi 300.000 lira fazla bir menfaat temin edilecekti. Bu kadar cüz'i ve muhayyel bir menfaat için *kanun* tâdili ne dereceye kadar tecviz olunacağına - aklım ermemekle beraber - adem-i isabeti binnetice tebeyyün ve tahakkuk ettiği için umumen duçâr-ı tenkid olan tedbir-i mâruz hakkındaki naçiz fikir ve mütalâamı alâkam dolayısiyle ve bilmecburiye, mezkûr kanunun tanziminden evvel ve sonra Başvekâlet'e ve İktisat Vekâleti'ne arzetmiştim. Mütekaddim dosyadaki vesaik ve tafsilâtta görünür.

Erkân-ı vekâletten alâkadar bir zât da verdiği raporunda (musaddak sureti merbuttur) bundan bahsederken *"hazine"[ye]* vergi şeklinde belki senede 300.000 lira girecektir, fakat buna mukabil milletin servetinden senevî 500.000 lira hârice gidecektir. Binaenaleyh *"işin değeri yoktur"* diyerek kanunun tanzimine muarız bulunmuştur. Memur imiş bu kadar söyleyebilmiş, Allah razı olsun! Şu hesaplı mütalâamın ifade ettiği açık mânâ budur ki, yüzde kırk muhakkak faiz ile 300.000 liralık muhayyel bir istikraz akdolunmuştur.

Bu derece yüksek, iktisadî ve mâlî efkâr sahiplerine malik olmak bahtiyarlığı bu millete çok acılar unutturur!

Dehânız ve dehânızı düstur-ı hareket ittihaz eden vatanperverânın âsâr ve hidematı, bu işlerle alâkadar olanların üslûb-ı vâkıfanesi devam ettikçe müsmir ve faidedar olacağına ancak benim gibi aceze inanır.

Kontenjan listeleri tanzim olunduğu dünyanın bu sersemlemiş hâlinde bir yandan hususî sermayeleri mahvetmek ve müteselsil netâyicini memleketin ıztırabına zammetmek, diğer cihetten tatbikat tecrübeleriyle -artık öyle diyebileceğim- milyonlarca lirayı millî servet hesabına zarar etmek çok ince bir kaide-i hikmet mahsulü olmak gerektir ki bir sürü delâil ve esbâb-ı muhakeme ortada durup dururken akıl erdirmek mümkün olamıyor. Yahut da, *"aklımız terazisi bu sıkleti çekemiyor"*. Bu dağınıklıkları Ziya Paşa merhumun *"İdrâk-ı maali bu küçük akla giremez"* mısraında hülâsa eden ifadedeki noksanımın nur-ı irfanınız karşısında muktezi sarahati iktisap

edeceği .....[612] rica-yı vâfiimi tekrar ile iktifa eyleyorum.

Şikâyetimin ikamesi için intihab-ı mercideki hatamın işaret-i tashihini lütfunuzun adem-i taallukiye tefehhümden sonra mahkeme-i kübra-yı adalette terafû talebinden başka yapılacak bir şey kalmaz, efendim.

Hürmet ve tâzimâtımı lütufkâr efendimizin kabulüne ref ve takdim eylerim.

Turan Petrol ve Benzin
Fabrikası Sahibi
Mustafa

29 İkinciteşrin [Kasım] 1935

Gece saat: 12.20
Ankara'dan telefonla yazdırılmıştır.

Mustafa Mecdi Boysan

Uzun ve etraflı görüşmelerden sonra işin olduğu yerde durdurulmasına karar verilmiştir. Hayır bundadır. Görüştüğümüz zaman uzun uzadıya anlatırım. Saygılar.

Riyaseticumhur Kâtib-i Umumîsi
Hasan Rıza Soyak[613]

(Mustafa Mecdi Boysan'ın yayınladığı "Hadisat ve Bazı Vesayik" risâlesinden, (Kurtuluş Basımevi, İstanbul 1950), sah: 12-14. CBA, Celâl Bayar Arşivi, Yer no: 3/1-10, Fihrist no: 13-185).

---

[612] Sehven *itmünatiyle* diye mânâsız bir kelime yazılmış. *temennîsiyle* gibi bir söz olması gerekiyor.

[613] Hasan Rıza Bey'in bu telgrafı, Mustafa Mecdi Bey'in iflâsına sebep olan petrol işine nihayet veren tebligattır.

7.
MUSTAFA MECDİ BEY'İN CUMHURBAŞKANI CELÂL BAYAR'A MEKTUPLARI VE BAŞBAKAN HASAN SAKA'YA BİR MEKTUBU

Mustafa Mecdi Boysan

ZATA MAHSUSDUR

CÜMHURBAŞKANLIĞI
CELAL BAYAR ARŞİVİ
Yer No : 3/1-10
Desimal No :
Dosya No :
Fihrist No : 13-173

Cumhur Başkanımızın Yüce katına

Arzi mahsusamdır.

30 Ağustos 950 tarihli mufassal arizamda : (perişaniyet halimin etraflıca müs'ir tafsilatile sizi üzmemeği şimdilik tercih ediyorum.) ifadesile derin âlam ve iztirabatı hayatiye içinde çırpınmakta olduğuma rumuzen işaret etmek istemiştim.

30.Ağustos.950 tarihinden bugüne kadar üç aydanberi huzuru devletlerini tasdiden iğtinap hususundaki bütün gayret ve tenezzülerime rağmen, hergün artmakta olan zaruret maişet ve daha açık ifadesile yoksuzluk ve çaresizlik nihayet bütün tahammül olunamaz bir hal alarak bugün şu şartlarla tekrar makamı muallanıza mecburen müracaata ve tasdia beni sevk etmiş bulunmaktadır. Şöyleki :

30.Ağustos.950 tarihine kadar levhalar basmak ve satmakla temini maişet edebildim. Atatürk gibi bir şahsı tarihi 26 yirmialtı sene bütün sağlığı müddetince ve ölümünden sekiz sene sonrasına kadar eniştelik etmiş ve her ne kadar kanunî ve ahlaki suikasitle bu münasebet kanun yolile ve yağmacılık kasdile kesilmiş ise de, Türkiye Büyük Millet Meclisinde saylavlık yapmış çok yakından tanıdığınız ve bildiğiniz Mustafa Mecdi Boysan'ın şu hali esef iğtihali ümit ederimki insanı hislerinizi tehrik edecek ve çareler taharrisine sevk edecektir. Benim ise kasacık istirhamım şudur : Ayakta durabilmem ve sağlıktan sefaletten ölmemek için ziyaa uğratıldığının tarihçesini yakinen bildiğiniz hukukumun vikayesini temin edebilsem sadedinde baş vuracağım tedbirlerde ufak bir zahir yardımcı olmak üzere, bankalarda kredi suretile mi olur, emrü ferman mahsusalarile mi olur; şahsı in'am ve ihsanınız cümlesinden mi olur.(Beşbin liranın) âcilen imkânı tediyesi ve temini yollarını araştırarak ve bularak bendenize ve alâkadarlara emrü ferman buyurmanızı ve bunu geciktirmemenizi içinde çırpınmakta olduğum perişaniyet alâm ve iztirabat hayatiyenin fecaati namına istirham ve istida eylerim.
Aziz Cumhur Başkanımız.

./.

Mustafa Mecdi Bey'den Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a (CBA, 03000013-160).

112

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, bu mektubu Celâl Bayar'ın emri ile 29 Eylül 1950'de Başbakanlık'a göndermiş *(CBA, 03000013-161)*, Mustafa Mecdi Bey'i de bir yazı ile haberdar etmiştir *(CBA, 03000013-257)*.

Mektubun sonuna Özel Kalem veya Genel Sekreterlik tarafından ilâve edilen sayfada metnin özeti çıkartılmış ve Mecdi Bey'in talepleri şu şekilde maddeler hâlinde sıralanmıştır:

"Vefakârlık duygusu yüzünden aşağıda yazılı zararlara uğradığını ve asla "millî eniştelik" *etmediğini belirtiyor:*

1. 1922 yılında İmalât-ı Harbiye ile yaptığı mukaveleden Atatürk'ün arzusuyla vazgeçtiği.

2. İstiklâl Savaşı sırasında kendisine alınacağı vadedilen 2000 kilometre kablonun alınmaması dolayısıyla zarara uğradığı.

3. Barut ve mevadd-ı infilâkiye inhisarında dalavereci şahısların yerine getirilmiyecek tekliflerine kurban gittiği.

4. Bir Musevinin suiistimali sebebiyle kurmuş olduğu petrol fabrikasının kapatılması yüzünden uğradığı zararın tazmin edilmediği.

5. 1938 senesinde Amerika'dan petrol getirmek üzere aldığı 40.000 İngiliz liralık döviz müsaadesinin otomobil vesair eşyaya tebdili için vaki müracaatının is'af edilmediği"

(30 Ağustos 1950)

Çok Muhterem Cumhurbaşkanımız,

Siz, Atatürk'ün aziz arkadaşı, inkılâbının en samimi yardımcısı ve millî iradenin seçtiği bir devlet reisisiniz.

Uzun süren keyfi idareden müdevver nâmütenâhî haksızlıklar, insan haklarına tecavüz ve burada izah ve tâdâdı müşkül bir çok şayan-ı esef vak'alara vâkıf olacaksınız. Onları şahsen tetkik etmeğe her vak'anın taşıdığı mânâ ve mâhiyete teker teker nüfuz etmeye maddeten imkân yoktur. Bu sebepten ciltler dolduracak güzâriş-i hayatımı müş'ir sahifeleri işbu mektubuma leffen takdim ettim. İcap edenlere lütfen tetkik ettirirseniz çok bahtiyar olacağım tabiîdir.

Yakından tanıdığınız ve çırağı bulunmakla müftehir olduğunuz Atatürk'ün 25 sene sıhriyetine mazhar olmuş ve Millet Meclisi'nde müşarünileyhin arzu ve tensibi ile Edirne Milletvekilliği yapmış ve bilâhare vuku-ı vefatı ile insan haklarından mahrum edilmiş bu mağdur arkadaşınızın maruzâtını kaale alıp tetkik buyurulduğu takdirde göz göre göre çiğnenmiş hakları ihkak, kırılmış ümitleri ihya etmeğe ve yakın mazide milletin ruhunda kökleştirdiği ıztırap ve nefretlerin şekil ve menşelerini vuzuh ile müşahede buyurmuş olacaksınız.

1945 senesinde kangrenden hasta yatağına düştüğüm Haziran ayından beri artan ıztırap ve elemlerime Eyyüp sabriyle mukavemet ettim. Maruz bulunduğum haksızlıkların sebep ve sâiki nedir ?.... Tek kelime ile ifade edilmek lâzım gelirse, bütün bunlara prensiplerime sadakatim ve fırsattan istifade ederek servet yapmak için *"mi1lî enişte"* olarak ortaya çıkmayışım sebep olmuştur. Ben bundan müşteki değilim. İştikam uğradığım haksızlıklara karşıdır. Düçar-ı gadr

ve hedef-i târiz olarak maddî varlıklarımla mahvolması, derin bir sefaletle ve ıztıraba gömülmekliğim şu vak'a ile başlar.

1939 senesi Nisan ayında Umumî Müfettiş Tahsin Özer, İstanbul'da bana mahrem bir şekilde şunları söyledi: *"Hükümet müfettiş-i umumîlere emir verdi. Dört umumî müfettiş, içtima ederek şahsiyet-i hükmiyelerin hibe selâhiyeti olmayacağına karar vereceğiz. Atatürk'e İzmir, Konya, Antalya, Samsun, Trabzon vesair vilâyetlerde belediyelerce hibe edilen emlâkin mahallî belediyeler nâmlarına tapularının çıkarıtlmasını bildirir telgraflarla valilere emirler vereceğiz. Müfettiş-i umumîlerin bu içtimaında bulunmamak ve dolayısiyle içtimaya mâni olmak için hasta raporu alarak İstanbul'a kaçtım. Hemen, Mustabeyefendi kardeşim, vakit fevtettirmeden vilâyetlere gidip Atatürkün vârisi bulunan zevceniz Makbule Hanım nâmına tapuları alınız. Bu, sizin ailenize karşı olan borcunuzdur".*

Ben mümaileyhin bu tavsiyesini şu sözle karşıladım: *"Refikama ait servet işleri ile uğraşmak prensibime aykırıdır. Esasen çiftçilik ve fabrika işleri, ayrıca miras peşinde koşmama mâni teşkil ediyor. Mes'eleyi vatanın yetiştirmelerinden Salih Bozok, Cevad Abbas, Ali Kılınç ve Fuat Bulca Beyler'e açarsanız daha iyi olur. Bu zevât bu işleri benden daha iyi başarırlar"* dedim. O mukabeleten *"Aman kardeşim, onlara bu mes'eleyi nasıl açarım, bize verilen emir mahremdir. Başkalarına ifşa ettiğim anlaşılırsa bu ihtiyar yaşımda beni vazifemden kovarlar. Size mahrem tutmanızı ve hayatî meselede fazla müşkülpesent olmayarak hemen tapuları çıkartmanızı rica ederim. Derhal dediğimi yapınız. Ben de Atatürk'e olan vicdan borcumu yerine getirmiş olayım. İçtimaı fazla geciktiremem. İçtimada velinimetimin ailesi aleyhinde nankörce karar vermek mecburiyetindeyim. Biran evvel hareket ediniz"* dedi.

Bunun üzerine tapuları çıkartmak üzere henüz yakalandığım şeker hastalığının şiddetine aldırmayarak ve ağır şartlar altında uzun Anadolu yolculuklarına çıktım. Tapuları refikam namına çıkarttım. Bu hareketim hükümet ve fırka büyüklerini ziyadesiyle kızdırdı. Şahsıma karşı amansız düşman oldular. Beni yerden yere vurdular. Sınaî fabrikamı, çiftlik işlerimi berbat ve perişan ettiler. Çiftlik mahsulâtım ve 300 adet alafranga arı kovanım âdetâ bir çavuş kumandasındaki askerlerle plaçka ettirildi. Yaralama vak'aları tahaddüs etti. O zamanki Birinci Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa'ya müracaatımda *"Maarif Vekâleti böyle yetiştirip asker olarak gönderiyor. ilh..."* gibi cevapla karşılandım. Münakaşalarım uzun ve acı hatıra, çiftliği paydos ettirip Kerim namında birisine değersiz bir ücret mukabili kiraladım.

Daha birçok feci hadisatla karşılaştım. Bende geçim nâmına bir nesne bırakmadılar. Aile ocağıma göz dikerek beni refikamdan ayırttılar. Şayet şu vazifemi korkaklık ve cebânet gösterip Tahsin Özer'i o zamanın hükümet ve fırka erkânına ihbar etmek gibi bir süflî iş yapmadığım ve yapmıyacağım için bana bu düşmanlığı reva gördüler.

Çünki... Tek başına kadın kadındır. Hakkiyle uğraşamaz. Fakat yanında kendisine bir destek, bir erkek bulunursa iş değişir.

Böylece tapularını aldıktan sonra cebrî istimlâke tâbi tutulan ağabeysi Atatürk'ten mevrus emlâk üzerindeki Atatürk'ün kız kardeşi kocasından ayırtıldığından takip edememeye mahkûm edildi... İşbu insan haklarına vakî çok vahşiyâne suikastin tafsilâtı ilerde neşredilecek olan hatıratımda sahifeler dolduracaktır.

Her zaman için bütün cihan-ı insaniyet muvacehesinde hayatımın her safhasının hesabını verebilirim.

Acaba şimdiki durumuma lâyık mıyım?...

Kanaatimce lâyık olmadım ve olmamalıyım.

Muhterem Üstad Fahrettin Kerim Bey iki sene evvelki perişan vaziyetimi bizzat gelip görmesine ve mütevekkilâne intizarlarıma rağmen iki sene sonra ek mektubundaki izahım veçhile son karşılaşmamızdaki lâkaydisi ve (sabr u vefa) ruhumu hercümerc etti. Hem bir ruh ve asap mütehassısı doktor, hem âlim, hem fâzıl, hem münevver, hem ordinaryüs profesör, hem Halk Partisi Başkanlığı yapmış politikacı ve hem de vali ve belediye reisliğini kabul etmiş bir zât-ı kemal-sıfatın doğrudan doğruya idare mekanizmasından yetişmiş bir devlet memur[u] idarecinin bile yapamayacağı anlayışsızlık ve lâkaydi beni bu acılarımla bugüne kadar yoğurdu, yuvarladı, nihayet beni size müracaata ve hâtıratımı bir nebze eşelemeye, ıztıraplarım ve sancılar ile size açıkça arzıhâle teşebbüs ettirdi. Ben memleketimin yüksek menfaatleri nâmına kendi kendimi bağladığım *"vefa"* bağlılığına karşı talihimin zulmüne, zalimliğine bir nihayet vermenizi son olarak sizden diliyorum. Zira iki senedenberi fazilet, şefkat ve insaniyet timsali Hasan Saka ve Recep Peker beyefendilerle sabık Millet Meclisi Reisi Ali Fuat Paşa ve ıztırabın envâi gûnuna uğratılmış mücahidin ve benim de hayat ve gençliğimin mezarı olan ham petrol ve akümülatör fabrikamın 20 senelik komşusu olan, motor ve buhar makinelerinin gürültüleri ile kulak ve göz şahadetinde bulunan üstad ve büyük politikacı Hüseyin Cahid beyefendi ve esbak vali Lütfi Kırdar beyefendi gibi eâzıma az-çok beyân-ı hal eyledim ise de cevap alamadım. Bundaki maksat ise hîn-i hâcette müracaat etmiş olmaklığım içindi.

Lehülhamd, milletin aradığı hakikat güneşi doğdu. İnsan hakları hukukunu mer'iyete gireceğine ben ve bütün Türkiye halkı ve bütün dünya bugün inanacak vaziyete geldi. *"Türkiye'de ilk defadır ki hukuk devleti vardır"*.

Zâtıâlînize müracaat ediyorum. Mağdurum, haksız yere mazlumum. Pek gayriinsani, gayrivicdani olarak hiç yere inliyorum. Hak sahibi bir vatandaş olarak bunlara kat'iyyen ve hiç de müstahak değilim. Olmadığımı da zâtıâlîniz bizzat ve yakînen bilirsiniz.

Ben, *"millî enişteliğe"* heves ederek ve yeltenerek kimsenin ne oğluna ve ne de kızına, avradına, malına, canına, işine, mevkiine, hakkına, hukukuna, ekmeğine, lokmasına, hülâsâ maddî ve manevî hiçbir mukaddesatına ve varlığına ve 20 milyon Türk ferdi içinde tek bir ferdin saydığım hususlarına değil müdahale etmek, yan gözle bakmış olmadığı[mı] beni yakinen tanıyanlar şahadet ederler. Buna herkesten evvel ulu *"Çalap"* da şahittir.

Yegâne kusurum *"vefa"* kaidesine ifratkâr riayet ve kimseyi şahsî mevcudiyetimle iz'aç ve rahatsız etmemektir. Eğer bu hasletteki insanlar bu vatanı ölünceye kadar sürünmeğe mahkûm olarak bağlı iseler ve her devrede sükûtla karşılanacaksa ve beni bu ıztıraplara sâik olanlar, seyirciler susmuşlarsa, o zaman halik-i kâinat da onların perişanlıklarını başkalarına seyrettireceğine imanım vardır.

Binaenaleyh, perişanlığımın devamına beni lâyık görmemenizi yüksek Atatürk'ün yüksek ruhundan ve civanmertliğinden ilham alan sizin hassas ve kadirşinas ruhunuzdan kat'iyetle istirham ediyorum, Türk vatanının bir vatan evlâdı olarak ben de bu vatanda bir avuç toprağa hisse-i şayia ile mutasarrıfım.

Ancak bunun idare-i hukukunu ele alanlar *"Bu senin mezarındır"* demek hakkını hâiz değillerdi.

Bugüne kadar 30 senedir vatan mükellefiyetlerimi bir müstahsil çiftçi ve sanayici, fabrikacı olarak şeker hastalığı ve kangrenden ölüm döşeğine düşünceye kadar yapmışımdır. Birazı muvakkat (?) için millet ve memlekete zerre kadar hizmetim olamadığı kabul edilse dahi hiç değilse... hiçbir nâm, şekil ve hüviyet ve kisveye bürünerek ne milletime ve ne de memleketime bir Türk çocuğu olarak ve ne de her hangi bir ferde zerre kadar olsun hiçbir şekilde bir fenalığım yoktur. Bunun da en bariz delili bugünkü hal ve durumumdur. Yoksa nelerim olmazdı... Milyon değilse bile ne yüzbinlerim olmaz ve nelere sahip olmazdım.

Pek aziz ve muhterem büyüğümüz. 5 milyon Türk seçmeninin hilesiz ve hurdasız yürekten intihabı ile seçilen ve büyük kurtarıcı Atatürk'ün çok sayın yardımcısı, hakiki CUMHURBAŞKANI...

Fecaat-i hayatımın 28 senelik ve ciltlerle kitap dolduracak hâtırat hülâsalarını zarla-zorla yukardaki satırlara sıkıştırarak ve ayrıca işbu mektubuma ek olarak arzettiğim telhislerde diyebilirim ki: Ne eşten ve ne de dosttan, ne ahbaptan ve ne de velinimetliklerini yaptıklarını vefakârlığıma karşı *"vefa"* göremedim. Ve göremedim. Sizden de vefa beklemek hadnâşinaslığında bulunmayacağım... Sadece sizden inkılâp ve Cumhuriyet'in bânî ve müessîsinin seneler senesi şerik-i mesaisi ve manevî vârisi olarak, maruz kaldığım mağduriyetten ve adaletsizlikten telâfisi ile ihkak-ı hak hususunun temini kadirşinaslığı rica ediyorum. Bu kadar ezilmeye, metrukiyete ve himayesizliğe, mahkumiyete ben hiç bir suretle lâyık olmadım ve değilim.

"İnsanî haklarım ve vatandaşlığım ayaklar altında çiğnenmişti". Bunlar da ayrıca birer facia ciltleri teşkil ederler.

Yazacağım pek çok amma sizin pek tabii vaktiniz ve benim de takatim yoktur.

1935 senesinde Atatürk tarafından barut ve mevadd-ı infilâkiyye işinde ve gerek benzin ve petrol fabrikamdaki mağduriyetlerim dolayısiyle Türkiye İş Bankası'na ve Cam Şirketi'ne idare meclisi ve âzâsı yapıldım. Fakat henüz en yeni âzâ olduğum halde 1938 senesindeki meş'um vefat hadisesi üzerine bâlâdan gelen bir emir üzerine ben çıkarıldım ve yerime dünyalığı belagan mâ-belâg mevcut İsmet Paşa'nın eniştesi Yüzbaşı Abdurrezak Bey çırak buyurularak ben açıkta bırakıldım. 1945 senesi Haziran ayına kadar şahsî mesaim Türk Ordusu'na kanun-ı mahsusla kapatılan petrol fabrikamın kazanları altında tayyare dahil, dâfi' bataryalarına mahsus ve harp tayyareleri ile denizaltılara harp dolayısiyle müttefikimiz İngilizlerden temin edilemeyen harp malzemesi akümülatörler ve Denizyollarının pilsizlikten dolayı işlemeyen telsizlerine anot akümülatörleri vererek hasta yatağına düşüp *"ahlâkî ve adlî suikaste"* kurban oluncaya kadar hayatımı kazandım. Ve o günden bugüne kadar da süründürüldüm. Enişte Abburrezak Bey ise bir çok meclis-i idarelerde olduğu gibi İş Bankası meclis-i idaresinde ve benim yerimde bu âna kadar tezyid-i servet ve refah eylemeye memur edildi.

Bunca feryadımdan sonra hülasa-i istifham ve niyazım:

a. 6 Nisan 950 tarihli telgrafımda arzeylediğim veçhile şimdiden ve merkezden partiye kaydımla Eylül 950 yapılacak araseçimlerde münhal bulunan Milletvekilliklerinden birine seçilmem hususu,

b. İş Bankası veya Merkez ve Ziraat Bankalarından birisine

idare meclisi âzâsı intihabım,
c. İş Bankasınca Cam Fabrikası Umum Müdürlüğüne tayin,
d. Veya Denizyolları Umum Müdürlüğüne tayinim veyahut bunlara mümasil bir idare başına geçirilmek hususundadır.

İs'af ve tensip buyurulacak bu istirhamımdan dolayı 25 sene Atatürk gibi bir zâta karşı en ufak bir suihareketim olmadığını işhat ederek diyebilirim ki, itimadınızı hiçbir zaman en ufak bir şekilde tenezzüle uğratmayacağıma ve mertlik ve sadakatime emin olabileceğinizi Mustafa Mecdiliğimle temin ederim.

Yukardanberi tâdat ettiğim hususâtı 1939 senesinden itibaren intikal devrine mahsus olan zarurî gerginlik ve küskünlük diye tefsire yeltendiğim sabr u vefa merhemi ile 1945 senesine kadar tedavisine katlandığım hâdisat nihaiyeilnihaye kuvvet ve kaynağını yakın maziden alan görünüşte tâzimler, hakikatta ise bütün kuvvet ve azametini aldığı manevî nüfuz kaynağına ve şahsiyetine karşı (değişmez başkanlık, millî şeflik ve fazilet devri küşadı) ihtiraskâr tahayyür ve tahakküm ruh-ı habîsinin kudurgan, kindar, intikamcı, salyalı dişlerle işbu manevî nüfuz kaynağı dolayısiyle yakın bulunmaklığım hasebiyle insan haklarını ve bütün hukuk kaidelerini hiçe sayan, kalbi, ruhu inkâr eden barbar, vahşi, maddiyetperest ruhların Atatürk'ten metruk vilâyattaki evlerin tapularını almak ve kimsesiz kızkardeşinin hâmîsi vaziyetinde bulunmaklığım hasebiyle ve vicdan ve namus borcunu yapan maddî ve manevî mevcudiyetim dişlene dişlene paramparça ve perişan edilmiştir. Ben ise bugüne kadar bitap ve müzmehil ruhumda imâl ettiğim sabır ve *"vefa"* merhemiyle bu kanayan, irinleşen yaraları teskine çalıştım. Bu acıların aksi tesiriyle ayni karşımdakilerin râşelerine kapılmaktan halâs edilmekliğimi diliyorum.

Bu sözlerimin hakikatâne dereceye kadar uygun olduğunu, ölüm döşeğine, kangren dolayısiyle düştüğüm son ahlakî ve hukukî suikast darbesini yediğim 1945 senesi 15 Mayıs tarihinden 14 Mayıs 950 tarihine kadar beş sene bütün dünya muvacehesinde yirmi milyon Türk'ün şahit olduğu vekayi ve hadisat bilhassa naçiz hasta şahsımın bir fert olarak ne derece feci şerait altında idare-i mevcudiyetine katlandığımın en kat'i delil ve burhanıdır.

Kalplerin lisanında anlayan ve bu lisanı çok seven yüksek şahsiyetinizden Hindistanın Hindu barbarları gibi olan metrûkiyet ve perişaniyet ıztırâbâtından kurtulmaklığımı diliyorum. Perişâniyet halin etraflıca müz'iç tafsilât ile sizi üzmemeyi şimdilik tercih ediyorum.

Ulu Tanrı size uzun ömürler sıhhatler, saadet ve başarılar versin.
Hürmetlerim kabulünüze merfudur.
30. 8. 1950

Ek: *"Hâdisat ve Bazı Vesâik"*
isimli matbu mektup.

1959[614] senesine kadar Edirne Milletvekili,
1945 senesi Haziranına kadar ahlakî ve adlî suikasta
kurban oluncaya kadar Atatürk'ün eniştesi
Mustafa Mecdi Boysan

(CBA, 03000013-163)

---

[614] 1939 olması lâzım, sehven 1959 yazılmış.

113

Bu mektup, Mustafa Mecdi Boysan'ın ticarî alanda karşılaştığı sıkıntılarla ilgili yazışmaları derleyip 1950'de çok az sayıda bastırdığı *"Hadisat ve Bazı Vesayik"* isimli risaledeki ilk evraktır. Baskı nüshada risâlenin ve mektubun gönderileceği kişinin isim kısmı boş bırakılmış ve Mecdi Bey, Celâl Bayar'ın adını elyazısı ile kendisi ilâve etmiştir (*CBA, Celâl Bayar Arşivi, Yer no: 3 / 1-10, Fihrist no: 13-185).*

(Ağustos 1950)

Sayın Celâl Bayar
Türkiye Cumhurbaşkanı

Aziz ve muhterem Cumhurbaşkanımız,

Size şu ek mektubumu büyük edip ve filozof Sadi-i Şirazî'nin şu fıkrası ile başlayarak telhîsen hikâye-i hâle ictisarı haklı görmenizi ehemmiyetle rica ederim.

"Düşkünlere, bîçarelere acımayan kimse korksun. Çünki bir kerre yıkılacak olursa kimse elinden tutup onu kaldırmaz. Her kim kötülük tohumu eker de iyilik biçeceğini umarsa yanlış fikre saplanmış olur. Saçma bir hayâle bağlanmış olur. Kulaklardan pamuğu çıkar, halkın dileklerini dinle, halka adalet göster. Şayet göstermeyecek olursan unutma ki bir adalet günü vardır... Âdemoğulları bir vücudun âzâları gibidirler. Çünki yaratılışta bir cevherden yaratılmışlardır. Vücudun bir uzvunda, bir mahallinde bir dert, bir ağrı hâsıl olursa diğer âzânın kararı kalmaz. Onlar da rahatsız olurlar. Sen ki başkalarının kederinden, mihnetinden müteessir olmuyorsun, sana insan adı vermek yakışmaz...

Şeyh Sadi-i Şirazî"

Muhterem Cumhurbaşkanımız, şu fıkrayı İstanbul'un son valisi bulunan ve bundan iki buçuk sene evvel Halk Partisi'nin İstanbul Başkanı Ordinaryüs Profesör Fahrettin Kerim Bey'in 14 Ocak 950 tarihinde İstanbul Radyosu'nda yaptığı konuşmada kemâl-i fahr ve cesaretle insanlığa ve insanî duygulara İstanbul halkını ve dolayısiyle yirmi milyonluk Türk halkını davet sadedinde büyük ve medenî bir his ile söylemiş olduğu sözler arasındadır. Ve bütün Türk matbuatına intikal etmiştir. Bu zât-ı kadirşinas-sıfata iki sene evvel Halk Partisi Başkanı iken bir mektup yazdım. Lütuf ve kerem etti ve geldi. Ayağım kangren yatarken kendi masrafiyle ve otomobil ile eve kadar geldi. Beni ziyaret karlı ve tipili bir hava[da] idi, Müteessir oldu. Gördüğü feci ve acı manzaraya telehhüfle baktı. Bir kaç gün sonra da lütfetti, bana bir mektupla Ankara'da Hilmi Uran ve Lütfi Kırdar ile görüştüklerini ve yardımda bulunacaklarını bildirdi. Aradan aylar geçti, sükut....

Aradan bir buçuk sene geçti. Fahrettin Kerim Bey, Lütfi Kırdar'ın yerine vali oldu. Kendisine mektup yazdım. 1949 senesi Cumhuriyet Bayramı gecesi evine gönderdim. O gece ki bugüne kadar her nasılsa kimsenin hatırına gelip de koparıp atamadıkları cenaze filmindeki vücudumun on senedenberi olduğu gibi sinemalarda halka, Türkiye halkına teşhir edildiği anlarda benim mektubum da Sadi-i Şirazî'nin fıkrasını radyo konuşmalarında kemal-i fahr ile bir milyonluk İstanbul halkına söyleyen çok sayın üstad

ve Ordinaryüs Profesör okumuş idi ki, bunun delîli de gerek iki buçuk sene evvelki mektubum suretini ve gerekse son tebrik mektubumun cevabı olmak üzere *"tebriklerinize teşekkür ederim, ilh..."* diye centilmence yazılmış cevabî mektubunu almak oldu... Postacı getirdi. İşte bu cevaptan sonra da aylar geçti. Ocak ayında, Şeyh Sadi'nin fıkrasını söyleyen muhterem üstada bütün cesaretimi toplayarak 14. 3. 950'de makamına gittim. Bana cevap olarak *"Ankara'ya gidiyorum. Sizin için arkadaşlarla görüşeceğim"* oldu.

İşte bu güne kadar gelip geçmiş milyarlarca insanın başından geçmemiş talihin zalim tazyikine tahammül ve mecalim kalmadı. Müsaadelerine mağruren tarihî bir hikâyeyi yüksek huzurunuza sunacağım. Hilkatin en güzeli olarak vasıflandırılmış *"vefa"* ve *"vefakârlığa"* ait şu fıkrayı arzediyorum.

Bağdat'ta, Abbasi Devleti devrinde ve Me'mun zamanında Bermekîler ailesinin Halife tarafından kâmilen imha ve kılıçtan geçirilmesinden bir müddet sonra bir gün merhum Yahya Bermekî'nin mezarı başında bir adamın ağlamakta olduğunu ve kendi kendine dövünmekte olduğunu gören zaptiyeler hemen bu adamı yakaladılar ve Me'muna haber verirler. Me'mun da hiddetle bu adamın getirilmesi emrini verir. Adamı yaka paça halifenin huzuruna çıkarırlar. Me'mun bu adama *"Ne diye Bermekîler'den Yahya'nın mezarı başında ağladığını"* [sorar]. Adam cevaben: *"Ah efendim o velinimetimin mezarı başında ben dövünmeyeyim de kim dövünsün?"*.

Ve sebebi soruldukta adamcağız sebebini anlatmaya başlar.

"Ben Basralı meşhur tüccar filânım, Bütün varlığımı kaybetmiştim. Basra'da bir lokma ekmeğe muhtaç kalmıştım. Bana gelen bu felâket bütün evlât ve ayâlimi de kaplamış ve kavramıştı. Nâçâr başka bir diyara hicret mecburiyetinde kaldık ve Bermekîler'e müracaat ve onların lütuf ve ihsanlarına sığınmak maksadıyla yola çıktık. Bağdad'a vardık. Çocuklarımı bir cami avlusuna bırakarak Yahya'nın evini aramaya çıktım. O aralık birkaç zâtın kemâl-i ihtişamla Bermekî sarayına doğru gelmekte olduklarını gördüm. Ben de bunların aralarına katılarak ve kapıcılardan mümanaat görmeden içeriye girdim. Mükellef bir salona dahil olduk. Herkes derecesine göre yerini aldı. Ben de bir alt kenarda yer aldım. Derken, Yahya içeriye girdi ve hepimizi selâmladı ve beni de davetliler hizasına çağırdı. Bir müddet sonra hâzirûna hitaben 'Kızımı amcazadem filâna nikâhlayacağım. Sizi merasim-i diniyemizde şahit olmak üzere çağırttım' *dedi ve nikâh merasimi başladı. Merasimden sonra hepimize ve ayni şekilde ve içleri altınla dolu torbalar bir tepsiye konmuş olarak getirilip dağıtıldı. Bana da bir torba verildi.* 'Eh nasibimiz açıldı, Allah vere de elimizden geriye almasalar' *diyerek hâzirûnla beraber salondan çıkarken teşrifatçı ve Bermekî bir işaretle nazikâne beni çevirdi ve Bermekî beni yanına oturtarak kim olduğumu ve nasıl bu cemiyetlerine şeref verdiğimi sordu ve bu suretle hâlimi arzetmeğe yol açtı.*

Ben kendisine kim olduğumu ve kaza ve kaderle her şeyimi kaybettiğimi, çoluk ve çocuğumla sokak ortasında kaldığımı, açları doyurduğum, işsizlere iş verdiğim ve sonunda kendimin aç ve bîilâç kaldığımı ve dayanamayarak ötedenberi namlarını işittiğim kendilerine ilticâya geldiğimi ve çocuklarımı bir cami avlusunda bıraktığımı ve saraylarına ne suretle dâhil olduğumu anlattım. Böylece bir emr-i hayırda bulunmak şerefini Cenab-ı Allah'ın bana nasip ederek ve hediye in'amlarını alarak saraydan çıkarken ve

çocuklarımın yanına gitmek üzere iken emirleri ile geri çevrildiğimi arzettim. Bermekî'nin gözlerinden yaşlar gelerek bana tesellide bulundu. Ve 'Allah'ın merhametinden ümidvâr olun' *dedi ve teşrifatçıyı çağırtarak âdetimiz üzere benim misafirhanelerinde on gün misafir-i has olarak ikramda bulunmalarını emir buyurdu. Ben ise* 'Eyvah, evlât ve ayâlim açlıktan ölecekler' *diye hayıflanır ve birkaç dakika için kendilerini görmeye müsaade istedim ise de kulak vermedi ve beni sarayın mükellef bir dairesine götürdü. Herşey önümde ve emrimde olmakla beraber çocuklarımı düşünmekten çıldıracak bir halde idim. Ne ise, on günü iple çektim ve tam çıkacağım gün nikâhında bulunduğum amcazadesinde on gün de kendi sarayında misafir edilmek usulden olduğunu söyleyerek beni alıkoydular ve oraya naklettik. Bu sefer teşrifatçıya haberler salıyor ve çocuklarımı görmek hususunda şikâyet ve tazallüm-i hal ettikçe* 'Allah kerim' *cevabı ile karşılandım ve gözyaşlarımla bu müddeti de bitirdim. Son günü biri yanıma geldi ve önüme düştü. Beraber sarayımsı bir yere gittik. Ben kapıda isyan edercesine* 'Yahu, birkaç dakika için çocuklarımı göreyim' *diye bağırmaya ve* 'Bu hâlinizi Bermekî'ye şikâyet edeceğim' *diye kapıdakilerle kavga ederken geleceğimden haberdar edilmiş olan çocuklarım hemen içerden fırladılar. Kapıcılar selâma durdular, ben şaşırdım. Ve* 'Galiba bunlar da buraya misafir edilmişler' *diye hiddet ve feveranım sevinçlere dönmüş iken rehberim elime bir kâğıt verdi. Girmekte ve çocuklarımı bulduğum bu konağın Bermekî tarafından bana ihsan buyurulduğunun hüccet ve tapusu idi. Dualarla içeriye girdim. Eski hâlimden kat kat yükseklerde çoluk çocuğumu buldum. Meğer benim misafir diye alıkonulduğum bu müddet zarfında çocuklarım buraya alınmışlar ve tertip ve teşkîli ile yirmi gün uğraşılıp bana ânî bir cemîle, bir sürpriz makamında bu iyiliği göstermek istemişler. Birkaç gün sonra Bermekî tarafından da davet edildim.* 'Senin namuskâr bir insan olduğunu önceden işitmiştim. Bu mesmuâtımla sana bu ilk yardımı yaptım. Şimdi Basra'dan aldığım cevap da medh ü senâsız bize ulaştı. Sana şu ve şu köyleri hediye ediyorum' *diye beni yeniden ihya etti"* dedikten sonra Me'muna hitaben:

- "Yahya Bermekî sizin için fena olabilir. Fakat bana bu bir mânâ ifade etmez. Bana iyilik yapan ve kara günlerimde bana âlicenaplık gösteren bir adamın kabri başında beni ağlamaktan ve fatiha okumaktan mı men edeceksiniz? Vallahi, isterseniz beni de kerîm adamın ayak ucuna gömünüz" deyip isyankâr bir tavır aldı. Me'mun bu adamın sadakat ve vefa gösterişine gözyaşları ile takdirhân olarak etrafındakilere hitaben *"Vefa, hilkatin en büyük güzelliğidir"* diye vefakârlığı takdir ederek bir takım ihsan ve hediyeler veriyor, bunun üzerine adamcağız tekrar ağlamaya başlıyor. Kendisinin cezadan kurtulması elvermiyormuş gibi üstelik bir de in'am ve ihsana garkolmasından sevinmesi lâzım gelirken ağlamasının sebebi soruldukta adamcağız *"Ah efendim nasıl ağlamayayım, sağ iken bunca in'amını gördüm; ölüsü de bakınız hâlâ beni in'amdan in'ama sevketmede. Böylesine ağlanmaz da kime ağlanır?"* diye Me'munu ve hâzirûnu ağlatmıştır ve Me'mun da *"Vefa, hilkatin en büyük güzelliğidir"* cümlesini tekrarlamış bulunuyor.

İşte çok sayın Cumhurbaşkanımız, şu *"vefa"* hikâyesinden sonra biraz da şahsımdan bahsedeceğim.

Hayatımın her safhasında vefa-vefakârlık hadisesine ifratkâr derecesindeki merbutiyetim dolayısiyle başıma gelmedik belâ ve musibet

kalmadığı halde vefakâr olmak için her musibete ve her felâkete karşı susmasını bildim ve sustum. Buna rağmen talihimin zulmü ve zalimâne savletleri beni, Mustafa Boysan'ı yerden yere vurdu. Misal mi getireyim? Birçoklarından bir tanesi:

1922 senesinde Ankara'da, 25 sene evvel herkesin peşin para ve akreditifle iş yaptıkları sıralarda ve imalât-ı harbiye henüz beş-on ustadan ve beş-on zabitten ibaret ve çekiç, örs, eğe ve matkap gibi en basit alât ve edevattan mahrum bulunuyordu. Ben bir mukavele yaptım. O zaman Ziraat Mektebi'nde bulunan Erkânıharbiye Reisi Fevzi Paşa bir buçuk milyon değerinde malzemeyi muhtevi listede muharrer yüz ton pik için *"Eskişehirde vardır"* diye listeden ihracı için o zamanki Müdafa-i Milliye ve tedariki, ve ihzârât-ı askeriye arasında muhabereler yapıldı. Kayserili topçu yüzbaşısı Nuri ve Kaymakam Nuri ve Binbaşı Hasan (elveym mütekait general)'dan maadası olarak verem hastalıklı erkânıharp binbaşısı Mümtaz Bey namında bir zât ve daha bir takım zabitler *"Aman Mustafa Bey bizi götürünüz... Karım hasta ilââhırı"* gibi bir takım yâvelerle işin ta'vîkine ve nihayetü'l-nihaye mukavelenin akdinden sonra pasaportları çıkarırken o zaman Dahiliye Vekili bulunan Rafet Paşa *"Mustafa Mecdi Bey 1,5 milyonluk bir mukavele yapmış"* diye dedikodu çıkabilir diye o zaman Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne jurnal etmesi üzerine müşarünileyhten bu işe başlamadan evvel müsaade ve muvafakatlarını aldığım halde ve hattâ *"Mustabey, bu işte muvaffak olup ve bu malzemeyi Avrupa'dan Anadoluya getirmeye muvaffak olursan seni tebrik eder, muvaffakiyetler dilerim"* diye vâkî müsaadelerine rağmen o zamanki Dahiliye Vekili Rafet Paşa'nın evham telkin eden jurnalciliği üzerine merhum Nuri Conker de Adana'dan henüz yeni gelmiş bulunuyordu. İstasyondaki ikametgâhlarında ve daha birkaç zât da yanında bulunduğu halde *"Musta Bey, Refet Paşa söyledi. Benim hatırım için git bu mukaveleyi feshet"* buyurmaları üzerine bu arzularını Millî Müdafaa'ya giderek müsteşar Diyarbakırlı Kâzım Paşa'ya söyleyerek feshe teşebbüs ettim. Birçok ileri ve geri, acı ve tatlı münakaşadan sonra Kâzım Paşa *"Müteahhit Bey, sizi İstiklâl Mahkemesi'ne veririz. Siz ciddî, samimi ve parlak bir teklifte bulunarak bize zaman kaybettirmiş oluyorsunuz. Memleketin bu vaziyette müdafaasına taallûk eden bir işi şimdi de mukavele hazırken bozmaya cür'et ediyorsunuz"* gibi sert sözlerine mukabil tahammülümü tamamlayarak merhum Kâzım Paşa'ya *"Ben, Mustafa Kemal Paşa'nın akrabasıyım (enişteşiyim)"* demedim. Bu mukaveleyi yaptığımdan Refet Paşa dedikodu olacağından bahisle Paşa'ya keyfiyetin arzedildiğini ve Mustafa Kemal Paşa'nın da beni çağırtarak mukaveleyi fesih için hassaten rica ettiğini ve bu sebepten benim mazur görülmemi istedim. Bu sözüm üzerine Kâzım Paşa çok dürüst tavrını ve derhal ve otomatikman değiştirerek *"Aman beyefendi ayakta kaldınız, buyurunuz oturunuz, sigara alınız"* diye tebdîl-i muamele ve lisan etmesi üzerine teşekkür ettim ve nazikâne reddettim. Kâzım Paşa *"Ben bizzat Mustafa Kemal Paşa'ya arzedeceğim, bize vâkî en ciddi ve dürüst ve açık bir tekliftir. Hayatî bir meseledir. Ben Paşa Hazretleri'ni ikna ederim ve fesih keyfiyetinin önüne geçeceğim"* diye konuşması üzerine ben bu defa ısrarla *"İşte bu lütfunuza ben şiddetle muhalifim ve razı değilim. Çünki bu sefer benim sizi tergip ve teşvik mânâsı olabilir ki, çıkar. Bu vaziyette ise ben menfaatperest bir adam yerine girmiş olurum"* dedim ve fesih konusunu zorla temin

ederek Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin arzularını yerine getirdim. Bunu müteakip tafsilât ve hadisat ciltler teşkil eden acı hatıralardır.

İkinci misale gelince, Saffet Arıkan, Nuri Conker merhum hadisesidir. Yukardaki mukavele fesih hadisesinden iki buçuk ay sonra tekrar yaptığım ayrıca silâh ve malzeme teklifim Müdafa-i Milliyece nazar-ı itibara alındı. Roma Sefareti'ndeki Cami Bey vasıtasiyle ve Hariciye Vekâleti'nin emri üzerine evvelki komisyon âzâları Binbaşı Hasan ve Yüzbaşı Münir Beyler'in vazifelerine nihayet verilerek Nuri Conker ve Saffet Arıkan bu işe memur edilmişlerdir. Avrupa'dan avdetimde o zaman yaver olan Muzaffer Kılıç Bey'e vâkî emr-i mahsus üzerine bir ufak bavul dolusu mektup verilerek okudum. Sorulan mütalâamı Gazi Hazretleri'ne arzettim. Bu mektuplar müfâdından anladığıma göre Nuri Bey'in rica ve ibrâmı üzerine eski hey'etin vazifesine nihayet verilerek Nuri Conker ve Saffet Arıkan bu işe memur edilmişlerdir. Tafsilât sahifeler sürer. Benim tekliflerimin galî göründüğü bu mektuplar münderecatından anlaşılıyordu. Ben ise kendi sermayemle ve kaçak olarak temin ettiğim tayyareler için emayist ve 5000 metre tayyare bezi ve 2000 kilometrelik sahra muhabere kablosunu tehlikeler içinde getirip teslim ettim. O zaman Miralay Fettah Bey isminde bir zât ordu nâmına teşekkürlerini bildirdi. Garp Cephesi sahra kablosuzluğundan azamî sıkıntıda bulunduğundan İsmet Paşa karargâhına sahra kablosu teklif ettim. İhtiyaç o derece şedit imiş ki âdetâ bir mücrim gibi Akşehir'e celpedildim. Tafsilât ciltler teşkil eder. Çok ihtiyaç hasebiyle rahatsız edildiğim bildirildi. Bu kabloları hemen teslim ettim. Aman, iki bin kilometre daha temin etmekliğim ısrarla sipariş edildi. İlk teslimattan 1,5 ay sonra ikinci parti olarak 2000 kilometre daha geldiği zaman İzmir taarruzu başlamış olduğundan mallar tesellüm edilemedi. Taarruz zaferle neticelendiğinden mallarım elimde kaldı ve mağdur bırakıldım. Aldığım cevap *"Biz muzaffer olduk, elimize Yunanlılar'dan binlerce kilometrelik kablo geçti"* oldu.

Yahu... Bu insaf mıdır? Ya maazallah muvaffak olamasaydınız ne olacaktı? *"O zaman alacaktık"* demezler mi?

Uzun ve acı müzakerelerden sonra Garp Cephesi Karargâhı Muhabere Şefi ve diğer zevât *"Mustafa Mecdi Beyefendi, siz mutekid bir zâtsınız. Haklısınız, fakat şunu iyi bilin ki yapılan taarruzda teslim ettiğiniz kablolar çok nafi olmuştur. Sizin de manevî hisseniz vardır. İndallah gazi sevâbına nâil olduğunuzu huzur-ı ilâhîde bizler şahadet ederiz"* gibi manevî ve tazimetkâr sözleri üzerine çârnâçar o zaman Lozan'a hareket etmek üzere bulunan İsmet Paşa Hazretleri'ni İstanbul'da yakaladım, şikâyette bulundum. Çok müteessir oldular ve bana *"Musta Bey, ben size söz veriyorum. Bu zararınızı telâfi ettireceğim"* diye va'd-i kâfide bulunmuşlardı. Nuri Conker'le Saffet Arıkan'ın alamadıkları mallardan bir nebzeciğini teşkil eden bu mallardı ki, uzun sahifeler teşkil eden bu hâdisat hakkında fikrimi mertçe ve açıkça Gazi Paşa'ya söylemiştim. Bunu müteakip bu zevât haklarında hususî bir tahkikat komisyonu Kâzım Karabekir Paşa'nın riyasetinde teşkil edilmiş ve ben de bu komisyona davet edilmiştim, *"vefa"* kaidesine tabaan şahsımı ve malûmatı tafsîl etmedim. En son 1947'de merhum Fevzi Paşa tarafından gazetelere akseden bu tafsilâta bigâne kaldım. Sahifeler ve sütunlar dolusu yazı yazıyorlardı.

Üçüncü misal: Barut ve mevadd-ı infilâkiye inhisarıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne ilk defa olarak İbrahim Çolak Bey'den evvel kredi ile mal verip bedelini satıldıktan sonra almak üzere yaptığım teklif aylarca müzakereden sonra mukavelesi yazılıp berâ-yı tasdik Heyet-i Vekile'ye gönderildiği halde menfaat ve suiistimal ruh-ı habîsini bu kere de henüz Millî Müdafaa Vekâleti müsteşarlığından ayrılmış bulunan Selâhattin Adil Paşa ve hempası o zamanki İmalât-ı Harbiye Umum Müdürü Asım Paşa taraftarlarından elbirliği ile benim kat'îleşmiş teklifimi utanmadan ve sıkılmadan Heyet-i Vekile'den geri istemek Selâhattin Adil Paşa'nın teklifi Vekiller Heyetine kabul için sunulmuştu.

İsyankâr bir ruh hâleti içinde o zaman Başvekil bulunan İsmet Paşa'ya fecaat-i hâli hikâye etmekliğim üzerine müşarünileyh tarafından *"Mustafa Bey, eğer vaziyet anlattığın gibi ise Maliye Vekâleti'ne tedkik ettireceğim. Müsterîh ol, hakkınız mahfuzdur"* demeleri üzerine Maliye Vekâletince benim kat'ileşen mukavelem ve Selâhattin Adil Paşa'nın teklifi tedkik edilerek vaziyet anlattığım gibi tezahür ettiğinden bu hey'et komisyonun açık raporu üzerine mukavelem Vekiller Hey'etince tasdik edilerek işime başladım. Fakat aynı ruh-ı habîs, haraç almak, dalavere ruhu enseme yapıştı. İki sene kadar mukavemetten sonra en ciddî ve memleket menfaatine en uygun şekilde yaptığım barut ve mevadd-ı infilâkiye inhisarı teklifim bir buçuk milyon lira bedel-i maktua mukabil peşin olarak Ankara Osmanlı Bankası'na yatırdığım halde 300.000 liralık depozito vermekliğime rağmen Nesim Mazilyah, Babanzade Fuat ve emsâli ile birlikte Fresko Biraderler ve Bulgar madam zevci Lütfi Bey ve şeriklerinin satılsın-satılmasın, senevî maktuan 500.000 lira vermek gibi gayrikabil-i icra bir teklife kurban edildim. Lütfi ve Freskolar nezdine verildi.

Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarih-i adlîsinin dosyalarına ve Türk matbuatına intikal edip beş sene süren mâhut barut ve mevadd-ı infilâkiye inhisarı irtişası davası sürdü ve gitti. Nuri Conker merhum, Müfettiş-i Umumî Tahsin Özer, Hasan Saka, Tevfik Kocabıyık ve emsâli gibi birçok zevâtın isimleri mahkeme zabıtlarında ve Millet Meclisi zabıtlarında cereyan etti durdu. Bu hususta *"vefa ve vefakârlık"* düsturuna anûdâne ve sadakatle susmasını bildim ve sustum. Milletimin ve vatanımın yüksek menfaatine olan *"vefa"*mı her zaman olduğu gibi ifâ ettim. Bu zalimâne ve hainâne boğuntudan sonra Allahıma güvenerek ve canımı feda edercesine namuskârâne mesai ve çalışmama güvenerek milletime bâr olmadan çiftçilik, petrol tasfiyesi fabrikası tesisle memleketimde şahsî ve hususi vaziyetimden istifadeyi düşünüp suistimal ve dalavereli işlerle bulaşmaksızın bir müstehlik olarak değil, namuslu ve dürüst bir müstahsil olmaya çalıştım. Burada yine dalevereci ve zahmetsiz, külfetsiz, yorulmaksızın para kazanmak ruh-ı habisleri karşıma getirdi. *"MİLLÎ ENİŞTELİĞE"* YELTENMEDİM.

Merhum Gazeteci Yunus Nadi ve İzmir Mebusu Süreyya Beyler'in ortaklık ettikleri Yaşuva Bahar nâm musevi vatandaş benden görerek ve haveslenerek benim fabrikamdan sonra tesis ettikleri ve Boğaziçi'nde Umuryeri'ndeki fabrikalarını istihlâk vergisi dolayısiyle kanunen ve resmen *"Bu vergiyle çalışılmaz"* derken Ben-i İsrail'e mensup olan eşhâsa has olan üslup ve dirayetle, ben fabrikam için tazminat isterken harıl harıl çalışıyorlardı. Şikâyetimi mucip istihlâk vergisi ve gümrük tarife kanunu tâdil edilerek 12.000 ton ham petrol kontenjanı aldım. Faaliyete geçer geçmez, Yaşuva

Bahar ve hempalarının kaçak mal getirdikleri ve vergi kaçakçılığı yaptıkları ve sahte manifesto ile mal getirdikleri iddiasıyla galeyana gelen Büyük Millet Meclisi tarafından rüsum-ı mânia kanunu yapıldı. Yaşuva Bahar fabrikası kapatıldı. Bu meyanda muaddel bir kanuna göre açılan fabrikam 1500 ton ham petrol işledikten sonra ikinci bir kanunla kapatıldı. 10.000 ton kontenjanı ve Romanya'daki sefarethanemizce musaddak mukavelenameme rağmen elimde bırakıldı. Bundan bir sene sonra Yaşuva Bahar şirketi ihtisas mahkemesine verildiği ve Yaşuva'nın tevkif edildiğini akşam gazeteleri yazarken 4. Millet Meclisi'nde *kadük* olmuş bir karar 5. Millet Meclisi'ne tekrar sunularak bu tevkif edilen şahsa ait 500.000 liralık bir para cezası bir kalemde ve bir kanun-ı mahsusla, Yunus Nadi merhumun alâkası hasebiyle affedildi. Bu vatandaşlar bugün Filistin'de mesut ve bahtiyar... Ben ise öz vatanımda ne gibi bir hâl-i esefdeyim.

Buna mukabil İktisat ve Maliye Vekâletleri'ne resmen müracaatım üzerine 1938 senesinde Amerika'dan petrol getirmek üzere aldığım 40.000 İngiliz liralık döviz müsaadesi meş'um vefat dolayısiyle bilâhare otomobil ve sair eşyaya tebdîl için vâki müracaatım ne Başvekil Refik Saydam ve ne de Maliye Vekili Fuat Ağralı tarafından is'af edilmedi. Halbuki sahte tezgâh listeleri ile iplik getirenler milyonlar kazandılar. Senelerce olan mağduriyet[i], 1939 senesinden beri 11 senelik hasımâne olayları yazarsam şâyân-ı ibret ciltler dolar. Bu hatırat benim gibi memleket ve milletimin yüksek menfaat ve mevcudiyeti nâmına *"sabr u vefa"* ve mertlik umdelerine merbutiyetle hareket eden modern realistler tarafından her ne kadar ahmaklıkla tavsif edilecek masum ve her veçhiyle alnı temiz bir adamın suratını değil bu hususlarda kanun, hukuk ve insan hakları mefhumunu ve en basit insanlık hukuk ve kavâidini, mefhumunu hiçe sayan mütecâsirlerinin yüzünü kıyamete kadar hazırlatacak [kızartacak(?)] durumda olduğuna zât-ı âlînizi vefakârlığım sıfatımla ve insanlık haysiyetimle temin ederim.

Daha neler neler var... Ben ıztırap ve sürünmeye bir zevk-i behîmî için terkedildim ve susmasını bildim.

1937 senesi Temmuz ayında bir gece Florya'da köşkte, akşam yemeğinde cereyan eden en son bir hadiseyi de kaydetmeden geçemeyeceğim.

Malûmunuz olduğu üzere 30 kişiyi mütecaviz bir davetli huzurunda, sofrada Atatürk sözü İsmet Paşa'ya intikal ettirdi. Hâzırûna hitaben (merhum Fethi Bey, Dr. Neşet Ömer bey, Ali Fuat Paşa ve daha malûm zevât var):

- *"İsmet Paşa Hazretleri diyorlar ki:* 'Tevfik Bey elinizi öpsün de affediniz. Kendisini mebus yapalım...'. *Efendiler, şahit olunuz ki ben faniyim. Nihayet bir gün ve belki de yakında öleceğim... Uzun sürmeyebilir, İsmet Paşa bu zâtı, Tevfik Bey'i kendisi de mebus yapamıyacaktır ve yapmıyacaktır. Çünki..."* diyerek izahat ve tafsilât verdi. Merhum Salih Bozok'a nasıl muamele ettiğini ilh... anlattı. Uzun tafsilât verdi.

Bundan bir an sonra bana ve kız kardeşine hitap ederek:

- *"Ben senin kocanı mahvettim. Çünki, Tevfik'e havale ettim. Recep Zühtü bana geldi. Mustafa Mecdi Bey mağdur olmuştur. Mustafa Bey gıyabında söylemiş idi.* 'Efendim, Mustafa Bey gururlu bir adamdır. Hiçbir işinden ve derdinden bahsetmez...'

diyerek nasıl Tevfik Bey'in tavır aldığını ve yalan söylediğini, velhasıl

Tahsin Özer, Nuri Conker ve Lütfi Bey denilen Bulgar madamının zevcinin Taşhan önünde otomobilden atlayarak bir zarf verdiğini ilh... uzun tafsilât verdi... Sahifeler sürer ki, bundan bir sene geçmeden meş'um vefat hadisesi tahakkuk etti.

İşte o gün bugün, on bir senelik tafsîlinden bîtap düşeceğim hâdisat da şu mağdur vaziyeti izmihlâlkâr bir hâl-i perîşânîye ramak kaldığı halde bugünü idrak etmiş bulunuyorum. Yukardaki hususâtı asıl mektubuna haşiye olarak arzetmiştim.

Derin ve sonsuz sevgi ve saygılarımla...

Mustafa Mecdi Boysan

(Mustafa Mecdi Baysan'ın yayınladığı "Hadisat ve Bazı Vesayik" risâlesinden, (Kurtuluş Basımevi, İstanbul 1950), sah: 3-12; CBA, Celâl Bayar Arşivi, Yer no: 3/1-10, Fihrist no: 13-185).

114

(23 Eylül 1950)

Sayın Celâl Bayar
Sayın Cumhurbaşkanı
Ankara

Dörtyüz milyon insanı sevindiren kurban bayramını tebrik ederken acı ve derin ıztırapların ağırlığı ile İzmir Çeşme'ye ve ayrıca Ankara'ya gönderdiğim mufassal mektuplarım hakkında bununla birlikte Atatürk'ün ve ruhunu şâdedecek alâkanız ve cevabı emr-i iş'arınıza takatsizlikle intizarda olduğumu arzetmekliğime müsaadelerini dilerim. Tâzimler.

Şişli Bomonti 43.

Atatürk'ün 945 senesine kadar Atatürk için
mahv ve perişan edilmiş Atatürk eniştesi
sabık Edirne Milletvekili Mustafa Mecdi Boysan

(CBA, 03000013-162)

115

(29 Kasım 1950)

Zâta mahsustur

Cumhurbaşkanımızın yüce katına
arıza-i mahsusamdır

30 Ağustos 950 tarihli mufassal arizamda *"Perişaniyet-i hâlimin etraflıca müz'iç tafsilâtı ile sizi üzmemeği şimdilik tercih ediyorum"* ifadesi ile derin âlâm ve ıztırâbât-ı hayatiye içinde çırpınmakta olduğuma rumîzen işaret etmek istemiştim.

30 Ağustos 950 tarihinden bugüne kadar üç aydan beri huzur-ı devletlerini tasdîden içtinap hususundaki bütün gayret ve temennilerime rağmen, hergün artmakta olan zaruret-i maişet ve daha açık ifadesi ile yoksuzluk ve çaresizlik

nihayet büsbütün tahammül olunamaz bir hal alarak bugün şu şartlarla tekrar makam-ı muallânıza mecburen müracaata ve tasdia beni sevketmiş bulunmaktadır.

Şöyle ki :

30 Ağustos 950 tarihine kadar levhalar basmak ve satmakla temin-i maişet edebildim. Atatürk gibi bir şahs-ı tarihi[ye] yirmi altı sene bütün sağlığı müddetince ve ölümünden sekiz sene sonrasına kadar eniştelik etmiş ve her ne kadar kanunî ve ahlâkî suikast ile bu münasebet kanun yolu ile ve yağmacılık kasdı ile kestirilmiş ise de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde saylavlık yapmış çok yakından tanıdığınız ve bildiğiniz Mustafa Mecdi Boysan'ın şu hâl-i esef-iştiâli ümit ederim ki insanî hislerinizi tahrik edecek ve çareler taharrîsine sevkedecektir. Benim ise kısacık istirhamım şudur: Ayakta durabilmem ve açlıktan sefaletten ölmemek için ziyaa uğratıldığının tarihçesini yakinen bildiğiniz hukukumun vikayesini temin edebilmem sadedinde başvuracağım tedbirlerde ufak bir zâhir yardımcı olmak üzere, bankalarda kredi sureti ile mi olur, emr ü ferman-ı mahsusları ile mi olur, şahsî in'am ve ihsanınız cümlesinden mi olur, beş bin liranın âcilen imkân-ı tediyesi ve temini yollarını araştırarak ve bularak bendenize ve alâkadarlara emr ü ferman buyurmanızı ve bunu geciktirmemenizi içinde çırpınmakta olduğum perişaniyet-i âlâm ve ıztırâbât-ı hayatiyenin fecaati nâmına istirham ve istida eylerim aziz Cumhurbaşkanımız.

26 Eylül 950 tarihli makam-ı âliniz genel katipliğinden tebliğ buyurulan Başvekâlet'e havale edilmiş olan mufassal maruzat ve matbu ek mektubum hakkında da Başbakanlıktan bugüne kadar bir cevap alamadığımdan dolayı ayrıca kendilerine de hatırlatmak suretiyle tasdî eylediğimi arzeylerim. İçten, derin tâzimâtımı kabulünüzü istirham ederim aziz ve muhterem Cumhurbaşkanımız.

29 11 1950, Çarşamba.

Şişli Bomonti, Silâhşor
Sokak 43, Istanbul

1947 senesine kadar Atatürk eniştesi, Atatürk ve ailesi için mahv u perişan edilmiş sabık Edirne Milletvekili Mustafa Mecdi Boysan

(CBA, 03000013-160)

116

MUSTAFA MECDİ BEY'İN BAŞBAKAN HASAN SAKA'YA MEKTUBU

(Nisan 1948)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Sayın Başvekili Sayın Hasan Saka,

Memleketin ve milletin mukadderatı elinde bulunan bir başvekil sıfatiyle eski bir mebus arkadaşınız olarak sizi ufak bir dilekle rahatsız ediyorum. 944 senesinde şeker hastalığım dolayısiyle ayak parmaklarımda kangren başladı.

İşbu diyabetik kangren memleketin tanınmış bir-iki doktoru tarafından fena-i hayatımın ancak beş-altı ay gibi sayılı bir zamanla mahdut olduğu hakkında merhum Atatürk'ün hemşiresi Bayan Makbule'ye kat'iyetle ifade eder tarzda bildirilmesi üzerine mümaileyha tarafından sırf öleceğim ve bunun netâyici nazar-ı iz'âna menfî bir zâviyeden aldırılarak ve muhitin teşvikiyle ölümümden evvel her ne şekil ve bahane ile olursa olsun boşanırsa hükümetten yardım görmesinin muhakkak olacağı fikr-i sâbitine kapılarak mahkemeye müracaat etmiştir.

Mustafa Mecdi Bey'den Başbakan Hasan Saka'ya (BCA, 30-1-77/482-13, sah: 1).

Her iki ayağım parmaklarımın birer seneyi mütecâviz kangrenler ile gayr-ı kabil-i tahammül evcâ ile üç sene yataktan kalkamayacak bir halde canımla pençeleşirken, mahkemeden boşanma kararı koparmıştır.

Ve sonunda güya tarafımdan tatlîk edilmiş gibi ayrılığı ve yalnızlığı ileri sürerek ve gazetelerde de zevci tarafından bırakılmıştır diye hakikatin aksine neşriyat ile Büyük Millet Meclisi'nin şefkatine de mazhar olmuştur. Benim şu fecî felâketimi ihzâr eden müşevviklerine de noktai nazarlarının doğruluğuna hak kazandırmıştır.

Bu yazdıklarımın hakikatin özü olduğuna sizi insanlığımla temin ederim.

Bunlara ilâve olarak da hayat ve servetimi gömdüğüm çiftliğimi esbâbını ihzâr ederek beni kahren icbâren bu çiftliğimi tasarrufuna geçirmiş mülkiyetinden başka menfaatinden de bugüne kadar azamî fayda temin etmiştir.

Ben halbuki bugün herşeysini kaybetmiş ve hiçbir taraftan geliri olmayan ve çeyrek asırlık Atatürk'e sıhriyet zamanımda makam, kuvvet ve nüfuzundan hiçbir istifade düşünmeyerek şimdi çok fecî, perişan bir vaziyette, ekmeğe muhtaç bir durumda kaldım.

Benim eski bir milletvekili sıfatiyle de Meclis'ten de maaşım yoktur. Çok has ve görgülü olduğuna emîn olduğum vicdan ve irfanınızdan beklediğim şu ki: Şeker hastalığından dolayı kangren olup kuruyan ve kopup kemiği hâriçte kalan parmaklarım ve ilerleyen başımın müsaadesizliğine ve elimde bir sermaye ve dayanacak kimsem olmayışına zahrına mebnî lütfen Sıhhiye Vekili ve Vekâleti nezdinde tavassutta bulunarak İstanbul'da Gureba ve Cerrahpaşa hastahanelerinden birinde meccanen ve ölünceye kadar tedavi, iskân ve taayyüşümün temin buyurulmasını diliyorum.

Bu hastahaneler olamadığı takdirde Makriköy Emrâz-ı Akliye Hastahanesi'nde münasip tek yataklı bir odada tedavi, iaşe ve ölünceye kadar barınmaklığımın kezâ lütfen meccânen teminini yüksek kalbinizden diliyorum.

Millete bâr olmamak için yaşadığım müddetçe hastahanede verilecek herhangi idarî bir vazifeyi oturduğum yerde gücümün yettiği nisbette yapabileceğimi hürmetlerimle arzederim.

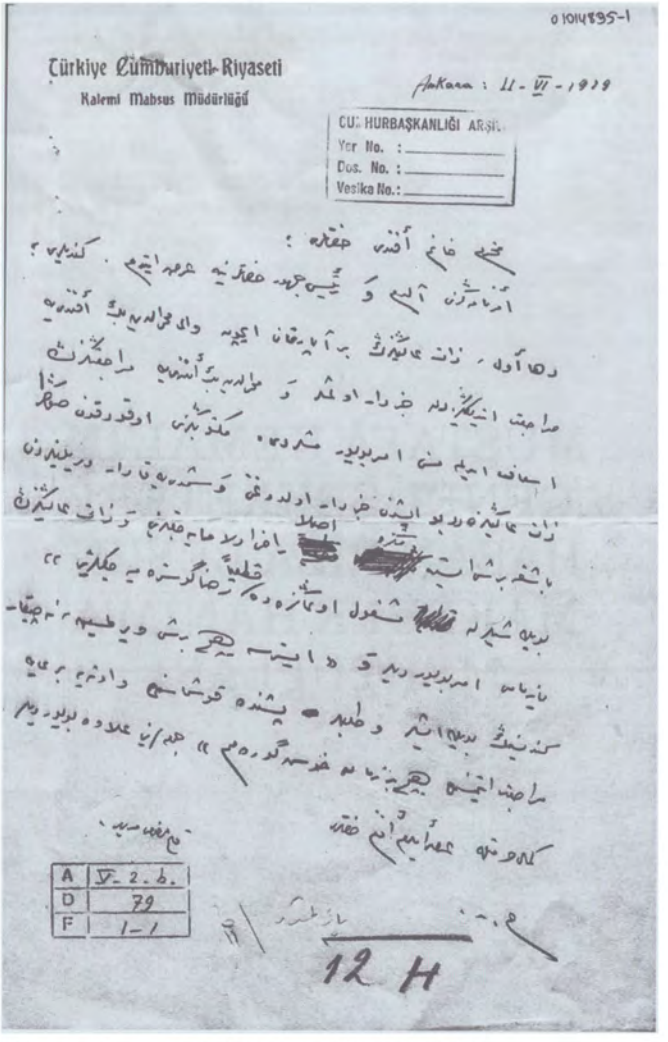
Bugün en hadd bir dereceye gelmiş olan vaziyetimin kabil-i tahammül olmaktan dışarı çıkmasına meydan bırakmayacağınızı yüksek insaniyet hislerinizden beklerim. Bir-iki satırla âtîdeki adrese cevap vermenizi meclûbu olduğum fazilet ve insaniyetinizden beklerim. Derin saygılarımla.

Sâbık Edirne Saylavı
Mustafa Mecdi Boysan

Adres:
İstanbul, Şişli, Bomonti,
Silâhşör Sokak 43 numaralı hânede
Bayan Belkıs Poyracı vasıtasiyle
Mustafa Mecdi Boysan

(BCA, 30-1-77/482-13, sah: 2 ve 3)

8.
MUSTAFA KEMAL'İN GENEL SEKRETERİ HASAN RIZA BEY'İN MAKBULE HANIM'A MEKTUPLARI

Hasan Rıza Bey'den Makbule Hanım'a (CBA, 01014895-1).

117

Hasan Rıza Bey'in bu mektubu, Makbule Hanım'ın Hasan Rıza Bey'e 31 Mayıs 1929'da yazdığı ve *"Akşam geç vakit Mustafa Bey'den aldığım telgrafları size gönderiyorum. İcap ederse ağabeyime gösteriniz. Ağabeyimin hürmetle ellerinden öperim"* dediği mektubunun *(CBA, 01014889-80)* cevabıdır.

[2 Haziran 1929]

Muhterem hanımefendi hazretleri,

Mektubunuzu aldım. Mustafa Mecdi Beyefendi'nin telgraflarını Reisicumhur Hazretleri'ne suret-i münasibede arzettim. Kendisine suretini leffen takdim ettiğim mektubun taraf-ı âlîlerinden yazılmasını ve avdetinde arada hiçbirşey olmamış gibi mâziyi unutarak beraber yaşamakta devam etmenizi emir buyurdular. Hürmetle arzeylerim efendim.

(CBA, 01014889-78)

118

Ankara, 11. 6. 1929

Muhterem hanımefendi hazretleri,

Emirnamenizi aldım ve Reisicumhur Hazretleri'ne arzettim. Kendileri daha evvel zât-ı âlînizin bir apartman için vali Muhiddin Beyefendi'ye müracaat ettiğinizden haberdar olmuşlar ve Muhiddin Beyefendi'ye müracaatınızın is'âf edilmemesini emir buyurmuşlardı. Mektubunuzu okuduktan sonra zât-ı âlînize *"Bu işten haberdar olduğunu ve şimdiye kadar verilenlerden başka birşey istemenize asla razı olamayacaklarını ve zât-ı âlînizin böyle şeylerle meşgul olmanıza da katiyyen rıza göstermeyeceklerini"* yazmamı emir buyurdular ve *"İsterse hiçbirşey verilmesin, ne çıkar, kendisinin böyle işler ve talepler peşinde koşmasını ve öteye beriye müracaat etmesini hiçbir zaman hoş göremem"* cümlelerini ilâve buyurdular. Kemal-i hürmetle arzeylerim efendim hazretleri.

Kalem-i Mahsus Müdürü

(CBA, 01014895-1)

119

13. 7. 1929

Muhterem hanımefendi hazretlerine,

Reisicumhur Hazretleri'ne mektupları ve emrettiğiniz malûmatı arzettim.

1. Masajcı Zehra Hanım'ın yanındaki çocuğun hizmetçi olarak alınmasına kat'iyyen razı olmadılar.

2. Apartmanda kalmak ve evi kiraya vermek hakkındaki arzunuzu kabul buyurdular. Zamanında yaptırdığınız dairenin kontratı tecdîd edilecek veya başka bir daire tutulacaktır.

3. Elbise hakkındaki maruzâta hiçbir cevap vermediler. Şimdilik muvafakat buyurmadıklarını anladım.

4. İdare için de *"Apartmanın kirasını biz vereceğiz. Her zaman verdiğimiz iki yüz lira ile idare olmaya gayret etsin. Başka paraya şimdilik lüzum yoktur"* buyurdular.

5. Geçen sene peynirleri kalmamıştır. Koyunlar bir aydan beri yaylada olduğu için yeni yapılmakta olan peynirler de çiftliğe henüz getirilmemiştir. Binaenaleyh nakledilecek birşey bulamadım. Kemal-i hürmetle arzeylerim efendim.

Hasan Rıza

(CBA, 01014895-2 ve 3)

120

Ankara, 13. 12. 1931

Makbule Hanımefendi Hazretleri'ne

Muhterem efendim hazretleri,

Reisicumhur Hazretleri kendilerine takdim edilen mektubunuzu okudular ve yalının 160 lira 32 kuruştan ibaret olan su parasının tarafımızdan tesviyesini emir buyurdular. Mubayaa memuru Rıza Bey parayı ödeyecek ve mukavelenameyi zât-ı âlîlerine takdim edecektir.

Hatice Hanım'ın zevcinin Mudanya Mal Müdürlüğü için nereye müracaat ettiği ve istidanın tarih ve numarası malum olmadıkça takibine imkân olmadığını tazimle arzederim efendim.

H.R.

(CBA, 01020162-4)

121

Makbule Hanımefendi
Kemal Bey Apartmanı No: 3
Beşiktaş

28. 4. 1934

Muhterem hanımefendi,

Mektubunuzu Reisicumhur Hazretleri okudular. Rahat etmeniz için bütün ..... istirahati hâvi bir ev mi, yoksa bir irat mı arzu buyurulduğunu anlamadıklarından bu ciheti zât-ı âlîlerinden sormaklığımı emir buyurdular. Arz-ı keyfiyet eder, derin saygılarımı sunarım efendim.

Hasan Rıza

(CBA, 01014895-15)

122

[2 Ekim 1935]

Pek sayın bayan,

Mektubunuzu aldım. Atatürk'e arzettim. Her vatandaşın ve bilhassa sizin, hele Cumhuriyet bayramında mutlaka yerli malı elbise giymeniz elzem olduğunu, hemen alıp İstanbul'da yerli kumaştan bir elbise yaptırmanızı emrettiler.

Ermin kab[615] için Berlin Büyükelçiliği'ne bugün mektup yazdığımı saygılarımla arzederim sayın bayan.

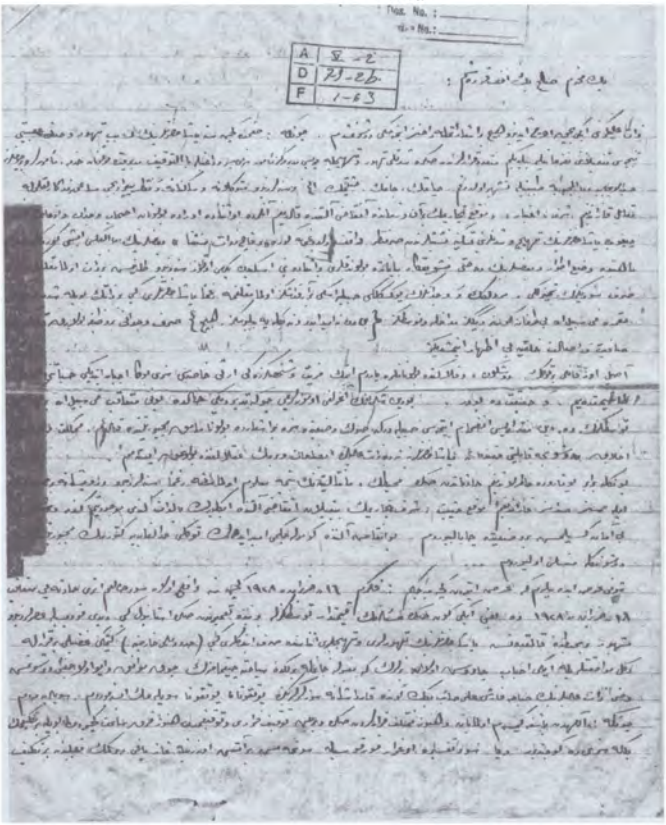
Umumî Kâtip

(CBA. 01020243-4)

[615] *Ermin kab:* Kakum kürkünden yapılmış şal.

9.
MÜTEFERRİK MEKTUPLAR VE BELGELER

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ
Yer No.
Doc. No.:
Ser. No.:
01014889-63

(Mustafa Mecdi Bey'den Salih Bozok'a (CBA, 01014889-63).

Makbule Hanım'ın 1929'daki boşanma teşebbüsü ile ilgili yazışmalar

123

HASAN RIZA BEY'DEN SALİH BOZOK'A
(30 Nisan 1929)

Ankara, 30. 4. 1929

Muhterem beyim efendim;

Reisicumhur Hazretleri birkaç gün evvel hemşireleri Makbule Hanımefendi'den bir mektup aldılar. Hanımefendi bu mektupta zevcleri Mustafa Mecdi Bey ile artık kat'iyyen geçinemeyecek hale geldiğinden ve mutlaka ayrılmak istediğinden bahsediyorlardı. Paşa Hazretleri bundan çok müteessir ve muztarip oldular ve zât-ı âlînizin Makbule Hanımefendi ve hattâ zevci ile görüşerek mes'elenin hakikatini öğrenip bildirmenizi emir buyurdular. Lâkırdı arasında *"Geçen sene de aralarında geçimsizlik olmuştu fakat ayrılmak mevzubahis olunca razı olmamıştı"* buyurduklarına göre bu defaki ihtilâfın da öyle bir geçici infialden ibaret olmasına ihtimal verdiklerini zannediyorum.

Cemâlinize intizar ediyoruz. Arkadaşlar arz-ı muhabbet ve hürmet ediyorlar.

Bendeniz de ihtirâmâtımı teyid ile ellerinizi öperim efendim.

Hasan Rıza

(CBA, 01014889-91 ve 92)

124

SALİH BOZOK'TAN HASAN RIZA BEY'E
(2 Mayıs 1929)

Osmanbey, 2. 5. 1929

Aziz ve muhterem kardaşım Hasan Rıza Bey,

29. 4. 1929 tarihli mektubunuzu bu sabah aldım. Mevzubahis olan meseleye vakıf bulunduğum için derhal size cevap yazıyorum. Bunu tahkike lüzum görmedim. Çünki bundan üç-dört gün evvel Makbule Hanımefendi'nin yanlarında bulunan Şakir evime geldi. Beni Hanımefendi'nin görmek istediğini ve şayet rahatsız değilsem apartmana kadar gitmemi söyledi. Malûm olan rahatsızlığıma binaen beyan-ı mazeret ettim ve mümkünse hanımefendinin teşriflerini rica eyledim.

Hanımefendi bir müddet sonra eniştem Ali Saib Bey ile birlikte geldiler. Mustafa Mecdi Bey ile artık beraber yaşayamayacağını söyledikten sonra sebebini şu suretle izah ettiler. Mustafa Mecdi Bey'in Müfide nâmındaki hizmetçisi kızla ayrı bir hanede birlikte yaşadığını ve hanımefendiyi ihmal ederek şeref ve haysiyetini ayaklar altına aldığını ve her türlü rezaleti bizzat kendisi irtikap ettiği halde hanımefendiye daima şüpheli nazarlar atfeylediğini ifade eylediler. Şâyân-ı teessür ve teessüf olan bu vekayî ve hadisâtın benim tarafımdan Reisicumhur Hazretleri'ne arzedilmesini istediler. Fakat ben geçen sene Gazi Hazretleri'nin bu dedikodulardan ne kadar rahatsız ve bizâr olduklarını bildiğim gibi Mustafa Mecdi Bey'in hizmetçi Müfide ile olan alâkasını dahi pek kuvvetli görmediğimden bunu arza cesaret edemedim. Çünki hanımefendi bu vak'aya Mustafa Mecdi Bey'in hemşirezadesinin delâletiyle vâkıf olduğunu söylemişlerdi. Sekiz on yaşında olan ufak bir çocuğun ifâdâtına atf-ı ehemmiyet eylemek istemedim. Benim fikir ve mülâhazama göre -Müfide hikâyesi doğru veya yanlış olsun- hanımefendi ile Mustafa Mecdi'nin aralarındaki rabıta iki seneden beri sarsıldığı gibi son zamanlarda da en fena bir şekle girmiş bulunduğundan artık -saadetten sarf-ı nazar- huzur ile birarada yaşamalarına imkân kalmamıştır. İkisi arasında cereyan eden en küçük bir vak'aya en ehemmiyetsiz bir hadiseye Şişli muhitinde kendilerini tanıyanlardan bir ferd tasavvur etmiyorum ki vâkıf olmamış bulunsun. Bir taraftan Mustafa Mecdi Bey, diğer taraftan hanımefendi kendilerini haklı göstermiş olmak için yekdiğeri aleyhinde söylemedikleri söz kalmamıştır. Bu vaziyet hâsıl olduktan sonra bir zevc ile zevcenin muhabbetle, hürmetle birbirlerine bakmalarına ve beraber yaşamalarına imkân var mıdır?

Ben bizzat Mustafa Mecdi ile görüşmedim. Fakat eniştem Saib Bey'in ifadesine atfen arzedebilirim ki pek çılgın bir halde imiş. Ruhiyata ait saçma sapan yazılmış olan bazı kitaplar alarak önüne gelene okumakta ve orada okuduklarını refikasına tatbik etmek istemekte imiş. Evine geldiği zaman kapıyı biraz geç açsalar derhal şüphelenerek bütün odaları araştırıyormuş.

Her ikisi de yekdiğerlerine karşı adem-i emniyet ve itimat göstermektedirler. Bütün bunları bilenler hiçbirşey söylemeye cesaret edememektedirler. Herkes, Reisicumhur Hazretleri'nin söylenecek olan şeyleri nasıl karşılayacağını bilmediklerinden ne lehde, ne de aleyhte bir söz söylemektense sükûtu ihtiyar etmekte ve sadece izhar-ı teessür eylemektedirler. İşte ben bildiklerimi, gördüklerimi, işittiklerimi ve bütün düşüncelerimi muktedir olabildiğini kadar size yazdım. Münasip gördüğünüz şekilde Reisicumhur Hazretleri'ne arzedersiniz. Benim tarafımdan yapılması icap eden bir iradeleri varsa şüphesiz derhal ifâsına âmâde bulunduğumu arz ile takdim-i hürmet eyler ve arkadaşların gözlerinden öperim kardaşım.

Salih

Hâmiş: Size bu mektubumu yazarken yeni bir hadise olup olmadığını telefonla eniştem Saib Bey'den sordum ve her hadiseden sizi haberdar etmiş olmak için Saib Bey'in bir tezkere ile bana mütalâasını bildirmesini rica ettim. Mektubumu yazıp kapayacağım sırada kendisinden aldığım mektubu berây-ı mütalâa aynen ve leffen takdim ediyorum kardaşım.

Salih

(CBA, 01014889-88)

125

HASAN RIZA BEY'DEN SALİH BOZOK'A

(6 Mayıs 1929)

Ankara, 6. 5. 1929

Yozgat Mebusu Salih Beyefendi
Şişli Osmanbey .... Sokağı

Muhterem efendim;

Mektubunuzu aldım. Keyfiyeti Reisicumhur Hazretleri'ne arzettim. Makbule Hanımefendi ile zevcinin artık beraber yaşayamayacakları hakkındaki mütalâanıza iştirak ettiler ve buyurdular ki: "*Salih Bey hemşiremi nezdine davet etsin.* 'Ağabeyinize artık Mustafa Bey ile yaşamamıza imkân kalmamıştır' *diye yazmışsınız. Kendileri de bu adem-i imkânı tasdik ediyor. Binaenaleyh geçimsizlikten dolayı Mustafa Bey ile ayrılmak için müştereken mahkemeye müracaat etmeniz münasip görülüyor*" desin. Mustafa Bey'i de aynı suretle nezdine çağırarak "*Harekât ve ifâdâtınızdan artık Makbule Hanımefendi ile yaşamanın adem-i imkânına kanî olduğunuz sarahaten anlaşılıyor. Binaenaleyh arada daha büyük bir kırgınlık olmadan her ikinizin müştereken mahkemeye müracaatla geçimsizlikten dolayı ayrılma kararı istemeniz münasip olur*" desin ve bu ciheti mutlaka temin ettikten sonra münasip bir avukat tutarak işi halle çalışsın.

Arz-ı keyfiyetle teyid-i hürmet eylerim efendim.

Riyaset-i Cumhur
Kalem-i Mahsus Müdürü

(CBA, 01014889-90)

126

SALİH BOZOK'UN KAYINBİRADERİ ALİ SAİB BEY'DEN HASAN RIZA BEY'E

(Mayıs 1929)

Muhterem kardaşım Salih Bey,

Geçen gün Makbule Hanımefendi ile bahsi geçen ve size uzun uzadıya anlatılan vak'a hakkında yeni birşey olup olmadığını soruyorsunuz.

Sizden ayrıldıktan iki gün sonra bir akşam üzeri Mecdi Bey benden bir mülâkat istedi. Eve gitmek üzere iken yazıhanesine uğradım. Beni o kadar uzun dedikodularla işgal etti ki, zaten çok işittiğim şeyleri tekrar etmek suretiyle tam üç saat nezdinde kaldım. Mustafa Bey'in çok hayalperest

olduğunu biliriz. Fakat bu sefer ya işlerinin bozuk gitmesinden veya cidden hasta olduğundan öyle şeyler anlattı ki, bunlara tahammül ve mahiyetini tasdik etmemek mecburiyetinde kaldım ve ne dediyse red ve ilzam ettim.

Eline geçirdiği bir ruhiyat kitabını sermaye ittihaz ederek Makbule Hanımefendi'nin hasta olduğundan ve ârâzının kitaba uyan şekil ve siretten öyle mantıksız iddialarda ve hükümlerde bulundu ki, hiçbirini makbul bulmadım ve bütün bu bahsettiği ruhî ve asabî hastalığın ârâzını kendinde gördüğü ve evvelâ kendisini kitaba göre tedavi etmesini tavsiye ederek itidal ve sükûnet rica ettim.

Bu mülâkat o kadar garip ve o kadar nâ-bemahal oldu ki cidden mariz ve asabî gördüm. Aile şekil ve münasebetini müzmin bir adem-i itimat ve ..... istilâ etmiştir. Makbule Hanımefendi'ye verilmek üzere bana bir mektup ve bu ruhiyat kitabını göndermiş ve güya Makbule Hanımefendi'nin harekâtına temas eden bazı fıkralar ile iddiasını teyit için satırların altını kırmızı ile işaret etmiş ve bu işaret edilen yerleri okumasını Makbule Hanımefendi'ye tavsiye etmiş. Mektubu ve kitabı şâyân-ı iltifat görmediğim gibi hadiseye hüsn-i tesirden ziyade su-i tesir hâsıl edeceğine kanî olduğum için Makbule Hanımefendi'ye göndermedim. Lâkin aynı mektubu ve kitabı benden başka halası bizim Seniye Hanım'a da gönderdiği için Seniye Hanım tarafından bir mektubun Makbule Hanımefendi'ye gönderildiğini geçen gün haber aldım.

İşte kardaşım sizinle görüştükten sonra cereyan eden bu ahval de ispat eder ki, Mustafa Bey ile Makbule Hanım arasında cereyan eden bu imtizaçsızlık hadd-i mârufu tecavüz etmiştir.

Buna bir çare-i hal bulunmanın zamanı geldiğine şüphe yoktur. Fakat bunu kim bulacak ve yapacak. Ben tarafeyn için şimdiye kadar bütün hüsnüniyetimi sarfetmekten bir an hâlî kalmadım. Bundan böyle müdahale etmekten çekiniyorum. Münasipse bütün bu vaziyetleri mütalâa ve tedkik ettikten sonra keyfiyeti tarafınızdan Reisicumhur Hazretleri'ne arz ve iblâğ edersiniz. Herhalde müşarunileyh hazretlerinin en eslem bir çare-i hal ve tesviye bulacakları şüphesizdir. Gözlerinden öperim kardaşım.

Ali Saib

(CBA, 01014889-89)

127

SALİH BOZOK'TAN HASAN RIZA BEY'E *(13 Mayıs 1929)*

Şişli-Osmanbey

13. 5. 1929

Hasan Rıza Bey kardaşıma

Aziz ve muhterem kardaşım,

İkinci mektubunuzu aldım. Bu mektupla Reisicumhur Hazretleri'nin emirlerini

telâkki ettim. Mesele-i malûmenin halline teşebbüs etmeden evvel birinci mektubunuzda Gazi Hazretleri'nin *"Geçen sene aralarında bir ihtilaf hâsıl olmuştu. Fakat ayrılmak mevzubahis olunca buna razı olmamışlardı"* sûretindeki yazdığınız mütalâayı hatırlayarak hanımefendiye şöyle bir mukaddime yazdım:

"Reisicumhur Hazretleri'ne göndermiş olduğunuz bir mektupla artık Mustafa Bey ile geçinmek imkânı kalmadığını bildirmişsiniz. Kendileri de buna kanaat hâsıl etmiş olduklarından sizinle görüşerek bu meselenin münasip bir şekilde hallini bendenize emir buyurmuşlardır. Fakat ben buna teşebbüs etmeden evvel size bir defa sormak isterim ki ayrılmaya kat'iyyen karar verdiniz mi? Yoksa, Mustafa Bey şimdiye kadar yaptıklarına nedamet ederek size müracaatla af talebinde bulunursa bu kararınızdan vazgeçer misiniz?".

Hanımefendi buna mukabil bana *"Sen ne fikirdesin ve bana ne tavsiye edersin?"* diye sordu. Bundan anladım ki, kararı kat'i değildir. Cevap olarak şunu söyledim:

"Ben sizin düşüncelerinize ve kararlarınıza müessir olmak istemem. Çünki, sizi belki arzunuz hilâfında bir harekete sevketmekten korkarım. Binaenaleyh siz nasıl arzu ederseniz ben onu ifa edeceğim".

Benim bu cevabım üzerine Mustafa Bey'in şimdiye kadar kendisine karşı neler yaptıklarını bir daha tekrar ederek ayrılmak hakkındaki kararının kat'i olduğunu bildirdi. Hanımefendi ile fazla birşey görüşmeyerek yanlarından ayrıldım ve Ali Saib Bey vasıtasıyla Mustafa Bey'i kulübe davet ettim.

Mustafa Bey, o gün için işi olduğundan bahsederek ertesi günü geleceğini bildirdi ve geldi. Kendisine, hanımefendi ile aralarındaki imtizaçsızlıktan bahsettim. Artık birlikte yaşamalarına imkân kalmadığından usulüne tevfikan bu meselenin halli lâzım geldiğini anlattım. İfâdâtımın haklı olduğunu kabul etmekle beraber hanımefendinin buna razı olmayacaklarını ve çünki bir gün evvel ben hanımefendi ile görüştükten sonra kendisine gösterilecek şerâiti kabul ettiği takdirde tekrar barışacaklarını bildirdiğini söylediği zaman hayretler içinde kaldım ve Mustafa Bey'e inanmak istemedim.

Mustafa Bey ifâdâtına şunları da ilâve etti:

"Salih Bey, bizim aramızda iki seneden beridir birkaç defa bu gibi nahoş hadiseler oldu. Fakat yine barıştık. Şimdi de barışacağız. Bunun için siz hiçbir muamele ifasına teşebbüs etmeyiniz"

Ben, Makbule Hanım'ın kendisine haber gönderdiğine inanmayacağımı, çünki hanımefendinin kararında kat'i olduğunu söyledikten sonra bunun hakiki olduğuna dair bana Makbule Hanımefendi tarafından bir mektup getirmedikçe resmî muamele ifasına mecbur olacağımı anlattım. Mustafa Bey bunu muvafik görerek ertesi günü tekrar görüşmek üzere yanımdan ayrıldılar. Hanımefendi'den mektup almak ve kendisiyle görüşmek üzere apartmana gitmiş. Fakat Makbule Hanımefendi Mustafa Bey'in yalnız olarak geldiğini görünce evi terketmiş. Aynı apartmanın üçüncü katında ikamet eden kızımın kayınvalidesinin yanına çıkmış. Oradan da telefonla refikamı bularak benim nerede olduğumu sormuş ve kendisini behemehal görmemi söylemiş. O akşam eve biraz geç geldiğim için görüşmek imkânı hâsıl olmamıştır. Ertesi günü alessabah tekrar telefonla beni aradılar ve Mustafa Bey'in dün akşam eve geldiğini ve el'an evde olduğunu fakat kendisiyle görüşmek istemediğinden derhal evden çıkarmamı söylediler. Onbeş-yirmi dakika sonra da bizzat bendehaneme gelerek aynı şeyleri tekrar ettiler. Bunun üzerine Mustafa Bey'in bana anlattıklarını ve barışmak hususundaki ifadelerini söyledim. Bunların hepsinin yalan olduğunu, yalnız evvelce bazı şerâiti hâvî bir kâğıt yazdığını fakat

bu kâğıdı Mustafa Bey'e göndermeyip evde saklı bulunduğunu söyledikten sonra Mustafa Bey'in dün akşam eve gelerek bu kâğıdı bulmuş olması ihtimali olduğunu ilâve etti.

Bu sözler karşısında ne yapacağımı ve ne söyleyeceğimi şaşırdım. Maamafih hanımefendinin arzuları vechile Mustafa Bey'e bir tezkere göndererek kendisini hastahaneye davet ettim. Çünki ben o saatte elektrik tedavisi için hastahanede bulunacaktım. Mustafa Bey derhal hastahaneye geldi. Hanımefendi ile biraz evvel aramızda cereyan eden muhavereden kendisine bahsettim ve dün akşamki ifadelerinin doğru olmadığını anlattım. Mustafa Bey de kendisine teklif edilen şerâiti bana söyledi ve hanımefendinin bu meselede beni kabahatli görmekte olduğunu bildirdi. Bunun üzerine ben de ne Mustafa Bey'in mütalâatına ne de hanımefendiye atfen vâkî olan beyanatına ehemmiyet vermeyerek ayrılmaları hakkındaki kararın kat'i bulunduğunu söyledim ve buna muvafakatini aldım. Hanımefendi ile de aynı suretle anlaştıktan sonra Mustafa Bey'in artık apartmana gitmemelerini bildirdim. Yarından itibaren de yazdığınız vechile bir avukat marifetiyle bu işin halline ve intâcına çalışacağım. Netice-i muameleyi de ayrı bir mektupla size bildireceğim. Sizi cereyan eden vekayîden haberdar etmiş olmak için bu mektubumu takdim ediyorum. *"Demiş, dedim, dedi"* gibi pek uzun ve belki de bîlüzum yazılarımla rahatsız ettim. Affınızı rica ederim. Bu yazdıklarımdan icap ederse ve lüzum hâsıl olursa Paşa Hazretleri'ne bahsedersiniz. Fakat bu dedikodularla canlarını sıkmış olmamak için mektubumu aynen takdim etmenizi rica ederim. Münasip bir tarzda vuku-ı halden bahsetmek münasip olur fikrindeyim.

Arkadaşların cümlesine arz-ı selâm ve ihtiram eder, sizin de gözlerinizden öperek hürmetlerimin kabulünü rica ve istirham eylerim kardaşım efendim.

Salih

Haşiye: Anladığıma göre hanımefendi, ayrıldıktan sonra Paşa Hazretleri'nin kendilerine karşı nasıl muamelede bulunacaklarını kat'i olarak bilmediklerinden bu meseleye kendilerinin sebep vermemiş olduklarını anlatmak istiyorlar ve ayrılmak için îvicâçlı surette hareket ediyorlar.

Mustafa Bey'e gelince: O da geçinmek imkânı olmadığına tamamen kanaat hâsıl etmiştir. Fakat ayrıldıktan sonra işlerinin büsbütün bozulacağından ve vaziyetinin sarsılacağından korktuğu için şimdilik ayrılmak istemediği anlaşılıyor. Sizin nasıl düşündüğünüzü bilmiyorum.

(CBA, 01014889-87)

128

HASAN RIZA BEY'DEN SALİH BOZOK'A

(Mayıs 1929)

Muhterem beyim efendim,

Mektubunuzu aldım. Emriniz veçhile Reisicumhur Hazretleri'ne yalnız *"Salih Beyefendi'den mektup aldım. Her iki taraf kat'i bir karar vermek mevkiinde kalınca muhtelif düşüncelerle biraz mırın kırın ettikten sonra mahkemeye müracaata razı*

olmuşlar. Avukatla görüşüp işe başlamak üzere imişler" dedim. *"Pekalâ"* buyurdular. Arz-ı keyfiyet ile teyid-i hürmet eylerim efendim.

Hasan Rıza

(CBA, 01014889-86)

129

MUSTAFA KEMAL'İN BAŞYAVERİ RÜSUHİ BEY'DEN HASAN RIZA BEY'E

(24 Mayıs 1929)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Seryaverliği
Aded:

Çankaya, 24 Mayıs 1929

Kardaşım Hasan Rıza,

Mübayaa memuru Rıza Bey ile gönderdiğiniz mektubu ve Salih Bey'e ait melfufu okudum ve aynen Reisicumhur Hazretleri'ne de okudum. Sabiha'nın sanatoryumdan alınmasının esbâbı, Ülfet Hanım'a yazdığı hastahane hakkındaki şikâyetnamelerin tesiridir. Ülfet Hanım'a mütevaliyen yazdığı mektuplar Reisicumhur Hazretleri'ne gösterilmiş, *"Baykuş yuvalarından ibaret olan bu hastahanelerde kız ölecek. Derhal kızı getirelim"* diye irade buyurdular. Bizzat telgrafı kendileri dikte ettirerek gönderdim.

Bu mesele böyle. Gelelim Mustafa Mecdi Bey'in meselesine:

Mustafa Mecdi Bey bundan bir hafta mukaddem bir motora râkiben maiyetine birisini alarak Boğaz'a açılmış ve tabanca ile motor kaptanını tehdit ederek Romanya sevâhiline çıkmıştır. Bükreş Sefirimiz Sabri Bey'den Hariciye Vekâleti'ne gelen şifreli telgrafta *"Reisicumhur Hazretleri'nin enişteleri Mustafa Mecdi Bey pasaportsuz olarak bir motorla Romanya'ya gelmiştir. Avrupa'da seyahat etmek üzere sefarethaneden pasaport talep etmektedir. Hakkında yapılacak muamelenin iş'ârı"*. Gazi Hazretleri bu meseleye çok müteessir oldular. Kat'iyyen pasaport verilmemesi ve derhal İstanbul'a iade edilmesi için Bükreş Sefaretine emir verildi.

İcap ederse mahalli hükümetin müzâheret ve muavenetiyle avdet ettirilecektir. Binaenaleyh gerek bu mesele ve gerekse Makbule Hanımefendi'nin zât-ı âlîlerine olan sözleri Reisicumhur Hazretleri'ni azamî müteessir etmiştir. Zât-ı âlîlerinin bu mesele ile kat'îyyen meşgul olmamanızı ve arzu ettikleri gibi hareket etmelerini irade buyurdular. Bir taraftan ayrılmak için müracaat, diğer taraftan da Mustafa Mecdi Bey'in fena adam olmadığını, anlaşmak imkânı olduğunu söylemek, Gazi Hazretleri'nin gazap ve hiddetini artırmıştır. Bu mesele de böyle.

Buraca başka bir havadis yoktur. Yalnız, Küçük Arap Receb'in ebeveynine teslim edilmek üzere kaydı terkin edilmiştir. Bir sirkat meselesinden. Muhabbet ve tahassürle yanaklarından ve gözlerinden öperim sevgili kardeşim Hasancığım.

Rüsuhi

(CBA, 01014889-84 ve 85)

Mustafa Mecdi Bey'in gizlice gittiği Romanya'dan gönderdiği mektuplar ve hakkında yapılan yazışmalar

(1929)

130

EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'NDEN CUMHURBAŞKANLIĞI'NA

(Temmuz 1929)

Bükreş elçiliğimizin 2 Temmuz 929 tarihli ve 443/218 numaralı tahriratıdır:

Köstence'de bulunan Mecdi Bey'e İstanbul'daki biraderinden muntazaman para geldiği ve kendisini bu para ile yaşadığı Köstence Konsolosluğumuzun iş'arından anlaşılmıştır.

Mecdi Bey, Romanya'da ikametini bu paralarla idame etmekte olmasına nazaran paranın gelmemesi tabii, vaziyetini çok güçleştirecektir.

Bu ciheti nazarı dikkat-i devletlerine vaz'eder ve hürmetlerimi teyit eylerim efendim.

Bükreş Elçiliğimizden vârit olan 6 Temmuz 929 tarihli ve 457/224 numaralı tahriratı sureti İstanbul'dan Mecdi Bey'e gönderilip elde edilen iki mektup sureti leffen takdim kılındı.

Bilvesile hürmetlerimi teyit ederim efendim.

Cemali

(CBA, 01012459-1)

131

HASAN RIZA BEY'DEN MUSTAFA KEMAL'İN GENEL SEKRETERİ TEVFİK BEY'E

(8 Temmuz 1929)

Beşiktaş, 8. 7. 1929

Makine başında.
Çok aceledir.

Riyaseticumhur Kâtib-i Umumîliği'ne

Makbule Hanımefendi'de Mecdi Bey'in biraderine gönderdiği bazı mektupların suretlerini gördüm. Bunlardan birinin münderecatına göre Vehip Paşa, Mecdi Bey'in bulunduğu otele kadar gelerek tahriren mülâkat istemiş. Mecdi Bey rahatsızlığından bahisle itizar ederek berây-ı tedavi gideceği İsviçre'den avdetinde ziyaretine şitap edeceğini bildirmiş. Mecdi Bey her iki tarafın kartvizitleri üzerine yazdıkları bu muhaberenin suretini kardeşine berây-ı malûmat yazıyor. Diğer bir mektubuyla biraderine İstanbul'a gelen bir Romanyalıyı gönderiyor ve *"Mufassal mektubunu bunun eline teslim et. Kendisine ikram et. BURADADIR"* diyor. Mektuplarda bunlar gibi bazı noktalar nazar-ı dikkatimi celbettiğinden Hanımefendi'den kâğıtları aldım. Berây-ı arz Ankara'ya getirecektim ve bugün hareket ediyordum. Bu sabah Hanımefendi, Mecdi Bey'den kendisine elden gelen bir mektubu bendehaneye göndermiş. Bunda, Mecdi Bey Hanımefendi'nin tekrar beraber yaşayabilecekleri hakkındaki mektubunu aldığını bildiriyor ve diyor ki, *"Size şimdiye kadar altı mektup gönderdim. Bunlardan hiç bahsetmiyorsunuz. Demek ki bunları almadınız ise şu halde benim mektuplarım postadan çalınmakta ve açılmaktadır. Bunun için size fikrimi serbest yazamayacağım. Bu mektubumun bir aynını da postaya veriyorum"*. Filhakika Hanımefendi şimdiye kadar Mecdi Bey'den posta vasıtası ile hiç mektup almamış ve hattâ son mektup da gelmemiştir. Polis Müdüriyeti'nde bu iş hakkında mevcut dosyayı tedkik ettim. Sefaret vasıtası ile elde edilmiş birkaç mektup varsa da bunlar içinde Hanımefendi'ye ait olanı yoktur. Ankara'da da yoksa işin içine herhangi başka bir elin karışmış olduğu muhakkaktır. Mecdi Bey iş'arında samimi değilse o zaman Hanımefendi'ye ciddi bir cevap vermek istemediğinden bu mazereti tasni etmiş olduğuna hükmetmek icap edecektir.

Elimdeki mektup suretleri münderecatına nazaran bu mes'ele her cihetten pek gayrıtabiî ve hatta şüpheli bir safhaya girmiştir. Arada her ihtimale karşı tedbir ittihazına yarayacak istihsali mümkün bütün malûmatı toplamak lüzumunu duyuyorum. Buna medâr olmak üzre orada Mecdi Bey'in Hanımefendi'ye ait mektupları olup olmadığını tensip buyrulursa derhal iş'arını rica ederim. Mecdi Bey postanın kendi muhaberatı için emin olamayacağını karar vermiş olacak ki bir müddetten beri kardeşi ile muhaberatını yolcular vasıtası ile yazmaktadır. İlâveten arzeylerim efendim.

Riyaseticumhur Kalem-i Mahsus Müdürü
Hasan Rıza

(CBA, 01014889-76 ve 77, Hasan Rıza Bey'in elyazısı ile olan nüsha: CBA, 01014889-72 ile 75 arası)

132

MUSTAFA MECDİ BEY'DEN BÜKREŞ SEFİRİ SABRİ BEY'E

(10 Temmuz 1929)

Mustafa Mecdi Bey, bu mektubun bir kopyesini 7 Eylül 1929'da *"...istidamı okur ve iade edersin e mi? Konsolos bahsini dikkatle okursun"* notu ile İstanbul'a, Makbule Hanım'a da göndermiştir.

Bükreş, 10 Temmuz 1929

Türkiye Cumhuriyeti Bükreş Elçiliği Cânib-i Alîsi'ne

Muhterem Sefir Beyefendi Hazretleri,

Bugüne kadar hayatımı ne Büyük Millet Meclisi Hükümeti hazine-i maliyesinden ve ne de Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti beytülmalinden herhangi bir nam ve şekil altında muhassas bir para dahi almaksızın sa'y-i zâtımla ve alnımın teriyle ticaret ve çiftçilikle müştegil bir Türk müstahsili olarak kazandım.

Bununla beraber on binlerce lira senelerden beri hükümete vergi veriyorum. Yüzlerce adama iş verdim, tediyatta bulundum. Harabeye dönen yurdumun gezmediğim, görmediğim bir yeri kalmadığı gibi zavallı milletimin asırlardan beri çekmiş olduğu ıztırâbât ve sitemi bilenlerin de belki ön safında bulunmakla beraber milletimin menâfiini zerre kadar ihmal ve haleldâr edecek hükümet leh ve aleyhinde siyasetle mütevaggıl olmadım. Şahsî içtihadım Türkiye'de (Siyaset habasettir. Bilhassa vatanımın sükûnet ve sekinete muhtaç olduğu geçirdiğimiz seneler ve bundan böyle geçmesi lâzım gelen bir müddet zarfında) şahsî kanaat ve içtihadımla ifade etmek lâzım gelirse bugüne kadar bu habâyisi irtikap etmedim. Bununla beraber siyasetle iştigal edenleri gerek milletlerine ve gerek cihana karşı bir nev'i fedakârî ihtiyar ve mesuliyet iftiham ettiklerinden şâyân-ı takdir bulanlardanım. Binaenaleyh vatanım, milletim hakkında vicdanımı, imanımı zerre kadar tereddüte düşürecek ve lekedar edecek, milletim, cihan ve Allah muvacehesinde dahî en ufak bir mesuliyet-i vicdaniye ve manevîyem olabilsin. Bu kanaat ve sıfatladır ki herhangi bir avantüriyenin beni şu veya bu maksat için menfaat-i şahsiyesi veya herhangi tatmin edilmek istenilen arzusu ve belki uğruna şaibe ve lekeyi alnıma sürmeye yelteneceği isli pençesini her an için koparıp suratına çarpmak kudret ve kuvvetini kendimde bulmaktayım.

Bu sıfatladır ki her an ve mekânda alnım açık, pak ve nezihtir. Hasbelicap sıhhî, şahsî, ticarî hususâtım için Köstence'ye geldim. Köstence Konsolosluğu'na iki aya karip bir zamandır müteaddit müracaatlarıma aldığım cevap *"Hakkınızda bir iş'ar alamadım", "Namusumla temin ederim", "Bir buçuk aydır Ankara'dan posta alamadım. 8 Mayıs 1929 tarihli tezkere çıktığı halde size dair birşey yok"* gibi mahiyette bu cümlelerden ibarettir. 17 Haziran 1929 Ankara'ya telgraf çekilmek üzere altı yüz ley verdim. Hattâ cevaplı olarak yazılmasını da ona tediye edeceğimi söyledim. Lüzum olmadığını söylediler. Bu telgrafa dahi bugüne 10 Temmuz 1929'a kadar cevap alınamamıştır. Zât-ı âlîlerine müptelâ olduğum hastalığın icabı hasebiyle 1928-1929 senelerinde çıkardığım fotoğrafları merbuten takdim ediyorum. Herhangi bir heyet-i sıhhiye raporundan daha kat'î ve sarihtir. Ameliyat olmaklığım hususunda gerek Bulgaristan'da bulunduğum sıralarda Bulgar mütehassısların ve gerek 1929'da Haydar İbrahim tıbbiye doktorlarından ismini unuttuğum bir paşa mütehassıs ve diğer bir Türk kulak burun dimağ mütehassısın her üçünün konsültosu neticesinde müttehiden ve müttefikan ameliyat olmaklığımı kat'îyyen ve müttefikan söylemişlerdir. Burada bulunduğum esnada Romen tabipleri behemehal ameliyat olmaklığımda musırdırlar. İki seneden beri sekiz defa nükseden bu hastalığın kışın hulûlünde tekerrürü halinde yüzde doksan dokuz menenjit

yapacağını ve bu hastalıktan kurtulmanın doktorluk âleminde yüzde iki olduğunu ve bunun da fevkalâde bir istisna teşkil ettiğini müttefikan ve müttehiden söylemektedirler. Ahvâl-i sıhhiyesi şu şekilde bulunan, her geçen gün kendisine maddeten yüzlerce lira zarara mâlolan tüccar ve çiftçi ve sıhhati itibarıyla ameliyata "kelle" gibi bir âzâsından ihtiyac-ı kat'îsi olan bir vatandaşın ecnebî bir memlekette mukadderatının ve hayatının hiçe sayılarak pasaport verilip verilmeyeceği ve leyte lealle ile geçiştirilerek hayatıyla oynanıyormuşçasına meçhul kalması ki, hükümet mefhumu itibarıyla zîr-i idare ve nüfuzunda bulundurduğu millet efrâdının hukuk ve menâfiini himaye ile mükellef olduğuna nazaran halkçı ve cumhuriyetçi olduğunu cihana ilân eden Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin konsolosu Mustafa Agah Bey'in ifadesi vechile ancak ve yalnız hariciyeden emir alması icap ettiğine göre Hariciye Vekaleti'nin cevap vermediğine nazaran gerek hariciyesinin ve gerek ecnebî bir memlekette bulunan temsilinin hakkımdaki oyalama ve avundurma tedbirinin ciddiyete, resmiyete ve hükümetçilik mefhumuyla ne derece kabil-i telif olacağı cây-i mülâhazadır.

Müsaadenizle bu hususta biraz hikâye-i mâzîye nakl-i kelâm edeceğim. Köstence'ye muvasalat ettiğim motorun kaptanı ve tayfası günlerce konsolos tarafından isticvap ediliyor. Bunu pek haklı bulurum. Bir şart ile ki, ciddiyet hududunu tecavüz etmemiş olsa idi.

Mezkûr motor kaptanı ve tayfaları beni bir bahane ile motora getirmeleri ve sokmaları ve derhal hareket eyleyip İstanbul'a iade ve götürmeleri, bu surette ise bütün Türkiye'de kendilerinin nâm alacakları ve hükümetin kendilerine büyük ikramiye vereceği ve hükümet kendilerine iş verip para kazandıracağım.[616]

Bu adamların mütemadiyen *"Motora gidelim, bir kahve içelim beyim"* diye ısrarları üzerine şüphelenerek ber-takrip herşeyi kendilerine söyleyerek ve tahsilsiz adamların konsolos tarafından tergip ve teşvik edildiğine muttali olduğum zaman kalben iğrenmedim, tiksinmedim dersem hakikati söylememiş olurum. Çünki memleket ve milletimin menafiini zerre kadar haleldâr edecek ne bir suikast tertibatıyla, ne de siyasî ve ihtilâl teşkilâtıyla alâkadar olmadığımı düşündükçe şu sözler karşısında memleketim dâhilinde maruz kalmadığım en ufak bir şüpheye memleket haricinde maruz kalarak teessür ve asabiyetimi sükûnete tahvile gayret ettim.

Bununla beraber hariciyecilik mesleği nezaheti ve nezaketi nâmına utandım. Cumhuriyetperver ve halkçı bir hükümet hariciye memurluğu hesabına ve ecnebî bir memlekette bir vatandaş hakkında teklif edilen şen'î bir teşebbüs olarak ahlâk ve nezahet namına tiksindim. Evet... Acı söylüyorum. Bana son inkılâbın rasin temeli olan 1324'te [1908'de] mukaddes inkılâptan evvelki mülevves korkunç iğrenç günleri ve Yıldız'ın mâhud tüfenkçilerinin zihniyetini hatırlattı. Korkumdan hâşâ değil. Teessür duydum, gözlerim yaşardı.

Sefir beyefendi: Bu kadar teessür duyduğum bu hikâyeye yine kat'îyetle hükmetmek istemiyorum. Fakat iki aydan beri şâyân-ı itimat muhtelif zevattan işittiğim şu sözler beni hakikaten düşündürüyor. Konsoloshane

---

[616] Mustafa Mecdi Bey, kaçırılarak İstanbul'a götürmesi için konsolosun motor mürettebatını teşviklerinden bahsettiği cümleyi bu şekilde yazmış.

memurlarından Abdi Bey isminde birisinin bir zata benim için kendisine *"Avrupa'da bütün memleketler için pasaport vermeyeceğiz. Yalnız bir kağıt verip İstanbul'a göndeririz"* demesi kaptandan işittiğim sözleri teyit etmesi idi. Ve bunu Konsolos Bey'e söylediğim zaman *"Hiç zannetmem bu zât böyle bir hatâ yapsın"* dedi. Nezaketen çok asabî bir halde bulunduğum için ısrar etmedim. Kezâ.. Konsolos Mustafa Agâh Bey'in de Köstence'de bilumum ecnebî mehâfiline *"Ankara'dan emir aldık pasaport vermeyin diye, sizden de rica ederim. O efendiye pasaport isterse vermeyin veya verirseniz bana haber verin"* gibi çocukça teklifte bulunduğunu hâkezâ şâyân-ı itimat ağızlardan duydum. Fakat terbiye ve nezaket-i şahsiyem bunu mezkûr konsolosun yüzüne söylemeye müsaade etmedi. Çünki, Mustafa Agâh Bey ile belki vaziyetim hakkında şifahen on beş defadır görüştüm. Mumaileyh *"Sizi namusumla temin ederim hakkınızda hiçbir emir ve malûmat hariciyeden ve Bükreş sefaretinden almadım"* diyordu. Bu teminatlarına mukabil istediklerimi söylemekle mumaileyhi pek müşkil ve aynı zamanda beni de icabı gibi hareket mecburiyetinde bırakır. Bulunduğumuz muhitler dolayısiyle iyi bir intiba ve bırakmayacağını düşünerek nezaket ve terbiyemi mecburen muhafazaya bezl ve gayret eyledim.

Mumaileyh on gün kadar motoru Köstence'de alıkoyduktan sonra, tayfa ve kaptandan beni behemehal gemiye sokup kapayacakları vaad-i kat'îsini aldıktan sonra bu adamların evrakını nihayet konsoloshanece icap eden muameleyi yapıp kaptana veriyor. Kaptan da evrakı Romen Hükümeti Liman İdaresince muamelesi yapılmak üzere bir komisyona veriyor. Akşamüstü bizzat motora Mustafa Agâh Bey geliyor. *"Nerede Mecdi Bey ve adamı?"* diye soruyor. Kaptan *"Getiremedik"* diyor. O esnada komisyonca evrakı getirirken geminin kurbünde rıhtım üzerinde komisyoncunun elinden evrakı kaparcasına alıp *"Madem ki gemiye ..... ve adamı gemiye getirmediniz, evrakınızı vermeyeceğim"* diyor ve motorun başına bir silâhlı Romen neferi ikame ediyor. Kaptan, tayfa gelip nezdimde ağlayarak bana bu hâli hikâye ettiler. Ertesi günü komisyoncuyu tazyik etmişler. Romen hükümetince de bu muamelenin hoş görülmediğine bilâhare muttali oldum. Bu meseleden kendisine basit bir şekilde bahsettiğimde soğukkanlılıkla bunu tevile kalkışmış ise de tatvil-i münakaşaya lüzum görmedim. Haysiyet, vakar ve temkini kendisine teessüsünden bugüne kadar rehber ittihaz eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Hariciye Vekâleti ile beraber Türkiye'de memleketin erbab-ı iz'an ve irfanı nezdinde pâlân-ı[?] devlette dağa adam kaldırmışçasına) nihayeti büyük bir skandala müncer olacağı bedihî olan şu teşebbüsatın müteşebbislerini nazar-ı takdirle değil belki nazar-ı af ve müsamaha ile karşılayacakları ..... ve kanaatini henüz taşımaktayım.

Mumaileyh gerek makam-ı âlînize ve gerek Ankara'ya hakkımda müteaddit müracaatlarda bulunduğunu söylüyor ve mütalâa kabilinden *"Belki pasaport vermeyiniz, orada yalnız himaye ediniz derler. Çünki bugüne kadar hakkınızda bir iş'ar olmadığından, hattâ sizi herhangi bir hadise tahtında, meselâ bir adam vurulsa Romen Hükümeti sizi yakalasa,* "Mecdi Bey vurmuştur" *diye iddia etse, himaye edilmekliğim lâzım imiş"*. Böyle bir hal vukuunda dahi himayede dahi bulununamamak mecburiyetindeyim. Cevaben dedim ki, *"Pasaport verme, himaye et derlerse, filvaki devlet*

hariciyeciliğine taallûk eden şöyle bir vaziyete aklım ermemekle beraber hayatımı sa'y-ı zâtımla kazanır bir adam olduğumdan -memur değilim ki, menkuben veya mazulen muhassas tahsisatım alarak Köstence'de hükümetçe ikame-i memuriyet edileyim. Bunu imkân-ı aklî, mantıkî ve kanunî görmemekle beraber pasaport verme diye emir alırsanız, yalnız himaye ediniz diye olan vaziyette böyle bir himayeye arz-ı iftikâr edemem ve ihtiyacım da yoktur" diye mütalâalarına cevaben mütalâa olarak söyledim.

İşte iki aylık intizar ve bu esnada muttali olduğum hususât ve garip mübahasat ve temâdî eden şu müşevveş vaziyete bir mânâ vermemekliğim beni zât-ı âlîlerine şifahen ve tahrîren işbu mektubumla istidamla müracaata mecbur bırakmıştır. Safahatını mümkün mertebe izah eyledim. Daha ziyade tafsilâta şimdilik lüzum görmemekteyim. Ne siyasetle müştagil ve müttehim ve ne de bir cürümle ..... olmayan Türk tebaasından bir ferd sıfatıyla arzeyliyorum ki, bu hal sıhhatimi, hayatımı tehlikeye ilka etmekle beraber ticarî vaziyetimi imha edecek olan şu sükûtî vaziyet dolayısiyle binlerce lira da zararımı icabında vesaik ile ispat ve müsebbiplerinden tahsili hukukumu kanunen muhafaza ettiğimi ve hayatımın tehlikeye girdiğinde keza hukukumu ve zararımı kanunen istihsale hakkımın işbu mektupla müracaatımla mahfuz olduğunu tekrarı bir vecibe bilerek arzeylerim.

Ecnebî bir memlekette iki ay mukadderatı metruk bırakılan benim vaziyetimde kalan resmî ve gayrıresmî hiçbir teşkilâttan muhassesâtı olamayan bir Türk'ün hayatını bir an için kendine mâledip mülâhaza eden vicdan, iz'an, irfan sahibi bir ferd işbu mektubum mufâdını zannetmem ki tenkide kendinde bir hak görsün. Masuniyet-i şahsiye-i kanunî, halkçılık ve cumhuriyetçilik mefhumlarından ilham alarak rica ederim ki, pasaportumun ve nezdimde bulunan uşağımın pasaportunun bilumum memâlik-i ecnebiye için itâsının müstâcel telgrafla icap eden mahalden ..... edilerek azamî beş gün zarfında itâsının temini, aksi takdirde pasaport verilmeyecekse ve tabiyetten ıskat edildi isem veya ettirilmek isteniliyorsa ciddiyet-i-i resmiyetle münasip bir şekilde esbâbının madde-be-madde tarafıma resmen iş'ârını Büyük Millet Meclisi'ne *"Resmî Müracaatlara Makam-ı Resmîler Tarafından Tahrîri Resmî Cevap İtâsı Mecburiyeti Kanunu"* mucibince tarafıma iş'ârı hususunda lütuf ve tavassutunuzu işbu mektubumla istida ederim. İki nüshadan ibaret istidamın bir suretinin tasdiki ile tarafıma iadesi hususunda icabının ifâsına müsaadelerini ehemmiyetle istirham ve bilvesile teyîd-i tazimât eylerim efendim.

Bükreş, Starada Tomastelian,
vis a vis Palatul Regal,
Numara 9, Susyavakiselev,[617]
Türk teb'asından tüccardan
Mustafa Mecdi

(CBA, 01014889-70 ve 71)

---

[617] Eski harflerle yazılmış olan Romence adresi okuyabildiğim şekilde naklettim.

133

MUSTAFA MECDİ BEY'DEN SALİH BOZOK'A

(1929'un yaz ayları)

Pek muhterem Salih Beyefendi kardeşim;

Zât-ı âlînizi iki buçuk-üç aydan beri hiçbir iş'ârâtımla rahatsız etmemeyi düşünmüştüm. Çünki, hakkımda geçen sene Paşa Hazretleri'nin sebeb-i tehevvür ve hiddeti, asabiyeti neticesi tafsilâtını teferruatıyla bildiğim müteaddit kararlarından sonra şiddetli tehevvür ve teheyyüçle polis, müdür, merkez, memur, serkomiser vedaatiyle bittevkif müdüriyette bulunan hademe, memurlar ve birçoklarına hasbelicap ve bilmecburiye tabiatıyla teşhir olunduğum; hayatımın, canımın, haysiyetimin ilâahir ve senelerden beri mütevekkilâne ve sâkinâne ve fakat yıpratıcı mesai ve fedakârlıklarla mukabil kazandığım şeref, itibar ve mevki-i ticarîmin biran ve zamanda enkazı altında kaldığım anlarda o esnada orada bulunan ashab-ı vicdan ve iz'andan bir ferd çıkıp da Paşa Hazretleri'nin teheyyüç ve şiddetlerini teskine teşebbüslerinden sarf-ı nazar vakıf olduğuma göre *"Birkaç zevat müstesna"* bazılarının bilâkis işi körükleyecek mahiyette vaz' ve etvar ve bazılarının da hattâ teşvikkâr beyanatta bulundukları bir esnada beni eskiden yirmi-otuz seneden beri tanımış bir zat olmamaklığınıza rağmen sırf sevdiğiniz temizliği, mertliğin ve vicdanınızın yüksekliği hasebiyle eski bir arkadaşınız olmamaklığıma rağmen Paşa Hazretleri gibi bir zâtın böyle şedîd bir ânında hakkımda fisebilillah bî-tarafane gösterdiğiniz müdahale ve tavassutunuz (Benden ne ümit eder ve ne bekleyebilirsiniz? Hiç.) sırf vicdanî bir vazife olarak kanınızdaki safiyet ve asalet-i hulkiyeyi izhar etmiştiniz.

Asil öz kanlı bir Türk'ün düşkün ve felâkette bulunanlara yardım etmek meziyet ve şahsınızdaki irsî hassası sizi buna icbar ettiği hissiyatını el'an taşımaktayım ve hakikat de budur. Bu deyn-i şükranın ağırlığı omuzlarımı çökerttirdiği halde bunu müteakip fisebilillâh bir-iki samimi tavassutunuzun da deyn-i minnetdârisi inzimam etmesi hasebiyledir ki son vaziyette size bir iş'arda bulunamamak mecburiyetinde kaldım. Memleket ve muhitteki ahlâk ve düşünce kabiliyeti hakkında ne Paşa Hazretleri'ne, ne de zât-ı âlînize izahat vermek ukalâlığında bulunmak istemem.

Bununla beraber, yukarıda hatırlattığım hadisattan sonra muhitin, mantalitenin bence malûm olmasına rağmen senelerden beri dervişâne bir sabır ve tevekkül ile sessiz sadasız kazandığım mevki-i haysiyet, şeref-i ticarîmin yıkılan enkazı altında inleyerek bizzat kendi mevcudiyetim kendime düşman-ı bîaman kesilmiş bir vaziyette çabalıyordum. Bu enkaz altında gömüleceğimi ümid ederek tevekkülü hadde'l-gayeye getirmek mecburiyetinde kaldığımı düşünmekle müteselli oluyorum.

Şunu arzedebilirim ki, arzetmeden geçemeyeceğim: Fikrim 16 Haziran 1928 geçen sene vaki olan su-i talihim eseri hadiseyi müteakip 19 Haziran 1928'de, yani iki gün sonra meselenin kıymetdar tavassutunuzla bir nebze tamirinden sonra İstanbul gibi dedikodusuyla asırlardan beri meşhur bir muhitte kalmaktansa Paşa Hazretleri'nin tehevvürleri ve

teheyyüçleri esnasında sarfettikleri gibi *"hudud-ı millî haricine"* gitmeyi gazaplı bir kararla değil, muvafakatlarıyla iki ahbap çavuş olan bizlerin ki Makbule Hanım'la birlikte seyahate çıkmamızın çok muvafık ve iyi olacağını düşünmüş ve hattâ zât-ı âlîlerinin sabaha karşı Ali Saib Bey'in evinde kardeşâne sözlerinizi de yutkuna yutkuna söylemek istiyordum. Söyleyemedim, çünki: Allah'tan başka kimsem olmayan ve henüz muhtelif kararlardan sonra verilen tevkif kararı ve tevkifimden henüz kırk saat geçmeden böyle bir teklifimin belki sizi de gücendirir veya su-i tefsire uğrar korkusuyla sönmemiş bir ateş üzerine gazyağı dökmek kabilinden bir teklif olacağı vahimesiyle, düşüncesiyle mukadderata boyun bükmeye rızadâde oldum. (Bununla beraber diyebilirim ki haber aldığıma göre Makbule Hanım elyevm mide ve bağırsaklarından hastalığının şiddetlendiğini bildiriyor ve senelerden beri bu hastalığı çektiğini bildiğimden bugün dahi diyebilirim ki her ikimizin hem tedavi olmak ve hem de bir müddet hariçte bulunmamızın mantıkî olacağı kanaatindeyim).

İşte Salih Beyciğim, kör olası talihim benimle istihza edercesine hiç yoktan hadiseler doğurdu ve bu hadise elvermiyormuş gibi muhitimin havası tevkifim ve daha diğer şayialarla bulandı ve böyle olacağı da pek tabii idi. Şahsıma ait ticarî ve bilumum teşebbüsat ve hususatta elim in'ikâsatını görmeye başladım. Her teşebbüsümde *"Evet yapalım, iyi amma bizim ihtiyacımız var, meselâ bunlardan bilumum hayvanat ve araba makineleri alalım. Fakat rüfeka sizin vak'ayı işitmişler, Gazi Hazretleri gücenir, Mustafa Bey'i himaye etmiş vaziyetine gireriz, yapamayacağız"* ilââhir. Salih Beyefendi, bilirim ki tafsilâttan hoşlanmazsınız. Kısa kısa kesiyorum. Ve daha sonundan da bir misal söyleyeyim: Çiftliğimde Bulgarlar'a kadar bu vak'anın taht-ı tesirinde kafa tutanlara, herşeyimin yağma edilir gibi hiçbir hukuka sahip olmayan hukuk-ı medeniyeden iskat edilmiş bir ferd vaziyetinden daha fena vaziyete düştüm. Herkesin benden tevahhuşu, beni her hususta erteliyordu. Yaygaracı ve skandalcı vaziyetine girmemek için bu enkazlar altında inlerken dahi size dahi söyleyemiyordum. Eminim ki zât-ı âlîniz tecrübeniz, zekânız dolayısıyla bu vaziyetimi takdir ederdiniz. Fakat pek haklı olarak bana her zaman söylediğiniz evhamkarlığım ve vesvesem yaygaracı vaziyetine düşmek korkusu ve vehmi size dahi şu ıztırâbâtımı açmaktan beni menetti.

Bütün vekayie dervişâne boyun bükmekliğime, sükûtuma rağmen bedbaht talihim vakıf olduğunuz son hadiseyi de Nisan-Mayıs 1929'da ika ve bundan dahi namuskârâne hüsnüniyet ve hulûs-ı niyet ve cehd-i gayretime rağmen şahidsiniz. Sırf talihsizliğim ve bahtsızlığım beni şu seyahate zannederim ki pek haklı olarak fırlattı attı. Demek mukadderat böyle imiş demekten başka diyecek bulamıyorum ve hakikaten mukadderatın önüne insanoğlu ne yapsa geçemiyormuş.

Âtîde izah ettiğim bir muhitte, hayatta şeref, haysiyetime ne derece düşkün muhteriz bir adam iken bunca ihtiraz, takayyüd, dikkatime rağmen mukadderatın, şansın yine bildiğinden şaşmadığına şahid olmak gibi üç aydır elîm vaziyette bıraktı.

Bugün ve bu saniyeye kadar beni tanıyanlar, muhitim, zat-ı âlîniz ve Paşa Hazretleri de takdir buyurursunuz ki siyasetle meşgul olmadım. Çünki olamazdım. Gözümün önünde cereyan etmiş yirmi senelik siyasî hadisat ve vekayiden sarf-ı nazar son üç misal zikredebilirim. İttihad ve Terakki'nin senelerce süren mesai ve faaliyetine mukabil mütarekenin hudûsunda mevki,

şeref-i itibarîlerini servetlerini, ailelerini, hayatlarını İttihad ve Terakki'ye medyun her türlü himaye ve cemîlesine mazhar ve hattâ belki bu gibileri yüzünden İttihad ve Terakki .....meye sebep olmuş veya sebep olmamış, himaye görmüş ve fakat Enver'in son kaçacağı saniyeye en hâr İttihadçı olanların yekûnu on binleri doldururken mütareke izmihlâlinde kala kala koskoca İttihad Fırkası'ndan yirmi-otuz kişi kalmış, içtihadlarındaki sebat ve sadakati hayatları pahasına İttihadçılıklarını inkâr etmemişler, on binlerden yirmi otuz kişi meydanda sipsivri kalmışlardır. Halk Fırkası'nın teşekkülünden bir sene geçmeden teşekkül eden Terakkiperver Fırka'nın hin-i teessüsünde yüzlerce şahsın Halk Fırkası'ndan istifa ve envaî tezahürata şahid olduk...

Kezâ, Terakkiperverler'in inhilâlinde aynı tezahürat ve istifalar göründü. Binaenaleyh ..... şu üç .....-i intikal ve gömlek değiştirircesine içtihad-ı siyasî değiştirmek. Hattâ icabında inkâr etmek veya aldatıldığını veya korkusundan girdiğini, itiraz edemediğini veya çıkmaya cesaret edemediğini söyleyen bir muhitte karakterim itibarıyla "Budalalık derecesine varan sebat ve azimkârlık, ...ı ile malûm olduğunu bilen bir adam olmaklığım hasebiyle siyaset ile tevaggul benden uzaktır. Zira, karar verip herhangi bir teşekkül-i siyasiye dâhil olduğum gün tek başıma kalsam içtihadımdan dönmemekliğim ve sebat etmekliğim icap eden böyle bir işte -ahidi olduğum fırka inhilâlleri- bence malûm olduktan sonra açık itiraf ederim ki, bu fedakârlığı göze aldıracak kadar kendimde kabiliyet ve cesaret bulamamaklığım beni siyasetle tevaggulden menetmiş ve men de edecektir. Salih Beyefendi samimi söylüyorum. Müdahenekârlık olur korkusuyla sıkıla sıkıla yazıyorum. Bana göstersinler. Salih, İsmet, Recep Zühdü, Kılıç Ali, Fethi, Cevat Beyler veya paşalar gibi daha belki birkaç isimler sayabilirim, fakat yazmayacağım. Bu zevat-ı muhteremeden şefaat dilenir gibi olmasın, evhamlıyım, vesselâm.

Evet; karakteri, seciyesi sağlam, ölüm değil hattâ envâi işkenceler mevzubahis olsa içtihadından, arkadaşlığından, sözünden, yoldan dönmeyecek yaratılışta sadakat timsali bütün Türkiye'de beş yüz adam bulmayı ümid etse idim, ne yalan söyleyeyim siyasetle tevaggulden içtinap etmezdim.

Bu sebeptendir ki şahsî içtihad ve kanaatim şimdi onbeş-yirmi yaşında bulunan gençliğin hiç olmazsa otuz beş-kırk yaşını idrak etmeleri ile vatanıma .... etmiş, içtihad-ı siyasîye sadık ve sahib-i mecmualar halinde teşekkül etmiş teşekkül-i siyasîler vücud bulabilsin, o zaman ise benim hayız ve nifastan kesilmiş bir pîr-i fânî olmaklığım icap eder ki mevkiim siyaset değil, belki sağ kalacak isem bir köşeye büzülüp sinn-i pîrînin bâr-ı rehaveti altında tekmil-i aded-i enfas ânına intizardan başka yapacak birşeyim yoktur.

İşte siyaset hakkında doğru, eğri veya gayr-ı vakıfane hissiyatım bu olduktan sonra bir de bulunduğum muhit düşünülürse bu kadar felâketlerden sonra (Yağmurdan sakınan adamın doluya tutulması kabilinden) kaçaklar ve yüzellilikler muhiti olduğu için *"Hiç kimse bilmese ve takdir etmese, zât-ı âlîniz pek âlâ anlamışsınızdır"* evhamkârlığım dolayısıyla adetâ gölgemden korkuyorum. Aman birisi rastgelip de *"Ooo, siz Türk müsünüz, nereden geldiniz veya hoşgeldiniz"* der bu esnada konsolos memurlarından birisi görür. *"Hah efendim filân adamla görüşüyor"* diye vehmin tezayüdü beni büsbütün müteessir bir hale koyuyor. *"Allah'ın umdurmadığını peygamber sopa ile kovalar"* fehvasınca bundan sekiz sene evvel Almanya seyahatimde Nuri Bey olduğu halde -hiç olmazsa- *"Mustafa Bey geldi kendisiyle bir iş*

yapmak, dedikoduyu mucip olur" dedim. Çok nazik, sıkılmış bir adam, kabul etti. Fakat buna rağmen yirmi gün kadar oturdu, bazı teklifatta bulundu. Pahalı bulduk diye yazdıktan sonra "Zannedersem bir kartı var müdafaa-i milliye müteahhitlerinden" diye yazılarak hiç olmazsa bir çivicik [?] sürmüştü ki, Salih Beyefendi, aradan seneler geçtiği halde böyle bir züppeliği o zaman yapmadığım gibi o günden bugüne kadar geçen hayatımda bu gibi ve buna mümasil züppeliklerden uzak bir yaratılışta olduğumun şahididir. Tarz-ı tahrirden de anlaşılacağı vechile Nuri Beyefendi kat'î bilmediğini itiraf ederek *"Zannedersem"*le başlayarak bir fitilcik sürmekten fariğ olmadığını o zaman Berlin'den avdetimde Paşa Hazretleri'nin emriyle Yaver Muzaffer Bey'in gönderdiği Nuri Bey'in mektuplarında okuduğum zaman günlerce teessür ve asabiyetimden ter dökmüş idim.

Tasavvur buyurun ki burada bilhassa muhit itibarıyla kendisine kaçakların harekâtının tarassudu vazifesi deruhte ettirilmiş Nuri Beyefendi kadar da beni tanımayan ve tahrikkâr olmayan genç ve istikbâline pek tabii olarak harîs bir konsolos ve bunun yüz liraya hizmet eden maiyyetindeki tahsili nâkıs tecrübesiz insanları benim böyle günlerce pasaport almamaklığımdan mütevellit olacağını hafıza ve hayalhanelerinde buluşarak kendisinin veya memurlarının birisinin faaliyet ve işgüzarlık etmek kaygısıyla burada cisimlerini, sıfatlarını, şekillerini, şemaillerini tanımadığım bir kaçak veya yüzellilikle *"kavun değil ki tepesinden koklayayım"* fehvasınca su-i tesadüf eseri bir lokanta veya birahanede masalar yanyana isabet etse de filân yerde yanyana gördüm dese, söylese. Al sana Mustafa Mecdi Ağa bu kadar felâket, bu kadar ıztıraplar üzerine bir de *"Efendim kaçaklarla temas ediyormuş"* lekesi inzimâm edecek, hem de öyle bir leke ki tufan-ı Nuh yağsa bu isnadı üzerimden yıkayıp çıkarmayacak.

Zât-ı âlînize bu kadar çekingenliğime rağmen vaki olan bir halden, hikâyeden bahsedeceğim. Birgün otelde otururken otel garsonu bir kart getirdi. Şekli şöyledir: Bir tarafı *"Wehib Pascha Yania"*, diğer tarafı da aynen şöyle yazılı: *"Vehip Paşa Yanya"*,

Efendim, otelinizdeki bir dostu ziyarete geldim ve bu münasebetle Köstence'yi teşrif buyurduğunuzdan haberdar oldum. Müşerref olmak arzusuyla kabule müsait zamanınızı bildirirseniz memnun olurum efendim, İmza: Vehib.

Derhal *"Eyvah"* dedim, *"Başladı"* Hemen cevap yazdım: *"Zât-ı âlînizle görüşmeyi çok arzu ederdim. Fakat iki seneden beri olan dimağî ve ruhî hastalığım birkaç aylardan beri tedavi hasebiyle beray-ı ameliyat ve tedavi İsviçre'ye yakında gideceğim, avdetimde Köstence'de ve Bükreş'te bir-iki ay kalacağım. Ziyaret-i âlînize tammü's-sıhha şitâb edeceğimi arzeylerim efendim. Mustafa Mecdi"*

Salih Beyciğim, aynı zamanda kartımı gönderdiğim adama tenbih ettim: Elini başının yanına götür, parmakların açık olarak bileğin etrafında bir iki döndür. Yani *"Kaçırmıştır, delilik işareti yap"* dedim. Ve hakikaten bu adam da yapmış, Vehip Paşa müteessir olmuş, *"Vah vah, acaba ameliyat ile geçecek mi?"* diye müteessir olmuş. Birşey değil, ... tanıdık aile, Yahudi İstanbullu bir karı bir koca. Beni gördükleri yerde korka korka suratıma bakıyorlar. Çünki bir gün otelciye kızdım haykırdım idi. Yani bunlar beni hakikaten görünce tuhaf tuhaf bakıyorlar. Yani bu işi böylelikle savdım.

Hakikati söylemek lâzım gelirse oynatmamış vaziyette de değilim gibi birşey.

Filvaki şeytan azapta gerektir derler amma ben ne şeytanım, ne de bu azaplara müstahakım. Siyasetten nefret, içtinap ve sakındığım halde tam da yerine düştüm. Hattâ o derecede ki zavallı biçare genç konsolos bile ilk günler benden şüphelenip Lâzları beni motora elimi kolumu bağlayıp sokmaları hususunda dağa adam kaldırır gibi vaziyeti göze aldırmak ihtiyacını duyuyor. Kimbilir ne ümid ediyordu. Konsolosun bu hususun temini hakkında cahil adamlara söylediği sözlerden cesaret alan bu adamlar *"Burada ah bilse idik bu adamı gelirken tavuk keser gibi keserdik"* diye kahvelerde söylemişlerdir. Düşünüyorum da şu konsolosun teşebbüsü hatırıma geldikçe çileden çıkıyorum vesselâm. Acaba buna sebep ne idi diyorum.

Bu genç adam bilmiyordu ki: Kolu kanadı kırık, perişan. Yalnız birçok tekme, sille yumruktan sonra bitap düşmüş ben zavallının hastahaneye yatarcasına, can atarcasına vücudunu yatağa atmak kabilinden Köstence'ye bu muvasalatı değil mebhas-i siyasette, hattâ Köstence'deki sinekleri, vatandaki hiçbir yaprağı oynatmayacak kadar ehemmiyetsizdir ve hiçtir.

Ben kendi hissiyat ve vaziyetimi, yaralarımı, kolumun kanadımın kırıklığını ve bir de muhiti bundan sonra da konsolosun kemal-i teheyyüçle teşebbüsat ve harekâtını peşimde iki hafiye dolaştırdığı ve iki aylık sükûtu gördükten sonra evham ve vesvesem büsbütün tezayüd ederek bir de bu kırık-dökük hâlime herhangi birşey isnad, inzimâm etmemesi için kendimi, fikrimi zarla zorla toplayarak Ankara'ya gönderilmek üzere istidamı kaleme aldım. Buradan bilerek bilmeyerek hüsnüniyet veya suiniyetle veya herhangi bir maksat tahtında hakkımda olacak iş'ârâtın mahiyetini önüne geçebilmek için. İhtimal ki bu istidam müfadı istenirse su-i tefsir ve fakat benim vaziyetimde olarak bir saniye düşünülürse de hulûs-i niyet ile mütalâa edilirse hiç de tenkid edilmeyeceğini düşündüm. Bâhusus ki Almanya'dan hakkımda bir kart meselesi olsun ehemmiyetsiz gibi görünen -İngilizler'in kontrolü altında kaçan vizesiz pasaportla her tehlikeye rağmen hem o zaman şiddetle ihtiyacı olan vatanıma da hizmet eylemeye binlerce lira masraf ve aylarca mesai cehd ve gayret ve mesailerime rağmen- zannedersem diye sıga-i şartiye ile olan züppelik isnadı iş'ârı gibi bir hediye ve sürpriz tecrübesini iftihâm ve geçirdikten sonra Köstence gibi Ankaraca fena ve şüpheli bir muhite mukteza-yı kader düşmüş olduğum buradan da daha ağır bir siyasî isnad iş'ar sürprizine karşı gelebilmek his ve niyetiyle bu istidayı vermek mecburiyetim zannedersem haklı bulunacaktır.

Yukarıdan beri basit ve izahına bilendiğim felâket ve ıztıraplara, endişelere zamimeten anladığıma göre bir sahip ve müteşebbisin çıkıp pasaport verilmesi hakkında bir tek kelime söylememesinden sarf-ı nazar isnad ve iftiralara en müsait bir muhitte iki buçuk ay hapsolmak vaziyetinde kalmak bugüne kadar geçirdiğim işkencelerden daha feci bir işkence imiş. Salih Beyefendi kardeşim, görüyorum ki şimdiye kadar hakkımda ihtimam buyurduğunuz zahmet ve külfetlere ilâveten, deyn-i minnettarî borçlarıma zamimeten işte zât-ı âlînizi her hususta birer nebze bahsetmeye gayret edip biraz uzunca süren şu mektubumla rahatsız ve izaç etmek bedbahtlığında bulunacağım.

Salih Beyefendi, Paşa Hazretleri'nin herhangi bir hususta verdiği karardan nükûl etmediklerini bilenlerden olmakla beraber sırf hüsnüniyet ve hulûs-i kalp ile ihtiyar ettiğim seyahatim dolayısıyla kendimi Paşa'nın meşgul olacağı bir vaziyette görmemekliğim ve on iki seneye karip bir zaman meşgul etmeye

sebebiyet vermemekliğimden ilham alarak şahsımın Paşa Hazretleri'nce üzerinde tevakkufu icap eden bir mahiyette görmemekliğimdendir ki istidamı verdikten sonra Paşa Hazretleri'ni tamamen kalben merbut ve seven sefir Sabri Bey'in ikazıyla -iki buçuk ay konsolosun alacağı emre intizar ve namusuyla temin ettiğine göre hiçbir kelime hakkımda iş'ar alamaması üzerine- meşgul etmemek emel ve kaygıma rağmen bizzat sefaret vasıtasıyla yazdığım telgrafa mukabil sefire gelen cevapta *"İstanbul'a avdet etsin"*den ibarettir.

Salih Beyefendi, bir defa beni ve evhamkârlığımı kendinize mâledip düşünürseniz, iki seneye karip bir zamandan beri Turna katarı tabir-i umumisiyle pişmiş tavuğun başından geçmeyen zât-ı âlînizce de malûm bu kadar da birer nebze yazdığım hadisat ve vekayii düşünürseniz senelerden beri *"Aman paşa benim yüzümden ufak birşey hissetmesin, müteessir olmasın", "Şunu muhit .....ler", "Vay böyle diyecekler"* diye ayak parmakları ucuna basa basa gölgesinden çekinen bir adamın bu kadar isnat, hadise, vak'a ve felâketlere munzam ve dedikodular, hattâ değil İstanbul ve Türkiye muhitinde, Viyana, Paris'te bile lokantalarda mevzubahis olacak dedikodulara muttali olduktan sonra hayatta en sakındığım çekindiğim ismimin mevzubahis ve dedi[kodu] olmasına en feci şekilde maruz kalmış bir adam tasavvur buyurunuz.

Salih Beyciğim; samimî söylüyorum. Şerefinin, hakk-ı hayatının, haysiyetinin hiçe müncer olduğu dedikodu merkezi ve menşeleri olan değil İstanbul'da -vallahi'l-azim açık söylüyorum- kabul etseler bir manastıra kapanacağım. Yani İstanbul değil, hattâ dünyayı kendime dar buluyorum. Dar değil ki, avuç içi kadar. Herkesin beni lemha-i nazarda tanıdığı İstanbul'da gezmek dolaşmak, Ankara'dan İstanbul'dan Avrupa'ya giden hanımefendi beyler ve paşaların mevzubahis ettiklerini duyduktan sonra nereye gideyim ki, o muhit bu dedikoduları işitmemiş olsun diye düşünmekteyim. Hülâsa birşey arzedeyim mi? Zıvanayı habire ha yavaş yavaş oynatacak gibiyim. Kendi kendime *"Aman yarabbi. Bu kadar senelik ihtirazıma, teyakkuzuma, çekingenliğime mukabil* 'benim ismimi' *şahsını ve ismini bilmediğim insanlar ağızında sakız mı yapıp Avrupalarda mevzubahis ettirecektik"* diyorum.

İşte Salih Beyciğim; şu düşünceler taht-ı tesirinde İstanbul'a gelirsem Viyana, Paris'e kadar uzanmış olan bu dedikodu heyulâsı yeniden uyanacak, alevleneceği pek mantıkî ve pek tabiî olduğu bedihîdir.

Paşa Hazretleri için ise İstanbul'a gelmekliğimle gelmemekliğimin ne kıymet ve ehemmiyeti olabilir ki, yekdiğerine müsavi olmasın. Zekâ ve dehâları itibarıyla kuvvetle bilirim ve eminim ki benim perişan ve hasta bir dimağ ile saçma sapan arz ve izaha yeltendiğim ıztırâbâtımı arzu ederlerse benim yerime benden daha mükemmel bir fevkalâde izah ve tafsil edeceklerinden tabiidir ki takdir buyururlar. Hadisatın pek yakinen vâkıfı ve benim çekingenliğimi de yakından bildiğinizden zekâ ve tecrübekâr olmanız hasebiyle şu ıztırâbât ve felâketlerimi zat-ı âlîniz de takdir buyurur ve hak verirsiniz.

Esasen herşeyi mahvolmuş bir adama karşı Paşa Hazretleri'nden sâdır olacak ulüvv-i cenabî olduğunu bilenler olmakla beraber belki cesaret edip ismimi mevzubahis edemiyorlar. İşte Salih Beyciğim, bir hiçten ibaret olan İstanbul'a avdetim meselesi tavassutunuzla kalkacak ve pasaportum verileceğine tavassut buyurduğunuz takdirde eminim.

Memur olsa idim, belki şu felâketlerin neticesinde olsa olsa terfi ve tefeyyüzden mahrum ve ümid keserek memleketin en uzak bir mahalline mesela Diyarbekir ve Van gibi bir yere çekilir, tahvil-i memuriyet eder, veya en fazla tekaüd edilirdim.

Fakat düşünün ki rekabet kelimesini bütün mânâsıyla nefsinde cemetmiş bir meslek olan kesb ve ticarette bulunan bir adam için İstanbul veya Türkiye'de bir hakk-ı hayat ve mevki-i şeref kalır mı? Ve bunca hadise, dedikodudan sonra... Bâhusus seviye düşünce, tüccarlardan bazılarının mahiyet ve zihniyeti malûm olduktan sonra.

Meselâ: Barut inhisar meselesini gazetelerde okudum. Üç sene bilâ bedel esmânı satıldıkça alınmak üzere verdiğim, aylarca tahsilât için süründüğüm ve hiç meydanda mevzubahis değil iken hükümete müteaddit tekliflerimle fabrika yapacağımı ilââhir ikazlarımla ve esasını kurduğum bu işin Lütfi ve hempalarının ve daha başkalarının -üç sene evvel Nuri Beyefendi hulus-i niyetle tabii bendenize kardaşane bir ikaz olmak üzere Lütfi ve Fresko ile birlikte bu işi almaklığı bana tavsiye buyurmuşlar ve bendeniz de fikrimi kendilerine söylemiştim- ki, sessiz sadasız mesai ve çalışmama mukabil ve [buna] rağmen senelerden beri yaptıkları propaganda *"Paşa ile arası şöyle imiş, hiç Çankaya'ya çıkmaz, kızkardeşini paşa istemiş, üvey kızkardeşidir, öz kardeşi değildir. Biz her zaman samimiyiz, dün gece orada idik"* gibi daha bir takım ilââhir... hakkımda bayağı dedikodu ve tefevvühâtta bulunarak sakinâne hiçbir isim ağzıma alıp sarfetmediğim halde sa'yimle, alnımın teriyle safvet-i kalp ve ciddiyetle takip ettiğim işleri elimden meydanda fol yok yumurta yok iken böyle mahiyette propagandalarla kapılmak isteniliyor ve kapılıyordu. Birkaç misal daha verebilirim fakat başınızı ağrıtmamak için kısa kesiyorum. Halbuki ben senelerden beri iş yaparken ne Paşa Hazretleri'ni ve ne de kimseyi mevzubahis etmiyordum, etmedim. Buna şahit Allahtır ve karakterim böyle bir şarlatanlığa esasen müsait değildir. Senelerce bu dedikodular arasında pençeleşirken şu vekayiden sonra olacak vaziyetin ne olabileceğini tasavvur buyurun. Ne dereceye kadar hakk-ı hayatımın olacağı meydana çıkar.

Eskisi gibi tekkeler açık olsa idi, bir Mevlevî tekkesine *"çilekeş"* dede olarak çekilirdim. İşte Salih Beyciğim, bu hususiaki himmetiniz beni bulunduğum kaçaklar, yüzellilikler muhitinden kurtaracak; tedavi ve ameliyat için seyahate çıkacağım. Kurtulursam ne âlâ, ameliyat neticesi menfi olursa zaten menenjit olmak tehlikesi içinde geçirdiğim günler de hitama ermiş ve ben de benden kurtulacağım. Bu takdirde ise yukarıda da arzeylediğim veçhiyle Makbule Hanım da hiç olmazsa Avrupayı görmüş, kendisi de mide ve bağırsaklarından olan hastalığını bilvesile tedavi ettirmiş olur. İhtirâmâtımın kabulünü niyaz ile teyid-i uhuvvet ve hürmet eylerim. İşbu mektubuma cevap lütuf buyurmanızı istirham eylerim efendim.

Hürmetkârınız
Mustafa Mecdi

Adresim: Damnule M. Maustafa Constanta, Hotel Comerstial, Romanya-Constanta.

(CBA, 01014889-63ile 66 arası)

Romanya'da bulunan Mustafa Mecdi Bey'in İstanbul'daki ailesi ile yazışmaları

134

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI'NDAN CIMHURBAŞKANLIĞI'NA

(6 Ağustos 1929)

Bu belge, Romanya'daki Türkiye Büyükelçiliği'nin Mustafa Mecdi Bey'in yazışmalarını bir yolunu bularak kontrol ettiğini ve kopyelerini aldığını gösteriyor.

Riyaseticumhur Kâtib-i Umumîliği'ne

6. 8. 1929

Zeyl: 29. 7. 929 ve 3032 tezkereye:

Romanya'da bulunan Mustafa Mecdi Bey'in ele geçen mektupları ve kendisine ait diğer malûmat hakkında Bükreş Elçiliğimizden gelen evrak suretleri leffen arz ve takdim kılınmıştır efendimiz.

Dahiliye Vekili adına

(CBA, 01012459)

135

NİZAMETTİN BEY'DEN OĞLU MUSTAFA MECDİ BEY'E

(1929'un yaz ayları)

Ruhum evlâdım,

Evvelâ gözlerinden öperim. Hamdolsun vücudum sıhhattedir. On beş gün akdem hasta oldum, Selâhaddin Bey'e tedavi oldum. Hamdolsun şimdi sıhhatteyim. Yalnız senin hasretinden başka kederim yoktur. Merak etme evlâdım, sen sağol, Allah başımdan eksik etmesin, âmin. Allah işlerini rast getirsin evlâdım.

Pederin
Nizamettin

(CBA, 01012459-12)

136

HÂFİ BEY'DEN AĞABEYİ MUSTAFA MECDİ BEY'E

(1929'un yaz ayları)

Ağabeyciğim,

Mektuplarını okumaktayım. Vaziyetlerin düzelmekte olmasına derece-i nihayede memnun olmakta ve vakit vakit entarimi tutup *"Balat Kapısı'ndan girdim içeri"* şarkısını söyleyerek Deli Haydar gibi kendi kendime oynamaktayım. Ağabeyciğim iyiyim, yalnız imtihanlara biraz fazla sıkılmıştım, çok şükür onu da geçirdim ve ikincilikle dördüncü sınıftan geçtim. Tabii tebrik edersiniz. İsterseniz bir daha kalkayım nereye, kulak zarını patlatacak kadar öttürdüğünüz zurnanızla şu benim havayı çalın da oynayayım.

Ağabeyciğim yazdıklarıma kızma, sırf sizi şöyle hafif tebessüm ettireyim diye yazıyorum, yoksa *"Yine dua etti de buraya kadar geldim, bir daha dua ederse bakalım nereye gideceğim?"* diye düşünmeyin. Bu seferki dualarım işlerin sizin muvaffakiyetle neticesi için olmaktadır, yoksa böyle *"Bana ne oldu da bilemem"* şarkısını söyleyecek kadar müteessir değilim.

Ağabeyciğim rahatımız iyicedir, Hulûsi ağabeyime sık sık gitmekteyim. Zavallı fazla üzülüyor, onu öyle bir içeri bir dışarı kan-ter içinde gördükçe *"Aman bari senin işine karışmaya gelmez, ya bu balkabakları ağaçta ceviz yerine olsa idi ben ne yapardım?"* diye Hoca gibi *"İyi ki ağabeyciğim beni işine karıştırmadı, bu sıcakta bu şekil vaziyette değil Edhem Dede'ye üç yüz göbek, dokuz yüz doksan dokuz tane de atsam çıkamazdım"* diyorum. Onun için ben yalnız size ve Hulûsi ağabeyime muvaffakiyetler için dua etmekteyim. Hülâsa cümlemiz sıhhatteyiz, yalnız bir eksik olan varsa o da sizi yakın zamanda neş'e ve sürurla aramızda görmekliğimizdir. Malûmat ve havadisleri diğer sahifelerle doldurduk, bu da size bir mizah sahifesi teşkil ederse vazifemi şimdilik yapmış olurum demektir. Ellerinizden hürmetle öperim bir tanecik arslan ağabeyciğim.

(CBA, 01012459-13)

137

MÜNİRE HANIM'DAN OĞLU MUSTAFA MECDİ BEY'E

(1929'un yaz ayları)

Evlâdım Mustafa Bey,

Evvelâ gözlerinden öperim. Cümlemiz, beybaban, ben, Hâfi, Kâmil, Hulûsi, hepsi sıhhattedirler. Sen gideli mektup yazamadığımızın sebebi Hulûsi "Ben daima yazıyorum, merak etmeyin" demişti. Selâmlarını mektuplarını getiriyor, okuyor.

Biz siz gideli bir aptal gibi olduk. Elimiz hiçbir şeye varmıyor. Sabiha ablan da bir müddet bizde kaldı, sonra Zonguldak'a gitti, gitti gideli bir aydan beri henüz bir mektubunu aldık. Oraların güzellik ve gezmelerinden bahsediyorlar. İbrahim Bey ise bu satış memurluğu yapacağına kat'i kanaat getirmiş. Müdür başka bir vazifeye koymaya karar vermiş. Cümlesi sıhhattedirler. Sabiha Hanım giderken ..... Hanım[618] Şakir'i kattı, onunla gittiler.

Ne yazayım oğlum, işlerinin peşinde Hulûsi koşuyor, ben ise evdeyim, birşeyden haberim yoktur. Eskisi gibi değil, beybaban binde bir sokağa çıkıyor. Geçen gün onu evde bırakarak Şakir'i bırakarak Şakir'i yollamış. M..... Hanım[619] ile gönderdiğiniz elbiseler ile resim çıkarttık. Resimleri üç gün sonra alacaklar. Gönderdiğin esvaplar pek makbule geçmiş. Fazlasıyla memnun olmuşlar. Siz gelirseniz her akşam giyecekmiş. Sevinci üstündedir. Gece gündüz yolunu beklemektedir.

Bâki Allah'a emanet ol. Hâfî de mektepten geldi. Sık sık mektup yazdırıyorum. Oğlum sen merak etme, gönderdiğin fotoğrafınıza pek memnun olduk. Resimleri gördükçe ciğerlerimiz sızlıyor. M..... Hanım[620] da sıra ile dizmiş, her zaman bakıyor.

Validen
Münire

(CBA, 01012459-14)

138

MUSTAFA MECDİ BEY'DEN KARDEŞİ HULÛSİ BEY'E

(1929'un yaz ayları)

Kardeşim Hulûsi Beyefendi,

Sana şu mektubumla bir aydan beri hadiseleri ve ruhî ıztırâbâtımdan bir nebze resmigeçit yaptırayım. Motora hiç kimseye haber vermeden atladım. Hissiyatımı sorar isen, idam olmaya götürülen bir adamdaki hissiyatı yalnız şu farkla taşıyorum: Ölüm var fakat hiç olmaz ise elim ayağım bağlı olarak değil, filvaki düşmanım yalnız kurşun bıçak değil, buna inzimam eden su da deniz.

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse Lazlardan korkuyordum. Bende para var ümidiyle denizin ortasında temizlerler, fakat sevgili Allahıma çok güveniyorum. İki tabanca, bıçağım, yüz yetmiş kurşunum vardı.

Hülâsa yolda kaptan bütün adamları toplayarak başaltına bizi tıkamayı düşünmüş bunu Köstence'ye muvasalatımda açıkça itiraf etti. Yalnız konsolosa verdiği ifadede itirafı vechile *"Bunların birisi uyuyor, diğerini nöbet bekliyordu ve beyin bir tabanca pantolonunun cebinde bir diğeri ceketin koyun [?] cebinde idi. Gece gündüz hiç olmazsa yarım saatte bir Yunus balığı bahanesiyle bir tek*

---

[618] Makbule Hanım'ı kastediyor. Gelininin ismini yazmaya her nedense çekinmiş.
[619] Makbule Hanım'ı kastediyor.
[620] Yine, Makbule Hanım'ı kastediyor.

kurşun atıyor. Dolayısiyle tabancayı daima tetik tutuyordu".

Bu da ..... konsolos ve tevabîni mâlik olduğum bu şeylerin farkındadır. Yoksa bir tek kuru kellem olsa kimbilir züppe daha ne gibi küstahça teşebbüslere girişecek, fakat bilir ki cadde ortasında bunu ve kuyruklarını nakavt edeceğim.

Benim ol çeşm-i ahûya ne arzum ne ricam var
Fedâdır ahvâlim ne sırtımda ceket kaldı
Onun için gezmedik dostlar ne Magrip ne Maşrık kaldı
Külâhım kaptırıp yâhu... Bu dünyada bir kuru kafam kaldı
Teşekkür eyleyip Hakk'a çekildim vahdete şimdi
Yalnızlık dâmenin tuttum ki evvelki avân geçti
O bir devrân imiş bâd-ı sabâ gibi esip gitti
Bulur elbet o güzel kim beni bu dertlere dost etti

deyip hûb [?] görüyoruz.

İşte ey sahib-i erenler mektubunda emrettiğin yağı peyniri göndereyim, sen de himmet eyle bu câna. Kasaba-i Beşiktaş'ta mütevelliyân-ı vakıftan Akaretler nâm kervanlarda [?] 22 numaralı atîk bir bâb menzilhanede çilehane-i hücremde mevcut hırdavatı pazar-ı füruhta yengen Çelebi bir hatun, pûs-ı destine varıp izin ve müsaade-i sürat-i berkiyeyi hâiz bir tatar ile irsalen bile eyleyip yengen hanıma selâm ile cümlenizin daim sığındığım hakka tefviz ve emanet ile buracıkta keserim. Son olarak hâkî şalvar ve yazlık destarları füruht eyleyip arzunuzu yerine getirmeye sa'y eyleyeceğim, vesselâm. İnnallahe maassâbirîn, âmin.

Mustafa Mecdi Dede

(CBA, 01014889-40 ve 41)

139

MUSTAFA MECDİ BEY'DEN KARDEŞİ HULÛSİ BEY'E

(1929'un yaz ayları)

Pek muhterem kardeşim.

Eşyaları aldım fakat noksanlarını telgrafımda yazmıştım. Seyfullah bir fani vasıtasiyle eşyaların sevkedildiğini İskenderiye'ye mufassal mektup yazmış.

Bunu da tâdât etmiş idim.

Kışlık elbisenin yalnız yeleği kalmıştır. Ceket pantolon yok. Mavi ..... yok, Kur'an-ı kerim yok, kurşunî yazlık pantolon yok, kısa çorap yok, pantalon yok, dürbün yok, meşin ceket yok, yemek sepeti yok, elektrik masaj makinesi yok, tuvalet çantasındaki kışlık hırka yok. 22 numarada kışlık bir pijama vardır, onu istemiştim. Benim yatak takımının yorgan yastık kılıflarını, yatak yüzlerini olduğu gibi bana gelsin, yalnız pamukları kilo veya okka ile satılsın, bu kılıfları ben doldurur istediğim yerde muntazam yatağı kurardım. Seccade yok, sonra, sonra karyolanın önünde siyah filli ..... de isterim.

Bu suretle istediğim yerlerde pamuk alırım, yatağı şişiririm, sonra satar kılıfları kullanırım. Ben benzin otomobilleri burada satmak için teşebbüsata girişeceğim. Oraya gelip baksınlar. Orada satılmış olsun ama hiç zannetmiyorum. Sen bana para göndermeye gayret et. Benim rahatım iyidir ve ben burada oturabileceğim hattâ Çelebi'yi buraya getirip halı, eşya ve kürklerden yazma antika işlemesi işi var. Yani, Beyoğlu'ndaki Yahudi mağazaları gibi bir mağaza açılırsa ayda beş altı yüz lira var.

Bakalım Allah ne gösterecek.

Burası fena yer değil. Keşke çiftlik falan olmasa idi de beş sene evvel gelmiş olsa idim. Yengeni de alsam. Böyle tatsızlıklar olmaz, milyoner gibi geçinir idim. İbrahim Bey'i de galiba buraya celbedeceğim. Fakat teşebbüsatımı bitiremedim. Resim yaparsa burada çok para edecek. Yalnız hep şarka ait kartpostallar toplasın ki burada model yapar, ona göre tablo yapar çok para vardır. Altmış lira maaş ile yaşamaya değmez. Hattâ oradaki işleri temizlersem sen de ruhsat hakkı al, gel.

Ne ise Teraşi Misrayeniç Mösyö Andera[?] iyi bir adamdır. Seninle görüşecek, mufassal mektubunu onun eline teslim et. Seninle yalnız çorap işi için görüşeceğim diye gelecek. Kendisine iyice ikram et. Çok kibar adam, burada polis sivil komiseri midir memuru mudur? Biliyorum ki orada sıkıntıda bıraktım seni fakat Allah büyük, hattâ mümkün olsa benim ciltli kitaplarımı bir sandık yapıp bu adamla göndersen çok iyi olur. Ama bilmem, sonra sen de bana bir-iki gün için buraya gelebilir misin, pasaport yaptır, Romanya vapuruyla gelir diğeriyle gidersin. Azimet-avdet yirmi beş liradır. Mümkün ise ve bir mecburiyet yok ise masraf çok az. Buraya Cuma günü gelen vapur Pazartesi akşamı gece İstanbul'a gidiyor. Mustafa garajı biliyor, ... satılmak üzere bırakılan idi. Satıldı ise parasını, satılmadı ise birine gönderir sattırırsın. Yuva'dan iki yüz lira al, Mösyö Andera gidip kendisini görecek. Haber yolla, Yuva para versin.

İşte kardeşim, sana türlü türlü düşünceler içinde şu mektubumu yazdım. Sizi düşünüyorum, merak ediyorum. Takanın motorunu istiyorlar idi. Satamadın mı? Sebze başlamadı mı, enginar alıyor mu, yoksa adam akıllı takip etmiyor musun? Velhasıl, seni düşünerek sıkılıyorum. Fakat müsterih ol, turp gibi evelallah ağabeyin var. Maksadım siz evvelâ, benden fenalık çıkmasın. Yoksa fenalığa, yine hücumlara maruz kalırsam artık bu sefer elverir ben de itidal bırakıp vicdanen hayır olarak elimden gelene teşebbüs ederim. İstemiyorum iki günlük dünya için si....tirici bir hayat için uğraşayım.

Ne ise, Allah iyi düşünenin yardımcısıdır. Madem ki bizim kimseye karşı fena düşüncem yoktur, el ne havlarsa havlasın, Allah her şeyi görücü ve bilicidir. Vallahu hâfizan ve huve bi-külli şey'in alîm.

Haydi güzel kardeşim, sana alnından muhabbetli buseler. Pederimin, ablamın, Münire Hanım'ın ellerinden; oğlanların gözlerinden, çocukların gözlerinden öperim. Hepinizi her daim lütfuna ihsanına nail olduğum ulu ulu bir tanecik ulu tanrıma emanet ederim. İyiliğimizi isteyenlerden Allah razı, en ufak fenalığımızı isteyenleri Allah kahr ve perişan eylesin, amin. İnnallahe maassâbirîn.

Ağan
Mustafa

(CBA, 01014889-42 ve 43)

140

MUSTAFA MECDİ BEY'DEN BABASI NİZAMEDDİN BEY'E

(1929'un yaz ayları)

Güzel beybabacığım,

Mahsus selâm edip ellerinden öperim. Daima rabbimin sayesinde herşeyden kurtuldum. Evelallah ceddimizin ruhaniyeti sayesinde bunlardan da kurtulmamıza hatime [?] selâm edip ellerinden öperim. Sıhhatim iyidir. Size fotoğraf gönderiyorum. Teşvikiye'ye de gönderdim. Mümkün ise verirsiniz. Benim için üzülme, yalnız dua et. Evelallah Mustafa kolay kolay birşey olmaz. Doksan dokuz canım var, bir tane kalıncaya Allahımın izniyle uğraşıp en sonunda doksan dokuz kişinin başını yemeden çıkmaz. Yalnız dua et. Hulûsi seni paradan sıkmaz. İnşallah Hakkı, Kamil keratalar iyi midirler? Sizi gezdirsinler, eşeklik etmesinler. Gramofonu eve aldır, plâkları çal, eğlen. Yalnız dua ve bir de dua edeceğin zaman iki rekat namaz kıl e mi? Güzel beybabacığım, ben burada kendimi dinliyorum. Senelerden beri olan yorgunluklarım çıkıyor. İnşallah şu İsviçre'ye gideyim. Hulûsi size anlatmıştır. Herif kalmış, görmüş, beğenmiş. Hulûsi para gönderse İsviçre'ye gidip namusu da inşaallah kurtarırım. Bakalım, Allah ne gösterecek.

Ondan sonra bir tekkeye çekilip ibadât, tâatla meşgul olacağım. Tabii sizi de, Münire Hanım'ı da aldıracağım. Dua aman, ablacığıma selâm, gözlerinden öperim. Yavruların kezâ bana adresini bildirin.

Oğlun
Mustafa

(CBA, 01014889-39)

141

ÖMER BEY'DEN AĞABEYİ MUSTAFA MECDİ BEY'E

(1929'un yaz ayları)

Mustafa Mecdi Bey, Romanya'da bunalıma düştüğü günlerde Makbule Hanım'ın bu kitapta 95, 96 ve 97 numaralı belgeler olarak yeralan mektuplarına yaptığı gibi kardeşi Ömer Bey'den gelen mektupları da büyük boyda kâğıtlar üzerine paragraflara, cümlelere ve kelimelere ayırarak yazmakta, ayırdığı her kısmın yanına konu ile ilgili düşüncesini kaydetmekte ve büyük boydaki bu kâğıtları cevabî mektup olarak yollamaktadır.

Aşağıda, Mustafa Mecdi Bey'in böyle bir mektubu yeralıyor. Romanya'ya Ömer Bey ile müştereken mektup gönderen Karakaş, Mustafa Mecdi Bey'in İstanbul'da bazı işlerdeki or-

tağıdır ve metindeki normal harflerle olan cümleler Ömer Bey ile Karakaş'a, italikler de Mustafa Mecdi Bey'e aittir.

Ömer'in mektubunun sureti

Ağabey! Makbule Hanımefendi yengem biraz ziyadece rahatsızdır. İleride herhangi bir dedikoduya maruz kalmamaklığım için vaziyetiniz, yani işleriniz hakkında daha emin bir malûmat verebilmek için

(Mustafa hastayım dedi, gurbetlerde kaldıysa öldü mü, ölür mü veya ölecek mi sandın? Mecdi).

Karakaş Efendi'yi alarak yalıya gittik.

(On senedir ağabeyin olacak adamın böyle birşey yaptığını görmüş ve işitmiş mi idin ki cesaret ettin? Mecdi)

Malûmumuz olabildi. Matlup ve borçlarınız hakkında bildiğimiz malûmatları tamamen söyledik

(Yoksa herhangi bir iftiradan mı korktun, tevkif mi edilecektin? Mecdi) (Kadın tüccar hesabına karışır mı, hangi memlekette görülmüş? Bâhusus yengen Robert Kolej, Dârülmuallimat, Ticaret Mektebi'nde tahsil mi etmiş ki bunları tedkik edecek be adam)

ve görüştük. Bunlar hakkında icap eden ve mümkün olabilecek tedâbiri mehmaemken tespit,

(Acaba ne gibi tedâbir.??? Mecdi)

tabii siz bulunmadığınız için vaziyet-i umumiye hakkında malûmat vermek mecburiyetinde idik.

(Öyle mi? Ben tabii değil, bilâkis pek sun'i sanatkârâne buluyorum. Sanatkârane "sanayi-i âzam"*lık görüyorum. Âlâ. Mecdi)*

Bununla beraber Hanımefendi'nin bir mektubunun da gönderileceğini duydum.

(Radyodan mı? Mecdi)

Artık bütün meselenin güzelce halledilmiş olduğunu ve bilâtereddüt avdetinizi de hassaten rica ile ellerinizden öperim.

[(Bilâtereddüt) tavsiyesini bahşediyorsunuz. Aferim. Aferim aferiiiim Ömer Bey]

Ömer

Dostum Mustafa Mecdi Bey,

Bugün biraderiniz Hulûsi Bey ile birlikte aileniz Hanımefendi'nin fazla rahatsızlığını işittik. Hanımefendi'yi görmek üzere yalıya gittik. Fazla rahatsız olduğundan kendisi ile görüşemedim ve ileride aksi hal vuku bulursa başım ağrımamak için kendisini görmek arzu ediyorum. Bu hareketimi bilmem siz nasıl bulacaksınız? Anladığın ve anlayacağın gibi bu fikrimi de evvelki mektubum gibi cevapsız bırakma ve bana eski nazarla bakmıyorsan

(yok dostum)

ve dost bilirsen

(onu Ömer ve Makbule Hanımlar'dan anlayamam, acaba onlarda ne intiba bırakmışsın?)

her hususi işlerinizin içerisindeyim.

(Memnun oldum. Bu kadar İstanbul, Ankara, Türkiye ahalisine zamîmeten bir de Rum ve hattâ, hattâ bütün Yunanistan da bulunsun. Madem ki Viyana Yahudileri de bu hususî işlere sahne olmuştur. Mecdi)

Dışarıya olan hesabınızda şimdilik tehlike yoktur. Mutlaka sizin buraya gelmeniz hakkınızda hayırlıdır.

(Hanımefendi ile görüştükten sonra mı buna karar verdiniz? Allah Allah bir de Rum eksikti. Onu şimdi tam hesap. Mecdi)

Size son defa tavsiye ederim.

(Galiba bu mektupları hep bir günde yazmış olmalısınız ki, Makbule Hanım da "Bu fırsatı kaçırırsan gelmezsen" diyor. Mânâ itibarıyla aynı sözler demek. Müctemian ve kararlar ittihaz ederek yazdınız. Mecdi)

İmza:
Karakaş

Makbule Hanım, Karakaş'ın mektup suretini yazarken bilâihtiyar cevaplar verdim. Tabii Karakaş'a yazmadım ve hattâ birşey söylemedim.

Yalnız size hitap ediyorum ki bu tavsiyeleri bana Karakaş değil Salih Bey, Ali Bey, Veli Bey, Hasan Bey, Hüseyin Bey keşke yapmalı idi.

Fakat hakikati arzu ederim ki senin elinle bilvasıta ve ağzından çıkarılmış sözlerle işitip anlayayım. Olmaz mı? Göreyim seni, erkânıharpliğini göster.

(CBA, Mustafa Mecdi Bey'in evrakı içinde, ayrıca numara verilmemiş)

142

MUSTAFA MECDİ BEY'DEN KARDEŞİ HULÛSİ BEY'E

(1929'un yaz ayları)

Aşağıda bazı kısımlarını peşpeşe iki belge hâlinde verdiğim dört adet mektup, Mustafa Mecdi Bey'in Romanya'da bulunduğu günlerde çektiği zihnî bunalımı mükemmel şekilde göstermektedir. Mektuplarda bahsi geçen *Mustafa,* Mustafa Mecdi Bey'in Romanya'ya beraberinde götürdüğü uşağıdır.

...Kaptan olacak herifte katil suratı vardı. Fakat her yerde her işte istinadgâhım olan Allah, deniz ve düşman gibi iki müthiş düşman arasından sıyırttı.

Köstence'ye çıktım. Burada o yine kaza kaymakamı imiş, züppe bir herif konsolos. Bulunduğum memleket misafirperverlik kavâid ve nezaketsizlik olmasa bu dürzüyü de Cemal gibi ağzını burnunu çarşambapazarına çevirecektim. İlk günü zaten karar vermiştim. Sebebi, bu Lâzlar'ı teşvik ediyor. *"Bu beyi bir bahane ile gemiye getirin, elini ayağını bağlayın, geriye götürün. İstanbul'da nam alırsınız, büyük ikramiye hükümet size verir ve hükümet bu işi yaptığınızdan dolayı size para kazandırır. Hatırınıza gelmeyecek para alırsınız"* demiş. İşte bunun üzerine ben de gemiye gittim, fotoğraf çıkarttım, Lâzlar yakalasınlar diye. Tabii, peşimde herifler var. Konsolos haber alacak, alay için.

...Armut oğlu armut, kimbilir beni kendisi veya tanıdıkları gibi mi zannetti? Mustafa Mecdi dört Lâz'a teslim ve elde mi olur? Tabii tabancam belimde idi. Bir saat anlattım, fotoğraflar çıkarttım, kimi de kahve içtim. Tabii, Lâzlar buna cür'et edemediler. Bu fotoğraflardan size de ileride gönderirim. Şimdi fotoğraf filân göndermeyi düşünemiyorum. Zihnen ve dimağen çok perişan haldeyim. Mustafa'yı haşlıyorum. O da amma ukalâ imiş, yahut benim halim mi ....., dün ağladı çocuk gibi. Bağırdım, küfrettiğim için gönlünü aldım amma bilmem ki. Dedim ki, *"Ulan kardaşıma bile neler yaptım, İstanbul'a göndereceğim"* filân ilââhir.

Yani hakikatte aklen ve dimağen durgunum, unutkanlığım var. Sana bile şu mektubu on altı saatte yazdım. Bir doktora gittim, doktor diyor ki *"Size yirmi şırınga yapacağım, yalnız bir şartla, başınıza lastik buz torbası vereceğim, yirmi dört saatte üç parti birer saat buz koyacaksınız. Ameliyat da bilâhare olacaksınız. Ondan sonra siz bir orman mıntıkasına gidip çok konuşmayacak yazmayacak, okumayacak her şeyi unutacaksın. Bilâhare zannediyorum ki iyi olacaksın"*. İşte martaval... Fena imişim, ileride bir sene, bir buçuk sene sanatoryumda kalmaya mecbur olurmuşum.

...Bazen çok buhranım geliyor. Geceleri fena halde bağırıp çağırıyor imişim. Mustafa yanımdaki odada uyanıp kapıya gelip dinliyormuş ve bazen de kapıyı vurup beni uyandırıyor. Annemi sık sık rüyada görüyorum. Hele ne münasebet, zavallı Emin ağabeyimi de sık sık görüyorum. Mesude ablamla bir gece âdetâ karşıkarşıya görüştüm. *"Aaa, Mustafa ne bekliyorsun daha beklemenin sırası var m,ı bak annemi üzüyorsun, haydi kardeşim, çabuk ol"*. Hay anasını, uyandım, el'an karşımda bana başımı işaret ediyor, *"Al bu beyaz bezi de bağla vallahi başının ağrısı geçecek kardaşım. Sabiha ablan haindir, seni çok seviyor amma bak bezin sana getirdim"* dedi. Bir elinde Kur'an-ı Kerim, içerisi tavuskuşu tüyleri dolu: *"Bak, ben buradan buraya kadar ezber ettim"* Hülâsa sana birşey diyeyim. O kadar bu rüyalarımdan memnunum ki, bana şimdiki hâlimi tamamen unutturuyor.

... Oğlum, ben artık anlıyorum ki bütün felâketler üzüntüler, velhasıl herşey, herşey beni insanlıktan çıkardı, benden hayır yok. Bunun zaten mektup yazmasını sevmem, benden mektup filân beklemeyiniz. Topu topu elli-ellibeş senelik aklım fikrim var idi, onu da demek ki kırk dört yaşımda bitirdim. Şimdi tedavisi ile çarpınmaktayım.

Doktorlar çok pahalı, biliyorum ki sıkıntıdasın, fakat ne yapayım, tedavi meselesi olmasa idi birşey söylemez idim. Buraya getirdiğim elbise, vesaireden bazı şeyler sattım, sağlık olsun, Allah böyle yazmış.

Sen bana kalırsa çok fena olacak ama Akaretler boş duruyor, zaten yengen

bana son defa Ada'da görüşmüş idim. Akaretler'deki eşyalar hakkında konuşuyor, diyor idi. Ağabeyisi ona yalıyı Psalti Mağazası'ndan döşeyecektir. *"Eski, modası geçmiş şeyleri istemem"* diyordu. Artık zannedersem kızmaz. Sakın bu mektubumu gösterme ha. Zavallı müteessir olmasın. Otursun, rahatına baksın, zehir olmasın. Biçare hatunu müzevirler zehirlediler. *"Kadıköyü'nde metresi var, bu da iki senedir metres tutuyor"* diyen kadından doğrusu bana birisi gelip de *"M. H. bir buçuk seneden beri bir Selânikli ile yaşıyor, dost tutmuş"* deseler idi kimbilir ben ne yapardım. Binaenaleyh ..... veririm. Demek, Allah böyle istedi. Hülâsa lâkırdıyı uzatmayalım....

(CBA, 01014889-46 ile 49 arası)

143

MUSTAFA MECDİ BEY'DEN KARDEŞİ HULÛSİ BEY'E

(1929'un yaz ayları)

...İşte sana mektup. Daha küfrettiğim geceler konsolos bahsini yukarıda geçmişim. Başka yere daldım. Bu katır oğlu katır üç yumruk fazla değil, haketti, suratını gözünü patlatmaya kâfidir. En son gün Lâzlar'da gece oluyor. *"Hani söz vermiştiniz, nerede Mecdi Bey, getirmedin"* diyorlar, heriflerin kağıtlarını alıyor. *"Ben de size kağıtlarınızı vermeyeceğim"* der.

Bak deyyusun oğluna, nihayet bir iki gün sonra Lâzlar burada. Peşimde iki adam var. Bir gün Mustafa dedi ki *"Köşeden gizli birisi bakıyor"* dedi. Hemen caddeden koştum, herif sır oldu. Hattâ iki evin kapısını acele açtırdım, herifi yakalasa idim iki bıçak atacaktım. Bereket versin bıçağım yanımda. Romenler'e diyecektim, *"Peşimi kolluyor. Ben de sordum, hücum etti, bunu yaptım"*. Maamafih o günden beri herhalde daha benim tanımadığım adam geziyor. Ama farkında değilim. İşte, küfrettiğim kimseler bu hergele bozuntularıdır. Kurt kocayınca köpeklerin eğlencesi olur ama lehülhamd kollarım, bileklerim henüz zinde. Ne ise, eğer bir de şu kadar felâket üzerine kuvvetsiz mecalsiz düşüp kendime Allahıma güvenmese idim, Romen doktorunun söylediği gibi zaman beklemeden şifahane mi olur, yoksa alafranga tabiriyle sanatoryum mu olsun, hemen yollar idim. Derviş Razi'nin dediği gibi bir kuru kelle kaldı. Lehülhamd sevgili .... bir kuru kelle ile bir kalp, bir de iki bilek bıraktı. Züğürt tesellisi ile geçinip gidiyorum. Hayır şamata değil....

(CBA, Mustafa Mecdi Bey'in evrakı içinde, ayrıca numara verilmemiş)

*

....Burada konsolos İstanbul'a yazmış. Deyyus bana ve Mustafa'ya pasaport vermiyor. Çok kızıyorum fakat istemiyorum ki bu zamanda bir de bu mesele çıksın. Cemal'e yaptığım gibi bu herifin kafasını patlatacağım ama o zaman teferruatıma girmiş olmaktan çekinerek bu heriflerin müstahak olduğu cezayı bir müddet sonraya tâlik ediyorum.

Belki haber aldınız, ben buradayım. İstanbul Valisi'ne yazmış, ben kendisine dedim ki *"Ben tüccarım, ne hükümetle ne siyasetle bir alışverişim*

yoktur". Buna rağmen her gelene şikâyet etti, ben de bir arslanın farenin oyunu karşısında güldüğü gibi yalnız ..... şimdilik ediyorum. Nihayet, züppedir.

Hatuncağızım, ne yapayım, çıldırıp fitlediler. Allah onu baştan çıkaranların ocağını söndürsün. Beni hem malımdan, hem canımdan, herşeyimden ettiler; fakat Allah benimledir. Çünki kalbimde kimseye karşı duyduğum düşündüğüm bir fenalık yoktur.

Anamın karnından çıktığım günden beri kimseye bir fenalık düşünmedim ama bana fenalık edenlerin ciğerlerini çiğnemek Allahımın izniyle isterim. Velhasıl, fenalığı isteyenler Allahlarından bulsunlar...

(CBA, A: V-2, D:79-2b, E: 1-43)

*

...Ulan Hulûsi, yoksa sen oğlanlara para vermiyorsun da zavallı çocuklar posta parası vermemek yüzünden mi mektup göndermiyorlar? Benim için gözlerinden öp bu anacığımın yadigârlarının. O Yahudi'ye söyle, vallahi billahi entariyi giydirir beş yüz defa Balat Kapısı'ndan oynatırım elime geçerse. O ..... hazıra kondular, hem benim kahrımı çekmediler. Hele, Mordahay mektup yazacaktı. Onun ağzına, onun ağzına Lukni'nin[?] çükünü dayatırım, işetirim. Ondan sonra iyi dudakları alsın. Yahudi ile ikisi sıkıya gelince dışarı gitsin diye dua ederlerdi. Hain Yahudi'nin intizarı on beş senedir yakamı bırakmadı. Yahudi osuruğu gibi üstüme sinmiş olmalı. Yoksa birkaç ay evvel Yahudi'yi sıkıştırmış idim. Ne mi ölmesin, dışarıya gitsin diye beddua mı etti de bu defa artık dönmemek şartıyla tamam dışarı uçtum? Yahudi'ye sor Allahı seversen....

(CBA, 01014889-45)

Diğer müteferrik mektuplar

144

İŞADAMI ALİ RIZA BEY'DEN ÇANKAYA'NIN GENEL SEKRETERİ TEVFİK BEY'E

(12 Eylül 1926)

Mustafa Mecdi Bey, Ali Rıza Bey ile bir ara beraberce iş yapmıştı. Mektup, yatırımcılara yakınlığı ile bilinen ve sâbık Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'nın adamlarıyla ilişkisinden dolayı Mustafa Kemal tarafından Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nden alınan Tevfik Bıyıklıoğlu'nun işadamları ile ilişkisinin bir başka örneğidir.

Haydarpaşa'dan
12. 9. 1926

Rüsuhi, Hayati ve Muzaffer Beyler'in
gözlerinden öperim.

Tevfik Bey kardeşim,

Mustafa Mecdi Bey kardeşimizin ısrar ve ibramıyla senin yanına geldiğim zaman şifahen kararlaştırdığımız esas dahilinde Gazi Paşa ile İsmet Paşa'ya yazdığım iki mektubu leffen takdim ediyorum.

Senin bu işteki rolünün yalnız mektupları muhterem muhataplarına takdim etmekten ibaret olmadığını elbet takdir edersin.

Onları münasip zaman ve zeminde kendilerine takdim ederek meselenin bizzat tarafınızdan da takviye edileceğine ve bu işi behemehal müsbet bir surette neticelendirmek için samimi surette arkadaşça çalışacağına dair verdiğin söze itimat etmeseydim bu işe hiç teşebbüs etmezdim. Bunu iyi bil kardeşim.

Bu hususta söyleyebileceğim sair esbap ve sevâiki şifahen sana anlatmış olduğum için tekrar etmeyeceğim. Gözlerinden öpmekle iktifa eyleyeceğim, kardeşim.

Ali Rıza

"Milliyet" gazetesinde "9 Eylül" diye
9 Eylül'de bir makalem vardı okudun mu?

(CBA, 01016462-252)

145

MUSTAFA MECDİ BEYDEN HASAN RIZA BEY'E
(Aralık 1928)

[Aralık 1980]

MUSTAFA MECDİ
İstanbul Eminönü
Karakaş Han No: 1-2
Teleph: Stamboul 359

Muhterem kardeşim Rıza Beyciğim,

Şu mektubumu siz teşrif ettikten sonra hatırıma gelen bir hikâyeyi nakletmek maksadıyla yazdım. Bu hikâye benim hâlihâzırda bulunduğum mühlik vaziyete tamamiyle müşâbeheti dolayısıyla yazmak lüzumunu hissettim.

Hikâyede bulunan *"Kurt"*, benim elyevm başımda bir belâ-yı mübrem çiftlikten mütevellit borçlardır. Eğer bu borçları delâlet-i birâderânenizle malûmunuz olan şekil ve surette halledilmediği takdirde çiftliği bütün mevcudâtıyle birlikte mevsimsiz bir tasfiyeye tâbi tutmaya mecbur olacağım. Bu hal beni maddeten ve mânen büyük bir sükûta bırakacaktır. Hikâye şudur: Eski valilerden birisi köy köy dolaşırken köylerden birisinin ağasına şöyle bir emir vermiş: *"Sana işte dört aylık bir kuzu, istediğin kadar yiyecek ve içecek kuzu[ya] yedireceksin. Bu kuzu[yu] dört ay sonra veznedeceğim. Bu kuzunun sana teslim ettiğim zamandaki sıkletinden bir dirhem fazla dahi olmayacaktır. Aksi taktirde seni ifna edeceğim"*.

Adamcağız düşünmüş, taşınmış buna hiçbir imkân-ı maddî görememiştir. En nihayet ashab-ı tecrübeden birisine danışmış, o da şu fikri kendisine söylemiştir.

"Kuzuyu valinin gösterdiği ve itâya mecbur ettiği yem, fıstık üzümle besle, bir dirhem bile hakkını kesme. Yalnız dağdan bir kurdu tutarak kuzunun karşısına bağla, kuzu kurdu her zaman görebilecek bir vaziyet olsun".

Köylü bu tavsiyeyi aynen yapmış ve filhakika müddet-i medîdeden sonra gelen vali kuzuyu aynı siklette bilvezn bulmuştur.

İşte ben bugün bu kuzunun vaziyetinden daha mühlik bir vaziyette bulunuyorum. Şimdiye kadar vadesi hulûl etmemiş olan borçlar karşısında Mayıs 1928'den beri bocalıyorum. Bugün vadesi hulûl etmiş olan borçlar yani kurt, bağını çözmüş, beni parçalayacak bir vaz'-ı tehditkâr almıştır.

İşte sizin lütuf ve himmetinizle ve kıymetdar tavassutunuzla bana tehacüm etmek isteyen kurdu bağlayarak çiftliğin umur ve muamelâtını zamanında ve müsait şerâit tahtında tasfiye için lâzım gelen zamanı kazandıracaktır. Ben şimdiye kadar elime geçen bütün serveti bu çiftliğin uğurunda sarfetmiş ve bundan ümid-i rehâ beklemekte iken malûm olan kuraklık ve bunun üç senelik temâdîsi ve hayvanlara ârız olan hastalık dolayısıyla bu vaziyet-i elîmeye düştüm.

Fakat çiftliği zamanında ve mevsiminde tasfiyeye muktedir olabilmek için lâzım gelen nefesi siz bana vereceksiniz.

İsviçre ile beş-altı aydan beri muhaberedeyim. Almanya'da ve Budapeştede'ki bazı zirâî gruplarla hâl-i muhaberedeyim. Bilhassa, İsviçre'deki muhaberat hayli ilerlemiş ve kendisine teklif eylediğim ve zât-ı âlîlerine gösterdiğim mektuplardan en son mektuptaki fiyatın tarafımdan konfirme edilmesini teklif ediyordu. Şu halde teklif eylediğim 29.000 küsur İngiliz lirasını kabul etmiş demektir. Şu hâle nazaran benim elime geçip de çiftliğe sarfeylediğim mebâliğ tamamen taht-ı emniyette demektir. Yeter ki bunu kuvveden fiile çıkarmak, lâzım gelen zamanı ve işbu zamanın husûlüne kadar çiftliğin hâl-i hâzır-ı faâliyetinin idamesi için lâzım gelen meblâğı elde bulundurabileyim.

Sizi temin ederim ki, lütuf ve delâletinizle Gazi Paşamızın beni ihya edecek olan şu nihaî ve son muavenetinin hiçbir zaman heder olmayacağı ve bu parayı tamamen ödeyebilecek bir vaziyette bulunduğumu bütün mevcudiyetimle temin ederim. Bugünkü vaziyetim pek nazik ve ciddîdir. İflâs tehlikesi Gazi Hazretleri'nin lütuf ve muavenetleri olmadıkça zâil olmayacağı ve binaenaleyh çiftlikte mevcut olan bütün hayvanat ve âlât ve edevat-ı ziraiye yok pahasına satılacağı ve binnetice bir mevt-i tahfîfe maruz kalacağımı bir daha enzâr-ı kardaşânenize vaz' eder pek ziyade âmil olacağını kaviyyen zan ve tahmin ettiğim tavassutunuzun bu tehlikeyi tamamen izaleye kâfi bulunduğunu ve beni bu hayatî meseleden tamamen kurtaracağını ümit eder ve bilvesile teyid-i uhuvvet ve ihtirâmât eylerim muhterem kardaşım.

M. Mecdi

Hâmiş: Ankara'ya teşrifinizden evvel vaad buyurulan ziyareti tekrar ederseniz bana şu müşkil anlarımda vesile-i .... olacaktır. Alelekser öğleden sonra on iki ile sekize kadar yazıhanede bulunmaktayım. Teşrifinizden telefonla itâ-yı malûmat buyurulmasını rica ederim.[621]

(CBA, 0101651 2-871, 872 ve 873)

---

[621] Bu not sayfanın altına kırmızı kalemle yazılmış ama mürekkep dağıldığı için bazı kelimeler okunmuyor.

146

MUSTAFA MECDİ BEY'DEN BİR DOSTUNA İŞLERİ HAKKINDA MEKTUBU

(19 Ekim 1935)

İstanbul, 19 Birinci Teşrin [Ekim] 1935

Pek muhterem kardeşim,

"El-Hakku ya'lû velâ yu'lâ aleyh" demişler. Ne kadar doğrudur. Bir işin menbaı hüsniniyet, rehberi de istikamet olursa zaman biraz geç dahi olsa hakikati meydana çıkarıyor. Şuûnun hikemindeki bu ülfetten bahse, şu bizim zavallı fabrika münasebetiyle uğradığım haksızlığın tamiri yolunda bugün rastladığım bir hak vak'ası sebep oldu. Maliye Encümeni'nden bu işe dair çıkan kararın suretini melfufen takdim ediyor[um]. Mütalâa buyurulursa kararı kadar, mukaddime ve esbâb-ı mucibesi de şâyân-ı nazardır. Arzuhal Encümeni'ni müteakip Maliye Encümeni'nin hak yolunda tespit ettiği bu karar, alâkadar olan ben kadar adaleti sevenleri de memnun ve mütehassis etmemek kabil mi?

Haksız mütalebede bulunmadığımızın bâhir bir delili olan bu kararın iktisab-ı kemâl etmesi için geçeceği bir iki merhale daha var. Kıymetli yardımınızı bu merhalelerde benden esirgemeyeceğinize mutmain olarak ricada bulunuyorum.

Bu lütufkârlığınızın bende hâsıl edeceği hüsn-i şükran, netice-i maddiyesinden ziyade, biraz yukarıda da söylediğim gibi, tesir-i manevîsinden münbais olacaktır.

Talebimizde haklı olduğumuzu tasdik ettirmek bize dürüstî ve şeref borcudur.

Sizi kendimden ayırmadığım için bu borcun birlikte edasına davet ederken samimi hislerini hürmetle takdir ettiğim kalbinizde bir zevk uyandıracağına kani bulunuyorum.

Alâkadar encümen kararı verdikten sonra bütçe encümeni bir merasim meselesi addolunabilirse de ihtiyata rağbetten mazarrat varid olmadığından kararın Bütçe Encümeni'nden geçerken tabii seyrinden inhiraf etmemesine münasip göreceğiniz şekilde lütfen itina buyurulursa emniyetle ve ârızasızca iktisâb-ı kemâl edeceğinde şüphe kalmaz.

Lütfunuza emniyetle intizar ve muhabbet ve saygı hislerimi kabulünüze sunarım kardeşim.

Hürmetkâr kardeşiniz
Mustafa Mecdi Boysan

(CBA, 01014894-10)

Makbule Hanım'ın bazı tavassut mektupları

147

MAKBULE HANIM'DAN BİR BÜROKRATA
(10 Temmuz 1927)

Mektubun altında *"Hanımla görüşüp derdini anlayalım"* notu vardır.

10 Temmuz 1927

Beyefendi,

Hususi istirhamatta bulunan hanım İnegöl'de Yenice karyesine üç sene mukaddem iskân edilmiş, karye-i mezkûrda üç seneden beri inşaatla uğraşıp birçok masârife duçar olmuşlar. Halbuki şirket karye-i mezkûrenin bir kısmını satın alıp çiftlik yapmak emelinde oldukları için karyeden birçoklarını teb'id etmek lâzım geldiğini nazar-ı itibara alarak bu meyanda bunları da Sivas'a sürgün göndermek için Köy Kanunu'nu tatbik edeceklerini muhtar Zihni Bey'in köylüye söylemiş olduğu sözden istidlâl ederek elli bir yaşını ikmâl eden zevci Abdülmecid Efendi'nin ne hükümetçe ve ne de halk nazarında lekesi olmamakla beraber aleyhinde tahkikat yapan Mülkiye Müfettişi Hakkı Bey'in hile ve desise ile yapacağı raporlara karşı koyamayacağını anlayarak büyük müncî ve hâmimize müracaatla meselenin hallini arzu ettiklerini söyleyerek iltica etmişti. Hakikaten köy çiftlik olacaksa mumaileyh Abdülmecid Efendi'nin sarfetmiş olduğu paranın iadesiyle münasip bir mahalle iskânlarını istirham ederim.

Reisicumhur Hemşiresi
Makbule

(CBA, 01027604)

148

MAKBULE HANIM'DAN KÜTAHYA VALİLİĞİ'NE
(2 Ekim 1936)

Kütahya İlbaylığına

Sayın Bay,

Takdim-i varaka Hüseyin oğlu Hasan, ilinizin Demirciveren köyünden

olup jandarmalık vazifesini bir sene müddetle çiftliğimde bulunmuştur. İşbilir ve vazifesine sadık çok namuslu bir gençtir. Askerlikten terhisi dolayısıyla memleketine avdet edecek olan mümaileyhin temin-i maişetine kâfi gelecek bir maaşla herhangi bir müesseseye yerleştirilmesini yüksek delâletinizi saygılarımla isterim. 2. 10. 1936.

İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda
Atatürk hemşiresi
Makbule

(CBA, 01014892-14)

149

MAKBULE HANIM'DAN BİR İŞADAMINA

(Ekim 1937)

Dolmabahçe Sarayı
T. 44710

Sayın Bay,

Hâmil-i tezkerem Bay Ahmet Toygan kalabalık bir aile reisi, müstakim çalışan bir adamdır. Açıkta bulunduğundan ailesi ile birlikte büyük bir sefalet içindedir. Lütfen fabrikanızda açık bulunan amele üzerine kontrol memurluğu vazifesiyle tavzifi hususundaki kiymetli delâletinizi diler, selâmlarımı sunarım.

Atatürk hemşiresi
Makbule

(CBA, 01014892-3)

150

MAKBULE HANIM'DAN CHP GENEL SEKRETERİ RECEP PEKER'E

(24 Eylül 1934)

Makbule Hanım'ın tavassutta bulunduğu kişi, Selânik'te Midhat Paşa Sanayi Mektebi'nin müdürlüğünü yapan, Ziraat Gazetesi'ni çıkartan, ziraat konusunda yirmi civarında kitap yayınlayıp bunları halka bedava dağıtan, daha sonra Mudanya'ya yerleşen ve ziraat tarihimizde önemli bir yer işgal eden Yusuf Sıddık Bey'dir (Yusuf Sıddık Bey hakkında: Fatih Demirel ve İsmail Cahit Düzgün, *"Modern Ziraatin Tanıtımı İçin*

Selânik Sanayi Mektebi'nde Bir Halk Eğitimi Projesi", MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2021,1).

CHF Genel Sekreteri ve Kütahya Milletvekili Recep Peker, Makbule Hanım ile yaptığı bütün yazışmaları 24 Ekim 1934'te *"Büyük Reisimize malûmat olarak arzı"* olarak Hasan Rıza Bey'e gönderdi *(CBA, 01014893-20)*.

24. 9. 1934

Pek muhterem Recep Beyefendi,

Zâtıâlînizi pek kıymetdar meşguliyetiniz arasında bu mektubumla rahatsız edeceğim.

Selânik'in işgalinde Yunanlılar bizi bastıkları zaman Selânik Islahhane Mektebi Müdürü iken refikası ile o zamandan beri tanıştığım ve bize işgalde çok yardımı olan ve el'an Mudanya'da ikamet eden Sıdkı Bey hakkında rahatsız edeceğim. Kendisi yirmi sene müddetle Sanayi Mektebi müdürlüklerinde bulunmuştur. Bu kerre Mudanya'da Belediye Reisi intihabının iki defa feshine lüzum görülmüştür, üçüncü intihap on güne kadar olacağından çok namuslu bir zattır, Mudanya'da muhitince sevilmiştir. Mudanya Belediye Reisliği'ne intihabı hususunda Bursa Belediye Riyaseti'ne ve vilâyetine ve Halk Fırkası'na kıymetdar lütuf ve tavassutunuzu rica edeceğim. Sırf şahsıma olmuşcasına memnun olmakla beraber herhalde belediye reisliği hizmetinde memlekete de nafi olacağını katiyetle arzederken, bilvesile refikanız hemşirem hanımefendiye arz-ı hürmetler eder ve zâtıâlînize ayrıca takdim-i hürmet eylerim efendim.

Bursa Gazi Köşkü'nde
Gazi'nin hemşiresi
Makbule

(CBA, 01014893-22)

151

MAKBULE HANIM'DAN CHP GENEL SEKRETERİ RECEP PEKER'E *(24 Eylül 1934)*

17 Ekim 1934

Çok kıymetli Recep Beyefendi,

Ricama lütuf buyurulan cevab-ı âlînizi aldım. Teşekkür ederim.

Rica ve yazım yanlış tefsir buyurulmuş. Tavsiyede bulunduğum Sıddık Bey fırkamızın gayyur, fedakâr bir ferdidir. Lâkin, Mudanya'dan alâkası sebebiyle ayrılamayarak merkez nahiyesi müdürü bulunması hasebiyle intihaba dahil olamamıştır. Mudanya Belediye Reisi'ni kifayetsizliği dolayisile olacaktır ki, fırka namzet göstermeyerek bu defaki intihapta açıkta kalmıştır. Kanun ve fırka nizamnamesi mucibince seçilen kimseler içinden veyahut hariçten bir reis intihabı usul olup yapılan heyet seçiminde hamalbaşı Tahir Ağa'nın

birinci olarak 1300 rey alması memlekette bir ikilik olduğunu anlatmakta ve uyanık fırkamız, takdirkâr hükümetimiz bu vaziyet karşısında yere kanunen ve talimatname mucibince hariçten bir reis intihabı zaruretinde kalacağından bir ecnebî âlî mektep mezunu, Amerika'da ikmal-i tahsil etmiş birçok müesseselerimizde müdür bulunarak hizmette bulunmuş ve 18 senedir Bursa'da bulunup vilâyetin umumî ihtiyaçlarını temin etmiş ve memleketin yegâne Millî Mensucat Şirketi Müdürlüğü'ne mebus Osman Nuri Bey'in yerine müdür tayin edilmek suretile vilâyetin bir teveccüh-i umumisine de mazhar olan Sıddık Bey, vatanımızın mühim bir kısmında iki ton eşya ile on bir ay gezerek halkı tenvir ve irşad edip sekiz yerde 180 sahifelik sekiz eser neşrederek rneccânen dağıtmış vukuflu bir memleket hâdimidir.

Bursa Vilâyeti Halk Fırkası müfettiş-i sabıkı doktor mebus Cemal Beyefendi de bu hakikatleri yakından bilirler.

Selânik Midhat Paşa İslâm Müessesesi'ni Sıddık Bey Atina protokoluna ithal ettirerek Selânik'te on iki sene kalan yüz bin dindaşımıza bu müessesenin üç buçuk milyon liralık emlâkinden istifade ettirmiştir.
Bu hizmeti için Osmanlı heyet-i vükelâsı kendisini nişan ve mükâfat-ı nakdiye ile tesririne karar verdiği halde ne ikramiyeyi ve ne de nişanı talep etmemiştir. Bu da Bâbıâlî kuyudu ile sabittir. Birkaç vilâyetin imarına çalışan Sıddık Bey şu arzettiğim hizmetleri yapmış ve saydığım evsafı haiz ise ve bildirdiğim nezahetini muhafaza etmiş bulunuyorsa ve bulunduğu kazanın bu ehemmiyetli ihtiyacını başaracak en kıymetli bir şahsiyeti olduğu Bursa Vilâyeti vasıtasiyle yapılacak tetkikat da sabit olduğu takdirde bu kayıt altında kendisinin tercihini ve bize uzun seneler merbutiyet, sadakat ve hizmetini arzetmek istedim.

Ricam bu olduğunu tekrar ile hürmetlerimi sunarım efendim.

Bursa Gazi Köşkü.

Gazi'nin hemşiresi
Makbule

(CBA, 01014893-23)

152

MAKBULE HANIM'DAN CELÂL BAYAR'A
(1950)

[Tarihsiz]

Pek muhterem Reisicumhur Hazretleri,

Zât-ı âlîlerini rahatsız etmek mecburiyetinde kaldığım için özür dilerim. Fakat nedense sizi ağabeyimden farksız gördüğüm için arzularımı çekinmeden söylemek cesaretini kendimde buluyorum.

Bu sefer de ricam, Atatürk'ün amcamın oğlu Necati ile evlendirdiği gelinimiz Züleyha'nın kocası İhsan içindir. Hükümet işinden ayrılarak ticaret hayatına atılmıştı. Fakat bu sıralarda pek müşkül duruma düştü. Bankaya

rehin verdikleri evlerini bile yakın bir zamanda satılmak üzere muameleye koymuşlar.

Sizden rica ettikleri, Muharipler Bankası'nda bir meclis idare âzalığı münhal imiş. Banka müdürü İhsan'ı münasip görmüş fakat tayin selâhiyeti olmadığı için bir yardım bulmasını kendisine söylemiş.

Oraya tayini sizden delâlet buyurmanızı çoluk çocuk yalvararak rica ediyorlar. Lütuflarınızı esirgemezseiz ben de çok memnun olacağım. Hanımefendi hemşireme hürmetler eder, kızımın yavrularının gözlerinden öper, sağlıklar diler, sonsuz hürmetlerimi sunarım.

M. Atadan

(CBA, Celâl Bayar Arşivi, Yer no: 3/4-35, Fihrist no: 2170)

153

MAKBULE HANIM'DAN CELÂL BAYAR'A

(27 Mart 1952)

Mektubun altında *"Arzedildi, yer yok buyurdular. 31. 3. 52. Hıfzı emredildi"* notu vardır.

İstanbul, 27. 3. 1952

Muhterem Cumhurbaşkanımız,

En eski ve yakın bir aile dostumuz hakkında lütuflarınızı istirham edeceğim.

Şevki Paşa merhumun oğlu Mehmet Mukbil Arık, ağabeyimin mektep arkadaşıdır. Atatürk'ün emirleri ile Seyrüsefain İdare Meclisi Âzâlığı'na tayin edilerek sekiz sene orada almış, meclis-i idarenin lâğvı üzerine Ata'nın tavsiyesi ve sizin emrinizle Millî reasürans İdare Meclisi üyeliğine seçilerek senelerce Refii Bayar ile çalışmıştır.

949'da Şemsettin Günaltay hükümeti tarafından tekrar intihap edilmemiştir. Şimdi açıktadır. Maariften emeklidir fakat fiilî devlet hizmeti az olduğundan, eline geçen para ayda seksen liradır. Ve bütün gelirleri bundan ibarettir. Bu Mart ayı içinde Millî Reasürans ve diğer şirketlerin umumî heyetleri toplanacaktır. Kendi eseriniz olan Millî Reasürans veya diğer bir idare meclisi âzâlığına lütfen intihabına müsaade buyurulacak olursa, pek müşkül vaziyette kalmış olan bu eski aileyi yaşatmak ve bu vesile ile ATATÜRK'ün de ruhunu şâdetmiş olacaksınız.

Derin saygılarımla lutuflarınızı bekler, Allah'tan size devlet ve milletimizin başında uzun ömürler dilerim.

ATATÜRK hemşiresi
M. Atadan

(CBA, Celâl Bayar Arşivi, Yer no: 3/4-35, Fihrist no: 2174)

154

MAKBULE HANIM'DAN CUMHURBAŞKANLIĞI GENEL SEKRETERİ NURULLAH İHSAN TOLON'A

(24 Haziran 1953)

24. 6. 1953

Muhterem Kâtib-i Umumi Nurullah Beyefendi,

Mektubu zâtıâlînize getiren, kardeşimin ilk neferi Şakirimizin hemşirezadesidir.

Bu çocuk Muhafız Alayı'nda er olarak hizmet yapmaktadır. Kendisi anormaldir. Birkaç defa asabiyeden tebdil-i hava almıştır. Birlik komutai hastalığını takdir edemediğinden çok hırpalamakta imiş. Komutan bu çocuğun hareketlerini hoş görüp kendi birliğinde askerliğini bitirmesini, yahut imkân yoksa başka birliğe sevkini veyahut tıpça askerliğe yaramıyorsa ihraç tarafına gidilmesine delâletinizi rica ederken bizim ilâm meselesi ne oldu, birkaç güne kadar havale edecektiniz. Bir aksaklık mı oldu, lutfen bana bildirmenizi rica ediyorum.

M. Atadan

(CBA, Celâl Bayar Arşivi, Yer no: 3/4-35, Fihrist no: 2177)

155

MAKBULE HANIM'DAN CELÂL BAYAR'IN EŞİ REŞİDE BAYAR'A

(28 Haziran 1950)

Makbule Hanım,bu mektubuyla beraber, yakın dostu Âfet Özgen'in Artvin'de vali muavini olan damadı İhsan Hayri Kaya'nın haksızlığa uğradığı ve maaşının arttırılması için kendisine yazdığı mektubu da göndermiştir.

28. 6. 1950

Pek muhterem hanımefendi,

Yakın tanıdığım bir ailenin: Size arzetmek üzere gadra uğramış haklarını size duyurabilmem için benden istediler. Ben de bu haksızlığı kendimce haklı bulduğum için sizi rahatsız ediyorum. Mümkünse bunun takibine delâlet buyurmanızı rica eder, size, muhterem Reisicumhurumuza sıhhat ve saadetler diler, kızımın gözlerinden öperim.

Atatürk hemşiresi
Makbule Atadan

(CBA, Celâl Bayar Arşivi, Yer no: 3/1-10, Fihrist no: 12-3, 4 ve 5)

156

MAKBULE HANIM'DAN CELÂL BAYAR'A *(24 Eylül 1950)*

Mektubun altında *"Maliye'den cevap gelince bu cevabı ve diplomatik pasaport için Dışişleri ile temas edildiğini fakat buna kanunî imkân bulunmadığını bildireceğiz"* notu var.

24. 9. 1950

Sayın Reisicumhurumuz,

Birkaç gün evvel Bursa'ya gelerek romatizma ve âsâbımı tedavi ettirmekteyim. Doktorlar seyahat tavsiye ediyorlar. Bunun için zât-ı âlînizden istirhamım aile dostlarım ve adamlarımla otomobilim ile gidebilmek için iki maaşımın döviz olarak verilmesini, aynı zamanda müşkilât görmemek için pasaportumun diplomatik olarak lûtfedilmesine lâzım gelenlere emir verilmesini saygı ile rica ve istirham ederim efendim.

Atatürk hemşiresi
M. Atadan

Adres:
Makbule Atadan
Atatürk hemşiresi
İzmir, Atatürk Bulvarı
Sağlık evi sahibi Jale Baran

(CBA, Celâl Bayar Arşivi, Yer no: 3/1-10, Fihrist no: 12-1)

157

MAKBULE HANIM'DAN CELÂL BAYAR'A *(25 EKİM 1953)*

25. 10. 1953

Muhterem Reisicumhur Hazretleri'ne,

Annemin akrabamız kadar çok yakın ahbaplarından Rasih Ünlüsoy'u takdir eder, kendisi el'an Beykoz hâkimliğinde bulunmaktadır. Mahkemenin senelerden beri birikmiş dosyalarını ıslah etmekle kendisinin pek yorgun ve takatsiz bir hâle gelerek doktorları tarafından tedavi altına alınmış ve bu yorgunluğu gittikçe artması yüzünden de hayatı tehlikeye girmektedir. Böyle çalışkan bir hâkiminizi feda etmeye yüksek ve temiz vicdanınız razı olmayacağına kani olduğumdan Denizbank kadrosuna naklini rica etmek suretiyle bir aile ocağını korumak maksadıyla yüksek huzurunuzu tasdie cür'et eyledim.

Atatürk'ün çiçek meselesini Vali Beyefendi'ye arzettim. Bir netice alamadığım için çok üzüldüm. Kendim de bugünlerde doktorlarım tarafından tedavi edilmekteyim.

Gazetelerin verdiği malûmata göre abeyimin cenazesi, anıtkabrinin hazırlanması sebebi ile dört gün kadar meydanda kalacağını yazıyorlar. Müsaade buyurur iseniz, bu merasimde bulunmak üzere Ankara'ya gelmek istiyorum. Bu vesile ile abeyimin kabrine konmak için de bir defne dalı yaptıracağım.

Emirlerinizi bekler, oğlum Rasih'in Denizbank Hukuk Müşavirliği kadrosuna asil veya namzet suretiyle nakli hususuna yüksek delâletinizi gözler, sonsuz tazimlerimin kabulünü arz ve rica eylerim efendim.

Makbule Atadan

(CBA, Celâl Bayar Arşivi, Yer no: 3/1-35, Fihrist no: 2178)

Makbule Hanım ile Mustafa Mecdi Bey'in, 1922'de Ankara'ya gidişleri ile ilgili belgeler

158

22. 8. 1338 [1922]

Başkumandanlık Huzur-ı Samîsi'ne

İzmit Askerî Hat Komiserliği'nin 21. 8. 1338 [1922] tarih ve 904 numaralı şifresi suretinin leffen takdim kılındığı maruzdur.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi
(İmza)

(CBA, 01014890-51)

Makine başında

İzmit, 22. 8. 1338 [1922]

Başkumandanlık Seryaverliği'ne

21. 8. 1338 [1922] Pazartesi günü İstanbul'dan gelen trenle Başkumandan Paşa Hazretleri'nin hemşire-i muhteremeleri ile zevcleri Mustafa Lütfi Efendi Ankara'ya gitmek üzere İzmit'e gelmişlerdir. 23. 8. 1338 [1922] treniyle Geyve tarîkiyle Ankara'ya müteveccihen hareket edeceklerini beyan etmişlerdir. Pek mütenekkiren hareket ettiğini söyleyen Mustafa Efendi'nin malûm olan ahvaline binaen müşarunileyh hazretlerine arzıyla bu hususdaki emr-i devletlerinin makine başında irade-i devletlerini rica ederim.

Hat Komiseri
Kemal

Görülmüş ve cevap yazılmıştır.
Evvelki muhabere 3. 3'de

(CBA, 01014893-99)

Şifre

Ankara, 23. 8. 1338 [1922]

İzmit Hat Komiseri Kemal Bey'e

C. Paşa Hazretleri'nin hemşireleriyle zevclerinin Ankara'ya hareketlerinin teshîlini rica ederim.

Seryaver
Salih

(CBA, 01014893-95)

Şifre

Akşehir, 23. 8. 1338 [1922]

Riyaset Kalem-i Mahsus Müdüriyeti'ne

Afife ile zevcinden başka Paşa'nın hemşiresiyle zevcinin de 23. 8. 1338'de [1922] Geyve tarikiyle Ankara'ya müteveccihen hareketlerini haber aldık. Paşa, hemşiresinin ikameti için orta köşkün ihzarını muvafik gördü. Şimdi orada ikamet edenlerin ya büyük çadıra veyahut Abdurrahim'in odasına nakilleri mümkündür. Abdurrahim de Paşa'nın hemşiresinin yanına verilebilir. Muzaffer'in odasındaki eşya için de kendisi size malûmat verecektir. Afife ile zevcinin ikametleri için yeni satın alınıp tamir edilen binalardan birinin verilmesini Paşa Hazretleri emir buyurduklarından bütün bu işlerin hüsn-i ifasını müsellem olan dirayetinizden bekleriz ..... .

Seryaver
Salih

(CBA, 01014893-98)

Garp Cephesi, 23. 8. 1338 [1922]

Riyaset-i Celile Kalem-i Mahsus Müdürü Hayati Bey'e

Kardeşim,

Birkaç güne kadar Paşa'nın hemşire ve eniştesi gelecekmiş. Binaenaleyh benim odayı tahliye etmek icab ediyormuş. Bunun için bervechiâtî maruzatımın emirber Hüseyin Çavuş'a emir buyurulmasını rica ederim.

1. Benim odanın altında evvelce şoförlerin yattığı odayı Tevfik Efendi tahliye ve tathir ettirerek bizim Hüseyin'e teslim etsin.

2. Perdeler ve büyük yer halısından maada ne varsa tekmil eşyayı temizledikten sonra hatta telefon ve duvardaki elektirik (C.V.L.N.Y) karyolayı vesaireyi yatmaz halinde mezkûr odaya muntazaman yerleştirsin ve kapıyı kilidlesin ve ara sıra temizlemek için muayene etsin. Bunlar hakkında lütfen bendenize malûmat vermenizi rica eder gözlerinden öperim kardeşim.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Yaveri
Muzaffer

(CBA, 01014893-96)

Gayet aceledir

İzmit, 24. 8. 1338 [1922]

Riyaset-i Celile Kalem-i Mahsus Müdüriyeti'ne

C. 24. 8. 1338 [1922] şifreye.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin hemşireleri hanımefendi ile zevci Mustafa Bey buradadır ve henüz ne zaman hareket edecekleri muayyen değildir. Afife Hanım ile zevcinin yarın 25. 8. 1338'de [1922] trenle gelerek Geyve tarikiyle seyahatlerine devam edecekleri anlaşılmakla arzolunur.

Mevki Kumandan Vekili
Ali Kadri

(CBA, 01014893-93)

Zâta mahsustur
Makine başında

Ankara, 24. 8. 1338 [1922]

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

24. 8. 1338 [1922] Kalem-i Mahsus 1448 numaralıdır.

Hemşire hanımefendinin bazı işlerinin tesviyesi için İzmit'e geldiklerini ve Ankara'ya gelmek için henüz bir karar vermediklerini ve otomobilin 25 Ağustos 1338'de [1922] Dersaadet'ten hareket edecek olan valide hanımefendinin evlâd-ı manevîleriyle diğer bir hanımefendinin Ankara'ya gelmek üzere rükublarına tahsisi münasip olacağını ifade buyurdukları bildirilmektedir. Bu bâbdaki emr-i devletlerinin iş'ar buyurulması maruzdur.

Müdafaa-i Milliye Vekili
Kâzım

(CBA, 01014893-92)

Şifre

24. 8. 1338 [1922]

İzmit'te Askerî Hat Komiserliği'ne,
İzmit Mevki Kumandanlığı'na,
İzmit Mutasarrıflığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin hemşireleri Makbule Hanım ile zevci Mustafa Bey'in ve müşarunileyh hazretlerinin validelerinin adamlarından Afife Hanım ile zevcinin İzmit-Geyve tarikiyle Ankara'ya müteveccihen Dersaadet'den hareket ettikleri müşarünileyh hazretleri tarafından bildirilmiştir. İzmit'e muvasalatlarında haklarında azamî teshilât ibrazını ve yevm-i muvasalat ve hareketleriyle vasıta-i hareketlerinin sürat-i iş'arına müsaade buyurulmasını ehemmiyetle rica ederim efendim.

Riyaset Kalem-i Mahsus Müdürü
Hayati

(CBA, 01014893-89)

24. 8. 1338 [1922]

Başkumandan Paşa Hazretleri'ne

23. 8. 1338 [1922] ve şifrenin 1557 numaralı şifreye zeyldir.

1. Hemşire-i muhteremeleriyle Mustafa Bey İzmit'e bazı işlerinin tesviyesi için geldiklerini ve binaenaleyh Ankara'ya azimetleri hakkında henüz bir karar vermediklerini ve Müdafaa-i Milliye Vekâletine aid olarak Dersaadet'den vürud eden otomobillerin İstanbul'dan 25. 8. 1338 [1922] treniyle gelecek olan valide-i muhteremeleri evlad-ı manevîleriyle yanlarındaki diğer bir hanımın rükubuna tahsis olunmasının daha münasip olacağını ifade eyledikleri ve otomobilin Ankara'ya kadar olan benzin ihtiyacının guruptan ita ve temin kılınmış olduğu beray-ı malûmat maruzdur.

2. Şifrenin 1562 numarasıyladır.

Kocaeli Gurup Kumandanı
Halid

(CBA, 01014893-91)

*

Gayet müstaceldir

Ankara, 24. 8. 1338 [1922]

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

24. 8. 1338 [1922] ve Kalem-i Mahsus 1267 numaralıdır.

C. 23. 8. 1338 [1922] tarih ve bila numaralı şifreye:

Hemşire hanımefendi bugün henüz İzmit'te bulunuyorlar. Müdafaa-i Milliye namına Dersaadet'den Geyve'ye gönderilen Benz markalı otomobilin rükûplarına tahsis edildiği maruzdur.

Müdafaa-i Milliye Vekili
Kâzım

(CBA, 01014893-90)

Aceledir

Geyve İstasyonu

24. 8. 1338 [1922]

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

C. Bilâ numaralı şifreye:

Hemşire-i muhteremeleri ile zevci Mustafa Bey'in İzmit'te bulundukları, yevm-i hareketlerinin henüz takarrür etmediği mümâileyh ile bilmuhabere anlaşılmıştır. İkamet ve seyahatları esnasında her türlü teshilat ve muavenet ifâ kılınacağını arzeylerim. Şifre 1557 numaralıdır.

Kocaeli Gurubu Kumandanı
Halid

(CBA, 01014893-88)

Şifre

Şuhud

25. 8. 1338 [1922]

İzmit Hat Komiseri Kemal Bey'e

İstanbul'dan Müdafaa-i Milliye Vekâleti namına bir Benz otomobilinin geldiği ve mezkûr otomobilin paşanın hemşiresiyle zevcine tahsis edilerek Ankara'ya celbedilecekleri vekâlet-i müşarunileyhâdan bildirilmiştir. Yolcuların da henüz orada bulundukları anlaşıldığından otomobilin kendilerine verilmesi hususunda icab eden delâlet ve muavenetinizin ifası hemen lüzum-ı hareketlerinin tebliğ ve iş'arını rica eylerim.

Seryaver
Salih

(CBA, 01014893-84)

İzmit, 26. 8. 1338 [1922]

Riyaset Kalem-i Mahsus Müdürü Hayati Bey'e,

1. Paşa Hazretleri'nin hemşireleri hanımefendi ile zevcleri Mustafa Bey yanlarında diğer bir hanım olduğu halde dört-beş gün mukaddem İzmit'e geldiler. Polisin ihbarı üzerine meseleye muttali oldum. Hemen istirahatlerini teminen kendilerini eşrafdan Ahmed Efendi'nin hanesine misafir ettim. Mustafa Bey İstanbul'dan gelecek olan diğer bir hanıma intizaren orada kalacağını söylüyor. Esbab-ı istirahatları temin edilmiştir. Hareket edecekleri günü tayin etmiyorlar.

2. Ankara'ya hareket etmek istedikleri takdirde vesaitimiz yalnız arabadır. Bu bâbdaki emirlerinize intizaren hürmetler eylerim efendim.

İzmit Mutasarrıfı
Sadeddin

(CBA, 01014893-83)

İzmit

27. 8. 1338 [1922]

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti'ne

Başkumandan Paşa Hazretleri'nin hemşireleriyle zevci Mustafa Bey'in bugünkü trenle ve Geyve tarikiyle hareket etmişlerdir efendim.

Askerî Hat Komiseri
Kemal

(CBA, 01014893-85)

Şifre

28. 8. 1338 [1922]

İzmit Mevki Kumandanı Kaymakam Hüseyin Hüsnü Bey'e

1. Paşa'nın orada bulunan hemşiresiyle zevcinin Ankara'ya lüzum-ı hareketlerinin tebliğiyle âtîdeki maddenin kendilerine iraesini rica ederim.

2. Mustafa Bey'e sizi Ankara'ya nakil etmek için Geyve'de otomobil hazırdır, İstanbul'a avdetiniz muharebe dolayısıyla mümkün değildir. Valide hanımefendi de Ankara'ya vürudunuza müntazırdır. Paşa Hazretleri'nin emirleri orta köşk ikametinize ihzar ve tahsis edilmiştir. Orada fazla beklemeyerek hemen hareketiniz lâzım ve muvafıktır. Arzu ettiğiniz kadar Ankara'da kaldıktan sonra yine avdet etmek yed-i ihtiyarınızdadır. Her ikinize de arz-ı ihtiram ederim.

Seryaver
Salih

(CBA, 01014893-86)

Ankara
28. 8. 1338 [1922]

Riyaset Seryaverliği'ne

Başkumandan Paşa Hazretleri'nin hemşireleri bugün saat 12'de otomobil ile Geyve'den hareket ettikleri maruzdur.

Kocaeli Gurup Emir Zabiti
Lütfi

(CBA, 01014893-87)

30. 8. 1338 [1922]

Takiben, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Hemşire-i muhteremeleri ile zevcleri Mustafa Bey'in ve Rukiye Hanım'ın bu akşam 30. 8. 1338'de [1922] Ankara'ya vâsıl olduklarını ve Afife ile zevcinin Dersaadet'de kaldıkları bildirdiklerini arzeylerim efendimiz.

Riyaset Kalem-i Mahsus Müdürü
Hayati

(CBA, 01014893-81 ve 82)

159

MUSTAFA MECDİ BOYSAN'IN FERİDUN KANDEMİR'E YAZDIRDIĞI HATIRALARI

Makbule Hanım'ın kocası Mustafa Mecdi Boysan, boşanmalarından seneler sonra bazı hatıralarını Feridun Kandemir'e anlatmış ve anlattıkları Niyazi Ahmet Banoğlu'nun neşrettiği *Yeni Tarih Dünyası* dergisinin

özel sayılarından *"Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk"* ün 1955'te çıkan 3. fasikülünde yayınlanmıştır.

Mütarekeyi müteakip, Mustafa Kemal Paşa bilindiği şekilde Samsun'a gittikten sonra, validesi Zübeyde Hanım'la hemşiresi Makbule Hanım ve ben, Şişli'deki şimdi müze olan evden çıkmış, Beşiktaş'ta, Akaretler'de 76 numaralı haneye yerleşmiştik.

Burada bilhassa Paşa'nın Millî Mücadele'ye atılıp İstanbul Hükümeti tarafından azl ile idama mahkûm edilişinden sonra çok sıkıntılı günler geçirdik. Ne kapımızı çalan, ne arayan soranımız vardı. Paşa'nın en yakınları bile korkup çekindikleri için afaroz edilmiş bir durumda ve her an bir belâya uğramak tehlikesine mâruz bir halde endişe ve ıztırap içinde adetâ bir mahpus hayatı sürüyorduk. Hele ben, *"Ha yakaladılar, ha yakalayacaklar"* heyecan ve endişesi ile bunalmış, tetikte bulunuyor, sokağa bile çıkmıyordum. Paşa'nın mahrem bir şekilde sık sık gönderip ahvâlimizden haber alan ve bize ondan haber getiren sadık adamı Harun Saffet Bey'den başka hemen hemen hiç kimse ile temas etmiyorduk.

İşte bu esnada birgün, yukarıda odamda otururken, Zübeyde Hanım *"Misafir geldi"* diye beni çağırttı. Aşağıya indim, bir de baktım ki, İngiliz gedikli başçavuş üniformalı bir genç... Şaşırdım... İçimden *"Eyvah, yakalandık"* diye ne yapacağını bilemez hale geldim. Bu halimi farkeden genç *"Beyefendi... Ben yabancı değilim... Mühendis Yusuf'um. Paşa Hazretleri'nin sütkardeşinin zevciyim"* diye kendini tanıttı, ziyaret sebebini de şöyle izah etti:

- *"Harbiye Dairesi'ndeki telgraf merkezinde çalışıyorum, evinizi basmaya karar verdiklerini haber aldım. Sizi tevkif edecekler. Haberiniz olsun. Bunu söylemeye geldim".*

Allah bilir ya, inanmadım. Tevkif ve basılma meselesine değil, onu zaten biraz evvel de ifade ettiğim gibi her an bekliyordum. Fakat bu adamın böyle iyi niyetle gelmiş olmasına ihtimal vermiyordum. Türk olduğunu söyleyen bir adamın, taassup içindeki bir şehirde kafasına İngiliz şapkası giyişinden tutun, düşman hizmeti kabul etmiş oluşuna kadar her hal ve hareketi şüphelerimi arttırmıştı. Vâkıa, Mustafa Kemal Paşa'nın, Selânik'teki bir telgraf memurunun kızı olan bir süt kardeşi bulunduğunu ve Mühendis Yusuf isminde biriyle evli olduğunu biliyordum ama bu adamı ilk defa görüyordum. Şüphelerimin arttığını sezen genç *"Ben sizinle mahrem konuşmak isterim. Vaziyeti iyice anlatırsam, endişeniz zâil olur"* gibi sözler söyleyip duruyor idiyse de, ben kısa kesmek düşüncesiyle teşekkür ederek acele işim olduğundan bahisle başka bir gün görüşmek üzere valide hanıma haber bırakacağımı söyleyerek odadan çıktım.

Çıktım, yukarı gittim ama endişem berdevamdı. Çünki, Mustafa Kemal Paşa ile temasta bulunduğumuzdan şüphe eden ve her hal ve hareketimizi takip eden İstanbul hükümeti gibi İngilizler'in de ergeç başımıza bir iş açacaklarından ve bu arada beni, bilhassa Paşa'nın ahvâli hakkında söyletmek için tazyik edeceklerinden emindim.

Düşündüm; yakalanır da tazyik edilirsem Paşa hakkında ne söylesem inanmıyacaklar ve durup dururken bir sürü işkencelere, hakaretlere maruz bırakacaklar. İyisi mi, kalkıp bir yolunu bularak Anadolu'ya geçeyim; Paşa ile görüşeyim, tekrar İstanbul'a döneyim, O zaman tutsalar da ehemmiyeti

yok, çünki *"Nereden haber aldın?"* deseler, vasıta filân olmadığını, bizzat gidip kendisiyle temas ettiğimi ve gördüklerimi söylediğimi anlatır, tazyikten kurtulurum diyordum.

Hemen önce kararımı verdim, iki gün sonra hareket etmek üzere hazırlığa koyuldum.

Fakat, tam hareket edeceğim sırada evi bastılar.

Baskına uğradığımızı anlar anlamaz, arka odadan kendimi bahçeye attım. O tarihte oturduğumuz bu evin sırasında, köşede Sulh Mahkemesi vardı. Bahçesinden oraya atladım, bodrumuna inerek saklandım. Saatlerce öylece kapandım kaldım. Sonra, etrafı kollayarak kalabalığa karışıp sokağa çıktım. Hava kararıncaya kadar tenha yerlerde dolaştım. Gece geç vakit bir tanıdık vasıtasıyla evin durumunu anlayıp basanların gittiklerine kanaat getirince döndüm.

Zübeyde Hanım hâlâ kendine gelememişti. Zaten rahatsızdı. *"Gördünüz mü olanı? Bunlar artık peşimizi bırakmazlar, yine gelirler. Yarından tezi yok, ben Paşa ile görüşmeye gidiyorum"* dedim ve hakikaten ertesi günü Bahrıcedit Vapuru'na bindim.

Vapur, Kızkulesi önünde demirli idi. Hareket etmek için İngiliz kontrolünü bekliyordu. Kamarama yerleştim, şöyle bir sigara yakayım demeye kalmadı, bir de baktım arkamdan biri omuzumu dürtüyor. Kimdir diye başımı çevirince karşımda sırıtan birini gördüm.

- *"Beyefendi... Uğurlar olsun... Hayırlı yolculuklar... Haber aldım, kayınvalide hanımdan, İnebolu'ya gidiyormuşsunuz"* deyip duruyordu.

- *"Kimsiniz siz?"* dedim.

- *"Tanımadınız mı beni? Devlethanede görüşmüştük ya, hatırlamıyor musunuz? Bendeniz Yusuf!"* demez mi?

Ne bileyim ben, herif o apoletli, parlak düğmeli, şeritli meritli, şapkalı İngiliz üniformasını çıkarmış sivil giyinmiş. Tanıyamamıştım. Fakat ne arıyordu burada? Demek peşimi bırakmıyor. Büsbütün kuşkulandım ama ne yapabilirdim?

Bir yandan da kimseye hareketimi haber vermemeleri için sıkı sıkıya tenbih ettiğim halde evden haber almış olmasına müteessir oldum.

Nâçar, zoraki bir gülümseyişle *"Buyurun oturun. Görüşelim"* diye yer göstererek, kamaranın kapısını da hemen kilitledim.

Başbaşa kapalı kalınca *"Kayınvalide sana yanlış söylemiş... Zaten biliyorsun, muztarip, yorgundur. Ben Anadolu'ya geçecek değilim. İnebolu'ya gitmiyorum. Trabzon tarikiyle Kafkasya'ya gideceğim. Enver Paşa'nın Yeşilordusuna iltihak etmek niyetindeyim"* dedim.

İnanmadığını hissettiren bir tavırla, açık konuşmak lüzumunu duyduğunu belirterek dedi ki:

- *"Efendim, ben memlekete hizmet etmekten başka bir gaye peşinde değilim. Nitekim, bu defa da beni mahrem bir vazife ile Mustafa Kemal Paşa'ya gönderiyorlar. Sıhriyetimiz olduğunu bildiklerinden bu vazifeye beni münasip gördüler. Sulh teklifinde bulunacağım. Sizin de teşrifinizi kayınvalide hanımdan haber alınca, fırsattır düşüncesiyle koştum geldim. Birlikte gideriz. Paşa Hazretleri nezdinde siz de tavassutta bulunarak memlekete bu nazik zamanında büyük bir hizmet etmiş olursunuz..."*.

Derhal sözünü kestim:

- *"Arkadaş, sana açık söyleyeyim"*, dedim. *"Ben senden şüphe ediyorum. Ne desen nafile. Hele böyle bir zamanda ben İngilizler ile Mustafa Kemal Paşa arasına girip tavassutta bulunacak adam değilim. Sen de. Senin İngilizler'in de görülüyor ki, Mustafa Kemal Paşa'yı hâlâ tanıyamamışsınız. Ben böyle şeylere karışmam. Sana da tavsiye ederim. Başından büyük işlere burnunu sokma... Fakat madem ki ısrar ediyorsun, ben de seni buraya kapayacağım. Bir yere kıpırdamak yok. Sesini çıkardığın anda seni gebertirim..."*.

Bu sefer o şaşırdı, ummadığı bir tuzağa düşmüştü. Hem de kendi ayağıyla... Kekeleyerek *"Aman Mustafa Bey... Hâşa minelhuzur, def-i hacet iktiza etse ne yaparım?"* diyecek oldu.

- *"Şuracığa! Şu köşeye yaparsın.. Başka lâf istemem, ne halt edeceksen bu kamaranın içinde edeceksin. Vapur kalkıncaya kadar dışarı çıkmak yok!"* cevabını verdim.

- *"Bana hakaret ediyorsun, ben Mustafa Kemal Paşa'ya hizmet etmeye gidiyorum. Revâ mı bana bu muamele..."* filân diye söylenip duruyordu ama aldırmadım.

Vapur kalktı, Kavaklar'dan sonra da kamarayı açtım:

- *"Serbestsin, yalnız, şu andan itibaren birbirimizi hiç tanımıyoruz. Selâm sabah bile etmiyeceğiz. Haydi çık, ne hâlin varsa gör"* diye koyuverdim.

Nihayet, İnebolu'ya vardık. Baktım, herif yine peşime takılmak hevesinde. Bir yandan da İnebolu'ya inmem lâzım, bu da kuyruk gibi gelirse olmayacak. İnebolu'da, kim olduğumu, bunun da ne mal olduğunu anlatıncaya kadar zaman geçecek. Bir yolunu buldum, tekrar kamaraya soktum, içeri girmesiyle, kapıyı dışarıdan kilitlemem bir oldu. Kapının aralığından kendisine seslendim:

- *"Vapur kalkmadan çıkmaya teşebbüs etme. Küçük bir hareketini sezersem, beynine kurşunu yersin. Vapur kalktıktan sonra kapıyı vur, seslen, şu koyduğum yerden anahtarı alıp kapıyı açsınlar, çık..."*.

Böylece, vapur kalkıncaya kadar bekledim, son dakikada İnebolu'ya çıktım, o da kamarada kaldı.

Artık rahattım. İnebolu'dan doğru bir haftada Ankara'ya gittim. Paşa, istasyondaki binada idi. Yanında Çolak İbrahim ile diğer yakınları vardı. Beni görür görmez sevindi. Validesinden haber sordu. Mektubunu takdim ettim. Zübeyde Hanım'ın bu mektubunda Çolak İbrahim'den bir şikâyet de vardı. Kendisine ödünç vermiş olduğu bir miktar parayı hâlâ iade etmeyişinden bahsediyordu. Paşa, bunu okurken gülerek, Çolak İbrahim'e *"Hele bak! Valideyi üzmüşsün. Sen hep böylesindir zaten..."* diye takıldı.

Sonra bana döndü:

- *"Cânım Mustafa Bey! Bizim valideye ne oldu böyle? Bak, yine neler yazmış"* diye anlattı.

Meğer, Zübeyde Hanım mektubunda, Paşa'nın süt kardeşinin kocası Yusuf'a kolaylık gösterilmesinden filân bahsediyormuş. Halbuki Paşa, biraz evvel Sinop'tan aldığı bir telgraftan bu Yusuf'un orada şüphe üzerine tevkif ile alelâcele yapılan bir muhakeme neticesinde İngiliz hafiyesi olduğu anlaşılarak idama mahkûm edilmiş olduğunu öğrenmiş.

- *"Bu ne iştir böyle? Baksana, şimdi benden soruyorlar bu Yusuf denen adamın üstünde validenin bana hitaben yazılmış tavsiye mektubunu bulmuşlar. İdam edelim mi diye cevap bekliyorlar. Validenin böyle şeylere aklı*

ermez. Ne diye kalkar böyle adamlara mektup verir? Şimdi bu işin içinden nasıl çıkacağız?" diye üzülüyordu. Bir müddet öylece sinirli bir vaziyette düşündü, durdu. Bir türlü karar veremiyordu.

Sebebi, sonra anladık: Paşa, İstanbul'dan Samsun'a giderken yanında Halit ismindeki son derece itimat ettiği emir neferi vardı...

Yolda, Sivas ile Erzurum arasında bu neferin elindeki içinde 500 lira bulunan çanta kaybolmuştu. Aramışlar, bulamamışlar, Halit'ten şüphelenmişler ve Paşa'nın haberi olmadan zavallı neferi üç gün üç gece döve döve *"İllâ çantayı ve paraları meydana çıkaracaksın"* diye fena halde tazyik etmişler. Bilâhare çantayı da, parayı da bulmuşlar ama Halit'in de canı çıkmış, perişan bir hâle gelmiş.

Paşa bu olup bitenleri duyunca, fena halde müteessir oluyor ve Halit'i *"Haydi git, anamın yanında istirahat et, kendine gel!"* diye İstanbul'a gönderiyor.

Gönderiyor ama, İstanbul'daki Zübeyde Hanım da o sırada şuradan-buradan kulağına gelen *"Mustafa Kemal Paşa'yı idam etmişler. Öldürmüşler..."* şayialarıyla deliye dönmüş, bitkin bir halde dövünüp durmadadır. Halid'i karşısında görünce *"Eyvah! Evlâdımın kara haberini getirdi!"* diye düşüp bayılarak, hafif bir nüzul geçiriyor.

Paşa gözleri yaşararak bunu anlattı, sonra, tarif edilmez bir teessür içinde kendi kendine söyler gibi şöyle dedi:

- *"Şimdi bu Yusuf da idam edilirse, valide duyunca bu sefer beyninden vurulmuşa döner, dayanamaz, ölür gider. Zavallı anacığımın benim yüzümden çektikleri yeter artık... Bir de ölümüne sebep olmayayım. Çok rica ederim, bu adamı bana bağışlasınlar. Günahkârsa bile asmasınlar, hudut haricine defetsinler".*

İşte, o çok buhranlı ve müşkül anlarda bile, Atatürk'ün anasına karşı ne kadar bağlı olduğunu gösteren en canlı hâdiselerden biri de budur.

Atatürk'ü son derece müteessir eden hadise: Fikriye Hanım'ın intiharı

Benim bildiğim ve gördüğüme göre, Atatürk'ün şahsî sebeplerle en çok üzüldüğü, müteessir olduğu hâdise Fikriye'nin intihar edişidir. Bizim ailece *"Fikriye"* dediğimiz bu çok güzel hanım, Atatürk'ün üvey babasının erkek kardeşinin kızı olmak dolayısiyle bilhassa Zübeyde Hanım'ı sık sık ziyarete gelir, Akaretler'deki evimizde günlerce misafir kalır ve bu arada Mustafa Kemal Paşa'yı da bir ağabey gibi sever, sayar, her hizmetinde bulunurdu. Hele nikâhlanarak birlikte gittiği bir Mısırlı ile harem hayatına katlanamadığından geçinemeyip İstanbul'a dönüşünden sonra Paşa'ya bütün bütün üstüne titreyerek bağlanmış, her işini bizzat görmeye, ona bir evlât gibi bakmaya başlamıştı.

Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçinceye kadar bu böyle devam etti ve Paşa, Sivas Kongresi'ni topladıktan sonra Ankara'ya yollanırken Fikriye Hanım da, her tehlikeyi ve meşakkati göze alıp İstanbul'dan kalkarak İnebolu-Kastamonu yoluyla Ankara'ya gitti.

Fakat hayli zamandan beri Fikriye'nin Mustafa Kemal Paşa'ya karşı gösterdiği fazla alâka ve merbutiyetten mânalar çıkardıkları halde,

Paşa'nın bunu tabiî ve hoş görüşünden dolayı herhangi bir şekilde Fikriye'yi uzaklaştırmaya teşebbüs edemiyerek üzülen Zübeyde Hanım'la kızı bu defa bu Ankara'ya gidiş emrivakii karşısında çok müteessir oldular.

Zira, İstanbul'da iken aynı evde daima dikkatli bulunup durumu idare ederek korktukları evlenme ihtimalini önledikleri halde, şimdi uzakta kalarak Fikriye'nin dilediği gibi harekette serbest kalışına seyirci olmaktan başka birşey yapamayış her ikisini de çok sarsmıştı.

Zübeyde Hanım *"Mustafacığımdan eminim.. Katiyen böyle birşey düşünmez, yapmaz ama insan bu... Fikriye'nin fendinden korkuyorum. Hele, Ankara gibi ücra bir yerde"* diye üzülüp duruyordu.

Fikriye'nin ise, hakikaten Zübeyde Hanım'ın endişe ettiği kadar niyetinin kötü olduğunu, ben pek kısa bir zaman sonra Ankara'ya giderken uğradığım Kastamonu'da evine misafir olduğum Posta ve Telgraf Başmüdürü'nden öğrendim. Bu zât bana bir müddet evvel Fikriye Hanım'ın da evinde misafir kaldığını söylerken onun *"Mustafa Kemal Paşa ile evlenmeye gidiyorum. Vâkıa annesiyle hemşiresi muhalefet ediyorlarsa da artık şerlerinden kurtuldum. Ne olursa olsun evleneceğim"* dediğini anlattı. Ben de kendisine *"Fikriye hakikaten böyle söylemişse, kendi kendine gelin güvey olmak hevesine kapılmış demektir. Herhalde aklından zoru olmalıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın hele bu zamanda evlenmek aklına bile gelmez. Böyle şey yok. Sizden de çok rica ederim, bana bu sözleri söylememiş olun, kimseye de bundan bahsetmeyin!"* dedim ve Ankara'ya gittim.

Orada, Fikriye'yi yine Paşa'nın en yakın, sadık, müşfik ve hassas bir akrabası durumunda üstüne titrer bir vaziyette buldum.

"Paşam!" diye gözlerinin içine bakarak her emrini yerine getiriyor, o da: *"Fikriye!"* diye, bütün bir samimiyetle onu en mahremi, yakını biliyordu.

Bir aralık kaçak malzeme bulup getirmek üzere Mersin'e gitmiştim. Bir de baktım Paşa'dan bir telgraf, beni Ankara'ya çağırıyor. O sırada Fransız edibi Klod Farer de, İstanbul'dan Paşa ile buluşmak için İzmit'e gitmek üzere idi.

Çankaya'ya varır varmaz beni görünce: *"Mustafa Bey"*, dedi. *"Valide ile hemşireyi buraya getirmeye karar verdim, hep beraber oturalım artık. Hemen İstanbul'a git, onları al, İzmit'e getir. Klod Farer'le görüştükten sonra birlikte buraya geliriz..."*.

Ben, validesi ile hemşiresinin Fikriye'ye karşı vaziyetlerini yakından bildiğim için, kem küm ederek kendisini bundan vazgeçirmeğe çalıştımsa da ısrar üzerine ısrarla, açık konuşmamı emretti. Ben de dedim ki:

- *"Validenizle hemşireniz herhalde siz de hissetmiş olmalısınız ki, Fikriye'ye karşı çekingen ve muğberdirler. Buraya hep beraber gelirsek rahatınız kaçar. İsterseniz yalnız valide hanımı getireyim"*.

Sinirlendi.

- *"Emrediyorum, dediğim gibi yapacaksınız!"* dedi. Bunun üzerine ben de:

- *"Valide ve hemşire hanımlar hakkındaki emrinizi yerine getirir, onları alır Ankara'ya getiririm. Fakat müsaade buyurursanız, bendeniz İstanbul'da kalırım..."* deyince kısa kesmek maksadiyle;

- *"Yorgun görünüyorsun... İçmişsin, haydi istirahat et, bunu sonra görüşürüz"* buyurdu.

Kalktım, yine orada Çankaya Köşkü'nde bana ayrılan odaya gittim, hemen yattım. Ertesi ve daha ertesi günler de zaten işim olduğundan

sabahları erkenden çıkıp akşamları da geç gelerek sofraya bile gitmedim. İkinci günün gecesi saat ikide bir gürültü ile uyandım. O zaman emir zabiti olan Siirt mebusu Mahmut, yaver Muzaffer Kılıç ve Salih Bozok *"Kalk, seni Paşa istiyor!"* diye başımın ucuna dikilmişler... Hastalık, yorgunluk filân gibi mazeretlerin, bahanelerin para etmeyeceğini bildiğimden ister istemez kalktım, gittim ve sofraya oturdum. Fikriye de orada idi. Ruşen Eşref, Kılıç Ali, Fuat Bulca filân da vardı, kalabalıktı.

Paşa bana bir bardak dolusu viski uzatarak, hemen mevzua girdi:

- "Seninle görüşmemiz yarıda kalmıştı. Biz Fikriye ile görüştük. O da senin fikrinde. Binaenaleyh, valide ile hemşireyi İzmit'e getir, ben Klod Farer'le görüştükten sonra valide ile birlikte Ankara'ya gelirim, siz de hemşire ile İstanbul'a dönersiniz" dedi.

"Peki, emredersiniz" dedim ve İstanbul'a gittim. Fakat tam İzmit'e müteveccihen hareket edeceğimiz sırada, mühim bir kaçak malzeme işi çıkınca Zübeyde Hanım'la kızını -aile yakınlarından Salih Bozok'un enîştesi- Ali Saip Bey'e emanet ederek İzmit'e yolladım.

Sonradan öğrendiğime göre Zübeyde Hanım'la kızı Makbule Hanım, İzmit'e vardıkları zaman daha evvel Mustafa Kemal Paşa'nın esbâb-ı istirahatini temin ve ikametgâhını hazırlamak için oraya gönderilmiş olan Fuat Bulca'ya refakat eden yeğeni Fikriye Hanım'la karşılaşınca, Zübeyde Hanım her ne kadar sükûnetini ve itidalini muhafaza ediyorsa da Makbule Hanım âsâbına hakim olamıyarak, evvelâ Fuat Bulca'ya *"Neden Fikriye'yi buralara kadar getirdiniz?"*, sonra da Fikriye'nin kendisine demediğini bırakmıyor, bir kelime ile bir çıngardır kopuyor.

Ertesi gün İzmit'e gelen Atatürk bu olup biteni duyunca tabiî çok müteessir oluyor ve bana hak veriyor. Klod Farer'le mülâkatı bittikten sonra da validesini alıp Ankara'ya götürüyor. Hemşiresi de yine Ali Saip Bey'le İstanbul'a dönüyor.

Bu sırada ben de Mersin'deki işimi bitirmiş, İstanbul'a avdet etmiştim. Bir gün Makbule Hanım, ana hasretine dayanamadığından, fena rüyalar gördüğünden bahisle mutlaka Ankara'ya gitmek istediğini söyledi.

"Olmaz" dedimse de ısrar etti. Bunun üzerine *"Fikriye ile kavga etmeyeceğine Kur'an'a el basarak yemin edersen, bu şartla Ankara'ya götürürüm. Fakat şarta riayet etmez de yemininde hanis olursan seni boşarım"* dedim.

Böylece mutabık kaldık ve hemen iki gün sonra Ankara yolunu tuttuk. Varınca, tabiî doğru Çankaya'ya gittik. Karşımıza çıkan Fikriye hiç bir şey olmamış gibi gayet tabiî ve samimî bir hal ile istikbal etti ve *"Paşa burada değil, cephede... Fakat siz yabancı değilsiniz. Fuat Bulca ile Cevat Abbas Beyler'in hanımları da burada, buyurun, hep beraber yemek yiyelim..."* diye, sofraya davet etti.

Baktım, hepimizin önünde birer ufacık kadeh... Tam bu sırada Fikriye dönüp de Makbule Hanım'a *"Abla!... Sen niye içmiyorsun?"* demez mi?...

Makbule Hanım'ın halini görmeliydiniz, Birdenbire ateş kesildi:

- "Vay!.. Sen benim rakı içtiğimi nereden biliyorsun? Beni kocamın yanında maskara mı etmek istiyorsun?..." diye açtı ağzını yumdu gözünü..

Köşkte bu kadar insan var. Hepsine karşı mahcup bir vaziyete düşüyoruz. Hemen cebimden kalemi kâğıdı çıkarıp *"İşte, boş kâğıdını yazıyorum..."* der

demez, Makbule Hanım işi anladı, yerinden fırlayarak sofradan kaçtı..

Kimsede de iştiha kalmamıştı. Biz de sofradan kalktık.

Bir köşeye çekildim, düşündüm. Yirmi iki senedir eşim olan Makbule Hanım'ın ağzına kat'iyyen içki koymadığını çok iyi bildiği halde, Fikriye neden içme teklifinde bulunmuştu? Bunun bir hınç alma olmak ihtimali yok muydu? Fakat, sebep ne olursa olsun, olan olmuştu.

Bu hâdiseden iki gün sonra Alaşehir'e gittim. Derken, Büyük Taarruz başladı. Zafer kazanıldı, Atatürk de muzafferen girdiği İzmir'den sonra Ankara'ya döndü. Bir müddet sonra da başka bir hatıramda anlattığım gibi, validesiyle de görüşerek İzmir'de Lâtife Hanım'la evlendi. Biz de İstanbul'a geldik.

İşte bu sırada, Fikriye de zâfiyet-i umumiye bahanesiyle tedavi ve istirahat için Almanya'ya gönderilmiş, yıllardanberi sürüp giden Fikriye meselesi de nazarımızda artık tamamen kapanmış, bitmişti ki, günün birinde malûm şekilde Almanya'dan dönüp gelir gelmez Ankara'ya giderek Atatürk'ü ziyaret etmek istediği halde Başyaver Rüsuhi Bey'in herhalde daha evvelden almış olduğu talimat ve emirlere uyarak nezaketle mâni oluşu üzerine Fikriye'nin son derece mahzun ve meyus bir vaziyette Çankaya Köşkü'nden çıkarken oracıktaki Çolak İbrahim'in köşkü karşısında tabancasını kalbine sıkarak canına kıyışı ile tekrar alevlenmiş ve bu hâdise Atatürk'ü fevkalâde müteessir ederek günlerce üzmüştü.

Annesi, Atatürk'ü evlendirmek istiyor

Gazi, büyük zaferi müteakip İzmir'e gittiği zaman validesi Zübeyde Hanım ve hemşiresi Makbule Hanım ile ben Ankara'da, Çankaya'daki köşkte bulunuyor, onu bekliyorduk.

Nihayet geldi. Her zamanki gibi vakur, ciddî ve neşeliydi. İstasyonda karşılaştığımız anda evvelâ annesini sordu.

Zübeyde Hanım kalbinden rahatsız, yatıyordu. Endişe edilecek bir şey olmadığını, istirahatte bulunduğunu söyleyişim üzerine mahzun oldu ve doğru köşke gittik.

Zübeyde Hanım eski köşkte Gazi'nin yatak odasının karşısındaki odada yatıyordu.

Makbule Hanım'la yine köşkte misafir bulunan Zübeyde Hanım'ın ikinci zevci reji memurlarından Ragıp Bey'in biraderinin kızı Fikriye Hanım ile beraber karşılaştılar. Önde Gazi, arkasında biz, hep beraber Zübeyde Hanım'ın odasına girdik.

Hiç unutmam, o muzaffer başkumandan kendisine her zamanki gibi *"Mustafacığım!"* diye gazasını tebrik ile hoş geldin diyen annesinin elini öperken, bir çocuk safiyetiyle mahcup ve mütevaziydi.

- *"Anneciğim! Sütünü bana helâl ettin mi?"* diye gülümsüyordu.

- *"Helâl olsun yavrum! Senin gibi bir evlâdı olan hangi ana şâd olmaz? Allah seni bu millete bağışlasın. Babacığın da sağ olup, bu günleri görmeliydi. Amma, şimdi onun da ruhu şâddır. Varol Mustafacığım"* deyip oğlunu yanına oturttu, dereden tepeden konuşurlarken annesi birdenbire:

- *"Oğlum, artık sen de muradına erdin, biz de, millet de. Amma, benim bir*

muradım daha var. Bilirsin ya kaç defa istedim, bir türlü olmadı. Şimdi artık sırası geldi. Bak, hastayım. Ölmeden, seni kendi elimle... Anladın ya, başgöz etmek isterim. Yoksa gözüm arkada kalır" deyince Gazi güldü :

- *"Sen ne istersin de ben yapmam, anneciğim!" dedi. "Şimdiye kadar işlerden baş alıp evlenmeyi düşünmeye vakit mi vardı? Amma şimdi, senin de istediğin gibi evimdeyim. Merak etme, bu muradına da pek yakında ereceksin".*

Meğer, İzmir'de iken Güzelyalı'daki köşküne misafir olduğu Uşakîzade Muammer Bey'in kerimesi Lâtife Hanımla tanışmış ve her hâlini beğenerek evlenme kararını da vermişmiş.

Bunu annesine de açarak, mümkün olsa da İzmir'e gidip Lâtife Hanım'ı görse iyi olacağını söyledi. Zübeyde Hanım da sevinçten hastalığını unutmuş bir vaziyette, mâhut İzmir yolculuğuna karar verdi ve bir kaç gün sonra Zübeyde Hanım'ı koluna girerek yolcu ettik. Gitti. O da Lâtife Hanım'ı pek beğenmişti. Günlerce köşklerinde misafir kaldı, düğünden bir müddet sonra da[622] yine orada ve Lâtife Hanım'ın kolları arasında müsterih olarak hayata gözlerini yumdu.

Atatürk'ün en hiddetli zamanı

...Hiddetli zamanları nadirdir. Fakat şöyle bir hâdise olmuştu: Müfettiş-i umumî Tahsin Uzer, Enver Paşa'dan bir mektup almış. Bunda kendisiyle, Küçük Talât gibi bazı İttihadçı arkadaşlarının Anadolu'ya geçmek niyetinde oldukları ve mümkünse bu işe tavassut etmesi yazılı imiş. Atatürk, Tahsin Bey'i çok severdi fakat bu mektup meselesinden fena halde sinirlendi. O sırada Tahsin Bey de Ankara'ya gelmişti. Bir gece Çankaya'da eski köşkün havuzu etrafında Siirt Mebusu Mahmud ve Çolak İbrahim Bey gibi kimselerin de hazır bulundukları bir mecliste, Atatürk, Tahsin Bey'i de görünce bu meseleyi açtı, münakaşa esnasında da çok ağır sözler söyledi. O kadar ki, neye uğradığını bilemeyen Tahsin Bey kendisini müdafaa edemeyeceğini anlayarak ağlamaklı oldu. Bu vaziyet karşısında herkes tavahhus etmiş, kimse sesini çıkaramıyor, Atatürk ise yüklendikçe yükleniyordu. Tahsin Bey'e acıdım. Baktım vaziyet fenaya varıyor; müdahale etmiş, işi tatlıya bağlamak cesaretini gösteren de yok. *"İş başa düştü"* diyerek hemen kendimi topladım ve hiç yapmadığım bir lâubalilikle Atatürk'ün koluna girerek *"Paşam, müsaade edersen birer tane içelim"* diye davet ettim.

Hiç sesini çıkarmadan, uysallık göstererek davetimi kabul etti, içtik. Hava birdenbire değişti. Yumuşadı. Tahsin Bey geniş bir nefes alır gibi oldu amma, tekrar fırtınanın kopacağından korkuyordu. Bu havayı biraz daha yumuşatmak için bir lâubalilik daha yaparak *"Paşam, içimden geldi, bir de zeybek oynayalım"* dedim.

Anladı... Güldü, yanıma yaklaşarak *"Allah Allah, sana ne oldu böyle? Hohla bakayım. Yoksa içtin de mi buraya geldin?"* diye ağzımı kokladı.

---

[622] Mustafa Mecdi Bey hatâ yapmış. Zübeyde Hanım, Mustafa Kemal'in Lâtife Hanım ile izdivacından iki hafta önce, 14 Ocak 1923'te vefat etmiş; nikâh ise 29 Ocak 1923'te kıyılmıştı.

- *"Aman Paşam"* dedim, *"Şimdi huzurunuzda içtik ya... Eskisi varsa bile kokuları karıştı gitti..."*. Büsbütün güldü ve gerginlik de bir anda kesilmiş oldu. Zavallı Tahsin Bey bir aralık kulağıma eğilmiş, *"Allah senden razı olsun"* diyordu.

İşte böyle... Atatürk en hiddetli zamanlarında bile kin bağlamaz, arkadaş hatırı sayar ve çabuk yumuşardı.

Atatürk'ün en neş'eli zamanı

...Neş'eli zamanları çoktur. Meselâ bir gece yine Ankara'da, eski köşkte İsmet Paşa ve Cevat Abbas, Topçu İhsan ve ben yalnızdık.

Pek neş'eliydi. *"Kimseyi çağırmayın, bu gece başbaşa kalalım"* diyordu. Şuradan buradan konuşulurken, Cevat Abbas *"Paşam"* dedi, *"Senin İstanbul'dan getirdiğin elbiseler gardropta güvelenip gidecek. Şunları ver de, çoluk çocuğa dağıtayım. Elbise, elbise diye başımın etini yiyorlar, ne olursun?"*.

Atatürk de lâtifeye başladı:

- *"Çoluk çocuk lâf. Ya kendin giyeceksin, ya satacaksın. Beni mi kandırıyorsun?"* diyerek elbiseleri getirtti, Cevat Abbas'ın önüne sürdü ve gülerek:

- *"Beğen, beğendiğini al! Haydi, cömertliğim tuttu"* dedi.

Bu arada Topçu İhsan da pek çakırkeyifti. Böyle olduğu zamanlar sağı solu kollamaz, patavatsızca atar tutardı. İttihat ve Terakki'den bahis açtı. İlk teşkilinde Edirne'de çalışırlarken Atatürk'ün de nasıl jurnal edilerek Selânik'ten Şam'a sürüldüğünü anlatıyordu ki, birdenbire İsmet Paşa'ya döndü :

- *"İsmet Paşa!. İsmet Paşa!. Hatırlarsın ya, Edirne'de geceleri kulübe giderken ayağımızdaki çizmelerin altı şap şap öterek çamurlara batardı da bir çivi çaktıracak para bulamazdık. Çivi de neydi ki, topu topu beş kuruşluk iş... Amma, o da yoktu. Bir de bugünkü lordluğumuzu düşün. Hey gidi dünya hey!.."* deyip duruyordu.

İsmet Paşa'nın alınarak, sinirlendiğini gören Atatürk, havayı düzeltmek için yine işi lâtifeye getirerek Topçu İhsan'ın omuzunu okşayarak :

- *"Odanın havası ağırlaştı, haydi şöyle bir hava almağa çıkalım. Siz gidin, ben de geliyorum"* dedi, onu kaldırdı, bize de refakat etmemizi işaret etti.

Çıktık, Cevat Abbas ve Topçu İhsan, otomobile bindik. İhsan'ın Keçiören'deki evine gittik. Fakat, Atatürk yoktu. Maksadı sinirlendiğini gördüğü İsmet Paşa'yı Topçu İhsan'ın gaflarından kurtarmaktı ve bunu her iki tarafı da idare ederek, Topçu İhsan'ın da kalbini kırmayarak, mükemmelen yapmıştı.

Atatürk'ün manevî evlâtları

Bunlardan ilki, birinci dünya harbi esnasında Van'da bulunurken kimsesiz ve muhtaç olduğunu görerek beraberinde alıp İstanbul'a getirdiği sekiz yaşındaki Abdürrahim ismindeki çocuktur ki, Akaretler'deki evlerinde

validesi Zübeyde Hanım'ın yanında bırakmış, zaferden sonra da Ankara'ya göndererek sanayi mektebinde okutup bir meslek sahibi etmiştir.

İkincisi, yine harb-i umumîde, Bitlis ric'ati esnasında kendisine iltica eden altı-yedi yaşlarında Afife isimli bir yetim kızdır ki, o hengâmede karargâhına katarak gerilere kadar getirip İstanbul'a, evlerine göndermiş, okutmuş, büyütmüş, terbiye etmiş, sonra evlendirerek İzmir'e yollamıştır.

Bundan sonra Lâtife Hanım'la izdivaçlarını müteakip İstanbul'a gelişlerinde Kâğıthane'deki Darüleytam'dan aldıkları Zehra ismindeki evlâtlığı bir müddet Çankaya Köşkü'nde alıkoyduktan sonra Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ne vermiş, oradan Almanya'ya tahsile göndermiş ise de, pek asabî mizaç olan bu kız yaz tatilini geçirmek üzere İstanbul'a dönerken şuurunu kaybederek kendini trenden atıp intihar etmiştir.

Bu haberi alan Atatürk büyük bir acı duymuş ve suret-i mahsusada gönderdiği memurlarla Zehra'nın cesedini getirterek Ankara'da gömdürmüştür.

Bu sırada Konya taraflarında seyahate çıkan Atatürk, orada acıklı hâli kendisine anlatılan Rukiye ismindeki kızcağızı Ankara'ya getirerek Çankaya Köşkü'nde misafir etmiş, uzun bir zaman tahsil ve terbiyesine de itina ettikten sonra münasip gördüğü değerli bir jandarma yüzbaşısıyla evlendirmiş, düğünlerini de mükellef bir şekilde Ankara Palas'ta yaptırmıştır.

Fakat asıl mutantan denebilecek derece muhteşem düğün, Atatürk'ün yine Arnavutköy Amerikan Koleji'nde okuttuktan sonra tanınmış hariciyecilerden biriyle evlendirdiği manevî evlâdı Nebile'nin, yine Ankara Palas'ın salonlarında yapılan düğünüdür.

Nebile, Beylerbeyli idi. Kimsesiz, zeki bir kız olduğu Cevat Abbas Bey tarafından haber alınarak Atatürk'ün himayesi rica edilmiş ve bu suretle evlâtlık olmuştu. Uzunca boylu, sarışın ve zarif bir kız olan Nebile bir aralık Serbest Fırka zamanında politikaya da heveslenmiş hattâ o esnada aynı fırkaya intisap eden Atatürk'ün hemşiresi Makbule Hanım'la aralarında Atatürk'ün müdahalesini icap ettirecek derecede anlaşmazlıklar, çekişmeler de olmuştu. Fakat zevciyle Viyana'ya gittikten bir müddet sonra gözlerine ârız olan hastalık bütün ihtimamlara, tedavilere rağmen artarak salâh bulmaz bir hâle gelmiş ve bu sırada da kocasından ayrılmıştır.

Atatürk'ün vefatından sonra İsmet İnönü'nün himayesine mazhar olan Nebile, çok geçmeden hayata veda etmişti.

Bayan Sabiha Gökçen'e gelince: Atatürk kendisini bir Bursa seyahati esnasında tanımıştı. Çanakkale'de şehit olan bir zabitin refikası olan ablasının yeni zevciyle birlikte oturdukları Bursa'daki Hünkâr Köşkü'nü ziyaretleri sırasında kendisine takdim edilen küçük Sabiha her hal ve tavrı ve bilhassa zekâsıyla Atatürk'ün dikkat nazarını çekmiş ve böylece büyük önderin iltifat ve himayesine mazhar olmuş, nihayet yine bizzat Atatürk'ün teşvikiyle havacılığa intisap ederek, ilk Türk kadın pilotu olmak şerefini iktisap etmiştir.

Atatürk, manevî evlâtları arasında bilhassa Sabiha Gökçen'le iftihar ederdi.

Bir Yalova gezisi sırasında, tesadüf ettiği küçük Çoban Mustafa, Atatürk'ün yine zekâsına hayran olarak bizzat evlâtlık edindiği çocuklardan biridir. Onu okutmuş, Kuleli'ye vermiş, fakat zabitliğini göremeden vefat etmiştir.

Çoban Mustafa, Atatürk'ün Dolmabahçe'de mübarek nâşını yaşarmış gözlerle selâmlarken, Kuleli üniformasını lâbis bulunuyordu.

Atatürk, Bayan Afet'i Avrupa'ya tahsile gönderdiği sıralarda yine evlât bilerek himayesine aldığı Sabriye ismindeki genç kızın da hukuka devam etmesini tensip etmişti. Bu suretle bu bayan tahsilini başarı ile bitirerek, hâkim olmuştur.

("Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk". 3. Fasikül; İstanbul, 1955)

İNDEKS

A

Abbas Hilmi Paşa 124, 491
Abbas Nazaş 200
Abbasi Devleti 443
Abburrezak Bey (yüzbaşı) 440
Abdi Bey (Bükreş Konsolosluğu'nda memur) 472
Abdullah Çavuş (Zübeyde Hanım'ın neferi) 35, 58, 272, 343, 348
Abdurrahman Aldırma 194, 226
Abdülezel Paşa 186
Abdülhalik Renda 197
Abdülhamid (Sultan) 186, 223, 241, 260, 269, 320, 321
Abdülkadir Efendi 327
Abdülkadir-i Belhî (Melâmî Kutbu) 11
Abdülmecid Efendi 495
Abdürrahim Tuncak (Atütürk'ün manevi çocuğu) 26, 185, 205, 206, 208, 503, 516
Abdürrezzak Bey 22
Adana 220, 400, 445
Adapazarı 116, 117, 256, 257, 258, 264
Âdile Hanım 94
Adnan Menderes 173, 177, 196, 198, 203
Adnan Türkmenoğlu 159, 160
Adolf Hitler 81
Adviye Hanım 342
Âfet Hanım (Afet İnan, Bayan Afet) 50, 58, 69, 96, 109, 166, 168, 170, 193, 262, 263, 265, 274, 286, 287, 288, 290, 293, 297, 305, 307,325, 339, 340, 341, 347, 363, 394, 395, 500, 518
Âfet Özgen 109, 193, 500
Afganistan 203
Afife Hanım (Zübeyde Hanım'ın evlâtlığı) 118, 503, 504, 507, 517
Ahmed (Ahmet) (Atatürk'ün kardeşi) 227, 230, 235, 316
Ahmed Bey (Enver Paşa'nın babası) 247
Ahmed Efendi 506
Ahmet Alegöz Bolulu 199
Ahmet Efendi (Atatürk'ün büyükbabası) 314
Ahmet Hâfi (doktor), (Mustafa Mecdi Boysan'ın kardeşi) 68, 311, 358, 360, 394, 401, 482
Ahmet Muhtar Efendi 11
Ahmet Tahtakılıç (Kütahya Milletvekili) 185
Ahmet Toygan 104, 496
Ahmet Ulus (Giresun Milletvekili) 186
Akaretler 19, 24, 25, 26, 53, 54, 58, 75, 114, 115, 246, 249, 250, 252, 254, 255, 256, 259, 307, 325, 336, 348, 374, 375, 484, 489, 490, 508, 511, 516
Akhisar 85
Akın Gazetesi 182, 184, 185, 199, 220
Âkil Muhtar Bey 294, 296
Akşehir 446, 503
Alaşehir 514
Alfred Nobel 124
Ali Bey 381, 420, 488
Ali Cengizkan 63
Ali Fuad Cebesoy 187, 439, 448
Ali Güler 17, 205

Ali Gülses 199, 200
Ali İhsan Karacan 180, 210
Ali Kabuli Bey 186
Ali Kadri 504
Ali Ramazanoğlu (Filibe Konsolosu) 86
Ali Rıza Bey (işadamı) 32, 35, 123, 124, 491, 492
Ali Rıza Bey (Müdafaa Kalem-i Mahsus Müdürü) 327
Ali Rıza Efendi (Atatürk'ün babası) 8, 17, 23, 139, 210, 221, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 235, 238, 312, 315, 405
Ali Rıza Efendi 8, 17, 23, 139, 221, 224, 225, 226, 0227, 229, 230, 231, 235, 238, 312, 315, 405
Ali Rıza Paşa 53, 54, 55
Ali Saib Bey (Ali Saip Bey, Saib Bey) 27, 28, 129, 157, 256, 288, 462, 464, 465, 475, 513
Almanya 255, 264, 476, 478, 493, 514, 517
Alyanak Ahmed Paşa 241, 322
Amerika 106, 194, 203, 357, 408, 437, 448, 498
Ananiadis (doktor) 75
Anıtkabir 185, 195, 196, 198, 199
Ankara 17, 18, 22, 26, 27, 28, 38, 39, 46, 48, 49, 53, 56, 60, 61, 62, 63, 64, 69, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 90, 94, 95, 96, 97, 100, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 132, 133, 134, 137, 138, 144, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 163, 164, 165, 166, 170, 171, 172, 173, 176, 177, 178, 179, 181, 184, 185, 187, 189, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 219, 220, 221, 225, 255, 256, 257, 259, 265, 267, 269, 271, 278, 283, 284, 285, 289, 295, 302, 303, 308, 310, 325, 327, 329, 330, 331, 333, 334, 337, 343, 348, 362, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 380, 388, 399, 400, 405, 408, 410, 421, 433, 442, 443, 445, 447, 449, 455, 456, 461, 463, 469, 470, 472, 478, 479, 488, 493, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517
Antalya 92, 174, 438
Anton Konstantin (otel sahibi) 134
Arap İftade 228
Arda Doma 12
Arnavutköy 39, 42, 53, 94, 95, 126, 143, 146, 279, 340, 369, 374, 375, 376, 420, 421, 422
Arnavutköy Amerikan Koleji 517
Arnavutköy Gazinosu 410
Artvin 109, 193, 500
Âsâr-ı Tevfik Zırhlısı 186
Asım (doktor) 265
Asım Gündüz 82, 447
Asım Sorgun (avukat) 154
Asrî Hamam 268
Ataköy 210
Atatürk *bir çok yerde*
Atatürk Araştırma Merkezi 13, 18, 197, 218, 219
Atatürk Bulvarı 501
Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu 219
Atatürk Köşkü 201
Atatürk Müzesi 201, 272
Atatürk Orman Çiftliği 41, 189
Atina Protokolu 106, 498
Aydın 222, 225
Aydın Boysan 50
Ayhan Koraltan 198
Ayşe (Atatürk'ün babaannesi) 222, 224, 230, 233, 315, 317
Ayşe (hizmetçi) 25, 250, 258
Ayşe (komşu kızı) 226
Ayşe Hanım (Cemal Bey'in kızı)

23
Ayvalık 32
Aziz (çocuk) 232
Aziz Bahriyeli 200
Aziz Bey 108
Aziz Hanım 330

B

Babanzade Fuat 447
Babayan Efendi 40, 343
Bâbıâlî 106, 186, 498
Bağdat 443
Bahadır Dülger 220
Bahirus(?) Jak Paşa 231
Bahrıcedit Vapuru 509
Bakırköy Hastahanesi 115
Balat Kapısı 482, 491
Balıkesir 85, 86
Balıklı ve Or-Ahayim Hastaneleri 75
Balkan Savaşı 9, 10, 25, 27
Baltalimanı 337
Bandırma 119, 120
Bandırma Vapuru 32
Basra 443, 444
Batı Trakya 27
Bayan Temelli 166
Bayezid Camii 182, 199
Behçet Uz 156
Behice Hanım 102
Behiç Erkin 68, 83, 357
Belgrad 365
Belkıs Poyracı 452
Benito Mussolini 81
Bergama 85
Berlin 48, 50, 457
Berlin Büyükelçiliği 50, 457
Beşiktaş 25, 42, 54, 56, 57, 58, 59, 75, 78, 115, 250, 271, 277, 308, 328, 347, 348, 349, 355, 363, 364, 374, 375, 376, 456, 468, 484, 508
Beşiktaş Sineması 347
Beşiktaş Vapur İskelesi 347
Beştepe 62
Beyaz Tilki Kürk Ticarethanesi 50
Beykoz 195, 501
Beylerbeyi Sarayı 270
Beyoğlu 45, 48, 50, 77, 181, 331, 332, 410, 485
Beyoğlu İskân Komisyonu 55
Bilecik 28, 152
Bimen Şen 259
Bira Fabrikası 80
Birinci Dünya Savaşı 20, 22, 31, 32
Birinci Ferdinand 69
Birinci Karl 69
Bitlis 517
Bofors 125
Bolu 87, 152, 199
Bolu Şöförler Derneği 199
Bomonti 449, 450, 452
Bor 190
Botter Apartmanı 30
Budapeşte 68, 357, 365, 374, 391
Bulgaristan 69, 85, 246, 249, 250, 251, 427, 470
Burhanettin Onat 92
Bursa 45, 52, 65, 66, 67, 69, 70, 74, 84, 85, 86, 99, 106, 117, 174, 179, 190, 252, 255, 267, 268, 329, 333, 345, 346, 347, 351, 352, 353, 358, 360, 361, 362, 379, 389, 390, 392, 393, 497, 498, 501, 517
Bursa Askerî Hastahanesi 65, 353
Bursa Gazi Köşkü 106, 497, 498
Bursa Mıntıka Sanat Mektebi 67, 353
Bükreş 80, 130, 131, 132, 134, 138, 141, 143, 144, 145, 405, 406, 421, 467, 468, 470, 472, 473, 477, 481
Bülent Hanım 270, 271
Büyük Ayrancı 153
Büyük Doğu Dergisi 200
Büyük Taarruz 124, 514
Büyükada 153

C

Cahit Özen 197, 198
Cam Fabrikası 441
Camlı Köşk 40, 62, 63, 64, 167, 168, 175, 176, 177, 181, 262, 271, 285, 286, 307
Canadası (Unadası) 174, 193
Caribirat 71
Cebeci Asrî Mezarlığı (Asrî Mezarlık) 202, 210
Cebeci Köyü 125
Celâl Bayar 89, 93, 108, 109, 124, 125, 156, 164, 187, 193, 194, 195, 196, 198, 201, 202, 203, 206, 207, 215, 242, 261, 262, 264, 283, 296, 297, 299, 303, 349, 433, 436, 437, 442, 449, 498, 499, 500, 501, 502
Cemal Paşa 21, 23, 25, 30, 114, 186
Cemal Babaç 109
Cemal Bardakçı 159
Cemal Bey (Bursa Milletvekili) 106, 498
Cemal Bey 135, 137, 489, 490
Cemal Bey 23
Cemal Yeşil 193
Cemali Bey 468
Cemil Cahit Toydemir 164
Cemil Paşa 351
Cemil Sait Barlas 185
Cerrahpaşa Hastanesi 451
Cevat Abbas Gürer 152, 252, 476, 513, 516, 517
Cevat Dursunoğlu 182
Charles Huntziger 82
Cihad Bey 329, 330
Claude Farrere 117, 512, 513
Cudi Efendi (inzibat yüzbaşısı) 116
Cumhurbaşkanlığı Külliyesi 62, 176
Cumhuriyet 36, 40, 48, 56, 60, 62, 77, 81, 91, 94, 96, 97, 98, 100, 101, 115, 143, 152, 153, 154, 156, 157, 163, 167, 168, 170, 175, 176, 177, 180, 183, 189, 193, 196, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 312, 331, 332, 340, 361, 362, 367, 369, 373, 374, 375, 395, 432, 440, 442, 457
Cumhuriyet Âbidesi 199
Cumhuriyet Balosu 48
Cumhuriyet Gazetesi 36, 153, 205
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP, Cumhuriyet Halk Fırkası, Halk Partisi) 62, 64, 77, 87, 92, 105, 106, 109, 152, 153, 154, 168, 170, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 193, 201, 203, 204, 209, 210, 331, 332, 356, 363, 439, 442, 476, 496, 497, 498

Ç

Çalı Çiftliği 234, 318
Çanakkale 19, 22, 24, 25, 137, 148, 164, 242, 246, 247, 250, 252, 517
Çanakkale Savaşı 22, 164
Çankaya 10, 26, 29, 36, 38, 40, 42, 45, 47, 51, 52, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 63, 68, 71, 77, 78, 79, 80, 84, 86, 87, 90, 93, 94, 95, 97, 100, 102, 104, 105, 107, 122, 123, 124, 126, 128, 130, 131, 132, 134, 144, 145, 146, 149, 150, 154, 157, 168, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 189, 195, 196, 202, 207, 209, 220, 261, 263, 268, 271, 278, 304, 305, 307, 310, 342, 363, 378, 467, 480, 512, 513, 514, 515, 517
Çankaya Köşkü 26, 60, 62, 168, 170, 171, 172, 175, 176, 189, 195, 196, 202, 278, 305, 512, 514, 517
Çapa 102
Çapa Kız Muallim Mektebi 103
Çapanoğlu İsyanı 186
Çavuşbaşı Çiftliği 126, 153
Çavuşbaşı Köyü 273

Çayağzı 23, 226
Çekirge 74, 84, 174, 379
Çekoslovakya 68, 74
Çekya 365
Çelebi 484, 485
Çelikpalas 174
Çerkes Edhem 120
Çeşme 449
Çiftehan 219, 309
Çiftehan Kaplıcaları 219
Çin 203
Çopur Hakkı 117, 119, 120
Çorlu 85, 365

D

Damad Ferid Paşa 118
Darüleytam 517
Dârülmuallimat 487
Darüşşafaka, Darüşşafaka Lisesi 201, 204
Deli Haydar 482
Demircioveren 103, 495
Demokrat Parti 92, 176, 181, 182, 183, 190, 193, 194, 200, 202, 204
Denizbank 195, 196, 501, 502
Derin İnan 63
Derne Muharebesi 243
Dersaadet 33, 119, 504, 505, 507
Derviş Razi 137, 490
Devlet Üretme Çiftliği 188
Dilek Apartmanı 308
Diyanet İşleri Başkanlığı 163
Diyarbakır 185, 445, 480
Dolmabahçe 40, 92, 103, 108, 163, 164, 165, 166, 171, 174, 270, 283, 284, 314, 376, 496, 518
Dolmabahçe Sarayı 40, 92, 103, 108, 163, 164, 165, 166, 171, 174, 270, 283, 376, 496
Dörtyol 155, 175, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 309
Drage Gregoviç 147
Dudu Teyze 101
Düzce Ayaklanması 118

E

E. Kalivrusi ve Şürekası (Kalivrusi) 45, 49
Ebu Cehil 158
Ebubekir Al 12
Edhem Dede 482
Edhem Paşa 356
Edhem Paşa Konağı 59
Edirne 42, 71, 85, 113, 121, 151, 152, 156, 242, 246, 365, 370, 437, 441, 449, 450, 452, 516
Eduard Weiss 357, 358, 391, 392
Eğridir 174, 192
Ekrem Sevencan 152
El Irak Apartmanı 78, 153, 181, 308, 355
Elmadağ 152
Emin Erişirgil 181, 183
Emin Sazak 186
Emin Şükrü Bey (doktor) 226, 270, 271, 327
Emine Gürsoy Naskali 89, 93
Emine Hanım (Atatürk'ün halası) 25, 224, 232, 250, 257
Emine Hanım (Şevki Paşa'nın kızı) 338
Eminönü 492
Enisî Bey (Arnavutköy Nahiye Ocak Reisi) 94, 95
Enver Behnan Şapolyo 13, 159, 218, 219, 220, 222, 223
Enver Paşa 223, 243, 246, 247, 276, 509, 515
Enver Tuncalp 159
Ergani 36
Erhan Afyoncu 12
Erkânıharbiye Mektebi 120, 244, 321
Ertuğrul Yatı 314
Erzurum 174, 511
Erzurum Atatürk Üniversitesi 160
Esad Gerede 199
Esad Sezai Sünbüllük 159
Esat Bey (Albay) 116
Esin Sayan 11

Etem Aykut 86
Etnografya Müzesi 95, 196, 197, 198
Eyüp 11

F

Fahreddin Kerim Gökay 439, 442
Fahrettin Altay 164, 165, 267, 438
Fahri Celâl Göktulga 115
Faik Bey (Binbaşı) 103
Faik Reşit Unat 23
Falih Rıfkı Atay 9, 95
Fasıl Heyeti 163
Fatih 200, 201
Fatih Camii 200
Fatih Demirel 107, 496
Fatih Sultan Mehmed 246
Fatihli Kardeşler 200
Fatin Bey (Bursa Valisi) 65, 66, 84, 85, 352, 362
Fatma (Atatürk'ün ölen kardeşi) 17, 227, 235, 316
Fatma (hizmetçi) 263, 282, 331, 332
Fatma Hanım (Atatürk'ün dayısın büyüttüğü kızkardeşi Feride'nin kızı) 226
Fatma Hanım (Hüsnü Bey'in eşi) 222
Fatma Hanım (Salih Efendi'nin çocuğu) 224
Fatma Hanım (Zübeyde Hanım'ın teyzesi) 238
Fehime Zeliha Hanım 108
Fener 116
Fenerbahçe Klübü 138
Feride Hanım 225, 226
Feridun Cemal Erkin 194
Feridun Kandemir 89, 90, 91, 114, 117, 209, 221, 507
Fethi Okyar 19, 30, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 250, 251, 291, 302, 306, 448, 476
Fettah Bey 446
Fevzi Çakmak 118, 182, 445, 446
Feyziye Hanım 317, 390
Feyzullah Efendi (Atatürk'ün büyükbabası) 222, 225, 226, 228, 233, 312, 315, 317
Fikret Avcı 204, 206
Fikri Özver 251
Fikri Tüzer 179
Fikriye Hanım 118, 256, 511, 512, 513, 514
Filara Mangeld Müessesesi 73
Filibe 86, 365
Filistin 448
Firarî Ahmed Efendi 230
Florya 10, 448
Florya Deniz Köşkü 62
Fransa 19, 81, 82, 83, 96, 251
Fransız Hastahanesi 56
Fresko 480
Fresko Biraderler 447
Fuat Ağralı 448
Fuat Bulca 152, 256, 257, 258, 259, 264, 438, 513
Fuat Paşa (doktor) 359

G

Galata 28, 29, 53, 94, 120, 332
Galip (şoför) 307
Gara Nord Hotel Trayan 421
Garp Cephesi 446, 503
Gazi Evi 356
Gazi Evranos Mehmed Paşa 241
Gazi Evrenos 250, 321
Gazi Köşkü 85, 106, 497, 498
Gazi Müzesi 78, 308
Gazintep 369
General Motors Corporation 194
Geyve 502, 503, 504, 505, 506, 507
Geyve İstasyonu 505
Gladys Baker 79, 80, 81
Grand Ruvayal 357
Gureba Hastanesi 451
Gülfem Hanım 390
Gülhane 159
Gülhane Askerî Tıp Akademisi 163, 196, 199, 201, 202, 207

Gülhane Parkı 159
Gülsün Aksoy Aivali 28
Gümülcine 26, 113
Güner Doğan 13, 219
Güzelyalı 515
Güzide Hanım 389
Güzin Hanım 285

H

Hacı Mehmed Bey (avukat) 170, 238, 275, 305, 387
Hacı Ömer Sabancı 190
Hacıbayram Camii 199, 202
Hafiz Yaşar Okur 36
Hafiye Kemal 242
Hakkı Bey 23, 123, 310, 407
Hakkı Bey (Mülkiye Müfettişi) 495
Halaskârgazi Caddesi 356
Haldun Derin 79
Halep 34
Halid Bey (Kocaeli Gurup Kumandanı) 505, 511
Halid Ziya Uşaklıgil 35, 122
Halil Ayan 193
Halil Bey (Atatürk'ün üvey büyükbabası) 224, 225, 230, 231
Halil Nuri Yurdakul (Niğde Milletvekili) 155, 190, 191, 192, 202, 219, 220, 222
Halil Özyörük 174
Halil Türkmen 178
Hâlis Bıyıktay 302
Halit (nefer) 511
Halit Kıvanç 96
Hamdi Arpag 50
Harbiye 58, 59, 78, 153, 186, 225, 239, 240, 243, 244, 254, 308, 347, 348, 355, 437, 447, 502
Harbiye Dairesi 508
Harbiye Mektebi 58, 240, 348
Hariciye Köşkü 62
Harry Pears 126
Harun Saffet Gürson 115, 254, 508
Hasan Rıza Soyak *bir çok yerde*
Haseki 330
Haşim (kaloriferci) 40
Hatay 81, 82, 83, 96, 97, 194, 285
Hati Molla 228
Hatice (Şakir'in kızı) 244
Hatice Hanım (Ali Rıza Bey'in kızkardeşi) 224, 225, 230, 234, 315
Hatice Hanım (Atatürk'ün dayısının kızı) 105, 226, 388, 456
Hatice Hanım (hizmetçi) 283
Hatice Hanım (komşu) 234, 235, 319
Hattatzade Hasan 176
Havsa 85, 365
Hayati Bey 61, 99, 491, 503, 504, 506, 507
Haydar Bey (memur)
Haydar İbrahim (Doktor) 56, 470
Haydarpaşa 56, 123, 207, 284, 491
Haydarpaşa İstasyonu 56
Haydarpaşa Numune Hastanesi 207
Hayriye Hanım 342
Hayriye Hanım (Talât Paşa'nın eşi) 248
Hazreti Muhammed 261
Hendek Muharebesi 261
Henri Ponsot 81, 82, 83
Henri Prost 210
Heybeli Belediye Sanatoryumu 390
Hırkaişerif 201
Hikmet Bayur 182
Hikmet Bey (doktor) 78, 272, 308
Hikmet Hanım 51
Hilmi Aytaç 171
Hilmi Paşa 120
Hilmi Uran 171, 172, 176, 442
Himmetzade Hüseyin Hüsnü Bey 348, 349
Hindistan 357
Hotel Comerstial, Hotel

Commercial 383, 480
Hukuk Mektebi 120
Hulûsi Bey (Ömer Hulûsi) (Mustafa Mecdi Boysan'ın kardeşi) 129, 135, 147, 326, 335, 379, 380, 381, 383, 401, 406, 407, 408, 412, 413, 417, 482, 483, 486, 487, 488, 491
Hulusi Özbay 12
Hünkâr Köşkü 517
Hür Fransa 83
Hürriyet Gazetesi 21, 160
Hüseyin 103, 104, 147, 190, 194, 225, 226, 232, 235, 260, 315, 316, 348, 349, 363, 364, 439, 488, 495, 503, 506
Hüseyin (Makbule Hanım'ın dayısı) 225, 226, 232, 260, 315, 316
Hüseyin 190
Hüseyin Bey 147
Hüseyin Bey 488
Hüseyin Cahid Bey 439
Hüseyin Çavuş 503
Hüseyin Efendi 235
Hüseyin Hüsnü Bey (Kaymakam) 506
Hüseyin Mukbil Kocaer 363, 364
Hüseyin oğlu Hasan 103, 104, 495
Hüseyin Savaş 194
Hüsnü Bey (Aydın Valisi) 222
Hüsnü Bey (Midhat Paşa Sanayi Mektebi Müdürü) 243
Hüsrev Tökin 159

I

Ihlamur Köşkü 283, 284
Islahhane 27, 28, 316, 497
Islahhane Mektebi 497
Isparta 64

İ

İbrahim Bey 483, 485
İbrahim Bey (Çolak İbrahim) 277, 447, 510, 514, 515
İbrahim Ergüven (başgarson) 163
İbrahim Saffet Omay 189
İbrahim Şevki Atasagun 177
İffet Hanım 269, 282
İftade (halayık) 228
İhsan Bey 107, 108, 498, 499
İhsan Güneş 151
İhsan Hâmid Tigrel 185
İhsan Hayri Kaya (Artvin Vali Muavini) 109, 500
İhsan Hayri Kaya 193
İkinci Balkan Savaşı 25
İkinci Dünya Savaşı 8, 83
İkinci Wilhelm 69
İlâhiyat Fakültesi 163
İlkmektep 201
İncesaz Heyeti 163
İnebolu 32, 117, 118, 119, 509, 510, 511
İnegöl 74, 361, 389, 495
İnönü Harbi 255, 256
İntepe Çiftliği 122, 126, 127
İran 86, 203
İskenderun 189, 194, 219, 285
İslam Tedkikleri Enstitüsü 163
İsmail Cahit Düzgün 107, 496
İsmail Hakkı Kavalalı 248, 249, 258, 288, 301, 302, 354
İsmail Kemal (kunduracı) 43
İsmail Kunter (noter) 171
İsmail Soysal 83
İsmet Binark 152
İsmet Görgülü 22
İsmet İnönü
İstanbul 11, 17, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 44, 48, 49, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 62, 63, 66, 67, 70, 71, 76, 77, 79, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 100, 102, 103, 104, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 143, 145, 146, 147, 150, 152, 153, 154, 156,

158, 160, 163, 164, 165, 169, 171, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 188, 190, 194, 195, 199, 200, 201, 204, 205, 206, 209, 210, 220, 221, 223, 224, 225, 236, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 256, 258, 259, 268, 269, 270, 271, 273, 277, 278, 279, 281, 284, 288, 289, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 311, 312, 321, 330, 331, 332, 333, 335, 337, 338, 343, 346, 348, 351, 352, 353, 354, 357, 358, 359, 360, 361, 363, 368, 370, 372, 373, 375, 376, 379, 380, 389, 391, 393, 399, 400, 402, 404, 407, 408, 409, 410, 415, 417, 419, 420, 422, 425, 427, 429, 430, 431, 433, 438, 442, 446, 449, 451, 452, 457, 467, 468, 469, 471, 472, 474, 479, 480, 481, 485, 486, 488, 489, 490, 492, 494, 496, 499, 502, 505, 506, 507, 508, 511, 512, 513, 514, 516, 517
İstanbul Hükümeti 115, 331, 508
İstanbul Radyosu 442
İstanbul Ticaret Müdüriyeti 432
İstanbul Üniversitesi Hastahanesi 67
İstanbul ve Ankara Radyoları 200
İstiklâl Mahkemesi 445
İstiklâl Savaşı 93, 117, 124, 148, 313, 437
İsveç 124
İsviçre 134, 138, 242, 469, 477, 486, 493
İş Bankası 2, 36, 37, 38, 39, 48, 50, 51, 52, 104, 113, 125, 126, 150, 151, 152, 168, 174, 175, 177, 178, 179, 208, 276, 307, 334, 345, 389, 440
İtalya 281
İtfaiye Alayı 116, 120
İttihat ve Terakki 516
İzmir 74, 75, 85, 86, 152, 174, 193, 222, 226, 259, 260, 328, 361, 371, 372, 373, 376, 389, 400, 438, 446, 447, 449, 501, 514, 515, 517
İzmir Radyosu 200
İzmit 117, 118, 119, 165, 256, 417, 502, 503, 504, 505, 506, 512, 513
İzzettin Çalışlar 22

J

Jale Baran 501
Jan Kifyoti Mağazası 63
Jean Weinberg 41
Johannes Theodorus Botter 30

K

Kadıköy 179, 201
Kafkas Fırkası Levazımı 120
Kafkasya 509
Kâğıthane 122, 517
Kahramanmaraş 329
Kâmil (sofracı) 268, 299
Kâmil Ağa 234, 235, 319
Kâmil Bey 259, 380, 382
Kâmil Miras 159
Kâmile Şevki Mutlu 197
Kanada 203
Kâni Karaca 199, 200
Kapalıçarşı 32, 50
Karabasamak 188
Karabet 205
Karadeniz 289, 419
Karakaş Han 492
Karakaş Nikolaki Efendi 406, 407, 408, 409, 412, 486, 487, 488, 492
Karaköy 289
Karpiç 96, 97
Kastamonu 511, 512
Kavaklar 510
Kayseri 204
Kâzım Dirik 85, 86, 365
Kâzım İnanç 96
Kâzım Karabekir 187, 446

Kâzım Nuri İçgören 182
Kâzım Özalp 86, 117, 148, 256, 352, 504, 505
Kâzım Paşa (İzmir Valisi) 85
Kâzım Paşa 445
Kâzım Sevüktekin 96
Keçiören 516
Kemal Bey Apartmanı 57, 347, 376, 456
Kemal Erdağ 200
Kemal Gedeleç 153, 154, 155
Kemal Ohri 242
Kemerburgaz 121, 125, 126
Kılıç Ali 78, 87, 89, 97, 152, 272, 286, 290, 299, 311, 410, 420, 438, 476, 513
Kırklareli 365
Kırmızı Hâfız Ahmed Efendi 224, 225
Kırşehir 200
Kız Muallim Mektebi 102
Kız Sanat Okulları 48
Kızıl Hafız Mehmet Emin Efendi 108, 224, 225
Kızılay 117, 201
Kızılcahamam 174
Kızkulesi 314, 509
Kibarzade Fadıl Bey 31
Knap Mağazası 272
Kocacık Nahiyesi 225
Komersiyal Oteli 133, 142
Konya 174, 438, 517
Kozlu 147
Köse Karpuzcu 277
Köse Rıza 267, 278, 335
Köstence 20, 130, 132, 133, 135, 137, 138, 142, 401, 405, 406, 407, 416, 417, 418, 419, 422, 425, 427, 428, 468, 470, 471, 472, 473, 477, 478, 483, 489
Kuleli Mektebi 321
Kurtuluş Savaşı 116
Kuruçeşme 92, 143, 329, 421, 422
Kuvâ-yı İnzibatiye 118
Kuvâ-yı Milliye 117, 118
Küçük Arap Receb 467
Küçük Ayrancı 153
Küçük Talât Bey 515
Kürkçüler Çarşısı 50
Kütahya 95, 103, 185, 495, 497

L

Ladislav Schmidt 68, 69, 70, 72, 357, 358, 359, 360, 390, 391, 392, 393
Lampel Mağazası 74
Langa 226
Lâtif Bey 226
Lâtife Hanım 27, 77, 79, 101, 154, 202, 203, 255, 279, 311, 326, 327, 328, 367, 368, 371, 375, 514, 515, 517
Leman Hanım 265
Leon Paronakyan 63
Leylâ (masajcı) 281
Lozan Andlaşması 26, 53, 118, 242, 327, 371, 446
Ludwig van Beethoven 68
Lui Bokston 125
Lukni 491
Lütfi Aksu 163, 196
Lütfi Bey (Mustafa Lütfi, Mustafa Lütfi Efendi, Tophaneli Mustafa Lütfi Efendi bin Ömer Nizameddin, Mustafa Mecdi Boysan) 20, 21, 22, 23, 24, 25, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 502
Lütfi Bey (emir zabiti) 507
Lütfi Bey 447, 449, 480
Lütfi Kamu 177
Lütfi Kırdar 171, 172, 201, 307, 308, 439, 442

M

Macit Aray 159
Madam Asparyan Apartmanı 59
Madam Ponsot 82
Mahir 192
Mahmud Bey (Siirt Milletvekili)
Mahmud Bey 226
Mahmud Şevket Paşa 223, 241
Maide Dirik 85, 86

Maison Max Mağazası 47
Majik Sineması 122
Makbule Hanım (Boysan, Atadan) *bir çok yerde*
Makriköy Emrâz-ı Akliye Hastahanesi 451
Malta 253
Manastır 225, 238, 239, 240, 243, 260, 320, 321
Marienbad (Marianske Lazne) 365
Marpuççular Hanı 50
Mebru(?) Hanım 249
Mecdi Boysan *bir çok yerde*
Mecid Sesigür 199, 200
Mehmed (emireri) 245
Mehmed (nöbetçi asker) 296
Mehmed Ali Kerimof ve Biraderi 50
Mehmed Bey (komşu) 25, 327
Mehmed Bey (Şevki Paşa'nın oğlu) 320
Mehmed Emin Yurdakul 95
Mehmet (Atatürk'ün dayısının oğlu) 226
Mehmet 283
Mehmet Efendi 319
Mehmet Kâmil Berk 163
Mehmet Mukbil Arık 108, 338, 363, 364, 499
Mehmet Rıza Özak (mübayaa memuru) 40
Mekki Sait Esen 196
Memâlik-i Şarkiye Fransız Bankası 122
Memduh Bey 150
Menemen 86
Merkez Bankası 188
Mersin 258, 512, 513
Meserret Hanım 380
Mevhibe İnönü 166
Meyzi Baran 12
Mısır 124, 303, 491
Midhat Paşa 186
Midhat Paşa Sanayi Mektebi 106, 107, 236, 243, 244, 245, 250, 496, 497, 514
Midilli 32
Mihran Ohanyan 50
Mihri Belli 223
Mihriban Hanım 310
Millet Bahçesi 222
Millet Partisi 182
Millî Emlâk 54, 174, 177
Millî Mensucat Şirketi Müdürlüğü 106, 498
Millî Mücadele 9, 32, 115, 116, 117, 118, 120, 124, 164, 189, 220, 508
Millî Müdafaa 116, 117, 151, 188, 445, 447
Millî Türk Talebe Birliği 200
Milliyet Gazetesi 115, 124, 221, 492
Mim Kemal Öke 295, 296
Mir'at Hanım 103
Mithat Boran 226
Moda 179, 207
Molla Hanım 226
Mondros Mütarekesi 137
Mordahay 491
Mösyö Andera 485
Mösyö Vandal 412
Muallâ Tuncak 184, 204, 207
Muammer Eriş 38, 39, 152, 185, 264, 515
Muazzez Tahsin Berkand 245, 312, 313, 314
Mudanya 84, 105, 106, 388, 456, 496, 497
Mudanya Mal Müdürlüğü 105, 388, 456
Muhafız Alayı 109, 189, 500
Muhammet Safi 12
Muharipler Bankası 107, 108, 499
Muhiddin Üstündağ 56, 57, 94, 95, 122, 145, 152, 279, 280, 281, 455
Muhsin Bey (başhekim) 238, 320
Muhsin Bey 241, 321, 322
Muhtar Efendi (Mustafa Mecdi

Bey'in büyükbabası) 11
Murad-ı Buharî Dergâhı 11
Murat Çeşmesi 365
Mustafa (bahçıvan) 251
Mustafa (Ali Rıza Bey'in kardeşi) 224, 230
Mustafa (çoban) 517, 518
Mustafa (sofracı) 289
Mustafa (uşak) 279, 280
Mustafa (Zübeyde Hanım'ın kardeşi) 230
Mustafa Âgâh Bey (Köstence Konsolosu) 132, 138, 142, 471, 472
Mustafa Demir (sığırtmaç) 204, 206, 208, 209
Mustafa Hayri Efendi 186
Mustafa Kemal *bir çok yerde*
Mustafa Mecdi Boysan *bir çok yerde*
Mustafa Türkmen 157, 159
Muzaffer (garson) 40
Muzaffer Kılıç 446, 477, 491, 503, 513
Mübadele Komisyonu 28, 29, 53, 331
Müberra Hanım 108, 224
Müfid Bey 238, 240, 242, 262, 322
Müfide Hanım 129, 379, 462
Müftü Efendi 295, 301
Müge Cengizkan 63
Mümtaz Bey (binbaşı) 445
Münir Bey (yüzbaşı) 446
Münire Hanım 226
Münire Hanım (Mustafa Mecdi Boysan'ın annesi) 381, 414, 482, 483, 485, 486
Müştak Bey 97

N

Naciye Hanım (Atatürk kızkardeşi) 17, 58, 59, 225, 228, 231, 232, 234, 235, 236, 247, 249, 317, 318, 348
Nafia Hanım (Salih Efendi'nin çocuğu) 224
Nafia Orcay 198, 203
Nafiz Tahir (doktor) 186
Naki Bey (doktor) 66, 352
Nakiye Elgün 96
Napoléone Bonaparte 12, 246, 313
Nazım Bey 243
Nâzım Paşa 186
Nazlı Han 94
Nazmiye Cemile Hanım 113
Nazmiye Hanım (Vidinli) 326
Nazmiye Hanım 251
Nebile Hanım (Atatürk'ün manevi kızı) 41, 168, 265, 270, 278, 326, 394, 517
Necati Bey 108
Necati Erbatur 107, 108, 205, 224, 498
Necip Fazıl Kısakürek 200
Nemlizadeler 59
Nemrut Mustafa Paşa Divanıharbi 186
Nesim Mazilyah 447
Nesip Efendi 127, 266, 409
Neşet Ömer İrdelp 67, 171, 256, 264, 283, 285, 289, 290, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 300, 302, 325, 327, 333, 350, 354, 358, 363, 366, 391, 448
New York 81, 195, 202
New York Times 202
Niğde 155, 190, 202, 219, 330
Nihat Reşat Belger 298, 299
Nimet Hanım 222
Nişanca 11
Nişantaşı 59, 356
Niyazi Ahmet Banoğlu 221, 507
Nizameddin Bey 26, 103, 481
Noel Fiessinger 285
Numune Hastahanesi 197, 265
Nuri Bey (kaymakam) 445
Nuri Bey (yüzbaşı) 445
Nuri Conker 87, 88, 91, 445, 446, 447, 449, 476, 477, 480
Nuriye Hanım 101
Nurullah İhsan Tolon 109, 194,

195, 500
Nusret Bey (Urfa Mutasarrıfı) 186
Nusret Yeşilçay 199, 200, 202, 203
Nutuk 81, 264

O

O'Rossen Mağazası 47
Ohrili Kemal 242
Operatör Kemal Bey Apartmanı 347
Oral Halı Ticarethanesi 64
Ortadoğu 82
Osman Cevdet Çubukçu 67, 351
Osman Nuri Bey 106, 498
Osman Pehlivan 273
Osmanbey 461, 463, 464
Osmanlı Bankası 27, 36, 117, 447
Osmanlı İmparatorluğu 29, 273, 348

Ö

Ömer (Atatürk'ün kardeşi) 17, 227, 230, 235, 316
Ömer Fevzi Mardin 159
Ömer Hamdi Nizami 113
Ömer Lütfi Arıkolu 189
Ömer Sabancı 190
Özel Şahingiray 80

P

Panaroma Bahçesi 59
Panayot Kalfa 227
Pangaltı 58, 104, 348, 399
Papa Onbirinci Pius 81
Papaz Köprüsü 226
Paris 19, 46, 47, 48, 63, 83, 88, 395, 479
Park Otel 79, 80
Pauline Bonaparte 12
Pembe Köşk 62
Perşembepazarı 63
Philippe Pétain 83
Picardie 19
Piestany 68, 69, 70, 73, 74, 357, 358
Ponceau 96
Postahane Sokağı 348
Poylat 74, 361, 389
Psalty Mağazası 57, 490

R

Rabia Hanım (dadı) 230, 232, 234
Ragıp Bey (Zübeyde Hanım'ın ikinci kocası) 23, 24, 25, 31, 241, 245, 250, 514
Rahmi Köken 152
Rapla Çiftliği 232, 319
Rasih Ünlüsoy 195, 196, 501, 502
Rasim Başara 152
Rasim Cafer (Selânikli keresteci) 104
Rasim Ferid (doktor) 253, 254
Rebii Karatekin 194
Recep Bilginer 159
Recep Peker 105, 107, 184, 411, 439, 448, 476, 497
Recep Tayyip Erdoğan 12
Recep Zühtü Soyak 52, 420, 476
Refet Bele 220, 445
Refet Bey (doktor) 327
Refet Bey (mühendis) 152
Refii Bayar 108, 499
Refik Koraltan 196, 198, 202, 203
Refik Saydam 170, 171, 262, 265, 305, 390, 448
Resmî Gazete 114, 152, 153, 186, 188, 189, 193
Reşid Bey 186
Reşid Saffet Atabinen 122
Reşide Bayar 109, 193
Reşit Bey 120
Reşit Galip Bey 88
Rıdvan (berber) 268, 282, 287, 288
Rıdvan (nöbetçi) 296
Rıdvan Ege 221, 283
Rıfat Bey (doktor) 243
Rıfat Börekçi 165
Rıza Pehlevi 86
Robert Kolej 487
Roma Sefareti 446

Romanya 20, 24, 113, 127, 130, 131, 133, 134, 135, 138, 140, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 378, 379, 380, 381, 412, 430, 448, 467, 468, 480, 481, 485, 486, 488
Rukiye Hanım (Atatürk'ün manevî kızı) 45, 49, 168, 241, 242, 244, 265, 283, 325, 388, 394, 507, 517
Rukiye Hanım (Evranoszade) 94
Rukiye Hanım 241, 242
Rumeli 10, 11, 27, 53
Rusya 32
Ruşen Bey 35
Ruşen Eşref Ünaydın 513
Rüsuhi Bey (başyaver) 131, 336, 467, 491, 514
Rüşdiye Mektebi (Mülkiye Rüşdiyesi 235, 319)

S

Sabiha Gökçen 7, 96, 168, 191, 202, 203, 208, 266, 267, 286, 288, 293, 295, 297, 335, 394, 516
Sabiha Hanım (Makbule Hanım'ın görümcesi) 102, 136, 405, 467, 483, 489
Sabiha Sultan 255
Sabit Şeren 78, 86, 123
Sabri Toprak 131, 138, 144, 467, 479
Sabriye Hanım (Atatürk'ün manevî kızı) 170, 305, 518
Sacide Hanım 348
Sadeddin Bey 506
Sadık (şoför) 153, 309, 310, 389
Sadi-i Şirazî 442
Sadri Aka 97
Sadri Etem 94
Saffet Arıkan 446
Safi Bey 380
Sahaflar Çarşısı 157, 158, 159
Said Bey (konsolos) 407
Saime Hanım 310
Sait Atıf Terzioğlu 97
Salih (hastane görevlisi) 197
Salih Bey (Mehmet Emin Efendi'nin oğlu) 108
Salih Bozok 18, 28, 127, 128, 129, 130, 131, 142, 152, 157, 237, 238, 241, 256, 257, 271, 272, 356, 357, 381, 383, 399, 408, 411, 413, 415, 416, 418, 420, 426, 438, 448, 462, 463, 465, 466, 467, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 488, 503, 506, 507, 513
Salih Bozöyük 286, 311
Salih Efendi (Atatürk'ün amcası) 198, 224, 225
Salih Fansa 22, 119, 363, 364
Salih Kahraman 12
Salih Madra 36
Salih Yalman 159
Salih Zeki Aktay 159
Salim Gündoğan 87
Sallak 392
Sami Bey 284
Sami Günzberg 284, 309
Samsun 32, 90, 114, 115, 153, 174, 179, 180, 201, 253, 254, 255, 311, 438, 508, 511
Samuel Abravaya Marmaralı 298
Sanayi ve Maadin Bankası 122
Sara Henderson Hay 79
Sarıyer 103
Savarona 289
Sedat Erim 103, 104
Seher Hanım 256, 257, 258
Selâhaddin Bey (binbaşı) 19
Selâhaddin Bey 481
Selâhadin Âdil 148, 447
Selâhattin Mehmet 391
Selâmizade Ali Rıza 53, 54
Selânik 9, 10, 11, 17, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 53, 55, 77, 104, 106, 107, 201, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 231, 233, 234, 235, 236, 238, 240, 241, 243, 244, 245, 248, 249,

250, 251, 253, 255, 258, 260, 273, 286, 289, 315, 496, 497, 498, 508, 516
Selânik Midhat Paşa İslâm Müessesesi 106, 498
Selânikli Bayezid Efendi 240
Selime Seden 220
Selimiye 86, 314
Semiha Hanım 96
Seniye Hanım 464
Serbest Cumhuriyet Fırkası (Serbest Fırka) 12, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 200, 220, 305, 306, 340, 517
Seyfettin Özege 166
Seyfi Arkan 62, 63, 64
Seyfullah Bey 484
Seyyid Nizamoğlu 11, 113, 134
Sezai Madra 36
Sezai Ömer Madra 32, 33, 34, 35, 36
Sıdkı Bey 497
Sıhhat Yurdu 335
Siirt 152, 513, 515
Silâhşör Sokak 452
Silivri 365
Sinan Tekelioğlu 173, 175, 186
Sinop 32, 510
Sipahi Ocağı 59, 181, 355
Sirez 53
Sirkeci 165, 205
Sivas 152, 186, 204, 495
Sivas Kongresi 511
Slovakya 68, 357
Soderik 407
Sofu Emin 226
Sofya 21, 30, 31, 85, 86, 114, 365
Soma 86
Son Posta 94, 432
Söğütlügil (Atatürk'ün kuzeninin oğlu, hâkim) 225
Suat Davaz 46, 47
Suat Hayri Ürgüplü 177
Sultanahmed Camii 199
Sultanahmet 248
Surp Agop Mezarlıkları 152
Süleyman Bey (İstanbul Valisi) 55
Süleyman Bey (Nafia Vekili) 222
Süleyman Efendi (Beşiktaş Telgrafhanesi Başmemuru) 54
Süleymaniye Camii 199
Süreyya Anderiman 79, 80
Süreyya Bey (İzmir Milletvekili)

Ş

Şakir Efendi 40, 43, 62, 86, 259, 280, 334, 335, 346, 354, 356, 365, 381, 382, 389, 414, 415, 461, 483
Şakir 259,
Şakir Bey 364
Şakir Çavuş 34
Şakir Kınacı 152
Şakir Koşar (emireri) 109, 239, 244, 248, 256, 304, 500
Şakir Paşa Apartmanı 56
Şam 321, 516
Şanoviç (kürkçü) 388
Şefik Soyer 267, 268
Şemsettin Günaltay 108, 499
Şemsi Belli 221, 223
Şemsi Efendi Mektebi 17
Şerafettin Efendi (Vakıflar Müdürü) 165
Şerafettin Turan 154, 155
Şeref Yazgan 197
Şerefeddin Yaltkaya 163, 165, 166
Şevket Süreyya Aydemir 222, 223
Şevki Berker 85
Şevki Paşa 108, 236, 320, 338, 499
Şeyh Şamil 246
Şişli 26, 59, 114, 125, 147, 154, 178, 201, 254, 272, 327, 356, 408, 449, 450, 452, 462, 463, 464, 508
Şükrü Bey (Binbaşı) 65
Şükrü Kaya 104, 267, 283, 295,

301, 420
Şükrü Paşa 242, 246, 309, 310
Şükrü Saraçoğlu 171, 184
Şükrü Sökmensüer 97, 104
Şükrü Ziya Bey 411

T

Tacinur Demir 209, 210
Tahir Ağa (hamalbaşı) 106, 497
Tahir Bey (Akdağmadeni Kaymakamı) 186
Tahsin Erdem 199
Tahsin Uzer 438, 447, 449, 515, 516
Tahsin(?) Bey 19, 252
Taksim 32, 58, 59, 122, 181, 199, 210, 347, 348, 356
Taksim Bahçesi 355
Taksim Kışlası 210
Taksim Suyu 122
Talât Paşa 186, 248
Talimhane 56
Taşhan 449
Tayyare Cemiyeti 264
Tekirgöl 407
Teraşi Misrayeniç 485
Terkos Kumpanyası 343
Termiya Oteli 358
Teşvikiye 116, 308, 399, 486
Teşvikiye Camii 203
Tevfik Bıyıklıoğlu 54, 55, 61, 62, 94, 122, 123, 124, 134, 144, 145, 146, 240, 241, 242, 275, 274, 275, 279, 322, 335, 379, 381, 382, 414, 416, 448, 468, 491, 503
Tevfik Kocabıyık 447
Tevfik Niksarlıoğlu (Cumhuriyet Savcısı) 189
Tevfik Rüşdü Aras 19, 82, 134, 144, 145, 252, 274, 275, 278
Thermia Palace 69
Ticaret Mektebi 487
Timur Ağa 342
Timurleng 246
Trablusgarp 25, 243, 246, 250
Trabzon 175, 179, 180, 438, 509
Trakya 27, 85, 124
TRT 7, 26, 96, 192
Tuğçe Eryılmaz 62
Turan Madenî Yağlar Fabrikası 147
Turan Türkmenoğlu 13, 159, 219
Tuzbaba 76
Tünel 30, 410
Türk Tarih Kurumu 23, 28, 83, 124, 168
Türk Üniversitesi 358
Türkali Mahallesi 76
Türkiye Büyük Millet Meclisi 115, 149, 152, 167, 171, 183, 187, 448, 450, 451, 470, 472, 473, 503, 506, 507

U

Uceymî Paşa 186
Uğurlu Apartmanı 355
Ulus 81, 152, 153, 186
Uzunköprü 246

Ü

Ülfet Hanım 467
Ülkü Adatepe (Atatürk'ün manevi kızı) 168, 289
Ümmügül Molla 229
Üsküdar 289
Üsküp 275
Üsküplü Şevket 240
Üzeyir (hizmetçi) 318

V

Vahdettin 252, 253, 254, 255
Vahiz (Polonyalı Yahudi) 104
Vakıflar 77, 165
Vakit Gazetesi 94, 152
Vali Konağı 59
Van 480, 516
Vasfiye Hanım (Ülkü Adatepe'nin annesi) 289
Vâsıf Bey 32
Vasilis Dimitriadis 28
Vehbi Koç Ticaret Evi 63
Vehip Paşa 137, 469, 477

Veli Bey 408, 411, 488
Vezneciler 241
Vichy 83
Vitali Hakko 50
Viyana 365, 408, 479, 488, 517
Vüs'at Erbatur 198, 199, 203, 224, 225

W

Washington 194

Y

Yacızade Apartımanı 348
Yafa 242, 243
Yahya Bermekî 443, 444
Yakacık Dağları 308
Yakup Kadri Karaosmanoğlu 283
Yalova 10, 88, 93, 95, 204, 206, 209, 268, 306, 339, 351, 358, 365, 369, 381, 413, 414, 517
Yanya 115, 137, 477
Yaşar Yula 221
Yaşuva Bahar Şirketi 448
Yavuz Zırhlısı
Yeni Gazete 220
Yeni Hayat Apartmanı 32
Yeni İstanbul Gazetesi 221
Yenice 495
Yenikapı 228, 236
Yenikapı Mezarlığı 231
Yenişehir 25
Yerebatan Camii 163
Yeşilordu
Yıldız Sarayı 186
Yıldız Tepeleri 347
Yozgat 28, 128, 463
Yugoslavya 69, 357
Yunanistan 26, 28, 409, 488
Yunus Nadi 36, 122, 447, 448
Yusuf (mühendis) 508, 509, 510, 511
Yusuf Sıddık Bey 105, 106, 107, 388, 496, 497, 498
Yusuf Ziya Yörükân 159

Z

Zafer Gazetesi 220, 221
Zaman Gazetesi 81
Zanzibar 357
Zehra Hanım (Atatürk'ün manevî kızı) 45, 265, 394, 517
Zehra Hanım (Feyzullah Efendi'nin çocuğu) 225, 226
Zehra Hanım (masajcı) 455
Zeki Altın 199
Zeki Bey (mutemet) 77, 331
Zeliha Hanım 26
Zeynel Âbidin Tarar 204, 206
Zeynep Altay 198, 199, 203
Zeynep Hanım (hizmetçi) 300
Zeynep Hanım 226
Zihni Bey 495
Zinetibostan 316
Zinnuş Hanım 226
Ziraat Bahçesi 86
Ziraat Bankası 172, 189
Ziraat Gazetesi 106, 496
Ziraat Mektebi 445
Ziya Gökalp 186
Ziya Kavut 307
Ziya Paşa 432
Zonguldak 152, 178, 181, 483
Zozo 278
Zübeyde Hanım 17, 18, 23, 24, 25, 26, 28, 31, 33, 53, 75, 76, 100, 101, 114, 117, 118, 139, 184, 204, 205, 219, 221, 222, 225, 226, 230, 234, 235, 238, 249, 255, 256, 312, 315, 316, 317, 328, 335, 354, 363, 364, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 517
Zühtü Bey (müteahhit) 63
Züleyha Hanım 107, 108, 498

ALBÜM

Ali Rıza Bey ile Zübeyde Hanım'ın kızı ve Mustafa Kemal'in beş yaş küçük kardeşi Makbule Hanım, 23 Mart 1951'de.

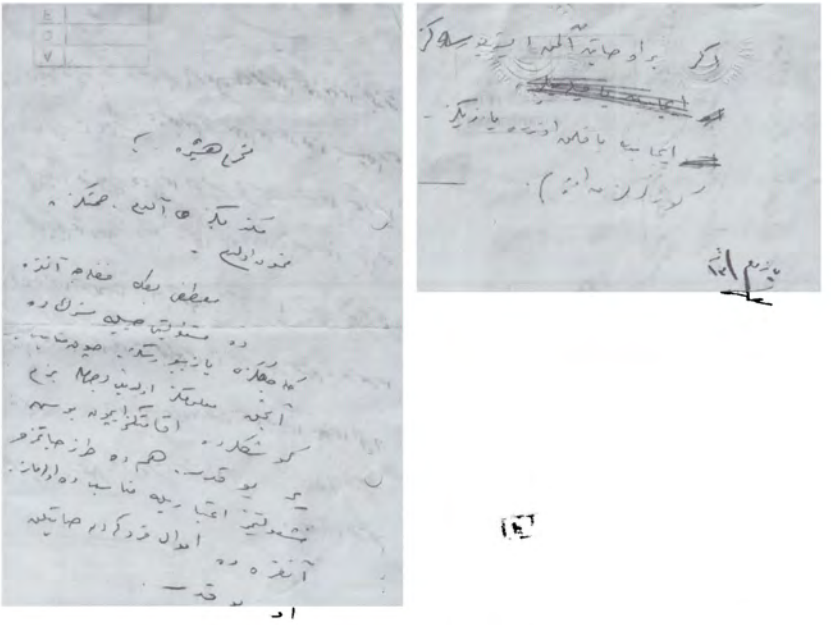
Mustafa Kemal Paşa, eşi Lâtife (ortada) ve kızkardeşi Makbule Hanımlar ile 11 Eylül 1924'te Bursa'da kurtuluş günü kutlamalarında.

Makbule Hanım, 1 Temmuz 1927'de Ankara'dan İstanbul'a gelen ağabeyi Mustafa Kemal'i Dolmabahçe Sarayı'nın merdivenlerinde karşılayıp elini öpüyor (Yapı Kredi Tarihi Arşivi, Selâhahattin Giz Kolleksiyonu).

Makbule Hanım (sağdan üçüncü), üyesi olduğu Serbest Fırka'nın 23 Ağustos 1930'da partinin lideri Fethi Okyar'ın (en solda) başkanlığında Galata'da, Voyvoda Caddesi'ndeki Nazlı Han'da bulunan parti genel merkezinde yapılan yönetim kurulu toplantısında.

Makbule Hanım'ın 1925 Ekim'inde ağabeyine Ankara'ya gelip Çankaya'daki köşklerden birinde kalmak istediğini yazdığı mektubuna Mustafa Kemal'in elyazısı ile cevabı: Paşa, Çankaya'da boş yer olmadığını söylüyor (CBA, 01014893-76'dan sonra).

Makbule Hanım, 10 Ocak 1937'de ağabeyi Atatürk
ile Dolmabahçe'de Kalamış vapurundan inerken.

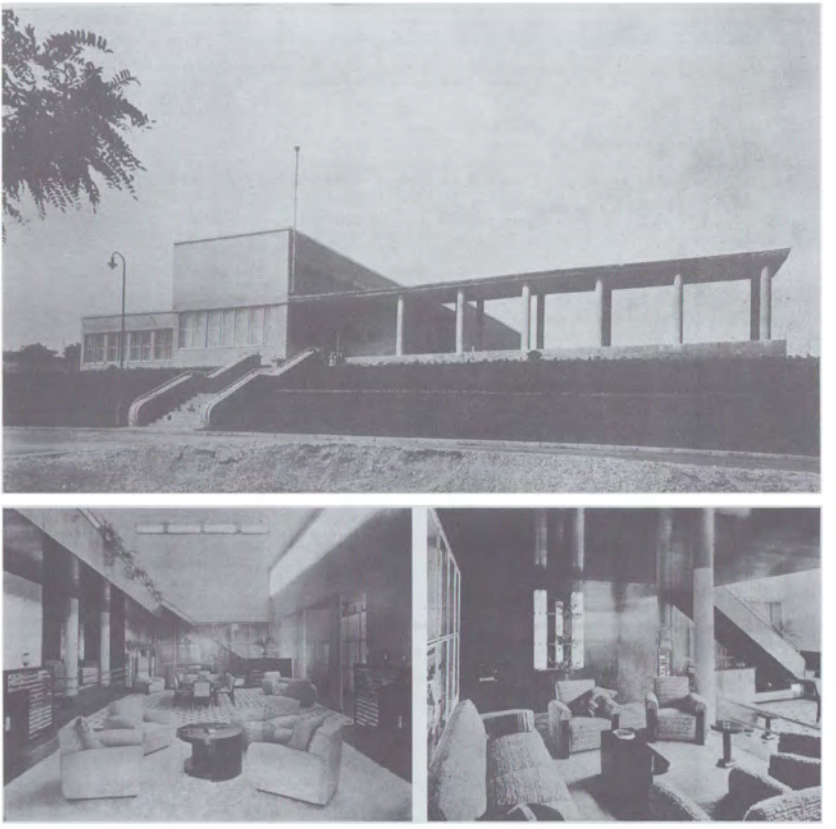
Atatürk, Makbule ve Âfet Hanımlar 9 Mart
1937'de Heybeliada Vapuru'ndan çıkarlarken.

Mustafa Kemal ve Makbule Hanım (solunda) 17 Temmuz 1930'da Büyükada Yat Klübü'ne gitmek üzere Yalova'daki Termal Oteli'nden çıkarlarken. Makbule Hanım'ın solundaki ikinci kişi, Âfet Hanım'dır.

Mustafa Kemal'in manevî kızlarından Rukiye ile Hüsnü Bey'in (Erkin) 26 Haziran 1930'da Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan düğünü. Mustafa Kemal'in solunda Makbule, sağında da Rukiye Hanım ile kocası da var.

Mustafa Kemal'in, kızkardeşi Makbule Hanım için Çankaya'da inşa ettirdiği Camlı Köşk'ün dışarıdan görünümü (üstte) ve salonları (altta). Camlı Köşk'ün projesini mimar Seyfi Arkan hazırlamış ve inşaat 1936'da tamamlanmıştı.

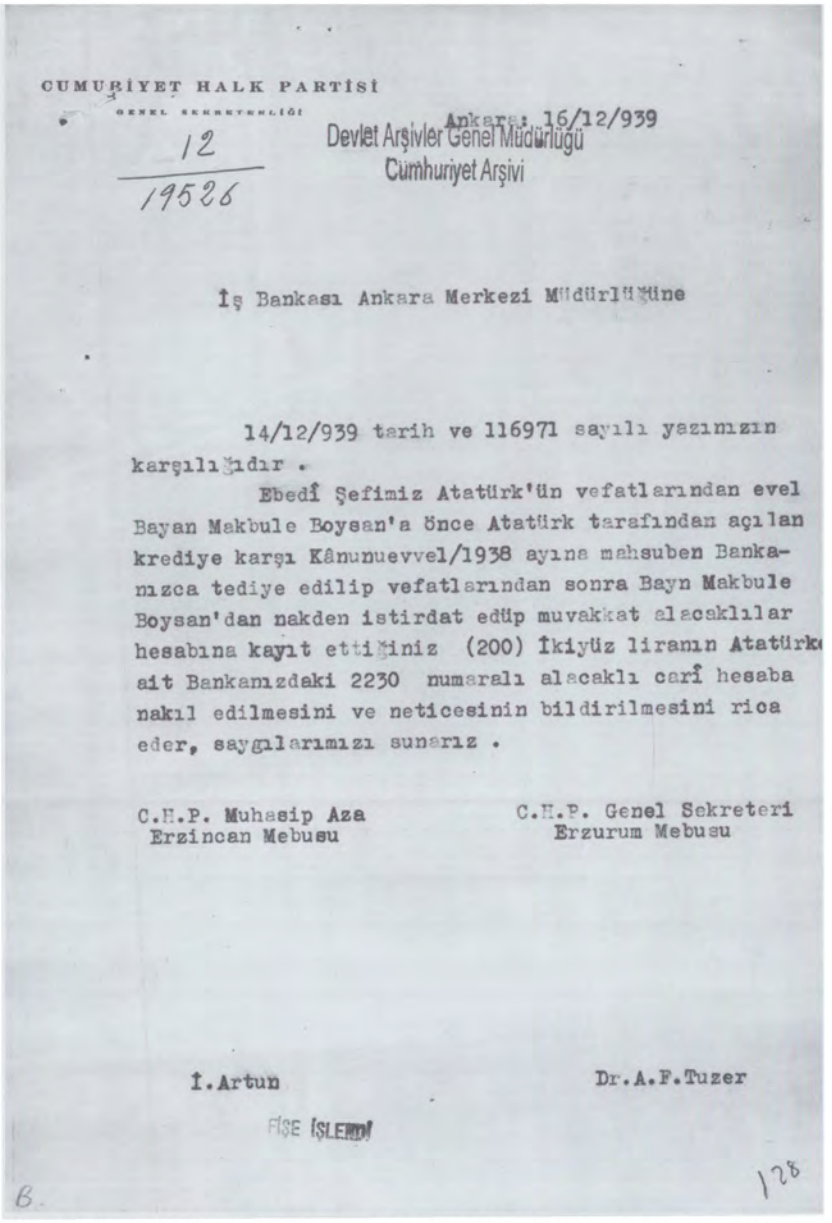
Mustafa Kemal'in, kızkardeşi Makbule Hanım için Çankaya'da inşa ettirdiği Camlı Köşk'ün dışarıdan görünümü (üstte) ve salonları (altta). Camlı Köşk'ün projesini mimar Seyfi Arkan hazırlamış ve inşaat 1936'da tamamlanmıştı.

Atatürk'ün vasiyetnamesinin 28 Kasım 1938'de Ankara 3. Sulh Hukuk Mahkemesi'nde açılışında hâkim Osman Selçuk (masada oturan) vasiyetnameyi okutuyor.

Vasiyetnamenin açılışında Makbule Hanım ile beraber hazır bulunan Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve Adalet Bakanı Hilmi Uran (soldan birinci ve ikinci). Makbule Hanım vasiyename açılırken ağlıyor.

CUMURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

12
19526

Ankara: 16/12/939

Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü
Cumhuriyet Arşivi

İş Bankası Ankara Merkezi Müdürlüğüne

14/12/939 tarih ve 116971 sayılı yazımızın karşılığıdır .

Ebedî Şefimiz Atatürk'ün vefatlarından evel Bayan Makbule Boysan'a önce Atatürk tarafından açılan krediye karşı Kânunuevvel/1938 ayına mahsuben Bankamızca tediye edilip vefatlarından sonra Bayn Makbule Boysan'dan nakden istirdat edüp muvakkat alacaklılar hesabına kayıt ettiğiniz (200) İkiyüz liranın Atatürk sait Bankamızdaki 2230 numaralı alacaklı carî hesaba nakıl edilmesini ve neticesinin bildirilmesini rica eder, saygılarımızı sunarız .

C.H.P. Muhasip Aza
Erzincan Mebusu

C.H.P. Genel Sekreteri
Erzurum Mebusu

İ.Artun

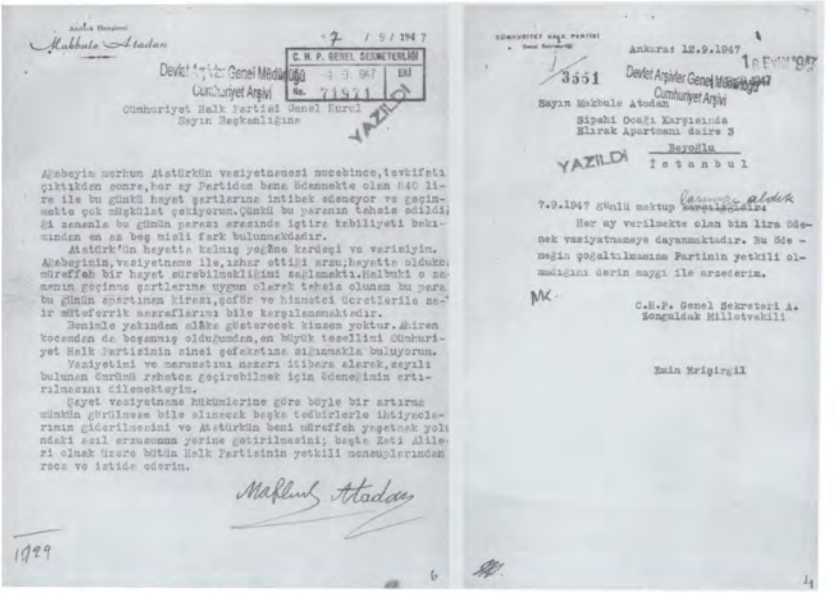
Dr.A.F.Tuzer

FİŞE İŞLENDİ

B.

128

Atatürk, İş Bankası'ndaki hesabından kızkardeşi Makbule Hanım'a senelerce 200 lira aylık göndermiş, banka 1938 Kasım'ının aylığını da ödemişti ama Atatürk'ün vefatının ardından CHP bu son aylığı Makbule Hanım'dan geri almış ve bankadan paranın Atatürk'ün vasiyeti gereği partiye kalan hesaba yatırılmasını istemişti (BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 128).

Makbule Hanım, 7 Eylül 1947'de CHP'ye boşandığını, geçinmekte zorluk çektiğini ve *partinin şefkat veren göğsüne sığındığını* yazarak ağabeyinin vasiyetnamesi gereği her ay aldığı maaşın arttırılmasını istemiş (solda) ve parti Makbule Hanım'a *bu konuda yetkili olmadığını* söyleyerek talebini reddetmişti (sağda). (BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 6 ile BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 4 ve 5).

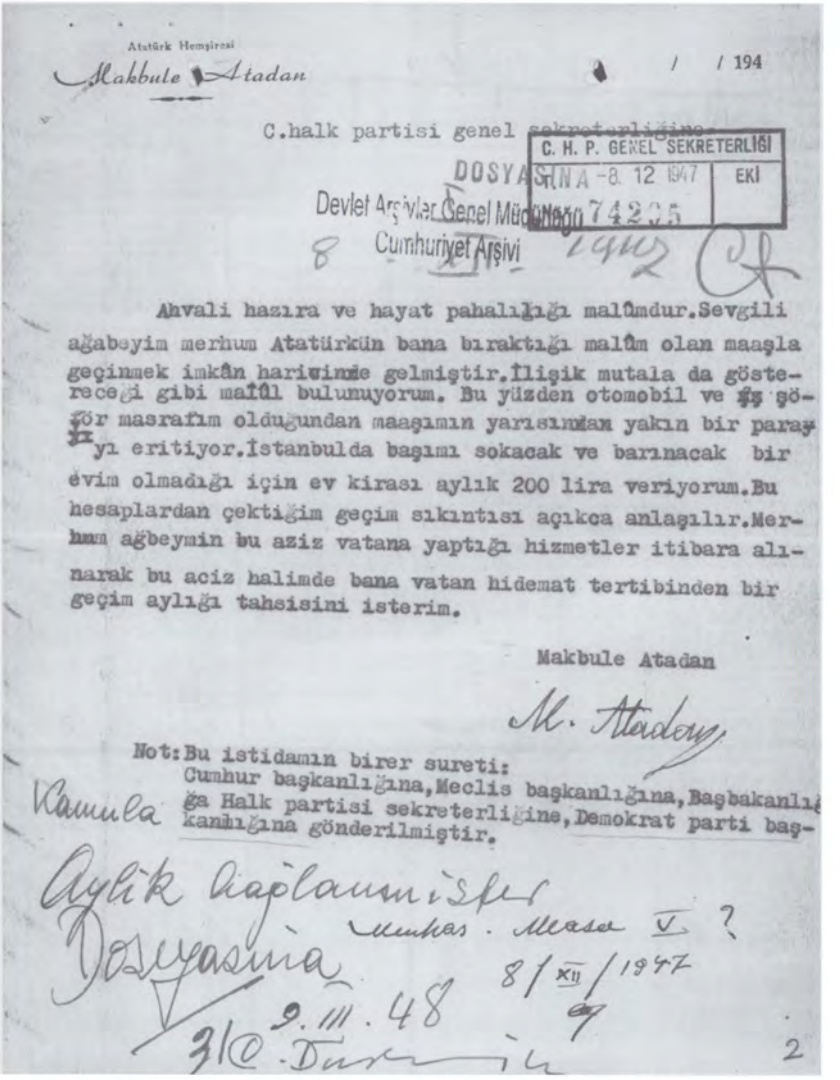
AKIN

Milletin Hizmetinde

Başımıza bu da mı gelecekti?

Bayan Makbule, Rooseveltin Atatürke hediye ettiği meşhur otomobili satılığa çıkarıyor!

Geçim sıkıntısı çeken Makbule Hanım'ın kendisine Atatürk'ten miras kalan Cadillac marka otomobili satmak istediği hakında Akın Gazetesi'nde 4 Aralık 1947'de çıkan haber.

Atatürk Hemşiresi
Makbule Atadan

/ / 194

C.halk partisi genel sekreterliğine

C. H. P. GENEL SEKRETERLİĞİ
DOSYASINA -8. 12 1947 EKİ
Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü 74235
Cumhuriyet Arşivi

Ahvali hazıra ve hayat pahalılığı malûmdur.Sevgili ağabeyim merhum Atatürkün bana bıraktığı malûm olan maaşla geçinmek imkân harîcinde gelmiştir.İlişik mutala da göstereceği gibi maîûl bulunuyorum. Bu yüzden otomobil ve şöfor masrafım olduğundan maaşımın yarısından yakın bir parayı eritiyor.İstanbulda başımı sokacak ve barınacak bir evim olmadığı için ev kirası aylık 200 lira veriyorum.Bu hesaplardan çektiğim geçim sıkıntısı açıkca anlaşılır.Merhum ağbeymin bu aziz vatana yaptığı hizmetler itibara alınarak bu aciz halimde bana vatan hidemat tertibinden bir geçim aylığı tahsisini isterim.

Makbule Atadan

M. Atadan

Not:Bu istidamın birer sureti:
Cumhur başkanlığına,Meclis başkanlığına,Başbakanlığa Halk partisi sekreterliğine,Demokrat parti başkanlığına gönderilmiştir.

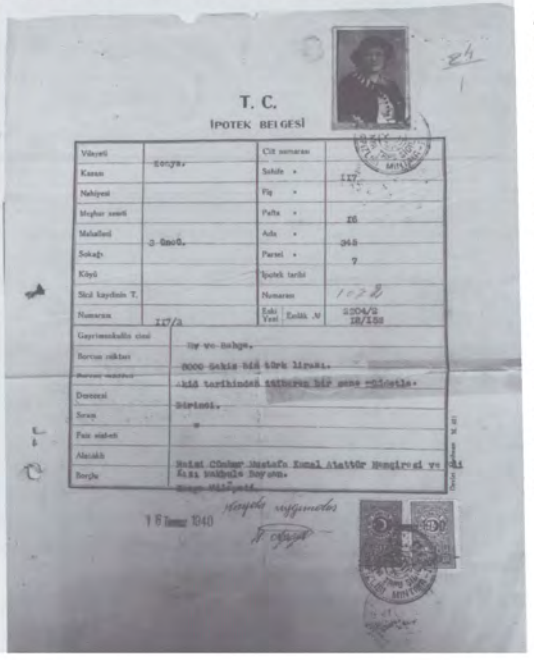
Kamula

Aylık bağlanmasına
Munhas. Maaş V ?
Dosyasına
8/XII/1947
9.III.48
31©.Dönüş
2

Makbule Hanım'ın 1947 Aralık'ının ilk haftasında CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği ve *âciz bir halde olduğunu* söyleyerek ağabeyinden vatanî hizmet maaşı bağlanmasını istediği dilekçesi (BCA, 490-1/1598-523-3, sah: 2).

Atatürk'ten Makbule Hanım'a miras olarak intikal eden gayrımenkullerden birinin serencâmı: Konya'da bahçe içerisindeki bir evin tapusu Mustafa Kemal'in üzerine yapılıyor (üstte solda), ev Makbule Hanım'a miras kalıyor ve yeni tapu onun adına çıkartılıyor (üstte sağda) ama Makbule Hanım evi 18 Temmuz 1940'da 8 bin lira karşılığında Konya'daki İktisad-ı Millî Bankası'na rehnediyor ve borcu ödeyemediği için banka eve sahip oluyor (altta. Rehin belgesi Hilmi Şener'dedir).

Makbule Hanım, ağabeyi Atatürk'ün 10 Kasım 1953'te Anıtkabir'e nakledilecek olan naaşının 4 Kasım'da Etnografya Müzesi'ndeki geçici kabirden çıkartılmasından sonra tabutun başında göz yaşları içerisinde dua ediyor.

Makbule Hanım, ağabeyi Atatürk'ün cenazesinin 4 Kasım 1953'te Etnografya Müzesi'ndeki geçici kabrinden çıkartılmasından sonra devlet erkânı ile beraber müzeden ayrılıyor. Solunda Meclis Başkanı Refik Koraltan, sağında Başbakan Adnan Menderes var.

Makbule Hanım, ağabeyinin cenazesinin 10 Kasım 1953'te Anıtkabir'e götürülmek üzere Etnografya Müzesi'nden alınmasından hemen önce devlet erkânı ile: (Soldan) Makbule Hanım, İsmet İnönü, Meclis Başkanı Refik Koraltan, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve İçişleri Bakanı Etem Menderes.

Makbule Hanım, ağabeyi Atatürk'ün naaşı 10 Kasım 1953'te Anıtkabir'e nakledilirken Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın kızı Ayhan Koraltan'ın kolunda, Anıtkabir'de. Hissiyatı, bakışlarındaki hüzünden anlaşılıyor.

Makbule Hanım, son senelerindeki yakın dostlarından Albay Halil Nuri Yurdakul ve ailesi ile Niğde'nin Bor ilçesinde.

Makbule Hanım ve Albay Halil Nuri Yurdakul.

Atatürk'ün sâbık eniştesi Mustafa Mecdi Boysan'ın 1950'de yayınladığı *"Cin Tutmuşluk"* isimli risalenin ön ve arka kapakları.

EDİRNE

Mecdi BOYSAN
(Mustafa Mecdi Nizami BAYSAN)

Gümülcine - 1886, Ömer Hamdi – Nazmiye Cemile - Yüksekokul - Fransızca, Almanca, Rumca, Arapça - Ziraat, Ticaret, Sanayi – Çiftçi, Sanayici, Müteahhit ve Fabrikatör – V. Dönem Edirne Milletvekili - Evli.

Ölüm Tarihi: 25.12.1956

1935 ile 1939 arasında Edirne Milletvekili olan Mustafa Mecdi Bey hakkında TBMM Albümü'ndeki kayıt.

ÖLÜM

Atatürk'ün sabık enîstesi, Sabiha, Hulûsi, Doktor Hâfi ve Kurmay Albay Kâmil Yasa'nın ağabeyleri

MUSTAFA MECDİ BOYSAN

25.12.956 tarihinde ebediyete intikal etmiştir. Cenazesi bugünkü perşembe günü Şişli Camiinden, öğle namazını müteakıp alınarak Zincirlikuyu Mezarlığına defnedilecektir.

Mevlâ rahmet eylesin.

Mustafa Mecdi Bey'in 1950'de yayınladığı ve ticarî işlerinin nasıl bozulduğunu anlattığı *"Hadisat ve Bazı Vesayik"* isimli 24 sahifelik risalenin kapağı ve Hürriyet Gazetesi'nde 26 Aralık 1956'da çıkan vefat ilânı.

Makbule Hanım, Gülhane Askerî Hastahanesi'nde yatarken askerliğini yedeksubay olarak orada yapan ve tedavisinde görev alan sonraki senelerin meşhur bestekârı ve ses sanatçısı Dr. Alâeddin Yavaşça ile.

Makbule Hanım, annesi Zübeyde Hanım'ın yetiştirdiği Abdürrahim Tunçak (solda) ve Sabiha Gökçen ile Gülhane Askerî Hastahanesi'nde (sağda).

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Makbule Hanım'ın Ankara'da 19 Ocak 1956'daki cenaze töreninde kortejin önünde yürüyor (üstte). Hacıbayram Camii'nden kaldırılan cenazenin namazını Hafız Nusret Yeşilçay kıldırmıştı (altta).

Makbule Hanım son uykusunu Ankara'da, Cebeci Asrî Mezarlığı'ndaki bu kabirde uyuyor ama hayatındaki hüzün ve ömrü boyunca karşılaştığı alâkasızlık mezartaşına da aksetmiş, yaşını yedi sene küçültmüşler ve 1885 olan doğum tarihini taşa 1892 diye yazmışlar.

MAKBULE

Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım'ın altı çocukları oldu: 1870'lerin başında Fatma, 1874'te Ahmet, 1875'te Ömer, sonra Mustafa, 1885'te Makbule ve 1889'da da Naciye...

Bu çocuklardan dördü küçük yaşlarda vefat ettiler ve sadece ikisi, Mustafa ile Makbule hayatta kalabildi...

Mustafa'nın ismine ileriki senelerde *Kemal* adı da ilâve edilecek ve tarihe *Mustafa Kemal* diye geçecekti...

Makbule hiç okula gitmedi, okuma-yazmayı bile çok sonraları öğrendi ve hayatını ağabeyinin gölgesinde, onun sağladığı maddî imkânlar ile sürdürdü. Ağabeyinin vefatının ardından 18 sene daha yaşadı ama maddî sıkıntıya düştü, son yıllarında devletin bağladığı 1000 lira vatanî hizmet maaşı ile geçinmeye çalıştı ve doğduğu günden itibaren çilelerle dolu hayatı 18 Ocak 1956'da Ankara'da, Gülhane Askerî Hastahanesi'nin bir odasında noktalandı.

Bu kitap hep arka plânda kalıp gösterişsiz bir hayat yaşayan Makbule Hanım ile kocasının, yani Atatürk'ün eniştesi Mustafa Mecdi Boysan'ın belgelere dayalı hüzünlü hikâyesidir...

THG
0079974
VSS

9 786256 548169